

ובכל מקום מוציאים ממקום שרובו יי"ג גוים למקום שרובו ישראל:

ואינו

באר היטב

(יב) גוים. אפילו מטה יפה לנוה רע. ועיין ב"ח מ"ג בשם מהרש"ל.

אוצר

ס"ק כג אות ג — ס"ק כד אות ב

הפוסקים

דומה למש"כ בתוספתא מוציאין מעיר שרובה עכו"ם וכו'. והוצא במהריב"ל ח"א סי' ע"ג [במהלכות ב"ב תשמ"ח סי' ע"ד].

ובשו"ת מהרשד"ם סי' קע"ה דף י"ט טור ב' כתב עפ"י דברי הריב"ש, דאין ראוי להוציא ממאמרים שהיו עיר גדולה לאנשים בתורה ותכונה בשיטות וקטילות, משא"כ בשום מקום מאלו המקומות הנזכרים [בגידולן] וכו', דזכות הרבים עדיף, ואין דומה מועטים העושים את המלכה למרובים העושים את המלכה וכו'. ושם בס"י קע"ו ד"ה ותמהתי, הוסיף ואע"פ שאין לאשה עסק בלמוד התורה ועם רוב חכמה, רואה ופוסק בעיר שרובה ישראל ובעיר שיש בה תורה, זכר לדבר מה שאמרו חז"ל [בברכות י"ז א'] הני כשיצאו צדקה וכו'.

ובשו"ת מהרי"ט סוס"י מ"ז, דמי שרואה להוציא אשתו ממאמרים לעזה, אחר שהוציא כמה טעמים לאסור, כתב ועוד שאין שם תלמוד תורה שונים הלכות, לא מאן דגמיר ולא מאן דסביר אפילו פותח ספר אין זה, והוא יוציאנה ממאמרים שהיא מקום קיבוץ ת"ח ועיר גדולה של חכמים וכו'.

ובמהנה אפרים הלכות שבעות סי' א' דף ב' טור א', כתב ע"ד הריב"ש דהאי טענה הוי טענה אלימותא, דפרט בגד"ל שיש לו בנים שלומדים ואפשר שיצו ויאל מהם תורה וכו'.

ועיין בדרך משה סי' י"א דף מ"ט טור ג', שכתב דמקום שאין בו תורה שפיר מיקרי מקום שרובו גוים, לחיותיו הוא על התורה ועל העבודה וכו', אך הוסיף שם ואפילו למקום תורה שכתב הריב"ש שיכול להוציא, הרי כתב מהר"ם אלאשך [המורה להלן] דללא בטענה זו לחוד יכול להוציא וכו'.

ובתורת חיים (להר"ח שבת) ח"ג סי' ס"ד דף ל"ב טור ד' ד"ה באופן, כתב שהריב"ש נוטה לומר שמקום תורה הוי כרובו ישראל, ואע"ג שנתראה שלא כתב הדבר כ"כ בפשיטות וכו', מ"מ להוליקה לעיר ואם בירא לא גדולה של חכמים ושל סופרים, שמשם יוצאת הוראה לכל תפוצות, וגם יש בה ת"ת שאין כמוה בכל גלילות ישראל והיא עמוד העולם וחיי רוחינו וכשמותינו וגם כמה מדרשות וישיבות וק"ק, בהא יראה להריב"ש פשיטא ופשיטא שהוא שיה לין מוציאין לעיר שרובה ישראל וכו', וגם ראיתי להריב"ל [הכ"ל] שכתב בשם הריב"ש וכו'. ועיין בדבר מה"ס (להר"ח מאמרים) ח"א יו"ד סי' מ"ד דף ע"ה טור ג', שהביא דבריו.

אולם בשו"ת מהר"ם אלאשך סי' פ"ח דף כ' טור ב', כתב דנראה לעיין בלשון הריב"ש, שאין סומך הריב"ש עצמו על טענה זו, אלא כסניף על החזקות שהקדים בדבריו, מאומרו "וכ"ש" ולא אמר "ועוד", וגם לא אמר שדומה להוציא ממקום שרובו עכו"ם, כי אם שקרוב להיות דומה, שהוא כמראה באצבע שאינו דומה, אלא דמיון סבירא בעלמא ולא להחזיק בה. וכן כתב בדעת הריב"ש בלבוש מרדכי ח"ב סי' י"ב, אלא שכתב שצמקום שחילוק הארצות אינו רק מפני למוד תורה, אלא בענין שמירת התורה, ודאי שיש לדמותו לעיר שרובו עכו"ם וכו'.

ומהר"א מונסון הוצא בשו"ת מהרשד"ם סי' קע"ו דף י"ט טור ג' כתב לחלוק

בירדן) סי' ס"ז ד"ה אמת, דכשהכפר הוא מקום שירא לא וגוים לרוב בעירצוביא ורוב גוים, והמדינה יסוד ישראל לבד וישו גוים לבד, חשיב כרוב ישראל וכו'.

וביריעות שלמה סי' כ"ה ד"ה אולם בללו, כתב דבריו"ש סי' פ"ח הוצא ב"י מוציא דמקסימה גדולה לקהילה קטנה מיקרי לעיר שרובה עכו"ם, ומכ"ס מקהילה גדולה לישב וכפר וכו' קנח.

כד. ובכל מקום מוציאים ממקום שרובו גוים. א. מקור הדין, והאם יכול להוציא גם מארץ לארץ או מעיר לכפר. לשון השו"ע הוא מהרמב"ם פ"ג מאישות הל' י"ה, וכ"כ בטור בלא. וב"י כאן כתב שמקור הדין הוא מהתוספתא פ"ג מכתובות הלכה י"ב כתבזה הרי"ף [ס"ה ב' מדפיו] והרא"ש [סי' י"ז] בכתובות פ"ג וכ"כ ב"מ"ם שם. ושם איתא, מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה קטנה ישראל.

ובפרישה סק"ח עמש"כ בטור דכלל מקום מוציאין וכו', כתב ר"ל אפילו מארץ לארץ, וכן מוכח ממ"ש אחר, דאין מוציאין מא"י לחו"ל אפילו ממקום שרובו גוים, משמע הא כיוצא בזה"ל או בארץ ישראל, מוציאין אפילו שהוא מארץ לארץ. והוצא דבריו בנחלת כ"י סק"י ובמהלכות השקל על הח"מ סק"ב.

ובלב מבין (להר"מ בירדן) סי' ס"ז ד"ה אמת, כתב דלכאורה נראה שנתד הדין בלא הגנו יכול להוציא אפילו מכפר למדינה וכו', וכנראה מדברי הח"מ [סק"ג] שמקום שרובו ישראל שקול כנגד כל היריעות, ומשמע אפילו מכפר למדינה.

ובתורת חיים (להר"ח שבת) ח"ג סי' ס"ד דף ל"ב טור ב' ד"ה אמת, כתב דכן נראה גם מלשון התוספתא, דקתני ג' ארצות וכו', דל"א בזמן שהיה מיהודה ואירם אשה ביבולה וכו', אבל בן יהודה שאירם אשה בגליל כופין אותה לאלף שעת"כ נשאה, מוציאין מעיר שרובה גוים וכו', הרי דעלה דיהודה וגליל שהם ארצות חלוקות קאי, וקתני דמוציאין מעיר שרובה גוים, ונראה פירושה בכל מקום מוציאין אפילו שהיה מיהודה ואירם אשה ביבולה שאין מוציאין לארץ אחרת אפ"ה ממקום שרובו גוים לרובו ישראל מוציאין דחשיב כמחול"ל לא"י, דלוי לכן יהודה שאירם בגליל, מאי איריא ממקום שרובו גוים וכו', אפילו שניהם רובם גוים או ישראל מוציאין קט.

ב. האם מקום שיש בו תורה ותלמידי חכמים נחשב למקום שרובו ישראל ביהם למקום שאינו מקום תורה. בשו"ת ריב"ש סוס"י פ"ה, דמי שרואה להוציא את אשתו ממקום למקום [אחר שכתב שיכול להוציא מטעמים אחרים], כתב דכ"ש שהמקום שדעתך לקבוע שם דירתך הוא מקום תורה וחכמה יותר מן המקום שאתם לרוב שם עתה, וקהילה גדולה ממנה כפלי כפליים, וקרוב להיות

קנח) ועיין בס"ק הבא אות ב', שם יבוארו דברי הריב"ש הללו.

קנח) עיין בירושלמי שם פ"ג הלכה י', דשם הגירסא מוציאין מעיר שרובה עכו"ם לעיר שרובה ישראל וכו'. ובפני משה שם כתב, כלומר רובה וכן הוא בתוספתא. ובקרבן העדה שם חיקן הגירסא לרובו.

קס) ע"ש שכתב שדין זה הוא גם לר"ת שחולק על הרמב"ם והרי"ף בעיקר הדין.

אוצר

סיק בד אות ב — 1

הפוסקים

היהודים אשר שם וכו', א"כ לשון דהוי הוא מגומגם קצת והל"ל והוי וכו', [ונראה לומר כן מליתא סוף פ"ק דסנהדרין [י"ז ב'] דלסור לת"ח ללוד צביר שאין זה עשרה דברים, והביאם הרמב"ם סוף"ד להלכות דעות וכו', וגבי עיי שרוב גוים אזהרה לא שמענו צפירות שלא ידור אדם צביר שרובה גוים, אלא מכללל איתמר ממ"ש [כתובות ק"י ע"ב] לעולם ידור אדם בארץ ישראל ואפילו במקום שרובו עכו"ם, משמע דווקא בא"י אבל בחו"ל אין ללוד במקום שרובו גוים, והשתא דבדבר שלא נזכר איסור צפירות אלא דרך ענה טובה, אפי"ה אמרו בתוספתא מו"לאין מעיר שרוב גוים וכו', כ"ש בדבר שנזכר איסור צפירות וכו']^א והדיון דין אמת, ולמחן הכנה"ג שמעינן דמי כמוהו מורה ונאמן בכל דברי רבו מהרי"ט.

ועיין שם סי' י"א דף מ"ט טור ג', שכתב המחבר, דמהרי"ט לאו משום רופא לחוד קאמר דהוי כמו עיר שרובה גוים עד דנימא מטעמא דלאסרי דבנן לת"ח ללוד צביר שאין זה רופא, דעסם קלוש הוא זה, להם לא היה הצבע ת"ח, מחו איסורא איכא, אלא דמהרי"ט קאמר דממאריס לעזה הו"ל כמכרך לעיר ולא שכיח זה כל מיני ולא רופא ושאר דברים הנריכים דהו"ל כמעיר שרובה ישראל, והיה טעמא לה דלמאחר דעזה עמה מועטים ודאי שאין שם רופא ושאר דברים הנריכים וכו', ומאחר שכן הו"ל כמכרך לעיר או כעיר שרובה גוים וכו'.

ה. והאם יוכל להוציאה ממקום שרובו גוים, גם מגוה יפה לרע. כתב בח"מ סק"י"ב על מש"כ בצו"ע דבכל מקום מו"לאין ממקום שרובו גוים, כתב כלומר אפילו מנוה יפה לרע, כי מקום שרובו ישראל שקול כנגד כל הריעותות האחרות וכו'. וכן בצ"ס סק"י"א כתב דמ"ש השו"ע שמו"לאין ממקום שרובו גוים היינו אפילו מנוה לנוה שאינו שזה. וביצועות יעקב פיה"ק סק"י כתב דמקום שרובו ישראל עדיף מנוה רע.

ובברך משה סי' י' דף ל"ד טור א' בתשובת הרמ"ם פירנאלים כתב, דהפרישה [המוצא בזה] א"ל כתב שאפילו מארץ אל ארץ מו"לאה ככה"ג, ופשוט שזה"ה מנוה יפה לרע בזה"ה ארץ, דלדיו ואידי חדא שיעורא הוא, שהרי מה שהוא מעיר לעיר בשתי ארצות, הוא מעיר לעיר בארץ אחת כשאין שוין וכו', וכן היא משמעות דברי הרמב"ם והסמ"ג והטור, [שאחר שכתבו] שלא יו"לאה מנוה היפה לרע וכו', [כתבו] ובכ"מ מו"לאה מעיר שרובה גוים, ומשמע דאלעיל מנייה קאי להורות לנו שאפילו מנוה יפה אל הרע, וכן משמע מהדינא דחיי וכו'.

עוד כתב שם, דיש להתספק בזה"ה תרתי לריעותא, כגון ב' ארצות ומיפה לרע, או ב' ארצות ומעיר לכרך, [אם נאמר שגם בזה יוכל להוציאה מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישראל] וכו' ^א.

ו. אם גם היא יכולה לכופו לצאת ממקום שרובו גוים. כתב בצ"ח, דממקום שרובו גוים למקום שרובו ישראל, תוכל לכופו ללכת ממקומו וכו'. ובח"מ סק"י"ב כתב דל"ן דברי הב"ח בצוריס.

ובאבן פי"ה (דריש"ת אר"י) סק"ב, כתב דנראה למוחק מהתוספות דכדרי הב"ח, דלא מוצאין בח"מ בצק"י"ב וסק"י"ב דמקום שרובו ישראל עדיף מנוה היפה [ע"ז בזה] בזה"ה הקודם, ובתוספות כתובות ק"י ע"ב ד"ה היא כתבו להבדילתה [שם היא אומרת ללכת מאר"י

[לחלוק על ריב"ש], דל"ן לנשה עסק בלמוד התורה ועם רוב חכמה וכו'.

ג. והאם מקום רבו נחשב כרובו ישראל. כתב בתשובת הרמ"ם פירנאלים שבדרך משה סי' י' דף ל"ד טור א', דלף מנוה יפה לרע יוכל להוציא אם טוען שרובה ללוד במקום רבו, לקיים דברי חכמים לעולם ידור אדם במקום רבו וכו', ועוד שעדיין הוא נריך לו, ולא מכל אדם זוכה ללמוד וכו', ונראה שזה לא גרע ממש"כ הרמב"ם והטור שבכ"מ מו"לאין מעיר שרובה עכו"ם לעיר שרובה ישראל, וכתב הפרישה [ע"ז לעיל אות א'] דהוא אפילו מארץ אל ארץ, ופשוט שזה"ה מנוה יפה לנוה רע בזה"ה ארץ וכו'.

אולם שם סי' י"א דף מ"ט טור ג' בתשובת המחבר, כתב דל"ן זה צמושכל, דכל כי האי רבותא לא הוה משמיע שום חד מרעני הפוסקים לנאשמועין דמשום רבו, אפילו יהיה ממקום שיש בו תורה ונוה היפה יו"לאה, דבשלמא מקום שאין בו תורה שפיר מיקרי מקום שרובו גוים דחיותינו הוא על התורה ועל העבודה וכו', אבל אם הוא מקום תורה, אלא משום רבו משדין ליה כמקום שרובו גוים, דבר גדול כזה לא הוה שתיק מנייה וכו', וקצת רחיה ממ"ש בדבר משה [להר"ם אמרנא] ח"א יו"ד סי' מ"ב דבכד"ד החתן היה לומד בסאלוניקי ועכ"ז כתב חו"ל ואע"ג דכופה האיש את אשתו להוציאה ממקום שרובו גוים וכו', ולא הזכיר שבסאלוניקי היה לומד ומקום רבותיו, ולכל הפחות היה לו לעשות טענה זו לסניף ולהעלות על לשונו הטור, ואפילו למקום תורה שכתב הריב"ם שיכול להוציאה, הרי כתב מו"לאה לנשין דלא כתבה אלא לסניף בעלמא [כמוצא בזה] הקודם כ"ש אם הוא מקום תורה אלא משום רבו, ומאי דליתיה רחיה מתשובת מהרי"ט [ח"א] סי' מ"ו, דמשום רופא מיקרי רובו ישראל, ודכוותיה משום רבו, נראה דל"ן משם רחיה דמהרי"ט לא משום רופא לחוד קאמר וכו' [כמוצא לקמן בזה"ה].

ד. וכשאין בעיר רופא ושאר דברים הצריכים לעיר. ככה"ג הגב"י אות ה', הביא משו"ת מהרי"ט בח"א סוס"א מ"ו שכתב, שמתקום שיש שם רופא ושאר דברים הנריכים לעיר, למקום שאין שם רופא ושאר דברים הנריכים לעיר הוי כמו"לא ממקום שרובו ישראל למקום שרובו עכו"ם.

ובברך משה סי' י' דף ל"ד טור ג' בתשובת הרמ"ם פירנאלים, כתב דמלשון מהרי"ט ע"א אין כ"י הכרח לד"ן זה, שכתב חו"ל ועוד דעזה לגבי מנייה כמו ממכר לעיר חשידי ללא שכיחו זה כל מיני כמו במאריס ואין שם רופא ולא הדברים הנריכים [דהוי] כמו מעיר שרובה ישראל לעיר שרובה גוים, כי היהודים אשר שם הם מיעוט דמיעוט לגבי היהודים אשר במאריס וכו' עכ"ל, והנה הכנה"ג הדין דמ"ש מהרי"ט דהוי כמו מעיר וכו' דלעיל קאי דמשום דל"ן שם רופא ושאר דברים יתב"ש כעיר שרובה גוים, ולפי דבנתו קשה מ"ש מהרי"ט א"כ כי היהודים שם הם מיעוט, ולשון כי משמע דהוי נותן טעם למ"ש לעיל מזה, דהוי כמעיר שרובה גוים, דה"ט משום שיהודים אשר שם [הם] המיעוט וכו', ולפי דבנת הכנה"ג דמשום שאין שם רופא חשידי, כעיר שרובה גוים, לריכין לומר דמ"ש א"כ כי היהודים וכו', הוא [טעם] נוסף, וא"כ הו"ל ועוד כי היהודים וכו', ונראה דמה שהכריחו לכנה"ג לפרש כך, כי אם נאמר שמש"כ מהרי"ט ואין שם רופא דלעיל קאי שכתב דעזה לא שכיח זה כל מיני וע"ז"א שגם אין שם רופא ושאר הדברים, ואח"כ הוסיף לומר דעזה נחשבת ג"כ כעיר שרובה גוים וה"ט כי

^א קסא כ"כ שם בטור ב'.

^ב קסב ע"ש בס"י י"א דף מ"ט טור ג' שכתב שבדינא דחיי דף פ"ה [טור ד'] ודף פ"ה הסכים בפירוש דאפילו דאיכא תרתי לגריעותא מוציאין ממקום גוים למקום שרובו ישראל.

ביאור הגר"א

[ו] ואינו יכול כו'. דהוי כמו ג'נות הרע. הג"מ שם: [א] כל מקום שיכול כו'. כמ"ש במנ"י ג' ארצות לנשואין ובתוספתא הג"ל ש"ע"מ כן נשאה. ריב"ש סי' קע"ז ע"ש: [ב] אבל אם כו'. ע"ל סי' ג"א בהגה ודוקא כו' ועיין בתשובות מיימון סי' כ"ה:

הגה [ו] ואינו יכול להוציאה ממקום שהמושל (י) טוב למקום שהמושל רע (הגהות מיימוני פ"ג דלוישות) [א] כל מקום שיכול להוציאה ממקומה היינו לאחר שנקנסה ונשאה אבל קודם נישואין לא יוכל להוציאה (ד) ואריך לנכנסה במקומה [אס"ל] לא התנה בפירוש עם האשה [ב] אבל אם התנה עם אמה (ה) לאו (י) כלום הוא (ריב"ש סימן קע"ז)

מיהו

* נוסף בדפוס של הבה"ג.

כן נשאה. ריב"ש סי' קע"ז ע"ש: [ב] אבל אם כו'. ע"ל סי' ג"א בהגה ודוקא כו' ועיין בתשובות מיימון סי' כ"ה:

באר היטב

(יג) טוב. ומסידור לשון הרב משמע דקאי אדסמך ליה לאפילו למקום שרוב ישראל אינו יכול להוציאה כשמושל רע שם. אבל מלשון הגהות מיימון משמע דמושל רע הוי כמו טוב רע ומקום שרוב ישראל עדיף מנוה רע כמ"ש. ח"מ: (י) כלום הוא. אמנם אם התנה עם אמה מדעת היתומה ומלכונה קודם הקדושין והיא תורה בזה הדין עמו. הריב"ש ועיין ב"י. והל' עיין הרי"ם אלשיך סי' כ"ה:

פתי תשובה

(ד) וצריך לכנסה במקומה. עיין תפשי' הרמ"ע מפלנו סי' פ"ו: (ה) לאו כלום הוא. ענה"ט ומ"ש בשם ר"מ אלשיך ואם השדכן יעיד עליה תשבע להכחיש העד. ועיין ב"ש וישועה יעקב סק"ז שהביאו ג"כ וכתב עליו ואני מתפסק בדבר אם ית כאן מקום לשנוע כיון דלפ"י בזה מצינן ממון ע"ש:

והוא לא תורה אין עדות אמה כלום. ואם השדכן יעיד עליה תשבע להכחיש העד. עיין הרי"ם אלשיך סי' כ"ה:

אוצר

סיק בד אות ו — סיק ב

הפוסקים

ל"ה, לאפילו למקום שרוב ישראל א"י להוציאה במקום שהמושל רע שם, אבל מלשון הגמ"י [שממנו מקור דין זה] משמע דמושל רע הוי כמו טוב רע, ומקום שרוב ישראל עדיף מנוה רע [ע"ז] לעיל סק"ד ל"ה אות ה'. וכן כתב ביצירות יעקב פיה"ק סק"י. ועיין בצנין כתב סי' ס"ו אות י"ה.

ובפסקי דין רבניים כד' ח' עמ' 275, כתבו הרבנים א' ע' רודנר, י' כ' רונטל ומ' ד' חמוי, דמהרמ"א [כאן מבואר] דהיכא דיש חשש שיגרס לה לזנות כגון ממקום שהמושל טוב למקום שהמושל רע, אינו יכול להוציאה, ונראה דכל היכא שהצ"ד משתכנע שהאשה תסבול במקום מגוריה החדש אין אפשרות להוציאה לשם. [דגם גם במשנת יעקב (להר"י רונטל) פ"ג מאישות הלכה י"ז].

ב. והאם יכול להוציאה ממקום שהמושל רע למקום שהמושל טוב. כתב בל"ב מצין (להר"מ צירודונו) סי' ס"ז, דלפי מש"כ הח"מ והצ"ש צדעת הרמ"א דלפ"י יכול להוציאה למקום שהמושל רע, אפילו למקום שרוב ישראל, וא"כ לכאורה יכול להוציאה ממקום שהמושל רע למקום שהמושל טוב וכו'. ועיין בצוהר הבא.

ג. וממקום שהמושל רע לעיר שרובה גוים. כתב בל"ב מצין המובא בצוהר הקודם, דלהוציאה ממקום שהמושל רע למקום שהמושל טוב אפילו רובם גוים, אין ללמוד מדברי הרמ"א [שיכול], דדוקא טובת האשה אמרינן כן שלא יוכל להוציאה ממקום שהמושל טוב אפילו לעיר שרובה ישראל [כתבוצר בח"מ ובצ"ש המובאים בצוהר א']. לפי שגשגה שם ויניחנה במקומה, אבל להוציאה מפני שהמושל רע לעיר שרובה גוים ודאי לא, ופ"ש לגדרי הגמ"י שהביא הח"מ שכתבו דמושל רע הוי כטוב רע, וקיי"ל דאין מו"יאין ממקום שרוב ישראל, אפילו מנוה יפה לנוה רע.

וכן באבן השם ומאירת עינים סי' א' דף ב' טור ד' ד"ה ואפילו מבואר דאין יכול להוציאה ממקום שהמושל רע, למקום שיש שם מיעוט בני ישראל. ובישועות יעקב פירוש הקצר סק"י כתב שאף ממושל רע למושל טוב אין מו"יאין מעיר שרובה ישראל.

כו. וצריך לנכנסה במקומה. דעות הפוסקים בזה. מקור דברי הרמ"א הם כמלון צפנים, צו"ת ריב"ש סי' קע"ז. ושם איתא, נראה [דמ"ש] בתוספתא שמוציאה למקומן] דוקא לאחר נשואין, אבל קודם נשואין לא, א"ע"ש שצ"ב אירס אותה, והיינו דמסיים בתוספתא שצ"מ כן נשאה, והא דפתח באירוסין ומסיים בנשואין לאשמעינן דאע"פ שאירס אותה אין יכול להוציאה למקומו עד אחר הנשואין וכו', גם הרמב"ם כשהביא דין זה [פ"ג מאישות הלכה

מא"י] והוא אומר שלא לזאת אין כופין אותו], איירי מנוה הרע לנוה היפה, וא"כ מוכח דצ"א ארצות יכולה לכופו מנוה הרע ליפה, א"כ מ"ש דיכולה לכופו למקום שרוב ישראל.

ובפסקי דין רבניים כד' ח' עמ' 24 צפ"ל של הרב ח' ג' צימבלינסקי, כתב דיש לעיין אף ע"י זה דמוציא למקום שרוב ישראל הוא רק זכותו של הבעל שיכול לכופה ללכת אחריו אפילו מארץ לארץ למקום שרובו ישראל, או שזה גם זכותה של האשה שגם היא יכולה לכופו ללכת אחריו למקום שרובו ישראל ונחלקו בזה הפוסקים, הצ"ח [הכ"ל] כתב דגם היא יכולה לכופו ועי' בח"מ [הכ"ל] וכו', אך במאירי סוף כתובות מפורש דלא כצ"ח במשנה דג' ארצות כתב ואשה מ"מ אינה כופה את בעלה לזאת אף מרובה גוים לרובה ישראל הואיל ושתיהן צא"י, הרי מפורש דאין האשה יכולה לכופו וללא כצ"ח, [אחר שהאריך מסיק] אין עלה בידיו דליכא פלוגתא דרבותא צדק דין, להמאירי והח"מ א"י האשה יכולה להוציאו לעיר שרובה ישראל, ולהתוס' [שם ק"י ז' ד"ה ה"א] והמהרש"א והפלאה [על התוס' שם] יכולה היא לכופו לכך. ועיין במשפטי שמואל [להרש"ב וכו'] מהדו"ת סי' ט"ו אות י' ד"ה וכדברי וצנין אב ח"א סי' ס"ו אות ד'.

ז. והאם יכול להוציאה ממקום שרובו גוים למקום שיש בו מחצה על מחצה גוים וישראל. כתב בדלינא דחיי לאוין פ"א דף פ"ה טור ד' ד"ה וכן, דמלשון התוספתא משמע שמוציאין דוקא לעיר שרובה ישראל, אבל למחלה על מחלה אינו מוציא, מללל קטני מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה גוים, ואפשר לומר לומר לעולם לאו דווקא, אלא לפי שמהלך על מחלה הוי מילתא דלא שכיח, לפיכך קטני רוב, א"כ אפשר לומר דכיון דכלל טעמא דרוב גוים אינו רשאי להוציאה ממקומה, אם אמרו שרשאי להוציאה, [הוא] דווקא מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישראל, אבל מחלה על מחלה לא.

כה. ואינו יכול להוציאה ממקום שהמושל טוב וכו'.

א. מקור וסעם הדין, והאם זה גם מרוב גוים לרוב ישראל. מקור הדין כמלון צפנים הוא בהגמ"י פ"ג דלישות אות ה', שכתב דר"ת היה אומר, פעמים שאין מו"יא אפילו מעיר לעיר ומכך לכך, דבזה הכרך אין המושל כ"כ קשה כמו בצוהר הכרך, והוי מנוה היפה לנוה הרע (מספר החכמה), ובוצר בדברי משא אות ד' ובצ"ח כאן. ובצ"ש סק"י כתב, דמשמע לאפילו למקום שרובו ישראל אין יכול להוציאה כשמושל רע שם.

ובח"מ סק"י כתב, דמסידור לשון הרמ"א משמע דקאי אדסמך

הפוסקים

סי' כו

אוצר

הלכה י"ז] לא תלאו צאירותין אלא בנשואין, שכן כתב, איש שהיה מאריך מן הארלות ונשא אשה בצרף אחרת כופין אותה וכו', או תלא בלא כתובה שע"מ כן נשאה וכו' עכ"ל, גם מ"מ"ס הרמ"ם"ם או תלא בלא כתובה, מוכח שלא כיון אלא לאחר נשואין, שהרי קודם נשואין אין לה כתובה כמ"ס הוא צפרק י' [גם הלכה י"א], גם לשון המשנה שלש ארלות לנשואין ולא אמרו לאירותין, לפי שאין אדם יכול לכוף ארוסתו ללאות ממקומה וללכת אחריו צדרכים קודם נשואין וכו', וסבירא הוא שהרי עדיין לא נתחייב לה בכתובה ולא בתנאי כתובה, ואם חלתה צדק אינו חייב לרפאותה ולא לפדותה אם נשצית ולא לקברה אם מתה, ולמה תלך אחריו וכל הדרכים בחזקת סכנה

וכו' אקסג.

ובשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רע"ח כתב, דנראה הדברים שאין לאב הכלה להוציא בתו ממקומה לינשא במקום אחר, שהקפדת הכל היא זו שלא להוציא בתולת ישראל ממקומה קודם נשואין, והקפדה ורלוות היא זו, וכענין שנזכר בקדושין [ג' ע"א] גבי האומר לשלומו לא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני, והכל וקידשה במקום אחר שאינה מקודשת, משום לאחר לא ינחא לי דליקדשה באתה מקום לתמא ממנו עלי מיני [גנאי באזוניה], וכן בגיטין וכו', וכ"ש שהאיש מחזר על האשה ואין האשה מחזרת על האיש, כ"ש עשוי שהכל מקפידים על דבר זה בכל מקום, ואסתמא של משכרי צנותיים דעמא שניאלו במקומן ואפילו היה הצעל ממקום אחר אלא התנו צפירות וכו' אקסד. וכ"כ בחלק ה' סי' כל"ז. והוצא צ"י וז"ל סי' רכ"ח ולעיל סי' כ'. וכ"כ בצנינים

ואז סי' רכ"א אקסה.

ובחתם סופר י"ד סי' רכ"ח כתב, לאף שהתשצ"ן [המוצא לקמן] נחלק על הריב"ש וכו', אך עכ"פ לא ראה דברי תשובת הרשצ"ל, ואילו ראה אותה לא רפרק וכו', והצ"ש העלים עין מהכ"ל וכתב מה שכתב, וכבר השיג עליו בצית ממזר ואין לזוז מתפקס ההמ"א וכו'. וכענין כתב בלשכת הסופרים כלן, וכן כתבו בלגוש סעיף ב' וצדכר יסול (להר"ם אמארייליו) ח"א סי' י"ד סי' מ"ד קצ ע"ה טור ג' בזה"ל.

וביר דמלך (להר"א נלדא) כתב דטעם הצדדים לחלק בין אירוסין

קסג. כתב בבית יעקב כאן סעיף ו' ד"ה של כונסנה, דלכאורה קשה, כיון שהגיע זמן ולא גישאו נתחייב שוב מוגותיה ורפאותה, וי"ל דאם יהיה יכול לכופה שיחיו הנשואין במקומו, ממילא חיי כלא הגיע הזמן קודם בואה למקומו.

קסד. עיין בהסבא קידשא המובא בפנים עמ' פ"ד טור א', והרמ"א ב"ד סי' רל"ב סי' ד' [כתב בשם תשובות הרשב"א הג"ל] ראובן ושמעון שהיו דרים בעיר אחת, ובשבעו נשאת להאיש אשה, וזו לא ראתה יצא ארובן ובנו מן העיר, במעור פסור ואין צריך להוליד בתו אחריה, ובש"ך שם [סקמ"ג] הקשה ע"ד דבתשובת הרשב"א איתא דאין לשמעון להוציא בתו אחריה אפילו אם היה הבעל במקום אחר וכו', ובאמת מדברי רמ"א שפירש דבריו [של הרשב"א דלא כש"ך אלא] שהיו שניהם דרים בעיר אחת, נראה דאם אינו דר החתן במקום ההוא, או כמו שכתב לרד"ם שם במקומו בן יעשה הנשואין במקום כמ"ס הרשב"א [המובא להלן דלא כרמב"ם], וגם [לעיל] סי' ג' [לענין קנס] כתב רמ"א כמשיב ב"ד שם, וכן נראה שהבין הב"ש שם, [שכתב] ומשמע עוד אף אם לא היו דרים במקום אחד והחתן רוצה שהכלל הבוא אליו ויחיה החתן חייב [עצ"י לקמן הערך קס"ח], נראה דהרמ"א ס"ל ה"א הכי וכו' אפי' חתן בבאיהם שם [ס' ג' [קס"ב] שבבית הלל [שם] מפלי על הש"ך [ביריד סי' רל"ב סקמ"ג, דס"ל שאפילו היה הבעל במקום אחר, א"א להכריחה להנשא במקומו], ודברי [הבית הלל] מגומגמים.

קסה. ובבנימין זאב כתב שאין החתן יכול לכופה לבא אצלו, והוסף וכ"ש שכשעשו השידוכין היו שניהם בעיר אחת ואפילו שהחתן עקר משם אין לכוף לאב הכלה להולידה שם וכו'. ועיין בכנה"ג כאן הג"א אות ו' שהביא רק דין זה.

לנשואין היא, לדונות סכנת התוספתא ע"מ כן נשאה, ואף דלא התנה עמה שום תנאי צפירות וכו', ולריכוס לפרש להאש צודאי אינו צריך להתנות שום תנאי, כיון דעכ"פ היא אינה יכולה לכוף להיות עמה במקומה בכל אופן, אך על האשה היא יודעת דמסתמא דעת האיש היא שלא לעקור ממקומו ולעזוב את ארץ מולדתו הלכך ידעה האשה שהוא נשאה ע"ד כן שתלך עמו למקומו, והיה לה להתנות עמו צפירות שהיא אינה מרואה בזה, ומללל התנית עמו גינתה תוכל שאלף היא מרואה בזה וכו', וזה שידר רק בנשואין אבל צאירותין נהי דלעתו היה ג"כ שתלך עמו למקומו, מ"מ לא ידעין אם היא תתלכזה בזה, והא דלא התנית עמו אז, משום דבעודא ארוסה בכל אופן אינו יכול לכופה שתלך עמו ותהיה עמו קודם הנשואין, ומה היה לה להתנות עמו אז וכו'.

אולם בתשב"ץ ח"א סי' ל"ז [הוצא צפירות צ"י] אקסג. צדכר של הריב"ש, כתב דכיון שצדיק הדירה הוא כופה כ"ש צענין הנשואין וכו', ומה טענה יש לה לומר שיעשו הנשואין במקומה וכו', שלא מצינו שהאשה תוכל לענון על הצעל צענין הנשואין כלום, אלא שאם אינו רוצה לעשות סעודת נשואין שכופין ארנו לעשות כמנהג המדינה וכו', אבל אם אמר הצעל ערמינא ועצידנא סעודה לפי כבודי וכבודם במקומי, מה איכפת לה בזה, אין זה כי אם רוע לב, ולכן מסתמא צלי שום תנאי הדין נותן לכוף אותה וכו' אקסד. ובב"ח כאן בזה"ל כצ"ח דעת מהר"ם מו"ט צדכר, כתב דהיכא שקדשה במקומה ורואה לנכסה במקומו, כופין אותה לנכסו במקומו, דלעתא דלכי קידשה וכו'.

ובב"ש סק"ג כתב דדינו של הרמ"א צ"ע אקסג. להא מהרשצ"ן [הכ"ל] שהצילו

קסו. ובדינא דחיי לאוין פ"ה פ"ד טור א' הקשה ותמהני על הב"י שכתב תשובת הריב"ש וסמך לה כתב תשובת הרשב"ץ ולא שת אל לבו אל סתירת שתי התשובות, והוי יודע שאף שהרשב"ץ פליג על הריב"ש לא פליג עליה במשכר תשובתו אינן בנשואין ובעודא ארוסה אינו יכול להוציאה, שהרי הרשב"ץ בן טעם דיכול להוציאה לנשואין למקומו מפני שהוא גאמן לומר שהתנאי כך היה, ואם איתא דהרשב"ץ ס"ל דארוסה בנשואה, וכו' היכי דבנשואה יכול להוציאה למקומו אף בארוסה כן, למה הוצרך לומר שהוא גאמן שכן היה התנאי, לימא שאפילו לא היה שום תנאי היה יכול להוציאה כשהוא אפילו בלא תנאי, ואם דאמינא דס"ל בדעתה ארוסה אינו יכול להוציאה אלא מטעם שנאמן מכה התנאי.

ובזכר יעקב (להר"י גיניו) סי' ג' כתב בדעת הרשב"ץ קשה, בדפוס התשובה [כתב] וז"ל אלא איך תענון בזה טענה המתקבלת בב"ד ואומרת ברי לי שכן היה התנאי [ושנשאו במקומו] וכו', ונראה מכאן דבסתאי אינו יכול לכופה על ענין הנשואין, דאי אמרת דבסתם הדין עמו, בדאיכא כפירה ביניהם נמי יהיה הדין עמו כדקאמר התשב"ץ [שם] לליל לענין עיקר הדירה], ומאי אהני לן דאית לה טענה וכו', וא"כ קשין דברי אטבש"ץ רישא אטבש"ץ וכו', ועוד קשה דאי אמרין דהריב"ש והרשב"ץ קשה על פ"ה שכתב שם שיהיה שם תנאי האלה בסתמות וסמכי אהודי ולא נרגש שפליגי, גם על רמ"א קשה שהביא תשובת הריב"ש לפסק הלכה ולא זכר תשובת הרשב"ץ העומדת נגדו, לכן נראה דאין פליגי הרשב"ץ והריב"ש, ושניהם מודים דאי אמרה שהנשואין יהיו במקום הדין עמה וכו'.

ובחסבא קידשא המובא בפנים עמ' פ"ה טור א' ספק שלא ראה [הדגא] דחיי תשובת הרשב"ץ בשורשה, כי אם מה שהעתיק הב"י בקיצור דאילו היתה תשובת הרשב"ץ לפני היה רואה דהא בוא חלילה, ובפירושו איתמר במא דמחיינא הוא ולא היא הוא משום דאפילו בסתמא הדין עמו לכוף אותה להנשא במקומו כמו שכופין על הדירה דלעיל וכו', וכענין שכתב בנאח היא לעולם ח"ב מערכת ג' סי' ל"ח.

קסז. בשו"ת חת"ס המובא בפנים [אף שחולק על דבריו] ביאר דאפשר דהתשב"ץ אפילו אחר שמע עמ' הריב"ש עינין לא חזר בו, משום שאפשר שקבל עליו הבעל ג"כ אונס סכנת הדרכים משבי וחולי וקבורתו וכו'. קסח. בתוספתא קידשא המובא בפנים עמ' פ"ד טור ב', כתב דיש להרגיש על דברי הב"ש בדסימן ג' סק"ב כסבירת הריב"ש י"ל שם ואם אינו דרים בעיר אחת, אמרין משכדין בנתינתן דעתם שישאום במקומו אפילו אם היה הבעל במקום אחר וכו', וכאן כתב דזה ד"צ, ונראה מדבריו כאן שרואה לדחות דברי הריב"ש בעיקר דינו וכו' [ועיי' עמ' פ"ה טור א' ד"ה והנראה].

מיהו אם יש אמתלאות וטעמים (ו) לדבריו האשה צריכה לילך אחריו (תשובות מיימוני לנשים סימן כ"ח).

ב"ד א

באר היטב

(ו) לדבריו. עיין נשד"ס חלה"ה סי' קנ"ה והר"ם גלאנטי סי' מ"ד ומהרי"ט חלה"ה סי' מ"ז וכנה"ג סי' זה:

אוצר

סי' כו — סי' כו אות א

הפוסקים

טענה מספקת וכו', וכ"ש דנראה צדור, לאפילו נאמר דלעת הרשב"א לאפילו אם היה ממקום אחר הוי טענה אלימתא, היינו דוקא כדי לפטור לאזי הכלה [מהקנס, ע"ז לעיל סי' כ' סעיף ו']. אבל לא לחייב את החתן וכו'. ומסקנתו שם בעמ' פ"ה טור א' ד"ה ולכל, שהרי מצינו לתשצ"ץ דס"ל צפירוש דגם על הנשואין מצי הצעל לכופ לאשה וכוותיה קאי המהר"ם, ומש"כ הרמ"ע מפאנו [הכ"ל] כי רבו החולקים על מהר"ם, אפילו היה כן לדין לתפסין דגל הקיס לי מצי המוחזק לומר ק"ל וכו', ואם איזה מהפוסקים נמשכו אחר סברת הרשב"א הוא משום דלא ראו תשובת מהר"ם ותשצ"ץ, ואם שאלו תשובת התשצ"ץ ועכ"ל דעתם כלעת הרשב"א, לדין לתפסין דגל הקיס"ל לא נחייב את החתן כל שהצ"י לא גילה דעתו צפירוש רק העתיק שתי התשובות.

ושם עמ' פ"ו טור א' כתב דלבו מהסם אי מהני הך טעמא [דכתב הרשב"א] דדרך אבי הצנות להקפיד שלא תאנה ממקומן, לחייב הצעל לעשות הנשואין במקום האשה, לאפשר דווקא היכא לאיבא שצוה [בכדורו של הרשב"א] מפני חומר שבה החמיר הרב, אבל היכא דליכא רק חיוב ממון שנתחייב בתורת קנס, מצי למימר כי אני לא נתחייבתי כי אם לא אעשה הנשואין, אבל אם אני מוכן לקיים התנאי, אלף שרלוני לעשות במקום אחר, דמעולם לא עלה על דעתי להתחייב צנקס, דזה אפשר לשומעין לו וכו'.

ובזרע יעקב [להרי"ו ניוני] סי' ג' דף ק"ח טור ג', כתב דלשה יחלוקים בדבר, ראשון כשאין סתם ולא פירש צענין הדירה, דאמרי דכל שלא נשאת יכולה למאן מלכת עמו, אז צענין הנשואין נמי דינא הכי, דאי אמרה שיהיו הנשואין במקומה הדין עמה וכו', שני כשעשה תנאי צשעת הארוסין על עיקר הדירה, דאז צענין הנשואין אי אית לה טענה מספקת צצ"ל יכולה לעבד הנשואין שיהיו במקומה אף שהיה תנאי בעיקר הדירה וכו', וצנשי החלוקים הללו אם נפל הפרש וכפירה צניהם הדין עמה כיון דבסתם נמי הדין עמה וכו', שלשי כשעשה תנאי על עיקר הדירה ולא פירש צענין הנשואין ואין לה טענה המתקבלת צצ"ל שיהיו הנשואין במקומה, דזה הדין עמו אף צענין הנשואין שיהיו במקומן כיון שאין לה אמתלא מספקת והתנו על עיקר הדירה שיהיה במקומה מסתמא גם הנשואין במקומה, וכיון שכן אם יש הכחשה וכפירה צניהם ואין להם עדים הדין עמו, ואתיא צק"ו מעיקר הדירה בסתם וכו'.

כו. אם יש אמתלאות וטעמים לדבריו וכו'. א. אמתלאות שדנו בהם הפוסקים אם מפקיעות התנאי בענין הדירה. עיין צפת"ס סק"ג שהביא מהנודע ציוולה מהדו"ק סי' ס"ז צשם מחמתו אצ"ל דק"ק אה"ה, צהתנו לדור במקומה, ועכשו נתצבר שאורי מקומה גורס לו סכנה, דאין כופין את הצעל לדור שם (קט) והסכים

שהביאו הצ"י משמע להפך וכו', גם כל הראיות של הרשב"א יש לחרות, ומה שהביא ראה מהתוספתא דתני ע"מ כן נשאה ולא תנא ע"מ כן קידש, תימא דהא מהר"ם צריך לדחוק ולתנן צענין אחר, כמ"ש במדרכי וצב"א"ש וצב"א"ש פוסקים [ע"ז לעיל סק"ד אות ג']. ובגמ' מופשט דף רמ"א טור ג' כתב, דנראה שכן היא סברת מהר"ם מרובעצורג (ספ), שהוקשה לו אמאי תנאי שע"מ כן נשאה, והצ"ל שע"מ כן קדשה כיון שצאירוסין מיירי, והאוצר לתנן לאשמועין דבותא וכו', ואילו היה סובר כסברת הרשב"א ל"ק מיד, דהא דנקט שע"מ כן נשאה לומר שאינו יכול לכופה אלף לאחר הנשואין וכו', אלף ע"כ ס"ל למהר"ם שיכול לכופה ג"כ על הנשואין כיון שע"מ כן קדשה וכו', ובתשובות מיימוניות [לאישות סי' כ"ח] ראיתי שהשאלה למהר"ם היתה כשטוען החתן שתצא לעירו וישאנה, והשיב מהר"ם שהדין עמו. וכ"כ בתשובת הרמ"מ פירנאליס צצ"ק משה סי' י' דף ל"א טור צ'.

ובתשובת ר' יצחק פואה צכמה"ר ורדיוסם צשצ"ת הרמ"ע מפאנו סי' פ"ו, כתב צד"ה רביעית, שרבי החולקים על מהר"ם כמו שהעיד על עצמו בתשובה הנזכרת, ומילתא דפשיטא היא בתשובות [הרשב"א המיוחסות] לרמב"ן סי' רע"ח ולרשב"א סי' קע"ז כי המקדש אשה סתם במקומה אינו יכול להוציאה משם עד אחרי הנשואין.

ועיין בשו"ת מהרשד"ם סי' ס"ו דף שכתב צכדורו, דולאי כל מעין בתשובת [מהר"ם הכ"ל] יודה ללא דוקא צמעשה הואו קאמר מהר"ם הכי [שיכול הצעל לטעון תנא אלני ואכנסנה] וכו', ועוד שאני דואה שאור ג"כ מחלוקת שני גדולי הדור מן האחרונים הלל הס הרשב"א והתשצ"ץ וכו' וא"כ מי יכניס ראשו צין הרים גדולים. ובהסבא קדישא ח"ב סי' י"ד הקשה [ד"א לומר] דנעלם מעיני הרשב"א תשובת הרשב"א [הכ"ל], דהרגיל בתשובות הרשב"א ידע דכל תורת הרשב"א מצינא תמיד צספרו והם אללו כמאן למנה צביסיתא וכו', ובעמ' פ"ה טור א' כתב לתנן לאפשר שהיה גורס צדרי הרשב"א כן דסתם שצדרי צנותיהם וכו' שישאלו במקומה, ולאפילו היה הצעל בנשואין אחר [צצ"ת] ולא במקום אחר צמ"ס], וכמו שכן העתיקם הצ"י צבי" כ', ולפ"י אפשר לומר דר"ל [דדוקא היכא] דהצעל גם הוא דר במקום האשה שצריך מן הדין הדירה במקום האור דווקא, אלף דבעת השידוכין נמאל לפי שעה במקום אחר וכו' ועוד אפ"ל דהרשב"א כתב כן לחזק הדבר ציותר וכו', אבל אם היה נדון שהחתן היה במקום אחר, משום אותה ההקפדה אין צו מספיק לפוטרו צשום דבר שחייב כ"ש לחייב החתן [לנשאה במקומה] וכו', כי כן דרך הפוסקים לדבר כן אע"פ שאין זו

קט) ובזרע יעקב [להרי"ו ניוני] סי' ג' דף קמ"ט טור א' כתב שאין גדון המהר"ם מדבר בענין הנשואין אלא בעיקר הדירה וכו', ואפשר דמורה המהר"ם לענין הנשואין, אלא שלא נכנסו בשאלת מהר"ם בזה וכו', ומה שהקשה הנ"מ למה לא תירץ המהר"ם בתוספתא כתיובין הרשב"א אין זו קשיא, דלפי שיטתו בפירוש התוספתא אין תירוצו של הרשב"א מעלה ארוכה וכו', והרשב"א אמר תירוצו לפי שיטת הרמב"ם והר"ף.

ק) ע"ש פשט שגם כופין את האשה שתלך למקומה, וע"ז כתב הגר"ב דהדר צריך תלמוד, דמש"כ בתשובות מיימוניות סי' כ"ח [שהיא מקור דברי הרמ"א] דאם יש אומדנות ואמתלאות היא צריכה לילך אחריה, היכן הוצרך שם לכופה האשה, כל

באר הגולה

י' תשנ"ה ע"ס

ג. בד"א מחוצה לארץ או מארץ ישראל לארץ ישראל אבל מחוצה לארץ
לארץ ישראל

כופין

הפוסקים

סי' כז אות א — סי' כח אות א

אוצר

לעירם וכו', מני לפטור עמנו ואפילו במקום שצוה, ואפילו אם
טוען לכשתחייב היה דעתו לעשות נשואין והדירה במקום הכלה,
ועתה מתחרט מפני כבוד אציו ואמו וכו', הא ודאי הוי טענה
מתקבלת ומספקת וכו', והגם שידע שאציו אינו מרובה בכך אלא
שטעה שחשז שאפשר שאציו יתראה במה שעה, עכשיו שאינו
מתראה, מני למימר אדעתא דהכי לא נשבעתי.

ובדרכי נועם סי' ל"ט דף ק"ה טור ג' כתב דבערך לחם כתב צעיקר
הדין דכופה ארטה ויואלה עמו לאלרז, דהוא דווקא עמו,
אבל הלך לבדו ושלח בעדה לא [ע"ז] לגיל סק"ה ארז א', ונראה
לחורות להלכה שזה"ה בהנחה שחלך עמו לעירו לזמן הנשואין וכו',
והוא קדם והלך לשם, ובצוא הזמן שלח אחריה שליח, והיא אינה
רוצה לילך עם השליח שהיא פטורה וכו'.

ובמטה אהרן (להר"א בן חסין) סי' כ"ח עמ' קמ"ז ד"ה וכן כתב ע"ה,
[בנדריו שאחרי העיר שהתנו עליה מוזיק לאשה] דכ"ז הוא
לכשיהיה הדבר מוחלט בלחמה ע"פ הרופאים, ע"פ מופת חותק, אבל
אם יש חשש שתעודה הרופא ניתנה ע"י שוחד וכו', או שיש חשש
שמה נשעה שזכה לרופא נמאז אז בדרך מקרה נזילות ושינוי אורז
כדרך ציקרה לרוב בני האדם, אין שומעין לה וכו'.

ושם סי' כ"ט כתב, דאם התנה עמה לרוב עמו במקומו אהני תנאיה
לטפויי דאף אי לא איתרד לה צעירו מחמת רוע מיוזג וטבעה
עכ"ז כופין ארטה לרוב שם, לפי שאין המקום ההוא גורם לה נזק
אלא טענה הוא הגורם, שאפילו ימחול לה תנאו ויודור עמה צעירה
מה יועיל לה, שטענה לא יתנה בכל מקום, ע"ד אורחם ז"ל [ב"מ
ל"ו ב'] מה"מ מה לי הכא וכו', ולא אמרו אלא שינוי מקום שינוי
מזל, ולא שינוי טבע.

ב. והאם יכול להוציאה מחמת סכנה. ע"ז לקמן סי' קנ"ד סעיף
ט' בשו"ע ובנמ"א ושם יתבאר בעז"ה.

סעיף ג. כח. אבל מחו"ל לארץ ישראל כופין אותה

לעלות. א. מקור וטעם הדין. מקור דברי השו"ע הוא
במשנה כתובות ק"ו ע"ב, כמ"ס בצה"ג. ושם איתא, הכל מעלין
לאר"י וכו', ובגמרא שם ת"ר הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא
לעלות כופין אותה לעלות. וכן ארז ברמז"ם סי' פ"ג מאישות הלכה
י"ט, ורובתק לשנוי כדור כלא.

ובטעם הדין כתב בחידושי הריטב"א שם, הכל מעלין, פירוש ואפילו
לאחר החרבן, דלכתי איכא חיבת הארץ וכו'. ובפרישה
סק"ט, כתב שהוא משום שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו
אלוה וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה וכו', וכמ"ס בגמרא
כתובות שם.

ובשו"ת מהר"ט ש"ח י"ז סי' כ"ח, כתב שעיקר טעם הכפיה הוא
משום קדושת אר"י וכו', דאי משום מלוות התלויות בה,
אשה מאי עבידתא במלוות אלו שתהא כופה את האיש, הרי אמרו
צ"ק דקדושין [ל' ע"ב] לענין כבוד אב ואם דאשה פטורה מפני
גרשות בעלה עליה, וכ"ס לשאר מלוות, וכ"ס למלוות התלויות
בארץ לכל מה שקונה אשה קונה בעלה, ואיכא הוא דמחייב ולא
היא,

והסכים אלו הנו"צ דהמושכלים הראשונים אינם נריכין רחיה, דאין
לך דבר שערומ צפני הסכנה, ואלרבה אפילו אם ראה הצעל לרוב
שם לא שצדיקין ליה לסכן עצמו וכו'.

ובמעשה אליהו (להר"א מני) סי' ק"ט, כתב דאם התנו לרוב במקום
מסוים, ועכשיו רוצה לילך לשם, והיא מעוברת וחולנית,
ואמר הרופא והמילדת שלא אפשר שתלך עד אחרי שתלך [אינה]
חיבת לקיים התנאין וחייב דמחזיקותיה וליתן לה דירה לישב בה
וכו'.

ובשו"ת מהר"ם אלשיך סי' כ"ה, כתב שאף אם התנו לרוב במקומו,
אם מקומו הוא נוה רע וסכנת גייסות וכו', ולא הודיעה
קודם לכן את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה ואימת צדיה וכו',
לאו כלום הוא, דאין סהדי שאילו הודיעו לה, לא היתה מתרצת
ללכת לעירו וכו', ואפילו נשבעה על כך, אומדנא דמוכח הוא שלא
ע"ד כן נשבעה, דמילתא דפשיטא היא דבנדרים ושבעות אולגין
בתר אומדנא וכו'.

ובאבן השם ומאירת צ"עם סי' ג' דף ג' טור ג' בתשובת הר' שמעיה
אצ"ר ברלין, כתב דאם החתן טוען טענה שיש לחוש
במקומו לסכנת נפשות הוי טענה אלימא, ואף שהתחייב לרוב שם
אין מחייבין אותו וכו', ואף אם עשה קנין צעדים על זה קנין
בטעות הוא, ולא יכחי קנין זו עדיפא מוחמר שצוה לדמריקין
בגמרא [ענין שבעות כ"ו א'] רב אמר ורב אסי חד אמר משתבענא
דהכי אמר רב וחד אמר משתבענא דהכי אמר רב, ואתו תרווייהו
לקמיה דרב, ואמר [לזה שלא היה לרדק] את לכך אנכך, לסברת הכי
אמר רב וכו', ועוד שלא סילקה הכדן וגם לא המתניה במקום
החופה עד זא ליל טבילתה כדרך צנות ישראל הכשרות וכו'. וע"ס
בסי' א' בתשובת המחבר דף צ' טור ד' ד"ה וגם, שכתב שהוא ק"ו
בתשובת מהר"ם וא"כ כד"ד איסור נמי איכא והיא נריכה שתלך
אחריו.

ובמשפט וצדקה ביעקב ח"א סי' ק"א כתב שאם העיר שהתנו לרוב
זה נמאלת במנור ובמנורק, לא שייך בזה שצוה שלא
יוליכנה ממקום זה למקום אחר, דלדעתא דהכי לא אשתבע וכו'.

ובהסבא קדישא סי' י"ד עמ' פ"ו טור א' כתב, דנראה דאם
מנטערים הרבה אציו ואמו וקטנו וכו' יא אשה חוץ

האריכות שם לומר דאין האשה יכולה לכופה, אבל שיכור הוא לאשה אורבה מבואר
בתשובה הדין דאין כופין אותה הואיל ובפס' מפותיה דר"ת וכו', ואומר אני שאפילו
לשיטת יתר הפוסקים החולקים על ר"ת דהבעל הוא הכופה, [ה"ס משום] דסתמא
דמילתא הוא נישאת ע"ד לבוא למקומו, אבל היכא שהיה תנאי מפורש בשעת נישואין,
בזה לא נחלקו שהתנאי קיים, וא"כ אף שאונס רחמנא פטריה היינו שהבעל פטור
מלקיים, אבל לא אמרינן אונס רחמנא חייבה לירדה וכו'.

וכן במטה אהרן המובא בפנים כתב [בגדרו שהיה אינה יכולה לקיים התנאי לבוא
לעיר] דאע"פ שהיא אנוסה אינו חייב לרוב עמה במקום הוריה, וראיה לזה ממש
בסי' קנ"ד סעיף ט' ברמ"א שלמקום סכנת נפשות אין האשה צריכה לילך אחריה,
ומשמע דמיירי באופן שאין יכול להוציאה ממקומו או שהתנית, ולכן אינה צריכה
לילך אחריה, ואנן בדידן נמי נימא דכיון שהתנה אינו חייב ללכת אחריה וכו'. ועיין
במנחת אלעזר ח"ג סי' י' שכתב שאם יש בעירה מחרתי ריב ביניהם, הוי אמתלא
מספיקה לבטל התנאי, ולהוציאה מהעיר ג"כ.

אוצר

ס"ק כח אות א — ג

הפוסקים

וכן פסק הרמב"ם [פ"ג מאישות הלכה י"ט], ולא חילק בין זמן הזה לזמן הבית [ואע"פ דדירושלמי משמע לא כד, כמבואר לקמן סק"ט, הרי"ף] ס"ל להירושלמי פליג אגמרא דידן, וקיי"ל בגמרא דידן, וכ"כ דעת הרי"ף גם בתומת ישרים סי' ס"ז, והוסף שכל הרי"ף צסוף עירובין, דעל גמ' דילן סמיכין דבתרם הוא, ואיכא הוי צקיא צנמי דמערבא טפי מינין, ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא, לא קא שרו ליה איכא.

ובשו"ת מהרשד"ם סי' קכ"ה, אחר שהביא הברייתא דהוא אומר לעלות וכו', כתב כיון דשאר פוסקים כתבו הדין סתם ולא חלקו, משמע שאין לחלק בין זמן התלמוד לזה"ל, וכ"כ בפסקים הרב אליהו מזרחי והרב יעקב י' חביב, שדין מפורשת שאנו רואים שלא כתבוהו הפוסקים, נ"ל ודאי דלא ס"ל וכו' [ושב דוסוף עוד טעם לכופה, דזמנו לא היתה סכנה לעלות ללר"י, ועע"ז לקמן סקל"ח אות ד'] קצת.

ובשו"ת המבי"ט ח"ב סי' רט"ו, נשאל צמי שגשא אשה ועכשיו נשאו לבן לעלות ללר"י לזרז והיא אינה רוצה לעלות, כתב שכל הסומרים אינם נמנעים מללכת דדרכים גם איש ואשתו יכולים לזרז זה את זה כמו שכתבתי.

ובמגן גבורים (בתשובות צו שצסוף הספר) סי' ז', כתב שכן משמע גם מדברי המבי"ט ח"ב סי' קכ"ה שהפליג הרבה צענין ישיבת אר"י וכו', ובודאי דבכל ארץ קאמר וכו', מדלא חילק בין זמן התלמוד לזמננו, ואם אולי דזהו מחלק, היה כותב דברי התוס' שחלקו, אלא ודאי דבכל זמן אמר הרב דמורה לזרז וכו'.

ובכנה"ג הגצ"י אות כ"ה, כתב שכן היא גם דעת רלכ"ח ח"ב [הנקרא מים עמוקים] סי' מ"ד ומהר"ם אלשיך בסי' ל"ח קצת. ובודע אברהם (להר"א ינחין) יו"ד סי' י"ג דף ק"ז טור א', כתב דלף צזה"ל איכא מורה, וסברת רח"כ [המזכיר בתוס' הנ"ל] סברה יחידית היא ואין לסמוך עליה נגד כל עמודי ההוראה וכו', ששעמיקו ההשגה כלורתה ולא חילקו וכו', וכן גם דעת הטור שכתב צפירוש כדצריהם, וגם הר"ש [פ"ג דכתובות סי' י"ז] ס"ל הכי [שהרי כתב דירושלמי פליג אגמרא דילן, וכיוון צזה לומר דלאו פוסקים כגמרא דילן] קצת, גם מהריצ"ל [המבאר להלן אות ד'] ומהר"ם גלאנטי [סי' מ"ז], והמבי"ט [ח"א סי' רמ"ה] ומהרי"ט [ח"ב יו"ד סי' כ"ח], ופני משה [ח"א סי' ה' וכו' כ"ז], כולם בהסכמה עלו לאין חילוק צזמנים וכו'. ונדפס גם צלארים גדולים למוד רי"ט.

ובמעיל צדקה סי' כ"ה, כתב דכיון דמהרי"ט [הנ"ל] דזהו את דברי ר"ח כהן [הסובר דצזמננו אין מורה לעלות] מהלכה, א"כ כל הזמנים שוים לענין הכפיה. וכן כתבו צצ"ה שער האותיות אות ק' קדושת המקום וצפאת השלחן סי' א' סעיף כ"ה. ועיין צמים טסורים סי' ג'.

ובדברי צעם סי' ז', כתב דלע"פ דהירושלמי פליג וכו', כבר דחו הפוסקים ההיא דירושלמי מקמי תלמודא דילן וכו', ולא שגא צזמן הבית או צזה"ל, צין הוא צין הוא הכל שוין.

ג. הפוסקים הסוברים שבוה"ז אין כופין לעלות לארץ ישראל. צתוספות

קעד) וכן כנה"ג, בודע אברהם ובמעיל צדקה המובאים בפנים מנו את מהרשד"ם בין הסוברים דיש כפיה אפילו בוה"ז. ועיין עוד בדברי מהרש"ם בסי' רס"ו, שכתב ואחר שזה הענין מחלוקת, אני דן שנתן לאשתו הנדוניא לבד וכו', אך גוערים במי שמוחה לבעל שלא יעלה וכו'.

קעה) וכ"מ בשו"ת הרדב"ה המובא לקמן אות י"א ע"ש.

קעז) מדבריו לעיל מינה.

היא, ותו עבד מאי שייך צמאות התלויות צארץ לזמנן [כתובות ק"י ע"ב] עבד צברה מחו"ל לארץ לזמנן ליה [לצדון] צצניה הכל וזל, משום ישיבת אר"י, וזמנן נמי הכל מעלין לאיתוי עבדים וכו'.

ובשל"ה שער האותיות אות ק' צענין קדושת המקום, כתב דקדושת המקום נוהג צארץ, זכר לדבר צצריאת אדם שהיה קודש, וינחור ה' צגן עזן, וכשקלקל גורש מג"ע, ונתקן צאומה הישראלית הנקראים אדם ע"י התורה, ונתן להם את הארץ הקדושה שהיא מקדשת מעין קדושת גן עדן וכו', ואף עתה צבורצנה מ"מ היא קדושתה והיא ארץ אשר ה' דורש אותה וכו', וזל כמה מעלות טובות למקום הקדוש הזה, וע"כ תנן הכל מעלין וכו'.

ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ד דף ק"ז טור א', כתב ללכאורה משמע דלא משום מלות התלויות צארץ כופין, אלא משום קדושת עממה וכו', ואלצדא לדברי ר"ח כהן שבתוס' כתובות שם [עע"ז לקמן אות ג'], משמע אי לא מלות נוהגות, היה יותר ראוי לעלות וכו', ויפה אמרו חז"ל שהאיש יכוף את כל בני ביתו לעלות וכו', שהרי משום ישוב אר"י כותצין אורו אפילו צצבת [כמבואר בגיטין ח' צ' וכו'].

ואולם בתשב"ץ ח"ג סי' ר' כתב דמשום תוספת קדושת שכינה לא כייפין, אלא רק לענין חיוב מלות התלויות צארץ, תדע דארץ יהודה אית לה תוספת קדושה על הגליל ואפ"ה אין מוציאין מהגליל לארץ יהודה, כיון שכן שוות צבורת קרקע, שוין הן צמאות דירה וכו' קצת.

ועיין במשפטי שמואל (להרש"ב ורנל) מהדו"ת סי' ט"ו אות ח', שכתב שמדברי המבי"ט ח"א סי' קל"ט למדנו שהכפיה ללשה לעלות ללר"י משתי פנים אתינן עלה, כפיית הצעל מלך תגאן הגאואין [שכל מי שגושא יודע שיכול צן הזוג לכפותו לעלות ללר"י וע"ז כן נישא], וכפיית צ"ד מלך המלוא צצעלים זו. ואחר שהארין צענין חיוב נשים צמאות ישוב אר"י הוסוף, דהא דכופין לא האלה לעלות אלא משום שגיי"ז יתרבה האוכלוסיה ויגדל הישוב וכו'. ונדפס צקיור צפסקי דין צצניים כדך ה' עמ' 27.

ב. הפוסקים הסוברים שגם בזמננו כופין לעלות לארץ ישראל קצת. עיין צביאור הגר"א סק"י, שדייק ממס"כ השו"ע צצעיף ה' דמשום סכנה אין כופין, וכתב הא צלל"ה, אפילו צזה"ל כופין וכו' [וכ"ה] צצור [וכן דעת] הרמב"ם [למבואר פ"ח מעבדים הלכה ט'].

וברבינו ירוחם נתיב כ"ג ח"ח כתב, דהרי"ף פסק כגמ' שלנו קצת.

קעה) עיין בחת"ס המובא בפנים, שכתב דהתשב"ץ לא כתב זאת בפשיטות, אלא שהדבר רפ"א בידיה.

קעב) בעוד ספרים רבים כתבו שיש מצוה לעלות לאר"י בוה"ז, ומסתבר שדעתם שכופין לעלות, עיין ברמב"ן בהוספות לסה"מ לרמב"ם מצות עשה ד', בשו"ת הרשב"ש סי' ק"א, הרשב"ש ח"ב ב', ומהר"ם ח"ב יו"ד סי' כ"ה, בשפת אמת [להר"ם חגיגה] פרק ח' כתב כן בדעת מהר"ם גלאנטי סי' ס"ז ומבי"ט ח"ב סי' קל"א ועוד פוסקים רבים, במחזק אברהם [להר"א ד' בוסון] סי' כ"ב בשם הגאמן שמואל, בסידור בית יעקב בסולם בית אל חזק ג' עין ו', במד קציעה סי' שד גר ישוב אר"י, בפאת השלחן הלכות אר"י סי' א', באבני נזר יוריד סי' תנ"ד, בתירוש ויצהר סי' קיד, בארץ טובה סי' ג"ה ובאגרות חזק"א ח"א סי' קע"ה. ובשו"ת מהר"ם מורטנבורג (דפוס קרליבא) סי' קע"ט, כתב דהויכא דהוא אומר לעלות איהו צורה, תצב בלל כתובה וכו', ועל כי ראיתי שיש בג"א באים לחלק בין בוה"ז צדיק אנו לבאר דאין לחלק בוה"ז וכו'.

קעג) כתב בנתיבות משפט דף רמ"ד טור א', דכן נראה ממה שהביא הרי"ף בהלכות ברייתא סתמא, ולא הביא דברי הירושלמי, וגם מהר"ם פסקה שם, ע"כ דט"ל דאין חילוק בין זמני לזמן הבית וכו'.

אוצר

סי' כח אות ג — ד

הפוסקים

ושם סי' קי"ט, כתב עוד טעם, להרי גדולה מזו מאינו זש"ס יצמות (ל"ט ז'), להראשונים שהיו מכוונים לשם מזה היו אומרים מזה יבס קודם, עכשיו שאין מתכוונים לשם מזה אמרו מזה חליה קודמת, וא"כ אם הראשונים שאמרו כן שעכשיו אין מכוונים לשם מזה ובאיסור כרת דאשת אח וכו', מכ"ש אכן זזה"י ובמקום דלא חמיר ואיסורא, מי יודע אם מכיון לשם מזה או לא^(קט), והרי אפילו בעד אחד אומר שזינתה אינו ראוי להציל לומר שמאמין לו לבטח חדר"ג וכו', ועוד בשלמא בימים הראשונים היה נאמן דלעתו באמת למזה, מזה דכיון לגרסה בע"כ, אבל לדין דאינו יכול לגרסה בע"כ ואין לו מיוג אינו נאמן לומר דלעתו למזה וכו' דלמלא עיניו נתן באחרת וכו' [עמ"ל לקמן אורח י"א].

ד. האם צריך לחוש לדעת רבינו חיים כהן לענין כפיה ולסמוך עליו שלא להוציא כתובה. עיין בצאה"ט סק"ט, שאלה שהביא שיש מחלוקת לגבי לעלות זזה"י, כתב וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא מי יוכל לכפות מי שאינו רואה לעלות. והוא מהתומת ישרים סי' ס"ו. והביאו הישגיל עבדי ח"ה סי' כ"ו חלק ג' אורח י"א ובח"ח סי' י"א אורח ז'. וכענין זה כתב בשו"ע בצדל מרכבת המענה סוף סעיף ז' ובדברי יששכר סי' קמ"ט.

ובנתיבות משפט דף רמ"ד טור א', כתב דלענין הלכה אם הוא רואה לעלות והיא אינה רואה תכל'ה שלא בכתובה, דיכול הצעל לאמר קים לי ככל שאר הפוסקים שהביאו דין זה ולא חילקו [כרבינו חיים כהן שהוצא לעיל], אלמלא דס"ל דגם זזה"י היה מזה לרור באר"י וכופה כל אחד לחבירו לעלות, וכן פסק מהריב"ל בח"ג סי' מ"א^(קט) ומהרש"ם בצאה"ט סי' רט"ו^(קט).

ובשו"ת מהרש"ם ח"א סי' י"ח, כתב בשם הר"ר אליעזר רזין מו"ל צראזיאלדא, ללחומרל יס לחוש לשיטת רח"כ וכו'. ועיין באצק דרכים יו"ד סי' י"ד. ובמשפט וזקקה ציעקב ח"א סי' קכ"ט, בפס"ד מהרש"ם יודעה כי עבר ושלם ארבע, כתבו ששפי מש"כ בצ"י סדרת רבינו חיים כהן, לאינו לפסוק להם שיטתדלו עמם אנשי התקום, אולי תתלכא האשה [לעלות עמו].

אולם במגן גבורים (כתשובות בן המהצר שצטוף הספר) סי' ז' דף ט"ז טור ג', כתב דא"ל לומר קי"ל כר"כ היכל שכל הפוסקים פלגי עליה, וכח"ש מהרי"ק שורש ז"ד דאין לומר קי"ל כפלוני הגאון, אחר שכל החכמים מולקים עליו. וכ"כ במשפטי שמואל (להרש"ב ורנן) מהדו"צ סי' ט"ו עמ"ל קי"ד ד"ה ואשר (נדפס בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 34). ועיין ביד אהרן סי' ע"ה הגב"י אורח י"א, שצ"ח צדעות הפוסקים צענין זה.

ולענין כתובתה. צבני משה (להר"מ שלטון) סי' ל"ד, הביא מש"כ בתומת ישרים הנ"ל, מי הוא זה אשר יוכל להגבות כתובה לא

קפ. ענין זה אם אין כופין כי אם למי שמכוון לעלות לשם מצוה, יבואר לקמן באות י"ב.

קפ"ה. לשון המהריב"ל הוא, דודאי מצי הבעל לאמר קים לי ככל הני רבוותא דלא חילקו מאתרו הומן לזמנינו זה. ועיין בבית דוד ולהר"י דוד סי' מ"א, שהביא בשם הנתיבות משפט המובא בפנים, שמה שכתב [מהריב"ל] שבמחלוקת שנוי היינו אי איכא מצוה בזה"י בשיבת אר"י או לא כמ"ש רבינו חיים כהן, אבל לגבי סכנה לא דבר וכו'. ובדעת יעקב (להר"י נתינו) דרוש מעלת אר"י דף כ"ב טור א', כתב מהריב"ל הביא שתי הסברות כיון דלא פירש בשאלה טעמה של אשה, יכולה להגיד קי"ל משום סכנת דרכים וגם משום דליכא מצוה בעליהה יכולה להגיד קי"ל, וכל זה נראה לדעתו כבנות מהריב"ל כיון דהו"א טעמא אית להו אם נוהג בזה"י או לא. וע"ע בבני משה המובא בהערה קע"ז.

קפ"ה. עיין לעיל הערה קע"ד.

בתוספות כתובות ק"י ע"ב ד"ה הוא, על מש"כ בצרייתא שם הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות וכו', כתבו אינו נוהג זזה"י לראכה סכנת דרכים, והיה אומר רבינו חיים [כהן]^(קט), דעכשיו אינו מזה לרור בארץ ישראל, כי יש כמה מזה התלויות בארץ וכמה עושין שאין אנו יכולין ליזהר בהן ולעמוד עליהם^(קט).

ובגשמת כל חי יו"ד סי' מ"ב עמ"ל טור א', כתב שדעת זזה"ג כרבינו חיים כהן, שהרי בכתובות דף ע"ה ע"א [עמ"ל שז"ג הוא] מוכן ירושלמי הביא משנה דשלש ארצות והשמיט משנה דלאחריה דהכל מעלין לאר"י וכו', וגם בהלכות עבדים דף ס"ח [עמ"ל שז"ג] בהוצאת הכ"ל לא הביא דין להמוכר עבדו לח"ל וגם לא הביא דין לעבד שצדק מחו"ל לארץ, ש"מ מכל זה דלעת הבה"ג כר"ח כהן דזזה"י ליכא מזה בשיטת אר"י וכו'^(קט).

ומהר"ש סאגיס הוציא דכיון צו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' כ"ח, כתב דלעת הרא"ש [בתשובה כלל י"ב סי' ז' צענין הגורר לעלות] שהוא דעת רח"כ. והוציא דכיון צו"ת חסד (להר"ח פריחא) בתשובה הר"מ אחריליו שצדלס הספר. ובכנה"ג הגב"י אורח כ"ה, הביא מספר מנן אצדרכס למהר"א מוטל, שפסק כר"ח כהן דזזה"י ליכא מזה לעלות לאר"י וחייב ליתן כתובתה וכו', והסכים עמו מהר"ד ד' נחמייאש וכו'^(קט).

ובהאלף לך שלמה סי' קי"ח, אחרי שכתב דהלכה דזזה"י אין מזה לעלות לאר"י, כתב [לעיל] וראוי אין כופין לעלות, ובר מן דין הרי קי"ל דאם נשא אשה חייב לרור עמה במקומה [דלעת ר"ת לעיל סעיף א', עמ"ל סק"ג אורח י"א] דע"כ דן נשאה, ונהי דלעלות לאר"י כופין היינו לדינא דש"ס, כיון דתמיד כופין הוי כאילו נישאת לו על דעת כן, אבל זזה"י כיון דלא נהגו לכופ אשה לעלות לאר"י וגם הזכרים לא נהגו לעשות חיוב לעלות לאר"י, א"כ מתחילה כשנשאה אדעתא דתכנסא נשאה שלא לכופ אותה לעלות, ולכן אין צידו לכופה אחר"כ לעלות וכו'.

קע"ה. בתגות המדרכי כתובות סי' ש"ג, כתב בשם רבינו חיים כהן בתשובה, דהני מילי בימיהם שהיה שלום בדרכים וכו'. ובבני משה (להר"מ שלטון) סי' ל"ד ביאר דברי ה"ח, באן, דאף דבמזג הנגד איכא סכנה דסתם דרכים בחזקת סכנה הם, מ"מ בזה"י טפי סכנת נפשות איכא ואין כופין לעלות, ואע"ג דאין די לדחות זה הדין משום דבנגדא דין חילוק בין מקום שיש סכנת נפשות הרבה למקום, וכלל התשטית מסברת רבינו חיים דמסתמך שבונון הזה ליכא כ"כ מצוה, ולכן נוכל להקל בהתשרפות וכו'. והטעם, דאמר דין מילדולה (בעל דברי דוד) בפ"ר עץ חיים (אמסטרדם) כרך י"א סי' כ"ח, כתב דגם רבינו חיים כהן דבר רק בזמן שהיתה סכנת דרכים וכו'.

ובחבילים בנעצים ח"ב סי' קל"ה, כתב דאין כוונתו [של רבינו חיים כהן] כלל על דין זה דאין כופין אותה, אלא דעתו בדרך כלל שאין העליה לאר"י מצוה כ"כ לחומר השמירה, דקריב לודאי שלא יכול להוחר לקיים מצוות הארץ ועצה טובה קמ"ל, אבל מ"מ אם הוא רוצה לעלות וכו' מחייבת לעלות עמו, ומשי"ה לא הובא בשו"ע כיון דלדין זה אין ג"מ, או אף אם רח"כ קאי על דין זה, מ"מ כיון דלא הובא בשו"ע אין להלכ כמותו וכו'.

קע"ו. והנה כמה פוסקים כתבו שאין מצוה בזה"י לעלות לאר"י, ולפי' מסתבר שאין כופין, עיין במגילת אסתר בתשובותיו להשגות הרמב"ן מצוה ד' ובדברי סופרים (להר"ח כהן מלובלין) סי' י"ד. וע"ע ביואל משה מאמר ישוב ארץ ישראל.

קע"ז. ע"ש עמ"ל ר"ח טור א', שהביא מהמהרש"ח ח"ב סי' קי"ט שכתב שאין מצוה לעלות לאר"י כדברי רח"כ, והקשו במטה יוסף ח"א סי' י' דף י"ז טור ד' ובאבק דרכים בדורש א', איך סמך על הר"ח כהן שהוא דחוי, וכתב לתרץ קושיהם [אלא שנשאר בקושיא ממש המהרש"ח שם סי' מ"א].

קע"ט. עיין לקמן סק"ס שיש שכתבו בדעת הרא"ש שיש מצוה לעלות, ודחו את הראיה מהנגד לעלות.

אוצר

ס"ק כ"ח אות ד — ח

הפוסקים

א"כ מוכח מזה המקום שכבשו עולי מצרים דיו כח"י לענין כפיה לעלות, דל"כ אמאי אין מוסיאין מנה"י ליהודה כיון דיהודה חמור קדושה, וכ"ש לדעת הראש"ד דס"ל דענה"י לא החזיקו עולי צבל, הרי מוצא להדיא לדבריו, דאף במקום שלא החזיקו עולי צבל רק עולי מצרים צבל שוה לענין כפיה לעלות למקום שהחזיקו עולי צבל, ולפי"ז יהיה ראה גדולה למש"כ בכפתור ופרח דפרק י' דאין חילוק בין מקום שכבשו עולי מצרים למקום שכבשו עולי צבל, ולענין קדושה שוין הן ומקיימא בהן מצות ישיבת אר"י וכו', ונראה דמטעם זה חייבין לעלות אף למקום שכבשו עולי מצרים לצד וכו'. אולם בשו"ת מהר"ט ח"א סי' מ"א הובא בכנה"ג שם, כתב דכל שלא כבשו עולי צבל כח"י הם לענין הכפיה וכו' ^{קפא"י}.

ועיין באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות י"ז, שביאר שכל מה שפסק הטהרה"ט שלא להעלות [למקום שלא כבשו עולי צבל] הוא מפני שיעקר קצת הצעל לצלונו לעלות היתה כלכלית, אבל אינו היה רואה לעלות לשם שמים היה יכול לכפותה, משום הקדושה שיש בכל שטחי ארץ ישראל, אע"פ שלא כבשוה.

ז. והאם כופין לעלות לעזה. כתב בכנה"ג הגה"ט אות כ', דיש סוברים לעזה יש לה דין אחד עם אר"י לענין כפיה, והמהר"ט בח"א סי' מ"ז כתב דכל שלא כבשו עולי צבל [ובכלל זה עזה] כח"י הם לענין כפיה ^{קפב"י}.

ובמלבושי יו"ט ח"צ חובת קרקע סי' י"ז דף ט"ו טור ד', כתב דאף לדברי הסוברים שכופין לעלות למקום שכבשו עולי מצרים, מ"מ לענין עזה הדין בדברי מהר"ט שאין כופין לעלות לשם, כיון שלדעת הרמב"ם [שהוא הסובר שבידו עולי מצרים נחשב לאר"י] אשקלון היא חוץ לגבול שכבשו עולי מצרים והיא חו"ל ממש, א"כ כ"ש עזה והיא יותר רחוקות מאשקלון, דהיא חוץ לגבול שכבשו עולי מצרים והיא חו"ל ממש, וראיה גדולה לזה דהא הרמב"ם [פ"ד מסנהדרין הלכה ו'] פסק דכל אר"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה, א"כ תקשה לדבריו מהירושלמי זיכורים פ"ג הל' ג' דעזה הוא לענין סמיכה כח"י, אע"כ ס"ל לרמב"ם דעזה הוא חוץ לגבול שכבשו עולי מצרים, ופלא על הרד"ק ח"ד סי' י' שכתב בפשטות דעזה היא מאר"י [לענין תרומה], והא דכתיב (שופטים א' י"ח) וילכו יהודה את עזה ואת גבולה וכו', כבר הקשה ע"ז הירושלמי בשביעית פ"ו [הלכה א'] ומשני לית עזה, ופי' שם המהר"א [פולדא] דכוונת הקרא על גבולה צלל וכל עז עזה עממה וכו'. ועיין באבני נזר המוצא בלוח הקודש.

ח. והאם כופין לעלות גם לעבר הירדן. כתב בשו"ת ח"ג סי' קל"ח, דמפשטא דשמעתא דכתובות קיי ע"א משמע דשלא ארצות שהן יהודה ועבר הירדן וגליל כולו דין ארץ ישראל להם לענין נשואין, להעלות מחו"ל להם ושלח להוציא מהם לחו"ל, שהרי אחר משנה זו (שם ע"ב) חילוק בין חו"ל לאר"י אפילו מנוה היפה לנוה הרע, ואינו בשלש ארצות אלו אין מוסיאין מהיפה אל הרע אפילו בארץ אחת [ע"ז לעיל סק"א], כ"ש מארץ אחת לארץ אחרת, משמע דכולו דין אר"י יש להם, וכן הדין נותן שאלה הן העליות

^{קפא"י} ע"ש שהאר"י בענין זה לענין עצם מצות הישיבה במקומות אלה. וע"ע באר"י טובה סי' י"ד, בדברי הרב שלמה זיו בתחומין כרך י' עמ' 16 ובמועדים וזמנים ח"ה סי' שמי' עמ' ר"א בענין זה. וע"ע בכנה"ג יו"ד סי' של"א, שהאר"י לדון לגבי מקומות שונים אם הם נחשבים כארץ ישראל.

^{קפב"י} עיין במור קציעה סי' ש"ז גדר מצות ישוב אר"י, שהאר"י לחלוק על פסק המהר"ס, ושעזר יב ש קדושת אר"י, וכופין לעלות אליה.

או להפסידה, כי יאמר אותו שאינו רואה ק"ל, וכתב דמש"כ או להפסידה מיירי או כשתפסה או בשאר דנדייטה וכו' [שאל שיהא אומרת ק"ל שלא לכפותה לעלות כיון שהיא מוחזקת בעממה אבל הוא אומר ק"ל שאינו חייב לפרוע לה כתובה, ולכן רק כשתפוסה יש לה מדין ק"ל]. והוצא דבריו צירים משה (להר"מ קאשטרו) סי' ו' דף כ' טור א' ד"ה איד. ובענין זה כתב דרע יעקב (להר"י ניינו) דרוש למעלת אר"י דף כ"ב טור א' ד"ה ולענ"ל. וכן משמע בדברי מהר"א נחמייאש המוצאים בכנה"ג הגב"י אות כ"ו.

ובנשמת כל חי יו"ד סוס"י מ"ט, אחר שהאריך שיש כמה ראשונים הסוברים כח"י, כתב לענין דינא אם היא מוחזקת יכולה לומר ק"ל נגדוה הכתובה. הובא בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 67 מהרבנים ע' הדלא"ה, י' א' אלישיב ו' צ' וולטי.

ועיין בבני משה הנ"ל שהביא בשם הרב משה כיון דלא אין כופין אז ממיילא חייב הצעל לתת לה כתובה. וכן במשפט ודקה ביעקב הנ"ל, כתב שחייב לפרוע את הכתובה, ואם אין לו ישיעוהו שישלם לה כל כסף שיאשר צידו. וע"ע צבאה"ט המוצא לעיל בתחילת האות שסיים, וחייב ליתן לה כתובה.

ה. האם לדעת רח"ב בזה"י אפשר לכוון לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ. כתב בכנה"ג הגב"י אות כ"ח, שמתוך הטעם שנתן רח"ב היה נראה דה"ה מי שדר באר"י שיכול ללכת משם, וג"מ דלס דר באר"י ורואה ללכת לחו"ל, והוא בענין שאם היה מחו"ל לחו"ל היה הדין נותן ללכת. אף מאר"י לחו"ל, בזה"י הדין עמו וכופין אותה ללכת, אבל בתומת ישרים סי' ס"ז כתב דאפילו לדעת רח"ב הדריס שם אינם יכולים ללכת, ולפי"ז אם דר באר"י אפילו בזה"י אינו יכול לכופה.

ובנתיבות משפט דף רמ"ג טור ג', כתב דשלא ללכת מודה רח"ב דכל אחד מהם כופה לחציו, ולפי"ז מיושב מה שבדרייתא כתובות ק"י ע"ב איתא היא אומרת שלא לעלות כופין וכו', ובסיפא קתני אין מוסיאין, וקשה דהא הוא כ"ש, דאין מעלין כ"ש דאין מוסיאין וכו', ואפשר לתרץ דרישא איירי בזמן הדית שכופין וא"ז לעלות, וסיפא איירי בזה"י דאין שום אחד מהם יכול לכפות את חציו לעלות לאר"י, אבל מ"מ שלא ללכת מיהא כופה כל אחד לחציו. וכן כתב צירים משה (להר"מ קאשטרו) סי' ו' דף כ' טור א' ד"ה ואם. וכ"מ בצב"ק דרכים יו"ד סוס"י י"ד. ועיין בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 47 בפסק"ד של הרב י' קולין, ושם עמ' 67 מהרבנים ע' הדלא"ה, י' א' אלישיב ו' צ' וולטי.

ו. האם כופין לעלות מחו"ל גם למקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי צבל. כתב בכנה"ג הגה"ט אות כ', יש סוברים וכו', דאע"פ שלא כבשו עולי צבל דין אחד יש להם לארץ ישראל לענין כפיה וכו'. וכ"מ במו"ק וקציעה סי' ש"ז גדר ישוב אר"י דף ט"ו טור ב'.

ובמלבושי יו"ט ח"צ חובת קרקע סי' י"ז, כתב דהכלל נראה דדעת הרמב"ם היא דבכל מקום שנזכר במשנה ארץ ישראל, כוונתה היא אף על המקום שכבשו עולי מצרים וכו', וכן הא דאמרין הכל מעלין לאר"י הוא אף במקום שכבשו עולי מצרים, וראיה לדבר דהא קאמר המשנה שם שלא ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן וגליל דאין מוסיאין מעיר לעיר, היינו אף מנה"י ליהודה והיא הרמב"ם כתב צבל שמיטה פ"ה הלכה כ"ח, דלא"ה דעה"י והיא חמור מאר"י שהחזיקו בה עולי מצרים, להר"מ שם השיג עליו דמה נר"ך לק"י דהא צבחה"י ג"כ לא החזיקו עולי צבל,

אוצר

ס"ק כח אות ח — יא

הפוסקים

כופין כ"ד עליה, ואפי"ה זה שאומר לעלות ואין לבו נוקפו והיא אינה רוצה כופין אותה, שהוא חייב במזונותיה וכו', אלא שהרמב"ם [פ"ג מנאשיות הלכה כ'] לא כתב כופין אלא תכל כלא כתובה, ואפשר שהשמיט כופין כפי שהשמיט סיפא דהאי ברייתא [דהוא אמר לאלה וכו'], וכמו שכתב בעל המ"מ [שם] וכו'. ועיין במשפטי שמואל (להרשב"א ורנ"ה) מהדור"ת סי' ט"ו אות י"ד. וע"ע באצק דרכים יו"ד סי' י"ז.

ובשו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' ר"ג, כתב דלמס היא רוצה לעלות והוא אינו רוצה כופין אותו לעלות, ואם לאו כופין אותו לתת נט וכתובה, ולדעת רש"י כתובות ע"ז א' ד"ה הא, ולר"י שם [דף ל"ז א' מדפין] כופין אותו בשוטים, ואפילו לדעת ר"ח [בתוס' שם ע' ע"א ד"ה יוליא] דלא ס"ל כופין בשוטים אלא בזהות ששנינו אלו שכופין וכו', מ"מ קרינן ליה בערייאל. ואין לדבריהם בכנה"ג בהש"ט אות ט"ו.

ועיין בפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 100, בפסקי דין מהרשנים י' ש' אלושזב"ב ז' זולתי וא' גולדשמידט, שכתבו דלפי דברי המצייט מוכרחים לומר לכאורה שהפירוש דכופין מתחלק בינו לבינה, שהרי בזהא אומרת לעלות והבעל מסרב, ככה"ג הרי א"ל לכופו בגלל דלאה הפרכסה, וכל א"כ דבאופן א' בודאי אין כהוונה שז"ר כופין אותו לקיים המלה לעלות לאר"י, ולא כופין אותו לגרש או מחייבין אותו לגרש וכמ"ש יוליא ויתן כתובה, ופשטות הדברים לא משמע כן. וכ"כ בדעת המצייט הנ"ל, העורך [הרב שאול ישראלני] בהתורה והמדינה כרך ט"ו-י עמ' תקפ"א אות ג'.

אולם בתשב"ץ ח"ג סוס"י פ"ו, כתב דאין כפיה זו אלא במוזון להפסידה כתובתה ולא נזכר כפיה בשוטים אלא לגרש וכו'. וכ"כ באורים גדולים לימוד רכ"א דף קכ"א טור ב' ועיין לקמן סקל"ד אות ג'.

י. האם יכול לכפותה לעלות לאר"י ע"מ לחזור לחו"ל. כתב בכנה"ג הרב"י אות כ"ז, דלף לדעת הסוברים שהעליה ע"מ לחזור היא מלוא, אם רוצה לעלות ע"ד לחזור, אינו כופה את אשתו ללכת ולחזור עמו, וכמ"ש הראב"ח בח"צ [הנקרא מים עמוקים] סי' מ"ד. וכ"כ בהפלאה ק"י ע"ב ובחזון איש סי' ס"ט אות כ'. ועיין דרכי נעם סי' ז', שכתב שאם הוא עצמו עולה ע"מ לחזור, יכולה היא לכפותו להעלותה עמו, כדי שיתכפרו עוונותיה.

ובמלך שלם יו"ד סוס"י י"ט, כתב דליכך ע"מ לחזור אינו יכול לכופה, דהרי כל הדרכים בחזקת סכנה הם, ויכולה לומר לו כך ותחזור [לכד] ולא דמי להולך לדור דיכול לכופה ולא אמרינן כל הדרכים בחזקת סכנה הם, הכא המ"ע שעושה שדר באר"י מנאל ומנאל מן הדק, אבל כשקול"ע ע"מ לחזור אפילו אם נאמר דגם זו מלוא ומנאל ומנאל, ה"מ בהכרח אכל בחזרה לא וכו'.

יא. האם ב"ד צריכים לבדוק את כנות כוונתו של הרוצה לכפות לעלות. כתב שזמ"ה [להר"ש הלוי] סוס"י ל"ד, כתב שזמ"ה תשובת הרמב"ם בכת"י [מנאל במהדורת בלאו סי' שס"ה] שכתב, המפורסם אללנו אשר ראינו בתי דיינים לנים זו במערכ כך הוא, שמחיימין שם כל מי שנעשה זה בדרך עלילה על אשתו שלא לעשותו, זולתי ללכת להתגרש באר"י, לא זולת זה, ויענה הבעל אמן ואז יכריחו האשה ללכת עמו וכו', אמנם מה שאני אומר וכו', הוא כך, אי זה איש בקש לעלות לאר"י והוא מוחזק כשערות, ולא היה בינו וזין אשתו מריבה בשום פנים, אז נחייב אשתו לעלות עמו לאר"י, ואם יחסר אחד מהתנאים הללו אין לדון עליה לעלות עמו. ואלו

העללה לאר"י הוא משום מלואות יתירות, והואלאה היא משום דמפקיע מן המלואות וכו', אי"כ דין אחד יש להם לאלו שלש מלואות לענין זה, וכדמוכח ההיא דפסחים כ"ב ב' דשגש ארלות לביעור, משמע מהתם דשביעית נהגה זו בזה"ז וה"ה לכל חובת קרקע, ומלות דירה היא בכל מקום הנוהגת זו חובות קרקע וכו', וכ"ש דנראה למכבש עזרא היה עבר הירדן וכו'.

ובשבט הלוי ח"ג סי' ר"א, כתב דלדעת הראב"ד פ"ד מהלכות שמיטה [הלכה כ"ח] דס"ל דלא כשז עולי צדל כלל מעבר הירדן, קריין לומר דס"ל גדעת הרמב"ן בחספות לספר המלואות [מלוא ד'] דשיבת אר"י היא מלוא דפני עממה וכו', ובגולותיה מפורשים בקרא [דברים א' ז'] ובואו הר האמורי ואל כל שכניו ארץ הכנעני והלכצונו עד הכהר הגדול נהר פרת, והיינו דעה"י בכלל המלוא של שיבת אר"י, אע"ג דלוחא מ"ד בירושלמי פ"ו דשביעית [הלכה א'] דעה"י מעולם לא נתחייבה מן התורה במלואות התלויות בארץ, מ"מ מלות ישוב איכא, וא"כ אע"ג דבעלה קדושת הארץ ולא כשזיה כבבש שני וכו', מ"מ מלות ישוב איכא מה"ה, ושפיר דמעלין לעבר הירדן ואין מעלין מעה"י ליהודה וגליל [וכדמשמע מהתמנה והגמרא בכתובות שם] ואע"ג דבעה"י איכא רק חלה מלות ישוב, ובאר"י גופא איכא מלותי טעמי דהיינו מלות ישוב וחובת המלוא וכו', מ"מ לא אהני האי טעמי בלחוד אי לא מלות ישוב אר"י המתקיימת גם בזה"י, והא דמעלין מאר"י לירושלים והוא ע"כ רק מטעם קדושת ירושלים, דהא מלות ישוב יכול להתקיים גם בשאר אר"י וכו' [אב"ט].

עוד כתב שם אות ג', להכפתור ופרח פרח מ"ח הוא צדכרי יוסף אר"י סי' תפ"ט דף ק' טור ד', כתב דהרמב"ם קורא עבר הירדן גם לעה"י שצ"ד מעבר של אר"י וכו', וכתב צדכרי יוסף שם דה"ה הכא [לענין כפיה לעלות], ולפי"ז אין ראיה כלל מהרשב"ד [הנ"ל] שיש דין העללה לעה"י המזרחי וכו'.

ט. כיצד היא הכפיה. כתב באר"י המצייט ח"א סי' קל"ט, דנראה דבין כך ובין כך כופין צוה"ה, והדר אם לא תרצה תכל בלא כתובה, דמליא כופין וכו', וסדר ואם לאו תכל וכו', דה"ל למיתני הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות תכל שלא בכתובה, ומדקתני כופין משמע דכופין קודם דצדדים ואם לא תרצה תכל, ואם כופין הוי בשוטים משמע דכופין אותה שתעלה עמו ותקיים גם היא מלות עליה לאר"י וכו', משום דקשין גירושין לפני המקום, ואם לא [בגון] שבעלה אינו רוצה לכופה או אינו מועיל לה הכפיה שהיא סרבנית תכל וכו', דהא דקתני כופין אב"ד משמע דקאי, מדלא קתני כופה אותה אלא כופין [אב"ט], ונראה טעמא אע"ג דאין כופין לכל מי שהוא עומד בחו"ל שיעלה לאר"י, משום דהוא כמלוא שמתן שורה בזה"ה מלך המעלות שזע שאין כופין עליה, וגם שכל כל חסם נוקפו אם יוכל להתגרשם זה ולא יאמר לחזור וללכת בשביל מזונותיו שמוחר לאלה מאר"י, ויש בזה כמו פיקוח נפש, ולכן אין

קפ"ה ועיין במלבוש יו"ט ח"ב חובת קרקע סי' י"ז דף ס"ז טור ג', שכתב דלפי הסוברים שמצוות ישוב אר"י בזה"ז היא רק במקומות שכבשו עולי בבל, ולא היכן שכבשו עולי מצרים, ע"כ ס"ל דגם עה"י כבשו עולי בבל, וכדוכוח בתשב"ץ [הנ"ל] וי"י במה שהובא מדברי לעיל אות ו'. וצ"ע בישועות מלכו סי' ס"ז.

קפ"ה ובנתיבות משפט דף רמ"ד טור ג', תמה ע"ד, דאפילו א"ת"ל דב"ד כופין ע"ז, היינו כשהוא חובע ממנה שתלך עמו, וכאן [בנידון המבי"ט] שנשבע ואינו יכול לחובע ע"ז, מאי רהיטו דב"ד לכופה. ועיין בפסקי דין רבניים המובא בפנים מה שתירץ ע"ז.

אוצר

סימן כח אות יא — יג

הפוסקים

ועיין במשפטי שמואל (להרשב"א ורנר) מהדו"צ סי' ט"ו אות י', שכתב עיין תוס' רא"ש שלהי כתובות [ק"י ע"ב ד"ה ה"ג] שלא משמע כן [כלדני הרדב"ן], שכתב גבי עבד שצרה, ומה שהקשה כל העבדים יפקיעו עלמם מראות אלוהים, יותר מזה עשו חכמים משום יסוד אר"י שהאשה יכולה להפקיע עלמה מצננה, ונדפס גם בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 29 בקיטור. ועי' בהשמועות.

ועיין עוד דלדני הרב חיים בלאך בהמאור שנה ג' חובתה' ה' עמ' 10, באשה המסרבת לעלות עם בעלה, וטענה שהוא אינו שומר תורה ומצוות, שהביא פס"ד מהרב מנחם בלז"ד [בעל מצללת השרון] שכתב שהבעל יכול לכוף את אשתו, אך הזכות הזאת ניתנת לו רק אחרי ד' שנים, ובאותו זמן עליו לשבץ לה' בכל ליבו ולקיים את כל המצוות וכו'. וכתב העורך [הרב שאול ישראלני] בהתורה והמדינה כרך ט"ו-י עמ' תקפ"ג, דלפי אותם שנקטו טעם [הכפיה] מטעם קיום המצוות [ע"ע לעיל אות א'], בודאי יש לבדוק אם הוא צד הכי, ואם בכלל הוא מקיימת מצוות. וע"ע בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 67 בפס"ד של הרבנים ע' הדא"י ו' ש' אלישיב וב' זולטי. וכתב בדרכי בעם סי' ז', צמי שגשוי לשתי נשים ועולה לאר"י עם אחת מהן, והאשה רואה שיעלנה עמו, דבכה"ג מורה הרדב"ז [הכ"נ] שחפיון אורו להעלותה עמו, שהרי צין בן ר' הוא רואה לעלות ואחר רואה לעלות עמו, ואם לאו אמתלא שלל לדון וכו'.

יב. והאם יכול לכופה רק כשכל כוונתו היא לשם מצוה. כתב בהא"פ לך שלמה סי' ק"ה, דמה שיכול לכופה לינך עמו לאר"י וכו', זה הוי רק אם מחוון לשם מצוה בלבד, אבל אם מחוון לשם כוונה אחרת לא לשם מצוה ודאי אין יכול לכופה, וא"כ היכא דאין לו פרנסה בחו"ל הוי אומדנא דמוכח דאינו מחוון לשם מצוה רק להנאת הפרנסה, ובודאי אין יכול לכופה לכו"ע וכו' ^(פחה).

ובציץ אליעזר ח"א עמ' רמ"ז טור א', כתב דלמעשה צריך שיקורב רב לפני שיוור לכפות, ויש מקודם לבדור באופן יסודי, אם אמנם יש לדרישה זו מאחד מהאדמים דרישה טהורה לשם שמים, מבלי שיהיה מעורב בדבר גמגום דלדיד שיהא וכו'. ועיין בחזון איש סי' ס"ט אות ב' ובפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 67 מהרבנים ע' הדא"י ו' ש' אלישיב וב' זולטי ובצדק עמ' 26 בדלדני הרב ה' ג' צימבליסט ועמ' 103 מהרבנים י' ש' אלישיב וב' זולטי וא' גולדשמידט.

אולם באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ל' בתוה"ד, כתב שבתש"ו הר"ן סי' ל"ח ובמהרי"ט ח"א סי' מ"ז ובעוד פוסקים משמע דאפילו אינו רואה לעלות בזכות מצוה, מחויבת לעלות עמו [ונראה כוונתו, שצנדיקוניהם היתה העליה שלא לש"ש, ומ"מ דנו הר"ן והמהרי"ט ועוד פוסקים לכפות].

ובפסקי דין רבניים כרך ט"ז עמ' 279, כתב הרב ש' רפאל שהדבר צ"ע, דידוע כמה הפלגו חז"ל במעלת יסוד אר"י וכו' וא"כ מאי כ"מ מאיזו סיבה רואה לעלות לאר"י, והאם מתכוון לש"ש, הרי המציאות היא שצא"ר הוא בן עוה"צ ומשום כן התייר חז"ל לכפות וכו' גם אם אין העולה מתכוון לכך.

יג. וכשהיא מסכימה לעלות לבדה בלא גט וכתובה. כתב בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתנ"ב, דצומן שהיא אומרת לעלות בלא גט ולמכור מנדוניותיה, הדבר נשעו שאינו יכול לעבד על ידה וכו'. וס' ח"א סי' תנ"ד, כתב דשומעין לה ובצדק שתסלק מעל הבעל אחריות הנכסים

^(פחה) עיין בדבריו בס' ק"ס המובאים לעיל אות ג', שכתב שמהא שמעא היה בראה לומר שאין לכפות כלל בזה"ל.

והוצאו דבריו ביד אהרן הגב"י אות ל"ה ובארץ חיים (להר"ם סיתרון) כאן דף קכ"ט טור ד'.

ובכפתור ופרח פרק עשירי דף כ"ט ז', כתב שמתבטלת שזה צריך חיפוש דרישה וחקירה אם האשה המבקשת [לכפות בעלה לעלות] היא אשה חשובה וחסידיה, ומתוך חסידותה היא שרואה בזה, אבל אם אין הענין כן אלא שהפלה קטנה ואיזה צניעות, או שמה עיניה נתנה בזה, ומשרכת דרכיה שידעת שאינה יולאה אלא מלפני בעלה וכו', והשיאוה עוון אשמה לתבוע לעלות ואחר אינו יכול ואינו רואה מפני שמונתיו כבדים עליו וכו', וס' לומר שעל כיוצא בזה, אין כופין אותו להוציאה וכו', ולולא זה כל מי שלא יעשה כדלון אשתו אם בחו"ל היא תבקש אר"י ואם באר"י היא תבקש ירושלים, ונמנע האיש מוציא שלא ללכדו וכו'. והוצא בפאת השלחן סי' א' סעיף כ"ד, ע"ש צבית ישראל סקמ"ר.

עוד כתב בלב שלמה הכ"ל, שאם אנו רואים שקרוב הדבר שהבעל תואנה מבקש לטיפור מכתובתה, אפילו אם נחזיק אותו שגפשו חשקה בארץ ישראל, מ"מ אם נכוף אותה שתעלה עמו אז תכלא בלא כתובה, וילמדו הרמאין ולא הנחת בת לאצרהם אצטיו וכו' ^(פחה). והוצא ביד אהרן הכ"ל.

ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתנ"ב, באשה שרואה לכפות את בעלה לעלות לאר"י, כתב דהשאלה לך דייקני הכי, משום דכל אשה נתן עיניה בגירושין ותאמר לארץ ישראל אני עולה, ואין הריזת מצי' שם ולא יתאל לפרנסה, ונמנע מוציא את אשתו שלא מדעתו וכו'. וס' סי' תתנ"ג בבעל שרואה לכפות, כתב דאין אנו לנין אותה דאין הכל מעלין וכו', וא"כ נעשה חקירה גדולה בדבר, שהרי ראוינו צענינו כמה רמאין טענו כזה וגירשו נשותיהם והפסידו כתובתן ואח"כ חזרו וכו' ^(פחה). והוצאו דבריו בערך להם כאן ^(פחה), בלב שלמה הכ"ל, ביד אהרן הגב"י אות כ"ז ובגנה מנרים הלכות כתובות אות כ'.

אולם בדברי יוסף (להר"י בירדוגו) סי' ק"ו כתב ע"ד הרדב"ז הכ"ל, ונראה פשוט דגם זה לא כתב אלא צומנו דהוי נפשי רמאי, והיו עושין ענין זה צערמה ובתבוללה, ומינה צומנינו אז חלילה לחשוד לשום בן ישראל בזה, ועומלם מאותם שחלכו זה ימים ושנים לא נשמע מאלו הערמות כלל וכו', עוד זאת אם איתא לחששא אז אין לא יזכירה מנן ז"ל שהרי צ"מ חושש לחששא שז' שמה עיניה נתנה בזה ואחרי שהמיתה כאן, וגם מסתמיות כל הפוסקים אין נראה כן וכו', באופן שהעיקר בכל זה הוא לראות עיני צ"ד וכשנראה צענייהם שהענין אמת כופין ^(פחה).

^(פחה) ע"ש שהוסף שכן כתב גם הרשב"ש, וכוונתו כנראה לטעם שנתן הרשב"ש בסי' א' לבך שהוא מאריך לדון בענין, כדי להציל את האשה מרמאות.

^(פחה) יש להעיר שבלשון הרדב"ז יש הפרש בין מש"כ לענין תביעת הבעל חוקרים וכו', לבין תביעת האשה שכתב שלא דייקנן הכי ולא הוזכר חקירה. ובפוסקים שהביאו את דבריו לא ירדו לחילוק זה. ובפאת השולחן המובא בפנים כתב, על שניהם צריך לעיין שלא יהיה יוקף ר' לטעם שמים.

^(פחה) עיין בגנה מצרים המובא בפנים, שכתב דבשו"ת מהרי"ט [אהלי יעקב] סי' נ"א, משמע שפסק להיפך, ונראה שמהרי"ט חזר בו מפ"ש בתשובותיו והסכים לדעת רדב"ז, וראיה לדבר ממה שלא הוזכר כאן את תשובותיו דכרכו בכל מקום שמוכרי דברי תשובותיו שייכים לאותו דבור.

^(פחה) ובדמק יורשע והר"י מאמץ ח"ג אבני מילואים סי' ה', כתב ע"ד שנעלם מעיני קדשו תשובת הרמב"ם [המובאת בפנים], ופשוט וברור שה"ה וכ"ש אם האשה רוצה לעלות והוא אינו רוצה דאין כופין לגרש דחיישנן שמא עיניה נתנה באחר, או סיבה אחרת, ולכן פשוט וברור דבכל אופן צריכים לברר יפה כמו שסיכם איהו גופיה ואמר בסוף דבריו שהעיקר לפי ראות עיני בע"ד.

אוצר

סי' כח אות יג — יס

הפוסקים

ועיין בפסקי דין רבניים כרך ט"ז עמ' 278, שכתב הרב ש' רפאל בדבריו לפסוקים לבעל ענשי מאסר וקנסות על עבירות שונות [באר"י], ודאי לא גרע ממי שאין לו פרנסה ואין כופין אותו לעלות [עע"ז לקמן סק"ט אות ז'].

יח. וכשרוצה לכפותה בזמן שהוא כבר חולה כמה שנים בביטול עונה. כתב צננת ורדים חו"מ כלל ה' סוסי"ג, ב' בתשובת הרב יוסף בהרצ צנימין הלוי, דאם לא ראתה לעלות עם בעלה לאר"י מפני שהיה חולה כמה שנים ולא קיים עונה, אינה מחויבת לעלות עמו וכו', וכאם שאמרנו במורלת שאם מרדה בימי חליה אינה נקראת מורדת, משום דבאל"ה הוא חולה וכו'.

יט. האם הבעל יכול לכפות רק כשיש לו אפשרות להתפרנס בארץ ישראל. כתב צננת הרד"ז ח"ג סי' תתנ"ג, אין אנו דנין אותה דין הכל מעלין לאר"י, ואם לא תראה הפסידה כתובתה, לפי שאין המחיה מצוי שם בצעונותינו, אלמא אי"כ נתבדר אללנו שיש לו אומנות שאפשר שיהיה ממנו אפילו בדוחק וכו'. והוצא דבריו בערך לחם כאלן. וכעין זה כתב גם צננת הרד"ז ח"א סי' תנ"ד לענין כפיה לעלות לירושלים.

ובשו"ת חתם סופר ח"א סי' קל"ב, צמי שעלה לארץ ומצבו שם קשה בענין הפרנסה והמעמד, כתב דברי לנו שאין לכפות את אשתו לעלות, מהטעם שכתב בזה"ל בפסקים סי' פ"ח [שקושי הפרנסה גורם לביטול תורה וכו'] ומטעם שכתב באריות דמעיל דקדק סי' כ"ו [הוצא דפתי"ש כאלן סק"י], ובסוף התשובה מהסים, ועכ"פ אלו הפוסקים לשם וירכישו להתפרנס מן האדמה, ואלו היו צור"ל, היו יכולים להתפרנס ממשע"י, לא טוב עושים וכו'. הוצא דבריו דפתי"ש לעיל סי' ע' סק"ד.

ובן כתבו צננת הלל כאלן, בלצק דרכים יו"ד סי' י"ד, בשו"ת מהרש"ס ח"א סי' קט"ז ובז"ץ אליעזר ח"א עמ' רמ"ו טור א'. ובאיש מלחיה כרך ז' סי' ט' עמ' כ"ג טור א', כתב דכן דנים במקומו מעשים בכל יום.

אולם בכנה"ג הב"י אות כ"ט, כתב ע"ד הרד"ז הכ"ל, דלמד כן ממ"ש בזה"ל סי' רט"ו דכל שאינו יכול להתפרנס יכול לכופה להוציאה משם [כלומר, ממקום מגוריהם הנוכחי, עע"ז לעיל סק"י אות א'], ונראה דשתי תשובות דדבר, א' דשאני התם, דבמקום שהוא דבר אינו יכול להתפרנס והוא כבר צדור שאינו יכול להתפרנס וכו', יכול לכופה, ועוד דלאני דקון תה"ד שהוא מחו"ל לחו"ל, אבל מחו"ל לאר"י אפשר שאין טענה זו מספקת לפרט את האשה מלעלות עמו, וכן נראה מכללות דברי האחרונים שצדדים דנוהג זה אפילו בזה"ל, ולא חילקו בין אפשר להתפרנס, לבין אי"א להתפרנס (אשר).

ועיין בגשמת כל חי יו"ד סי' מט"ע עמ' ר"י טור ז', שלאחר שהוציא דברי הרד"ז הכ"ל, ושכן מתבאר מדברי הכלבו סי' קכ"ז והשג"ח קטן סי' תקס"א, והתחת ישרים [המוצא להלן אות כ"א], ומהר"ם מינץ סי' ע"ט, ותרומת הדשן פסקים סי' פ"ה, וחוות יאיר סי' ר"י, דכל דאינו יכול להתפרנס שם ליכא לא מצוה ולא כפיה, כתב דהיכא דהאיש רוצה לעלות לאר"י והאשה אינה רוצה מעטם לאין פרנסה מלויה שם, צהא י"ל דיכול האיש לכוף לאשתו כיוון להתמנות עליה ידידה ליהדר, ומאי איכפת לה לאשה בזה אי התמנות בדוחק או צדירות, וכ"כ הצ"ח להדיא בדת מצות המהר"ם מרובנבורג.

צא) עיין בימי יוסף בתרא סי' ט', שדייק כן גם מדברי השו"ע.

הנכסים אשר תמכור. והוצא דבריו בכנה"ג הב"י אות ל' וז"ל. ובתקון סופרים (על העיטור) סוף אות מרד, באשה הרוצה לעלות לאר"י כתב, ודאי דיכולה למכור ממכסי מילוג שלה ח"כ בזה"ל. ובאיש מלחיה כרך ז' סי' ח', כתב דהעליה בלא נט בזה"ל נמשך ממנה כמה תקלות ואין אנו מסכימים בזה כלל, ואלרצא מעכצין בכל תוקף בזה ע"י הממשלה.

ועיין בבית יעקב כאלן ד"ה סעיף ח', שכתב דדוקא במקום שיכולין שניהם להיות יחד כופין אותו לעלות וכו', אבל כשהוא אינו יכול להיות שם במקום שהאשה רוצה, כופין אותה [להשאר עמו], שהאשה מחויבת להיות עם הבעל צדור, במקום שאפשר לו להיות וכו'.

יד. האם יכול לכפותה לעלות, גם כשהוא עצמו נמצא כבר בארץ ישראל. כתב בערך לחם כאלן, שמדיוק אמרם מו"אין, מעלין, מצוה להיינו הוא עמה, לא שישלח לה לומר שתצא לצדה או עם שו"ת קפ"ט.

טו. והאם יכולין לכפות לעלות גם קודם הגשו"א. כתב צננת מהרי"ט ח"א סי' קל"א, דהא דכופה אשה את בעלה לעלות מחו"ל לאר"י, ה"מ לאחר שאין אצל קודם כשואין לא, שהוא רוצה שאצלו ואחיו ישמחו בו והוא ישמח בהם. והוצא בכנה"ג הגה"ט אות כ"א, והוסף שהוא הדיון שהוא אינו יכול לכפותה לעלות קודם הנשואין.

טז. וכשדרו כבר בארץ ישראל ויצאו ברצון, האם אפשר לכפות לעלות שוב. כתב צננת מהרי"ט כאלון סי' ר"ז, צדור שנישאו צננת ועקרו מלכונם לדמשק, והוא רוצה שידורו באר"י, דהדיון עמה וכו', ואין לומר שכיון שהוא נתלצית לאלת לחו"ל הרי מחלה ושוב אינה יכולה לחזור ולכופו לעלות לאר"י, דבעלית אר"י אינו יכול לטעון כיון שישארה עמו מחלה, דיכולה לומר לא מחלתי אלא כל אותן הימים, ועתה אני רוצה לשכון בצדור באר"י, תדע דהא כשנשארה בחו"ל וצדורו תנאי הדבר שישכון שם על הארץ, לא אפילו התנה בפירוש הדירה במקום פלוני, עם כל זה יכולה לכופו לאלת מן הארץ הדיא לעלות למקום פלוני באר"י, ואם לאו יוציא ויתן כתובה, ואינו יכול לטעון ולומר הרי נתלצית לאלת לחו"ל ולשכון שם וכו', הכא נמי לא שנה, משום דכיון דשיבת אר"י מצוה, לא שייך בזה מחילה וזה פשוט. וכ"כ שם סוף סי' ה'.

יז. האם כופין גם כשאחד מהם חולה או אנוס (א). כתב צננת ישרים סי' ס"ז, דעד כאלן לא כתבו הפוסקים דכופין לעלות, אלא כשניהם יכולים והאחד רוצה והאחר אינו רוצה, אבל כשהוא אינו יכול והוא אנוס מחמת חולי או מחמת דבר אחר, מאן לימא לן שכתב אותו, דהא מילתא דפשיטא היא דייכול דברו חכמים ולא בלגום, שהרי השוכן באר"י ודחיקא ליה שעתא מותר לאלת משם כדי להרויח ורנסתו, ומכ"כ שמי שהוא אנוס מחמת חולי שלא ככפה אותו לעלות וכו', ואפשר שע"ז סתם הרמב"ם עם היטור קרוב לאר"י והשייכות מלוות ממד וכו', כי תכודע לרשות ולא היו מניחים אותו לאלת מנזרים. והוציא צננת דוד [להר"י דוד] ח"ב סי' ת"ב, בכנה"ג הב"י אות כ"ב וציד אהרן הב"י אות ל"ג.

קפט) עיין בשו"ת מהרי"ט צדור סי' רכ"ה, שדן לכפות גם באופן כזה. וע"ע לעיל סק"ה אות א'.

קצ) צ"ע אם הכוונה לאנוס ממש שאינו יכול לעלות, ואז השאלה רק לענין הפסד הכתובה, או שהכוונה לאנוס או חולי, שבקושי גדול אפשר להתגבר עליהם ולעלות, והשאלה לעצם הכפיה, ומה שמביא ראיה מהרמב"ם משמע כדור השני.

אוצר

ס"ק כח אות יט — כב

הפוסקים

ובש"ת המבי"ט ח"א סי' קל"ט, כתב דאם כתב בכתובה שלא יוציאנה לשום מקום, אפשר לומר, כי אין כוונתו שום מקום אחר כי אם לחור"ל ולא לאר"י, שלא יתנו על מה שכתוב בתורה וכו', ואף אם לאמר שהסתווין בתנאיו גם שלא יוציאנה לאר"י ויהיה התנאי חל בכלל, דבר המתיר שהוא חור"ל עם דבר איסור שלא לעלות לאר"י, אפ"ה לא יועיל לה תנאי זה אלץ לענין שלא תפסיד כתובתה וכו' (קצ"ד), ותחילה כופין אותה ב"ד וכו', ואם אינה שומעת תאץ בכתובתה, שהתנאי אינו מועיל לה אלץ לגבי בעלה שאינו יכול לכופה לא לגבי צ"ה, ואם לא תשמע תהיה עוברת על דברי חכמים. ובש"ת מהר"ט צידה"ן סי' רכ"ז, צמי שכתב וכשבע בכתובה שלא יוציאנה מתארים כי אם בדרשות אציה ואמה, וכעת רואה לכופה לעלות לאר"י, כתב דפטור הבעל מהתנאי ומהשבעה דלא עלה על דעתו לשלול אר"י, להכל מעלין לאר"י ודוראי שלא התנה שלא יעשה מלוא, הגע עמך שאין שום תנאי אלץ סתם, מסתמא אינו יכול להוציאנה ממדינה למדינה, ואפילו באותה מדינה אין מוציאין מנה היפה לנו הרע וכו', ואפ"ה מוציאין מחור"ל לאר"י אפילו מנה הרע ליפה וכן גם ממדינה למדינה דהוי סתמו כפירושו וכו' לאילו התנה בפירוש דיפה כח אר"י להוציאנה, א"כ גם בתנאי הכי הוי וכו'. והוצאו דבריו ביד אהרן הגה"ט אות כ"ג. וכן כתבו הרבנים ר' צ' טולידאנו, ו' משאש וצ' טולידאנו במטה אהרן (להר"ר צ'ן חסין) סי' ע"ח.

ובד"ע אברהם (להר"י חקני) יו"ד סי' ק"ג עור ג', כתב כששבע סתם ויש לו צמה לחלות שבעתו, דהורכח לשלל יוכל להולוכה למקומו, דמדינא כייפין ליה להולוכה למקומו, דהכי לא כדרי ומהימן וכו'. ושם ד"ה ואם, כתב לתמוה בזיוון מהר"ט גלאנטי שהתנה שלא יוציאנה כלל מעירה, איך נפרש שאין אר"י בכלל, והציא מהמהר"ט סי' צ"ב (יו"ד) סי' כ"ב שנאמן על עמנו [וא"כ נאמן כאן אם יוען שלא התכוון לאר"י]. ועיין מש"ש שם סי' י"ג דף כ"ט עור א' ד"ה ומעתה.

אולם בעדן לחם כאן, כתב שאם נשבע שלא יוציאנה מאותה העיר, אפילו ליורשלים אסור להוציאנה. ובש"ת הרד"צ ח"ג סי' תתנ"ג, צמי שנשבע לאשתו ששעה שנשאה שלא יפרידנה מאמה ואחיה, כתב דיכולה לעכב עליה, חדל לשבעה חייבל לבעל את המורה צדק, וימנו דחייבל להפרידה מאמה להולוכה למקום אחר חייבל כמו שלא יפרידנה לעלות לאר"י, ותו שהרי יכול הוא לעשות את המורה ולקיים את שבעתו כגון שיגרשנה ויתן לה כתובה ויעלה לאר"י, וכיון שכן השבעה במקומה עומדת וע"י תנאה נסתלק ממנה דין הכל מעלין לאר"י, וא"ת אומדין דעתו הוא שלא נשבע לה אלץ

ביו"ד סי' רל"ז [סעיף א'] אמר שבעה שלא אוכל מצה אסור לאכל מצה בליל פסח, בשבעה שלא אוכל מצה בליל פסח לוקח וכו', וכ"כ הריב"ש סי' שצ"ה על מי שנשבע שלא ישא אשה על אשתו וכו', והיכי קאמר דאם נשבע סתם יוכל להוציאנה דהא שבעה חייבל בכלל, ונראה ליישב דשאני הכא כיון דדין ערוך הוא דכופין לבא לאר"י, אף שנשבע סתם שלא יוציאנה לשום מקום, מ"מ יציאה שמפורשת במשנה ובגמרא בודאי לא כיוון עליה וכו', משא"כ במצה שאינו מחויב מעכשיו עד שיגיע ליל פסח חייבל שבעה בכלל, וי"ל יציאה כיון שנהיה מחויבים בה הבעל ואשתו אמרינן דודאי לא כיוון על יציאה שגם היא חייבת בה וכו'. וע"ש שסיים והוא דבר שאין לו דאיה [ועקבם יהושע ח"ג באבני מילואים סי' ד', כתב דזה המקור למש"כ בנו בלב מבין סוסי ק"ט שדברי מהר"ם גלאנטי תמוהים מאד, וכ"כ נכדו הרב יעקב בירדיוו שם בסוסי יליה].

קצ"ד אמנם לא נזכר שם שנשבע.

[מרוטנבורג], דבזה"ל ד"ע דוחק מזונות כופין אותה, להרי חיוז המזונות מוטל על הבעל לזונה ולפרנסה, וכן נראה מדברי המבי"ט ח"א סי' קל"ט קצ"ב, ודלא כרד"צ וכו', ויש לחלק להרד"צ איירי היכי דכדור דליתו יכול לפרנסה כלל אפילו ע"י הדחק, ובהא כו"ע מורו וכו' קצ"ב.

ובנהר מצרים הלכות כתובות אור"כ, כתב דלמעשה אם הבעל אמיד בנכסיו ויוכל להתפרנס באר"י וכו', דיינינן דינא דגמרא, ואם הוא בעל אומנות שמחיה את בעליה בעירו על כל הנימוס, ולמישח מיהא שמה באר"י אין תלכחו עוברת שם וכו', ואיכא למישח שמה ילך ויחזור צדיק ריקניות כאשר הנסיון הורה וכו', נכון לעשות ולפטר צדיקה, שהבעל יניח מזונות לאשתו לארבע או חמשה חדשים והוא ילך לאר"י, והיה אם נתיישב בארץ ומלאה ידו כדי לפרנס עמלו אפילו מדוחק, אזי ע"י ד"צ דס"ס יקבל עדותם דמאי למיסק, ואז צ"ד אשר בחור"ל עפ"י עדות זו יכופו את האשה לעלות וכו', ובפרט אם דרים בארץ הסמוכה לאר"י עדיף לעשות הנסיון האמור.

כ. ולהסורבים שאין יכול לכפותה, האם ישתנה הדין כשיודע שבעוד זמן מה גם בחור"ל לא יוכל להתפרנס. צ"ח מהר"ט ח"א סי' קט"ו, כדון מלמד אחד שצוה לשטון אשתו לעלות בטענה שמתחילת כחה, ותיקף גם בחור"ל לא יוכל להתפרנס, כתב דודאי אין צידו לכופה, ואם אינה רוצה ליסע עמו אין לו רשות לעגנה ולבטל חיובים שכתובהה שלא כדת כל זמן שיכול להתפרנס בחור"ל, וכשיחלש כחו ולא יוכל להתעסק בתלמודות אז יסע לאר"י, וגם היא תהיה מחויבת ליסע עמו אז, ואף שמרגיש שסופו לבוא לידי תשות כח במשך ארצה זמן כיון שעבר הדיע לידי זקנה, כבר כתב הר"ן פ"ג לשבעות [ו' ע"א מדפי הר"ף ד"ה מלקין] דנשבע שלא יאכל, אף שסופו שיסתכן בארצה ימים מ"ח אסור לו לאכול עד שיסתכן, וה"כ צ"ה כל זמן שיכול להתפרנס כאן, ובאר"י יטכרן להנות משל אחרים אין יכול לכופה, ואין לו רשות לבטל חיובים נגד אשתו. וכ"כ בתשורת סי' מהדור"ק סי' כ"ז אות ב'.

כא. כשמשכימה לעלות לארץ זמן, האם יכול לכפותה לעלות מיד. כתב צמנן גבורים (בתשובות דן המחבר שכתב בסוף הספר) סי' ז', דאם אינה רוצה עתה לעלות, וטוענת שהעיובו אינו לעולם, אלץ [לאחר זמן] כשיילך אצי בעלה לאר"י ולכו שניהם יחדיו ותלך היא עמו, וא"כ כיון שסופה ללכת אין כופין אותה עתה וכו', ודלא שיכול לכופה וכו' שמה שטוענת שאז לא יהיה לה כל כך אימת סכנת היס, טענה זו מה יתן ומה יוסף דמזון שתלך עם חמיה לא בשביל זה תנאל מסכנת הדך וכו'.

כב. כשהתנה בשבעה שלא יוציאנה ממקומה, האם גם לארץ ישראל וליורשלים אינו יכול להעלותה. עיין בצ"ח"ט בסקט"ז, שהציא מהמהר"ם גלאנטי סי' מ"ד, שאם לא התנה בפירוש [שלא יוציאנה לאר"י] רק שנשבע שלא להוציאנה ממקומה, יוכל להוציאנה לאר"י, והוצאו דבריו בצ"ח"ט [הגה"ט אות י"א] אפ"ה.

קצ"ב ע"ש שכתב שחמדי אין ב"ד כופין כל אדם לעלות לאר"י מפני שלבו נוקפם שמה לא ימצא להתפרנס שם, אבל כשהבעל רוצה לעלות כופין את אשתו מפני שפרנסתה מוטלת עליו וכו'. ובנפ"ש חיה (להר"ח) צבאן מערכת כ"ף סי' ב' כתב ע"ד, שהרד"ב בח"ג [המוכר בנפ"ש] כתב מפורש דאין אנו דנים עתה בדין הכל מעלין וכו', לפי שאין המהי מצויה שם, אלא איך נחברר אצלנו שיש לו אומנות שאפשר שיחיה ממנה וכו', מבואר דבספק אין כופין לעלות. במשפטים ישרים (להר"ח בירדיוו) ח"ב סי' כ"ג, הקשה ע"ד דקיי"ל

אוצר

סי' כח כתוב כב — דד

הפוסקים

מיקרי מתנה ע"מ שכתוב בתורה, דהא אפילו ירושה מדין תורה אם התנה לטעלה קודם הגשואין תנאו קיים וכו', והיינו דכדרי מהר"ם גלאנטי [הכ"ל], ושם דר דהא מהר"ט"ן וכתב דבתשובה אחרת [סי' ר"ן] כתב היפך מזה, דאפילו כתב צפירוש הדירה בחו"ל יכול לכפותה [לעלות] לאר"י ולא דמי לירושה דהוי דבר שבממון וכו', אמנם דבר שאינו ממון אינו מתנה לעקור את האיסור וכו', [ואח"כ כתב שז כתבתיה] וכן בחו"ל דרך משל אם כתוב הדירה פה דמשק אינה יכול לכופה לעלות לאר"י כיון דהתנה [עכ"ל מהר"ט"ן] והרואה יראה שדברי מהר"ט"ן מעורבים, דבתמילה לזה לומר שכל שהתנה צפירוש אינו יכול לכופה לתנאו קיים, ושם דר דהא מהר"ם בתשובה אחרת היפך מזה דתנאו בטל, וא"כ קשה איך חוזר ואומר עוד פעם אחרת דתנאו קיים, לכן נראה דלשון מהר"ט"ן "שז כתבתי בתשובה אחרת היפך מזה" היה כתוב בסוף התשובה, או באמצעה בסוגריים, ומ"ש שז שתנאו קיים קאי אלעיל אדבריו הראשונים, ואה"כ עתה דמהר"ט"ן דר דהא בתשובה אחרת ודמה לכאיו מירושה שהיא דבר שבממון, הנה דעתו דאפילו התנה צפירוש הדירה פה דמשק יכול לכופה דהוי מתנה ע"מ שכתוב בתורה וכו', והשתא ומה דהתנה הדירה בחו"ל הוי מתנה ע"מ שכתוב בתורה דהוי כפול, כ"ש דהתנה צפירוש ללא ויזאנה לארץ ישראל כידון מהרמ"ג, דהא דלאי מתנה ע"מ שכתוב בתורה ותנאו בטל. וכ"כ דעת מהר"ט כהלכו הרב י' קולין בפסקי דין רבניים כד ה' עמ' 49.

ועיי' בפני יצחק [להר"י אבולעפיה] ח"צ סי' י' דף כ"ה טור ב', שכתב על הקושיא הנ"ל, דה"מ [דיוכל להוציאם], בתנאי דעלמא בלא שזועה, אבל כשהתנאי היה בשזועה דלאי דחלה השזועה וחייב לקיים תנאו ושזועתו, ובזה נתיישבו דברי מהר"ט"ן [שלא ירלו כמעורבים], דמ"ש בתשובה ר"ן להפך הוא עמ"ש בסוף סי' ה' דאפילו בתנאי בלא שזועה חייב לקיים תנאו, אבל כשהתנאי הוא בשזועה כדלדו בסי' ה' דלאי חלה השזועה וחייב לקיים תנאו ושזועתו, ומשום חזר מהר"ט"ן לקיים דבריו הראשונים, מאחר שדלדו נשבע על זה וכו'.

ועיי' בודע אברהם [להר"א יצחקי] יו"ד סי' י"ג דף כ"ט טור א' ד"ה ומעתה, שאלה שכתב דלף לסבורים שאין ישיבת אר"י מ"ע מה"מ, מ"מ מורה רבה איכא אפילו בזה"ל, כתב וכיון שכן, מורה זו לא גרעא ממורה דרבנן וכדו גדול גדול הוא [שצנידו נדל לעלות לאר"י], וכיון שכן כשנשבע צפירוש שלא לעלות לארץ ישראל נשבע לעבור איסורא ובאנו למחלוקת וכו' [ע"ש].

כד. וכשעלו לארץ ישראל וחזרו למקומם הראשון ברצון שניהם, ושוב רוצה להעלותה, האם התבטל התנאי. כתב בעמק יושיע [להר"י מאמאן] ח"ג סי' כ"ז אות ג', דבג"ד שכבר יראה אתו ועלתה לאר"י ואחר כמה שנים חזרו לעירם, יש לעיין אם התנאי התבטל ויכול להוציאה זע"כ כפי ההלכה, או חוזר וניעור [התנאי], ונראה שענין זה תלוי במחלוקת הראשונים [התנאי], ונראה כי ענין להוציא מעיר לעיין, והנראה כי הם שקולים, ואפילו אם היה רוב דכרי שנתבטל התנאי, בכל זאת אינו יכול להוציאה זע"כ לאר"י

ו' ושם דף ג' טור ג', כתב רבסי' ה' כתב מהר"ט שחלון שאם התנה בכתובה "הדירה פה דמשק" או "הדירה פה צפת" בכלל בתנאי שלא יוציאה גם לאר"י וליירושלים, והחליק ברור דכשהתנה בלשון הדירה פה דמשק הוא כלל הכללים וממעם אפילו אר"י, לא כן כשהתנאי הוא שלא יוציאה, שפיר אפשר לפרש שאין כוונתו לשלול אר"י אלא שאר חו"ל וכו'. ועיי' ביד אהרן הגה"מ אות כ"ב.

אלא שלא יפרידה ללכת למקום אחר, אבל שלא יעלה לאר"י לא היה דעתו שזעת שזועתו ובעיני פיו ולבו שוין, הא לא קשיא ללא אחרת הכי אלא שזועת ציטו שציטו לבין עממו, אבל בשזועות שצין אדם לחזור לא אחרת הכי, שהרי לדעת אשתו נשבע, וכיון שכן, דעתה הוא שלא יפרידה אפילו ללכת לאר"י וכו'.

ובמשה אהרן הנ"ל סי' ע"ט כתב, מהר"ק"ש [הכ"ל] פסק שאם נשבע לה שלא להוציאה מאותה העיר אפילו לירושלים אסור להוציאה, והרב משפט וזקדה ציעקב ח"א סי' כ"ח כתב בפשיטות שזועה שלא ויזאנה חייב גם על אר"י כפול ומי כוונתו מורה, ולא אשגח על מהר"ם [גלאנטי] שהציא הבאה"ט וכו', וכ"כ בלב מדין [להר"מ צירדון] סי' ל"ה [וכ"כ שם סי' קי"ט], ועוד הציא מעשה שקטנה מחלה לבעלה על התנאי שכתובה שלא ויזאנה ממקומה, כיון שראה לעלות לירושלים, והאריכו הרבה פוסקים לטעל שטר התמילה ולחזק שטר הכתובה, [כיון שהיתה קטנה], אף שאינה עולה עמו, אלא ודאי דליכא לא שומע להו ספרת מהרמ"ג וכו'.

וכן כתבו בכנה"ג הנצי"א אות ל"ב שם מנן אברהם להר"א מוטל^(קצח) צבת רבים ערך אשה סי' א'^(קצח), צאורים גדולים למור רכ"א [דנפס צזרע אברהם הנ"ל סי' טו']^(קצח), שזופריה דיעקב סוס"י ס"ב, דכדרי יוסף [להר"י צירדון] סי' מ"ג^(קצח) ובעמק יושיע [להר"י מאמאן] ח"ג אצני מילואים סי' ד' [ע"ש] סי' כ"ז, ובנפת נופים סי' כ"ה, כתב דכיון דהוי פלוגתא דרבותא מליא למימר קים לה, ואינו ראוי לטופס^(קצח).

כג. וכשהתנה בפירוש שלא יוציאה גם לארץ ישראל. כתב שז"ת מהר"ם גלאנטי סי' מ"ד, שאם כתב צפירוש שאפילו לאר"י אינו יכול להוציאה אז יהיה כפוף לתנאי, שאפילו שנתנה לעלות לאר"י, כיון שהתנה צפירוש לר"ך לקיים תנאו וצפרט אם יש לו שזועה וכו'. הוצאו דבריו בכנה"ג הגה"ט אות ט"ז ובצאה"ט סקט"ו. וכ"כ בכנה"ג יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ד בשם תשובת מהר"א חסון כתי'.

ובמשפטי שמואל [להרש"ב ורנך] מהדו"ת סי' ט"ז אות ה', אחר שצייר שהזכות צוה לכפות לעלות לאר"י נוצעת מזה שאנו אומרים כי בכל נשואין בחו"ל הוי כאילו התנו כיניהם שכל אחד יוכל לכפות את חבירו לעלות לארץ, כתב דלפ"ז כשהתנו צפירוש שלא לעלות מועיל להתנאי. ונדפס גם בפסקי דין רבניים כד ה' עמ' 24.

אולם בבשמת כל חי יו"ד סי' מ"ח עמ' קל"ז טור ב', אחר שהציא דברי המהר"ם גלאנטי והכנה"ג הנ"ל, כתב דמהר"ט"ן סי' ה' כתב בתמילה דאם התנה עם אשתו צפירוש לדור בחו"ל בליה מקום, ונשבע על כן, אינו יכול להוציאה לאר"י, והציא ראה ללא

(קצח) ע"ש שהביא שבהסכמת מהר"א חסון על תשובה זו, מסתפק אם יש חיילוק באיזה לשון נאמר התנאי.

(קצח) שם פירש שהוא מטעם סכנה. ועיי' מש"כ ע"ד בעמק יושיע ח"ג אבני מלואים סי' ד'.

(קצח) עיי' בראש משיביו ח"א סי' ל"ג דף ע"ד טוב ב' ד"ה איברא, שהביא המשך דברי האורים גדולים שם בקיצור, וכתב דיש לפקפק דהוי תנאי ולא שייך [בתנאי] מינו דחיל וכו', ואיכא קצת רבנותא דס"ל שדבר שהוא פטור עליו מזה התנאי אין חייב השבועה מוסף עליו בכלל וכו', מ"מ רבים חולקים ע"ז וכו'.

(קצח) ע"ש שמיסך שלכתחילה יתירו לו השבועה, ומ"מ הסתפק אם תועיל תורתה שלא מדעת אשתו.

קצט) ועיי' ביד אהרן הגב"י אות ל"ה, שכתב בשם מהר"ש הלוי [לב שלמה סי' ל"ח] שהבעל לא מצי לכופה מטעם קים לי.

ביאור הגר"א

[יג] אותה. ל"ג:

כופין (סז) [יג] אותה לעלות

אפילו

באר היטב

אם לא התנה בפירוש רק שנשבע שלא להוציאה ממקומה יכול להוציאה לאחי. הרי"ם גלגנטי סי' מד כהנ"ג דף ק"ח ע"ב.

(סז) אותה. ברמב"ם וטור ליתא תיבת אותה דהא כופין אותו ג"כ. התנה בפירוש שאינו יכול להוציאה אפילו לאחי ויכול להוציאה לאחי. אבל

אוצר

סי' כח אות כד — סי' כס אות א

הפוסקים

ג"כ. והוא מהז"ש סק"ל. וכן לייק הרב ש' ת' רובינשטיין בתורה שבעל פה כרך י"א עמ' ע"ג שלדעת הרמב"ם תמיד כופין זה את זה זה צוה"ז וכו'. וכ"מ בכתורו ופרח וצוה"ת הרד"ב המוצאים לעיל בס"ק הקודם אות י"א. וכ"פ בשו"ת מבי"ט ח"ב סי' רט"ו ודבריו נעם סי' ז'.

אולם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה) סי' קל"ט, כתב לאחמיהם בירושלמי סוף כתובות [פרק י"ג הלכה י"א], הוא רוצה לעלות לאחי"ו והוא אינה רוצה. כופין אותה לעלות. היא רוצה והוא אינו רוצה, אין כופין אותו, וקשה לן והתניא בכתובות תנווייהו או אותו או אותה איזה מהן שמעכב, אלא כ"ל דברייא תלמודא בזה"ל, ואפי' כופין אותה לעלות וכו', דכזה ופה כח האיש מכה האשה וכו' ר"ב. וכ"כ גם בתשובתו דפוס לנצח סי' שפ"ו, שנדפס גם בתשובות מיימוניות השייכות להלכות אישות סי' כ"ה^(א) וצוה"ת מהר"ח אר"י סי' קמ"ז דף מ"ח טור ד'. והוצא דבריו ברא"ש כתובות פי"ג סוס"י י"ז, במדרכי שם סי' ר"פ^(ב) ודבריו ירוחם (משירים) נתיב כ"ג ח"ח [והוסף שהרי"ף והרמב"ם מולקין].

ובב"ש

(ב) ובסוד כאן הקשה דאי איירי הירושלמי בזה"ל למה כופין אותה. ובב"א, כתב דאפשר לומר דלא ראו חכמים לגרוע כח האיש לגבי אר"י וירושלם אפילו בזה"ל. ובדרישה אות ג', כתב דמהר"ם ס"ל דגם בזה"ל הוא מצוה לעלות אלא שאינו כ"כ מצוה כמו בזמן שביהמ"ק היה קיים, והכי דייק לישנא דמהר"ם דכתב דברייא מיידי בזמן שביהמ"ק היה קיים דאו היה מצוה ספי וכו', ויצא לומר שבוה"ז אין המצוה כ"כ גדולה וכו', [ולכן] אין בהאשה כח לכפות לאיש לעלות וכו'. ובבב"א נזר י"ד סי' תנ"ד אות לא, כתב דנראה ליישב את קושיא הטור, דבישיבת אר"י וירושלם יש י' ענינים: א. מ"ע דיישיבת אר"י ישראל. ב. מצוות התלויות בארץ וכו'. ג. מסתברא לדור במקום מקדש וקריב לשכינת וכו', והנה מה שמצוה מות' כגון מ"ע דיישיבת אר"י י"ל דאין לדקדק אם הוא צדיק וראוי לדור במקום מקדש או לא, כיון שמצוה המקום הוא ובהדי' כבשי דרחמנא למה לך, אך מה שמסתברא לדור במקום מקדש, בזה ודאי אם אינו ראוי לכך אין סברא לדור במקום מקדש, מאחר שאין הקדושה טובלת, ומי בקש זאת מידים רשות תצרי, ומעתה נראה דמהר"ם ס"ל דבזה"ל אין מ"ע ורק מסתברא טוב יותר לדור בירושלם, וכשאינו ראוי אין כאן סברא, ואיך אין תוכל ללך לכפותו, ואם יחל לומר איני ראוי ולמה אעלה בשבילך, כשיחל לאח"כ [כשהוא רוצה לעלות וחושש שהוא ראוי לכן] כיון שהוא ראוי, גם היא תסבלנה הקדושה כי היא ספלה לבעלה ורשות בעלה עליה וכו', והנה נראה אם [מה שהקשה בחת"ם ירד סי' רל"ז] ממש"כ שו"ע ירד [וסו"י רס"ז] דעכב שברא לאחי"ו כופין את רבו לשחררו אפילו בזה"ל, ולא פליג מהר"ם בהא, כי הרב אינו יכול לעכב בעד העבד שיועד בעצמו שראוי לעלות וכו'.

ובשבב הלוי ח"ג סי' ר"א, כתב דמהר"ם סובר דישוב הלוי כביבוס, אלא דבזמן הבית נתוסף עוד קדושה יתירה דמקדש, וכמה מצוות התלויות במקדש וכו', וא"כ בזמן שביהמ"ק אינו קיים דלא שייך ענין הקדושה כ"כ, אין האשה יכולה לכוף, דכביבוס לא שייך בדידה וכו'. ועיין עוד טעם בב"ח המובא באות הבא. ועי' ביוואל משה מאבר שלש שבועות אות ג'.

(ג) הגירסא שם שונה וז"ל: דהיא [ברייא] מיידי בזמן שביהמ"ק קיים דאו הוי מצוה ספי לדור בירושלם מבא"י וכו'. וגירסא זו מובאת בתהנות אשר"י שם ובמדרכי [הנ"ל]. ובדרישה אות ג', כתב דהגירסא הנכונה היא ובאר"י בוא"י, ומש"כ מבא"י במ"ם הוא ס"ס, דהא בברייא משה עליה מחו"ל לאר"י לעליה מאר"י לירושלם. ועיין בבב"א נזר י"ד סי' תנ"ד אות ל"ג שמישיב את הגירסא במ"ם. (ד) עיין במדרכי שם, שהגירסא הפוכה דהיא הירושלמי איירי בזמן

לאחי, למאי אחרת קי"ל כדבריינו דסבדי שהתנאי חזר לתקופה. וכשנישאו בארץ ישראל והתנו לצאת לחו"ל. כתב צוה"ת מהרי"ט קהלן סי' רכ"ז, דלא היתה צוה"ת והתנה שיוציאה אותו יכול להוציאה, דלא מהני שבויה לנצל המורה וכו'. והוצא דבריו ז"ל אהרן הגה"ט אות כ"ד^(א).

ובמשפטי שמואל (להרש"ב ורנ"ל) מהר"ת סי' ט"ו אות ו', כתב דגם לאחר הנשואין אף אם נשבעה האשה לנצל לחו"ל, יכולה היא לחזור מהסכמתה אם עדיין לא יצאו לחו"ל, ואם כבר יצא הבעל על סמך התחייבותה אולי מחויבת לקיים תנאה מכל וכל, דלא היה יודע מסיובה לא היה מוציא הולאות וכו', ואין בחזרתה מהשבעה משום טענה אולי להחזירו אליה ואינו כמורד בזה שאינו עולה וכו', אבל היא אינה יוצאה, שאינה רוצה לנצל מותו ושוב אר"י, ואין לראותה כמורדת בצי' יציאתה לחו"ל. ונדפס גם בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 25.

ועיין בפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 27, בפס"ק של הרב ח' ג' צימבליסט, דלפילו לשטית הפוסקים דהתנאי מועיל, כד"ל הרי לא העירו שהיה תנאי מפורש על כך בשעת נשואין, אלא שהאשה הכהירה [צפני עדים שמסכימה להשאר בחו"ל], הרי אין לפנינו אלא מחילה והסכמה שמחלה על זכותה לעלות לאחי"ו, וזה כ"ע [מודים] שיכולה אח"כ לחזור בה מיתורה, ולעמוד על זכותה להעלותו לאחי"ו וכו'.

כו. אשה שתבעה כסף מבעלה עבור הסכמתה לעלות לארץ ישראל. בראש משפיר ח"א סוס"י ל"ג, כדיון שאינה רוצה לעלות לאחי"ו משום ששאלת שיכתבו בני הבעל שטר לתת סך מה לנתת מנעלה הראשון שלא כדת ולא משורת הדין, כתב בודל"ש י"ז כז פטור לראובן, והוא ממנה שכתב בזה"ל רב סי' רכ"ה [שצמיתלתא דלא שכיחא יכול לומר אלעתא דהכי לא נשבעתין]. א"כ אף אכן נאמר כד"ל שם רוצה לעלות לאחי"ו אין לו לכופו, כיון דליכא דברים ונכבדים עמו. דס"ל דיכול לכופו בזה"ל דלילכא סכנה, ויש דברים דס"ל דלפחות לא יוכל לעלות ואין למחות בידו מושא אשתו, ואפשר בזה"ל שגם אינה רוצה לעלות אלא בשביל תביעת מומן שלא כדיו אפשר דרוכס ככולם יודו דיכול לכופו לעלות עמו לשכון כבוד ציושלים, ולפחות לעלות הוא לבדו ואין מוחה בידו, כיון דיכול לומר אלעתא דהכי לא נשבעתין דהוי מילתא דלא שכיחא שתשאל כתובה צחי' צעלה לתת לכתה מנעלה אחר וכו'.

כט. כופין אותה. א. האם יש הבדל בין כפית האיש או האשה.

עיין בציאור הגר"א אות י"ד שכתב אותה ל"ג. ובצאה"ט סקט"ו כתב, ברמב"ם ובטור ליתא תיבת אותה דהא כופין אותו

(א) והרב ש' ת' רובינשטיין בתורה שבע"פ כרך י"א אות ז' עמ' ס"ד, דייק מלשון ההפלה [כתובות ק"י ע"ב ד"ה במדבר, ע"ש], שאם התנה עמה לצאת לחו"ל נתני קיים — שאין זה כמתנה על מה שכתבו בתורה כיון שאין זה מפורש בתורה. וכ"כ הרב ח' ג' צימבליסט בפסקי דין רבניים המובא בפנים.

הפוסקים

סי' כט אות א

אוצר

ובב"ש סק"ב, הביא חילוק זה בין כפיית האיש לכפיית האשה בשם הר"ש^(ה) והמרדכי^(ה). וכ"מ במתה יוסף ח"א יו"ד סי' י' דף י"ז טור ג' ד"ה ונראה. וכ"פ בשם אריה סי' ס"ח. ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ד דף ק"ז טור ג' (בזרפון השני), כתב בדמון שזיהמ"ק קיים העולה לרגל מחו"ל אפילו להתפס' ריש פסחים ג' צ' [ד"ה מאלה] לפטור מרחאי, אם עולה אינו כריך לניטול רשות משהו וכו' וא"כ דמון שזיהמ"ק קיים לא היה מצינף את הדר בחו"ל תוכל האשה לכופו לעלות לאר"י לכל הפחות ומשם יסע לירושלים ברגל והיא עמו, או אפילו תישאר בביתו באר"י אין כאן סכנה, משא"כ ליסע מחו"ל לאר"י [ברגל עם בעלה] איכא טלטולא לאיתמא טובא טפי, ולהשאר בביתה בחו"ל פשיטא דליתו נוח לה, ע"כ פשעו שזיהמ"ק לזר באר"י, לא משום שהוא אלא משום עניני אישות שזיהמ"ק לזניה, אלא אפילו אם דר באר"י מ"מ תוכל לכופו לזר לירושלים, חלף ג"כ מטעם הג"ל ששקע עליה אפילו נסיעה כל שזיהמ"ק, ולהשאר בביתה מבלי שמתח יו"ט ג"כ הוא משועבד לה מה"ת וכו', ועוד להעלה לירושלים דמון שזיהמ"ק קיים אינו יולא משם מהר ודר שם זמן רב, דמשו"ה ארתה תורה להעלות משפ"ט לירושלים כמ"ש תוס' צ"כ כ"א א' ד"ה כי וכו', נמצא שדמון שזיהמ"ק קיים ראוי ונכון שתכופ לבעלה לשבץ לשבת לירושלים, אבל בזה"ל אין חיוב עשה לעלות לרגל וגם לא להתעבד שם ללמוד וכו', ואם הבעל רוצה לעלות לרגל אינו עולה בלא רשותו וכו', ומכ"ש בשעה שמוחזק לשמחה, וא"כ הוא אינה יכולה לכופו לא לאר"י ולא לירושלים, א"ע"פ שהיא מתבטלת ממנות ושיבת אר"י וכו', מה צריך אשה רשות בעלה עליה ואינה יכולה לכופו, אבל הוא יכול לכופה דכא איש עיף, וכן הנה דברי מהר"ם וכו', והדברים בעצמותן מראין אמיתותם^(ה).

ועיין ביהג"א סק"י, שכתב דטעם מהר"ם הוא, דלחן מורה על האשה עתה לזר בארץ ישראל, דמשום מאות הנאוגות שם דווקא האיש מורה עליו לטרוח לקיים משא"כ דמון שזיהמ"ק וכו'. וכעין זה כתב בבית הלוי ח"ב סוסי' כ' [ובפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 103 בפסק דין מהרבנים י' א' אלישיב צ' זולני וז' גולדשמידט, כירפו דעת מהר"ם ע"פ ציבור הגר"א, דזה"ל אין האשה יכולה לחייב את בעלה לעלות לאר"י וכו'].

ובמעדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו עמ' ר"ג טור צ', כתב דנראה דעת הגר"א שנתות ישוב הארץ גופא אינה כ"כ חיוב בזה"ל, ואינו חייב להרחיק כדור ולעקור דירתו עבור מ"ע דעלמא וכו', ולפי"ז יוצן בדמון הבית דווקא שאשה זכתה בהרבה מאות דמקדש, עולה וכופה את בעלה, אבל בזה"ל אף שמקיימין מלות ישוב הארץ, הלא אין חייב לנודד ולעקור דירתו לך, ועיקרו שזיהמ"ק להקדש בקדושת הארץ, ואינו שייך כ"כ באשה וכו'.

שביהמ"ק קיים וכו'. ובוסף אומץ ולהחידא סי' ג"ב, כתב שהדבר ברור שהוא סעוד סופר, והוא מלא איך נפל סעוד במדרכי כ"י ובדפוס וגם בקצור המדרכי, וגם בהגהות אשר"י שהביא דברי המדרכי כהותיות. גם בדינא דחיי לאוין פ"א דף פ"ו טור ב' ד"ה וגריסין, הוכיח דגריסא זו היא ס"ס. וכ"כ בשדה הארץ סי' י"א ובאבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ל"א. וע"ע באגודה כתובות פ"ג סי' קצ"א. ובבב"י ישע שם עמ' 56 ובנתיבות משפט ח"ב טור י' ישיבו את גריסת המדרכי הישנה.

וח' ועיין בפרישה אות י"א שדן בדעת הרא"ש. באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות א' הבין דה"ש פסק כמהר"ם, וכן הבין ביואל משה מאמר שלש שבועות אות ב'. ועיין בשבט הלוי ח"ב סוסי' ר"א. רו' ע"ש דף צ"ו טור י' ד"ה אלא באופן הראשון פירש שאין מהר"ם פוסק כלל כירושלמי אלא בגמרא דילן שתמיד כופין וז"ל.

ובצי"ץ אליעזר ח"א עמ' רמ"ד טור צ"ט, כתב דהרי מצינו פלוגתא בכתובות ק"י ע"א אי איכא מלות עליה לאר"י בזה"ל או לא, ר' יהודה סובר דכל העולה מבבל לאר"י עובר בשעה וכו'^(ה). ור' זירא ס"ל שאיכא מורה גם בזה"ל וכו', והירושלמי ס"ל דלא הוכרעה ההלכה בזה, ויכול המוחזק לומר קים לי, וכאן הבעל מוחזק בכתובה, ולכן כשהוא רוצה לעלות יכול לטעון קי"ל שיש מורה גם בזה"ל וכו' ואותה לעלות, ואם לא תלך בזה כתובה, אלא כשהיא רוצה לעלות וכו' ואינו רוצה וכו' יכול הוא לטעון קי"ל דלחן מלות בזה"ל ואין כופין אותו וכו', וה"ה גם בנוגע לעליה מאר"י לירושלים בזה"ל, מפני שגם על ירושלים איכא פלוגתא, אי גם בזה"ל הישיבה בה היא יותר מלה מבית ערי הארץ כמוזכר בצי"ץ ובדרישה כאן אות ג'. ועיין בגמרא כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' י"ז ובפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 36 [בפסק"ד של הר"י קולרין] שהאריכו בענין זה.

וכתב בדרכי נעם סי' ז', דבזרפון שהוא נשוי לשתי נשים ורוצה להעלות אחת מהן, גם היירושלמי יודה שהשניה יכולה לכפותו להעלותה עמו, מאחר שאם גם רוצה לעלות וכו'. והוצא דדבריו ציד אחרת הגה"ט אות כ"ח.

וכתב בידים משה (להר"מ קאשטרו) סי' ו', דהגם דהירושלמי פליג אתלמודא דידן, לא פליג אלא בחלוקה דהיא אומרת לעלות והוא אינו רוצה, דלחן כופין אותו לעלות, אבל בחלוקה דהוא רוצה ללכת לחו"ל והוא אינה רוצה, דליתמך דירושלמי דלחן כופין אותה ללכת, ע"כ ז"ל דלא דווקא איתמר דלחן כופין אותה ללכת, דמשמע דלחן כופין גם לבעל שלא ללכת לחו"ל, דהאיש שרוצה ללכת אין כופין אותו שלא ללכת, והאשה שרוצה ללכת לחו"ל כופין אותה שלא ללכת, אי"כ תנתיניתן דקתני אחד האנשים ואחד הנשים, דכל האדם

(ח) עיין בתשובת המחבר שם סי' י' דף י"ז טור ג', שהאריך להשיג ע"ד, וכתב דלפ"ד [קשיא] מאי אריא בזה"ל, אף בזה"ל הוא כן וכו', וטעמא [דהר"מ] משום יפוי כח האיש וכו' [ולדעת רח"ב אף לאיש אין ליפות כוחו, שאינו יכול ליהדר במצותו]. וע"ע שם סי' י"א סוף טור ד', שכתב הרב ישעיה זין להעמיד דבריו.

(ט) דבריהם אלו נכתבו בהדרגה למסכת כתובות ולבאר את שיטת מהר"ם, אם כי אין הוא פוסק שם כדעת מהר"ם.

(י) כן הוכיח גם בבגליה אסתר [על הוספת הרמב"ן לסי' מ' צוה"ד] דמדאסרו העליה מבבל לאר"י, ע"כ דאניה מצות עשה בזה"ל לישב באר"י [והאחרונים האריכו לדון בדיניה וז'].

ביאור הגר"א

[יד] ואפילו ממקום כו'
ואפי' ממקום כו'.
שבתוספתא הג"ל מסיים מוציאין מעיר שרוב כו' וא"כ מתני' דקתני הכל כו' קאי גמי אכה"ג וכ"מ בגמרא דקאמר שם ת"ר לעולם ידור כו':

ג אפילו מנוה היפה לנוה הרע [יד] ואפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גוים ואין מוציאין מארץ ישראל לחוצה לארץ ואפילו

באר הגולה

כ שם בנמלה ל שם בנמלה
וכתב ה"ה שהוא כפי
התוספתא

אוצר

ס"ק כט אות א — ס"ק לב אות ב

הפוסקים

לא. ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גוים. א. מקור ושעם הדין. מקור הדין הוא ברמב"ם פ"ג מאישות הלכה י"ט [כמבואר בס"ק הקודם], הוצא בטור כאן ובסמ"ג לאוין פ"א. וזיניא דחיי שם דף פ"ה טור ד', כתב דאע"ג דלין זה לא נזכר במתניתין וכו', בתוספתא בזה"ל קתני מוציאין מעיר שרובה גוים לעיר שרובה ישראל וכו', ועלה קאמר שם, הוא רואה לבא לאר"י והיא אינה רואה, כופין אותה ללכת כו', למשמע אפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גוים וכו'.

ב. האם מעלין גם מנוה שרובו שרובו ישראל, לנוה רע שרובו גוים. כתב בלבוש כאן, למעלין מנוה יפה שרובו ישראל לנוה רע שרובו גוים. וזיניא דחיי לאוין פ"א דף פ"ה טור ד', כתב שכן משמע גם מדברי הסמ"ג שם שכתב, ואין מוציאין מאר"י לחו"ל אפילו מנוה הרע שרובו גוים לנוה היפה שרובו ישראל ע"כ"ג. והיה דמוציאין דקאמר [מחו"ל לאר"י] נמי הכי הוה. וכן כתב צנתיבות משפט דף רמ"ג טור ז' צדעת הרמב"ם.

ג. והאם כופין לעלות למקום שרובו מומרים. כתב בדבר הלכה (להרא"ל קללקין) סי' ל"ה, דמתני' צ"ע שכופין לעלות לאר"י אפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו עכו"ם, נשמע דה"ה למקום שרובו זלוקים ומומרים וכו', וכבר ביארתי במקום אחר דזה"ל נכשי דרחמנא למה נך, ואין למנוע ממנוה בשביל שמחליט בדעתו שעשיית המנוה תסבב תולדות רעות וכו' (יד"ה).

לב. ואין מוציאין מארץ ישראל לחו"ל. א. האם ישתנה הדין כשהיא לבדה עלתה לארץ ישראל והוא עדיין בחו"ל. כתב בשו"ת מהרי"ט כהלן סי' ר"ה, בנדון זוג שנישאו באר"י ויחדו מלכנס לחו"ל, ועכשיו עלתה היא לבדה והוא רואה לכופה לירד לחו"ל, דהדין עניה, ואם לאו יוציא ויתן כתובה, אע"ג דיש לבטל הדין לחלוט ולומר דבדבריהם מייירי כששניהם באר"י והוא רואה ללכת והיא אינה רואה ללכת, אבל בנז"ל אין האיש צדיתו באר"י שהרי עולדו לו דלמשק והוא צלה לאר"י שלא מדעתו, הא לאו מילתא היא, דלא גרע מהיא אומרת לעלות והוא אינו רואה דיוציא ויתן כתובה, ה"כ אע"פ שהוא דלמשק והוא באר"י, והיא אינה רואה ללכת מאר"י וכו', הדין עניה.

ב. וכשהוא אנוס לצאת לחו"ל האם כופין אותה לצאת עמו. כתב צבית יעקב כאן ד"ה סעיף ח', שנראה דאם הוא אנוס שאינו יכול להתפרנס שם לדעת התה"ד [הסובר שמטעם זה יכול להוציאה ממדינה למדינה], אז שיש לו סכנה וכיין ללכת משם לחו"ל, חף אם הוא יכולה לפרכס עליו שם שם ארץ ארץ ללכת, דלדוקא במקום שיכולין שניהם להיות ביחד כופין אותו לעלות, אבל כשהוא אינו יכול להיות שם וכו', כופין אותו, שהאשה מחויבת להיות עם הבעל ביחד

אחר מעכב לחצרו ואפילו האשה לאיש, לא איתא לא כרישא דבדבריהם דירושלמי ולא כסופא וכו', אלא ודאי ע"כ ס"ל דכופין לבטל שלא ללכת, והשתא מתניתין דקתני אחד האנשים ואחד הנשים איתא לסופא דבדבריהם כשאחד מהם רואה ללכת לחו"ל, דהאיש והאשה שוין, דשניהם כופין ז"ל שלא ללכת וכו', וידוע דכל טעמא דאפשר לן למיעבד דלא לשויה פלוגתא בין תלמוד בבלי וירושלמי עבדין ותמנהני על השדה יהושע צפי' על הירושלמי שנסתפק בזה וכו'.

ב. והאם כשהמזונות דחוקים בארץ ישראל, היא יכולה לכפותו לעלות. כתב בתומות ישרים סי' ס"ה, צמי שאשתו רואה לכופו לעלות לארץ ישראל, יוכל הבעל לטעון כי המזונות דחוקים בארץ ישראל ואין צמא להשתכר ואינו רואה לעלות, והא ודאי טענה כמו שכתב בלבוש [סי' קצ"ז] וכו', ובפרט אם הוא איש צעל תורה לא יכופו אותו כיון שאין שם ריוח מזונות, והרע שם יוכל ללכת ללמוד תורה, ומכ"ש מי שיש צידו סיפק ללמוד בחו"ל שלא ככופו אותו לעלות, וע"ג ג"כ נוסף על דוחק הדרך והסכנה, שמכו כל גדולי קרפא ואשכנזי שלא הלכו שם, וכן מלאכי צבא רמ"ע פלגו שזוה לא עלו האמוראים מבבל לאר"י, ואפשר שפ"ז סמך הרמב"ם ע"ס היותו קרוב לאר"י ושהצדקה תמיד וכו', ואלא היה סיפק צידו צעסקו בלימוד, להסתפרנס לפי כבודו באר"י ולעסוק בתורה וכו'. והוצא דבריו בכנה"ג הגב"י אות כ"ג.

והב"ח כאן ד"ה ירושלמי, עמ"ש בטור בשם מהר"ם מרוטנבורג שצדעת הירושלמי צו"ל אין האשה כופה, כתב דהוא משום דצו"ל איכא דוחק מזונות וכו' (יד"ה), אין כופין אותו, כיון דיכול לומר, עכשיו איכא דוחק מזונות ושמה לא אשיג שם פרנסה ומזונות, דבטענה זו יפה כח הבעל מכה האשה וכו' (יד"ה). [ועיין בלחות הקודם שיש עוד טעמים, ובפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 24 כתב הרב ח' ג' יצמחליסט דלפ"ז לא יכפו גם אם יש לו פרנסה מסודרת באר"י].

ל. אפילו מנוה יפה לנוה רע. עיין בצאה"ג, שמקור הדין הוא בגמרא כתובות ק"י ע"ג. וכ"כ במ"מ פ"ג מאישות הלכה י"ט. ושם על מש"כ במשנה, הכל מעלין לאר"י, איתא הכל מעלין לאתווי מאי, לאתווי עבדים, ולמאן דתני עבדים בזה"ל לאתווי מאי, לאתווי מנוה היפה לנוה הרע. וכן פסקו הרמב"ם שם הסמ"ג לאוין פ"א והטור כן.

ריא) עיין בשו"ת חת"ם המובא בפנים, שכתב שטעם זה שייך לומר גם על כפי' מארץ ישראל לירושלים, משום דשיבת כרכים קשה ופרשי' בקדושין מ"ט ב' שהיוקר מצוי בכרך, וירושלים כרך היא כדמיתיי הגמ' בכתובות ק"י ע"ב, [אך מסיים שם] א"א א"א לבוין [דברי אבהו] בלשון מרדכי והגהות אשרי, דמסיים דהוה מצוה ספי וכו'.

ריב) עיין בתשובת בן המהר"ב בזה"ל שבה"ב (דיין) סי' קכ"ד עמ' רע"ז, שחלפי פ"ה הבי"ח יוצא דאם אין דוחק פרנסה כופין לעלות גם את הבעל גם בזה"ל. וכ"כ הרב ח' ג' צימבליסט בפסקי דין המובא בפנים. וע"ע ביואל משה מאמר שלש שבועות אות ג' ד"ה גמ, שחולק על זה, וכתב דודאי דהב"ח מייירי אף אם יש לו שם מקום מוכן לפרנסה או שהוא עשיר מופלג, דמ"מ גלגל חזרו הוא בעולם, ולא פלוג רבנן בדיבר השכיח טובא שם דוחק מזונות, ויש לבטל טענה מעלייתא נגד האשה, שמא יתגלגל המצב שלא ישיג לו פרנסה וכו'.

ריג) וכן היא הגירסא ברמב"ם שלפנינו פ"ג מאישות הלכה י"ט, ועיין בשינוי נוסחאות שבמהדורות שבת פרנקל.
ריד) ועיין באבני נזר יור"ד סי' תנ"ו אות ס"ב, שהמנוה לישב באר"י רק אם יתישב שמה בתוך קבוץ אנשים מישראל הכשרים וכו'. וכ"כ בנו שם בס"י תנ"ו. וע"ע במילי דאבות ח"ה סי' ד', ביואל משה מאמר ישוב אר"י סי' קל"ה, בישובות משה ח"א סי' כ"א ושם ח"ב סי' צ"ח, תשובות והנהגות ח"א סי' תתק" ובבבני אב ח"א סי' ס"א אות ב'.

באר הגולה

מ כן הוא ברמב"ם עם מנהגו
עזר ושינה לכתוב הטוב
במקום היפה לפרש שהוא

ואפילו מנהג הרע מ לנהג הטוב ואפילו ממקום שרובו גוים למקום שרובו
ישראל: ד נאמר האיש לעלות לא"י והיא אינה רוצה תצא בלא כתובה:

הגה

ידוע שאינו בודק דלא לאו הכי אפילו בא"י אין מוילין כדלעיל ובגמרא איתא היפה ומפרש שם דתנא לה איירי וכו' ב ברייתא שם

אוצר

סיק לב אות ב — ס"ק לד אות ב

הפוסקים

וכ"כ במדרכי שם סי' ר"פ, בשם רבינו מאיר [מרוטנבורג], ולענין
תוספת נ"ל שאין לה, וראיה ברורה מדקתני תנא בלא כתובה וכו'.

וכ"כ בתשובותיו דפוס קרימונה סי' ק"ט.

ובב"ח כאן, אחר שהביא הראשונים הנ"ל, כתב אבל הרא"ש [שם]
פי"ג סי' י"ח] כתב, והא דקאמר תנא שלא בכתובה, כתב

רבינו מאיר דדינה כדון האיילוניות שכתבתי לעיל, [ושם פי"א סי'
כ"ה — כ"ח] כתב איילוניות אם לא הכיר בה אין לה עיקר כתובה
ותנאיה אבל תוספת יש לה וכו', ונ"ע דדברי הרא"ש שכתב דדינה
כאיילוניות ותוספת יש לה [הם] מרבינו מאיר, [ודברי] המדרכי [לדון
לה תוספת הם] מרבינו מאיר, ותו קשה להרא"ש בפרק אלמנה [שם]
כתב להדיא לדון חילוק בין במקום ששנה אין להן כתובה או מקום
ששנה יוצאת שלא בכתובה, לעולם אם הפסידה בכתובה מחמת
קלקול שאחר הנשואין אין לה תוספת, ומהר"ם דקדק להדיא בלשון,
מדקתני תנא שלא בכתובה, לשון זה משמע שכל תורת גזית בכתובה
הפקיעו מהן, ללא גזית משל בעל כלום. ועיין לעיל סק"ו אות ב'
בדברי התשכ"ז, מה שפירש בדברי הרא"ש הנ"ל. ובענין זה פירשו
הרא"ה גאליקו בזרע אנשים סוס"י מ"א ובצנר משה סי' י"א דף מ"ט
סוף טור ב'.

ועוד כתב צ"ח הנ"ל, כתב בהנחות מדרכי [שם] בפלוגתא דר"ח
ור"ת בדוכתא דתני יוצאת שלא בכתובה אם אין לה תוספת.
נראה גם באומר הוא לעלות לאר"י וכו' שייך פלוגתא זו וכו',
ומהר"ם היה גי'ול לפסוק היכא גדולים חולקים בדבר, אי תפיס
אידך לא מני תפיס מיניה וכו' עכ"ל, משמע מכאן לאפילו למהר"ם
דפסק כאן לתוספת אין לה, אם תפסה היא התוספת לא מפקינן
מינה ונ"ע.

ועיין בבית דוד [להר"י דוד] סי' מ"ב, שדן אי הבעל יכול לומר ק"ל
כר"ן הנ"ל לדון לה תוספת, וק"ל כמ"ד דכופין לעלות לאר"י,
ומסיק דיכול לומר ק"ל כה"ג דהוי כולא חלא קי"ל ע"ש. והוצאו
בדבריו צבני משה [להר"מ שלטון] סוס"י כ"ז. וע"ע לעיל סק"ו בסוף
אות ב'.

ב. ומה דין הגדוניה. הרמ"א כאן, כתב שנכסי מילוג שלה ונכסי
כאן ברזל הקיימים נטעלי וכו'. ומקורו כמנהגין דפניס במדרכי
סוף כתובות [סי' ר"פ] בשם מהר"ם. וכן הוא בשו"ת מהר"ם
מרוטנבורג [דפוס קרימונה] סי' ק"ט ובשערי תשובות להג"ל חלק
שני סי' ע"ח עמ' 186. ובצ"י כאן הביא את הר"ן בסוף כתובות,
שכתב ש"א לאפילו דנוניה לית לה, ומיהו מה שהוא קיים ממנה
משמע דלית לה ללא גרע מוזינתה לאמרינן ללא הפסידה בלאותיה
קיימין. וברא"ש פי"ג לכתובות סוס"י י"ח הביא בשם מהר"ם דדינה
כדון איילוניות.

ובתשכ"ז ח"ג סי' פ"ו, כתב לפרש מה שאמר ששאל שלא בכתובה,
דהדבר פשוט שאבדה גם את הגדוניה, ואין לה אלא
בלאותיה הקיימין וכו', וכן נראה מדעת הראשונים דכלל מקום
לאמרינן תנא שלא בכתובה סתם, אף הגדוניה בכלל, וכן כתב
הרמב"ן בחדושי בכתובות פרק אע"פ [כ"ד ז'] וז"ל והא לאמרינן
תנא בכתובה ככתובה דמילא, [י"א] דווקא תוספת ותנאים לכתובה,
אבל

ביחד במקום שאפשר לו להיות, לאלת"ה מאי מקשה הש"ס בכתובות
ק"י ע"ב ל"ל למיתני במשנה שם אין מוילין מאר"י, הא ק"ו הוא
ממעלין וכו', הא מעלין ואין מוילין היינו כשהאיש אינו יכול מ"מ
אין מוילין לאשה, אלא ודאי כשהאיש אינו יכול להיות, מוילין
גם לאשה אפילו מאר"י וירושלים.

ג. ובשיעור לצורך מצוה. כתב בתשובות ובהנחות ח"א סי'
תתמ"ג, לרא המורה לא תתעבדו בלעדיו נראה שהיא
מנועבדת לו לאלת עמו, אע"פ שישאלו ע"ד להיות באר"י, כי
לדעתא דהכי שיהיה כו"כ לא ידע וכו', אבל אם יוכל אחר
לעשות המורה, יכולה לסרב שעל חשבון שלה ושעבודה לא יעשה
וכו'.

לג. ואפילו מנהג הרע לנהג הטוב. מקור הדין והאם זה גם
כשאין חשש שהגוה היפה בודק. עיין בצאה"ג, שמקור דין זה
הוא ברמב"ם פי"ג מאישות הלכה י"ט. והוצא בסמ"ג לאוין פ"א
ובטור כאן. וכ"כ בתוספות בכתובות ק"י ע"ב ד"ה היא. והאריך
בצאה"ג הנ"ל, דמש"כ בשו"ע לנהג הטוב, כן הוא ברמב"ם הנדפס
עם מגדל עזר, ושינה לכתוב הטוב במקום היפה, לפרש שהוא יודע
שאין בודק [ואפ"ה אינו מוילין], דלא לאו הכי אפילו באר"י [עלמה]
מעיר לעיר] אין מוילין כדלעיל [סעיף ב'], ובגמ' איתא היפה
ומפרש התם שם דתנא ליה איירי [תנא רישא].

ובב"ח כאן, כתב דהכא איירי אפילו ידוע שחפצה בנהג היפה יותר
ואינה חוששת למה שהוא בודק, ואפ"ה אין מוילין, משא"כ
בחו"ל דמוילין בכה"ג.

ובפרישה סק"י, כתב דיש לדקדק [בגלשון הטור שכתב לדון מוילין
אפילו מנהג רע למקום יפה], דהז"ל לנהג היפה, ולמה
החליף נהג במקום, גם ק"ק הא כבר כתב שהנהג היפה בודק את
הגוף ומאי אפילו ורבותא הוא, ולכן נראה שמשו"ה כתב רבנו מקום
במקום נזה, לאילו נזה יפה בודק את הגוף כיון שדרה בה [וא"כ אין
בכך חילוק]. משא"כ מקום יפה שדירתה עומד בתוכה ובהנחה
ממקום היפה וכו' [והיה מקום לחשוב שכיין שאין בזה משג
שיבדקנה, יוכל לכופה, ואפ"ה אין יכול להוילין].

ובבית יעקב בכתובות ק"י ע"ב על תוס' צ"ה היא, כתב דמייירי גם
באופן ששניהם דרים באר"י באיזה עיר בנהג היפה, ושניהם
הסכימו לאלת מעיר זו, או שהם מוכרחים עתה לאלת מעיר זו,
והוא אומר ליבצ באר"י במקום אחר בנהג רע, והיא אומרת לאלת
מאר"י לחו"ל לגמרי לנהג היפה, דבשאר ארצות כה"ג יכולה היא
לכופו ליבצ בנהג היפה דלא אינו יכול לשנותה מיהא לרעה, קמ"ל
דמאוס קדושת הארץ יכול לכופה שלא לאלת, אפילו רוצה להשאר
בנהג רעה.

ובטעם הדין כתב בדבר הלכה [להר"א קלנקין] סי' ל"ח, משום דלגבי
מאות ישוב אר"י הוי הגרעיות כמאן ליתא.

סעיף ד. לד. תצא בלא כתובה. א. האם יש לה תוספת
כתובה. כתב בח"מ סק"י, תנא בלא כתובה וכלל
תוספת. וכ"ה בר"ן סוף כתובות, תנא בלא כתובה, וה"ה תוספת.

אוצר

ס"ק לד אות ב

הפוסקים

דחש ליה לחוש לדברי המרדכי במקום הרא"ש והר"ן ור"י, ונמאניו למדיו שאין לה כי אם בלאותיה הקיימין.

ובגתיות משפט דף רמ"ד טור ז', אחר שהביא דברי הר"ן ומהר"ם הנ"ל, כתב ואפשר לומר דלא פליגי מהר"ם והר"א שהביא הר"ן [הנ"ל], דמהר"ם לא כתב דלית לה נכסי לאן ברזל אלא בנגבז או נאדזו אבל מה שכתבה היא אינו משלם וכו', והי"א לא כתבו דאינו משלם אלא בשבזו דוקא וכמו שסיים בלאותיה קיימין, ואע"ג דמדמה לה לזינתה, וזינתה משמע דאפילו נגבזו אינו משלם, אפשר דלאו לגמרי מדמי להו כו', ועדיפא מזינתה לענין נגבזו וכו' ר"י.

ובתורת חיים (להר"ם שצתי) ח"ג סוס"ס ס"א, הביא את הר"ן הנ"ל, וכתב ומיהו מה שהוא קיים משמע דלית לה דלא גרע מזינתה לדמיון דלא הפסידה בלאותיה קיימין, וכן נראה דעת הרא"ש והר"ם [שבזל"ש] שכתבו שהוא כדון איילוני, וגבי איילונות שלא הכיר אמרינן בגמ' דנכסי לאן ברזל דלית לה בעין שקלה, ואי ליתנייהו אינו חייב לשלם, בצאופן שמוספת אין מוסיפין מיד הבעל כיון שהוא מוחזק ונדוניא כל דליתא צעירא שקלה ואי לא אינו חייב לשלם.

ובגת ורד"ם חור"מ כלל ה' סוס"ס ז' בתשובת הרב יהודה חאזיליו, צנחן מי שלא רתה לעלות לאר"י ובעלה מסר נכסיו לאחר ועלה לארץ, הביא מהפני משה [האבזל לקמן] שפטרעט כל הנדוניא, וכתב מ"מ טענין להו קי"ל כתי"מ [הנ"ל] דאמר קי"ל כתי"ד לאין לה אלא בלאותיה הקיימין, ואפשר דאפילו הפני משה יודה דטענין כה"ג ליורשים וכו"ש למקבלי מתנה וכו', ולפי שראינו מן החכמים הנזכרים מסתפקים אמרנו נחזה דעתיו אם נמלא מי שיסכים לסברתנו וכו'.

ועיין בשו"ת המבי"ט ח"א סי' נח"ה, שכתב דאשה שאינה עולה לאר"י [נקרא] שיש לה כתובה לענין נדוניא כמ"ש המרדכי [הנ"ל], וכתב הר"ן [הנ"ל] דה"ה תוספת דלית לה, משמע דנדוניא פשיטא דלא [הוי] בכלל כתובה להאי מילתא, שאפילו שכתב [ד"א] דאפילו נדוניא לית לה, הרי כתב דמה שהוא קיים אית לה דלא גרע מזינתה וכו', והרמ"ם ספ"י [מאשור הלכה כ'] כתב דלא שאל בכתובה, ובתחילת פרק ט"ז [הלכה א'] משמע דכתובה דהא לאוין הנדוניא בכלל, וכן נראה ג"כ ממה שכתב המ"מ [שם] לדעת הרמב"ם.

וכתב בבאר מים חיים (להר"ש ויטאל) סי' כ"ד בתשובת מהר"ם קוריאל, שאם תפס הבעל מכלאותיה הקיימין, מוסיפין אותם מיד.

אולם בפני משה (להר"ם צנצינשתי) ח"א סוס"ס כ"ז, כתב ללנדוניא הקיימת צהא לא תצני לן דודלא נועלתה דלא גרע מאם זנתה וכמו שהוא מוסכם וכו', אמנם לענין מה שכתבה וצלה מנדוניא ק"ף כי יש סוכרים לוף מה שצלה ונפחת מנדוניא מתפסת האשה, מ"מ כיון דחולקים עליהם דקברי שאין האשה מפסדת מנדוניא כלום אף מה שצלה ונפחת, הן רצים הן רוצא דרובא, א"כ אינו מחלוקת שקול וראוי שתפרע האשה כל נדוניא משלם וכו'.

אבל נדוניא אינה בכלל, ולא מסתבר לי, שהרי נדוניא כתובה שמה בכל מקום, כמו שאמרו אע"פ שכתובה צבית אציה, וקצורתא תחת כתובתה, הו' לה ארבע מאות זוזי לכתובה דברתא, וכן כיוצא בהם הרבה וכו', הילכך כל דיני כתובה דמנה מאתים [חלום] על נכסי לאן ברזל, ומיהו דווקא בדליתנייהו וצאה לגבות מנכסיו שצטבר כתובה, אבל היכא דליתנייהו לא, שאפילו זינתה לא הפסידה בלאותיה הקיימין צלאן ברזל עכ"ל, והרי דעתו מפורש שכלל מקום שאמר תלא בלא כתובה, אין לה מנדוניא אלא בלאותיה הקיימין, וכאשר הוא אומר לעלות וכו' אמרינן צפירוש תלא שלא בכתובה וכו', וכן כתב בעל העיטור [אות פקדון דף ס"ה טור ז' דפוס עם השער החדש] וכו', וכבר כתבתי [עמ"ל לעיל סק"ו אות א'] שד"ן וצאה ממקום למקום בחור לארץ, כיון אומרת שלא לעלות לארץ ישראל צאבז כתובתה^(ה), וא"כ כמו שזאת מחלדת נדוניא את אף מתאבז נדוניא, וראיה מפורשת כ"ל שבאומרת לא לעלות מפסידה נדוניא, שהרי כשהוא אומר שלא לעלות, אמרינן בכתבות ק"י ע"ז יוצאה ויתן כתובה, ובדאי שאת הנדוניא יתן, שאפילו מה שכתב לה משלו חייב ליתן דהיינו הכתובה והתוספת כ"ש מה שהכניסה לו, א"כ בכלל יוצאה ויתן כתובה איתא לנדוניא נמי, הכא נמי באומרת שלא לעלות כלאמר תלא שלא בכתובה אף נדוניא בכלל, דבת צקתא היא ובסגנון אחד תני לה, תלא שלא בכתובה, והרמב"ן כתב בספר הזכות [כתבות כ"ט ז' מדפי הר"י] והביא הירושלמי בפרק המדיר [הלכה ו'] וכן הר"י שם [דף ל"ג א'] מדפיין דתני התם, אחד נשים שאמרו חכמים אין להם כתובה ואחד נשים שאינן יוצאות בלא כתובה, לא סוף דבר בכתובה מנה מאתים, אלא כתובה של אלה דיינים מאבזת, ונוטלת בלאות שיש לפניה, ורואית מי שפירש בכתובה של אלה דבר בתוספת, אבל נדוניא אין להם, ואינו נראה שהרי צפירוש אמרו שאין לה אלא בלאות וכו', וכן כתב הרשב"א [עיין בחידושו ריש פ"ה ד"ה וקצורתא], וכן כתב הרא"ש [הנ"ל] שדינה כדון איילונות וכו', כיון שבנדוניא היה אפשר לטעות, לפיכך כתב שדינה כדון איילונות שאין לה מנדוניא אלא בלאותיה הקיימין וכו', ורבינו יונתן הכהן [מלונין] כתב צפירוש הר"י [כתבות שם] שאין לה מנה מאתים ולא תוספת, אבל מה שהביאה לו מחזיר לה מושלם עכ"ל, ונראה שאין לדעתו חייב אלא בלאות נדוניא הקיימין, שהוא לא כתב "ופורע לה מושלם נדוניא", אלא "מה שהביאה לו מחזיר", ואם אבז אין יכול להחזירו וכו'. ובענין זה כתב שם סי' קנ"ו^(ה).

ובדורע אנשים סי' מ"א בתשובת מהר"א גאליקו, כתב דמשמע מלשון הר"ן [הנ"ל] דצברא דנפשיה הוא לית לה מנדוניא אלא מה שהוא קיים לוף לדברי ה"א אמרה, וכן דעת הרא"ש וכו' וכו' ר"י צפיר מישרים כתיב כ"ז, ואף אם במדרכי סוף כתובות נראה מדברי הר"ם שחייב לשלם לה כ"ז שבנגבז או שאבז, המעין שם יראה צנקל שם דברי זרות ויש לדון עליהם וכו', איך שיהיה לית

רסו) כן כתב בענין זה גם בדרכי משה אות ד', דעמ"ש בב"י שמפסידה כתובה ותוספת בחור' ממקום למקום כתב, ועיין לקמן בסמוך [לענין אר"י] אי שקלה ג"מ וצ"ב.

רסו) בגלויני הש"ס כתובות ק"א י"ד תצא, כתב ויש לדון בראיה זאת ד"ל דנדוניא אינה בכלל כתובה כלל, דהר"ל כתוב בעלמא כמ"ש הראשונים, וסיפא דאמר יוציא ויתן כתובה הכונה ג"כ רק אמנה ומאתים ותוספת, ומן הנדוניא לא דבר התנא כלל, אלא דבסיפא אנו יודעים מסברתנו דיתן הנדוניא, ואילו ברישא דאין הסברא מחייבת שתפסיק הנדוניא שפיר אין לה להפסיד וכו'.

אוצר

סיק לד את ב —

הפוסקים

שהדברים פשוטים, דהא ודאי זה לה [שתשכז בלא צעלה] עונש גדול יותר מהכפיה לעלות ומהוצאתה בלא כתובה, וכיון שכן אם איתא דהכי הוא אמרי לא הוזכר בגמ' הקנס הגדול הזה, לנאשמועין תשכז עד שתלצין ראשה ותענוג משכ"ו^א. גם במעשה בית דין [להרצ"ש דגנור] סי' ח, מסיק כדברי הר"ן [אלא שסובר שאכל הספרדים אינו נוהג חרצ"ב].

ועיין בראש משביר ח"א סי' ל"ג ע"ד טור א' ד"ה איצרא, שהביא שצבני משה [להר"מ שלטון] סוסי" ל"ד פסק כדברי הר"ן ושא"ה הפך משכ"ב בסי' ט', וכתב דולאי יש לחלק בין כשוראה הבעל לינך לאר"י [שע"ז דן בסי' ל"ד], ובין כשוראה לינך [לעיר אחרת] מומת חסרון מוזנות [שע"ז דן בסי' ט'] וכו'.

אולם בשו"ת מהרש"ם סוסי" קכ"ה, כתב שיכול הבעל לומר לה אם תרצה לינך עמי טוב, ואם לאו תשכז עד שתלצין ראשה וכו'^א. ובהולך תמים ופועל צדק סי' א' דף ו' א', כתב דכן יש לדייק מדברי מהרש"ם סי' קע"ה, שכתב לקדק מדברי הטור כלן [שהביא תשובת הרא"ש לענין הוצאה ממקום למקום], דכלל מקום שיכול להוציאה אם אינה רוצה ללכת אין לה מוזנות, אבל כתובה ותוספת יש לה, דלכ"ה לנאשמועין [הרא"ש] רבותא דאפילו כתובה וכ"ש מוזנות [שע"ז סק"ו אורח א'], משמע להדיא דס"ל דשאר מקומות שהיו מחויבות ללכת עמו אם אינה רוצה, אין לה מוזנות, וגבי עליית אר"י אפילו כתובה מפקדה וכ"ש המוזנות, היפך דברי הר"ן וכו'. וכ"כ דלא כר"ן ה"ל, בשו"ת מהרש"ך ובלחם רב המוצאים לעיל סק"ו אורח א'.

והחכם השלם המוצא צבית לוד ה"ל ד"ה ונבא, כתב דפשיטא דהבעל אי צבי מנרשא בלי כתובה ותוספת, ואי צבי מניחה לו והולך לו ופטור ממוזנותיה, ואין כלן מקום לומר דהאך יכול לעגנה, דהא היא הגורמת ומועגת את עצמה, ופשיטא דאין לצלל צה עון אשר חטא, ואם כי הדברים פשוטים הנה צ"ח מוצאים בספרי ישרים, ראשון, התשכ"ז הוצאו דבריו בנתיבות משפט [דף רמ"ב טור ג'], שכתב או כופין אותה ללכת אחריו או שתשכז עד שתלצין ראשה ע"כ^א, וכתב הרב כ"מ שכן הוא דעת הרא"ש [הג"ל] וכ"כ נמי בפשיטות מהר"ם גלאנטי בצוק תשובתו [סוסי" כ"ה]^א. ובהולך תמים ופועל צדק סי' א', אחר שכתב שיש לחלק בין מי שנטא אשה צביר אחרת ואינה מוכנה לצא לעירו לבין מי שזוהר לעלות

(כ) ובהולך תמים ופועל צדק המובא בפנים דף ב', כתב על דבריו, שלא כתב בו אלא בגדול ידידה שיהיה רכה ויגונה והלשה מחמת תחלואת וכו' ואין לכופה, ועוד מטעמים אחרים אשר אין שייכים לגדלי, אבל בגדלי שאין סכנת דרכים וכו' ועוד שאין חולה וכו', וכן גראה מדברי חיד אחרן [הגב"י אות ל"ב] שהביא דברי מהר"ש [ותרת חיים ח"ג סוסי" ס"ב, לענין הוצאה מעיר לעיר שיכול לעגנה] ובסיק אחר [אות ל"ג] הביא דברי חיד דוד וכו', גראה מדבריו להדיא דלא פליגי וכו'. וצ"ח בעמל שמואל הג"ל, שכתב שאילו היה רואה המהרש"ם את דברי הר"ן היה חורב בו מדבריו.

(כב) כנראה הכוונה לח"א סוסי" צ"ה, וכ"כ בח"ג סוסי" קנ"ז [בלשון שונה], ועיין בסם חיי סי' ט' דף כ' טור ג', שיישב את דעת הרא"ש והרשב"ץ שהם איירי בהתנה בפדיון לאר"י, ובכ"ה ג' הר"ן מודה שראוי לעגנה.

(כג) ובבית דוד המובא בפנים, תמה על דבריו, שבסי' ס"ז נסתייע מהר"ם גלאנטי מדברי הר"ן [וע"ש שרחה הוכחה השואל מסוסי" ג"ה], וכן הוכיח משם בפני משה [להר"מ ברבנשתי] ח"א סי' ה' דף י"ט טור ג', שמהר"ם גלאנטי ס"ל כהר"ן. ועיין בהולך תמים ופועל צדק המובא בפנים דף ה' א', שכתב דאפשר דכל עיקר הסייעתא אינו אלא במה שנראה מדברי הר"ן דאילו חיד"ג היה יכול לגרשה לקיים השבועה, ובהו סבר כדעת הר"ן, אבל בעיקר הדין אם יכול למנוע שכ"י גראה דס"ל דיכול למנוע וכו'.

ובגנת ורדים ה"ל סוסי" ג', בתשובת הרב יוסף צ"ח צנימין הלוי, באשה שצעלה הלך לאר"י והיא לא הסכימה, ואחר מותו היה ד"ר על נכסים שהשאר בחור'ל אם מגיע לה מנה הכתובה, כתב ואם יאמר האומר הכי אשה זו לא רצתה לעלות עם צעלה לאר"י ונראה שהפסידה כתובתה, אף אתה אמור לו משכ"ב רוב הפוסקים שאפילו מאלן להיות ליה דין מורדת באשה שלא רצתה לעלות לאר"י אם אין שם סכנה בדרך לא אמרו שתפסיד אלא מנה ומאתים אבל נדוניה הכי היא כשאר חוב צעלמא וכו', וכן פסק הרב פני משה [הג"ל].

ובאהלי יהודה [להר"י אמאלו] פרשת ויאל דף י"ז טור ג' ד"ה והנה, כתב והנה צבאי דינא דתלא בלא כתובה, כל הנביאים פה אחד הר"ף והרא"ש והר"ן ושאר האחרונים כולם ס"ל דדוקא כתובה ותוספת ומתנה לית לה, אבל נדוניה מיהא אית לה שלא גרעא מדין איילונית, וז"ל הי"א שהביא הר"ן דס"ל דגם נדוניה אין לה וכו'. וכ"כ צבני משה [להר"מ שלטון] סי' ל"ד.

ג. והאם רשאי למנוע ממנה שכ"י או לעגנה. כתב צב"ת הר"ן סי' ל"ח^א ירחו, צבי שגדר לעלות לארץ ישראל ורצה להחזיר נדונו מפני שאשמו אינה רוצה לעלות, שאינו רשאי לעלות לאר"י, שאע"פ שגינו הכל מעלין לאר"י היינו לענין שאם היא אינה רוצה לעלות תלא שלא בכתובה וכו', אבל כל שלא נתן לה גט כיוון דמחייב לה צעאר כסות ועונה, לאו כל הימנו לעקור לאו זה [דלא יגרע] בידים משום ישיבה של אר"י, וכ"כ יתן לה גט שחרי האשה מתגרשת בע"כ וכו', אף צה אינו רשאי וכו', וכיון דלגס אינו רשאי אף להניחה עגונה ולינך לאר"י אינו רשאי וכו'. והוצאו דבריו כדברי השואל צב"ת מהר"ם צירב סי' ב'.

ובמעיל שמואל סי' כ"ז דף כ"ה טור ג', כתב דלעת הר"ן היא שאפילו נשבע לינך לאר"י או נשבע לעבור על המלוה, ואינו רשאי להניח אשתו ולינך לה, דמחויב לה שכ"י וכו', ומכיון שגני הרבנים המופלאים הראנ"ח [במים עמוקים סי' מ"ד] והפני משה [ח"א סי' ה'] סמכו על דברי הר"ן ושרירו וקיימו את דבריו, אם איתא דיש חולקים על דברי ר"ן לא הוו שחקי בספריהם מלהביא את דברי החולקים^א, וצפרט הרב צעל פני משה שהוא מן האחרונים וראה את כל דברי הראשונים וכו', אלא ודאי שכדברי הר"ן נקטין וכן ראוי להורות, ואע"ג שכתבתי לעיל [בצרכיות] שיש חולקים בדבר, לאו צבירוש איתמר שחולקים וכו'. ועיין עוד שם טור ז', שכתב דלא לומר קי"ל לפטור עצמו מעונתה, דבאיסורא אין אומרים קי"ל.

ובבית דוד [להר"י דוד] סי' תי"ז דף ק"ז טור ז', כתב דנראה דפשיטא דלא מצי הבעל להניחה כן ולעבור בקום עשה על לא יגרע, וכיון שכן אין מקום לומר שהיא הגורמת עיגולה, דאין שייך לומר היא הגורמת אלא היכא דאין לה רשות להסתעב, אבל הכא כל שהוא רוצה להפסידה בכתובה [אם אינה יולאת עמו] הרשות צידה, וכיון דרשות צידה לא שייך לומר שהיא גורמת בדצין עצדה והוא הגורם, ויש עליו עון אשר חטא כח"ש הר"ן, ויראה

ירח' כ"ה בדפוסים שלפנינו שהלכו עפ"י דפוס רומי, אבל יש שצינו סי' מ"ב והוא עפ"י דפוס קושא.

ריס' ובהולך תמים ופועל צדק המובא בפנים דף ו' ב', דחה דבריו, ודינן [והראנ"ח ופני משה] היה שגדר לעלות לאר"י ועכשי נחתם וכו', ובהו נסתייעו הרבנים הנזכרים מדברי הר"ן וכו', ואפילו דאיתל שיש חולקים, עכ"פ אהני דברי הר"ן להיות סגי' בעלמא וכו'.

אוצר

ס"ק לד אות ג — ד

הפוסקים

מזכות האשה לעכבו ולמנוע ויאלתו, ומחזרת ז"ל לשמור על זכותה זו בכל הדרכים ולחייבו מזמנותיה בזה שלא כלל, ולמה לכופו לגט וכתובה כשאפשר לכופו למזונות וכו', ולפי המצב מובנים לנו יותר דבריו של המצ"ט בפירוש הצרייטא בכתובות מאשר פירושם של ההפלאה והפנ"י.

ושם בזה"ט הביא את הר"ן הנ"ל, וכתב דדברי הר"ן הם שלא להלכה שהרי בשו"ע נפסק דבאמר הוא לעלות והוא אינה רואה תכל' כלא כתובה, ואם כדבריו לכשאין יכול לגרשה זע"כ מחמת החרם תו אינו ראוי לעגנה ולעלות לאר"י שלא ברצונה, היה צריך התחבר לומר שכעת לאחר החלד"ג שונה הדיו, ומדעתם מוכח פשוט דגם לאחר חלד"ג ראוי הוא לעלות לאר"י בין תראה לקבל גט בין אם תסרב לה. וכן בימי יוסף בשרא סי' ט'.

ועיי' בפסקי דין רבנים כרך ח' עמ' 100 מהרבנים י' ש' אלישיב ז"ל וזו"ט ור' גולדשמיט, שכתבו שאיכא למימר לרמב"ן וסיעתו הסוברים לדיעות אר"י מזה היא מתרי"ג מאות אשר כל יהודי מחוייב לקיימה, וי"ל דכ"א כשהוא מתחנן אדעתא דהכי הוא מתחנן ע"מ לעלות לאר"י, והר"ל כאלו התנה בפירוש, אשר בכה"ג לכו"ע הוא מורדת לאינה הולכת אחריו וכו', אך לדעת הרמב"ם ודעימיה הסוברים שאין בזה מ"ע מה"ת, ממילא אין לרשות בכל ניסואי איש ואשה כהתנו במפורש ע"מ לעלות לאר"י, וממילא י"ל שאין דינו של המסרב לעלות כמורד, ורק כל כד אשר חשקה נפשו לעלות לאר"י ולהתעלות בה, אין לכן הוצה הזכות להתנגד ולמנוע ממנו, כשם שאין יכול למנוע צדד עצדו כשהוא רואה לעלות, ולפי האמור נראית תוצאת שיעת הר"ן, שהרי כן שיקור דין זה הוא שכל כד מנוע מלעכב על השני האומר לעלות, וכשהוא אומר לעלות והיא לא רואה בידו לזרוק לה גט זע"כ ופטור מלשלם לה כתובה, מ"מ כל כמה שלא פטר אותה בגט סובר הר"ן דחייב בכל החיובים של צדד כלפי אשתו שהרי עליה אין חיוב לעלות עמו מדיו חיובי ושעבודי אשה כלפי בעלה, ומשום כך אינה מחויבת לקבל גט וכו', ודעת הר"ן דלחל"ג לא לגרש זע"כ חל גם במקום מזה.

ועיי' במשפטי שמואל הנ"ל, שכתב אכן כשהאשה רואה לעלות והצדל מסרב, שגם ע"ז נאמר ויאלתו ויתן כתובה, בזה יתכן שאין הצדל מחויב לשלוח לה מזונות כשהוא נאמר לצדד בחו"ל והיא עלתה לאר"י, ואם כי מזכותה לעלות לאר"י כפי המצב, אבל מאידך יתכן שאין הצדל קשור אליה עד כדי כך שיהיה נאלץ ללכת אחריה, ומזכותו להשאר בתקומה, והאשה זכאית רק לתצוה גט וכתובה וכו'.

ד. והאם ראוי לגרשה בעל כרחא, אפילו במקומות שקיבלו עליהם שלא לגרש בע"כ. עיי' בצו"ה"פ סי' א' סקס"ח אות י"א, שהוצא משו"ת הר"ן סי' ל"ה, דמי שרואה לעלות לאר"י ואשתו אינה רואה לעלות עמו, שכתב דמי תימא שיתן לה גט שהרי האשה מתגרשת צדל כרחא, ונמא שיהיה מותר ללכת בכל אותן מקומות שיראה

(כו) עיי' בקצין זה, בשו"ת הבית יוסף דיני כתובות סי' י"ד, שנשאל שהרי הר"ן (סי' מ"ח) כתב אחר האגלה החמישי שיש חלד"ג שלא לשאת שתי נשים והשיב שמהו הסעי' (שבסל פירדנא) לא כתב את תשובת הר"ן, ומה שמתנו עליו שו"ת כתב תשובת הר"ן ביד"י (סי' רכ"ח דף קמ"ה ב') וכו', ענה היינו בסור אח"ע כי שם היה מקומו להכתב (באן) אילו הייתי סבור שתקנת רבינו גרשום קיימת, ומ"מ כתבתי בהלכות גדרים ללמוד ממנה לתקנות אחרות וזולת תקנת רבינו גרשום. אבל אפשר לחלק בין תקנות, ועיי' במה שקבץ שיטות בזה המגיה בשו"ת הר"ן סי' ל"ח (והצוות בפנות קדמונים) הערה 26.

לעלות לאר"י [כמובא לעיל בהערה מ"א], כתב צדק ג' א', דמדרבי התשצ"ז ח"ג סי' פ"ו נראה דלא סבר כן, שכתב משם צדל העיטור שם אין ראוה לעלות שדינה כמורדת, וכד תידוק שפיר תראה שצדל העיטור לא כתב כן שדינה כמורדת אלא דוקא גבי נשא אשה בתמקום אחד והוא ממק"א, אלא ודאי נראה לסבר [התשצ"ז] דאין חילוק ביניהם שצדל דינה כמורדת ויכול למנוע שכי', וסבר לה מר שק"ן מה לחיי עשה שצדל דוחק מזונות כיופיין ודינה כמורדת, כ"ש לגבי אר"י שהוא חיי העוה"צ שדאי יכול למנוע ממנה שכי', שאולי תתראה ועיי' יזכה לחיי העוה"צ וכו', וכ"כ הרד"ז בח"א סי' תל"ה דאין לחלק בין עלית אר"י לתנאי שהתנה עמה בפירוש שתלך בתמקום שיראה וכו', וסו"ס שם וכו' וידע שפילו אינו רואה לגרשה אינו חייב במזונותיה כי אין לה תנאי מתנאי ההתובה, הרי מוצא להדיא וכו' היפך מדברי הר"ן וכו'.

עוד הביא שם מתשובת הרשצ"א המוצאת צ"י סי' ע"ג, שם האשה אינה רואה לצד אכלו ומעכבת מחמת הפרעון מה שלותה בזה וראה שהוא א' מדרכי המורדת וכו', וכתב שהכנה"ג [שם הגב"י אות ל"ד] כתב, וכ"ש כשהלכה לבית אביה ורואה שיצא הוא אחריה כו', וא"כ כ"ש צד"ז שרואה לקיים תנאי ה' וכו', ודאי שם לא תראה ללכת עמו שהינה כמורדת ויכול למנוע ממנה שכי' [ומהדיא צ"י דבריו ולא השיג משמע שג"כ חולק על הר"ן, גם] בתורת חיים [להר"ח שבת] ח"ג סי' ס"ב דייק מתשובת מהר"ם מרוטנבורג המוצאת בתשובות מיימוניות השו"ת לה' אישות סי' כ"ה, שמי שגדלה רוחו ללכת לאר"י לגור שם ואשתו מסרבת לילך, שהדין הוא שיכול לכופה ואם לא תראה לילך תשצ עד שתלכין רשעה ואין כופין אותו לגרש וכו', וכן נראה מהתומת ישרים סי' י"ז וכו'.

עוד הביא שם צדק ז' א' מתשובת מהר"ם מרוטנבורג בהגהות מיימוניות [פ"ו משבועות אות ז'], דמי שנדר לעלות לאר"י ואשתו הרה, שפטור מפני שאין דבר העומד בפני פקו"ר, ואל תשיבני שתוכל ללכת בלא אשתך, זה הכל שאסור לעגנה [ולכאורה משמע מאלו שדעתו כהר"ן], וכתב דהתם הוא מראה לילך עמו אלא דמפחדת על עממה ובצדל הילד וזהו אם הולך הוא לצדו ודאי שמעגנה, אבל צד"ז שאין ראוה ללכת עמו, יכול לעגנה וילך, שאולי תתראה לצדו אליו כד.

ובחסד לאברהם (הר"א תאומים) מהדו"ק סי' כ"ד ד"ה ולמדנו, כתב דלנאת לאר"י ולהניחה בחו"ל, למנוע ממנה שכי' שפוטא דרשאי [ומיח"ע ע"ש ד"ה ורואה, שכתב לזון בזה אי יכול לעלות בלעדה או רק למנוע ממנה שכי' במקומה עד שתקבל גט צדלון או שתסכים לעלות עמו]. וכ"פ הרב ח' ג' יומצליסט צפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 23.

ובמשפטי שמואל (להרש"צ ורכה) מהדו"ת סי' ט"ו אות ט"ו, אשר שייק מדברי המצ"ט [ח"א סי' קל"ט] שטופין גם ע"י הפסד מזונות כשהיא מסרבת לה, ומההפלאה והפנ"י [כתובות ק"י צ'] משמע שרק כופין לגרש, כתב שמסתבר כשהצדל עוזב את מקום מגוריו הוצה שנקבע בשעת הנשואין, ומכ"ש כשילא מאר"י לחו"ל,

(כד) עיי' בדברי הרח"מ פירדנאס המובאים לעיל סק"ו סוף אות ג', והאריך עוד לדון בהיות שאינה רוצה לקבל גט, עפ"י מש"כ בשו"ת רבנו אליהו מדרזני סי' ל', דמקובל גם פסור ממזונותיה, ושזה דלא כר"ן [ועוד יתבאר בעותיה בסי' ע"ז]. וידע בזה בפני יצחק [והר"י אבולעפא] ח"ב סי' י' דף ס"ג סור א'.

(כח) ובמהלך תמים ופועל צדק המובא בפנים דף ד' ב', הביא כן מדברי המבי"ט שם סי' ר"י.

ביאור הגר"א

[סו] אבל כו'. דבאתניהו לעולם יש לה במש"ש ק"א א' בין במצאת בין בשניה בין באילונית ואפילו ביוצאת משום שם

רע: [סו] ואם אינם כו'. שיש לדמותה לאילונית שם וכ"כ הרא"ש שם וכתב במדרכי שם דלמאנא אין לדמותה דשם עקרתיהו לבשוואן וכן לשניה דשם משום דעבדו איסורא קנסו לבניהם כמש"ש וע' תוס' שם ד"ה אילמא כו' וע' רא"ש פ"ה סי' ל"ה ונכסי מלוג אם ישנן כו' אבל בצ"ב כל כו' והקשה הר"ם שוהו איפכא כמש"ש באילונית ולאילונית יש לדמותה כג"ל ותירץ דגמרא מירי שהוציא שלא כד"ן כג"ל בתוס' וכ"כ רש"י שם ודינא דמתיבתא מיירי בגנביו או נאבדו כמח שכתב שם והא לא תירצו בגמרא כן באילונית כה"ג דא"ה אדרי ואידי ל"ל דאדעתא דהכי לא קיבל אחריות משא"כ במדרכא וכן כאן וע"ל סימן ע"ז ס"ג בהג"ה דינא דמתיבתא וסימן קס"ז ס"א וס"ג וצ"ע:

הגה [סו] אבל נכסי מלוג שלה וי"ו ונכסי אלא ברזל הקיימים נוטלת [סו] ואם אינם קיימים אם הוא הפסידן נ"צ ס' א"ל לשלם ונ"מ לר"ך לשלם ואם נגנבו או נאבדו נ"מ לית לה ונ"צ לר"ך לשלם והא דכתובה אין לה דוקא שנאמר צ"י

אבל

באר הגולה
ס מפרש שם כיון דנדרשת כ"ד עבד ולא ה"ל לאסוקי אלדמיה משא"כ בנכסי מלוג דלא היה לשלם כהן יד בפקן שהיה לו צדקה אלא פירות

דעבדו איסורא קנסו לבניהם כמש"ש וע' תוס' שם ד"ה אילמא כו' וע' רא"ש פ"ה סי' ל"ה ונכסי מלוג אם ישנן כו' אבל בצ"ב כל כו' והקשה הר"ם שוהו איפכא כמש"ש באילונית ולאילונית יש לדמותה כג"ל ותירץ דגמרא מירי שהוציא שלא כד"ן כג"ל בתוס' וכ"כ רש"י שם ודינא דמתיבתא מיירי בגנביו או נאבדו כמח שכתב שם והא לא תירצו בגמרא כן באילונית כה"ג דא"ה אדרי ואידי ל"ל דאדעתא דהכי לא קיבל אחריות משא"כ במדרכא וכן כאן וע"ל סימן ע"ז ס"ג בהג"ה דינא דמתיבתא וסימן קס"ז ס"א וס"ג וצ"ע:

באר היטב

(י) וצ"ב וכו'. ה"ה בכל מקום אשר הוא יוכל להוציאה והיא אינה רואה הדיון כן. אחרונים:

אוצר

ס"כ כח אות ח — ס"ק לה

הפוסקים

ובסם ח"י סי' ט' דף י"ט טור ז', כתב דהא שלא הביאו הפוסקים ראה מדברי הר"ן לאפילו במקום מזהו תיקן רגמ"ה וכו', יש ליישב דהא ללא חיישין במקום מזהו רגמ"ה רגמ"ה היינו כגון צפריה ורביה לאנן סהדי דצדקה לא תיקן, אבל צמרת אר"י יש לחוש שמה עיניו נתן בצמרתה, ולקיים תאוותו יוצא לז"ד ויחמר שרואה לעלות לאר"י וכו' [ע"ש שהאריך גם בטעמים נוספים].

אולם ביד אהרן הגב"י אות מ"א, כתב בשם מהר"ש הלוי בתשובה מכת"י [עיין בפרט לז' שלמה סי' ל"ד ד"ה אתאן] דלפוסקים דהוי מזהו לעלות צה"ז יוכל לגרשה אפילו במקום שנוהגים חדר"ג וכו'. וכן כתבו הרמ"מ פירנאליס בצדק משה סי' י' ובסם ח"י הנ"ל בשם החכם ר' חיים.

ובדבר הלבב (להר"א קלנאקין) סי' ל"ח, כתב דמ"ש הר"ן מיירי לענין שיש טענת אמתלה לצעל לצעל את שזועתו שנשבע לעלות לאר"י, באמתלה שהוא אסוג בתקנתא דרבנן [אבל אין הר"ן מתכוין שכן הוא הדיון], ובלא"ה הא בשו"ע לא הוצאו דברי הר"ן, ובפרט [יש להתיר לגרש] לשיטת הסוברים דמקום מזהו לא גזר רגמ"ה, ובפרט אחר סוף האלף החמישי, וי"ע.

ובפסקי דין רבניים הנ"ל עמ' 21, כתב הרב ח' ג' יצמלסקיט, דדברי הר"ן צ"ע שהרי כבר השיג לנו הרא"ש בתשובה [הנ"ל] דלא תיקן ר"ג שנתא האשה עדיפה מאיש וכו', ואם האשה רואה לעלות לאר"י והאיש מסרב יוציא ויתן כתובה וכו', וא"כ ה"נ כשהוא רואה לעלות והיא מסרבת יש לכופה לקבל גט וכו' [וע"ש עמ' 26, שכתב דמסקן אין לחייבה לקבל גט, היכא שהיא רואה לעלות והוא מסרב].

ה. ובמקומות שנוהגים להשבע שלא יגרשנה בעל כרחו. כתב בכנה"ג הגב"י אות ל"ב, דמקום שנוהגין ליטבע בשעת נשואין שלא לגרשה צ"כ כי אם בדרשות צ"ד וכו', אם רואה הוא לעלות לאר"י והיא אינה רואה וכו', לדברי האומרים דגם צה"ז איכא מזהו ויכול לכופה וכו', איכא לספוקי דשמה שזועה חלה על הנשבע, שלא לעלות לאר"י כיון שאינה מזהו הכתובה בתורה, ואפילו מזהו הכתובה בתורה, כיון שהשזועה היא בזכול שלא לגרשה צ"כ, חלה עליו שלא יכול לעלות לאר"י וכו'.

ובבית דוד (להר"י וד) סי' ע"ה דף ל"ה טור ז', כתב דלאם נשבע שאל לגרשה וכו' אינה רואה לעלות, מה יוכלין לעשות לה וכו', ולגרשה צ"כ אינו יכול מפני שמושבע ועומד וכו'. וע"ע צפני יתחק (להר"י אבולעפיה) ח"צ סוס"י י'.

לה. אבל נכסי מלוג וכו'. יתבאר לקמן סי' ע"ז סעיף ג' בעזה"ת.

צריך

שרואה וכו', אנו מוחזקים שיש חכם הקהילות צדק או תקנת צדקו גרשום, ודבר זה פשוט ואיסורו בכל ישראל, שלא ראונו ולא שמענו אלא מתנגשת צדל כרחו. והובאו דברי הר"ן גם בצני משה (להר"מ שלטון) סי' ל"ד, צבית דוד (להר"י דוד) ח"צ סי' מ"צ דף ל"ד טור א', צמים עמוקים סי' מ"ד, צמעיל שמואל סי' כ"ז דף כ"ה טור א' ובפני יתחק (להר"י אבולעפיה) ח"צ סי' ז' דף ס"ב טור ד'. ובחקרי לב סי' ל"ד דף ע' טור א', כתב שכן משמע גם מדברי הרא"ש [בתשובותיו] כלל מ"ב סי' א', מהא דאסר לגרש צ"כ בנכסה דמדינה כופין להוציא, וא"כ ה"ה צעולה לאר"י. וכן פסקו הרבנים י' ש' אלשיך, צ' זולטי וא' גולדשמיטל צפני דין רבניים כד"ח עמ' 97. וכ"ע בשם אריה סי' ס"ח.

ובהאלף לך שלמה סי' ק"ט, כתב והרי אפילו צדד אחד אומר שזינתה אינו רשאי לומר שמאמין לו לצעל חדר"ג כמ"ש בס' קע"ח סעיף ט', ואף להחולקים היינו כיון דיש ע"א שאומר כן הוי גרסיה לדבר, אבל צל"ה אינו נאמן לומר להפקיע חדר"ג, ונהי דצדאמר שראה שזינתה אסורה עליו היינו מטעם דשויא נפשיה חתיכה דאיסורא, אבל היכא דלא שייך שויה נפשיה חתיכה דאיסורא, אינו נאמן להפקיע חדר"ג.

ובכנה"ג הגב"י אות ל"ב, הביא את דברי הר"ן הנ"ל, וכתב שכן יש ללמוד מדברי המזביט ח"א סי' ר"י [שצבנה"ג שעלה לצדו ושלא גט ע"י שליח מתיר לישא אחרת רק על סמך החזקה שהשליח עשה שליחותו], ובסוף דבריו קיין לדבריו לעיל סי' א' הגב"י אות כ"ג דבר"י.

עוד כתב צבנה"ג הנ"ל כאן, דלדברי האומרים דגם צה"ז איכא מזהו ויכול לכופה, אם פשיטא דלא תיקן רגמ"ה במקום ציוטל מזהו וכו', ואיכא לאיסתתפוק לפי דברי מהר"י מינץ [סי' י'] דהם רגמ"ה חל אף במקום פריה ורביה [וע"ז צבנה"ג שם אות א'], אפשר דחל ג"כ במקום דירת אר"י וכו'.

ובחסד לאברהם (להר"א תאומים) מהד"ק סי' כ"ד דף כ"ח טור א', כתב דכיון דיש מחלוקת הפוסקים אי גזר רגמ"ה אף במקום מזהו, יש כאן ספק ספקיא לחומרא, ספק שמה אף במקום מזהו גזר רגמ"ה שלא לגרש צ"כ, ואף אם ינמא דמקום מזהו לא גזר, ספק שמה ישיבת אר"י צה"ז לא הוי מזהו, ולכן אין צדירות להתיר חדר"ג בשום אופן.

רבו"ה שם כתב, דאפשר לומר דס"ל [להבחי"ט] דבמקום דירת אר"י לא חל עליו חדר"ג, אלא שיותר טוב לגרשה מלישא אחרת [עליה], דלגרשה אפילו לדעת האומרים דחר"ג חל במקום מצוה, בשעת גירושין עבר על החרם ותו לא, אבל לישא אשה אחרת כל זמן דאנטיא ביה עובר על החרם וכו'.

באר הגולה

ע שס נמשנה

אבל אם חוזר (יח) לסוף כמה שנים להתיישב בחו"ל כריך לשלם לה או ליורשיה אף הכתובה (כ"ז) במדרכי סוף כתובות בשם מוה"ר"ם: ע אמרה היא לעלות והוא אינו רוצה יוציא ויתן כתובה וה"ה לכל מקום מא"י עם ירושלם שהכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין משם הכל מעלין לירושלם ואין הכל מוציאין משם: יש

באר היטב

כבר גירש אותה א"ל לשלם לה הכתובה. גם כתב בעקב מעיר לעיר פטור כשלא רתה לילך עמו ולא עשתה רכונן אפילו אם חזר אח"כ ולא גירשה עדיין אלא כשחזר מא"י או האילו ומאם בזה"י חייב ליתן לה הכתובה כשלא גירשה עדיין אבל אם כבר גירש אותה אפילו חזר מא"י א"ל לשלם. ע"ש:

(יח) לסוף. הטעם משום דלא נראה דאילו אלא רמאות מה שעלה לא"י. לפ"ז אפילו אם גירשה כבר ולא נתן לה כתובה כריך לשלם לה או ליורשיה. וכן הדין אם עקר מעיר לעיר וחזר אח"כ. ב"ש. אבל ח"מ כתב אם גירשה עדיין אבל אם כבר גירש אותה אפילו חזר מא"י א"ל לשלם. ע"ש:

הפוסקים

סי' לו אות א — סי' לו אות א

אוצר

ומעתה נראה, כתב לדברי הח"מ אינם מן השם, שהרי מהר"ם [מרוטנבורג, שהוא מקור דין זה, כמבואר בלכות הקודם] כתב תגובה ממנו, משמע דאיידי כשהוא חי, גם תורף הדברים לא מוכחו הכי כמובן לכל כו', ולדברי מהר"ט [ח"צ יו"ד סי' כ"ח] שאין מורה אלא בקובע דירתו בזה"י אבל בעולה שלא ע"מ לזרז לזרז מורה, יתפלאו דברי מהר"ם כפשוטן, שכיון שחזר לקובע דירתו בחו"ל, יתפרע לאו מרזי עזי, ובמתנתיו לא אמר תכל שכל כתובה אלא משום מורה, והא"ל לאו מורה היא וכו', אמנם לז"י מהםם להרי המהרי"ט הביא תשובה זו ממהר"ם ולא כסתיעי ממנה, וא"ל איזו פריש לה הכי, לא הוי שתיק מראה זו. ונדפס באורים גדולים למוד ר"ט דף ק"י טור ב'. ועיין בחו"א המובא בלכות הקודם.

לו. וה"ה לכל מקום מא"י עם ירושלים. א. מקור ושעם הדין שגם בזה"י כופין לעלות מארץ ישראל לירושלים, והסוברים כן. עיין בזה"ש"ג, שמקור הדין הוא במשנה [כתובות ק"י ע"ב]. ושם איתא הכל מעלין לירושלים אחד האנשים ואחד הנשים. וכ"כ ברמב"ם פ"ג מאישות הלכה כ' ובטור כאן.

ובתשב"ץ ח"ג סי' ר"א, כתב לדרך לדקדק מה קדושה נשארה לירושלים לענין חיוז מלוות משאר אר"י שהיו מעלין מאר"י לירושלים וכו', ונראה דאפילו למ"ד שקדושת עזרא בטלה, ה"מ בשאר אר"י, אבל בירושלים ומקדש לא בטלה, דהא ר"י ס"ל דתרומה בזה"י דרבנן [יצמות פ"ב]. ואפ"ה קאמר בזבחים (ס"ב א') דג' נביאים עלו מבבל, ואחד אמר מקריבין אר"ע ש"ן בית וכו', ומזה נראה דיש לחלק בין קדושת הארץ לקדושת מקדש, וכן קדושת העיר לאכול קדשים קלים ומע"ש אפילו כפול מחילות, וע"ג דקדושת הארץ בטלה לענין תרומה, לענין קדושת חומה נשארה במקומה ובקדושתה וכו', וחילוק גדול יש בין קדושת הארץ לקדושת המקדש, שקדושת המזבח וירושלים היא מפני השכינה ושכינה אינה בטילה, והרי הוא אומר [ויקרא כ"ו ל"א] "והשימותי את מקדשיכם" ואמרו במגילה (כ"ח א') אר"ע ש"ן שוממין בקדושתן כן עומדין וכו', והדבר העולה להלכה הוא דקדושת הארץ בטילה וכו', וקדושת העיר לא בטילה לענין דברים שנאמרו בירושלים, דליתאנהו דבר מרובה (ב"ק פ"ב ד') וכו' רבנן, והמקדש נשארה קדושתו וכו', ויש סמך וראיה שקדושת

לו. צריך לשלם לה או ליורשיה. א. הסוברים כן. מקור דברי הרמ"א הוא במזוין בפנים במדרכי סוף כתובות בשם מהר"ם. ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה) סוס"י ק"ט, כתב שאם יחזור להתיישב בחו"ל אפילו לאחר כמה שנים, אם תהיה אז בחיים תגבה ממנו מנה מאתים ותוספת, ואם ח"ו תמות היא קודם יגבו יורשיה. וכן הוא בשערי תשובות למהר"ם מרוטנבורג שער שני סוס"י ע"ח עמ' 187. והבואו דבריו בערך לחם כלאו רב"ה. ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתנ"ג, כתב דלריוני צעיינו כמה רמאים שטענו שרואים לעלות לאר"י וגירשו את נשותיהן והפסידו כתובתן ואח"כ חזרו, וא"ל חייבתי את אשתי מהם שיחזיר את אשתו או יפרע לה כתובתה.

וכתב בב"ה כאן, שה"ה כאשר היא בזה"י ומבקשת לנאת [והוא אינו רואה ומפסידה כתובתה].

ועיין בחזון איש סי' ס"ט אות כ', שכתב מש"כ ב"ש [המובא בלכות הבא] דחוששין לו למערים, איך סביר להפסידו בדרך, שאין דרך בני אדם בדרך, וטלטולי דגבול קשה, ולפעמים הולכות הדרך יותר מכתובתה, וכ"ש בזה שנים רבות, וכן מש"כ בזה"י [המובא שם] דשז קודם שגרשה, לא משמע כן בשלשן המדרכי, וגם הדין לא מתבאר כיון שכבר הפסידה כתובתה וכו', וקשה לנו ללמוד מדברי המדרכי כאן אחרי שדברים פשוטין להפסיד, ואולי היה הדבר למעשה שהאשה טענה שידועת שדעתו לחזור ואינו עולה אלא לסיבה וכו', ואילו הורה הבעל שכן הוא אינו יכול לטופה לעלות וכו', אלא שאם הבעל מכחישה ומפסידה כתובתה שאינה נאמנת, אבל אם שז אינאלי מילתא דהאמת אתה, ודוקא דליכא סיבה ביחאנה, אבל אם כלו מזונותיו שמה לאו כלום הוא.

ב. והאם יש חילוק בדין זה בין אם גירשה כבר או לא. כתב בזה"מ כאן סק"כ, דמיידי שהוא לא גירשה עדיין ומת בחו"ל וכו', אבל אם גירשה מיד כשהלך לאר"י, אף שאח"כ חזר לחו"ל נראה דאין לה עליו כלום לאחר גירושין וכו'.

אולם בב"ש כאן סק"י, כתב דלכאורה נראה טעם הדין משום שאז [כאשר חוזר] יתבאר דאילו אלא רמאות מה שעלה לאר"י וכו', ולפי"ז אפילו אם גירשה כבר ולא נתן לה הכתובה, כריך לשלם לה או ליורשיה הכתובה. וכ"מ בשו"ת הרדב"ז המובא בלכות הקודם. ונלבוש כאן וזיד אהרן הגה"ט אות כ"ז כתב ע"ד הב"ש והוא יותר נכון.

ובזרע אברהם (להר"א יחמקי) יו"ד סי' י"ג דף כ"ו טור ג' ד"ה

רבח עיין בדינא דחיי לאוין פ"א דף פ"ו טור ב', שתמה מדוע לא הוזכר דין זה בבית יוסף.

(רבח) בהר הקודש פנים מסבירות סב"ב אות קפ"ד [עמ' קכ"ה]. ביאר דעת התשב"ץ שמעלין לירושלים משום קיום המצוות התלויות בה [וכדעת התשב"ץ שם בענין הכפייה לעלות לאר"י]. וכתב דאף שאלו דברים שנאמרו בירושלים כגון אין מלינים בה את המת [ואין מקיימים בה קברות ואין גוססים גנות ופרדסים] הן מצוות לית, ומאי שייך לומר בשביל זה מעלין לירושלים דמאי קיום מצוה איכא בזה, וב"ל דזה שדר בירושלים ומת לו מת וגזר מלקברו שם וכו', הרי הוא כאילו מקיים מצוה

אוצר

ס"ק לו אות א — ג

הפוסקים

מזכרתי, והירושלמי [שם שטות] מיירי בזה", ובהגהות מהר"ם טיקטין [שם בחידושי אנשי שם] כתב, פירוש דאין חילוק בין ירושלים לשאר אר"י שאין מעלות לקדושה צענוטותינו, ואין הוא יכול לדחותה מקדושתה לקדושה מקלה לחמורה או איפכא כצומן הזית והרי כולן שווין למורה, והקשה [המשנה הלכות] למה החליטו הפוסקים האחרונים ונפסדו צענוטות הכל מעלין לירושלים כיוון לאית לן דעת הר"מ דקדושת ירושלים בזה"ז אינו גדול משאר אר"י, א"כ אמאי כופין אותה לעלות מאר"י לירושלים, ועכ"פ לא גרע מפלוגתת ר"ת והגאונים שכתב המרדכי כיוון דאיכא פלוגתא דרצבנא אף דרוב פוסקים פליגי על ר"ת עדיין הכא לחומרא ואין כופין [כמבואר ברמ"א לעיל סעיף ז'], ואכ"ה לע"ד דלא היה לנו לכופו וכו'. ועי' לעיל סקכ"ט.

וכתב בישיביל עבדי ח"ו סי' י"ז בח"ב של התשובה סעיף א' אות ד' לדעת האחרונים נראה לעלותה הסכמתם בזה"ז שלא לכופו [כמבואר לעיל סקכ"ח אות ד'].

ב. מה נחשב ירושלים לעיני זה. כתב במשנתו של רבי עקיבא שבסוף ספר הר הקדוש סוס"י סי' י"ז, דלכאורה לעיני הכל מעלין לירושלים משמע דכל שצעברו של עיר ונחשב לירושלים, דינו כירושלים כיוון דמוך אל המקום, וכמו שנחשב לגבי עירובין (עירובין ס') ה"כ בזה, ולא תליא במחלוקת וכו', וז"ע להלכה.

ובישיביל עבדי ח"ו סי' י"ז (בח"ב של התשובה) סעיף א' אות ג', כתב דלע"פ שירושלים החדשה אינה ככללת בכלל זה, מ"מ כופין לעלות אליה מכיוון שכל הקרב אל הקדוש הוא יותר קדוש מהרחוק וכו'.

אולם בפסקי דין רבניים כרך י"ד עמ' 208 צפס"ד של הרב י' אליעזרוב, כתב שיש להסתפק האם מה שכופה לעלות לירושלים, האם זה לאותו שטח שידוע שהיה מקומה של העיר ירושלים בזית ראשון או בזית שני עכ"פ, אבל השבועות החדשות שהם למעשה רק סמוכות ונראות ונחשבות אמנם כעיר אחת עם העיר העתיקה לכמה דינים, אבל לעיני לכופו אפשר דאין לכופה אלא רק לאותו מקום שהיתה ירושלים בזמן הזית, ואפשר שמכיוון שצובטא לישראל ע"י הגבוי זכרה צ' [ח'] שפרצות תשז ירושלים, וז"ל אנו רואים היום את ירושלים צבניתה, אפשר דל"ז בכלל ירושלים מקרי ויכול לטובה לכך וכו', [ואחר שהציג קדושת ירושלים וביהמ"ק לא בטלה בזה"ז ודן בדיני ספק] כתב ונראה מסבירא וכן הדעת נוטה דמקום שלא נתקדש בקדושת ירושלים אין יכול לטובה מאר"י לאותו מקום, תלמי צפשיטות בקדושת מעלת ירושלים ולא במה שהוא סמוך ונראה.

ועיין בדברי המגיה [בעל מחבר ספר הר הקדוש] במשנתו של רבי עקיבא הגי' א', אות ז', שכתב דנראה תלמיא פלוגתא, דלדעת התש"צ" [המבואר בזה המקום] דלא דמעלין לירושלים מאום מלות האגדות צ"ה דקדושתה לא בטלה וכו', וא"כ אין דין דהכל מעלין אלא לירושלים המקודשת וכו', אמנם לדעת האחרונים [המבוארים ג"כ שם] דלא דהכל מעלין הוא כדי להרבות ישוב ירושלים, א"כ ה"ה פרצוי ירושלים, וכל ירושלים החדשה בכלל הכל מעלין, דע"ז מתרבה ומתחזק הישוב בירושלים עממה, [ולפי המבואר] צחת"ס [יו"ד] סי' רל"ג דבירושלים גופיה לזר סמוך לקדושת הר אלוקים אפילו מורבה בחורבנה אשרי האזכה, [א"כ] ה"ה פרצוי ירושלים וכו' [ע"ש עור].

ג. והאם מעלין מארץ ישראל לירושלים גם לזוה רע ולמקום שרובו גרים. כתב בקיצור פסקי הרא"ש פ"ג מכתובות סי' י"ח, דהכל מעלין

שקדושת המקדש והעיר היא קיימת, שעדיין הם עולים לרגל ממנרים ושאר ארצות וכו', ואמרו כי עדיין נשאר מהניסים שהיו בירושלים שלא אמר אדם לחזירו כר לי המקום, כי בזית הכנכת בצירושלים הם ירכיבו לאנשי המקום כל השנה, ומתמלאת פה אל פה צחג השבועות יותר מג' מאות וכו' רכ"ה"א.

ובשדה הארץ ח"ג סי' י"א, כתב דגם רבנו חיים כהן [שצתום] כתובות ק"י ע"ב, הסביר שבזה"ז אין כופין לעלות ממור"ל לאר"י מורה למאר"י לירושלים כופין רכ"ה"א, מפני דהלא אר"י וירושלים שוין הן לכל המלות הנוגות היום, וכיון דפשוט הוא שגדולה מעלת ירושלים על אר"י כמו שאר"י גדולה ממור"ל, ואין כאן הטעם [שכתב רכ"ה לענין עליה ממור"ל] מפני המלות והעונשין כלל [כמבואר לעיל ס"ק כ"ח אות ג'], א"כ יכולין לכופו לירושלים לדעת רכ"ה. וכ"כ צפסקי דין רצניים כרך י"ד עמ' 208 [צפס"ד של הרב י' אליעזרוב].

ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ד דף ק"ז טור א', כתב דלכאורה משמע, דלא משום מלות התלויות בירושלים כופין אלא משום קדושת עממה, וכיון שכן אין ליכנס כלל בפלפול חי קדושה הראשונה קדשה לעת"ל וכו', כי אין אנו עוסקים אי מלות נוגות או לא, רק בקדושה עליונה שירושלים היא שער השמים מימות עולם אפילו כשהיה היצוי יושב ירושלים וכו', ולא תזוז שכניה מהכותל המערבי אפילו בחורבנה וכו'.

ובפאת השולחן סי' ג' בזית ישראל סקכ"ב, הקשה ע"ד הראב"ד [פ"ו בזית הבחירה הלכה י"ג, שקדושת ירושלים לא קדשה לעולם] דהא לר"ף ורמב"ם ורמב"ן והרא"ש וסמ"א כל סוגיא דשליה כתובות ק"י ע"ב דכופין לעלות מאר"י לירושלים גם בזה"ז, שכן פסק הרמב"ם פ"ג מאישות הלכה כ' ולא הגיה עליו הראב"ד, וכן פסק צ"ע, וכן הר"מ ורמ"א לא חילקו אלא בין איש לאשה בזה"ז, אבל עכ"פ הכל מעלין לירושלים הוא משום יתרון קדושת ירושלים גם בזה"ז וכו' רל"ה.

ועיין בשבט הלוי ח"ג סי' ר"א, שכתב דנראה שגמרו דין זה, מהא דהרמב"ן [בזבסות לספר המלות מזה ד'] מסמך מלות וזית אר"י אקרא [דכ"ה א' ז'] דלר"ן הכנעני והלצנון, ובספרי [פסיקא ח'] דרשו להלצנון זה ציהמ"ק, ולמה פרטה התורה מקדש שהיה באמנע אר"י במלות כיבוש, אלא דהוא חלק ממלות כיבוש וישוב לכבוש ולהתיישב במקדש ובירושלים השייך לו, ומה"ט מעלין לה מאר"י, כמו ממור"ל לאר"י.

ובמשנה הלכות ח"א [בפרוזה נכ"ה] סי' רע"ב, הביא מש"כ במרדכי כתובות סי' כ"ב שחילק שבביתא [בכתובות ק"י ע"ב] מיירי בזמן שביהמ"ק קיים דלא הוי מזה טפי לזר בירושלים

בפועל וכו', ובחוץ לירושלים לא היה נחשב כעושה מצוה. אמנם בחתם סופר המובא בפנים נראה שס"ל שכונת התש"צ לקדושת ירושלים ולא לקיים המצוות התלויות בה.

רכ"ה"א ע"ש בהמשך דבריו שכתב שכן היא גם דעת הרמב"ם פ"ו מבית הבחירה הלכה י"ד ס"ז.

רכ"ה"א ע"ש במשנת דברי הישיביל עבדי המובא בפנים והציג אליעזר ח"ג סי' כ"ב אות ה' שמשעבדנו שרח"ח חולק גם בדין זה [בצ"ע].

רל"ה ע"ש בהר הקדוש הגי' [הערה רכ"ה] אות קפ"ג, במש"כ לפרש דברי פאת השולחן כדי לתרץ הקושיא, ושם אות קפ"ה [לפי תרץ אחד], הוסיף דלפי מש"כ לעיל שהתש"צ ס"ל בדכפיה לעלות לירושלים לקיים מצוות התלויות בה, חולק הראב"ד וס"ל דאין כפיה בזה"ז, ולא חש להשיג מכיון שכבר השיג להרמב"ם בפ"ו מהלכות בית הבחירה במקור ההלכה זו שקדושת המקדש וירושלים בטלה וכו'.

ביאור הגר"א

[יז] יש מי כו'. (ליקוט)
הלא"ה אפילו בזה"ז
כופין בין איש בין אשה
שור. והר"מ כ' דבזה"ז

פ [יז] **יש** מי שאומר דהא דכופין לעלות לארץ ישראל היינו בדאפשר (ו) בלא ידע סכנה הילכך מסוף המערב עד נוא אמון אין כופין לעלות ומנוא אמון וזלמעלה כופין לעלות דרך יבשה וגם דרך ים בימות החמה אם אין שם לסטים:

אין כופין אלא את האשה וכמ"ס בתוספתא הוא רוצה לעלות לא"י והיא אינה רוצה לעלות כופין אותה לעלות והוא אינו רוצה אין כופין אותו לעלות היא רוצה לעלות לירושלים והוא אינו רוצה לעלות לירושלים אין כופין אותו רוצה והיא אינה רוצה כופין אותה לעלות ובמבטוי' וגמ' אטריבון רכופין שנייהם גמ"ש ר"מ התוספתא איירי בזה"י והביאו תרא"ש ומרדכי בגמ' וזה"י וזוהי דעת הא"ש שכן יצא מזה על האשה עתה לדרך בא"י דמשום מצות הנהגות שם דוקא הא"ש מצוה עליו לטרוח לקיים משא"כ בזה"י כמ"ס תנ"ח"ס שם ר"ה הוא א"ב הא"ש והגמ' ומרדכי וקליפין ו"ל דבזה"י אצל הא"ש אבל לאו אתו ע"פ הירושלמי שם אבל הרמב"ם ס"ל דא"ב בזה"י כופין שניהם וכמ"ס ב"י דבשם רס"ז ספ"ד אבל בס' הראשונה דתוס' הג"ל אין חולק דאין לך דבר כ"י והכל ע"פ הענין:

פתחי תשובה

[illegible]

אזכר

ס"ק לז אות ג — ס"ק לח אות א

הפוסקים

בזהיפוך את כל צ"ב ארם מעלה לירושלים וקאי אלארזן הבית שמעלה
את כל צ"ב בין נסיו בין עצדיו העצרים ליצב עמו, נמלא רישא
מיווי שכל א' מצני ביתו יכול לכוף את ארון הבית לדור בצר"י
וסינא קמ"ל שארון הבית יכול לכוף כל צ"ב א' אנשים וא' הנשים
שצבני ביתו לדור ביירושלים, אבל המה לא יכופו אותו, ורש"י לא
נחית לחלק בין זמן שביהמ"ק קיים בין צה"י ללא כהג"א בזה
[עש"י לעיל קצ"ח אות ו']. וזה כרלא ככון מאוד ללא שלא מנאחי
לי לא רב וכל חסד, וזה הוא פגונות שר"י (ורכ"י) [יר"י] שבתוספות
פ"ק דערכין ק"ד פ' ד"ה לאתווי [עצדים] וכו'.

ובכר מלינו צפיהמ"ש לרמז"ס פ"ג דלכותבות משנה י"א, שכתב וכל אחד משניהם כופה זה את זה לעלות ללר"י או לירושלים. וכו"כ במלואי שם. וכן בפעמור ופכה המוצא לעיל סקכ"ח אות י"א, כתב שאשה יכולה לכופ את בעלה מלר"י לירושלים. הוצא בפאת השלחן סי' א' אות כ"ד. וכן משמע בדראש המשיר סי' ל"ג דף ע"ב טור ב'.

ה. והאם אפשר לכפות לעלות לירושלים ע"מ לחזור. כתב בהפלאה
כתובות ק"י ע"ב ד"ה פירש"י, דעמ"ש במשנה שם הכל מעלין
לירושלים, כתב שר"י רחל כל בני ביתו כופה אדם וכו', ולישב עמו
בירושלים עכ"ל, ור"ל דווקא כשזרעה לקבוע שם דירתו משום ישוב
ירושלים, אבל לעלות ע"מ לחזור אינו יכול לכופה ואפילו ברגל דהרי
הכתוב אומר [שמות כ"ב ז'] יראה כל זכורך, ואף שמיניו באלקנה
שעלה הוא ויזיון היו מרננים וכו'.

סעיף ה. לח. היינו בדאפשר בלא סכנה. א. מקור הדין, והפוסקים הסוברים כך. עין צצא"ס"ג, שכתב שמקור

מעלין מאר"י לירושלים אפילו מנוה היפה לנוה הרע, ואפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו עוב"ם. וצריך אליעזר ח"י"ג סי' כ"ז אות ד' (השני), הביא שם"ח בגמ' כתובות ק"י ע"ב על התשנה הכל מעלין לירושלים וכו', להכל לאתווי מנוה היפה לנוה הרע וכו' [והוסף שם שכן יש לדייק גם מדברי הרמב"ם סי' פ"ג מאישות הלכה כ'].

ד. והאם גם האשה כופה את בעלה לעלות מארץ ישראל לירושלים.
כתב צו"ת חת"ס יו"ד סי' נ"ז [בארומן הראשון]. שבתוך
האשה את בעלה לדור בצר"י וצירושלים כ"ג מאין הרגלים ומה
לאו על כה, ויפה כתב בתשצ"ד ח"ג סוס"י ר"ה הא תורה חסה
על האשה במלות כבוד אר"י משום לרשות בעלה עליה [כמבואר]
בפרש"י ל' ע"ב] ואף תכופ אר"י להשיבה צירושלים דוקא
משום תוספת קדושתה או ליישב את ירושלים, ומחול' לאר"י י"ל
משום דבחו"ל דומה כמו שאין לו אלוה וכעובד ע"ז ח"י, אבל מאר"י
לירושלים הוא דבר תימא אפילו בזמן צדיהמ"ק קיים מכ"ש בזה",
ולוי למתאפינא לומר דבר חדש הייתי אומר דבשטיה מקובצת
[כתובות ק"י ע"ב] מיינית בשם רש"י מהדורא קמא, שנתב על רישא
הכל מעלין לאר"י, כשיתקין מאר"י לחו"ל עכ"ל, הנה שינה טעמו,
ביישא פירש את מעלין קאי אר"ותם הגורמים העללה לאחרים,
צ"ע פירש"י ה"ל נבואתיהם, מ"מ הכל קאי אר"ותם הגורמים,
ומר"ב אפילו עבד את רבו ומכ"ש אשח את בעלה וכדקתני באר"י
בצרייתא שבמ"מ שהאשה כופה בעלה מחול' לאר"י, אהננס בסיפא
בצבא להעללה לירושלים ללא מיתנא בצרייתא בזהדיא דהאשה
כופה האיש וגם הוא נגד הסבא כמ"ש לעיל, ע"כ פירש רש"י

אוצר

סי' לח אות א — ב

הפוסקים

דבר העומד בפני פקד' וכו'. והוצאו דברי הריטב"א גם בנמו"י שם ל"ה ואחל הנשים.

ב. האם יש סוברים שגם במקום סכנה כופין. כתב תומת ישרים סי' ס"ה, דיש להסתפק אי כל הכי רבנותא דפסקי דכופין דלינא דגמרא ולא חילוקי דחילוקי התוספות [המוצא צאות הקודש]. ס"ל כדעת התוס' ולא הולכר לפעם זה בדבריהם, דמתמחא היכא לאיכא סכנה לא יעלה על הדעת לכפות וכו', או דהם חולקים על צעלי התוס', וצפרט הרא"ש שדחה התוס' ולא הזכירם, דמשמע דלא ס"ל להם וכו' דלא.

ובשו"ת מהרשד"ם סי' קכ"ד, כתב דכיון ששאר הפוסקים כתבו הדיון [שכופין לעלות] סתם ולא חילוקי, משמע שאין לחלק וכו', ושכ"כ בפסקיהם הרא"ה מחזיקי ודבר יעקב אבן חביב שדין מחודש שאנו רואים שלא כתבוהו הפוסקים, נראה ודאי ללא סבירה להו, כ"ש חילוק זה שהיה ראוי שהרא"ש או בנו שהיו מציין אותו, אלא ודאי דס"ל דאין הפרש וכו' דלא. ובדני משה (להר"ם שלטון) סי' ל"ד דף ע"ד טור ב', כתב דמהרא"ש שהרצה להביא דברי תוס' בכל מקום וכאן לא הביאם, משמע דס"ל ללא פלוג דבין רבנן דלא. וצפירוש הרב דוד ערמלה על הרמב"ם פ"ג מנישות הלכה ב', אחר שהביא דברי התוס', כתב ואין כן דעת רבינו [הרמב"ם].

אולם בביתאור הגר"א סקי"ז שכתב שצדקתא הוא אין חולק, דאין לך דבר העומד בפני פקוד נפש וכו'. וכן כתבו בנתיבות משפט דף רמ"ד טור א' דלא וצמיעל שמואל סי' כ"ו.

ובגשמית כל חי וי"ל סי' מ"ט עמ' ר"צ טור ב', כתב דנראה ללא פליגי על התוס' הפוסקים שכתבו הדיון ולא חילוקי, דכמו דאין לנו להקשות על דברי התוס' אמאי לא צירי הש"ס דין זה, משום דמילתא דפשיטא היא דאין לך דבר העומד בפני פקוד נפש דלא, וצפרט הלכות דיו"ל דבזמן הש"ס היו קרובים וסמוכים לאר"י, וכמ"ס האגודה [המוצא צאות קודש] להדיא טעם זה בחילוק התוס', ואיכא נמי טעמא דנתיבות הגייסות והמלחמות וכו', וכמ"ס ההגמ"ר [על] שהדרכים משושבים וכו', וכמו כן י"ל להפוסקים דלא חילוקי, דסמכו פשיטות הדבר דכל לאיכא סכנה אין לך דבר העומד בפני פקד' וכו', וכמו שכתב מהרש"ם בסי' א' שהוא דבר שהסכל מחייבו וכו'. ובצמ"ר י"ז כתב, דכמ"ס ביד מלאכי בכללי שאר הפוסקים סי' ב' בכלל זה לאם איתא להאי חילוקא לא הוה שתיק, דהיכא דהדין יוצא מהיקס או מתבאר לא אחרין הכי וכו', ועוד דהרי מהרש"ם ב' צוה"ט סי' שצ"ב השיב עמ"ס מהרי"ק ע"ד מהרי"ם, דלא איתשמיט חזק

רלא) עיין באות הבא דיש שפירשו דברי התוס' בחשש סכנה, ולא בסכנה ממש, ולפי"ז כתב בפני משה המובא שם, שדברי התומת ישרים הם לענין חשש סכנה ולא לענין סכנה ממש.

רלב) עיין בגשמית כל חי המובא בפנים עמ' רי"ח טור ב', שכתב דבתשובה לעיל סי' קכ"ג אחר שהביא את דברי רבו מהרלב"ח שלא חשש לטעם סכנה, כתב את דעת התוס' והמרדכי וחשש להם, ושכן נראה גם מתשובתו ביו"ד סי' ר"ג. וכ"כ בדבר אמת (להר"י מונטניגו) סי' קל"ז בתה"ד, דתשובות מהרש"ם כסותרות זו את זו. ועיין בורע יעקב (להר"י גיניו) דרוש אר"י דף כ' טור ד', שהאריך לדון וליישב את דברי מהרש"ם.

רלג) ועיין בדברי הרב א' סולוביצקי בקובץ תורה שבעל פה כרך י"ב אות ו', שנתן טעם לעילא לאר"י במקום סכנה.

רלד) ע"ש ובבית דוד הנ"ל, שדנו בדברי מהריב"ל ח"ג סי' מ"א, שהיה מקום להבין מדבריו שהדבר בחילוקי הוא שטרי, אך אין הדבר כן, וגם דעתו שאין חילוק בין זה. ועיין באות הבא בסם חיי שפירש דברי מהריב"ל בענין אחר. וע"ע בורע יעקב הנ"ל דף כ"א טור ד' ד"ה ואהמ"ד.

רלה) עיין באות הקודם שהרשב"ש בסי' א', כבר כתב כן בדעת הראשונים הללו.

דין זה הוא מהרש"ם [סי' א'] הוצא צבית יוסף כאן]. ושם כתב, שבמקום סכנה אין מוציאה וכו', ודבר זה הוא במושכל ראשון, שמשקיל הדעת ויכול אדם להצין זה מעצמו שאין לך דבר שעומד בפני הסכנה וכו', וכל שהוא מסופק המעמד וכו', ואם ר"ל לא הזכירו תנאי זה, שהתלמוד ניתקן בצאתי מורה, וגם המחברים שלא הזכירוהו מחמת שנמשכו אחרי התלמוד, ועוד שדבר זה הוא מפני שאין לריך לאמרו, שדבריהם ז"ל לא היו עם השוטים אלא עם החכמים, וכל צעל שכל מכיר שבמקום סכנה מוציאה אסור לסכן עצמו, ולא דברו ז"ל אלא בשאפשר אבל בשאי אפשר ויש סכנה בדבר לא אמרוהו, והגע עמך הרי שאר"י שמשקיל לארץ וכו' ופני את שאינו רואה, וכן אומר שמי שהוא מנגיל ונשא אשה המוכרש שהוא מוציא אותה, וכי עלתה על דעת שיוציאה במקום סכנה, לא תהיה נזאת בישראל, ואף בלהעלות לארץ כן וכו', דדבר פשוט הוא וכו', דאין לך דבר העומד בפני פקוד נפש. ושם סוסי' ב', כתב דעכשיו צארכות אלו [אין] אכני דן לכפות לעלות, לפי שהדרכים בחזקת סכנה גדולה בין דים בין ציבשה, שצ"ס צימות הגשמים יש חשש עזיבה, וצימות החום חשש השני, והראיה לזה מה שאמרו צפרק מרובה [צ"ק פ' ע"א] מי שגדר ליקח בית ולישא אשה באר"י, אין מניחין אותו ליקח עד שימלא ההגון, ואם דדירה שהיא עיקר המנוח אין מחייבין אותו עד שימלא ההגון, כ"ש צעליה שהיא מכשירי המנוח וכו', שאין מחייבין אותו עד שימלא ההגון. וכן כתב שם בסי' ג'.

ובתוספות כתובות ק"י ע"ב ד"ה הוא, כתבו דלין הכפיה אינו נראה צוה"ט לאיכא סכנת דרכים. וכן כתב במרדכי שם פ"ג סי' ר"פ בשם רבנו חיים כהן. והוצא דדרכי משה כאן אות ו'. ובאוצר הגאונים שם חלק התשובות סי' תתל"ו, כתב אמר רבינו הארי, ודברים אלו בזמן שהדרכים נכונים ואין בהם סכנת ליסטים וסכנת מלכות, הוא שראוי לעלות ואם לא תעלה תלא צלא כתובה, אבל בזמן שיש שם סכנה אין אנו כופין לעלות. ואשר לא תעלה אין אנו מפסידין אותה כתובתה [הועתק מפירוש ר"י הכהן אלמלאי] – וראה מש"כ בספר ארץ ישראל בספרות התשובות כרך א' עמ' ל"ה].

ובאגודה שם סי' קע"א, כתב דמלא כתובתה דכל אלו הדינים היו צימיהם שהיה שלום דרכים, או צוה"ט סמוך לאר"י, אבל צוה"ט וצדק רחוקה, אין אלא יוכל לכופו לחצרו. והוצאו דבריו ככנה"ג הגב"י אות ב'.

וכן כתבו בשו"ת מהר"ם מיינץ סי' ע"ט אות ו', בתשובה הרא"ה גאליקו צזע אנשים סי' מ"א, בתורת חיים (להר"ם צבתי) חלק ג' סי' ס"א, בגנת ורדים חור"מ כלל ה' סוסי' ג' בתשובה הרב יוסף צ"ר בנימין הלוי, צבית דוד (להר"י דוד) סי' מ"צ דף ל"ג טור ד', בצאק דרכים וי"ד סי' י"ד, בצפת נאפים סי' כ"ה, בצפת השולחן סי' א' סעיף ג', בשופריה דיעקב סוסי' ס"ב, בשואל ומשיב מהדור"ק ח"א סי' קנ"א דף כ"ג טור א' ד"ה עוד כ"ל, בשיטות מלכו וי"ד סי' ס"ו ובדבר הלכה (להר"א קלאקין) סי' ל"ח.

ובגשמית כל חי וי"ל סי' מ"ט עמ' רט"ו טור ב', כתב דכבר כתב הריטב"א הוצא בשטמ"ק [סס], ומיהו שמשמתי מרבינו, דווקא וכו', שאין סכנה דדרכים ואינו לריך לעבור ים שהוא בחזקת סכנה וכו', וכלהו דדרכי להזכיר הריטב"א הוא הרמב"ם כמו שהוכחתי במקום אחר, ואע"פ דפסק הרמב"ם דצוה"ט יש מלוה לזר בארץ ישראל, עכ"ז ס"ל דהיכא לאיכא סכנה פטור, דאין לך

אוצר

סי' לה אות ב — ד

הפוסקים

ללא מהני הני כלל לזטל דין הכפיה כיון ללא איחזק סכנה ממש וכו'. וכן כתבו בדעת התוס' בשו"ת מהרש"ם סי' קכ"ד [ומבואר גם בסם חיי הג"ל] ובתשובת הר"א גאליקו שזרע אנשים סי' מ"א.

ובבשמת כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' רט"ז טור א', כתב ללא יתכן לומר להתוס' ס"ל דז"ה אינו נוהג כלל אפילו אי ליכא סכנה, לאיך יתכן לעקור מלוא וכו', ועוד דתוס' ליבזו בארלות ומקומותם להם רחוקים מאר"י ואיכא סכנה עובא עתה ששטצטו הדרכים, כמו שזכרו בהגהות מרדכי [כתובות סי' ש"ג] ובאגודה [שם סי' קע"א], ש"מ לאי ליכא שיבוש דרכים לא מקרי דרך סכנה, ואדרבא גאליקו כתב להדיא דבמקום לתיכא סכנה מחייב, גם הירושב"א [שם ק"י ע"ג] דלזיל בשטתא זו כתב להדיא דאפילו אחר ההורבן איכא חיוב ובתנאי שאל יהיה סכנת דרכים וכו', ש"מ דבמקום קרוב לתיכא סכנת דרכים כי אם מה שהיו מן הסתם, לאמרו רז"ל כל הדרכים בחזקת סכנה, ככה"ג חיוצא איכא, והוא דוחק לומר להתוס' מולקים על דברי ראשונים אלו מאחר דמן הסתם נראה דקיימי בשטתא אחת, וקו"ל נמי דאפשר פלוגתא לא מפשינן וכו', וכן מ"ש בכנה"ג שם א"כ דס"ל לתוס' כל הדרכים בחזקת סכנה וכו', הוא תימא דל"כ מאי איריא דז"ה אפילו בזמן הדת איכא א"כ עומא ויהיה פטור לגמרי וכו' [ומסקנתו להלכה יוצא לקמן אות ז']. וכן כתב גם בזמן דבריים [כתובות ג' מהחבר שבוך הספר] סי' ז', ועיין בזיואל משה מאמר ישוב אר"י סי' ע"ח. וע"ע באות הבא.

וכתב בפני משה (להר"מ צנצנאיש) ח"א סי' כ"ז ד"ה העולה, שהוא מחלוקת, מהריב"ל ח"ג סי' מ"א אית ליה מללא חלקו בך שאר הפוסקים משמע דלית לכו הכי, אלא אף בזמנים דשכיחי סכנת דרכים אם באותו פרק לא דברי היזקא, אם הוא אומר לעלות והוא אינו רוצה תל"א שאל בכתובה, ובשיטתו אם נראה דקאי מהרש"ם כתבאזה א"ה עמ' רט"ז, והרב צעל אהלי תם [סי' א'] אף שמוסר דבריו אי אם יש חולק בחילוק מפני סכנת דרכים, וכפי הנראה אית ליה דכולם מודים דז"ה חיישין לסכנת דרכים ואינה מפסדת כתובה כמו שכתבנו, מ"מ אין ספקו של מהר"ר תם מו"א מירי ודאי של מהריב"ל ד"ה ומהרש"ם.

ושם הוסף לכל [הג"ל] הוא על הנחה שאין האשה תפוסה בכל סי' הנדוניה והתוספת, שאם היא תפוסה בהם לא תפסידה כלום, דכיון דמוחזקת תאמר ק"ל כסדרת התוס' וכו'. וכעין זה כתב בסם חיי הג"ל, להאמת יורה דרכו דמהריב"ל ואהלי תם אזלי בחדא שיטה לאי הצעל יוחזק לא מפיקין מיניה דזכה מטעם קי"ל, וה"ה נמי אם האשה מוחזקת וזכתה מטעם קי"ל, וכן פסק מהרש"ם [סי' רט"ו] וכו'. וכ"כ בנשמת כל חי הג"ל בבוך הסימן, וכ"מ במש"ל שמואל סי' כ"ז דף כ"ד טור ג'.

ד. ולדעת הסוברים בשו"ע, מאי סכנת דרכים שמוצעת את הכפיה לעלות. כתב בשו"ת המבי"ט ח"ב סי' רט"ז, דאם הוא רחוק הרבה מארץ ישראל, שיש סכנה דלדרכים ללכת ממלכות למלכות אשר אין שלום ביניהם, בין בים בין ביבשה אינם יכולים לכוף וז"ל לעלות, וגם אם חו"ל זו אינה רחוקה והוא מלכות אחד, אם הוא שעת חירום שיש סכנה דלדרכים ימתינו עד שיעבור זעם שיהיו הדרכים בטוחים שאין הסוחרים נמנעין מללכת ולבוא באותם הדרכים וכו', ואפילו ממלכות למלכות וכו', כשיש שלום בין המלכות.

רלו. עיין באות הקודם שיש שפירשו דעת מהריב"ל אפילו בדאיכא סכנה ממש, וא"כ גם בכנה"ג יכולה לומר קי"ל.

חד מהפוסקים לכתוב, נפלאותי וכי הר"ם מאן דהוא חשיב, ולא אפשר לחידש דין שלא דבר בפוסקים והוא האילו מחשך לאור, וכיון ללא מנינו חולק, אפשר דשאר הפוסקים לא נפלו בו לבארו, ומקום הניחו לו וכו' ד"ה.

ובבית דוד (להר"י דוד) סי' מ"ב דף ל"ג טור ג', כתב ללא יתכן שדבר זה במחלוקת הוא שט"י, דל"כ אין יתכן הדבר שהר"י והרמב"ם ואחרים [אלא חילקו צפירוש כחילוק התוס'] סוברים שאין חילוק בין זמן לזמן לאיכא חשש סכנה, ויכתוב הרשב"ש [הג"ל] דדבר פשוט הוא וכו', ומאי פשיטתיה מאחר שעמודי עולם המפורסמים לא סברי לה וכו', ובדרישה [אות ט'] כתב דברי התוס' בלי חולק, ונראה דס"ל דהוא מוטעם.

ג. והאם יש מי שאומר שבה"ז אין כופין מטעם סכנה גם כשאפשר לעלות בלי להסתכן. כתב בכנה"ג הגב"י אורח כ"ד, דיש לחקור למה השמיט הבית יוסף את סדרת התוס' [המוצא לעיל באותיות הקודמים לאין כופין לעלות דז"ה] משום חשש סכנה [ולא הזכירה, והזכיר דברי רשב"ש שם כדבריהם, ואומר אני שסובר הגב"י להתוס' והרשב"ש אינם שוין בדיון זה, להתוס' סוברין דז"ה אינו נוהג כלל אפילו למי שאפשר לעלות בלא סכנה, והטעם דז"ה דכיון דיש פעמים שאינם חייבים לעלות מטעם סכנה, לא נתנו להם כח דבריהם לשיעוריהם, ובזמן ששריה שלום בעולם וכל הדרכים בטוחים נוהג דין זה, אבל דז"ה דיש פעמים לאיכא סכנה, אינו נוהג דין זה אפילו דלתיכא סכנה, א"כ דס"ל לתוס' דכל הדרכים בחזקת סכנה, ואפילו דרך ים בימות החמה [שבה כתב השו"ע שכו"פ לעלות] יש סכנה מרוב סועה וסער או משודדים שוללים וכן מנא אמן ולמעלה אפילו דרך יבשה הוי מקום סכנה, אבל הרשב"ש מחלק בין היכא דאפשר לעלות בלא סכנה, אע"פ שפעמים יקרה מקרה רע וכו', והרב צ"ח דברי התוס' מפני שראה שהר"א ובעל הטורים לא הזכירו סדרתם, אבל סדרת הרשב"ש אפשר שיו"ד [כתבואר באות הקודם].

ובדינא דחיי לאוין פ"ה דף פ"ו טור ד', כתב להתוס' תפסו צמושלם דז"ה אין כופין, ולא חילקו בין אפשר לעלות בלא סכנה לאי אפשר לעלות, ואע"פ שכתבו דלזינו נוהג דז"ה משום לאיכא סכנת דרכים דמשמע דמשום סכנה נגעו זה אבל אי ליכא סכנה כופין, הוא משום דס"ל דכל הדרכים בחזקת סכנה וכו'. וכעין זה כתב בסם חיי סי' ט' דף י"ח טור ד', [שמדברין מהריב"ל ח"ג סי' מ"א משמע שאפילו סתם [ולא דברי סכנה] פליגי [התוס']]. ובראש משביר ח"א סי' ל"ג, כתב דמשום להתוס' כתבו סתם, משמע מן הסתם דכל הדרכים בחזקת סכנה וכו' [אלא שמוסיק להלכה דעתו נוטה שירוב לכופה אם סכנה בדוריה].

אולם בשו"ת מהר"ש צדוק סי' ה', כתב דלע"כ ללא חילוק התוס' אלא אמרו סתם דאיכא סכנת דרכים ונקטין דכל הדרכים בחזקת סכנה, מ"מ לא דברו התוס' אלא בארלותיהם, כי רחוקים המה מאר"י טובא וליכא שיערות מלכות ואיכא סכנת דרכים טובא ולכן דברו סתם וכו', ומה שלא חילקו התוס' משום דסמכו על התנ"ך, תדע שהוא כן, דל"כ אלא תאמר דכל הדרכים וכו', א"כ תימא הלא זה כלל ערוך בתלמוד, וכי"ל אמרו בתלמוד דין זה לכופין וכו', הלא כל הדרכים בחזקת סכנה, אלא מאי אית לך למימר

רלו. ע"ש שכתב שאין סתירה מזה לדברי מהרש"ם המובאים בפנים, שכתב מדתמו הפוסקים ולא הביאו מכלל דלא ס"ל דינא דהתוס', דדין זה היה ראוי להפוסקים לבארו, מאחר שביארו חיוב הכפיה וכו'.

אוצר

סיק לח אות ד — ה

הפוסקים

ובתשובת הר"א גאליקו שצדע אנשים סי' מ"א, כתב ללאו בסתם סכנה איירי, להרי כל הדרכים בחזקת סכנה, ואפ"ה אמרו כופין לעלות, וכן אפילו יהיו המקומות שונים ומלכויות מתחלפות, שהרי מחו"ל לארי" אמרו, ומן הסתם לא היו אז תחת שלטון אחד, וגם אפילו יהיו המקומות רחוקים שהרי לא חילקו, אלא סכנת דרכים לאמרו היינו בעת מירוס בין המלכויות ואין שייכות מלויות, וכלה רגל הסוחרים מבוא ממלכות למלכות לפי שהם מקפידים זו על זו וכו', דבכ"ה צרי היוזא וכו', אבל כשיש שלום בין המלכויות ואין קטטה ביניהם, וכן אין שומע לסטים ושודדים זים יותר מן ההוא, שאין חשיבות נמנעות ומתעכבות מפרסם, אז ודאי סובא דין כפיה וכו'.

ובזרע יעקב (להרי"ו ניניו) לרש"י ארי" דף כ"א טור ג', כתב דנראה להמצי"ט דקדק מדברי הרש"ש מדקאמר דה"ל [דין הכפיה] היה צימיהם שהיה שלום דדרכים, ולא נקט לאיכא סכנת דרכים וכו', ודאי דבא לרמוז לאיכא שלום במלכות, וכן נראה דקדק מהרש"ד"ס, והמצי"ט לא סמך על שלום מלכות לצד אלא כתב גם שהשיירות מלויות, ומילתא למסתברא הוא להיכא לאיכא שלום במלכות, כל מלך מניח מושל בכל עיר ועיר, ומלמד שאין חיילות דדרכים, גם כל מושל ומושל שומר דרכו שלא יהיו גנבים ויוצאים בארצו וכו', ומה גם שהשיירות מלויות גנבים אינם בנמלא, להגנבים אינם הולכין אלא דרך שלא עבר בה איש ולא ישא אדם שם, וא"כ אין חזקת סכנה אלא חששא רחוקה, וכיון שהסוחרים הולכים לדרכם וצטוחים בה אע"פ שהוא רשות, לגבי עליית ארי" וכו', אמרינן שומר מלוה לא ידע דבר רע וכו'.

וכן כתבו בשו"ת מהר"ם אלשיך סי' ק"ח טור ז', ובראש משביר ח"א סי' ל"ג, שצופיה דיעקב סוס"י ס"ב ובישועות מלכו יו"ד סי' ס"ו. ועיין ביהר"א סק"י, שכתב דבדין זה הכל לפי הענין.

ובגשמת כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' רי"ז טור ז', כתב דזה תלוי בראיית האדם, אם הדרך מסוכן יותר על מה שהוא מסתמא, כגון שהדרך רחוקה הרבה ואיכא סכנת ליסטים ושציה ויוצא צו וכו'. ובשרה הארץ ח"ג סי' י"א, כתב דאם קרה מקרה ממקרי הזמן, כגון שאירע שאלה אחת בלכתה נפלה מן הגמל ומתה כי יש עליות וירידות דדרכים פשיטא דאין זה נקרא סכנת דרכים לפוטרו ע"י כן, לכל דהוא מקרה בעלמא לאו כלום הוא. וכבר כתב כן בכנה"ג האב"י אות כ"ד, דאע"פ שפועמים יקרה מקרה רע, כיון שאין זה אלא פעם ביובל, לפי מוקרי מקום סכנה.

ועיין במשפטי ישראל (להרי"ו זיירלוב) ח"ב סי' כ"ג, שכתב שאף שכתב צו"ע דהאידיכא אין כופין מסוף המעבר עד לא אמונ וכו', נראה פשוט דהכל לפי הזמן, ואם ישתנה הזמן ולא יהיה סכנה פשיטא שחוזרין לדין המשנה והש"ס וכו', ולכן נראה דכל שיתיר ידו להרבות מוהר ומתן למצטיינים הדרכים לא יאירע לו שום נזק, וגם העילו שסכנת נפשות ליתא דדרכים רק סכנת ממון, וסכנת ממון עלמה סרה ע"י המתן, נראה דצו"ע כופין אף מסוף המעבר וכו', ולכן העלימו עיניהם כל חכמי הדורות ולמחות בכל ההולכים לארי" אף שאסור לסכן בעצמו, אלא קיו"ל דהאידיכא ליתא סכנת נפשות, ואחרי שלאינו שפוט המנהג שלא למחות בשום הולך לארי", ממילא גם לאשה כופין וכו'.

ה. והאם דרך הים נחשבת תמיד לסכנה. כתב צו"ת המצי"ט ח"א סי' רמ"ה, שצו"ע לצד דרך ים בסיפנות כמו שרגילים בכל שנה

המלכויות (לה"ה) והולכים וצאים בני מלכות זה לחצרו, ויכולין לכופו העבד ואשתו זה את זה, ואפילו מסוף המעבר לנורא אמונ שכתב הרש"ש [והאר"ע] שאין כופין, היינו בזמן ההוא שהיו המלכויות מקפידות זו על זו והיה אז סכנה גדולה לצדא משא לארי", אבל צו"ע שרוב אותם הארצות הן מלכות אחת, לעולם הולכין וצאין ויכולים לכופו אם לא בשעת מירוס וכו', הגם כי לפעמים יש סכנת נפשות, לעולם כל הדרכים הם בחזקת סכנה וצריכים להודות לה' כמו הולכי מדבריות, ואין מעבד את הכפיה לעלות אלא באתם הימים שיש סכנה ידועה דדרכים, אבל כשכל הסוחרים אינם נמנעים ממלכת דרכים, גם איש ואשתו יכולים לכופו וא"ל. וכעין זה כתב גם שם ח"א סי' רמ"ה.

ובשו"ת מהרש"ד סי' קכ"ד, כתב דכל הדין הזה היינו בזמן שהיו מלכויות מחולקות וכו', וכ"כ קאת מן הגהות מרדכי [כתובות סי' ש"ג] שכתב ח"ל, וכתב דבזמן חיים-ל"ט, דה"מ צימיהם שהיה שלום דדרכים וכו', ודלואי שכל הדרכים בחזקת סכנה אמרו חכמים, א"כ מה זה שאומר שהיה אז שלום דדרכים, אלא שהכוונה שאז היה שלום דדרכים שהיה הכל תחת מלכות אחת, אבל בזמן ההוא היו מלכויות מחולקות, אבל עתה הכל תחת ממשה אחת וכו', וכ"ש במקומות שכל הימים הולכים ושבים וכו' (לה"ה). וכעין זה כתב גם שם סי' רע"ו (לה"ה). וכ"כ בתורת חיים (להר"ם שבת) ח"ג סי' ס"א.

ובשו"ת מהר"ש צהלון סי' ה', כתב צדורו לכופין לעלות היכא ליתא סכנת דרכים לשיירות מלויות וכו', וגם כי יקחו עמם צעלי חילים וקשות, וא"כ אתם לא יראו, דשלוהי מלוה אינן נזקין. ובזמן גבורים (בתשובות בן המהר"ם שבו"ק הספר) סי' ז', כתב דאם השיירות מלויות בכל שנה ושנה, והוא הולך בשיירה במקום שהולכים הרבה בני אדם ישראל גוים סוחרים, יכול לכופו, וגם דרך אנה בלז ים, לכיון שהולך לארי", היינו שהולך לקיים מלוה, שלוהי מלוה אינן נזקין.

ובמעיל צדקה סי' כ"ה, כתב דמלא צומיניו שהסיפות הולכות וצאות בכל שנה בקיף, ואף שיש סכנת ליסטים על הים, הא ודאי כל הדרכים בחזקת סכנה והולכי ימים צריכים להודות, וזה אינו מתחדש וכו', וכל שאין צו סכנה מתחדשת וטולדת כופין וכו', והא ודאי כי סערת הים אינה טענה, דאל"כ הו"ל למתניתין לפלוגי בזה, ואפשר שבו"ק אין לכופו לכסוע דרך ים, עפ"י מאי דליתא בצראהית רבה (פרשה ו' אות ה') קטיו לולבך קטור סיפנתך וכו'.

רמ"ה עיין באיש מצליח כרך ב' סי' ח', שרן אם כאשר יש בארץ מצב מלחמה, נחשב הדבר לסכנה. רמ"ה עיין לעיל בהערת קצ"ו שגירסת המרדכי היא, שאלו הם דברי רח"ב בתוס'.

רמ"ה עיין בנתיבות משפט דף רמ"ד טור א', שכתב דאין זה מספיק שהכל תחת מלך אחד, דמה יעשה המלך לגנבים ורודפים בדרכים. ובבית דוד (להרי"ו דוד) סי' מ"ב דף ל"ג טור ד', הוסיף להקשות, דאיך מדוע פסק מרן דין זה בשו"ע, הרי הוא היה בזמן המב"ס שכל הארצות היו כבר תחת מלך אחד, אע"כ שלדעת מרן עיקר החשש הוא מגנבים ורודפים, וכדברי הנתיבות משפט. ועיין בזרע יעקב המובא בפנים.

רמ"ה ע"ש שמהרש"ם הוסיף טעם לכפיה, דכ"ש כשאנו רואים רבים הולכים וכו', ובנתיבות משפט הג"ל, כתב דלא מן השם הוא, דכל אחד רשאי בעצמו להסתכן, אבל לא לכופו לחברו אם אינו רוצה לסכן עצמו. ובבית דוד הג"ל, מיישב את דברי מהרש"ם, שכל כוונתו רק להוכיח דליכא כ"כ סכנה, דהא רבים הולכים ואינם חוששים.

אוצר

סי"ק לה אות ה

הפוסקים

לעצור דרך ים, וזה מורה לאיכא סכנה בים בכל מקום ובכל זמן וכו'. ועיין באיש מלחין כרך ב' סי' ח', שכתב דבזה"ז שיש אניות קיטור, אין חשש סכנה לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.

ועיין בסם חיי סי' ט', שכתב דבמקום שהספינה של הפראנסי והגדול שבהם נכנס ערב לילכא שום חשש סכנה וכו'. ובגשמת כל חי הכ"ל, הקשה עליו ממש"כ בהגהות מרדכי [כתובות סי' שי"ג] בשם רבינו חיים כהן, דבמקום לאיכא סכנת דרכים, אפילו אם יעמיד ערבות מספיק מגוף וממון, ערבך ערבא לריך וכו' [והוצא בדרכי משה כאן אות ו'].

סנה לבוא וכו', ליכא סכנה. ובסם חיי סי' ט' דף י"ט עור א', כתב דודאי בזמן התלמוד נמי לא היו הספינות מובטחות מטביעה וכו', ודלאי מש"כ בתלמודא דכופין הוא בין דרך ים בין דרך יבשה, ומש"ש בסו"ת הרשב"ש דדרכך ים אין כופין היינו בימות הגשמים או כשיש שם ליסטים וכו'. וכ"כ בתשובת הר"א גאליקו בזרע אנשים סי' מ"א. ובהקדמת סידור יעצ"ץ [סולם בית אל] חווק ג' עין ו', כתב דסכנת ים אינה קרויה סכנה לענין זה לפטור ממזוה גדולה כזו דמללא ומגנא, ומלכיים ושירים עוזרים ושבים באניות וכו'. ואולם בגשמת כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' רי"ח עור א', כתב דהריטב"א בשם רבינו הוצא בשטמ"ק כתובות ק"י ע"ב כתב דסתם שלא

השטמות

לסימן ע' סק"ל.

לעקל נכסים אלו, וגם בית הדין היה מעקלם לצורך האשה. ושם בעמ' 184 כתב הרב ש' שלוש, דבלותה ואכלה יש מחלוקת ראשונים על מי עיקר החוב, דהר"ן כתב דעיקר התביעה על האשה והיא תובעת הבעל, אבל הרא"ש כתב דעיקר החוב על הבעל, ופסק השו"ע [לקמן סעיף ה' וע"ש ס"ק מ"ג] כדעת הר"ן וכו', ונמצא גם כאן להר"ן תובע לאשה והיא תובעת לבעל וכו'.

הדבר לשם מזוה מה בכך, רק שישב בצר"י יהיה מאוזה טעם שיהיה, וא"כ אפילו עיניהם נתנו באחרים לא אכפת לן וכו' [ע"ש שהאריך לבאר למה אין חוששין שיחזור לחו"ל].

יד. מכרה מנכסי הבעל ושוב נודע שלא היו שלו. בפסקי דין רבניים כרך ט"ז עמ' 178 מהרב מ' טולידאנו, באשה שגבתה מחשבון בנק שהיה ע"ש בעלה ואח"כ טען שלא היה שלו, כתב דאפילו אם כלפי האמת התובע סידר כל הענינים [ולכן הכסף שלו ולא של הבעל] אבל היות והאשה לא ידעה מהו אח"כ זכותה באמת

לסי' ע"ה סי"ק ב"ה אות י"א.

ועי' בשם אריה סי' ס"ח אחר שביאר שהטעם שכופין לעלות הוא כדי שתתישב צר"י או ירושלים, כתב [א"כ] אפילו כשאינו עושה

מפתח הענינים

הלכות כתובות

דף טור

סיק אות

לדברים גדולים, האם יכול להשרותה ע"י שלישי בע"כ
לדברים קטנים.

- ח וכשרוצה האשה להיות אוכלת לבדה ואין בעלה מסכים.
ט מה דינו של המשרה את אשתו ע"י שלישי בע"כ יותר משלשים יום.

סעיף ג

כמה מזונות פוסקים לאשה לחם שתי
סעודות בכל יום ופרפרת לאכול בה
הפת ושמן לאכילה ולהדלקת הנר
ומעט יין לשותות אם היה מנהג
המקום שישתו הנשים יין.

- א אם דברים אלו ושיעוריהם משתנים לפי המקום והזמן.
ב אם יש חילוק בשיעורים אלו, בין כשאוכלת עמו לכשאינה אוכלת עמו.
ז האם חייב לתת מזונות ממש או שוים.
ח קיבלה אשתו דמי מזונות מראש ואח"כ נגנבו או נאבדו או לא הספיקו לה.
ט כמה סעודות פוסקים לה בכל שבוע לצורך אכילתה.
י האם פוסקים לה סעודות לצורך ארתי ופרתי.
יא אם יש חולקים על הדין שנותן לה מעט יין לשותות.
יב האם שלא בפניו, יש חילוק בין רגילה לשתות בפניו הרבה או מעט, או אינה רגילה כלל.
יג מה הדין כשיש הבדל בין רגילותה לבין מנהג המקום.
יד להסוברים דאם אינה רגילה אין פוסקין לה יין, האם פוסקין לה לצורך קידוש, הבדלה וברכהמ"ז.

ואם היתה מניקה נותנים לה יין.

- א האם תלוי הדבר במנהג המקום או ברגילותה.
ב כמה יין פוסקים למניקה.

ובשבת שלש סעודות ובשר או דגים
ונותן לה בכל שבת מעה כסף
לצרכיה ונותנין לה עץ לבשל
מאכלה.

- יא לאיזה צורך נותן לה מעה כסף.
יב אם צריך לשלם תשלומים שונים כגון כסף גולגלחא או הוצאות משפט עבור אשתו.
יג והוצאות תביעת האשה למזונות.
יד תשלום מיסים עבור גנסי מילוג שהאשה הכניסה, עיין ז א בחור"מ ס"ק ס"ג.
יב מה פוסקין לה עוד לצורך הכשר אכילה.

בד"א בעניי שבישראל אבל אם היה
עשיר הכל לפי עושרו.

- א מקור הדין וטעמו.
ב האם מתחשבים בכבודו של הבעל או בעשירותו.
ג והאם דין זה נאמר גם כשאין אוכלת עמו.

סימן ע דין חיוב מזונות אשתו ואם חייב להשכיר
עצמו. ובו י"ב סעיפים.

דף טור

סיק אות

סעיף א

כיצד חייב במזונותיה אוכלת ושותה
ממה שהוא אוכל ושותה ואם כל בני
משפחתה רגילין בגדולות צריך
להנהיגה כן.

- א להסוברים דחייב מזונות מדאורייתא, האם מה שחייב יותר מעני הוא מדאורייתא.
ב האם גם בעני צריך להנהיגה כבני משפחתה.
ג כשמחלה על דברים שהיה צריך להנהיגה, האם יכולה לחזור בה ממחילתה.

ואם אין כולם רגילין בכך אינו חייב
להנהיגה בכך כשאוכלת עמו אבל
כשאינה אוכלת עמו צריך להנהיגה
כדרך שהיתה נוהגת בבית אביה.

- ב מקור הדין, וכשהיה אביה עשיר יותר מכל בני המשפחה אם חייב להנהיגה בעשרו כשאוכלת עמו.
ג האם דין זה גם כשנתרצתה לא לאכול עמו.
ב האם דין זה הוא גם כשברין אינו אוכל עמה.

סעיף ב

בעל שרצה ליתן לאשתו מזונותיה
הראויים לה ותהיה אוכלת ושותה
לעצמה הרשות בידו ובלבד שיאכל
עמה בליל שבת.

- ד מקור וטעם הדין, והאם הוא גם כשקבלה עליה סתם לאכל לבדה.
אם אוכלת עמו גם בסעודת היום.
ג כשהבעל גמל או ספן.
ד וכשהיא נדה או שאינה ראויה לתשמיש.
ה וכשטוען שאינו יכול לסבול ריחה הרע.
ו וכשאמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך.

ויש חולקין וסבירא להו דלא יוכל
לומר שהיא תאכל לבדה אא"כ קבלה
עליה מרצונה, וכן נראה לי.

- ה הדיעות בזה.
ב להסוברים שיכול להשרותה בע"כ, האם יכול להשרותה בבית השלישי.
ג ולהסוברים שאינו משרה אותה ע"י שלישי בע"כ, מה הדין כשהבעל עובד או לומד בעיר אחרת.
ד וכשאינה ראויה לתשמיש.
ה ולהשרותה ע"י שלישי בע"כ פחות משלשים יום.
ו וכשמפרנסה הבעל בעצמו, אלא שהיא אוכלת לבדה.
ז כשאמר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך, ומספיקים מעשי

סימן ע סעיף ג ס"ק יד - סעיף ה ס"ק כג

ס"ק אות	דף טור	ס"ק אות	דף טור
צמצמה והותירה מאלו המזונות הוא של בעל.			
יד א	דעות הפוסקים אם גם כשיקצמה מעיסתה המותר לבעל, או רק כאשר הותירה מחמת שאינה רעבתנית או שהזולו המזונות.	ז ג	
ב	לדעות שאם קיצמה מעיסתה המותר שלה, האם רק גוף המותר שלה, או גם הפירות.	ט א	
ג	אם יש לחלק בקיצמה והותירה בין אוכלת עמו, לבין מדירה או שמשרה אותה ע"י שלישי.	ב	
ד	ואם יש לחלק בין כשהבעל בעצמו נותן לה מזונות לבין כשב"ד פוסקין לה.	ג	
ה	האם כשהשיגה מזונות בזול נחשב הדבר כקיצמה מעיסתה.		
ו	וכשיקצמה ממה שנתן לה לפי כבודה או לפי כבודו.	ד	
ז	וכשיקצמה ממזונות שנתן לה בשביל שאר בני הבית.	י א	
ואם היה עני ביותר ואיבן יכול ליתן לה אפילו לחם שהיא צריכה כופין אותו להוציא ותהא כתובתה עליו חוב עד שימצא ויתן וי"א שאין כופין אותו להוציא מאחר שאין לו.			
טו א	דעות הראשונים בזה.		
ב	דעות האחרונים.	ד	
ג	האם כופין להוציא לדעה זו, גם כשיכולה להתפרנס ממעשי ידיה.	יב ב	
ד	וכשיכולה להתפרנס רק ע"י שתשכיר עצמה לשרת בבית אחרים לעשות מלאכות קשות או לחור על הפתחים.	ג	
ה	וכשיש לאשה ממון שלה שיכולה להתפרנס ממנו.		
ו	וכשיש לאשה נכסי מלוג, והבעל רוצה למכרם ולישא וליתן בדמיהם.		
ז	וכשיודע שאינו יכול לפרנסה, אבל יש לו ממון לפרנסה זמן מסוים.	ד	
ח	וכשיכול לתת לה רק לחם, ולא המאכלים האחרים שהעני חייב בהם.		
ט	וכשהוא עכשו עני, אבל הוא ממתין לירידה גדולה.	יג א	
י	וכשידעה על ענייתו קודם הגשואין, האם יכולה לומר אח"כ כסבורה הייתי שאני יכולה לקבל, וכעת איני יכולה.	ב	
יא	ובאדם שחייב להשבע שלא יזון אשתו ובניו מהסדור שנתנין לו, האם כופין אותו להוציא.		
יב	וכשנתעשר אחר שכפוחו לגרש בגלל עניות האם ראוי שתנשא לו שנית.		
טז	אם חייב גם בתוספת כתובה כשגירש מחמת עניות יתבאר לקמן סי' קכ"ד בעזה"י.	ג	
מי שאין לו מזונות אלא חד יומא חייב לזון מצינה את אשתו או למיכל בהדה.			
יז	מקור הדין, ומה הדין בהיה לו מזון רק לסעודה אחת.		
וי"א עוד דחייב להשכיר עצמו כפועל ולזון אשתו.			
יח א	דעות הפוסקים בזה.		
ואם לכל הדעות חייב הבעל עכ"פ לעסוק במלאכה, כדי לזון את אשתו.			
ב	ואם כופין את הבעל למלאכה שהוא חייב בה כדי לזון את אשתו.	ג	
ד	לדעות הסוברים שחייב הבעל להשכיר עצמו, האם הוא גם כדי לזונה לפי כבודה ולא בצמצום.		
ה	ואם חייב להשכיר עצמו גם למלאכה בווייה.	ב	
ו	ואם חייב לחזור על הפתחים.		
ז	ואם חייב להשכיר עצמו בכדי לשלם מה שלותה האשה למזונות.		
ח	לדעות הסוברים שאין הבעל חייב להשכיר עצמו למזונות, האם רשאי להשכיר עצמו.	ג	
ט	ואם יש עליו מצוה להשכיר עצמו.		
י	ואם יש כח ביד ב"ד לקנסו להשכיר עצמו לפנים משורת הדין.		
יא	ואם אף אנשים הרגילים לעבוד בשכירות, אינם משכירים עצמם למזון האשה.	ד	
היה לו קרקעות הרשות ביד האשה ליקח מזונותיה מפירות הקרקעות או מגוף הקרקעות או צריך למכרן.			
יט א	מקור הדין.		
ב	האם יכולה לתבוע לעקל מנכסיו לצורך מזונותיה וכשיש חשש שלא יהיה לו לשלם.	טז ב	
סעיף ד			
הנושא אשה ואחר כך נשתתית חייב לזונה ולרפאותה עיני לקמן סי' קי"ט סעיף ו' שכתב להיפך.			
כ	יתבאר בעזה"י לקמן סי' קי"ט.	ג	
סעיף ה			
מי שהלך למדינת הים ובאה אשתו לבית דין לתבוע מזונות ג' חדשים הראשונים מיום הליכתו אין פוסקים לה בהם מזונות שחזקה אין אדם מניח ביתו ריקן.			
כא א	מקור הדין, והאם חייב הבעל שבועת היסת, ומה הדין כשהאשה נשבעה.		
ב	ואם יש הבדל בין אשה שהיא בת מלאכה או שאינה בת מלאכה.	ב	
ג	כשהבעל הלך למקום קרוב ונשתקע שם, אם פוסקים מזונות לאשתו אפילו בשלושה חדשים הראשונים.	ד	
אבל אם שתקה יותר ותבעה אחר כך אין פוסקין לה למפרע רק מיום התביעה.			
כב	מקור הדין.	יז ב	
אפילו החמיצו הב"ד את הדין.			
כג	מקור הדין.	ג	

סימן ע סעיף ה ס"ק כד - סעיף ז ס"ק מ

ס"ק אות

דף טור

ס"ק אות

דף טור

כג א	לקמן סי' צ' סעיף י"ד.	יד	מכרה מנכסי הבעל ושוב נודע שלא היו שלו. ע"י בהשמות.
ב	ואינה צריכה הכרזה ולא שבועה	לא	מקור הדין דאינה צריכה הכרזה, ואם כשביט דין מוכרין למוזנות צריכין הכרזה.
ג	עד שיבא בעלה ויטעון או עד שתבא לגבות כתובתה אחר מותו מגלגלין עליה שלא מכרה בלא למוזנות שהיא צריכה להם.	לב	מקור הדין דאינה צריכה שבועה, ואם יש אופנים שצריכה שבועה.
ג	מקור הדין, ואם צריכה להישבע שבועת המשנה.	לג	
	סעיף ו		
	מי שנשתטה או נתחרש פוסקים לאשתו תכשיט ומפרנסין את אשתו מנכסיו.	לד	מקור הדין דפוסקים לאשתו תכשיטין, וטעמו.
ד	האם רשאית ללוות לפרנסתה ע"מ לגבות ממנו לכשישתפת.	לה	אם גם הבעל מתפרנס מהנכסים, והאם יכולה היא לגבות נדונייתה עבור מוזנותיה.
ב			
	סעיף ז		
	מי שהלך למדינת הים והפקיד כלים ביד אחד או השאילם לו מוציאין מיד הנפקד למוזנות אשתו.	לו	מקור הדין וטעמו.
	מקור הדין וטעמו.	לז	אפילו צוה הבעל שלא ליתן.
ג			
	ואם החזיר הנפקד לבעל אחר שתבעתו האשה לדין חייב לשלם לה.	לח	מקור הדין, ואם יש חילוק בזה בין אם החזיר אחר שתבעתו לדין או קודם שתבעתו לדין.
ד			
	וכשמוציאין מן הנפקד אין מוציאין רק לששה חדשים אפילו אם ירצה הנפקד אין מעכבין ממונו של בעל יותר.	לט	מקור הדין, ואם נותנים לה כל הממון של ששה חדשים בכת אחת.
כח א			
ב	ואין מוציאין מנכסים שהם ביד אחרים כל זמן שיש כאן בני חורין.	מ	מקור הדין וביאור דברי הרמ"א.
ב			

י"א דאם נפרד ממנה בקטטה ורוצה לעגנה פוסקין לה לאלתר דודאי הגיח ביתו ריקן.

כד	א	מקור הדין ודעת בעל השו"ע בזה.	יו ד
ב	ב	ואם צריכה שבועה כשגובה בשלשה חדשים הראשונים.	
ג	ג	במי שיש רגלים לדבר שיצא מבלי שהגיח מזון לשלשה חדשים.	יח א
		מכאן ואילך אפילו אין כתובתה בידה פוסקים לה מוזנות.	
כה	א	מקור הדין ודעות הפוסקים בזה.	
כו	א	אם ב"ד פוסקים לה מוזנות קודם שתתבע בב"ד.	יט א
ב	ב	אם צריך להודיע לבעל סרם שפוסקים מוזנות לאשתו.	
ג	ג	תובעת מוזנות והבעל טוען שתפסה מנכסיו, האם דנים בשני הדברים כאחד או שפוסקים קודם בתביעתה ואח"כ דנים בתביעתו.	
ד	ד	וכשחייבת האשה ממון לבעלה, האם פוסקים לה מוזנות.	ב
		אבל אין נותנים לה במה שתתקשט.	
כז	א	מקור הדין	ג
ב	ב	מה הכוונה "קישוט"	
ג	ג	אם פוסקים לאשה שהלך בעלה למדינת הים כסות.	ד
		ואם היו לו נכסים ב"ד יורדים לנכסיו ומוכרים למוזנותיה אפילו לא שמעו בו שמת.	
כח	א	האם במקום שאין נכסים לבעל פוסקים לה מוזנות.	
ב	ב	כשמוכרים מנכסיו האם נזונים לפי כבודו.	
		ואין מחשבין עמה על מעשה ידיה עד שיבא בעלה אם מצא שעשתה הרי אלו שלו.	
כט	א	מקור הדין דאין מחשבין עמה, ודעות הפוסקים בזה.	כ א
ב	ב	אם פוסקים מוזנות כשיש לאשה מוזנותיה ממקום אחר.	כא א
ג	ג	וכשהיא הבעל עדים שלא בפניה שהיא עובדת ומריוחה.	ג
		וכן אם לא עמדה בדין אלא מכרה לעצמה למוזנות מכרה קיים.	
ל	א	מקור הדין.	ד
ב	ב	איהו מחפצי הבעל מותר לה למכור.	
ג	ג	אם צריכה למכור בפני ג' הבקאים בשומא.	כב א
ד	ד	וכשמכרה שלא בפני שלשה במחיר הנכון, אם בדיעבד מכרה קיים.	
ה	ה	עירערו עליה שלא תמכור.	ג
ו	ו	לצורך כמה זמן של פרנסתה האשה מוכרת נכסים.	
ז	ז	וכשאין אפשרות אלא למכור ליותר משהאשה חדשים.	ד
ח	ח	אם מוטרם לאשה את כל דמי המקח בבת אחת.	
ט	ט	אם מכרה מנכסיו לפרוע חובו אם מכרה קיים.	
י	י	וכשמכרה מנכסיו ואינו יודע אם למוזנות.	כג א
יא	יא	האם יכולה למשכן קרקע בעלה למוזנותיה.	
יב	יב	אשה שנשתטה בעלה אם יכולה למכור מנכסיו למוזנותיה, עיין סק"ה אות ב'.	
יג	יג	האם יכול למכור מנכסי מילוג שלה לצורך מוזנות, עיין	

אבל מיד השואל אין מוציאם עד שיגיע סוף זמן שאלתו.

מא	א	מקור הדין.	כה ג
ב	ב	אם מוציאין מיד השואל כשהגיע זמן שאלתו, כשיש לבעל נכסים אחרים.	ד
ג	ג	אם יש חילוק בזה בין שאלה להלוואה.	
ד	ד	אם אשה יכולה להוציא גזילת בעלה מיד הגולן בעד מוזנותיה.	כו א
ה	ה	והלוואה מנכסים משועבדים כשקנו מידו על המזונות, עיין לקמן סי' צ"ג סעיף כ"א ושם יתבאר בעזה"י.	
ו	ו	האם מסדירין למוזנות אשתו, ומה הדין כשתפסה למוזנותיה, עיין בחור"מ סי' צ"ז סעיף כ"ד.	

סעיף ח

הלך בעלה ולותה ואכלה חייב לשלם.

מב	א	מקור הדין.	
ב	ב	אם יש לחלק בזה, בין כשפסקו לה ב"ד מוזנות לבין שלא פסקו לה מוזנות.	ב
ג	ג	אם צריך שההלואה תהיה בעדים.	ד
ד	ד	להסוברים שצריכה ללוות בעדים, האם זה דוקא כשהמלווה רוצה לגבות מהבעל או גם כשהוא רוצה לגבות מבעלה.	כז ג
ה	ה	אם צריכים האשה או המלווה לומר בשעת הלואה שמלווה לה והיא תפרע.	
ו	ו	ואם צריכה לומר בפרושו שלווה לצורך מוזנות.	ד
ז	ז	משכנה נכסיה אם דינה כלותה.	
ח	ח	כשבעלה בעיר ואינו זנה מחמת קטטה, האם חייב לשלם אע"פ שלא תבעתו לדין.	כח א
ט	ט	להסוברים שלא צריך שתתבענו לדין אם הוא בעיר, האם צריך שעכ"פ תתבענו מחוץ לב"ד.	ב
י	י	ואם יש לחלק בין יצאה מביתו מתוך ריב להיכא שמסיבה אחרת אינה עמו בבית.	ג
יא	יא	וכשהכריז בעלה שלא ילוו לה.	
יב	יב	וכשמרדה אחרי שלותה.	ד
יג	יג	אם אפשר לגבות מנכסי הבעל לפני שחזר ממדינת הים.	
יד	יד	מה הדין כשלותה לרפואה.	כט א

ומלווה תובע לאשה והיא תובעת לבעלה ואם אין האשה כאן תובע לבעל מיהו אם מחלה האשה לבעלה אין למלווה כלום.

מג	א	דעת הפוסקים אם החיוב הוא על הבעל או על האשה.	
ב	ב	וכשיבשק הבעל מן המלווה שילונה.	ב
מד	ג	מקור הדין שאם אין האשה כאן תובע המלווה לבעל.	ג
מה	ה	מקור הדין ודעת הפוסקים אם כשמחלה האשה לבעלה אין למלווה כלום.	

פסקו לה הב"ד מוזנות וצוו לאחר לפרנסה ולגבות מנכסי בעלה אם מת הבעל אין לו עליה כלום.

מו	טעם הדין שאם מת הבעל אין לו עליה כלום.	ל ג
----	--	-----

אבל אם אמרו סתם להלוות לה אם מת הבעל אין לו לשלם ונפל לה ירושה ממקום אחר צריכה היא לשלם.

מז טעם הדין.

ל ג

עמד אחד מדעת עצמו וזנה משלו אין הבעל חייב לשלם לו והרי זה איבד מעותיו.

מח מקור הדין וטעמו.

ב	ב	דעת הרשב"א שהמפרנס אשת חבירו סתם ולא פירש שמחמת מוזנות שחייב לה בעלה מפרנסה לא איבד מעותיו, והסוברים כן והחולקים על זה.	לא א
ג	ג	ואם יכול לומר קים לי כהרשב"א.	לב א
ד	ד	ולדעת הפוסקים, האם האשה חייבת לשלם, ומה הדין בהיו לה נכסים בעת שפרנסה.	ג
ה	ה	אם איבד המפרנס מעותיו כשיש ביד האשה משכון של בעלה.	ד
ו	ו	וכשבשק הבעל מפלוני שיפרנס את אשתו.	לג א
ז	ז	וכשאמר כל הון את אשתו אינו מפסיד.	ב
ח	ח	וכבקשה האשה מפלוני שיפרנסה.	לד א
ט	ט	וכשיפרנס אשת חבירו על פי ציווי בית דין, או על סמך פסק ב"ד שיש בידה.	ג
י	י	וכשגילה המפרנס דעתו שאינו מוחל.	לה א
יא	יא	וכשכתבו לבעל שיבא ויטפל באשתו.	ג
יב	יב	וכשמפרנס אשת חבירו בפני בעלה.	לו א
יג	יג	וכשאין האשה ראויה למלאכה.	ב
יד	יד	וכשותיה האשה חרשת שוטה או קטנה.	
טו	טו	המפרנס אשת חבירו סתם אם איבד מעותיו.	לז א
טז	טז	והפרדא סתם.	ג
יז	יז	וכשנתן לו סתם שאר צרכיה כגון שכר דירה או מלבושה וכדומה.	ד
יח	יח	כשרוצה האשה לתבוע מוזנותיה מהבעל כדי לשלם למפרנס.	

דיונים שונים בדעת הרשב"א.

יט	יט	אם החיוב לשלם הוא על הבעל או על האשה.	לח א
כ	כ	המפרנס אשה שמספקת לדברים גדולים אבל לא לדברים קטנים, אם חייב הבעל לשלם.	ג
כא	כא	מפרנס אשת חבירו סתם ומה, אם יכולים היורשים לגבות מבעלה.	ד
כב	כב	עוד פרטי דינים אליבא דהרשב"א, עיין בדין המפרנס חבירו סתם, בחור"מ סי' רמ"ז.	

ואין חילוק בין אביה לאחר שפרנסה.

מט	א	מקור הדין, ואב שחפס מנכסי חתנו לאחר שפרנס את בתו, אם מוציאין מידו.	
כ	כ	וכשיש אומדנא שהאב פרנס את בתו לשם מתנה.	לט ג

מיהו אם היו חייבים לבעל ופרנסו אשתו מנכין לו מחובו.

נ	א	מקור הדין וטעמו, והאם יש חולקים בזה.	ד
ב	ב	וכשהיו תפוסים בפקדון של הבעל.	מ ג

סימן ע סעיף ח ס"ק ב אות ג - סעיף י ס"ק ס

סיק אות

דף טור

ס"ק אות

דף טור

אלא לויית מזה ונתפרנסתי בשבע
שבועות היסת שהניח לה ובפטר
וישאר החוב עליה אבל אין האיש
נאמן לומר שנתן לה על העתיד.

- א הסוברים כשהשו"ע שבלותה נאמן הבעל בשבועה
והחולקים.
ב לדעת השו"ע מה הדין כשדוע בעדים שלותה.
ג האם יש הבדל בין קטנה לגדולה.
ד אשה שלותה ואכלה, האם טוענים לבעל אימור צרי
אתפסת.
ה ומה הדין בלותה על פי פסק ב"ד ואמר הנחתה למוזנות.
ו אם הבעל טוען שהניח לה למוזנותיה אבל אינו יודע אם
הספיק לה.
ז טען הבעל לא לית אלא קבלת מתנה, עיין לעיל סקמ"ב
סוף אות ג.
ח מקור הדין דאין האיש נאמן לומר שנתן על העתיד.

נ/א

ואם מכרה מטלטלין ואמרה למוזנות
מכרתה והוא טוען ואומר מוזנותיך
הנחת בשבעת שבועות היסת שלא
הניח.

- א מקור הדין, והאם יש הבדל בין מטלטלין ידועים,
למטלטלין שאינם ידועים.

טען ואמר היה לה להוציא מעשה
ידיה במוזנותיה אם לותה בלא ב"ד
והיא בעלת מלאכה שמעשה ידיה
מספיקין לה לדברים גדולים אע"פ
שאינם מספיקין לדברים קטנים
טענתו טענה אבל אם פסקו לה ב"ד
צריכין שיספיקו מעשה ידיה לכל
דבר.

- א מקור הדין ודעות הפוסקים בזה.
ב לדעת הרמ"א, האם יש לבעל סענה כשחזר, אם בשעה
שהלך אמר לה טלי מעשי ידך למוזנותיך והאשה מחתה.
ג כשלותה עפ"י פסק ב"ד או בלא פסק דין ואח"כ תבעה
בב"ד.
ד כשתבעה בב"ד האם נחשב כפסקו לה ב"ד.
ה וכשלותה בעדים.
ו אשה שלא עשתה מעשה ידים, ומכרה מנכסי בעלה, האם
צריכה להחזיר.
ז מקור הדין שיכול לטעון כן דוקא כשהוא בעלת מלאכה.
ח ומה הדין באשה שאינה רגילה לעשות מלאכה.
ט דעות הפוסקים אם טענתו סענה דוקא כשמעשה ידיה
מספיקין לדברים גדולים או אפילו כשאין מספיקין.
י והאם צריך לטעון ברי שהספיק לה.
יא האם יש לב"ד לטעון טענה זו עבור הבעל.
יב וכשמספיקים גם לדברים קטנים.

- א וכשהיו תפוסים בנכסי האשה או בנדונייתה.
ב וכשהגיע לידם מנכסי הבעל לאחר שפרנסוה.
ג אם צריך המפרנס לטעון שהתכוין לפרנסה ממה שהיה
חייב לבעל.
ד אם צריך המפרנס לישבע קודם שמנכין לו מחובו.
ה צוה הבעל שלא ימכור הפקדון בפחות מסכום מסוים,
והמפרנס מכרו בפחות.

ואם אביה עמד ופרנס בתו עם חתנו
אפילו הכי אין צריך לשלם לו רק
מוזנות שלו ולא של בתו.

מקור הדין ודעות הפוסקים בזה.

לא לותה רק מכרה בנכסיה ופרנסה
עצמה אין לה עליו כלום ומעשה ידיה
שלה.

- א מקור וטעם הדין, ואם הדין כן גם כשאנינה בת מלאכה או
שגילתה דעתה שאינה מוחלת לבעלה.
ב אם אמרין מדלא תבעה מחלה מוזנותיה לשעבר, כשהיה
בידה פסק דין למוזנות.
ג וכשהיה ריב בין הבעל לאשה.
ד וכשהיה בידה משכון הבעל, יתבאר לקמן בס"י צ"ג
בעזמית.

סעיף ט

הבעל שאמר לאשתו בשעה שהלך
טלי מעשה ידיך למוזנותיך ושתקה
אין לה מוזנות.

נתבאר בס"י ס"ט באוזה"פ סכ"ד.

סעיף י

הרי שעמדה בדין ופסקו לה מוזנות
ומכר ב"ד ונתנה לה או שמכרה היא
לעצמה ובא הבעל ואמר הנחתי לה
מוזנות הרי זו נשבעת בנקיטת חפץ
שלא הניח לה.

דעות הפוסקים בזה.

- א כשמכרה בעצמה, האם נאמנת דוקא כשפסקו לה ב"ד.
ב טען הבעל שאמר צאי מעשה ידיך במוזנותיך ושתקה,
והאשה מכחישתו, האם דינו שוה למי שטוען הנחתי לה
מוזנות.
ג ב"ד שפסקו לאשה מוזנות, ובא הבעל וטוען שפסקו יותר
מן הראוי.
ד וכשטען שהיא תפסה חפצים השווים כשיווי המוזנות או
יותר.
ה וכשהביא הבעל עדים שעברה, וטוען שהספיק לה.
ו כשאמר הבעל שהניח לה כיצד מחזירה לו.
ז מקור הדין דנשבעת בנקיטת חפץ וטעמה.

ואם לא תבעה ולא מכרה אלא לותה
או שהתה עד שבא הוא ואמר הנחתי
לך מוזנות והיא אומרת לא הנחת

סעיף יא

הרי שלא תבעה ולא לותה ולא מכרה
אלא דחקה עצמה ביום ובלילה
ועשתה ואכלה אין לה כלום.

סא
סב

מקור הדין
עיין לקמן סי' פ' סעיף י"ח.

ואם עשתה והותירה הכל שלה.

סג

יתבאר בעזה"י לקמן סי' פ'.

סעיף יב

האשה שיצאה מבית בעלה והלכה
לבית אחר אם באה מחמת טענה
שהוא בשכונה שזינאו עליה שם רע
וכיוצא בזה חייב לזונה שם אם תבעה
מוזנות אבל אם לא תבעה מחלה על
מוזנות דלשעבר.

סד
סה

בבאה מחמת טענה, האם צריכה לברר דבריה.
מאימתי מפסידה מוזנותיה כשלא ביררה דבריה.

מקור הדין דאם לא תבעה מחלה על מוזנות דלשעבר,
וביאר דברי הש"ע.

וה"ה אם היתה לה קטט עם בעלה
ולא מתדר לה עמו והמניעה ממנו
ולותה למוזנות צריך לשלם אבל אם
המניעה ממנה אין צריך לשלם.

סו
סז

וכשהיתה לה קטט עם אבי ובני ביתו.
האם צריכה להביא עדים דלא מתדר לה.

האם מהני בירור ע"י נשים.
כשגם הוא מודה שאינם יכולים לדור ביחד, אלא שטוען
שהמניעה ממנה.

וכשהלכה מבית בעלה ברשות.
ובמקום שיש ספק לב"ד אם האשה חייבת לחזור לבעלה.

וכשהלכה מביתו מפני שמכה אותה. עיין בס"י קנ"ד סעיף
ג', ושם יבואר בעזה"י.

וכשאינה רוצה לחזור לבית בעלה עד שיקראנה או עד
שיפרע מה שלותה. עיין בס"י פ' סעיף י"ח ברמ"א, ושם
יבואר בעזה"י.

כשאינה רוצה לחזור לבית בעלה מחמת אמתלאות
שנות, יבואר לקמן סי' ע"ז בעזה"י.

דאין איש חייב במוזנות אשתו אלא
כשהיא עמו.

סז
סח

מקור וטעם הדין, ואם הוא אליבא דכו"ע.
ואם צריך ליתן לה לפחות לפי ברכת הבית.

וכשהיא מניקה האם צריך לשלם לה שכר הנקה.
וכשהחייב בקנין ליתן לה מוזנות אפילו לא היתה עמו
בבית.

וכשגלתה ממקום בעלה מדין המלכות.
וכשהיתה מינקת חבירו, והפרישם ב"ד עד שיעברו ימי
הנקה.

ודווקא שבעלה בעיר אבל אין בעלה
בעיר אין נפקותא אם הלכה לבית
אביה ואם משום מלאכות הבית אם
היתה חולה פשיטא דחייב דחולה לאו
בת מלאכה היא.

סח

א וכשבעלה בעיר וחלתה ויצאה מביתו.

ב וכשהלכה לבית אביה או לבית קרובה שישמשוה
וישתדלו ברפואתה.

ג ואם חייב ברפואתה כשאינה בביתו, עיין לקמן סי' ע"ט.

ואם אינה חולה מנכה לה ממוזנותיה
כפי מה שצריך לשכור מי שעושה לו
המלאכות הקטנות שבבית אבל אינה
מפסדת משום זה מוזנותיה רק מחמת
מעשה ידיה אם בת מלאכה היא.

סט

ביאר דברי הרמ"א.

ובמקום שחייב לה מוזנות אע"פ
שבעלה הכריז שלא ילוה לה אדם
והוא בעיר ולא תבעתו בדין ולותה
חייב לשלם דלאו כל כמיניה והוא
דלא ספקה במעשה ידיה.

ע

נחבאר לעיל סקמ"ב אות י"א.

עא

גידונים שונים השייכים למוזנות האשה

א נשא אשה בנשואין אורחיים האם חייב במוזנותיה.

ב וכשנשאו כדיון לשם מטרה אחרת ולא לשם אישות.

ג וכשנאסרה על בעלה שלא באשמתה.

ד האם האשה ניוזנית מפירות שביעית.

ה האם יכולה למחול לבעלה מוזנותיה דלהבא.

ו מקרים שונים שאדם חייב במוזנות ארוסתו, עיין לעיל סי'
נ"ה סעיף ד' ובאוצה"פ שם.

ז הגיע זמן נשואין ולא נשאו אם חייב במוזנותיה, עיין
לעיל סי' נ"ז סעיף ג' ובאוצה"פ שם.

ח שלח גט לאשתו ולא הגיע לידה, אם עדיין חייב
במוזנותיה, יתבאר לקמן סי' קמ"א סעיף נ"ח בעזה"י.

ט וכשהיתה מגורשת ואינה מגורשת, יתבאר לקמן סי' צ"ג
סעיף ב' בעזה"י.

סימן עא שחייב לזון בניו ובנותיו כשהם קטנים.
ובו ד' סעיפים

סעיף א

חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד
שהיה בני שש.

א

א מקור הדין.

ב אם החיוב הוא מן התורה.

ג החיוב לזון לפי עושרו.

ד כשהוא אינו אמיד, החיוב לזון ואם כופין על זה.

ה וכשש לו לאב מזון ליום אחד בלבד.

ו אם חייב לחזור על הפתחים לצורך מזון בניו.

ז ואם חייב להשכיר עצמו כפועל.

דף טור

הפוסקים באמוד.

מפתח הענינים

קלט

סימן עא סעיף ג ס"ק יח - סימן עג סעיף א ס"ק ו אות ב

דף טור

ס"ק אות

דף טור

ס"ק אות

עח ד להסוברים דצריך לישבע, היינו רק לאחר שתלד.
א האם חייב גם בשכר הנקה לאמו.
ב ובעדו עובר האם חייב האב ליתן לאמו הוצאות תוספת מזון הנצרך לה מחמת העיבור יותר מהרגילה.

סימן ע"ב דין המדיר אשתו מליהנות לו, ובו סעיף אחד.

המדיר את אשתו מליהנות לו או שלא תטעום אחד מכל המינים או שנדרה היא וקיים לה הוא עיין ביורה דעה בס"י רל"ה סעיף ג'.
א שם יתבאר בעזה"י.

ס' ע"ג שחיב בכסות ומדור וכלי בית לאשתו, ובו ט' סעיפים.

סעיף א

כסותה כיצד חייב ליתן לה בגדים הראויים לה.

א ואם חייב ליתן לה בגדים מיוחדים לשבת.
ב מותר הבלאות למי שייכים.
ג כשבגדיה בלו בגלל שימוש יתר, אם חייב ליתן לה אחרים.
ד כשבגדיה נגנבו אם חייב ליתן לה אחרים.

בימות הגשמים ובימות החמה בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית שבאותה המדינה.

ב סוג הבגדים שקונה לה.
ג ביאור משי"כ בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית.

ואם באותו מקום אין דרך לצאת אשה לשוק עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה נותן לה רדיד הפחות שבכל הרדידין.

ד החידוש שבדין זה.

ואשה לא תרגיל עצמה לצאת הרבה שאין יופי לאשה אלא לישב בזוית ביתה.

ה במקור הדין.
ב אם יכול הבעל לאסור עליה שלא תצא מהבית.
ג כמה פעמים חייב לאפשר לה לצאת מן הבית.

ובכלל הכסות שהוא חייב, חייב ליתן לה כלי בית ומדור שיושבת בו ומה הם כלי בית מטה מוצעת ומפץ או מחצלת לישב עליה.

ו מקור הדין ודיעות הראשונים בזה.
ב ואם חייב ליתן לה כר וכסת.

סעיף ג

מי שנשטתה מפרנסים מנכסיו בניו ובנותיו אפילו הם יתירין על שש עד שיגדלו.

ית האם ה"ה בנשבה.
א מקור הדין שמפרנסים גם ביתירין על שש ואם יש חולקין על זה.
ב להסוברים דבנשטתה זנין גם ביתירין על שש האם זה דוקא באמור או אפילו בלא אמור.
ג הא דזנין ביתירין על שש [גם באינו אמור], האם זה דוקא כשכבר זן אותם האב כשהיה בריא, או דזנין אותם אפילו בלא זנן האב תחילה.
ד וכשהיה שוטה או חרש כשנשאה.
כ מדוע רק עד שיגדלו.

סעיף ד

הבא על הפנויה וילדה ממנו אם הוא מודה שהולד ממנו חייב לזוננו.

כא מקור הדין ואם יש חולקים על זה.
ב אם האב חייב לזון בנו ממור (כשנולד מביאת איסור).
ג ואם חייב לזון בנו מגברית.
ד ואם חייב לזון בניו מהורעה מלאכותית.
כב האם צריכה להיות מיוחדת בביתו או סגי בהודאה בלבד.
ב אם צריך להודות בפירוש שהוא בנו או סגי כשמעשיו מוכיחים כן.
ג וכשהיא אומרת שאינו ממנו והוא אומר שהוא ממנו.
ד וכשטוענת שהוא בנו והוא טוען שמא הולד מאיש אחר.
ה וכשמכחיש שבא עליה (ולדעת התשב"ץ).
ו ואם חייב להישבע להכחיש או שאינו יודע שהולד ממנו.
ז וכשעד אחד מעיד כדבריה.
ח כשטוענת שהיתה בתולה והוא בעל ושנה ולא נתהפכה ולא שימשה במוך, והוא יודע מזה.
ט כשאנס אשה ואינו מודה שהולד הוא בנו.
י וכשטוען שבא עליה שלא כדרכה, או באופן אחר שלא תתעבר ואינו ממנו.
יא וכשהיא מופקרת או דיימא מעלמא.
יב וכשבא עליה כמה פעמים או שהיתה מיוחדת לו, או שהיתה משרתת בביתו, או ששירתו שניהם בבית אחד, ומצויה לו תמיד.
יג היתה משרתת בביתו ומכחיש ואומר שלא בא עליה כלל.
יד וכשהיא נכרית.
טו וכשהודת שהוא בנו ואחר כך הכחיש.
טז ומשודכת שהיתה רגילה להפגש ולהתייחד עם המשוך, ונתעברה ואומר שהוא ממנו.
יז וכשהיא ארוסה ואומרת שמהארוס נתעברה והוא מכחיש.
יח ונשואה שילדה והבעל אומר שאינו ממנו (באופן שלענין כשרות הולד מאמינים לו).
יט ובאופן שלענין כשרות הולד אין מאמינים לו.
כ וכשנשאת בתוך שלושה חדשים לגירושיה או לאלמנותה.
כא וכשנמצאת מעוברת אחרי ג' חדשים מגירושיה או משנתאלמנה, אם יכולה לתבוע מזונות מבעלה הראשון.
כב אם יש למטק על בדיקת מעברה כדי לקבוע מיהו האב לגבי מזונות הולד.

סימן עג סעיף א ס"ק ז - סימן עד סעיף א ס"ק ח

ס"ק אות

דף טור

ס"ק אות

סעיף ז

כל מי שיש לו עליו מזונות בין בחייו
בין אחר מותו יש לו כסות וכלי בית
ומדור וכל שב"ד מוכרים למזונותיו
מוכרים לכסותו וכלי ביתו ומדורו.

- א אשה שאמרה איני גיונית ואיני עושה, האם בעלה חייב פג
צכסות ומדור.
ב אשה שעובת את בית בעלה בטענה לא נכונה האם מגיע לה כסות.

סעיף ח

דין הבעל עם אשתו בטענות הכסות
והכלים ושכר המדור כדינים בטענות
המזונות אם אמר הוא נתתי והיא
אומרת לא נתן.

- טז עיין לעיל סי' ע' סעיף י' ובאוצה"פ שם. ב

סעיף ט

מי שמשכן כסות אשתו יכולה
להוציא מידו בלא כלום ועיין לקמן
סי' צ"ו.

- יז שם יתבאר בעזה"י.

סימן ע"ד. המדיר אשתו מכמה דברים. ובו י"ב סעיפים.

סעיף א

הדירה שלא התקשט ותלאו בתשמיש
שאמר קונם הנאת תשמישך עלי אם
תתקשט תתקשט מיד ותאסר
בתשמיש ויקיים שבעת ימים ואז
יוציא ויתן כתובה.

- א א הסעם דיכול לאוסרה רק בתלאו בתשמיש. ג
ב ואם תלאו בהנאתה ממנו.
ג ואם אסר הנאת תשמישה עלי, עיין לקמן סי' ע"ו סעיף
ס'.
כ ואם היא רוצה לקיים דבריו ולא להתקשט.
ג הסעם דיקיים שבעת ימים.
ד ביאור הדעות.
ה ואם כופין על זה בשוטים. פד א

וי"א שאם הדירה שלא התקשט
בעניות שנה אחת יקיים יותר מכן
יתיר גדרו או יוציא ויתן כתובה
ובעשירות שלשים יום יקיים יותר
מכן יתיר את גדרו או יוציא ויתן
כתובה.

- ז בביאור לשון השו"ע אם כונתו שהדירה בפירוש על שנה
אחת, או גם כשהדירה סתם יכול לקיימה שנה אחת.
ח הדירה על יותר משנה אם יוציא לאחר שנה מיד, או
תתקשט וימתין עוד ז' ימים, או אפשר דרינו כנודר
תשמיש ואינו ממתיין אלא ז' ימים. ב

וכלי אכילה ושתייה כגון קדירה
וקערה וחבית ופך ונר וכוס ובקבוק
וכיוצא בהן.

- ז א מקור הדין.
ב ובשל שרוצה למכור קצת מכלי ביתו אם יכולה האשה
לעכב.

סעיף ב

המדור ששוכר לה.

- ח א מקור הדין.
ב אם מותר לבעל למכור הדירה שדרה בו ולשכור לה
אחרת.
ג עמד לגרש את אשתו אם חייב ליתן לה מדור.
ד האם יכולה האשה להשכיר חלק מהמדור שלה.
ה מי שאינו רוצה לדור יחד עם אשתו. ב

בית של ארבע אמות על ארבע אמות
ותהיה רחבה חוצה לו ויהיה לו בית
הכסא חוץ ממנו.

- ט מקור הדין שצריך להיות ארבע אמות על ארבע אמות.

סעיף ג

ומחייבין אותו ליתן לה תכשיטיה
כגון בגדי צבעונין להקף על ראשה
ופדחתה ופוך ושרק וכיוצא בהן.

- י מקור הדין. ג

סעיף ד

בד"א בעניי שבישראל אבל בעשיר
כל דברים הללו נותן לה לפי עושרו.
מקור הדין, ואם כופין אותו ליתן לפי עושרו.

יא

סעיף ה

אם קצרה ידו ליתן לה אפילו כעני
שבישראל כופין אותו להוציא ותהיה
הכתובה חוב עליו עד שיעשיר ועיין
לעיל סי' ע' סעיף ג'.

- יב א מקור הדין שכופין להוציא.
ב דיעות החולקים על דין זה.
ג וכשקצרה ידו מליתן לה לפי כבודו. ג

סעיף ו

בניו ובנותיו עד בני שש חייב ליתן
להם כסות וכלי תשמיש ומדור.

- יג א מקור הדין, ואם חייב בבניו יותר מבני שש. פג א

ואינו נותן להם כפי עושרו אלא כפי
צרכן בלבד.

- יד טעם הדין.

אם אלך לבית אבי שאם לא תלאתו
בתשמיש אלא אמרה קונם בית אבי
עלי אינו יכול להפר אלא כיון
שתלאתו בתשמיש יכול להפר וכיון
ששמע ולא הפר יוציא מיד ויתן
כתובה.

יח פח בדעת השרע אם מחלק בנדרה היא, בין אמרה עד חדש ב
בין אמרה יותר מחדש.

ואם הוא אומר קונם תשמיש עלי אם
תלכי לבית אביך יותר מחדש אם הוא
דר עמה בעיר או יותר מרגל אם הוא
דר בעיר אחרת יקיים שבעת ימים
ואז יוציא ויתן כתובה.

יט א במקור הדין ודעות הפוסקים בזה.
ב הסוברים לחלק בין רדופה לילך לבית אביה או לא.
ג הסוברים לחלק בזה בין שהיה תנוד ברגל ראשון לאחר
הנשואין או שהיה יותר מאוחר.
ד וכשהגידה כבר שבחה לבית אביה, אם יוציא ברגל
שלישי.
כ במקור הדין וסעמו ודעות הפוסקים, אם יקיים ז' ימים
לבד, או שלאחר חדש או רגל ימתין עוד ז' ימים.

סעיף ה

בדרה היא ואמרה קונם הנאת
תשמיש עלי אם אלך לבית האכל
או לבית המשתה ושמע ולא הפר
יוציא מיד ויתן כתובה.

כא מקור הדין וביאורו.

סעיף ו

ואם הדירה הוא שאמר קונם הנאת
תשמיש עלי אם תלכי יוציא לאחר
שבעת ימים ויתן כתובה ואם טוען
הדרתיה בשביל בני אדם פרוצים
המצויים שם אם הוחזקו שם נאמן
ואם לאו אינו נאמן.

כב א באיזה אופן הדירה.
ב אם יש לחלק בין אסר כל בית אבל לבין אסר בבית אבל
מסוים.

סעיף ז

הדירה שלא תלך למרחץ בכרכים
שבת אחת ובכפרים שתי שבתות
שלא תנעל מנעל בכפרים שלשה
ימים ובכרכים מעת לעת יתר על כן
יתיר את נדרו או יוציא ויתן כתובה.

מקור הדין וביאורו.

כג

סעיף ב

בדרה היא שלא תתקשט או שאמרה
קונם תשמיש עלי אם אתקשט
ושמע ולא היפר לה יוציא ויתן
כתובה.

ט מקור הדין וסעמו, ומה הדין בנדרה שלא תתקשט לעולם,
וביאור דעת החולקים על השרע.
י אם זה גם בשחק לבד או דוקא כשקיים בפירושו.
יא וכשאנה יכולה לסבול הנדר אבל יכולה לסבול התנאי
וכן להיפר.

סעיף ג

אסר הבעל כלי שכניו עליו או כליו
על שכניו כדי שלא תשאילם ולא
תשאל מהם או שאמרה היא קונם
תשמיש עלי אם אשאל משכני כלים
או תשאילם מכלי ושמע וקיים לה
יוציא מיד ויתן כתובה.

יב א מקור הדין.
ב באלו כלים.
ג מצא פתח לנדרו לפני שהוציאה אם יש לחייב לבעל להוציאה.
יג הסעם דיוציא בנדרה היא וקיים לה הוא.
יד הסעם דיוציא במניעת השאלת כלים.

ואם אמר הוא קונם תשמיש עלי אם
תשאל מהם כלים או תשאילם אי
אפשר לה שלא תשאל מהם ולא
תשאילם והרי היא נאסרת מיד ויוציא
לאחר שבעה ימים ויתן כתובה.

טו הסעם דיוציא לאחר שבעה, ומה הדין כשתלה הנדר
דהשאלת כלים בהנאתה ממנו.

ואם היא אסרה כלי שכיניה עליה כדי
שלא תשאל מהם או שאמרה על
עצמה כלי בעלה שלא תוכל
להשאילם כדי שלא יחזיקו להם
טובה או שנדרה שלא לארוג בגדים
נאים לבניו והוא אינו יכול להפר
שאין זה מדברים שבינו לבינה
ואסורה לארוג ולשאול ולהשאיל
כלים תצא בלא כתובה מפני
שמשיאתו שם רע בשכניו.

טז הסעם שכתב השרע שאסרה על עצמה, ולא כתב סתם
שנדרה, כלשון הגמרא והרמב"ם.
יז ביאור דברי השרע "או שנדרה שלא לארוג בגדים וכו'".

סעיף ד

בדרה שלא תלך לבית אביה ותלאתו
בתשמיש שאמרה קונם תשמיש עלי

סימן עד סעיף ח ס"ק כד - סעיף י ס"ק לה אות ז

ס"ק אות

דף טור

ס"ק אות

דף טור

סעיף ח

הדירה ואמר לה קונם תשמישך עלי
אם תלכי לבית המרחץ בכרכים יותר
משבת אחת ובכפרים יותר משתי
שבתות או אם תנעלי מנעל בכפרים
יותר משלשה ימים ובכרכים יותר
מעת לעת ימתין שבועה ימים ואח"כ
יציא ויתן כתובה.

כד

א מקור הדין וטעמו עיין בס"ק הקודם.
ב וכשהדירה על דבר שהוא לסובתה, או כדבר שאינה
מחויבת לעשותה.

סעיף ט

האומר לאשתו אין רצוני שיבואו
לביתי אביך ואמך אחיך ואחיותיך
שומעין לה.

כה

כ

א מקור הדין וטעמו.
ב אם יכול לעכבם מלבוא אפילו לזמן קצר מאד.
ג ואם יכול לעכבם מלבוא גם כשהוא אינו בבית.
ד וכשהבית שייך לה או לקרוביה.

כו

כא

א אם הדין גם כן כשאינו אומר טעם וסיבה למה אינו רוצה
שיכנסו לביתו.
ב וכשמבקשת האשה לדור בבית אביה שיש לה חלק בה.
ג וכשהיא מסרבת לשמוע לו, וקרוביה באין אצלה.
ד וכשהתנו בשעת קידושין שתדור חמותו עמו, עיין לקמן
סקל"ד אות ב'.

ותהיה היא הולכת להם כשאירע להם
דבר.

כז

כשאירע להם דבר הולכת בכל יום.

ותלך לבית אביה פעם בחדש ובכל
רגל.

כח

כ

א כשרוצה ללכת לבית אביה ללדת או להתרפאות שם.
ב וכשהתנו לפני הקדושין שלא תלך לביקורים, וכשהיה
התנאי עם התורים ולא עמה, או שהתחייבה ע"ז אחר
הנשואין.
ג וכשרוצה האשה שתדור עם בתה בגפרד כדי לשמרה.
א דעות ומנהגים אם יכולה ללכת לבית אביה יותר מפעם
אחת בחודש.
ב אם יש לחלק בזה בין כשאביה דר בעיר או מחוץ לעיר.

ולא יכנסו הם לה אלא אם אירע לה
דבר כגון חולי או לידה.

ל

ד

א מה נקרא חולי לענין זה.
ב וכשהלה בנה של האשה אם יכולים קרוביה לבוא.
ג כשסען שקרוביה עושים כישוף ואינו רוצה שיבקרו את
אשתו.

סעיף י

וכן היא שאמרה אין רצוני שיבואו
לביתי אביך ואמך אחיך ואחיותיך

ואיני שוכנת עמהם בחצר אחד מפני
שמריעין לי ומצריין לי שומעין לה.

לא

צא ד

ב

צב א

אם יכולה למנוע מהם גם כניסת ארעי לבית.
ג וכשהיא אינה בבית.
הסוברים דין זה הוא רק באמו ואחיותיו ולא באבי
ואחיו, והחולקים ע"ז.

לג

ב

א פירוש הדבר שגם גורמים לה קטטה עם בעלה, או שהם
מתקוטטים עמה.

ב

ד

ב כשרוצה שלא יכנסו אליה, האם צריכה ג"כ לסעון מפני
שמריעין לי וכו', או דסגי בלא נתינת טעם לדבריה.
ג וכשאינה רוצה לדור עם חמותה, שמקללת אותה מפני
שאינה עושה המלאכות שאשה צריכה לעשות לבעלה.
ד וכשאינה רוצה לדור עמהם הגם שאינם מריעין לה, או
שתושש שמה ויריעו לה.

ה

ב

וכששוכנים עמה בבית אחד.

א

ג

אם שומעין לה גם כשיש לבעל הפסד אם לא ידור עם חוריו.
ב וכשהתנו לפני הנשואין, או שהתחייבה האשה בשטר,
שתדור חמותה עמה.

ג

ד

וכשלא התנו מפורש אלא שהאשה ידעה שגר עם אמו.
ד וכשישנה הכחשה ביניהם, אם הסתמחה חיתה לתמיד או
רק לתקופה מסוימת.

ה

א

דעת הראב"ד ודעמיה, דס"ל דשומעין לה רק כשהן באו
לגור אצלה, והחולקים ע"ז וס"ל דבכל אופן שומעין לה.
ו ולדעת הראב"ד כשדרים בבית אחד ממש, האם שומעין
לה בכל אופן.

ז

ב

ז וכשמביאה ראייה שחמותה מרגלת קטטה ביניהם.
ח וכשהחמותה חוזקת להרגיל קטטה בין האשה לבעלה,
עיין בס"ק הבא אות ג'.

ט

א

וכשהקטנות גורמות לכך שהבעל מכה אותה.
י להחולקים על הראב"ד, האם מודים דאין שומעין לה,
כשהמדור של קרובי הבעל.

יא

א

כשמחריב ליתן לה מדור לעצמה, אם יכולה לומר
שירתיקנה למכוי או לשכונה אחרים.

יב

ד

וכשיש לו שני בתים אם יכולה לומר שהיא תדור בבית
המובחר.

יג

א

כשאינו נותן לה מדור לעצמה, הגם שמחויב ליתן.

ודוקא שנראה לבית דין שיש ממש
בדבריה שהם מריעין לה וגורמין
קטטה בינה לבעלה אבל בלאו הכי
אין שומעין לה דהא המדור אינה
שלה רק של בעלה.

לה

א

א מה פירוש שנראה בב"ד, ואם היינו באומד הדעת, או
שצריך שיתברר הדבר, או שתביא ראיה.

ב

צא ג

דעות הסוברים שאינה צריכה לברר דבריה.

ג

צא א

וכשהחזקה החמות להרגיל קטטה בין האשה לבעלה.
ד וכשהמיה זקן מופלג שדר עמם גורם להפרעות בשלום
בית.

ה

א

וכשאינה מבקשת לדחות אותן, אלא שרוצה שיתן לה
דירה אחרת.

ו

א

ובמקום שאין לו הפסד מזה שיגורו לבדם.

ז

ד

אם צריכה לברר דבריה גם כשהמדור הוא שלה.

מפתח העינים

סימן עד סעיף י ס"ק לה אות ח - סימן עה סעיף א ס"ק ז אות יא

קמא

אות	ס"ק	דף טור	ס"ק	אות	דף טור
ח	וכשיש בירור שהבעל מכה אותה, והיא טוענת שחמתה היא סיבת ההכאה.	צו ד	ב	א	דעות הפוסקים מה נקרא ארצות חלוקות.
לו	כשאין שומעין לה, וז"מ אינה הולכת לדור עמו מה דינה.	צז א	ג	ב	מה דינם של שני מקומות מרוחקים במלכות אחת.
	ובוהגין להושיב עמהם איש או אשה נאמנים ותדור עמה עד שיתברר על ידי מי נתגלגל הריב והקטטה.		ד	ג	וכשהיו המלוכויות מחולקות מלפנים ועכשיו הם תחת מלך אחד.
לז	מקור דברי הרמ"א והדעות בזה.		ה	ד	נשא אשה מאותה מדינה ואח"כ השתנה המצב, ומקומו ומקומה הם בשתי מדינות.
	לכמה זמן מושיבין ביניהם נאמן.	ב	ה	ה	האם נשתנה הדין בזמנינו כשנתקצרו המרחקים ע"י כלי התחבורה.
	וכשאין הסכמה על הנאמן.	ג			שמי שהוא מארץ מהארצות ונשא אשה בארץ אחרת כופין אותה ויוצאה עמו לארצו.
	וכשלא מצאו נאמן שמסכים לדור עמהם, האם מוציאין אותם למדור אחר שיש בו שכנים נאמנים.		ג	א	מי נקרא בן ארץ לענין זה.
	וכשהושיבו עמהם נאמנת לזמן מסוים, ועבר הזמן ולא באו לביר לברר הדבר.		ד	א	מקור הדין והדעות בזה.
	סעיף יא			ב	דעת השלחן ערוך והסוברים כדעה ראשונה.
	האיש שאמר איני דר במבוי זה מפני שבני אדם רעים או פרוצים או גוים בשכונתי ואני מתירא מהם שומעין לו ואע"פ שלא הוחזקו בפריצות ואפילו היה המדור שלה מוציאין אותה ממנו.		ג	ג	האם יש לחלק בדין זה, בין אם רק אירס בארצה לבין נשאה בארצה, ובדעת מהר"ם מרוטנבורג.
לח	במקור הדין.		ד	ד	לדעה שכופין אותה לצאת לארצו האם יכול להוציאה מכרך לעיר או להיפך.
לט	ביאור ממה הוא מתירא.		ה	ה	וכשהיה דרה בנוה יפה או במקום שרובו ישראל, והוא דר בנוה רע או במקום שרובו גוים.
מ	כשאינו רוצה לדור שם מפני שמוציאים עליה שם רע.	ד	ו	ז	וכשאין לו דירה קבועה.
מא	הטעם דשומעין לו אע"פ שלא הוחזקו בפריצות.		ז	ח	האם ישנתה הדין כשהוא מתעכב בארצה לאחר הנשואין.
מב	אם שומעין לו גם כשמוחזקים לאנשים כשרים.		ח	א	וכשיש חשש סכנה בדרך מארצה לארצו או בארצו.
	ביאור מה הרבנותא כשהיה המדור שלה.		ב	ב	מה הדין כשהוא כבר הלך לארצו.
	אם יכול להוציאה גם מנוה היפה לנוה הרע.	צח א	ג	ג	האם יכול להוציאה גם לארץ אחרת.
	וכשהתנו קודם הנשואין שלא יוציאה ממקום למקום.		ד	ג	וכשהלכה למדינה אחרת קודם שהוציאה לארצו.
מג	אם יכול למנוע אחרים מלהתארח בקביעות בשכונתו, מחשש שהם פרוצים.				או תצא בלא כתובה ובלא תוספת שעל מנת כן נשאה אע"פ שלא פירש.
	סעיף יב		ו	א	מקור וטעם הדין שיוצאת בלא כתובה.
	וכן היא שאמרה כן אע"פ שהוא אומר איני מקפיד עליהם שומעין לה.		ב	ב	דעות הפוסקים אם מפסידה גם תוספת.
	בטעם הדבר, ומה הדין כשמקללים אותה וילדיה.		ג	ג	והאם מפסידה שאר כסות ועונה עד שמתגרשת.
	אי המכה אשתו או היא מקללתו עיין דינו לקמן ס"ק קכ"ד.		ד	ד	יצא למקום אחר ותור אח"כ למקום הראשון האם מקבלת הכתובה.
	סימן ע"ה חילוק הארצות לענין נשואין ודיני ארץ ישראל.		ה	ה	כיצד היא הכפיה.
	ובו ה' סעיפים:		ז	א	מה הדין כאשר עשו ביניהם תנאי מפורש.
	סעיף א			ב	המנהגים לכתוב בכתובה תנאי על מקום הדירה, ומה הדין אם כתבו תנאי שונה מן המנהג.
	שלוש ארצות בארץ ישראל חלוקות זו מזו לענין נשואין יהודה ועבר הירדן והגליל וכל הישוב הוא ארצות כגון ארץ כנען וארץ מצרים וארץ תימן שחלוקים בלשונם.		ג	ג	וכשהתנו ביניהם לפני הנשואין, ובתנאים או בכתובה נכתב ההפך מהתנאי, או לא נכתב כלום.
			ד	ב	וכשיש מחלוקת ביניהם אם היה תנאי.
			ה	ה	וכשהתחן טוען שהתנאי אין בו ממש, אלא הוא רק שיגרת לשון הכתובה.
			ו	ו	כשהסכימו על מקום המגורים אחרי הנשואין.
			ז	ז	וכשיש ספק בלשון התנאי.
			ח	ח	התנה שלא להוציאה והלכו מרצונם לעיר אחרת ותזויר, האם תזויר לתנאי הראשון.
			ט	ט	כשיצאו ממקום הנשואין האם יכול להוציאה למקום אחר.
			י	י	להסוברים שהתנאי אינו נמחל, האם יכולה להכיריתו לחזור למקומם הראשון.
			יא	יא	וכשטוענת שהסכימה לצאת עמו ע"ד לחזור מיד.

סימן עה סעיף א ס"ק ח - ס"ק יח אות י

ס"ק אות

דף טור

ס"ק אות

דף טור

אבל אינו יכול להוציא מעיר לכרך
או להיפך בגליל אחד אע"פ שהתנה
עמה להוציאה מגליל ליהודה וכן כל
כיוצא בזה.

ח קז האם הוא רשאי לצאת בלעדיה.
ט א מקור הדין ודעות הפוסקים בזה.
ב והאם יכול להשאירה במקומה או להוציאה בארצה למקום
השזה למקומה.
ג והאם יכול להוציאה לארצו לעיר שלא בא ממנה, או
לכרך בארצו למרות שהוא דר בעיר.

אבל הנושא אשה באחת מהארצות
והוא מאנשי אותה הארץ אינו יכול
להוציאה לארץ אחרת.

י א מקור הדין, והאם יכול להוציאה לארצה.
ב כשנשנים מארצות נפרדות, וקדשה בארצה, ונשאה בארץ
שלישית, האם יכול להוליכה לארצו או לארצה.
ג וכשקידשה בארץ שלישית ונשאה בארצה.
ד וכשקידשה בארצו ונשאה בארצה.
ה וכשגם הקדושין וגם הנשואין היו בארץ שלישית.
ו וכשנשנים מארץ אחת ונישאו בארץ אחרת, האם יכול
להוציאה לארץ שלישית.
ז ואם כופין לשוב לארצם.

אבל מוציאה ממדינה למדינה ומכפר
לכפר באותה הארץ ואינו יכול
להוציאה ממדינה לכפר ומכפר
למדינה.

יא מקור הדין שמוציאה באותה ארץ למקום השזה, והסוברים
כן.
יב א מקור הדין שאינו יכול להוציאה למקום שאינו שזה
וסעמו.
ב מה נקרא "מדינה" ומה נקרא "כפר", והאם זה דוקא, או
שהדבר תלוי בגודל המקומות ובמה שיש בהם.
ג וכשרוצה להוציאה משכונה לשכונה באותה העיר.
ד האם יכול להוציאה ממדינה למדינה ומכפר לכפר, גם
בלא סעם או מסיבות שאינם קשורות לאופי המקום.
ה האם יכול להוציאה מכפר למדינה כשהם קרובים זל"ז.
ו ומה הדין כשהוא ממדינה ונשאה בכפר או להפך.
ז וכשבן עיר מארץ אחת נשא בת כרך מארצו או מארץ
אחרת והוציאה לעירו, האם יכול להוציאה משם לכרך
ולהפך.
ח וכשקדונית מסכימה לעבור למקום שאינו שזה למקומם,
אך מתנגדת לעבור למקום מסרים שהוא רוצה.
ט עיין עוד בנדרונים אלו לעיל סק"ט.

וי"א דאם היו שניהם מארץ אחת
ונשאה בארץ אחרת היא יכולה לכונן
אותו לילך עמה לארצה אפילו מכפר
למדינה או להיפך אבל אם שניהם
מארץ אחת ונשאה באותה הארץ אין
א' מהם כופה לשני להוציאו ממדינה

לכפר או להיפך אבל ממדינה
למדינה או מכפר לכפר האשה יכולה
להכריחו שילך עמה למקומה הואיל
והם שוים.

יג א הסוברים שכח הכפיה הוא ביד האשה, וביאור שיטתם.
ב הסוברים שיש לחשוש לסכרת ר"ת ולא לכפות את
האשה.
יד א טעם הדין דהיא יכולה לכונן אותו לילך עמה לארצה.
ב והאם גם הוא יכול לכפותה לחזור לארצם.
טו א מקור הדין שבמקומות שאינם שוים, אין אחד כופה לשני,
ומה הדין כשהם מב' ארצות ונשאה בארצה.
ב ובשניהם מב' ארצות ונשאה בארצו.
ג וכשנשאה בארץ שלישית.
ד וכשנשאה בארצה אך לא בעירה.
ה וכשקידשה בארצה.
ו וכשנשנים מארץ אחת, אלא שהוא מכרך והיא מעיר, קיג א
ונשאה בארץ אחרת, האם יכולה להוציאה למקומה.
ז וכשנשנים בני עיר, או שהוא מעיר והיא מכרך ונישאו
בכרך בארצם.
ח וכשהסכימה לצאת עמו למקום שאינה מחויבת, האם
יכולה לחזור בה.
ט וכשמחמת אונס אינו יכול לדור במקום הנשואין.
טז א מקור הדין שבמקומות שוין היא יכולה להכריחו שילך
עמה.
ב וכשרוצה להוציאו מעיר לעיר אחרת שאינה עירה, או הוא
רוצה להוציאה.
ג וכשנישאו בעירו.

היה דר עמה בעירו ולא מתדר ליה
שם ונסע עמה לעירה דרך מקרה ולא
אתדר ליה יכול לחזור ולהוציאה.

יז א מקור הדין, ולהיכן יכול להוציאה.
ב אם יש חילוק בדיון זה בין אם יצאו בעל כרחם, לבין אם
יצאו מרצונם.
ג כשהסכימה לעבור ממקום הנשואין, האם יכולה לחזור בה. קיד א

יש אומרים אם לא יוכל להחיות
ולפרנס עצמו כופין אותו שתלך עמו
למקום שרצה.

יח א מקור הדין והסוברים כן.
ב לדעה זו האם יכול להוציאה דוקא כשבודאות כאן אינו
מתפרנס.
ג וכשאין ידוע שיכול להתפרנס במקום אחר.
ד וכשהוא מתפרנס בריות גם בעירו, אך יכול להרויח יותר
בעיר אחרת.
ה אופנים נוספים שיכול להוציאה אע"פ שגם בעירו מרויח.
ו והאם יכול להוציאה גם מארץ ומעיר לכרך וכדומה.
ז ולהוציאה מגזת יפת לנזה רע או מעיר שרובה ישראל
לעיר שרובה גוים.
ח ולהוציאה למקום שיש בו כמה ריעותות.
ט וכשבמקום חדש גם אינו מתפרנס, האם יכול להחזירה קטז א
למקומם הראשון.
י בשבע שלא יציאנה למדינה אחרת או שהתנו כן בפירוש.

גד א מקור הדין, והאם יכול להוציאה גם מארץ לארץ או מעיר **קכא** א לכפר.

סימן עה סעיף ג ס"ק כח אות יד - סעיף ה ס"ק לח

ס"ק אות	דף טור	ס"ק אות	דף טור
יד	והאם יכול לכפותה לעלות, גם כשהוא עצמו נמצא כבר בארץ.	ג	והאם רשאי למנוע ממנה שאר כסות ועונה או לעגנה.
טו	והאם יכולים לכפות לעלות גם קודם הנשואין.	ד	והאם רשאי לגרשה בע"כ אפילו במקומות שקיבלו עליהם שלא לגרש בע"כ.
טז	וכשרדו כבר בארץ ויצאו ברצון, האם אפשר לכפות לעלות שוב.	ה	ובמקומות שנהגים להישבע שלא יגרשנה בעל כרחיה.
יז	האם כופין גם כשהאחד מהם חולה או אנוס.		
יח	וכשרוצה לכפותה בזמן שהוא כבר חולה כמה שנים בביטול עונה.	ד	
יט	האם הבעל יכול לכפות רק כשיש לו אפשרות להתפרנס בארץ ישראל.		
כ	ולהסבירים שאין יכול לכפותה, האם ישתנה הדין כשיודע שבועד זמן מה גם בחו"ל לא יוכל להתפרנס.	א	קבו
כא	כשמשכמה לעלות לאחר זמן, האם יכול לכפותה לעלות מיד.	כא	
כב	כשהתנו בשבועה שלא יוכל להוציאה ממקומה, האם גם לארץ ישראל ולירושלים אינו יכול להעלותה.		
כג	וכשהתנה בפירוש שלא יוציאה גם לארץ ישראל.	ג	
כד	וכשעלו לארץ ישראל וחזרו למקומם הראשון ברצון שניהם, ושוב רוצה להעלותה, האם התבטל התנאי.	ד	
כה	וכשנשיא בארץ ישראל והתנו לצאת לחו"ל.	א	קכת
כו	אשה שתבעה כסף מבעלה עבור הסכמתה לעלות לארץ ישראל.	כו	
כז	האם יש הבדל בין כפיית האיש או האשה.		
כח	והאם כשמונעות דחוקים בארץ ישראל, היא יכולה לכפותה לעלות.	א	קכט
	אפילו מנוה היפה לגוה הרע, ואפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גויים		
ל	מקור הדין.		
לא	מקור וטעם הדין.	א	
ב	האם מעלין גם מנוה טוב שרובו ישראל לגוה רע שרובו גויים.	ב	
ג	והאם כופין לעלות למקום שרובו מומרים.	ג	
	ואין מוציאין מארץ לחו"ל ואפילו מנוה הרע לגוה הטוב ואפילו ממקום שרובו גויים למקום שרובו ישראל		
א	האם ישתנה הדין כשהיא לבדה עלתה לארץ ישראל והוא עדיין בחו"ל.	א	לב
ב	וכשהוא אנוס לצאת לחו"ל האם כופין אותה לצאת עמו.	ב	
ג	וכשיצא לצורך מצוה.	ג	
לג	מקור הדין שאין יכול להוציאה אפילו לגוה הטוב, והאם זה גם כשאין חשש שגוה היפה בודק.	ג	
	סעיף ד		
	אמר האיש לעלות לארץ והיא אינה רוצה תצא בלא כתובה		
א	האם יש לה תוספת כתובה.		לד
ב	ומה דין הנדונייה.	ד	
	אבל נכסי מלוג שלה ונצ"ב הקיימין נוסלת ואם אינם קיימים אם הוא הפסידין נצ"ב א"צ לשלם ונ"מ צריך לשלם ואם נגנבו או נאבדו נ"מ לית לה ונצ"ב צריך לשלם	לח	
	יתבאר בעזרת לקמן סי' ע"ז סעיף ג.		
	והא דכתובה אין לה דוקא שנשאר בארץ אבל אם חוזר לסוף כמה שנים להתיישב בחו"ל צריך לשלם לה או ליורשיה אף הכתובה		
א	הסוברים כן.	א	לו
ב	והאם יש חילוק בדין זה בין אם גרשה כבר או לא.	ב	
	אמרה היא לעלות והוא אינו רוצה יוציא ויתן כתובה וה"ה לכל מקום מארץ עם ירושלים שהכל מעלין לארץ ואין הכל מוציאין משם הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין משם.		
א	מקור וטעם הדין שגם בזה"ז כופין לעלות מארץ ישראל לירושלים, והסוברים כן.	א	לז
ב	מה נחשב ירושלים לענין זה.	ב	
ג	והאם מעלין מארץ ישראל לירושלים גם לגוה הרע ולמקום שרובו גויים.	ג	
ד	והאם גם האשה כופה את בעלה לעלות מארץ ישראל לירושלים.	ד	
ה	והאם אפשר לכפות לעלות לירושלים ע"מ לחזור.	ה	
	סעיף ה		
	יש מי שאומר דהא דכופין לעלות לארץ היינו בדאפשר בלא סכנה הלכך מסוף המערב עד גוא אמון אין כופין לעלות ומגוא אמון ולמעלה כופין לעלות דרך יבשה וגם דרך ים בימות החמה אם אין שם ליסטים		
א	מקור הדין והפוסקים כן.	א	לח
ב	האם יש סוברים שגם במקום סכנה כופין.	ב	
ג	והאם יש מי שאומר שבה"ז אין כופין מטעם סכנה גם קלד	ג	
	כשאפשר לעלות בלי להסתכן.		
ד	ולדעת הסוברים כשי"ע, מהי סכנת דרכים שמונעת את הכפייה לעלות.	ד	
ה	והאם דרך הים נחשבת תמיד לסכנה.	ה	

רשימת הספרים

שהובאו באוצר הפוסקים כרך זה

(מלבד ספרי הראשונים שעל הש"ס ונו"כ הר"ף הרמב"ם הרא"ש הטור והשו"ע)

א	ארץ ישראל בספרות התשובות	בת נעות המרדות	היכל יצחק
אבי עזר (לבעל תפארת ישראל)	ארץ צבי ותאומי צביה		היכל מלך
אבן האול		ג	הלכה ורפואה
אבן השהם ומאירי עינים	ב	גאוני בתראי	הלכה למשה (אלבז)
אבן פינה (דרישת ארי)	באר המים	גבעת פנחס	הלכה למשה (מיימון)
אבני האפד	באר מים חיים (ויטאל)	גדולי תרומה	הלכות גדולות
אבני מלואים	בגדי יו"ט	גדולת מרדכי (אמייס)	המאסף (קובץ)
אבני משפט	בגדי ישע (על המרדכי)	גינת ורדים	הסבא קדישא
אבני נזר	בד קדש (שבספר כבוד יו"ט)	גן יעקב	העמק שאלה
אבני צדק (פנס)	ביאור מנחם	גזוי שלום	הפלאה
אבני שיש (אבוסבול)	ביאורי מהר"ל (על הטור)		הפרדס (קובץ)
אבק דרכים	ביאורי מהרש"ל (על הטור)	ד	הר הכרמל
אגודה	בית אפרים	דבר אמת	הר המור
אגרות משה	בית דוד (דוד)	דבר הלכה (קלצקין)	הר הקודש
אדרת אליהו (ריק)	בית דוד (על המשניות)	דבר יהושע	הרי בשמים
אהל יוסף (מולכו)	בית הלוי (שו"ת)	דבר משה (אמארייליו)	הרי קדם
אהלי יאודה (אמאדו)	בית הלל (על השו"ע)	דבר שאול (סתהון)	התורה והמדינה
אהלי יעקב	בית יהודה (לביא)	דבר שמואל (אבוהב)	התקנות בישראל
אוהב משפט	בית יהודה (עייאש)	דבר שמואל (עמר)	
אוסף פסקי דין	בית מאיר (על השו"ע)	דברי יוסף (בירדוגו)	ו
אוצר הגאונים	בית יעקב (כתובות)	דברי יששכר	והשיב משה
אור גדול	בית יעקב (שו"ת)	דברי מלכיאל	וזאת ליהודה (מסלתן)
אור זרוע	בכורי אשר	דברי מרדכי (גאלאנטי)	ויאסף שלמה
אור המזרח (קובץ)	בן פורת יוסף	דברי משה (בירדוגו)	ויאמר בועז
אור שמח (על הרמב"ם)	בן שלמה	דברי סופרים (ר' צדוק הכהן)	ויאמר יצחק
אורים גדולים	בני אהרן (לפפא)	דברי ריבוב	ויאמר מאיר
אורים ותומים	בני בנימין וקרב איש	דברי שאול (עדות ביהוסף)	ויגד משה (ויגאן)
אוריתא (קובץ)	בני דוד (פלקון)	דברי שמואל (ארדיטי)	ויאל משה
אות היא לעולם	בני משה (שילטון)	דגל מתנה אפרים	ויען אברהם (ריוח)
אזן אהרן	בנימין דחיי	דינא דחיי	ויען משה (שבספר שערי משה)
אילת אהבים	בנין עולם	דיני ומנהגי ארגיל	וישב יוסף
איש מצליח	בנין ציון (עטלינגר)	דרוש וחידוש רע"א	וישב משה (וורגר)
אם הדרך (אשכנז)	בעי חיי	דרך אמונה (ביבאס)	
אם למסורת (די השב)	בקש שלמה (דבאן)	דרך המלך (רפפורט)	ז
אמירה נעימה	ברית אברהם (פיצטריקוב)	דרך עץ החיים (אלגאזי)	זהב שבא (דיין)
אמר שלמה	ברית יעקב	דרכי נועם	זכור לאברהם (אלקלעי)
אמרי בינה (קלאסני)	ברית כהונה		זכירה לחיים (על המדרש)
אמת מארץ	ברך משה	ה	זכרון אהרן (קונטרס החזקות)
אנציקלופדיה הלכתית רפואית	ברכי יוסף	האלף לך שלמה	זכרון יהודה (להר"י בן הרא"ש)
אסיא (קובץ)	ברכת אליהו (בן הרוש)	הגהות יד אפרים	זכרון יוסף (שטיינהרט)
אפי זוטרי	ברכת אליהו (על ביאור הגר"א)	הגהות הרמ"ק (על הרמב"ם)	זכרון משה (אוולאי)
ארעא דרבנן	ברכת יוסף	הגהות הר"מ	זכרון שילה
ארץ חיים (סתהון)	ברכת שלמה (טנא)	הגם שאול	זכרנו לחיים
ארץ טובה	בשמים ראש (כסא דהרסנא)	הזן יוסף	זקן אהרן (הלוי)

זרע אברהם (יצחקי)	ימי שלמה (קמחי)	מזכרת (לזכרו של הרב הרצוג)	נועם
זרע אמת	יפה ללב	מחזה אברהם (די בוטון)	נחלת צבי (על השו"ע)
זרע אגשים	יקהיל שלמה	מחנה אפרים	נחלת שבעה
זרעו של אברהם	ירים משה (קאשטרו)	מטה אהרן (בן חסין)	נפש חיה (צבאן)
	יריעת שלמה	מטה יוסף	נפת צופים
	יש מאין	מטה לחם	נר מערבי
	יש שכר	מילי דאבות	נשאל דוד
חבלים בנעמים	ישועות יעקב (על השו"ע)	מים טהורים	נשמת כל חי
חבצלת השרון	ישועות מלכו	מים עמוקים	נתיבות השלום
חוט השני	ישועות משה	מימר חיים (חיים לעולם)	
חוף ימים	ישכיל עבדי	מלבושי יו"ט	ס
חות יאיר	ישמח לב (פראנג'י)	מלך שלם	סופר המלך
חזון איש	ישמח לבב	מנחת אלעזר	סידור בית יעקב (עמדין)
חזון נחום	ישרי לב	מנחת הח"ג	סיני – ספר יובל
חזקה רבה		מנחת העומר	סם חיי
חידושי הרמ"ז (על המשניות)		מנחת הקומץ	סמ"ג
חידושי מהר"ט (על הש"ס)	כ	מנחת חינוך	ספר העיטור
חידושי רע"א	כוכבי יצחק	מנחת יצחק	ספר התרומות
חיים ושלוה	כנסת הגדולה	מנחת פתים	ספר יהושע
חיים שאל	כסא אליהו	מעון אריה	ספר קובץ (על הרמב"ם)
חינא וחסדא	כפי אהרן (עזריאל)	מעיל צדקה	
חכם צבי	כפתור ופרח	מעיל שמואל	ע
חלקת יואב	כרם חמר	מעשה אליהו	עבודת הגרשוני
חמדה גנוזה (תשובות הגאונים)	כרם שלמה (אמארייליו)	מעשה בית דין (דגור)	עבודת השם
חסד לאברהם (אלקלעי)	כרם שלמה (האס)	מעשה בצלאל (על הריקנטי)	עדות ביעקב
חסד לאברהם (תאומים)	כתב סופר	מעשה חושב (על שער המלך)	עדות ביהוסף (אלמושנינו)
חק ומשפט	כתונת יוסף (בירדוגו)	מעשה רוקח (על הרמב"ם)	עושה שלום
חקות החיים		מצח אהרן	עזר מקודש (על השו"ע)
חקי חיים (בורגיל)	ל	מצפה אריה	עזר משפט
חקרי לב	לב חיים (ביטון)	מקדשי השם	עזרת יהודה
חתם סופר	לב מבין (בירדוגו)	מקוה המים	עט סופר
	לב מבין (נבארו)	מקור ישראל (בורלא)	עטרת פז (על הרא"ש)
י	לב שלמה (הלוי)	מר ואהלות (ענתיבי)	עין יצחק
יאודה יעלה (קובו)	לבוש	מראה פנים (על הירושלמי)	עמודי אש (אייזנשטיין)
יביע אומר	לבושי מרדכי	מרכבת משנה (על הרמב"ם)	עמק המלך (על הרמב"ם)
יד אפרים (וינברגר)	לחם רב	משה ידבר	עמק יהושע (מאמאן)
יד המלך (לנדא)	לחם שמים (על משניות)	משחא דרבותא	עצי לבונה (על השו"ע)
יד ימין	ליצחק ריח	משכנות הרועים	עצי לבנון
יד מלאכי	לך שלמה	משנה הלכות	ערוך השלחן
יד רמ"ה (מאמאן)	לקט יוסף		ערך לחם
ידות נדרים (באטנזאהן)	לשכת הסופרים (על השו"ע)	נ	ערך שי
ידי אליהו		נאמן שמואל	
ידי דוד	מ	נבחר מכסף	פ
יוסף אומץ (לחיד"א)	מגילת אסתר (על ספר המצוות)	נדיב לב	פאת השלחן
יחזק דעת (יוסף)	מגילת ספר	נהורא דיעקב	פחד יצחק
יין הטוב	מגן גבורים	נהר מצרים	פירוש ר' דוד ערמאה (על הרמב"ם)
יכין ובוועז	מגן שאול (שאול)	נודע ביהודה	
ים של שלמה	מועדים וזמנים	נוה שלום (שולאל)	
ימי יוסף	מוצל מאש		

רשימת הספרים

קמד

פני אריה (מברסעלא)	ר	שמן המשחה	מהר"ם גאלאנטי
פני דוד	ראבי"ה	שמן ראש	מהר"ם מינץ
פני יהושע (על הש"ס)	ראב"ן	שמש ומגן	מהר"ם מלובלין
פני יהושע (שו"ת)	ראש משביר	שמש צדקה	מהר"ם מרוטנבורג
פני יצחק (אבולפאי)	ראשית חכמה	שער המלך	מהר"ם פאדוה
פני מבין (על חו"מ)	רב פעלים	שער משפט	מהרשד"ם
פני משה (על השו"ע)	רבינו ירוחם	שערי דעה	מהרש"ם
פני משה (שו"ת)	רחמים פשוטים	שערי עזיאל	ר' ברוך אנגל
פסקי דין רבניים		שערי עזרא (בצרי)	ר' גבריאל אשכנזי
פסקי הלכות (יד דוד)	ש	שערי עזרה (טראב)	ר' טיאה וויל
פסקי הרי"א	שאלת יעב"ץ	שפת אמת (חאגיז)	רמ"ע מפאנו
פסקי רי"ד	שארית יהודה (טאיטאצאק)	שרידי אש	רע"א
פסקי ריקנאטי	שארית יוסף (הלוי)		
פעולת צדיק	שארית יעקב (טראב)	ש"ת	ת
פרדס רימונים (כץ)	שב יעקב	בית יוסף	תבואות שמש
פרח מטה אהרן	שבות יעקב	הראנ"ח	תהלה לדוד
פרי עץ חיים (אמסטרדם)	שבט הלוי	הרא"ש	תומת ישרים
פרשת המלך	שבילי דוד (על השו"ע)	הרב"ך	תוספות חיים (על השו"ע)
	שבילין (קובץ)	הרדב"ז	תוספות יו"ט
צ	שביתת יו"ט	הרד"ם פדר	תוספות ירושלים (על השו"ע)
צדקה ומשפט	שבעת הנרות (על תשב"ץ קטן)	הר"י מיגש	תועפות ראם (אנקאווה)
צוף דבש	שבת הארץ	הריב"ם שנייטון	תועפות ראם (טויבש)
ציץ אליעזר	שדה הארץ	הריב"ש	תורה שבעל פה (קובץ)
צל הכסף	שדי חמד	הריטב"א	תורות אמת
צלעות הבית	שואל ומשיב	הרי"ף	תורת אמת
צמח צדק (ליובאוויטש)	שואל ונשאל	הרמב"ם	תורת חסד (פריחא)
צפונות (קובץ)	שופריה דיעקב	הר"ן	תחומין
צפנת פענח (על הרמב"ם)	שושנים לדוד (צבאח)	הרשב"א	תירוש ויצהר
צפנת פענח (שו"ת)	שי למורה (יונה)	הרשב"א המיוחסות לרמב"ן	תעלומות לב
	שי למורה (על השו"ע)	הרשב"ש	תקפו של יוסף
ק	שיבת ציון (כהן יונתן)	מבי"ט	תרומת הדשן
קדושת יו"ט (ליפמאן)	שיורי ברכה	מהר"ח או"ז	תרועת מלך (זוסמנוביץ)
קהילת יעקב (אלגאזי)	שליה	מהר"י בי רב	תשב"ץ
קובץ בית אהרן וישראל	שלום בית (גומבינר)	מהר"י ווייל	תשב"ץ קטן
קול אליהו	שלחן גבוה	מהר"י מברונא	תשובה מאהבה
קול תורה (קובץ)	שלחן ערוך (לבעל מרכבת)	מהר"י מינץ	תשובות גאוני מורה ומערב
קונטרס מים ראשונים (בספר	משנה	מהרי"א (אסאד)	תשובות הגאונים (שערי צדק)
מים שאל)	שלמי תודה (פערסקי)	מהריב"ל	תשובות הגאונים (הקצרות)
קצות החשן	שלמת יוסף	מהרי"ט	תשובות והנהגות
קרנן נתנאל (על הרא"ש)	שם אריה	מהרי"ט צהלון	תשובות ופסקים מאת חכמי
קרית מלך רב	שם יוסף (אליקים)	מהרי"ל (החדשות)	אשכנז וצרפת
קרית ספר	שמחה לאיש	מהרי"ק	תשובות ריב"א
קרני ראם (אנקאווה)	שמחת כהן	מהר"ם אלשאקר	
		מהר"ם אלשיך	

הרשימה הביבליוגרפית המוגשת כאן הינה רשימה מעודכנת לזו שהודפסה בשנת תשט"ו במהדורה שניה של כרך א'.

ברשימה הנוכחית שלשה חידושים:

- א. נוספו מאות רבות של שמות חיבורים שהובאו בכרכי אוצר הפוסקים עד הכרך הנוכחי.
- ב. ערכים רבים מהרשימה הקודמת תוקנו ועודכנו בפרטים נוספים. כמו"כ בוטלו ההפניות מערך לערך, ובמקומם רשמנו את פרטי הספר והמחבר בכל ערך בנפרד.
- ג. במקביל למיחשוב כרטסת אוצח"פ, וחיבורה באמצעות תקשורת לצבור הרחב, צורפו לרשימה שמות ספרי שו"ת ופסק רבים אשר תומצתו וקוטלגו בכרטסת המצויה במאגר אוצח"פ.

הרשימה שלפנינו כוללת, איפוא, שמות חיבורים משתי קטגוריות: (א) חיבורים שהוזכרו בכרכי אוצר הפוסקים. (ב) ספרי שו"ת ופוסקים שתמצית דבריהם קיימת בכרטסת המכון. למותר להסביר נחיצות רשימה זו – הן המעיין בכרכי אוצר הפוסקים, והן המשתמש בכרטסת, עומד נכון לנוכח חיבורים בלתי נודעים, אשר המחבר, תקופתו, מקומו ותפקידו, אינו נחיר לו. תועלת גדולה יש בידיעה מי הוא המחבר ומי הוא מתנגדו או מסייעו, אם הוא קדמון או מאוחר, אם הוא פוסק מובהק או שמו מחבר בלתי ידוע. לצורך זה עוסקת הרשימה במחברים בלבד ולא בספרים ומהדורותיהם. גם כאשר צויינה שנת ההדפסה או מקומה בא הדבר לצורך ידיעת תקופת המחבר או סביבתו. כמובן שלא כאן המקום להביא ידיעות מקיפות על תולדות חיי המחברים ופעולתם. הצטמצמו בפרטים יסודיים הנחוצים למילוי החסר האמור לעיל. ואלו הם:

- * תוכן החיבור.
- * שם המחבר. מקומו. כהונתו.
- * זמנו (לצורך זה צויינה שנת לידה או פטירה; תאריך הדפסה – אם היתה בחיי המחבר; תאריך תשו', הקדמה או הסכמה. במקרים בודדים כאשר זמנו של המחבר לא היה ידוע לנו, ולפי ההשערה ההדפסה היתה סמוך לתקופתו, הצגנו את שנת ההדפסה בהקפת סוגריים).
- * חיבורים נוספים של המחבר.
- * הרבה פעמים צויין גם: בן, תלמיד, אביו או רבו של רב נודע, או קשריו עמו.

הערות להקלת החיפוש:

- * הרשימה מסודרת לפי סדר א"ב מדוייק. כאשר בשם הספר קיימת ה' הידיעה (כמו: האלף לך שלמה; הפרדס) מופיע הערך באות ה'. כך גם כאשר "חדושי" הוא חלק משם הספר, מופיע הערך באות ה'. וכן במקרים בודדים גם ב"ספר" ו"קונטרס" (עפ"י רוב קיימת גם הפנייה מתאימה).
- * שו"ת ששמו נקבע לפי שמו של המחבר או חיבור אחר שלו (כמו: רא"ש; ב"ח) מופיע הערך בשו"ת רא"ש; שו"ת ב"ח; שו"ת ר' בצלאל וכו', כפי שמופיע בשער הספר. וגם במדור זה החלוקה הפנימית היא לפי סדר א"ב מדוייק (למעט ה' הידיעה).
- להקלת החיפוש הוספנו במדת הצורך הפניות לערך המבוקש. זאת במקרה ושם החיבור שגור בפי כל באופן שונה, או בחיבור עם שני שמות. וכן בחיבור המסונף לספר אחר ופרטי מחברו נכתבו בערך הראשי.

א

אב בחכמה בענין חליצה ע"י שליח. ר' אברהם אהרן יודלביץ, רב בליטא ואנגליה, ורב ראשי לאגודת הקהילות בניו יורק. נדפס תרפ"ז. חיבר גם: בית אב.

אבורהם דינים ומנהגים. רבינו דוד בר' יוסף אבורהם, ראש קהלת טולידה בספרד. חב"ו ד"א ק'.

אבות עטרה לבנים ספר תולדות ... וכו' כמה שו"ת. ר' אריה יהודה ליב ליכשיץ מורשה. נולד תרמ"ז. נדפס תרפ"ז.

אבי העזרי שיטות בתלמוד להלכה. רבינו אליעזר בר' יואל הלוי (הראב"ה), תלמיד בעל ספר יראים ורבו של ר"י אור זרוע. נפטר ד"א תתקפ"ה לערך.

אבי עזר הגהות וחי' על שו"ע אבה"ע (נדפס במשניות סדר נשים). ר' גדליה ליפשיץ, אב"ד חודייץ ואויברזישק. אביו של בעל תפארת ישראל. ספרו רגל ישרה נדפס תקל"ז.

אבי עזרי על הרמב"ם. ר' אלעזר מנחם מן שך, ר"מ בב"ב.

אביר הרועים קורות חיי ... וכו' קונט' וזאת ליהודה - הערות לספר אגלי טל. ר' צבי יהודה ממלוק מקאליש. נדפס תרצ"ה. חיבר גם: מלחמות יהודה.

אביר יעקב ר' יעקב אברהם בן יקיר אישטרוק גירון, ראש מתא דאנדרונופול. נפטר תקפ"ו.

אביר יעקב על כריתות. ר' יעקב שמשון שבתאי סינגיליא מאנקונה-איטליה. נדפס תקע"א. ונלוה לו: "שומר שבת" - השמטות לספרו "שבת של מי". ו"עלי חק" - השמטות לספרו "יעקב לחק".

אביר יעקב שו"ת. ר' יעקב אביגדור, רב בדרוהוביטש ואח"כ באמריקה. נדפס תרצ"ד.

אבל אם הספד ושו"ת. ר' יצחק אייזיק שור, רב ומו"צ בבוקרשט. נפטר תרנ"ד. חיבר גם: שו"ת הרא"ש שור. תולדות אדם. תפארת אדם, ועוד.

אבל גדול הספד ... וקונטרס "בית אברהם" על הלכות אבלות. ר' אברהם תאומים מזלישטישוק. תשו' משנת תר"א.

אבל כבר הספד עם כמה שו"ת. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: האלף לך שלמה. שירי טהרה. החיים. עין דמעה. **אבל כבר הספד עם ב' תשובות**. ר' טובי יהודה טביימי (גוטטנאג), אב"ד סוכאצין - פולניה, ואח"כ רב כת"א. מתלמידי בעל אבני נזר. נדפס תש"ט. חיבר גם: ארץ טובה. עטרת טוביה, ועוד.

אבן בוחן חי' על חו"מ סי' פ"ט. ר' צבי הירש קלישר, אב"ד טורן. תלמיד רעק"א ור' יעקב מליסא. נפטר תרל"ד. נודע בחיבורו דרישת ציון. חיבר גם: מאזנים למשפט.

אבן האזל על הרמב"ם. ר' איסר זלמן מלצר, אב"ד ור"מ סלוצק ואח"כ ר"מ בירושלים. נפטר תשי"ד.

אבן הבוחן שו"ת בשיתות הש"ס לחדר התלמידים, עם חי' על הש"ס. ר' יעקב בר' ישראל צבי בארשטיין. ורשא תרנ"א.

אבן המאיר קובץ תורני בעריכת ר' מאיר שטיין. נפטר תרצ"ג. י"ל תרס"ז במונקשט.

אבן העזר על מסכתות הש"ס והגהות וחי' על שו"ע. ר' עזר

כ"ץ, ראב"ד קלימנטוב. נכד מהרש"ל. תאריך מוזכר בספר: תמ"ה.

אבן העזר שיטות בתלמוד להלכה. רבינו אליעזר בר' נתן (הראב"ן) ממגנצא, מבעלי התוספות הראשונים בדורו של ר"ת. נולד ד"א תת"נ. נפטר ד"א תתק"ל. נדפס לראשונה בפראג ש"ע. ועם ביאור "אבני שהם" מר' שלום אלבעק, ורשא תרס"ה. ועם "אבן לשם בדכיר" מר' אריה ליב רשקעש, ירושלים תרע"ה. ועם "אבן שלמה" מר' שלמה זלמן ערנרייך בעל "לחם שלמה" שאמלוי תרפ"ה.

אבן הראשה שו"ת ודרשות. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין ואח"כ בירושלים. נדפס תרמ"ז. חיבר גם: דברים אחדים. אמרי שהם. דבר אליהו, ועוד.

אבן שפר ופאריגת עינים שו"ת. ר' אליקים געץ בר' מאיר, אב"ד הילדסהיים ולאסק. נפטר תס"ה בערך. שקיל וטרי עם החכ"צ ובעל עבודת הגרשוני.

אבן יעקב כהל' אבלות. ר' אליעזר יהודה ולדינברג, אב"ד בירושלים. נדפס תשכ"ב. נודע בספרו: ציץ אליעזר. חיבר גם: הלכות מדינה.

אבן יעקב חי' מגילה וחגיגה עם שו"ת. ר' יעקב הכהן מעסקין, שימש ברבנות ברוסיה, ליטא וארה"ב. נדפס תש"ב-ה'. חיבר גם: בית יעקב. סולם יעקב. מקל יעקב. משפט יעקב.

אבן יקרה שו"ת ב"ח. ר' בנימין אריה הכהן ווייס, אב"ד בטשערנוויץ. נדפס תרנ"ד-ס"ב.

אבן ישראל דרשות מר' ישראל ליפקין מסאלאנט, וכו' קונט' "אבן בוחן" שו"ת מר' שניאור זלמן הירשוביץ אב"ד גולדינגען. נדפס תרמ"ז.

אבן לשם בדכיר (על הראב"ן). ראה: אבן העזר.

אבן מאיר שמות גיטין, דיני חליצה ושו"ת. ר' אהרן גורדון רב בניו-יורק. ושם שו"ת מר' יחיאל מיכל אפשטיין. נדפס תרס"ט. חיבר גם: מנחת אהרן. מלאת אבן.

אבן משה שו"ת. ר' אליהו משה לונץ, רב בפטרסון ארה"ב. נפטר תרפ"ח בירושלים.

אבן נזר (שפירא). ראה: טללי שנה.

אבן פנה וררישת ארי על אבה"ע. ר' ארי' ליב אב"ד סטריזוב. תאריך ההקדמה תקמ"ו. חיבר גם: אותות השמים.

אבן שהם שו"ת וחי' ש"ס. ר' משה פרלמוטר, מו"צ בלודז. נדפס תר"ע. חיבר גם: חמדת משה. יד משה. תרשים שהם. **אבן שהם** באור מגילת אסתר בסופו שו"ת. ר' שלמה חנוך העניך. (ורשא תרע"ב).

אבן שלמה (על הראב"ן). ראה: אבן העזר.

אבן שמואל על אבה"ע סי' י"ז. ר' שמואל פנחס בר' ברוך, רב בראוואצק. נדפס תרמ"ד. הסכמות מבעל אבני נזר, ובעל נפש חיה.

אבן שמעון שו"ת וסוגיות. ר' אלחנן יעקובוביץ, ר"מ בבאליסטוק ועוד. תשו' משנת תר"ס - תרצ"א. נ"נ עם בעל פרי יצחק (להגר"י בלאזר) ועם הגר"י ליכשיץ אב"ד דקאליש, ועוד.

אבן שתיה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליעזר דון יחייא, אב"ד לוצין.

נדרס תרנ"ג. בהסכמת הגר"א ספקטור ועוד.

אבני גזית על אה"ע ושו"ת. ר' יעקב מאיר שפילמן, אב"ד קרייווע – רומניה. נדרס תרכ"ה.

אבני האפר חי' על אה"ע עם שו"ת "נושא האפר". ר' דוד פיפאנו, רב בסופיאה. נדרס תרע"ג. חיבר גם: חגור האפור. חושן האפור.

אבני החושן על חו"מ. ר' שלמה רייזנר, ראב"ד פעלשטיין – גליציה. נדרס תרצ"ב. חיבר גם: אבני משפט.

אבני זכרון שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אלטר שאול פפר, רב בנויארק. נדרס תרפ"ג.

אבני זכרון על שמות גיטין. ר' יצחק ראויטש, אב"ד ארושאוויניץ. נדרס תר"ס. בהסכמות מהרש"ם מבערזאן ור' יצחק שמעלקיש.

אבני זכרון (ראם). ראה: אפריון שלמה.

אבני חפץ שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן לוין, אב"ד רישא. נכר ר' יצחק שמעלקיש. נדרס תרצ"ד.

אבני יעקב שו"ת. ר' יעקב יחיאל הכהן טרויבה מניו-יורק. נדרס תשמ"ג.

אבני ישפה שו"ת. ר' ישראל פסח פינהדרל, ירושלים. נדרס תשמ"ט.

אבני מוהרמ"מ הלוי חי' על הש"ס, על התורה, הל' מקואות וקצת שו"ת. ר' אברהם יצחק גוטקינד, מו"צ בברעזין. ח"א נדרס תר"צ.

אבני מלואים על אה"ע. ר' אריה ליב הכהן, אב"ד סטריא – גליציה. נפטר תקע"ג. חיבר גם: קצות החושן. שב שמעתא.

אבני משה (דייטש). ראה: ארץ בנימין.

אבני משפט על אה"ע וחו"מ. ר' שלמה רייזנר ראב"ד פעלשטיין גליציה. נדרס תרס"ב. חיבר גם: אבני החושן.

אבני נזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם בורנשטיין, אדמו"ר מסוכטשוב. נפטר תר"ע.

אבני צדק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים. רב ואדמו"ר בסיגעט. נפטר תרמ"ג.

אבני צדק שו"ת אבה"ע. ר' מנחם מענדל פאנעט, אב"ד דעש-הונגריה. שקיל וטרי עם בעל דברי חיים צאנו ואמרי אש.

נפטר תרמ"ד. חיבר גם: משפט צדק. שערי צדק.

אבני צהר שו"ת (נדרס בספר אצר בינה, להמחבר). ר' אהרן צבי אשכנזי. נולד בהונגריה. בשנת תק"פ היה בשאלוניקי.

אבני קודש שו"ת. ר' אברהם אליעזר דמשק, דמו"צ בקראקא. נדרס תקע"ט. בהסכמת בעל בית אפרים ובעל כתר כהונה.

אבני שהם חי' ושו"ת ר' אברהם מבית פרץ, מרבני קושטא. שקיל וטרי עם בעל משנת רבי אליעזר (להר"א טולידו).

תשו' משנת תקע"ו.

אבני שהם שו"ת ודרשות. ר' אברהם יוסף גרינוואלד, אב"ד חוסט. נפטר תרפ"ח. בן להגר"מ גרינוואלד מח"ס ערוגת הבושם.

אבני שהם שו"ת וביאור שרש ראשון בס' המצוות להרמב"ם, וענייני קרשים. ר' משה בנימין טומשוב. בתרע"ג עורך הקובץ יגדיל תורה בסלוצק (רוסיה). ואח"כ רב בנויארק.

חיבר גם: מעשה שבת. תיקון גיטין.

אבני שהם שו"ת. ר' שמואל משה רובינשטיין. נולד בלטביה. נפטר תש"ג.

אבני שהם (על הראב"ן). ראה: אבן העזר.

אבני שיש שו"ת. ר' שאול ישועה אביטבול, רב במרוקו. נפטר תקס"ט.

אבני שיש שו"ת יו"ד. ר' שלמה יעקב שיין אב"ד לאצקווא ליטא. נדרס תרפ"ו.

אבק דרכים דרשות ושו"ת או"ח ויו"ד. ר' ברוך קלומיטי. נדרס תקע"ד.

אבקת רוכל שו"ת. ר' יוסף קארו (מרן הב"י).

אברהם אזכור כללי דינים בסדר א"ב. ר' אברהם פאלאג'י, בנו וממלא מקומו של אביו ר' חיים פאלאג'י ברבנות איזמיר.

נפטר תרנ"ט. חיבר גם: יועץ אברהם. ויקרא אברהם. פדה את אברהם. שמע אברהם.

ר' אברהם אשכנזי ראה: שו"ת מהר"א אשכנזי.

אברהם בכל תולדות חיים ושו"ת. ר' אברהם חי בן-אמוזג מטבריה. תשו' משנת תרצ"א.

ר' אברהם בן הרמב"ם ראה: שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם.

ר' אברהם בנימין זילברברג ראה: שו"ת מהר"א ב.

אברהם יגל חי' ש"ס ושו"ע או"ח יו"ד וחו"מ, ובסופו שו"ת אחת. ר' אברהם הכהן מתוניס. נפטר ת"ר.

אגודה על רוב הש"ס. ר' אלכסנדר זוסלין הכהן מפרנקפורט. נהרג על קדוש השם ה"א ק"ח.

אגודות אוזב מדברי שו"ת וחי' שבת ועירובין. ר' מיכאל דוב בר' ישכר. רב בפיעטקוב (פולניה). נדרס תרל"ט.

אגודת אוזב שו"ת או"ח יו"ד ואבה"ע. ר' משה זאב יעב"ץ, רב בטיקטין ובאליסטוק. שקיל וטרי עם הגר"א ובעל חמדת שלמה. נפטר תק"צ. חיבר גם: מראות הצובאות.

אגודת אוזב על שו"ע, ש"ס ושו"ת מכן המחבר. ר' זאב נחום בורנשטיין, אב"ד ביאלא, אביו של בעל אבני נזר. תשו' משנת תרל"ט.

אגור דינים ומנהגים. ר' יעקב ברוך בר' יהודה לאנדא. פוסק קדמון. חובר בשנת ר"מ.

אגורה באהליך שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליקים גאטיניו. רב באזמיר, אביו של ר' יצחק בעל בית ישחק. נדרס תקמ"א.

נפטר תקנ"ה. חיבר גם: יצחק ירנן.

אגלי טל על ל"ט מלאכות. ר' אברהם בורנשטיין, אדמו"ר מסוכטשוב נפטר תר"ע. חיבר גם: אבני נזר.

אגם מים שו"ת בענייני חו"מ וחידושים. ר' אברהם מאיר גלנצר הכהן. נפטר תרפ"ח.

אגרא רבי הילולא ענייני נשואין וסדור הקדושין. ר' יצחק מאיר הלוי. פיעטקוב תרע"ב.

אגרא דפירקא לקוטים שונים. ר' צבי אלימלך שפירא, אב"ד קדנוב. נפטר תר"א. נודע בספרו בני יששכר.

אגרות משה שו"ת. ר' משה פינשטיין, רב במינסק וראש ישיבה בניו-יורק. נפטר תשמ"ו.

אגרות סופרים מכתבים מהרעק"א והחת"ס ובני משפחתו.

וינא תרפ"ט.

אגרת בקורת שו"ת בענין סריס ופצוע דכא. ר' יעקב עמדין, בן החכם צבי. חי תנ"ז-תקל"ו. חיבר גם: שאילת יעב"ץ. מור וקציעה.

אגרת שבוקין סדר הגט וכתובתו. ר' מסעוד חי בן שמעון. רב במצרים. נפטר תרפ"ה. חיבר גם: שם חרש.

אדמת קודש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה מזרחי. אב"ד ור"מ לעדה הספרדית בירושלים. נפטר תק"ט.

ארני נחשת שו"ת. ר' יום טוב הלוי שווארץ, אבד"ק לינעבורג ואח"כ רב בכרוקלין. נדפס תש"ן.

ארח פו חי' סוגיות ושו"ת. ר' אפרים זנוויל, דיין בהמבורג. נפטר תקי"ט.

ארעתא דרבנן. בעניני גיטין וקדושים. ר' שלמה אליעזר אלפנדר, רב בדמשק וראש הרבנים בצפת. נפטר בירושלים תר"צ. חיבר גם: סבא קדישא. שו"ת מהרש"א.

אדרת אליהו חי' ש"ס ושו"ת. ר' רפאל עמנואל חי ריקי בעל משנת חסידים על קבלה. רב בגוריצה ואח"כ בפירנצה (איטליה). נדפס תק"ב.

אדרת אליהו (קובו). ראה: שני המאורות הגדולים.

אדרת אליהו על הסמ"ג והרא"ם. ר' אליהו ישראל בנו של בעל משאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ נא אמן (מצרים). נפטר תקמ"ד. חיבר גם: כסא אליהו. קול אליהו. מחנה ישראל. עוגת אליהו.

אדרת אליהו על הל' שחיטה וטריפות. ר' אליהו חיים אב"ד טורעץ. הסכמות משנת תרכ"ב.

אהבת דוד חי' ש"ס, קונט' הספקות ותקנת עגונות. ר' דוד דב מייזלש, אב"ד לאסק ועור. נפטר תרל"ו. בסוף ח"כ שו"ת בענין רבית מכנו ר' מרדכי זאב. חיבר גם: שו"ת הרד"ד. חידושי הרד"ד.

אהל אברהם שו"ת וחדושים. ר' אברהם שאג צובנר. רב בקיברסדורף. תלמיד הח"ס, בסוף ימיו עלה לאר"י. חי תקס"א-תרל"ו.

אהל אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם קרפלס, תלמיד הכתב סופר. בתרי"ג נתקבל לרב בעיר גורבע פינהעלי (הונגריה), ונפטר שם תרנ"ה.

אהל דוד על הש"ס. ר' דוד דייטש, אב"ד בסמניץ ובחדש, גו"נ בהלכה עם החת"ס והגו"ב. נפטר תקצ"א.

אהל יהושע שו"ת ב"ח. ר' יהושע פנחס בומבך. ראב"ד בדרוהוביטש ובסוף ימיו אב"ד אושפיצין. נפטר תרפ"א.

אהל יוסף ג"ח. ח"א על ספר דיראה לרבינו יונה (ונקרא גם כנפי יונה). ח"ב "נחפז בכסף". ח"ג שו"ת "מצרף לכסף" ושו"ת "עמק ברכה" בענין ברכות. ר' יוסף אשכנזי, רב בפוזקמין. נדפס תרכ"ה. נפטר תרכ"ו.

אהל יוסף שו"ת ד"ח שו"ע וחי' על הרמב"ם. ר' יוסף מולכו, מרבני ירושלים. נדפס תקט"ו. חיבר גם: שלחן גבוה.

אהל יוסף שו"ת אורח יו"ד ואבה"ע. ר' יוסף אליהו פריד. אב"ד שוקיאן (ליטא) ואח"כ רב בגווארק. נדפס תרס"ג.

אהל יעקב דינים וכללים בסדר א"ב. ר' יעקב רפאל מנשה,

ראש ישיבה בשאלוניקי. נפטר תקצ"ב.

אהל יעקב שו"ת, חי' על שו"ע ומנהגי בגדד. ר' יעקב הרופא, נשיא וראב"ד בבבל. נפטר תרי"ב.

אהל יעקב בסופו חי' על שו"ע יו"ד. ר' יעקב כהן שפירא, אב"ד טיטשין. נדפס תע"ט.

אהל יעקב שו"ת. ר' יעקב ששפורטש. רב בהמבורג, ואח"כ רב לעדת הספרדים בלונדון, ובסוף ימיו רב באמסטרדם. עמד בראש המלחמה בשבתאות. נפטר תנ"ח. חיבר גם: עדות ביעקב.

אהל יצחק שו"ת ד"ח שו"ע וחי' רמב"ם. ר' יצחק הכהן חסיד. נדפס תקס"א.

אהל יצחק ירחון תורני בעריכת ר' יצחק קליין, דומ"צ בסאטמר. י"ל בשנים תרס"ג-תרע"ד.

אהל מועד סדר המצוות הנזהגות. ר' שמואל בר' משלם ירונדי. פוסק קדמון הובא בב"י.

אהל מועד עתון תלמודי לשו"ת ופלפולים. י"ל ע"י ר' יקותיאל ארי' קמלהר, קרקא-פורגורזה תרנ"ח-ס"א.

אהל מועד מאסף תורני להלכה אגדה ושו"ת. י"ל בהשתתפות חכמי הדור ע"י ר' פנחס הרבסט, ורשה תרפ"ו-ח.

אהל משה פירושים וביאורים שונים. ב"ח. ר' משה אליעזר דונט, מברסיסלואה. נדפס תרצ"ה-צ"ח.

אהל משה שו"ת (עם הגהות מהרש"ש). ר' משה קריינעש, מו"צ ביילנה. נדפס תר"מ. נפטר תרנ"ו. חיבר גם: נחל משה.

אהל משה הגהות שונות ושו"ת. ר' אלעזר משה הורוויץ, אב"ד פינסק. נדפס תרמ"ט.

אהל משה שו"ת וחי' הלכה. ר' משה בר' אלעזר חיים קצנילבוין, דומ"ץ מעזריטש. נדפס תרמ"ט.

אהל משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים בר' משה יעקב רויזמן, מו"צ בחאטין. נדפס תרס"ח.

אהל משה חי' מסכתות, שו"ת ודרשות. ר' משה וויינברג. רב בוואלברום. נדפס תרס"ח.

אהל משה שו"ת. ר' משה אהרן לובעצקי. מו"צ בנחלת שבעה ירושלים. נדפס תרע"ב.

אהל משה שו"ת וביאורי סוגיות. ר' משה שאכעט. רב בפורטנלד (אמריקה). נדפס תרצ"ז. חיבר גם: הד משה.

אהל משה שו"ת. ר' משה יונה הלוי צווייג רב אבד"ק אטיק-מאהליב (סאורביה) ואח"כ בירושלים. נדפס תש"ט. בסופו: "הר אבל" על הל' אבילות.

אהל משה שו"ת. ר' משה תאומים אב"ד הורדנאק. נדפס תרל"ג. חיבר גם: אורין תליתאי. דבר משה.

אהל רחל השלמת חדושי רמב"ן על כתובות גיטין וקדושין עם ביאור והערות. ר' אהרן ירוחם. ניו-יורק תש"ב.

אהל שם קובץ לתורה ולחכמת ישראל. י"ל ע"י ר' בנימין גלזנער תש"ב.

אהל תורה מאסף תורני בעריכת ר' אלחנן בונם וסרמן ר"מ בברנוביץ. תרפ"ד תרפ"ה.

אהל תורה ירחון תורני בעריכת ר' ישעי' זאב וינוגרד ור' גרשון לפידות בירושלים. תרפ"ו-צ"ט.

אהל תורה ירחון תורני ספרותי י"ל ע"י ר' פנחס הירשפרונג.
קראקא תרפ"ח.
אהלה של תורה קובץ חידושי תורה, י"ל ע"י בית תלמוד
להוראה דחסידי גור בב"ב בשנת תשל"א.
אהלי אהרן שו"ת. ר' אלי' אהרן מילקובסקי. רב בחארקוב
ובסוף ימיו ראב"ד בתל אביב. נדפס תרס"ט.
אהלי יאודה חי' על הרמב"ם ועל מסכת שבעות, ודרשות. ר'
יאושע יאודה אמאדו. נדפס בשאלוניקי ע"י בנו תקפ"א.
אהלי יהודה על הרמב"ם וכללים. ר' יהודה ב"ר אברהם
שלמה הכהן, מחכמי א"י. נפטר בטוניס תר"ז. חיבר גם:
אשמורת בקר.
אהלי יוסף ר' אליהו יוסף ריבלין. רב בפאלצאק, ועלה לא"י.
נפטר תרכ"ח.
אהלי יעקב שו"ת בענין כתיבת ס"ת וקדושתו. ר' יעקב יצחק
יוטס, מלכוב. נפטר תרמ"ו.
אהלי יעקב שו"ת. ר' יעקב קאשטרו (מהריק"ש) תלמיד
מהרל"ח. רב במצרים. נפטר ש"ע. חיבר גם: ערך לחם.
אהלי יצחק חי' מסכתות ובסופו שו"ת אחת. ר' יצחק בונאן,
רב בתוניס, אביו של ר' דוד בעל די השב. נפטר תק"פ.
אהלי שם על ה' גיטין. ר' שלמה גאנצפריד בעל הקיצור
שו"ע. רב באוגוואר. נדפס תרל"ח. חיבר גם: קסת הסופר.
לחם ושמלה. תורת זבח.
אהלי תם (ר' תם בן יחייא). ראה: תמת ישרים.
ר' אהרן פריד ראה: שו"ת מהרא"פ.
ר' אהרן ששון ראה: שו"ת מהרא"ש ששון.
אוהב משפט שו"ת אור"ח ואבה"ע. ר' פראג'י עלוש, ראש
הרבנים בגאבס-תוניסיה. נפטר תרפ"א.
אומץ יוסף על אור"ח. ר' יוסף יהודה פעדער דיין בברעסלא.
תלמיד הגר"ע. נדפס תרכ"ז.
אומר לציון דיני ע"א באיסורין ושו"ת שונות. ר' אהרן פריד,
אב"ד בוסערמעני, חתנו של בעל שמן רוקח. נדפס תרל"ו.
חיבר גם: שו"ת מהרא"פ.
אוסף פסקי דין מבתה"ד בישראל. נדפס תשי"ב.
אוצר הגאונים תשובות ופירושי גאונים בכל, ערוך לפי סדר
הש"ס ע"י ר' בנימין מנשה לוי.
אוצר החיים כתב עת תורני בעריכת ר' חיים יהודה ארנרין
י"ל ברומניה-הומנא- דעווא תרפ"ה.
אוצר החיים דרושים ושו"ת. ר' ישועה בן יצחק הלוי. נדפס
תרס"ח.
אוצר החיים מנהגי בעל ה"דברי חיים" מצאנז. בעריכת ר'
יוסף שינברגר ור' יוסף דוד ויסברג. נדפס תשכ"ג.
אוצר החיים דרשות וחידושי הלכה עם שו"ת בענין מקואות.
ר' חיים מרדכי ברונרוט. רב בטשעבאנאו ובסוף ימיו ראב"ד
בת"א. נדפס תר"צ.
אוצר המלך על הרמב"ם עם תשו' בדין טומאת אהל לכהנים.
ר' צדוק הכהן מלובלין. נפטר תר"ס. חיבר גם: תפארת צב"י,
ועוד ספרים רבים.
אוצר התורה ירחון תורני בעריכת ר' שושן הכהן. ג'רבה

תרפ"ט-תר"ץ.

אוצר חיים שו"ת אור"ח ויו"ד. ר' חיים קיצעע שלעזינגר, אב"ד
אירשא. נפטר תר"ט.
אוצר חיים מאסף שו"ת. ר' חיים שכטר. נדפס תרצ"ז-תרצ"ט.
חיבר גם: שונה הלכות.
אוצר נחמד מאסף להלכה ולחכמה ישראל. נערך ע"י ר'
יקותיאל יהודה גרינוואלד מארה"ב. נדפס תש"ב.
אוצרות יוסף דרשות ותשו' בענין עגונות מלחמה. ר' יוסף
ענגל, אב"ד קראקא. נפטר תר"פ. חיבר גם: בן פורת. חוסן
יוסף. ועוד.
אוצרות ירושלים מאסף וקובץ רבני. נערך ע"י ר' צבי
מושקוביץ. י"ל בירושלים תשט"ו.
אוצרות שלמה על ה'ל' טריפות. ר' שלמה זלמן ריינר, ראב"ד
בבאלחוב. נדפס תר"א.
אור גדול שו"ת. ר' ירוחם יהודה ליב פרלמן ("הגדול
ממינסק"). תשו' משנת תרמ"ה.
אור גדול פ"ה על משניות, להנ"ל.
אור דוד חי' וסוגיות ומעט שו"ת. ר' דוד הלוי יונגרייז, ראב"ד
העדה החרדית ירושלים. נפטר תשל"ג.
אור האורים שו"ת והערות. ר' אורי משה גורדון מלאדו.
נדפס תרפ"ח.
אור הבהיר בענייני מקואות. ר' משה שמואל גלזנר. אב"ד
קלויזנבורג. נולד תרט"ז בפרשבורג. נפטר תרפ"ה בירושלים.
חיבר גם: דור רביעי. הלכה למשה. חקור דבר. מצה שמורה.
אור הגנוז חי' כתובות והלכות יין נסך. ר' מאיר, אב"ד
אייזנשטאט. נפטר תק"ד. חיבר גם: פנים מאירות.
אור הישר אוסף תשובות בענין הגט מקליווא. נערך ע"י ר'
אהרן שמעון בן יעקב מקופנהגן. נדפס תקכ"ט.
אור הישרים אוסף תשובות בענין גט לשוטים. נערך ע"י ר'
מנחם מנדל יונגרט מדרום. נדפס תרע"א.
אור המאיר שו"ת. ר' יהודה מאיר שפירא, אב"ד לובלין.
נדפס תרפ"ו.
אור המזרח רבעון לתורה לאומה ולמדינה. יו"ל בארה"ב
בעריכת ר' ישראל שצי'פנסקי, משנת תשי"ד.
אור זרוע שיטות בתלמוד להלכה ושו"ת. רבינו יצחק בר'
משה מוניה, תלמיד ר' יהודה החסיד וראב"ה. נפטר ה"א כ'.
אור זרוע הקצר ר' חיים בר' יצחק בן בעל אור זרוע. תלמיד
מהר"ם מרונטנבורג, וחבירו של הרא"ש.
אור חדש על הש"ס ובתוכו קצת שו"ת. ר' מאיר בלומנפלד
מניו-יורק. נדפס תשי"ז.
אור חדש (נקרא גם: תשובת מהרז"ה) שו"ת בענין שימוש
בחשמל, טלפון וכ' בשבת. ר' אפרים זלמן סלוצקי מוילנה.
נדפס תרס"ה. חיבר גם: עץ אפרים.
אור חדש סדר ברכות המצות וברכות הנהנין. ר' חיים בוכנר,
רב בכמה קהלות ובסוף ימיו בפיוורדא. נדפס תל"א.
אור יצחק שו"ת וביאורי ירושלמי. ר' יצחק נח טשערקס
מבריסק. נדפס תר"ץ. חיבר גם: פרי הרמז"ל. פרפראות
לחכמה.

חיבר גם: מנחת מאיר. פרי שלמה. פרח שושנה. ועוד.
אור תורה ירחון תורני. י"ל ע"י ישיבת כסא רחמים, ב"ב. משנת תשכ"ט.

אור תורה מאסף פלפולים ושו"ת. י"ל ע"י ר' אברהם אהרן זוננפלד ור' אברהם יוחנן בלומנטל. ירושלים תרנ"ז-תרנ"ח.
אורח ישר שו"ת והגהות לשו"ע או"ח. ר' שמואל יעקב רבינוביץ. רב בכמה קהלות בליטא, ובסוף ימיו רב בלידורפול (אנגליה). נדפס תרס"ד.

אורח ישראל שו"ת או"ח. ר' ישראל גרוסמן, רב ודומ"ץ בירושלים. נדפס תשמ"ו. חיבר גם: הליכות ישראל. משכנות ישראל. נצח ישראל.

אורח לחיים שו"ת וחדושים. ר' חיים הלוי סג"ל מראצקי. נדפס תרל"ט. נפטר תרע"ד.

אורח מישור וכו' חידושים על יו"ד. ר' יוחנן בר' מאיר קרמניצר, דיין במעזריטש. נדפס תנ"ב.

אורח משפט שו"ת או"ח וחז"מ. ר' אברהם יצחק הכהן קוק. רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: דעת כהן. משפט כהן. עזרת כהן. מצות ראייה.

אורח משפט על שו"ע חז"מ וקצת שו"ת. ר' שמעון דובער אנוליק, רב בשערליץ. נפטר בערך תרס"ב.

אורח נאמן על שו"ע או"ח. ר' מנחם נתן נטע אויערבאך, מו"ץ בירושלים. נדפס תרפ"ד.

אורחות המשפטים בדיני חז"מ. ר' אברהם שלמה כהן כ"ץ, ראש ישיבה בטרנסילווניה, ורב שכונה בב"ב. נפטר תשל"ה.
אורחות חיים על שו"ע או"ח. ר' יהודה אריה לעוונינגער, רב בקראסנע (הונגריה). מתלמידי החת"ס. נדפס תרכ"ח.

אורי וישעי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אורי שרגא פייבל טויבש, רב בעיר יאס (רומניה). נדפס תרמ"ו.

אוריין תליתאי (הורביץ). ראה: בית אריה. וראה: מחברת הקודש.

אוריין תליתאי וכו' שו"ת וחדושים. ר' משה תאומים, אב"ד הורודנקא. נדפס תר"מ. חיבר גם: אהל משה. דבר משה.

אוריין תליתאי מכל פסקי חלה להרשב"א, והל' נדוי וחרם ונזיפה מא' הקדמונים, והל' טריפות. ר' דוד י' יחיאי.

אורייתא קובץ תורני לדברי הגות והלכה. י"ל ע"י "אורייתא" – נתניה.

אורים גדולים שו"ת. ר' אברהם ישראל זאבי, רב בחברון. נפטר תצ"א.

אורים ותומים על חז"מ. ר' יהונתן אייבשיץ, אב"ד מיץ ואח"כ אב"ד אה"י. נפטר תקכ"ד. חיבר גם: בני אהובה. כרתי ופלתי. מטה יונתן. ועוד.

אות ברית הל' מילה גרים ופדיון הבן. ר' שמעון בר' יהודה סידאן, אב"ד טירנוי, תלמיד החת"ס. נדפס תר"י. חיבר גם: שבט שמעון.

אות היא לעולם כללי התלמוד בסדר א"ב. ר' יאושע רפאל פנחס די שיוגרה. (נדפס באומיר תרט"ז-תרנ"ה).

אות חיים ושלו על הל' תפילין ומוצה. ר' חיים אלעזר שפירא, אב"ד מונקאטש, בנו של בעל דרכי תשובה. נדפס

אור ישראל עה"ת. ר' איסר יהודה מליץ. נלווה אליו קונטרס "ברכת אור וראשון לציון" מבנו ר' יוסף שרגא פייבל מליץ. נדפס תרנ"ב.

אור ישראל ע"ד הגט מקליווא. ר' ישראל ליפשיץ, רב בקליווא. זקנו של בעל תפארת ישראל על משניות. נדפס תק"ל.

אור ישראל על הל' פסח. ר' ישראל יצחק יאנובסקי. מו"ץ בפראגא פרבר ורשה. נדפס תרנ"ו. חיבר גם: טהרת ישראל. דברי הגאונים. קונט' התשובות. ברכת ישראל.

אור לו בציון חי' על ברכות והלכות קטנות. ר' יצחק זעקל עטהוין, אב"ד בכמה קהילות באשכנז. חי תמ"ה-תקכ"ג.

אור לי שו"ת. ר' חיים חזקיהו מדיני. נולד בירושלים תקצ"ה. רב בקראסובאר-קרים, ובסוף ימיו ראב"ד בחברון. נפטר תרס"ט. נודע בחיבורו: שדי חמד. חיבר גם: מכתב לחזקיהו. ועוד.

אור לפארו על הל' פסח. ר' רפאל צימעטבוים מברגיל. הסכמה משנת תרמ"ו.

אור לציון שו"ת. ר' בן-ציון אבא שאול, ר"מ ישיבת פורת יוסף ודיין. נדפס תשמ"ז.

אור לשמים דרוש, חז"ת ושו"ת. לר' מאיר הלוי מאפטא. אב"ד בסטובניץ ואח"כ אדמו"ר, תלמיד ר' אלימלך מליז'נסק ו"החזה מלובלין". נפטר תקפ"ו.

אור מציון שו"ת בדיני איסור והיתר. ר' משה אבידן, עכו. נדפס תשכ"ה.

אור נעלם שו"ת. ר' יצחק זעקל עטהוין. רב במענץ ובכל מדינת שוואבן-גרמניה. נפטר תקט"ו.

אור פני יהושע בתוכו כמה שו"ת. ר' יהושע בן יוסף בוקסבוים, רב ואב"ד במגנדרף ובגלנטא. נספה בשואה.

אור פני משה שו"ת. ר' משה טוביה זונטהיים רב בהאנוי (גרמניה). שקיל וטרי עם הגרע"א, החת"ס והר"י מליסא. נפטר תקצ"א.

אור פני ציון שו"ת. ר' יצחק הכהן פייגנבוים, ראב"ד בווארשה. נפטר תרע"א.

אור צבי עניינים שונים ושו"ת. ר' צבי הירש גאלר. הסכמות משנת תרל"ג.

אור צדיקים וכו' תשובות רבינו מאיר בר' טוררוס הלוי אבואלעפאי (ראה: שו"ת הרמ"ה). קונטרס עץ הדעת למהר"מ בן חביב (ראה: גט פשוט).

אור שמו על הרמב"ם. ר' מאיר שמחה הכהן רב בדווינסק. נפטר תרפ"ו.

אור שמו שו"ת להנ"ל.

אור שמחה על הל' ניקור. ר' שמחה מאלין, מו"ץ בבאילסטוק. נדפס תרצ"ב.

אור תורה מאסף תורני בעריכת ר' אריה זאב גורביץ. הופיע בלונדון בשנת תרצ"ד.

אור תורה קובץ לחדושי תורה נערך וי"ל ע"י ר' פנחס זליג הכהן שורץ בקליינווארדיין בשנים תרצ"ב-תרצ"ד.

אור תורה ר' מאיר בלומנפלד, רב בניו-יורק. נדפס תשכ"ב.

ש"ת מחתנו ר' דוד צבי זעהמן בעל "קב הזהב".

אין עת לחשות תשו' על דבר חזן שקרא בתורה שלא כהוגן.
ר' רפאל בר' חזקיה מילדולה מחכמי ויניציא בזמן החיד"א.
(נדפס תקפ"ו). חיבר גם: חופת חתנים.

אין תנאי בנשואין תשו' גדולי הדור נגד נשואין על תנאי.
נערך ונסדר ע"י הרב אהרן לובצעקי, רב בפאריז. נדפס
לראשונה תרס"ח, ועם מכתבי מחאה ותקונים בתר"צ.

איסור והיתר ר' יונה בר ישראל אשכנזי, חי במאה ה'ג' בזמנו
של מהר"י ווייל. (הספר מיוחס בטעות לרבינו יונה גירונדי).

איפת צרק שיעורי מצות מדות ומשקלות. ר' יעקב קניבסקי
ר"מ בכני ברק. נדפס תש"ט. נודע בחיבורו: קהלות יעקב.

איש מצליח שו"ת. ר' מצליח בן רפאל מאוזו, דיין בתוניס.
תשובות משנת תשט"ו. נהקד"ה בשנת תשל"א.

ר' אישטרוק אבן שאנאי ראה: שו"ת ר' אישטרוק אבן שאנאי.
איתן אריה שו"ת. ר' אברהם ליב רוזן, אב"ד במוינעשט
ופאלטושען. נפטר תשי"ב.

איתן האזרחי שו"ת ודרשות. ר' אברהם הכהן רפפורט. נהג
ישיבה בקראקא. נפטר תנ"א.

אלה דברי שמואל שו"ת. ר' שמואל שמעלקא ליטש רחובס.
אב"ד קליין-ווארדיין. נהרג עקד"ה תש"ד.

אלה הדברים כולל: (א) פרשת הגט בויניציא והשאלות
אודותיו. (ב) "באור זה יצא ראשונה" פסקי ר' משה
פרובינציאלו (ע"ע שו"ת ר' משה פרובינציאלו) ור' פנחס
אילייא ממילי. (ג) "דברי שמואל הקטן" מפירושא. מנטובה
שכ"ו. וראה גם: פסק מר' משה פרובינציאלו.

אלה המשפטים שו"ת. ר' חיים משולם קויפמן, אב"ד פולטוסק.
נדפס תרפ"ה.

אליה זוטא על לבוש תכלת (א"ח). ר' אליהו שפירא, ר"מ
וורשן בפראג. נפטר תרע"ב.

אליה רבה על א"ח. מהנ"ל.
אליה רבה על מסכתות בש"ס. מהנ"ל.

ר' אליהו בן חיים ראה: שו"ת ראנ"ח.
ר' אליהו גוטמכר ראה: שו"ת ר' אליהו גוטמכר.

ר' אליהו הכהן ראה: שו"ת ר' אליהו הכהן.
ר' אליהו מזרחי ראה: שו"ת רא"ם.

ר' אליעזר בן ארחא ראה: שו"ת ר' אליעזר בן ארחא.
ר' אליעזר ליפמן קנעביל ראה: שו"ת וחרושי מוהרא"ל.

ר' אלכסנדר משה ווייס ראה: תשובות וחרושי רא"ם.
ר' אלכסנדר סנדר מרגליות ראה: שו"ת רא"ם. ותשובות
רא"ם.

ר' אלכסנדר שמואל היילפרין ראה: שו"ת מוהרא"ש.
אלף המגן שו"ת. ר' משה נתן רובינשטיין. רב באודיטישט,
ואח"כ ראב"ד בדובנא. נדפס תרמ"ז.

אלף המגן מוסר ובסופו שו"ת. ר' אלי' פנחס בר' זאב הכהן.
נדפס תרנ"ה.

אלפי ישראל על חו"מ. ר' ישראל מתתיהו איערבאך, אב"ד
איסציא וגוואדוויץ (גליציא). נדפס תרכ"ב בהסכמת בעל
שו"מ ומוהר"ש קלוגר. חיבר גם: אמרי בינה. נזר ישראל.

תרפ"א. חיבר גם: מנחת אלעזר. נימוקי אור"ח.

אות לטובה באורים והגהות על ס' טיב גיטין מוהרא"ז
מרגליות. ר' אברהם בר' ברוך הלוי. רב בעיר בערעזודיב.
בשנת תר"מ בהיותו בן פ"ד שנה עלה לא"י. חיבר גם: דרך
תמים.

אות לטובה (עטייה). ראה: רוב דגן.

אותות השמים הל' מילה תפילין שבת יו"ט וחוה"מ ונדה. ר'
אריה ליב, אב"ד סטריזוב. נדפס תקס"ה. חיבר גם: אבן פינה
ודרישת ארי.

או נדברו שו"ת וחי' הלכה. ר' בנימין יהושע זילבר, ב"ב. ח"א
נדפס תשל"ג. חיבר גם: ברית עולם, ועוד.

און אהרן כללים בסדר א"ב. ר' אהרן בן עזריאל, ראש ישיבה
ואב"ד בירושלים. נפטר תרל"ט. חיבר גם: כפי אהרן.

אזני יהושע שו"ת. ר' יהושע בר' משה יוסף סיגל. רב
בשערס (פולניה) ואח"כ בנויארק (נדפס תרע"ד).

אח לצרה אוסף דינים בעניני שמחות. ר' יקותיאל יהודה
גרינוואלד, רב ואב"ד בקלאמבוס אהי"א. נדפס תרצ"ט.
חיבר גם: כל בו על אבולות.

אחי וראש שו"ת יו"ד אבה"ע וחו"מ. ר' חיים יהודה אברהם,
רב באזמיר. תשו' משנת תר"א.

אחיעזר שו"ת. ר' חיים עוזר גרודזענסקי, רבה של וילנה.
נדפס תרפ"ב.

אחרית השנים על מצות וידוי מעשר. ר' אלי' דוד רבינוביץ
תאומים. אב"ד פוניוועז ומיר, ובסוף ימיו אב"ד בירושלים.
נדפס תרנ"ג.

איגרא רמה חר"ת ושו"ת. ר' משולם איגרא, רב בטיסמעניץ
ופרסבורג. נפטר תקס"ב. חיבר גם: שו"ת ר' משולם איגרא.

אידנו ספר זכרון לר' דב רכל ראש ישיבת יצחק אלהן. ניו-
יורק תש"ב.

איל מלוואים על שו"ע, ש"ס ותורה. ר' אברהם יהודה ליב
קוזק, רב בברוק, תלמיד ר' מנחם מנדל מקוקץ. נפטר תרנ"ה.

אילה שלוחה שו"ת וחרושים. ר' נתלי הירץ קלאצקין. רב
בעיר אושפאל ושימבארג. אביו של ר' אליהו קלאצקין אב"ד
לובלין. נפטר תרנ"ד.

אילה שלוחה שו"ת וחי' ש"ס. ר' נתלי הלברשטם בן אב"ד
שינאווא. חי תקצ"ד-תרכ"ה.

אילה שלוחה אגרות ותשובות להלכה. ר' נתלי הכהן שורץ,
אב"ד מאד. נפטר תרנ"ז. חיבר גם: בית נתלי. וראה גם:
שלשה ספרים נפתחים.

אילנא דחיי עה"ת ושו"ת. ר' מנחם מנדל מרימנוב. נפטר
תקע"ה.

אילנא דחייא על שו"ע או"ח ג"ח. ר' גרשון תנחום בר' אלי'
בנימין, ר"מ במינסק. נדפס תר"ך.

אילת אהבים על כתובות. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק
וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים.

משיבת נפש. ועוד רבים.

אילת אהבים על שו"ע הל' קדושין. ר' יוסף משה טייכער,
אב"ד טלוטש. ספרו "שערי עזרה" נדפס תרכ"ו. בסוף הספר

חדושי גאונים. מקרא קודש.

אלפי מנשה הערות על ספר פשטים ופרושים מרבינו יעקב מוינה, ושו"ת. ר' מנשה גרוסברג, מטרעסטינא (ע"י ביאליסטוק). מו"ל כמה ראשונים מכ"י. חבר ביהמ"ד בראמסטייט. נדפס תרמ"ח. חיבר גם: דגל מנשה. ראש מנשה. שבת מנשה. גבול מנשה. לבני מנשה.

אם הדרך שו"ת. ר' מיכאל אשכנזי, רב בקושטא. תשו' משנת תקמ"ג.

אם לבינה על יו"ד. ר' בנימין שרייבר אב"ד גריידיץ. נפטר תקצ"ט.

אם למסורת (בירדוגו). ראה: די השב.

אמונת חכמים הוכחות לאמינות הקבלה. בסופו שו"ת אחת. ר' אביעד שר שלום באזיליאה, ראש ישיבה במנטובה-איטליה. נדפס ת"צ. נפטר תק"ד.

אמונת שמואל שו"ת, רובן באבד"ע. ר' אהרן שמואל קאידנובר, אב"ד ור"מ רישא פיורדא ופפד"מ ובסוף ימיו בקראקא. נפטר תל"ו. חיבר גם: תפארת שמואל על הרא"ש. **אמירה נעימה שו"ת**. ר' יוסף צבי הלוי, ראב"ד בת"א-יפו. נדפס תש"ח. חיבר גם: הוראות שעדה. זרע הארץ. טיב קדושין. נטע הארץ. עשר תעשר.

אמר יוסף על הרמב"ם וש"ס. ר' יוסף אלקלעי. נולד בירושלים. נפטר באיזמיר תקע"ח.

אמר שלמה שו"ת יו"ד אבה"ע וחור"מ. ר' שלמה חאליליוו. הקדמה משנת תרכ"ה.

אמר שמואל שו"ת. ר' שמואל בן חביב, מרבני שאלוניקי. נדפס תרמ"ו.

אמרות טהורות על אבה"ע ועל הל' נדרים. ר' חיים אברהם ישראל בן בעל משאת משה. רב בקאנדייטא ובנא אמן ואח"כ באנקונא. נפטר תקמ"ה. חיבר גם: בית אברהם.

אמרות טהורות על הל' סת"ם. ר' משה ליב ליטש, דומ"ץ בפערסבורג. נפטר תרל"ז. חיבר גם: כסף צרוף. שערי אמת ובית אריה.

אמרות שלמה ענייני אישות, נדה וחנוך הילדים. ר' שלמה ווילף. (לכוב תרמ"ד).

אמרי אמת דרשות. ר' יעקב אמאדו. (אזמיר תרמ"א).

אמרי אמת חד"ת הלכות ומנהגים. ר' יחיאל מיכל גולדשלג. רב בקיקאל, שרנצק נפרמביץ, אסטרלנקא ושעפס. חי תקצ"א-תרע"ח.

אמרי אש שו"ת אור"ח ויו"ד וחי' סוגיות. ר' מאיר אייזנשטאט, רב ביארמוט, בייאה ואונגוואר. מגדולי תלמידי החת"ס. נפטר תרי"ב.

אמרי בינה חי' שו"ע ושו"ת. ר' מאיר אוירבאך, אב"ד בקאליש ואח"כ אב"ד בירושלים. נדפס תרכ"ט-תרל"א.

אמרי בינה על שו"ע יו"ד. ר' צבי הירש חיות, רב בזאלקווא ובקאליש. תלמיד הבית אפרים, בעל הגהות מהר"ץ חיות על הש"ס. נפטר תרט"ז. חיבר גם: שו"ת מהר"ץ. דרכי הוראה.

אמרי בינה שו"ת. ר' יחיאל בר' נתן הלוי רוזנפעלד, אב"ד וויניק. נדפס תרמ"ד.

אמרי בינה על יו"ד. ר' ישראל מתתיהו אויערבאך, אב"ד איסציא וגווארדוויץ-גליציא. נדפס תר"מ. חיבר גם: אלפי ישראל. נזר ישראל. חדושי גאונים. מקרא קודש.

אמרי בינה על המהרש"א ושו"ת. ר' עקיבא ארמו, דיין ומו"צ בקלאסי. נדפס תרל"ג.

אמרי ברוך חי' הלכות, שו"ת ודרושים. ר' ברוך מרקוס, אב"ד בחיפה. חי' תר"ל-תשכ"א.

אמרי ברוך שו"ת ודרוש. ר' ברוך בן ציון אייזנשטאדט. נולד בוילנה תרי"א.

אמרי דוד שו"ת אור"ח. ר' דוד מאיר פערער, אב"ד טוויורו. בהסכמת הרב ר' חיים ומנחת חינוך ובית יצחק משנת תרכ"ט. חיבר גם: שו"ת הרד"ם.

אמרי דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד הלוי איש הורוויץ, אב"ד סטאניסלאב. נדפס תרצ"ד.

אמרי טעם על יו"ד. ר' מאיר זינגלי, אב"ד מינקאוויץ. נדפס תרס"ב.

אמרי יואב דרושים ושו"ת. ר' יואב בר' ירמי' ממאטעסדארף, אב"ד אונגדורף וסאנטוב. נפטר תקס"ז. חיבר גם: אמרי נועם. שערי בינה. מודעה זוטא. חן טוב.

אמרי יושר שו"ת. ר' מאיר אריק, אב"ד בנטשאטש וטארנא. נדפס תרפ"ה. חיבר גם: מנחת ערב. מנחת פתים. מנחת קנאות.

אמרי ירוחם הערות וחד"ת. ר' ירוחם אשר ורפהטיג, מחכמי ורבני ירושלים. נפטר תשכ"ז. חיבר גם: דברי ירוחם. דרכי ירוחם. שלמי ירוחם, ועוד.

אמרי כהן שו"ת. ר' יחיאל מיכל הכהן הולנדר, דומ"ץ טארנא. הסכמות משנת תרצ"ז.

אמרי מהרי"ץ עה"ת ושו"ת. ר' יעקב נפתלי איזנברג, אב"ד אילינוב. טורקא וסאמבאר. נפטר תקפ"ה.

אמרי משה שו"ת וסוגיות. ר' משה סוקולובסקי, ראש ישיבה בברסק. נפטר תרצ"א.

אמרי נועם שו"ת. ר' מאיר הורוויץ, אב"ד דזיקוב. אביו של בעל עטרת ישועה. תשו' משנת תרכ"ג.

אמרי נועם שו"ת אור"ח ויו"ד. ר' יואב בר' ירמי' ממטרסדארף, אב"ד אונגדורף וסאנטוב. נפטר תקס"ז. חיבר גם: אמרי יואב. חן טוב. מודעה זוטא. שערי בינה.

אמרי נועם שו"ת וחי' ש"ס. ר' ישעיה דיין, חבר ביה"ד בארם צובא. נפטר תרס"ג. חיבר גם: זה כתב ידי.

אמרי נועם דרשות וחי' הלכה. ר' אברהם מאיר הלוי אשכנזי. נולד בהורדנה תרי"ד.

אמרי רג"ש שו"ת וחדושים. ר' גדליה שמלקיש, אב"ד פרמישלא וקאלאמייא. נדפס ע"י אלמנתו בתרצ"א.

אמרי שלמה חי' סוגיות ושו"ת (נדפס בספר אמרי בינה לר' מאיר אוירבך, אבי המחבר). ר' שלמה אוירבך. נדפס תרצ"ח.

אמרי שמואל חד"ת, סוגיות וקצת שו"ת. ר' שמואל קלנימוס אייזנבוך. מו"צ באיינגוליעץ דמתקרייא שיראקא פלך חערסאן (רוסיה). נדפס תרע"ב.

אמרי שמעון שו"ת וחרושים. ר' שמעון זקן פרידמן. נפטר בדיוקב תרס"ה.

אמרי שפר שו"ת. ר' נפתלי הירץ בויםל. (נדפס בירושלים תשכ"ג).

אמרי שפר שו"ת וחי' יו"ד. ר' נפתלי הירץ לאנדא, רב בזעלחוב ווישניצא, בן דוד של הגנ"ב. (בנוביץ אה"ע סי' ס"א נדפסה תשובה אליו).

אמרי שפר על כתיבת סת"ם. ר' יעקב חיים בר' יוסף יצחק, סופר סת"ם מקארלין. בהסכמת הגאון ר' דוד פרידמאן אב"ד קארלין משנת תרכ"ט.

אמרי שפר שו"ת. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין. נדפס תרנ"ו. חיבר גם: אבן הראשה. אבן פנה. דבר אליהו ועוד.

אמרי שפר קונט' שו"ת בענין השגת גבול של שו"ב. ר' ברוך כהנא קיטוסקי. נדפס תרמ"ד.

אמרי שפר חקירות וחי' סוגיות. ר' מאיר אריה סגל, ר"מ באסטרוב-מאזוביצק ובחיפה. נדפס תש"ו.

אמת ליעקב הל' כתיבת סת"ת ודיני קריאתה ומנהג צרכי צבור. ר' ישראל יעקב אלגאזי אבי מהרי"ט אלגאזי. אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ז. חיבר גם: ארעא דרבנן. נאות יעקב. קהלת יעקב.

אמת ליעקב על ספר המצות להרמב"ם. ר' יעקב יוסף הכהן רבינוביץ, אב"ד רוניצא וקלביצק. הסכמות משנת תרס"ז.

אמת מוארץ פסקים. ר' שאול דווין הכהן מרבני ארם צובה. נפטר תרל"ד.

אמתחת בנימין שו"ת. ר' בנימין חמוי מחכמי ירושלים. נפטר תרפ"ה.

אניה דיונה על הלכות סת"ם וגויטין וכתיבתם. ר' משה ליב ליטש. ע' אמרות טהורות.

אנציקלופדיה הלכתית רפואית בעריכת ד"ר אברהם שטיינברג. כך ראשון נדפס תשמ"ח.

אסיא מאמרים בעניני הלכה ורפואה יוצא לאור ע"י מכון שלזינגר בישראל בעריכת ד"ר אברהם שטיינברג ור' מרדכי הלפרין. וראה גם: ספר אסיא.

אסיפת גאונים אסיפת שו"ת מר' יהושע העשיל אב"ד קראקא, נפטר תכ"ד. ומר' משה בעל חלקת מחוקק, אב"ד בריסק ווילנא, נפטר תי"ז.

אסיפת חכמים ירחון תורני בעריכת ר' חיים אלטר בירברייך. הופיע בשנים תרע"ב-תרע"ד באטוניה ובבואין.

אפור בר השגות על ספר שו"ת מצפה אריה וברכת רצה. ר' ברוך דוד הרמלין. נדפס תר"ע.

אפי זוטרי על אה"ע. ר' יעקב בר' דוד פארו, אב"ד ראגוזא. אביו הוא בעל חסדי דוד על התוספתא. על ספרו קהלת יעקב הסכים החיד"א בשנת תקמ"ג.

אפי זוטרי על הל' פסח. ר' אברהם פינסו מחכמי ורבי בישנא. נפטר תקפ"ה.

אפיקי ים שו"ת וסוגיות. ר' יחיאל מיכל רבינוביץ מלכוויטש. תשובות משנת תרס"ב.

אפריון דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אורי דוד אפריון מזאגר ישן.

נדפס תרל"ב.

אפריון שלמה כולל: "לחם שלמה" על הל' חלה לרשב"ץ. "מזבח אבנים" על תקנות דרבנן. עם "אבני זכרון" ובו כמה שו"ת. ו"שיעורין דאורייתא". ר' שלמה זלמן ראם. נדפס תרל"ו.

אפרקסטא דעניא שו"ת. ר' דוד שפרבר אב"ד בראשוב. נדפס ת"ש.

אקים את יצחק דרוש ושו"ת. ר' יצחק בר' אברהם שלמה מבגדד. נדפס תר"ע. נפטר תר"פ.

ארבע שיטות למהרי"ש על פסחים ובסופו שו"ת בענייני פסח. ר' יהושע שפירא, אב"ד זבלודאוי, ביאלסטוק ומקליובורג. הסכמות משנת תקכ"ט.

ארבעה טורי אבן שו"ת. חי' ש"ס ורמב"ם (נדפס בנפרד גם בספרי הרמב"ם). ר' אלעזר מרגליות רוקח. אב"ד בראד ואח"כ באמשטרדם. נפטר בצפת תקכ"ב.

ארוחת תמיד דרשות והספרים. ר' שמואל יצחק מודיליאנו, מרבני שאלוניקי. נולד עם ר' שלמה אמאיריליו בעל כרם שלמה. חי בשנת תמ"ו. חיבר גם: נאמן שמואל.

ארח לצדיק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם חיים רודריגז מרבני ליוורנו. תשו' משנת תס"ח.

ארח משפט על שו"ע חו"מ ושו"ת. ר' רחמים אליהו חזן, בן בעל חקרי לב, מרבני אומיר. נפטר ת"ר.

ארוחת חיים דינים ומנהגים. רבינו אהרן הכהן, (הרא"ה) מלונלי. חי בסוף המאה הראשונה לאלף הששי.

ארוחת חיים דיני אור"ח. ר' נחמן כהנא בר' חיים ארי' אב"ד ספינקא. נדפס תרנ"ח.

ארוחת יושר ר' יוסף שרייט, רב אב"ד אשקלון. נדפס תשל"ח. **ארי שבחבורה** עמ"ס כתובות. ר' אריה ליבוש ליפשיץ, אב"ד שינאווה ווישניצא. נפטר תר"י. חיבר גם: אריה דבי עילאי.

אריה דבי עילאי שו"ת להנ"ל.

ר' אריה ליב צונץ ראה: שו"ת מהרא"ל.

ארעא דישראל חי' הלכות וכללים בסדר א"ב. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל משאת משה, אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ בנא אמון-מצרים. נפטר תקמ"ד. חיבר גם: אדרת אליהו. כסא אליהו. מחנה ישראל. עוגת אליהו, ועוד.

ארעא דרבנן כללים בסדר א"ב. ר' ישראל יעקב אלגאזי, אביו של מהרי"ט אלגאזי, אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ז. חיבר גם: אמת ליעקב. נאות יעקב. קהלת יעקב.

ארץ בנימין ר' בנימין סופר (דיין). נפטר תשכ"ז. בספר גם: "פרי השדה" - שו"ת וחי' על קרושין, מר' אליעזר חיים דייטש (ע"ע פרי השדה), ונלוה אליו קונט' "אבני משה" מבנו ר' משה דייטש, אב"ד סובוטיצה.

ארץ חיים דיני ומנהגי אר"י לפי סדר השו"ע. ר' חיים סתהון מגדולי חכמי צפת. נדפס תרס"ח.

ארץ חפץ דיני תרומות ומעשרות. ר' משה נחמיה כהני, רב בחאסלאוויטש ואח"כ ר"מ בישיבת עץ חיים בירושלים. נדפס תרמ"ד. חיבר גם: נתיבות השלום. חוקת עולם. מי מנוחות.

ב

באור הגר"א על שו"ע. ר' אליהו, הגאון החסיד מוילנא. נולד ת"פ. נפטר תקנ"ח.

באור זה יצא ראשונה (הגט מוויניציא). ראה: אלה הדברים.

באור מרדכי על מרדכי הלכות קטנות ומסכת ברכות. ר' מרדכי באנעט אב"ד ניקלשבורג, נדפס תקס"ה. נפטר תקפ"ט. מחיבוריו: מגן אבות. פרשת מרדכי.

באר אברהם שו"ת ופסקי דין. ר' אברהם רפפורט, דיין בלונדון. נפטר תשל"ד.

באר הגולה ציונים על שו"ע. ר' משה רבקש מוילנא ואח"כ כאמשטרדם. נפטר תל"ב.

באר היטב על שו"ע או"ח ואבה"ע. ר' יהודה אשכנזי, דיין בטיקטין. נולד תל"ב. נפטר תקכ"ד בפרנקפורט.

באר היטב על שו"ע יו"ד וחז"מ. ר' זכריה מנדל בר' אריה ליב, אב"ד ור"מ בעלז. מראשי ועד הארצות. נפטר תס"ו.

באר המים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' רפאל יעקב מנשה, מרבני שאלוניקי, תשו' משנת תקס"ח.

באר חיים שו"ת וחי' ירושלמי. ר' חיים טוביה מליניק, רב בוואלטשין (פולניא). נדפס תרמ"ז. חיבר גם: דברי חיים.

באר חיים מרדכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים מרדכי רולר, רב בניעמץ (רומניא). נדפס תרפ"ג.

באר יעקב על השו"ע וכו כמה שו"ת. ר' יעקב ברלין, מרבני פיורדא, תלמיד בעל שב יעקב. הקדמה משנת תצ"ד.

באר יצחק שו"ת וחדושים. ר' יצחק אב"ד ור"מ בפוזנא, רבו המובהק של המגן אברהם. נדפס מכ"י ישן משנת תכ"ד. נפטר תמ"ה.

באר יצחק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה. נדפס תרי"ד. נפטר תרנ"ז. חיבר גם: נחל יצחק. עין יצחק. וראה גם: שארית בנימין.

באר מים חיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליעזר די אבילה, מרבני המערב. חי תע"ד - תקכ"א.

באר מים חיים שו"ת וחי' רמב"ם, סמ"ג ושו"ע. ר' חיים נסים רפאל מוצירי, רב בשירון ולארטו ואח"כ בשאלוניקי. נדפס תקנ"ד.

באר מים חיים שו"ת. ר' שמואל ויטאל, בנו של ר' חיים ויטאל. רב בדמשק ומצרים. תשו' משנת תכ"א.

באר מרדכי דיני מקוואות ושו"ת. ר' מרדכי פארהאנר, אב"ד נייטרא. נדפס תרפ"ו. חיבר גם: קנין חרש.

באר משה שו"ת בדבר ירושת הבעל. ר' משה פרנקל. נדפס בברלין תקס"ג.

באר משה שו"ת. ר' משה שטרן, ברוקלין. מלפנים אב"ד דעברעצין. ח"ו נדפס תשמ"ג.

באר משה שו"ת. ר' משה דנישעווסקי, רב בסלבודקא. נדפס תרס"ה.

באר משה שו"ת. ר' משה נחום ירושלימסקי, רב בקמינקא. נדפס תרס"א. חיבר גם: ברכת משה. מנחת משה.

באר עשק שו"ת. ר' שבתי באר, מחו"ד ירושלים. נדפס תל"ד.

באר צבי שו"ת. ר' צבי קינסטליכר, רב באנפיהניאד, ואח"כ

ארץ טובה שו"ת או"ח ויו"ד. ר' טוביה יהודה טביומי (גוטנטאג). אב"ד סוכאצין-פולניה, ואח"כ רב בת"א. מתלמידיו בעל אבני נזר. נדפס תש"ז. חבר גם: עטרת טוביה ועוד.

ארץ ישראל בספרות התשובות. עניני א"י בהלכה ואגדה ודברי ימי הארץ וירושלים הנמצאים בספרות השו"ת מהגאונים ועד ימינו, עם מ"מ והערות. הרב ישראל שציפנסקי, ברוקלין. כרך ג' נדפס תשל"ט.

ארץ צבי שו"ת ודרשות. ר' צבי הירש ראם. הסכמות משנת תרל"ד.

ארץ צבי שו"ת. ר' צבי הירש תאומים, אב"ד חראסקוב. נדפס תר"מ.

ארץ צבי שו"ת. ר' אריה צבי פרומר, אבד"ק קאזיגלוב וסוסוביץ. ור"מ בשיבת חכמי לובלין. תלמיד בעל האבני נזר. נולד תרמ"ד. נספה בשואה. חיבר גם: שיח השדה.

ארץ צבי ותאומי צביה על אה"ע. ר' צבי הירש ברודא, אב"ד קיצע (הונגריה). בהסכמת החת"ס והפרשת מרדכי. הקדמה משנת תקע"ד.

ארצות החיים על או"ח. ר' מאיר ליבוש מלבי"ם. רב בבוקארעשט מאהליב וקעניגסבערג. נדפס תר"ך.

ארצות יהודה שו"ת וחי' חז"מ. ר' יהודה ליב דבורץ. נולד בוילנא. נפטר בליטא תרמ"ז.

אשר הנחלים ביאורים על שו"ע ושו"ת מספרו של המחבר "נאות דשא". ר' דוד שלמה אייבשיץ. אב"ד בייזונף וטראקא. עלה לא"י תקס"ט. נפטר תקע"ז. חיבר גם: לבושי שרד. בגדי שרד. כד הקמח.

אשר הנחלים ררשות. ר' יוסף נחמולי, מחכמי לארסו-טורקיה. חתנו של ר' יצחק אבן טנג'י. תלמיד ר' חיים אבולעפיה. נדפס תקנ"ג. חיבר גם: אשרת הפסגה.

אשרת הפסגה שו"ת להב"ל.

אשכול ראה: האשכול.

אשל אברהם על או"ח. ר' אברהם דוד וואראמן, אב"ד בוטשאטש. נפטר תר"א. חיבר גם: דעת קדושים על התבואות שור. מילי דחסידותא. עזר מקודש.

אשל חיים דרוש, חי' סוגיות וקונט' "חיים שאל" - שו"ת. ר' חיים אפרים בליטי, מטרנליא. הקדמה משנת תרצ"ה. חיבר גם: חמודי אפרים.

ר' אשר בר' יחיאל ראה: שו"ת רא"ש.

אשר לדוד מפתחות על שו"ע. ר' דוד מועטי. נדפס תרל"ז. חיבר גם: צוף דבש. נאם דוד. ידי דוד. קדשי דוד, ועוד.

אשר לשלמה שו"ת או"ח ויו"ד. ר' חיים שלמה זשימני, אב"ד נור, נסעווא ובאדקי. הסכמות משנת תרצ"ו.

אשר לשלמה שו"ת, פסקים ותקנות. ר' שלמה אבן דנאן, מרבני פאס. נדפס תרס"ו. חיבר גם: בקש שלמה.

אתם קשות ז' שו"ת בענין מאבד עצמו לדעת. בין המשיכים: ר' יוסף נסים בורלא, ר' אליהו אבולעפיה, ר' חיים בלייר. אזמיר תרנ"ג. וראה גם: כבוד יעקב.

ישיבה ברנשבורג. נפטר רנ"ו.

ביטול מודעא אוסף תשו' ע"ד הכשר מצות הנאפות במכונה, מבעל שואל ומשיב, תפארת ישראל, כתב סופר, ערך לגר ועוד. נדפס תרי"ט.

ביכורי אשר שו"ת יו"ד אבה"ע וחז"מ. ר' מסעוד אלחרד דיין בירושלים. נדפס תשנ"ג.

בין השמשות ברור ענין בין השמשות. ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי, רו"מ ישיבת עץ חיים בירושלים. נדפס תרפ"ט. חיבר גם: גשר החיים.

ביכורי אשר תשובות ופסקים עם קונטרס בכללי שמות גיטין. ר' מסעוד אלחרד, חבר ביה"ד הרבני בירושלים. נדפס תשנ"ג.

בית אדם דיני רוב, חזקה, קבוע וכללי ס"ס (נדפס בספר חכמת אדם). ר' אברהם דאנציג. נדפס תקע"ד. חיבר גם: שערי צדק.

בית בנים סוגיות בהלכה. ר' ניסן זיסקינד מארקאווסקי (מרקל), רב בכופאלא בארה"ב. נדפס תרפ"ד.

בירור הלכה בענין נשואין אורחיים. ר' צבי הירש פערבער, רב בלונדון. נדפס תרצ"ז.

בירך את אברהם דיני ברכות. ר' אברהם פרישק, נכדו של בעל ידיו של משה. (נדפס תרכ"ב).

בית אב שו"ת. ר' אברהם אהרן יודלביץ, רב בליטא ואנגליה ורב ראשי לאגודת הקהלות בני-יורק. נדפס תרנ"ו-תר"פ. חבר גם: אב בחכמה.

בית אבא (ואקס). ראה: ברכה שלמה.

בית אבי שו"ת ד"ח. ר' יצחק איזיק ליבס, אב"ד גריידינג ולבוב, ואח"כ רב בניו-יורק. נדפס תשל"ו.

בית אברהם ירחון לתורה וליהדות ולחיי הישיבות. י"ל ע"י תלמידי ישיבות בית אברהם בורשה ובלודז, ביזמת תלמידי הארמור מסוכאטשוב. החל להופיע בשנת תרצ"ד.

בית אברהם שו"ת וח"י סוגיות. ר' אברהם אולמן, רו"מ בטפלטשיין ורב בסבדקה ובלקנבך. נפטר תר"ט.

בית אברהם שו"ת. ר' אברהם בן שלום טוביה. (גראיעוא תרע"ג).

בית אברהם שו"ת. ר' אברהם הכהן מזאמשט, אב"ד טראל ונאמן בית ישראל דד' ארצות. נדפס תקי"ג.

בית אברהם על טור חו"מ עד סי' קכ"ח, וקונ' "מאמר המלך" על דינא דמלכותא. ר' חיים אברהם ישראל, בנו של בעל משאת משה. רב בקאנדייה ובנא-אמון, ואח"כ באנקונה. נפטר תקמ"ה. חיבר גם: אמרות טהורות.

בית אברהם על יו"ד ושו"ת. ר' אברהם אבלי, אב"ד חרסון. נדפס תקצ"ז.

בית אברהם סוגיות וח"י שו"ע חו"מ ורמב"ם. ר' אברהם לנדא, אב"ד טשעכאנאוו. נפטר תרל"ה לערך. חיבר גם: זכותא דאברהם.

בית אברהם הל' שחיטה וטרפות. ר' אברהם זוסמן, שו"ב בלונדון. נדפס תרי"ג. חיבר גם: ויעש אברהם. זכור

אב"ד בהרמנשטדט סכן. נפטר תשכ"ה בירושלים.

באר שבע ח"י ש"ס ושו"ת. ר' ישכר בר איילנברג, מרבני איטליא, תלמיד הלבוש והסמ"ע. נדפס שע"ד.

באר שמואל הל' מקוואות, שו"ע וחזושים. ר' שמואל רזונברג, אב"ד טשאבה ואונסדורף. נפטר תרע"ט.

בארות אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם צבי קליין, ראב"ד סילאש שבהונגריה. נפטר תרפ"ז.

בארות המים שו"ת או"ח יו"ד ואבה"ע עם שמות גיטין. ר' יצחק בן שאנגי, מרבני שאלוניקי. נדפס תקט"ו.

בגדי יו"ט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יו"ט קריספין, מרבני איזמיר. נדפס תרמ"ז.

בגדי יו"ט על ביצה ובסופו כמה שו"ת. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ורו"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת. שירי טהרה, ועוד רבים.

בגדי ישע על המרדכי. ר' ישעיה הלוי הורוויץ בעל השל"ה. נולד ש"כ בפראג. תלמיד בעל הסמ"ע. נפטר בטבריה ש"צ.

בגדי ישע שו"ת וח"י על הרמב"ם. ר' ישעיה עטייה, מחכמי ורבני ארם צובה. אביו של ר' יצחק עטייה בעל רוב דגן. נפטר תקנ"ה.

בגדי ישע שו"ת או"ח יו"ד ואבה"ע. ר' שמואל הלוי, מו"ץ בבאליסטוק. נדפס תר"ד.

בגדי ישע על שו"ע או"ח. ר' ישעיה ווינר מפראג. נדפס תקל"ו.

בגדי כהונה ר' משלם זלמן הכהן, רב בפזיורדא. נדפס תקס"ז.

בגדי שרר על דיני שבירת עצמות לבעל לבושי שרד. ר' שרגא פייוויש הלוי פרנקל, שו"ב בקראטשין. נדפס תקצ"ז. חיבר גם: זבחי רצון.

בגדי שש על טור או"ח יו"ד ואבה"ע. ר' שלמה שמאמה מחכמי ורבני תוניס. חי במחצית השניה למאה הו'.

בר דוד שו"ת וחזושים. ר' דוד חי ארעני, דיין בטאשקענט. נדפס תרפ"ב.

בר קדש על הרמב"ם ושו"ת (נספח לספר כבוד יום טוב מאבי המחבר). ר' ברכה דנון, מחכמי ירושלים. נפטר תר"ה לערך.

ברק הבית השגות על תורת הבית להרשב"א. ר' אהרן הלוי (רא"ה). תלמיד הרמב"ן ורבו של הריטב"א. נולד ד"א תתקצ"ה. נפטר ה"א ס'.

בה"ג ראה: הלכות גדולות.

ב"ח (בית חרש) ראה: שו"ת ב"ח.

בחיר חיים שו"ת, חי' סוגיות, רמב"ם והערות על שו"ע או"ח. ר' חיים וולפרט, אב"ד ליביו-לטביה. נולד תר"כ. נפטר תש"ב.

ביאור מהרי"פ על שו"ת מהר"י מינץ. ר' יוחנן פרעשיל מפאטיק-גאליציה. נדפס תרנ"ח.

ביאור מנחם על מפרשי שו"ע אבה"ע. ר' משה מנחם, מו"צ בדובנא. הקדמה משנת תרי"ב.

ביאורי מהרש"ל על הסמ"ג ראה: עמודי שלמה.

ביאורי ר' אייזיק שטיין על הסמ"ג. ר' אייזיק שטיין, ראש

לאברהם.

בית אברהם שו"ת ודרשות. ר' אברהם עבר הירשוביץ, מו"צ במלבורן אוסטרליא. נדפס תרס"ח.

בית אהרן חד"ת עם שו"ת. ר' אהרן ליב גליקמן מדובלין. נדפס בלונדון תרס"ה.

בית אהרן דינים בסדר א"ב עם שמות גיטין. ר' אהרן קריספין. אומיר תרכ"ג.

בית אהרן דיני סת"מ ושו"ת. ר' אהרן מירלש. נדפס תקפ"ט. **בית אהרן הגהות וביאורים עם שו"ת.** ר' אהרן פולד, תלמיד הח"ס ונר"ע עמו ועם בעל ההפלאה. נפטר תרכ"א.

בית אהרן על הש"ס ובסופו כמה שו"ת. ר' אהרן שלמה קלעפשיט, אב"ד גאואראווע. נפטר בערך תר"מ.

בית אהרן ענייני גיטין וחליצה. ר' שמואל אהרן רובין, רב בזבארז וקראשטיץ. נ"נ עם בעל השואל ומשיב ודברי חיים מצאנז. נדפס תרל"ו.

בית א-ל פלפולים וחי' מסכתות. ר' אריה ליבוש נטאנון, אביו של בעל השואל ומשיב. נפטר תרל"ג.

בית אליהו שו"ת. ר' חיים אליהו שטרנברג, רב ור"מ בחיפה. נדפס תשל"ו. נפטר תשנ"ב. חיבר ספרים רבים.

בית אליהו מרדכי שו"ת, דרשות וחידושים. ר' אליהו מרדכי הכהן מזאזה, מניו-יורק. נדפס תש"ו. חיבר גם: חידושי רא"ם. הגה רא"ם, ועוד.

בית אליקום חי' ש"ס ושו"ת. ר' אליקום געציל מאיר, מרבני ביליטוק. נדפס תרמ"ג.

בית אפרים הל' טריפות. ר' אפרים זלמן מרגליות מבראד. נדפס תקס"ט. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: טיב גיטין. יד אפרים. עוללות אפרים, ועוד.

בית אפרים שו"ת, להג"ל.

בית אפרים החרשות להג"ל.

בית ארזים על טוש"ע או"ח. ר' דוד קליין, ברוקלין ואח"כ בירושלים. נדפס תש"ז-תשל"ה.

בית אריה שו"ת וחידושים בשם אוריין תליתאי. ר' אריה ליבוש הלוי הורביץ מבראדי. נדפס תרצ"ד. ראה גם: מחברת הקודש.

בית דוד שו"ת. ר' יוסף ב"ר דוד פילוסוף, אב"ד ור"מ בשאלוניקי, שקיל וטרי עם בעל הדבר משה אמאריליו. תשו' משנת תפ"ב.

בית דוד שו"ת ודרשות. ר' דוד טעבלי רובין, רבה של מינסק, תלמיד הגר"ח מולחין. נדפס תרי"ד.

בית דוד על יו"ד. ר' דוד כ"ץ מביסטריץ, אב"ד מילכדארף. תלמיד מובהק של החת"ס. נפטר תרכ"ב.

בית דוד הל' שחיטה וטריפות. ר' דוד מטשעבינאוויץ, שו"ב. נדפס תרס"ב.

בית דוד ביאור על משניות. ר' דוד קורינאלדי, מחכמי איטליה. נפטר תקל"א.

בית דוד שו"ת. ר' זאב וואלף לייטער, רב באמשטרדם ואב"ד בפטיסבורג. נדפס תר"פ.

בית דין צדק (לונדון). ראה: שו"ת מבית דין צדק לונדון.

בית דינו של שלמה שו"ת. ר' שלמה לאניאדו, רב בארם צובה. נדפס תקל"ה. נפטר תקנ"ד. חיבר גם: כסא שלמה.

בית היוצר חוברת תורנית ובה שו"ת בהלכה וביאורי מקראות. ב"ח. ר' אברהם מתתיהו חלפן. נדפס תר"נ-ג"א. חיבר גם: נר למאור. וראה גם: פעלים לתורה.

בית הבחירה על רוב הש"ס. ר' מנחם בר' שלמה המאירי. בן דורו של הרשב"א. נפטר ה"א ע"ה. חיבר גם: חרושי המאירי. מגן אבות. קרית ספר.

בית היוצר שו"ת. ר' יואל צבי ראטה, בסוף ימיו אב"ד חוסט, תלמיד בעל אמרי אש. נפטר תרנ"ב.

בית הילל ר' הלל ב"ר אליהו פוסק, רב בזלאטפול, קולשט ובטטרבורג. נפטר בת"א תשי"ג. חיבר גם: הלל אומר. ועוד.

בית הלוי שו"ת ודרושים. ר' יוסף דובער סולוביצ'ק, רב בסלוצק ובבריסק. נפטר תרנ"ב.

בית הלחמי תשובות וכללים. ר' יצחק חי בוכבזה, אב"ד גאבס-תוניסיה וטריפולי. נפטר תר"ץ. נדפס תשל"ה-ירושלים.

בית הלל ספר יובל השבעים של הרב הלל פוסק (ע"ע בית הילל), בעריכת אפרים טובנהויז. ת"א תשי"א.

בית הלל על שו"ע יו"ד ואבה"ע. ר' הלל ב"ר נפתלי הירץ, מגאוני וילנה. נולד בבריסק שע"ה. נפטר ת"נ. נדפס עם הגהות בנו ר' משה.

בית הלל על שו"ע חו"מ. ר' הלל אריה ליבשיץ, רב בלובלין. נדפס תרנ"ב.

בית הלל (פוסק). ראה: בית הילל.

בית המדרש חידושים ופלפולים. ר' שמריהו אפלבויס, רב כהונטשעשט, נדפס תרע"ב.

בית המלך על הרמב"ם ושו"ת. ר' יוסף חסון מרבני שלוניקי, אח"כ חבר בב"ד של הרב בתי כהונה בירושלים. נפטר תקכ"ב.

בית הרואה מ"מ על שו"ע וביאורים ברמב"ם. ר' שמואל פלורנטיין האחרון, חי במחצית השנייה של המאה החמישית. חיבר גם: עולת שמואל. מנחת שמואל.

בית ועד לחכמים ירחון תורני בעריכת ר' דוב בער אברמוביץ. ניו יורק תרס"ג.

בית ועד לחכמים מאסף רבני ותלמודי. י"ל בלונדון תרס"ב-ג' בעריכת ר' ישראל חיים דייכס.

בית ועד לחכמים עתון תורני בעריכת ר' ליב לנדסברג. חוברת א' בבורפסט-פרסבורג תרל"ה, וב' חוב' בנייהול תרנ"ד.

בית ועד לחכמים קובץ תלמודי. י"ל בשנים תרפ"ב-צ"ט, בעריכת ר' יוסף שמעון פולק, סאטמר.

בית זבול שו"ת וסוגיות. ר' יעקב משה חרל"פ, רב ור"מ בירושלים. נדפס תש"ב.

בית חדש ראה: שו"ת הב"ח.

בית חתנים בענייני נשואין. ר' משה פנירי, ירושלים תשמ"ב.

בית יודיה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שאול ידידיה שאחעט, רב בליטא ובשיקגו. נדפס תרס"ז. חיבר גם: חכמת ידידיה.

תפארת ידידיה.

בית יהודה חי' על שו"ע וש"ס. ר' יהודה לנדא. ונלוח לו "מנחת יצחק" על הל' טוען ונטען, מבנו ר' יצחק, רב בוולאדאבי ולוצק. עלה לאר"י תקל" (נדפס תקצ"א).

בית יהודה שו"ת. ר' יהודה עייאש מחכמי ורבני ארצות המערב בעיר ארג'יל. נדפס תק"ו. נפטר תקכ"א. חיבר גם: בני יהודה. מטה יהודה. וראה גם: דיני מנהגי ק"ק ארג'יל.

בית יהודה שו"ת אר"ח ואבה"ע. ר' יהודה אשר אייזרמן, אב"ד נארווא, וקרילאב (פלך חערסן). נדפס תר"מ. חיבר גם: בית לחם יהודה.

בית יהודה דרשות ושו"ת. ר' אלטר שפירא ראב"ד טשערנאוויץ. נדפס תרצ"ד. חיבר גם: בית ישראל. קול יהודה.

בית יוסף ר' יוסף קארו. ראה: שו"ת בית יוסף.

בית יוסף החדש פסקי רבנים נגד התקונים בדת. ר' עקיבא יוסף שלעזינגער תלמיד הכתב סופר. נולד בפרשבורג תקצ"ז. נפטר תרפ"ב. נדפס תרל"ו. וראה גם: משנתו של רבי עקיבא.

בית יחזקאל שו"ת וחדושים. ר' צבי יחזקאל מיכלזאן אב"ד פלונסק. נדפס תרפ"ד.

בית יעקב שו"ת. ר' יעקב ב"ר שמואל אב"ד בציומז'ה. נדפס תנ"ו.

בית יעקב על שו"ע אבה"ע. ר' יעקב לורברבוים אב"ד ליסא. תלמיד ר' משולם איגרא. נדפס תקפ"ג. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: חוות דעת. נתיבות המשפט, ועוד.

בית יעקב על התורה ועל מסכת כתובות סוגיות. ר' יעקב גרינולד מנאצאוויטש, חתן ר' מנחם אש. נדפס תרס"ט.

בית יעקב דרשות ושו"ת. ר' יעקב רוזרמאן רב בארה"ב. נדפס תרס"ה.

בית יעקב שו"ת ובירורי הלכה. ר' יעקב הכהן מעסקין. שימש ברבנות ברוסאיא, ליטא וארה"ב. נדפס תרצ"ז. חיבר גם: אבן יעקב. סולם יעקב. מקל יעקב. משפט יעקב.

בית יער עה"ת ואגרות, שו"ת ועוד. ר' עזריאל יחיאל רובין, דומ"צ במיהאלוביץ. נפטר תרע"ג. חיבר גם: שדה יער. עצי יער.

בית יצחק דיני איסור והיתר וספיקות. ר' יצחק אייזיק חבר, רב בטובלך. נדפס תקצ"ו. חיבר גם: בנין עולם.

בית יצחק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק יהודה שמעלקיש אב"ד פרעמישלא. נדפס תרל"ה.

בית יצחק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק דנציג. רב בפרטבורג. נדפס תרנ"ט. חיבר גם: תשובת מהרי"ר.

בית יצחק דרוש ובסופו ב' שו"ת. ר' שמעון יצחק פינקלשטיין, ארה"ב (נדפס בט. לואיס תרפ"ד). ספרו "ראשית בכורי" נדפס בברלין תרמ"ט.

בית ירוחם על הרמב"ם. ר' ירוחם אשר ורהפטיג, מחכמי ורבני ירושלים. נפטר תשכ"ו. חיבר גם: אמרי ירוחם. דברי ירוחם. עולת ירוחם, ועוד.

בית ישחק על הרמב"ם. ר' יצחק גאטיניו, בנו של ר' אליקים

גאטיניו בעל "אגורה באהליך". נדפס בשאלוניקי תקנ"ב.

בית ישראל חי' מסכתות ושו"ת "עגונת ישראל" בענייני עגונות. ר' ישראל שפירא המגיד מקאזניץ. תשר' משנת תקס"א. נפטר תקע"ה. חיבר גם: עבודת ישראל.

בית ישראל על שו"ע יו"ד עד סי' ר"א. ר' ישראל שפירא אב"ד ור"מ בקאליש, וקונ' בית פרץ לכמה הלכות באו"ח, לנכדו ר' יששכר דומ"צ בניקשלוברג. נדפס תפ"ו.

בית ישראל על התורה. ר' אלטר שפירא, ראב"ד טשערנאוויץ. נדפס תרפ"ח. חיבר גם: בית יהודה. קול יהודה. (בספר תשר' מר' מאיר ארק).

בית ישראל שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ישראל אברהם אלטר לאנדא ב"ר שלום, רב ואב"ד עדליץ והגליץ. נפטר תש"ב. נדפס תשי"ד-בארגנטינה.

בית ישראל דרוש ומכתבי הלכה ביור"ד. ר' ישראל חיים בריון מק' האללע. נדפס תר"ס.

בית ישראל שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ישראל כהנא, אב"ד זאלקווא. נדפס תרי"ח.

בית לאבות חי' ש"ס ושו"ת (מאבי המחבר). ר' יעקב יהודה לעווי ראב"ד בירושלים. נדפס תרל"ג.

בית לוי על אבה"ע. ר' יעקב הלוי קאפשטיין, רב בניעמציץ. נדפס תרמ"א. חיבר גם: פרי יעקב.

בית לוי שו"ת. ר' לוי שפירא, אב"ד דנאוואלכסנדרובסקי, בסוף הספר תשר' מאביו ר' ארי' ליב שפירא אב"ד דקובנה. תשר' משנת תר"ך.

בית לחם יהודה על יו"ד קונ' הספיקות ושו"ת. ר' צבי הירש ב"ר עזריאל מוילנה, ראב"ד כלובליץ. עם הוספות שו"ת שער אפרים לר"א זלמן מסלונים. נדפס תצ"ג. חיבר גם: עטרת צבי.

בית לחם יהודה שו"ת חידושים ודרשות. ר' יהודה אשר אייזרמאן. אב"ד נארווא וקרילאב (פלך חערסן). נדפס תרס"ד. חיבר גם: בית יהודה.

בית מאיר על שו"ע אבה"ע. ר' מאיר פונר, אב"ד שאטלאנד - דאנציג. שקיל וטרי עם הגרע"א ובעל נתיבות המשפט. נדפס תקמ"ז. נפטר תקס"ז. חיבר גם: צלעות הבית.

בית מרדכי שו"ת. ר' מרדכי פרנקל, מסרביה (סעאיני תרצ"ה).

בית מרדכי חי' על שו"ע. ר' מרדכי גראדזענסקי מוויטקובישק. נדפס תרצ"ב.

בית מרדכי שו"ת. ר' מרדכי פוגלמן, רב ואב"ד קרית מוצקין. נדפס תש"ל.

בית משה על שו"ע אבה"ע עד סי' כ"ג. ר' משה אפשטיין, אב"ד זאמושץ. נדפס תר"ח-תרי"א.

בית משולם שו"ת וחי' ש"ס. ר' משולם זלמן אשכנזי, אב"ד לובליץ. נפטר תר"ג.

בית נאמן שו"ת. ר' יצחק משה פרלס, רב בבאניהאד. נפטר תרי"ד.

בית נאמן שו"ת. ר' אברהם נתן עלכרג, רב בזגיערז (פולין). נדפס תרפ"ד.

חיים, רב בבבל. נפטר תרס"ט, חיבר גם: רב פעלים. ועוד.
בן הימין שו"ת ולקוטים על שו"ע וחי' הלכות. ר' ברוך נחמן אידלמן. נולד תרי"ז, בתרנ"ז רב בפטריקוב. חיבר גם: בת דינא.

בן הרמה על הרמב"ם ושו"ת. ר' חיים מאיר מזרחי. (אזמיר תל"ה).

בן זכאי דרשות וחי' סוגיות. ר' יוחנן סג"ל שפיץ, רב בטאב. נפטר תר"ל.

בן זקנים מאמרי חקר בתלמוד. ר' יעקב כריל. דרוהביטש תרמ"ט. חיבר גם: מבוא המשנה. דורש לציון. מסגרת לאגרת בקרת (נרפס תרי"ג).

בן יאיר חידושים ודרוש. ר' חיים מרדכי לבטון. ובו: "ויקח עובדיה" – שו"ת ומזכרת גיטין מר' עובדיה בן שלום. נרפס בירושלים תרפ"ו.

בן ירד על הרמב"ם ושו"ת. ר' ידידיה שמואל טאריקה. ר"מ ברודוס. הקדמה משנת תקכ"ו.

בן יהודה שו"ת. ר' אברהם ליטש רוזנבאום. רב בנייטרא. נרפס תרל"א.

בן יהודע ביאורי אגדות בש"ס. ר' יוסף חיים, רב בבבל. נפטר תרס"ט. נודע בחיבורו: בן איש חי. חיבר גם: רב ברכות. רב פעלים. ועוד.

בן ימין על מנחות ושו"ת. ר' רחמים חיים יהודה ישראל, בנו של בעל שו"ת יד ימין, אב"ד ברודוס. נפטר תרנ"ב.

בן מכבר אב ראה: כח מעשיו הגיד לעמו.
בן עזיאל ובו שו"ת "דברי עזיאל" ר' עזיאל מייזלעס. (רומניה תרצ"ד).

בן פורת שו"ת. ר' יוסף ענגל, אב"ד קראקא. נפטר תר"פ. חיבר גם: אוצרות יוסף. חוסן יוסף.

בן פורת יוסף עה"ת, חי' מסכתות בסדר א"ב ושו"ת. ר' יוסף כרבי, ראב"ד ג'רבה. נפטר תרע"ט. חיבר גם: ילדי יוסף.

בן פורת יוסף עה"ת (ח"א) ושו"ת (ח"ב). ר' יעקב יוסף הכהן מפולנאה. תלמיד הבעש"ט. חיבר גם: תולדות יעקב יוסף. צפנת פענח.

בן ציון שו"ת וחדות. ר' בן ציון היילפרין-האלפערט, אב"ד נאנאש (הונגריה). תשו' משנת תרס"ב. י"ל ע"י נכדו תשל"ט.
בן שלמה דינים בסדר א"ב ושמות גיטין. ר' שלמה חזן, רב בנא אמן. נפטר תרס"ז.

בני אברהם שו"ת יו"ד אבה"ע וחור"מ. ר' אברהם מיוחס. רב בקושטא. תשו' משנת תצ"ו.

בני אהובה חי' על הרמב"ם אישות גירושין ואיסור' עם שו"ת אחרות. ר' יונתן אייכשץ. אב"ד מיץ ואח"כ אב"ד אזה"ל. נפטר תקכ"ד. נודע בחיבוריו: אורים ותומים. כרתי ופלתי.

בני אהרן שו"ת חור"מ. ר' אהרן לעפפא. דיין באיזמיר. נפטר תכ"ז.

בני אהרן שו"ת. ר' אהרן יואל הכהן חזן, אב"ד טולא. נרפס תרס"ב.

בני בנימין וקרם אי"ש שו"ת מב' מחברים: ר' בנימין מרדכי נבון, אב"ד בירושלים. נפטר תרי"ב, ומבני חורגו ר' יעקב

בית נפתלי דרשות ושו"ת ד"ח שו"ע. ר' נפתלי הכהן שווארץ, אב"ד מאד. נפטר תרנ"ז. חיבר גם: אילה שלוחה. וראה גם שלשה ספרים נפתחים.

בית עובד (אשכנזי). ראה: סידור בית עובד.

בית רידב"ז שו"ת. ר' יעקב דוד וילובסקי אב"ד איזבלין, בוכריסק וסלוצק. נפטר בצפת תרע"ד. נרפס תרס"ה. חיבר גם: פי' רידב"ז על הירושלמי. הל' שביעית הנדפס עם פאת השלחן. חנה דוד. שו"ת רידב"ז. הלכה למעשה.

בית שאול הל' שחיטה וטריפות ואוסף שו"ת. ר' שאול שו"ב מסאבון. נרפס תרנ"ז.

בית שלמה שו"ת. ר' שלמה חאסון, מרבני שאלוניקי. נפטר שפ"א. ראה גם: משפטים ישרים.

בית שלמה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלמה דרימער, אב"ד סקאלא. נפטר תרל"ג. חיבר גם: ישרש יעקב.

בית שמואל על אבה"ע. ר' שמואל בר' אורי שרגא פייבוש, תלמיד ר' יהושע העשיל מקראקוב. משנת תנ"א רב בפיוורדה.

בית שמואל אחרון שו"ת או"ח יו"ד וחור"מ. ר' שמואל פאלקנפעלד, אב"ד פוזנא. נרפס תקס"ו.

בית שערים שו"ת וחדושים. ר' עמרם בלום, תלמיד הכת"ס. אב"ד חוסט וב' אויפלי. נפטר תרס"ז.

בכור אדם בענין פדיון הבכור. ר' אברהם קאמשאוף, מו"ץ בלונדון. נרפס תרס"ז.

בכור שור על הש"ס. ר' אלכסנדר סנדר שור, מחכמי פולין. נפטר תצ"ו. נרפס בתוך ספרו שמלה חדשה (תבואות שור).

בכורי אברהם חי' מסכתות, רמב"ם ושו"ת. ר' אברהם אלישור, רב מהומל, חתן בעל לשם שבו ואחלמה. נרפס תרנ"ט.

בכורי אברהם חידושי סוגיות. ר' אברהם לוינסון מארן. (ורשא תרנ"ז).

בכורי יהודה חי' הלכה ושו"ת. ר' יהודה ליב דון יחייא. רב בצ'רניגוב ועוד, ואח"כ בא"י. נרפס תרצ"ג.

בכורי יוסף בסוגיות הש"ס. ר' יוסף זונדל הוטנר, רב באיישוק. הסכמות משנת תרל"א. חיבר גם: חדר דעה.

בכורי יעקב הל' סוכה ולולב. ר' יעקב יוקב עטלינגר, רב בכמה קהילות בגרמניה. נרפס תרי"ח. נפטר תרל"ב. חיבר גם: בנין ציון. ערוך לנר.

בכורי יעקב שו"ת וחי' או"ח ויו"ד. ר' יעקב חי זריהן, רב בטבריה. נרפס תרס"ו.

בכורי ראשית חי' בש"ס ופוסקים ושו"ת אחת בענין רואה דם מחמת תשמיש. ר' יעקב שמואל אויסלאנדער, משאמלווא. נרפס תרפ"ו.

בכורי שחר שו"ת. ר' שמואל חיים רוזנבלום. ורשא תרצ"ז.

בכורי שלמה שו"ת. ר' שלמה אברהם רזעבטא, מרבני פולין. נרפס תרנ"ד.

בן אברהם דרשות, חי' ע"ז, שו"ת ופוסקים. ר' חיים אברהם אישטרושה, מרבני ירושלים. נרפס תקפ"ג.

בן איש חי' הלכה ופסקי דינים על סדר הפרשיות. ר' יוסף

אלישר בעל ישא אי"ש (ע"ע).

בני דוד על הרמב"ם. ר' דוד פאלקון, דיין בקושטא. תש"ו משנת תע"ז.

בני חיי ח' דינים ולקוטים על הש"ס ורמב"ם, ובתוכם שו"ת. ר' חיים אלאזי מאיזמיר, רב ברודוס. תלמיד ר' חיים בנבנשתי בעל כנסת הגדולה. (נרפס תע"ב).

בני יהודה ח"ב מספר לחם יהודה-על הרמב"ם. וח"ב מספר בית יהודה – שו"ת. ר' יהודה עייאש. נרפס תקי"ח. חיבר גם: מטה יהודה. שבט יהודה.

בני יונה בדיני ס"ת. ר' יונה לנדסופר, רב בפראג. נולד תל"ח. נפטר תע"ג. חיבר גם: מעיל צדקה. כנפי יונה.

בני יוסף שו"ת וחי' על הרמב"ם. ר' יוסף יאושע קארי. ראב"ד בירושלים. נפטר תרמ"ג. (נלה לס' כפי אהרן ח"ב).

בני יעקב על העיטור, הגהות על הטור ורמב"ם, עם שו"ת. ר' יעקב ששון, נין ונכד למהר"א ששון. תש"ו משנת תס"ז.

בני יצחק עה"ת, דיני קנין ושו"ת. ר' יצחק חנן, שאלוניקי תקי"ז.

בני ישחק דרשות ושו"ת. ר' יצחק אקשוטי, רב בקושטא. נרפס תרמ"ד.

בני יששכר דרשות למועדים, חדשים ושבתות. ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב. נולד תקמ"ג. נפטר תר"א. חיבר גם: דרך פקודין. ועוד.

בני לוי שו"ת אר"ח יוד ואבה"ע. ר' ירוחם בר' חיים זלמן הלוי (וילנא תרל"ט).

בני משה שו"ת. ר' משה בן יעקב מאג'אר, מירושלים. נרפס תקס"ד.

בני משה שו"ת. ר' משה שלטון, אב"ד קושטנדינא. נפטר ת"נ.

בני ציון שו"ת. ר' בן ציון איזנשטאט, רב בברוקלין. נפטר תשי"א. חבר גם: שערי ציון-הגהות לס' נוב".

בני ציון שו"ת, רובו בענין זמני היום והלילה, ר' דוד שפירא מירושלים. מכתבים והסכמות מגדולי הדור, ר' חיים עוזר, החזו"א ועוד. נרפס תרצ"ח.

בני ציון שו"ת וחדושים. ר' בן ציון מיטאווסקי, רב בלעבעדאווע (פולין). נפטר תרס"ז.

בני שמואל חי' שו"ע חו"מ ושו"ת. ר' שמואל חיון מחכמי ורבי שאלוניקי. בן בתו של הרשד"ם, תלמיד הלחם משנה, וחברו של הרח"ש. נפטר שס"ח.

בני שמעיה עה"ת, מועדים ושו"ת. ר' שמעיה לעוו. ברוקלין תש"ב.

ר' בנימין הכהן ראה: שו"ת רב"ך.

בנימין זאב שו"ת. ר' בנימין בר' מתתיהו. שקיל וטרי עם הרד"ך והר"י טייטאצק. נרפס רצ"ט.

בנימין זאב אחרון שו"ת. ר' בנימין זאב וילר. (פרמישלא תרמ"ט).

בנין אב שו"ת. ר' אליהו בקשי-דורון, ראשון לציון ורב ראשי לישראל. נרפס תשמ"ב.

בנין דוד שו"ת. ר' דוד רב בעריש מייזליש, רב באוהעל. נולד תרל"א.

בנין יחזקאל שו"ת. ר' יחזקאל אברהם ריבוסקי, אב"ד בסאליש. נרפס תרפ"ח.

בנין יחזקאל חי' על נדרים וכתובות. ר' יחזקאל סירקין מוויטעפסק, אב"ד קפוסט. נרפס תרכ"א.

בנין עולם שו"ת אר"ח ויוד"ר. ר' יצחק אייזיק חבר, רב בסובלק. נרפס תרי"א. חיבר גם: בית יצחק.

בנין צבי שו"ת. ר' צבי הירש מייזלש, דומ"ץ בוויטעפעצן. נרפס תרצ"ט. חיבר גם: קונטרס תקנת עגונות.

בנין ציון שו"ת וחי' סוגיות. ר' ניסן בן-ציון שמושקוביץ, רב באראן, ארמוזס, בנדקין וחיפה. חי תרמ"ו-תשי"ג.

בנין ציון שו"ת. ר' יעקב עטלינגר, רב בכמה קהילות בגרמניה. נפטר תרל"ב. חיבר גם: בכורי יעקב. ערוך לגר.

בנין ציון החרשות להנ"ל.

בנין של שמחה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם שמחה בר' נחמן מואלוזין. רב ואב"ד מסיסלאב. בן אחיו של ר' חיים מואלוזין. נפטר תרכ"ה.

בנין שלום הל' שבת. ר' צבי הירש בר' שלום, אב"ד סקאלא. נרפס תרנ"ב.

בנין שלמה שו"ת. ר' שלמה דוד בר' שמואל, אב"ד לאהוסק. נרפס תרל"ג.

בנין שלמה שו"ת וחי' שו"ע אר"ח. ר' שלמה הכהן, מו"ץ בוילנא. נרפס תרמ"ט. חיבר גם: חשק שלמה על הש"ס.

שו"ת עצי ברושים.

בנערינו ובזקנינו שו"ת ודרושים. ר' אשר זאב ורנר, רב בפטרסון ובטבריה. חי תרנ"ד-תשי"ח. חיבר גם: טוב טעם. טעם זקנים.

בנתיבי חסד ואמת ספר השנה של החברה קדישא בתל אביב. הופיע משנת תשל"ה.

בעי חיי שו"ת. ר' חיים בנבנשתי, רב בקושטא בזמן רבו המהרי"ט. אח"כ רב באיזמיר. נפטר תל"ג. נודע בחיבורו כנסת הגדולה. חיבר גם: דינא דחיי.

בעל פה תש"ו בענין קידושין שנעשו למראית עין. ר' יצחק לוי מנוה יעקב (ירושלים). נרפס תש"א.

בעלי הנפש על הל' נדה. הראב"ד בעל ההשגות.

בציר אליעזר שבע חקירות בסוגיית הש"ס ובסופו שו"ת אחת. ר' אליעזר ליפמן גייאץ רב ואב"ד בכמה קהילות בחוגגריה.

תלמיד החתם סופר. נרפס תרכ"ט אחרי פטירתו, עם הסכמות מרבו החת"ס ובעל ערוך לגר ועוד.

בצל החכמה שו"ת. ר' בצלאל שטרן, רב ואב"ד בכמה קהילות במלבורן-אוסטרליה. בוינה ובארה"ב. בסוף ימיו עלה לא"י. נפטר תשמ"ט.

ר' בצלאל אשכנזי ראה: שו"ת ר' בצלאל אשכנזי.

ר' בצלאל בן יוסף יוויל ראה: שו"ת ר' בצלאל בן יוסף יוויל.

ר' בצלאל רנשבורג ראה: שו"ת ר' בצלאל רנשבורג.

בקש שלמה שו"ת. ר' שלמה בר' משה אבן דנאן, מרבני פאס. נרפס תר"צ. חיבר גם: אשר לשלמה.

בר לזואי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משלם יששכר הלוי הורביץ, רב בסטאניסלאב. נפטר תרמ"ח.

ואקס מפרשוביץ. גרפס תרפ"ח.

ברכות המים באור על סדר גיטין הגרפס בשו"ע. ר' יחיאל מיכל ב"ר יוזפס, דיין בקראקא בב"ד של התי"ט. נפטר תכ"א.

ברכות מהר"ם על דיני ברכות הנהנין. ר' מאיר מרוטנברג, תלמיד בעל אור זרוע ורבו של הרא"ש. חי ד"א תתק"צ – ה"א נ"ג.

ברכות מים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה מרדכי מיוחס, רב וראש"צ בירושלים, חברו של החיד"א. נפטר תקס"ו. חבר גם: מים שאל. שער המים.

ברכי יוסף על שו"ע. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א), מרבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: חיים שאל, יוסף אומץ.

ברכת אברהם על ברכת נט"ו. ר' אברהם טריוויש, מחכמי שאלוניקי קושטא וצפת. גרפס שי"ב.

ברכת אברהם שו"ת. ר' אברהם נפתלי הירץ יענער (לערנער), ראב"ד ומו"צ בקראקא. גרפס תר"ל. חיבר גם: צלותא דאברהם.

ברכת אברהם שו"ת וחי' הלכה. ר' אברהם צבי ברודנא, רב בקופישאק וברעזין. גרפס תרנ"ט. חיבר גם: מגני אברהם.

ברכת אברהם על הל' טריפות בסדר א"ב. ר' אברהם יהודה דוכובני, שו"ב ומו"ץ מעיר אומזון. גרפס תש"ו.

ברכת אברהם תשובות להשגות ר' דניאל הכבלי על יד החזקה. ר' אברהם בן הרמב"ם. נולד ד"א תתקמ"ה. נפטר ה"א ט"ו.

ברכת אברהם (יפה). ראה: פרי אשל.

ברכת אברהם ב' שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם ברוך רוזנברג, רב ואב"ד סוליציא-רומניה, ואח"כ בגמזו. הסכמות מתש"ה-תשכ"ד.

ברכת אליהו על בהגר"א בשו"ע. ר' ברוך רקובר, דיין בחיפה. ח"א גרפס תשכ"ז.

ברכת אליהו עה"ת ובסופו שו"ת. ר' אליהו בן הרוש, ג'רבא, גרפס תרצ"ט.

ברכת אליהו עה"ת ושו"ת. ר' אליהו הכהן דוויק, מארס צובה. (גרפס לראשונה בלי תאריך. ונשלם תקנ"ג).

ברכת הבית דיני ברכות הנהנין בסדר א"ב. ר' אברהם חיים איינהורן. גרפס תרנ"ג. חלק נוסף על ברכת המצוות גרפס תרצ"ח.

ברכת חיים שו"ת. ר' חיים יצחק ירוחם. רב ואב"ד אלטשטאט. נפטר תש"ג. חיבר גם: ברכת יצחק.

ברכת חיים שו"ת. ר' חיים ברוך ב"ר יחיאל צבי, רב אב"ד לענטשנא. הסכמות משנת תרנ"ד.

ברכת חיים חי' ש"ס ושו"ת. ר' ברוך ישראל בר' נחום מרלנדר. גרפס תרנ"ו.

ברכת יהודה שו"ת, ביאורים וחיידושים. ר' אריה ליב ברוך, מונטריאול-קנדה, גרפס תשכ"א.

ברכת יהושע על ברכות ובראשו שו"ת אחת. ר' יהושע צבי וינשטיין. (קלויזנבורג תש"ב).

ר' ברוך אנג'יל ראה: שו"ת ר' ברוך אנג'יל.

ברוך השם חידושים ושו"ת. ר' משה רוטמן, רב בהאראדיש-קייוב. גרפס תרע"א.

ברוך טעם חידושים וסוגיות. ר' ברוך פרענקיל תאומים, רב בלייפניק. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: עטרת חכמים.

ברוך שאמר בהל' סת"ם ותמונת האותיות. ר' שמשון ב"ר אליעזר. "ראש כל הסופרים" (מהרש"ל). בן דורו של הר"ן.

ברית אבות דרשות ושו"ת. ר' אברהם קוריאט, רב בערי המערב. נפטר תר"ה.

ברית אבות בהלכות מילה. ר' שבתאי ליפשיץ, אב"ד אורשיווא. גרפס תרנ"ח.

ברית אברהם דרשות, חידושים ושו"ת אחת. ר' אברהם אמריליו, רב בטריקולה-יון. נפטר תקי"ד בירושלים.

ברית אברהם חי' מסכתות, דרוש ושו"ת. ר' אברהם בר' מאיר אשכנזי. (ורשא תרמ"ד).

ברית אברהם שו"ת. ר' אברהם צבי הירש, אב"ד פיעטרקוב ופילץ. גרפס תקע"ט.

ברית הלוי בירורי סוגיות להלכה. ר' יעקב אשר גריבסקי, רב ומו"ץ בירושלים. גרפס תרס"ג.

ברית יעקב דרשות. ר' יעקב פייתוסי. נולד בתנוס ועלה לאר"י. נפטר תקע"ב.

ברית יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ברוך מרדכי ליפשיץ, רב בוואלקוביסק. נפטר תרמ"ה.

ברית יצחק חידושי הלכות ושו"ת. ר' יצחק בן ציון איזקסאן. (וילנא תרס"ב).

ברית כהונה מנהגי ג'רבה. ר' כלפון משה הכהן, מגדולי רבני תוניס-ג'רבא. נפטר תש"י. חיבר גם: שואל ונשאל. הלכה למשה.

ברית מלח ביאור על הל' דם ומליחה. ר' נפתלי בהג"מ ר' מרדכי באנעט בעל פרשת מרדכי. גרפס תקע"ו.

ברית מלח על הל' דם ומליחה. ר' שבתאי רוזנברג. גרפס תרס"ז.

ברית משה ביאור על הסמ"ג. ר' משה חיים ווייס מקליינווארדיין. גרפס תרס"ה.

ברית עולם שו"ת. ר' יצחק אייזיק וועלער. ורשא תרנ"ז. חיבר גם: תקון יצחק.

ברית עולם (חיד"א). ראה: לב דוד.

ברך יצחק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק די פאס. תשו' משנת תקי"ט. (גרפס בשאלוניקי תקס"ג).

ברך משה שו"ת. ר' משה בר' מרדכי גלאנטי (השני), מו"ץ בדמשק. נפטר תקס"ז.

ברכה והצלחה על מסכת ברכות וקצת שו"ת. ר' חיים יוסף ניימן. גרפס תר"מ.

ברכה מציין שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ברוך בן-ציון רפפורט, רב בטשאפאווטש. גרפס תרס"ב.

ברכה משלשת על ברכת כהנים. ר' יוסף שפירא, רב בויז'ניץ. גרפס תרס"ח.

ברכה שלמה תולדות ... עם שו"ת "בית אבא". ר' אברהם אבא

ראב"ד בזיטומיר. נפטר תר"א.

בת עיני על הל' גדה ושו"ת. ר' יששכר דוב, אב"ד זלוטשוב. תשו' משנת תק"ץ.

בת עמי ענייני עגונות. ר' יעקב משה טולידנו, רב ראשי בת"א. נדפס תש"ז. חיבר גם: ים הגדול. משיב נפש.

בת רבים לקוטי דינים בסדר א"ב, שו"ת ודרשות. ר' רפאל יעקב בן סמחון, מרבני פאס. נפטר תרי"ז.

בתוך הגולה בענין פנוי עצמות והספד. ר' אליעזר מישל. נדפס תרע"ה.

בתוך החומות תאור חיי ירושלים וקצת שו"ת. ר' מנחם מנדל פרוש. נדפס תש"ח.

בתי כהונה שו"ת. ר' יצחק בר' יהודה הכהן, ממשפחת רפפורט. רב באיזמיר, ותלמיד הפר"ח. נדפס תצ"ו.

בתי כנסיות חידושים ושו"ת או"ח. ר' אברהם בן עזרא, ר"מ ואב"ד באיזמיר. נפטר תקכ"א.

ג

גאולת ישראל ד' קונטרסים בענין איסור גירות לנכרית שהולידה מישאל בגיותה. ר' שמריה מנשה הכהן אירל. לונדון תש"ט-תש"י.

גאון צבי חי' מסכתות ושו"ת. ר' צבי הירש הלוי הורביץ, אב"ד בכמה קהלות במדינת זמוט. נדפס תצ"ז.

גאון צבי על חו"מ. ובסופו תשו' אחת מר' משה צבי הירש הלוי העליר אב"ד באקישוויץ. נפטר בערך תקכ"ה.

גאונים בתראי ראה: שו"ת גאונים בתראי.

גבול בנימין שו"ת. ר' בנימין לכריף, רב במקנס. נכדו של הר' משה בירדוגו "הרב המשביר". תשו' משנת תקנ"ח.

גבול יהודה שו"ת. ר' יהודה ליב צירלסון רב בפריילוק וקעשינוב. נדפס תרס"ז. חיבר גם: לב יהודה. מערכי לב. עצי הלכבון.

גבורת אנשים שו"ת וכללים ופסקים על ס' קנ"ד משו"ע אה"ע. רבינו שבתי הכהן בעל שפתי כהן. נפטר תכ"ג. חיבר גם: נקודות הכסף. הארוך מש"ך. תקפו כהן. ועוד. בסופו שו"ת מאביו רבי מאיר כ"ץ.

גבעות עולם שו"ת ודרשות. ר' יוסף קובו, רב בשלונקי. נפטר תפ"ז.

גבעות עולם שו"ת וחי' ש"ס ודרשות. ר' מנשה יוסף גינצבורג. מו"ץ בסמארגאן. נדפס תרנ"ח.

גבעת הלבונה שו"ת. ר' נפתלי הירץ בובמר, ראב"ד סמבור. נספה בשואה תש"ג.

גבעת פנחס הגהות על הש"ס ושו"ע י"ד. ר' פנחס אלתר אנגלנדר מברזניק. (נדפס תרצ"ה).

גבעת פנחס שו"ת. ר' פנחס הלוי הורביץ, אב"ד פפד"מ. נפטר תקס"ה: נודע בחיבוריו: הפלאה על כתובות והמקנה על קדושים. חיבר גם: נתיבות לשבת. חדושי הפלאה.

גבעת פנחס על הל' נקור ושו"ת. ר' פנחס זעליג הכהן שווארץ. נדפס תצ"ז.

גבעת שאול שו"ת. ר' שאול ב"ר משה, אב"ד לאמזה. תשו'

ברכת יוסף על הל' ברכות. ר' יוסף ירד הלוי, מרבני צפת וירושלים. נדפס תרפ"ב. חיבר גם: ימי יוסף. ויחי יוסף.

ברכת יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף בן מנחם מנדל לנדא, רב בליטין וביאסי. נ"נ עם בעל שער משפט והר"ש קלוגר. נפטר תרי"ד.

ברכת יעקב חי' על חו"מ עד ס' צ"ז. ר' יעקב בר' ברוך, אב"ד טיטשין. חי בשנת תע"ח.

ברכת יעקב שו"ת. ר' יעקב יוקל הירש, אב"ד ניימארק, שקיל וטרי עם הדברי חיים מצאנז. נדפס תרל"ט.

ברכת יצחק שו"ת. ר' חיים יצחק ירוחם, רב בסמבור ישן אלטשט-גליציה. חי תרכ"ד-תש"ג. חיבר גם: ברכת חיים.

ברכת ישראל על ברכות הנהנין. ר' ישראל יצחק גיבסקי, מו"ץ בפראגא. נדפס תרע"ז. חיבר גם: אור ישראל. טהרת ישראל. דברי הגאונים. קונטרס התשובות.

ברכת כהן שו"ת. ר' טוביה הכהן גוטמן רפפורט, אב"ד קיעלץ. תאריך הסכמה (מהג"מ ר"ח סאלוויציג) תרנ"ז.

ברכת מועד לחיים דרשות והספדים. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: גנזי חיים. חיים ביד. לחיים בירושלים.

ברכת משה כולל ג' ספרים: קונט' תשובות. קונט' על מסכת שבת, וקונט' בהלכות שחיטה ובדיקות הריאה. ר' משה נחום ירושלימסקי. רב אב"ד קאמינקא וקיעלץ. נפטר תרע"ז. חיבר גם: באר משה. מנחת משה.

ברכת רצ"ה שו"ת. ר' צבי הירש אורנשטיין, רב בלבוב, נכד הישועות יעקב. נפטר תרמ"ח.

ברכת שלום שו"ת וחדושים. ר' שלום צבי גולדבוים מהרובשוב, רב בגראבאוויץ. נדפס תרמ"ט.

ברכת שלום בעניני עירובין גיטין ומקואות. ר' שלום יצחק כ"ץ שטרנברג, רב באנטוורפן. נדפס תר"צ.

ברכת שלמה שו"ת אבה"ע וחור"מ. ר' שלמה טנא, אב"ד בת"א. נדפס תשמ"ב-תשמ"ו.

ברכת שלמה על הל' ברכות. ר' שלמה יהונתן הכהן מקיעלץ. חי במחצית הראשונה של המאה השביעית. בסוף הספר קונטרס "מנחת יצחק", ע"ע.

בשבילי הרפואה תקופון בענייני רפואה בהלכה. יו"ל ע"י ביה"ח לנייאדור-תנניה. בעריכת ר' חיים יעקב שוורץ.

בשמים ראש שו"ת מיוחסות להרא"ש, עם הערות כסא דהרסנא, לר' שאול אב"ד פפד"א. נדפס תקנ"ב. (ועי' שה"ג מע"ס, ופרשת מדרכי אור"ח ס' ה' ובהקדמה להוצאת תשמ"ד).

בשמים ראש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שאול הלוי הורביץ, רב בעיר טיטמעניץ. נדפס תרל"ח.

בת דינא חי' הלכה ושו"ת. ר' ברוך נחמן אידלמן. נולד תרי"ז. בתרנ"ז רב בפטריקוב. חיבר גם: בן הימין.

בת נעות המדרות דיני אשה מורדת. ר' רפאל אהרן בן שמעון, רב בירושלים, מתר"ג ראב"ד בקהיר. נפטר תרפ"ט בת"א. חיבר גם: ומצור דבש. נהר מצרים. נהר פקוד.

בת עין בסופו שו"ת מר' אברהם בער אויערבאך מאוורוש,

משנת תק"ו.

גבר"י (כ"ץ). ראה: תשובת גבר"י.

ר' גבריאל אשכנזי ראה: שו"ת ר' גבריאל אשכנזי.

גדולי טהרה על מקואות, ושו"ת. ר' מנחם מנדל קארגוויא, מפיוורדא. תלמיד רבי נתן אדלר והגו"ב והפלאה. נפטר תר"ג.

גדולי תרומה פי' על ספר התרומות. ר' עזריה פיג'ו, מרבני וינציא. נדפס ת"ג.

גדולת מרדכי שו"ת מערכות וחרושים. ר' מרדכי הכהן אמייס, רב בג'רבה. נפטר תשל"ד.

גדולת מרדכי שו"ת (נדפס עם ספר "דברי מרדכי" - דרוש, מהמחבר). ר' מרדכי גלאנטי, רב בדמשק. תשו' משנת תקל"ז. נפטר תקמ"א.

גדולת מרדכי שו"ת ודרושים. ר' מרדכי רבינר, אב"ד בוויסק. נפטר תקצ"א.

גדר עולם מאמרים בענין כיסוי ראש נשים. ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, בעל החפץ חיים.

גופי הלכות (אלגאזי). ראה: הליכות אלי.

גור אריה על התורה. ר' יהודה ליווא (מהר"ל מפראג), רבה של ניקלשבורג ומדינת מעהרין ואח"כ רבה של פראג. תלמיד מהרש"ל. נפטר שס"ט.

גור אריה הגהות על ד"ח שו"ע. ר' גור אריה הלוי, מרבני מנטובה, נר"ג עם בעל דבר שמואל (אבוהב), ותשו' הרמ"ז. נדפס תפ"א.

גור אריה חי' ש"ס, רמב"ם וכללים. ר' מסעור צרמון. (ליוורנו תר"ז).

גור אריה יהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אריה יהודה ליב תאומים, אב"ד בראד. נדפס תקפ"ז.

גור אריה יהודה חקירות בדיני תרומות ומעשרות, מועדים, אישות, ושו"ת. ר' משה אריה יהודה בהגאון ר' מנחם זעמבא. נפטר בצעירותו תרפ"ד.

גורן דוד שו"ת או"ח. ר' אהרן דוד דייטש אב"ד שעבעש, ויארמאט (אונגריה), תלמיד החת"ס. נפטר תרל"ה.

גושפנקא דמלכא על הרמב"ם ופלפולים, עם דיני איסור והיתר מר' שלמה עמאר, ר' פארוז קרסינטי (נדפס בליוורנו תרכ"א).

גזע ישי כללי דינים לפי סדר א"ב (עד אות י'). ר' יהודה שמואל אשכנזי, מחכמי טבריה. נפטר תר"ט. חיבר גם: ישא ברכה על רבינו ירוחם. בית מנוחה. בית מועד, ועוד.

גט מקושר באור על ספר גט פשוט למהר"ם בן חביב. ר' יונה נבון, מרבני ירושלים, ורבו של החיד"א. נפטר תק"ך. חיבר גם: נחפה בכסף. פרי מפרי.

גט מקושר הל' סדור הגט. ר' רפאל משה בולה, מרבני ירושלים ובסוף ימיו ראשלי"צ. נדפס תקכ"ז. נפטר תקל"ג. חיבר גם: זכות משה.

גט מקושר בדיני קדושין (והוא ח"ב מספר נאות יעקב). ר' יוט אלגאזי, מרבני ירושלים. נפטר תקס"ב. נודע בחיבורו על הל' בכורות לרמב"ן. חיבר גם: קדושת יו"ט. שמחת יו"ט.

גט מקושר על סדר גיטין עם ביאור "טיב גיטין", וח"ב "טיב חליצה" על הל' חליצה. ר' אריה ליב צונץ. רב בפלאצק וצ'אחנוב. נדפס תקע"ב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גרש ירחים. חי' מהרא"ל. טיב קדושין. משיבת נפש. שו"ת מהרא"ל. ועוד רבים.

גט פשוט על הלכות גיטין מס' קי"ט. עד סי' קכ"ט ר' משה בן חביב, מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם: עזרת נשים. קול גדול. שו"ת מהר"מ בן חביב. שמות בארץ.

גט פשוט גיטין ושמות אנשים. ר' אליעזר מינץ, ראב"ד קעמפנע אושפיצין. נולד תקצ"ז.

גידולי ציון חקירות ופלפולים בהלכה. ר' יחיאל מיכל זאב הורביץ, דומ"ץ כיפו וירושלים. נפטר תש"א.

גל נעול על או"ח הל' מגילה. ר' יוסף מעסינג, ראב"ד גאסטין. נדפס תרכ"ז.

גלוי דעת חי' על שו"ע. ר' שלום מרדכי הכהן שברון, אב"ד ברעזאן. נפטר תרע"א. חיבר גם: דעת תורה. שו"ת מהרש"ם. משפט שלום.

גלי ים שו"ת. ר' יחיאל מיכל רבינוביץ, ראב"ד נאומיניצק. נדפס תרע"ב.

גליא מסכת שו"ת. ר' דוד ב"ר משה, אב"ד נאוארדאק. נפטר תקצ"ז.

גליוני הש"ס הגהות וחי' על כמה מסכתות בבבלי וירושלמי. ר' יוסף ענגיל, אב"ד קראקא. נפטר תר"פ. מחיבוריו: אוצרות יוסף. בן פורת. חוסן יוסף.

גליוני קדש הגהות וחר"ת בש"ס ובפוסקים. ר' משה יצחק אביגדור, אב"ד קובנא ושקלוב. בשנת תר"ה היה רב בסייני. חיבר גם: פרדס רמונים.

גלילי כסף חידושים ושו"ת. ר' יוסף ב"ר צבי, אב"ד אסראו. נדפס תר"ב.

גן דוד על ל"ט מלאכות. ר' דוד שליסעל, ראב"ד מונקאטש. נפטר ת"ש.

גן יעקב חידושים ושו"ת. ר' יעקב כהן. (נדפס בג'רבה תרע"ב). גן נעול חרשי הלכות. ר' אשר ניסן לעיונזון, ראב"ד בירו. נדפס תרל"ד.

גנזי חיים דינים וחי' הלכות בסדר א"ב. ר' חיים פאלאגי, רב באיזמיר נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: החפץ חיים. חקקי לב. לחיים בירושלים.

גנזי חיים שו"ת על אבה"ע, ח"מ ויור"ד ודרושים. ר' חיים אשכנזי, מגדולי דיני ארם-צובא. נפטר תרנ"א.

גנזי יוסף חר"ת ושו"ת. ר' יוסף שווארץ, ר"מ בגראסווארדיין. נדפס תר"צ.

גנזי יוסף ביאור על פתיחה כוללת מהפמ"ג על או"ח. ר' יוסף אלטר אפשטיין, מו"ץ מאגורב. נדפס תרנ"ה.

גנזי ירושלים קובץ שו"ת מקדמונים, בג' חלקים י"ל ע"י ר' שלמה אהרן וערטהימער, דיין ומו"צ בירושלים. נדפס תרנ"ז - תרס"ב.

גנזי מצרים הל' ס"ת המיוחסות לר"י הנשיא אלברצלוני. י"ל ע"י ר' אלחנן ב"ר נתן אדלר הכהן. נדפס תרנ"ז.

גנוי שלום שו"ת וחי' ש"ס. ר' שלום שמעוני, ראב"ד ברה"ג'דיר ובנפצא-תונס. נולד תקמ"ג. נפטר תרכ"ד.

גנת ביתן שו"ת. ר' תנחום גרשון, אב"ד יאשינאווקע. נדפס תרנ"ח.

גנת ורדים שו"ת. ר' אברהם ב"ר מרדכי הלוי, אב"ד ור"מ במצרים. בן הרב דרכי נועם, שקיל וטרי עם מהר"ם בן חביב. נפטר ת"ע. חיבר גם: יאיר נתיב.

גנת ורדים כללים בסוגיות הש"ס. ר' יוסף תאומים, מ"מ בלבוב ואח"כ אב"ד פפד"א. נפטר תקנ"ב. נודע בחיבורו פרי מגדים. חיבר גם: שו"ת מגידות. פרת יוסף, ועוד.

גרגרים בראש אמיר שו"ת. ר' שמואל דוד מונק, רב העדה החרדית בחיפה. ספרו פאת שרץ נדפס תשל"ה.

גרש ירחים חידושי גיטין. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. חי' מהרא"ל. טיב קרושין. משיבת נפש. שו"ת מהרא"ל. ועוד רבים.

גשר החיים דינים ומנהגים מזמן בקור חולים עד זיבולא בתרייתא. ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי, ר"מ ישיבת עץ חיים בירושלים. נדפס תש"ז. חיבר גם: בין השמשות.

ד

דא גזירת אורייתא בענין בלורית. ר' יהושע אלטן וילדמן, רב בקאנסקוואלע. נדפס תרצ"א.

דבורי אמת על יו"ד הל' אבילות וקצת שו"ת. ר' משה אליעזר דונאט. נדפס תרצ"א.

דברי דוד עניינים שונים ושו"ת. ר' דוד דובער סוירן מפילדלפיה. נדפס תש"ב.

דבק טוב קונט' שו"ת (נדפס בסוף "משנה שכיר" ח"א). ר' יצחק ווייס, אב"ד קאדעלבורג ווערברא. נדפס תרפ"ד. חיבר גם: שיח יצחק.

דבר אברהם שו"ת וסוגיות. ר' אברהם דובער כהנא שפירא, רב בקובנה, בן הגאון ר' זלמן סנדר, חתן הגדול ממינסק, תרל"א-תש"ג.

דבר אליהו חי' הלכות ופסקים. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין. נדפס תרע"ה. חיבר גם: אבן הראשה. אבן פנה. אמרי שפר, ועוד.

דבר אליהו שו"ת וחי' על מכות. ר' אליהו לערמאן, רב בפולאב. נדפס תרמ"ד.

דבר אמת שו"ת אור"ח יו"ד ואבה"ע. ר' ידידיה מונסנייג, מחכמי פאט. נפטר תרכ"ח.

דבר אמת שו"ת. ר' דובער ראבינוביץ, רב בפאטאניצא. נפטר תרמ"ח.

דבר בעתו שו"ת. ר' יעקב לוינסון רב בשיקגו וניו יורק. נולד תרל"ו. נפטר תשט"ז. חיבר גם: התורה והמדע.

דבר בעתו (פלסטר) ראה: שאלה ותשובה בענין נחירה.

דבר הלכה שו"ת. ר' לוי יצחק טלישבעקי רב בנאטווקה בתרי"ח. נדפס תרנ"ח. חיבר גם: מי מרום.

דבר הלכה עניני עגונות. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין. נד" תרפ"א. חיבר גם: אבן הראשה. אבן פנה. אמרי שפר, ועוד.

דבר המשפט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים הכהן, ראב"ד טריפולי. תשו' משנת תרל"ה.

דבר השמיטה אוסף מכתבים בענין עבודה בשביעית, י"ל ע"י ר' יצחק הרשנזון. נדפס ירושלים תרמ"ח.

דבר השמיטה פסקים בעניני שמיטה מר' יצחק אלחנן ספקטור בעל באר יצחק ור' יהושע טרונק בעל ישועות מלכו ועוד, י"ל ע"י ר' אליעזר אליהו ואלערשטיין בירושלים תרמ"ט.

דבר חיים שו"ת אחת בענין גט ולשונות העמים. ר' חיים יולוביץ. קעניגסברג תרי"ז.

דבר יהושע שו"ת. ר' יהושע מנחם מנדל אהרנברג. אב"ד תל-אביב-יפו. נפטר תשל"ז.

דבר משה שו"ת. ר' משה אמארייליו, מרבני שאלוניקי בן ר' שלמה אמארייליו בעל כרם שלמה (ובח"כ כ"ה תשו' מר' יונה בן ריי) נדפס תק"ב. תשו' משנת תפ"ד.

דבר משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה תאומים, אב"ד הורודנקא. נדפס תרכ"ד. חיבר גם: אורנין תליתא.

דבר שאול שו"ת ופסקים. ר' שאול דוד סתהון, רב בעינתאב - ארם-צובא ובבואינוס איירס. נדפס תרפ"ח.

דבר שמואל שו"ת. ר' שמואל אבדח, אב"ד ור"מ בויניצא. נפטר תנ"ד. חיבר גם: ספר הזכרונות.

דבר שמואל שו"ת. ר' שמואל עמאר, רב במקנס. נפטר תרמ"ט.

דברי אברהם שו"ת ומכתבים עם גדולי הדור. ר' אברהם זידא הלר, רב ור"מ בצפת, נדפס תשל"ט.

דברי אברהם חי' הלכה ושו"ת. ר' אברהם דובעריש מענדלזאון, מו"ץ בורשה. נפטר תרס"ב.

דברי אברהם ח"א על הל' שחיטה, וח"ב באור על ספר דעת קדושים יו"ד ס' מ"ס. וקונטרס השמות - כללים על כתיבת שמות בגיטין. ר' יחזקאל פרענקיל, אב"ד הוטטין. נדפס תרמ"ה.

דברי אגרת אודות היתרים ותקנות שיסרו אנשי הקיסטטוריים. ר' מנחם מנדל שטיינהרט, רב במינצן-מדינת האנובר. נדפס תקע"ב. חיבר גם: דברי מנחם.

דברי אליהו על הל' קדושין וגיטין. ר' משה אליהו ניימינץ, ראב"ד קראקא. נפטר תקפ"ה. חיבר גם: הלכה למשה.

דברי אליעזר ב"ח על שו"ע אה"ע, ר' אליעזר ניצברג אב"ד האלינקע. נדפס תרס"ג. חיבר גם: דמשק אליעזר. תורת אליעזר.

דברי אמת שו"ת. ר' יצחק בכר דוד, רב בקושטנינא. נפטר תקט"ו.

דברי אמת ע"ד שבועת אמת, בעניני כשרות ושו"ב. ר' צבי שמעון אלכום, ראב"ד בשיקאגו. נדפס תרס"ד.

דברי אפרים חודשי הלכה וסוגיות. ר' אפרים אשרי רב בקובנא ואח"כ בקהלות שונות בארה"ב. נדפס תש"ט. חיבר גם: שו"ת ממעמקים.

דברי אפרים אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אפרים אליעזר הכהן יולס, רב ואב"ד פילדלפיה-ארה"ב. נדפס תשמ"ג.

דברי בינה חי' מכות וסוגיות הש"ס, ועל שו"ע אבה"ע, עם

זריווקא. גרפס תרע"ב. חיבר גם: האולא גרש. מור ואהלות. כורת הברית. מרבה תורה. עץ השרה. מנחת אליהו.

דברי חן שו"ת על סדר הלכות הרמב"ם. ר' חיים נאטנזאן, רב בודיק. גרפס תרס"ד. חיבר גם: שפתי חן.

דברי חנוך שו"ת או"ח. ר' חנוך הענדיל פרידלאנד, רב בפאריטש פלך מינסק. גרפס תרמ"ד.

דברי חפץ דרשות ובתוכם שו"ת. ר' אהרן די טולידו. (שאלוניקי תקנ"ח).

דברי טעם ר' אריה ליב האפט (ורשא תרס"ד).

דברי יהודה שו"ת. ר' יהודה ליב גורדון, רב בלומזא. גרפס תרס"ד. חיבר גם: תשובות יהודה.

דברי יואל שו"ת. ר' יואל טייטלבוים, אדמו"ר מסאטמאר. נפטר תשל"ט. חיבר גם: ויואל משה.

דברי יוסף שו"ת וחיידות' כהל' התלויות בארץ. ר' יוסף שווארץ. גרפס תרכ"ב. חיבר גם: תבואות הארץ.

דברי יוסף שו"ת עם קונט' שמות גיטין. ר' יוסף בירדוגו, רב ומו"צ מקנאס-מרוקו. נפטר תרס"ו. חיבר גם: כתנות יוסף.

דברי יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף אירגאס, מרבני ליוורנו. נפטר ת"צ.

דברי יוסף שו"ת על דיני שחיטה. ר' יוסף הכהן. גרפס תרכ"ב.

דברי יוסף חי' ש"ס, רמב"ם ושו"ת. ר' יוסף קאנוויץ. ניו-יורק תש"ז-ז'.

דברי יוסף באורים על שו"ע יו"ד. ר' יוסף רוזנברג, אב"ד פישפיק - לאראן. גרפס תרמ"ה. חיבר גם: יד יוסף רביד הזהב.

דברי יחזקאל עה"ת מועדים ובסופו כמה שו"ת. ר' יחזקאל שרגא האלבערשטאם בהגאון ר' חיים מצאנז בעל דברי חיים, אב"ד שינאווא, וסטרפאקא. נפטר תרנ"ט.

דברי יחזקאל עה"ת ובסופו כמה שו"ת. ר' יחזקאל שרגא פרנקל-תאומים. גרפס לאחר פטירת בנו, פדגורזע תרס"ט.

דברי יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב שור, רב בדארגא. גרפס תרמ"א.

דברי יעקב (פאליצ'אק). ראה: מאמר מרדכי - דברי יעקב.

דברי יצחק שו"ת או"ח ויו"ד. ר' יצחק יעקב ווייס, דיין בגרוסוורדיין וראב"ד העדה החרדית בירושלים. נפטר תשמ"ט. חיבר גם: מנחת יצחק.

דברי ירוחם חרושים וסוגיות. ר' ירוחם אשר וארהפטיג, מחו"ר ירושלים. גרפס תרצ"א. נפטר תשכ"ו. חיבר גם: עולת ירוחם, שלמי ירוחם, אמרי ירוחם ועוד.

דברי ישעיה שו"ת וחרושים. ר' ישעיה אלגאזי, רב באלעצק. גרפס תרפ"ו.

דברי ישראל שו"ת. ר' ישראל וועלץ. ראב"ד בודאפטט. נפטר תשל"ז. חיבר גם: חק לישראל.

דברי יששכר קיצור דיני מליחה, מילה, טוען ונטען, ושו"ת. ר' יששכר בעריש עהרנפריי. גרפס תרנ"ה.

דברי יששכר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יששכר רב גרויברט, אב"ד בענדין. גרפס תר"ע.

דברי לוי ביאור על הט"ז והש"ך לשו"ע יו"ד ח"א. ר' יצחק

"שנות חיים" - חידושים מאבי המחבר. ר' דוב בר' חיים ברודא. גרפס תרמ"ח-תרנ"ג.

דברי גאונים כללים בדיני ממונות. ר' חיים אריה כהנא, דומו"ץ בסיגעט. גרפס תר"ל.

דברי דוד שו"ת אבה"ע מהרד"ב (ע"ע שו"ת רדב"ז), ו"הון יוסף" - שו"ת מר' יוסף זאמיר, מרבני ליוורנו. גרפס תקפ"ח.

דברי דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד מילדולה, מרבני אמשטרדם. גרפס תקי"ג.

דברי דודים חליפות מכתבים בין ר' חנוך הענדל פרידלנר, רב בלופין ופאריץ, נפטר תרע"ג, לבין ר' שאול לוין, בעניני רבית. וחי' על הט"ז הל' מליחה, והרא"ש הל' פסח. לבוב תרנ"ו.

דברי הגאונים אספת דינים משו"ת ופוסקים על הל' פסח. ר' ישראל יצחק יאנאווסקי, מו"צ כפראגא פרבר ורשא. גרפס (מהדור"ב) תרפ"ה. חיבר גם: אורי ישראל. ברכת ישראל. טהרת ישראל וקונט' התשובות.

דברי הילל קונטרסי חר"ת והלכה. ר' הלל בר' אליהו פוסק, רב בזלאטפול, קולשט וטטרנבונר. נפטר בת"א תשי"ג. חיבר גם: בית הילל. האולא גרש. ועוד.

דברי הלכה חי' הלכה ולקוטים עם קצת שו"ת בשם "זבחי צדק". ר' מנחם מנדל מנכין. הסכמות בא"י משנת תרפ"ד.

דברי הלל (פוסק). ראה: דברי הילל.

דברי זאב ביאורים והערות בש"ס ופוסקים. ר' זאב בידנוביץ. מחבר כמה ספרים, ומו"ל כמה כ"י ראשונים עם הערותיו. גרפס תרע"ז.

דברי זיו בענין הפרשת תרומ"ע ע"י שליח בעור שלא קנו שולחיו את הפירות. ר' ישעיה זאב וינוגרד, רב ור"מ בירושלים. גרפס תר"צ. (והשוה קונט' שליחות בתרומה).

דברי חזקיה שו"ת וסוגיות. ר' חזקיה ב"ר שבת, רב ראשי בטרופול, ובארם צובא, וראב"ד בירושלים. גרפס תרצ"ה.

דברי חזקיהו (קובו). ראה: עטרת זהב.

דברי חיים שו"ת. ר' חיים האלבערשטעם, אב"ד צאנז. גרפס תרל"ה.

דברי חיים חי' על שו"ע. ר' יצחק אויערבאך, אב"ד פלאצק ולנשיטץ. כן בעל דברי משפט. תשו' משנת תקצ"ח.

דברי חיים שו"ת ודרשות. ר' חיים זאב מאסמינא. נפטר תרל"ב.

דברי חיים שו"ת. ר' חיים טוביה מליניק, רב בוואלטישין - פולניה. גרפס תרס"ג. חיבר גם: באר חיים.

דברי חיים שו"ת. ר' חיים יהודה לעבעל. ראמאן תרנ"א.

דברי חכמים אוסף מכתבים בענין אתרוגי קורפו. י"ל ע"י ר' משה פאריצקר רב בברדיטשוב. גרפס תרנ"א.

דברי חכמים שו"ת. ר' שלום יצחק הלוי, מרבני תימן. גרפס תשל"ב.

דברי חכמים אוסף ספרים מכת"י ודפוסים עתיקים בהם מדרשים, אגרות, שירים ושו"ת. ר' אליעזר אשכנזי. מיץ תר"ט.

דברי חכמים וחיידותם על הל' סוטה. ר' אליהו פוסק, אב"ד

שניאור הלוי רבינוביץ. שו"ב בדאשיב-אוקראינה. נפטר תרע"א.

דברי מיעקב עה"ת, חי' הלכות ושו"ת. ר' דוד יעקב בר' יצחק. (פיעטרקוב תרס"ז).

דברי מלכיאל שו"ת. ר' מלכיאל צבי הלוי טענענבוים, אב"ד לומזה. תשו' משנת תרל"ד. נפטר תר"ע.

דברי מנחם שו"ת. ר' מנחם מנדל שטיינהארט, רב במינדן במדינת האנובר. נדפס תקס"ד. חיבר גם: דברי אגרת. **דברי מרדכי** שו"ת. ר' מרדכי בירדוגו. רב ואב"ד במקנאס. בן אחיו של ה"רב המשבי"ר" (ע"ע דברי משה) תשו' משנת ת"ק.

דברי מרדכי על התורה. עם "תשובה למרי רכיא" – חי' מסכתות ושו"ת. ר' מרדכי זילברר. נדפס בוניה תרל"ה.

דברי מרדכי (גלנטי). ראה: גדולת מרדכי.

דברי מרדכי שו"ת ג"ח. ר' מרדכי לוריא. מונקאטש תרנ"ו.

דברי מרדכי שו"ת אורח, וקונט' עגונות. ר' מרדכי פרידבורג, רב במאלאסטאוקע, רוסיא. נדפס תרכ"ז.

דברי מרדכי שו"ת. ר' מרדכי ב"ר ידידיה פסח, אב"ד לונא. נדפס תרמ"ז. חיבר גם: דרכי מרדכי.

דברי מרדכי שו"ת וחי' מסכתות. ר' מרדכי קריספין. שאלוניקי תקצ"ו.

דברי משה בירורי הלכות והיתר המכירה בשמיטה. ר' משה פריצקר, מו"צ בירושלים, ולפנים בבירדטשוב. נדפס תש"ה.

דברי משה על שו"ע ובסופו ב' שו"ת. ר' משה אדרת. (אזמיר תרנ"ז).

דברי משה שו"ת. ר' משה בירדוגו – "הרב המשביר" – אב"ד ור"מ מקנאס. בשנת תע"א הספיד את רבו. חיבר גם: ראש משביר. כנף רננים.

דברי משה על הל' מילה ופדה"ב, עם פירוש ושו"ת "מלחמות ארי". ר' משה אריה ליב אלטר, מו"צ באטשאן ואב"ד באקוי. נפטר תרל"ג.

דברי משה שו"ת. ר' משה לוי זקש, אב"ד נעמאקסט, ליטא. נדפס תרל"ח.

דברי משפט על שו"ע חו"מ. ר' חיים בר יצחק אויערבאך, אב"ד לונשיץ. נדפס תקצ"ה.

דברי נחמיה שו"ת אורח יו"ד ואה"ע ובאורים לשו"ע הגרש"ז מלאדי. מתלמידיו ר' נחמיה הלוי גינבורג, מדובראווע. תשו' משנת תקצ"ו.

דברי סופרים שו"ת וחדושים. ר' שמואל בנימין סופר. רב בדרטשקע-הונגריה. בן ר' אליעזר זוסמן סופר בעל ספר המקנה. תשובות משנים תרס"ז-תרע"ח.

דברי סופרים לקוטי מאמרים ואגרות חז"ל: ר' צדוק הכהן מלובלין. נפטר תר"ס. חיבר גם: תפארת צבי ועוד ספרים רבים.

דברי עזיאל (מייזלעס). ראה: בן עזיאל.

דברי פנחס שו"ת. ר' פנחס סג"ל צימעטבוים, ראב"ד גראסוורדיין, חמיו של בעל מנחת יצחק (ווייס). נספה בשואה.

דברי צבי חי' ובאורים לשו"ע אורח. ר' צבי הירש, אב"ד אבארניק. חי' תקס"ד – תרל"ה.

דברי רב משולם שו"ת, באורים וחי' הלכה. ר' אברהם משולם זלמן בן החכם צבי, אב"ד אוסטראה. תשו' משנת תק"ט.

דברי רד"ך שו"ת. ר' ראובן דוד הכהן בורשטיין. (ורשא תרפ"ז).

דברי ריבות שו"ת. ר' יצחק אדרבי, אב"ד בשאלוניקי. נר"ע עם הרשד"ם, תלמיד הר" יוסף טייטצק. תשו' משנת שכ"ו.

דברי ריבות בשערים תקנות ומו"מ בהלכה באותן התקנות. ר' יהודה ב"ר יחיאל המכונה מסיר ליאון. אנקנא, איטליא. אחד המכתבים משנת רט"ו. בין הכותבים – המהרי"ק.

דברי רננה מאב ובנו: ר' נתן נטע כהנא (כ"ץ), אב"ד ור"מ אוסטראה. מגאוני הדור בזמן ה"בח"ח והט"ז. נפטר בין ת"י לת"ח. ובנו ר' מרדכי כהנא, אב"ד אפטא.

דברי שאול יוסף דעת (ח"ה של שואל ומשיב ע"ע).

דברי שאול ועדות ביוסף חי' על הרמב"ם ושו"ע. ר' יוסף שאול נאטאנזאן, אב"ד ור"מ לבוב. נפטר תרל"ה. נודע בחיבורו: שואל ומשיב. חיבר גם: דברי שאול – חלק לשבעה.

דברי שאול – חלק לשבעה ביאור על הספר נחלת שבעה. ר' יוסף שאול נאטאנזאן, אב"ד לבוב. נפטר תרל"ה. נודע בחיבורו: שואל ומשיב.

דברי שלום שו"ת וחי' ש"ס. ר' שר שלום משאש, רב במקנאס, נפטר תרמ"ו.

דברי שלום שו"ת ובאורים בש"ס וברמב"ם. ר' שלום איזראעלזון, ארה"ב. נדפס תר"פ. חיבר גם: דרך שלום.

דברי שלום שו"ת אורח. ר' שלום יצחק מזרחי, דיין ביה"ד הגדול בירושלים. נדפס תשנ"ג-נ"ד. נפטר תשנ"ה.

דברי שלום שו"ת. ר' ליב שלום זינבור, ראב"ד קופישוק ועוד קהלות בליטא. נר"ע עם ר' ראובן דנבורגר ור' מאיר שמחה מדווינסק. מכתב משנת תרמ"ו.

דברי שלום דרוש והלכה. ר' שלום יצחק לויטון. (בודפסט תרפ"ד).

דברי שלום ואמת לקט מאמרים ושו"ת (בח"ג). ר' שלום, אב"ד יאנישאק. נפטר תרל"ב.

דברי שלמה חדושים, שו"ת ודרושים. ר' שלמה קצין, רב בירושלים ולפנים במצרים. נדפס תש"ט.

דברי שמואל על סוגיות הש"ס. ר' שמואל צרפתי, מרבני פאס, שימש כרבנות יחד עם ר' יהודה בן עטר. נפטר תע"ג. חיבר גם: ערוגת הבושם. נימוקי שמואל. פתח עינים. מעולפת ספרים, ועוד.

דברי שמואל קונט' חד"ת. ר' שמואל הלוי מורלינגר. לבוב תר"ס.

דברי שמואל חי' מסכתות, ותשובה אחת מר' שמואל שמעלקי הלוי, אב"ד ניקלשבורג, אחי הגאון בעל הפלאה. חיבר גם את נזיר השם.

דברי שמואל שו"ת ודרשות. ר' רפאל שמואל יעקב ארדיטי,

משאלוניק. תשו' משנת תרל"ט.

דברי שמואל שו"ת וחי' הלכה. ר' שמואל מוהליבער, אב"ד ביאליסטאק. נפטר תרנ"ח.

דברי שמואל הקטן (הגט מויניציא). ראה: אלה הדברים.

דברי תלמוד מאמרים, ברורי הלכה ושו"ת. ר' אברהם אליהו קפלן. ר"מ בביהמ"ד לרבנים בברלין. נפטר תרפ"ד.

דברים אחדים שו"ת וחי' ש"ס. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין ואח"כ בירושלים. נדפס תרפ"ט. חיבר גם: אבן הראשה. אמרי שפר. דבר אליהו, ועוד.

דברים נחמדים חידושים ורמזים וקצת שו"ת. ר' צבי אלימלך שפירא, אדמו"ר ואב"ד מונקאטש ודינוב. נפטר תר"א. חיבר גם: בני יששכר. דרך פקדיו, ועוד.

דברתי דברי שו"ת או"ח יו"ד ואבה"ע. ר' אליעזר דינר, רב בקהלת היראים בקלן. נדפס תש"ז.

דגול מרובה על שו"ע ובסופו שו"ת. ר' יחזקאל לנדא ר"מ ואב"ד פראג. נפטר תקנ"ג. נודע בחיבורו: נודע ביהודה.

דגול מרובה על שה"ש ובסופו כמה שו"ת. ר' רפאל טרייוויש, מחכמי טורקיה. עלה לא"י בשנת ת"ק לערך. החיד"א למד מפיו ומביא משמועותיו. נפטר תקל"ג. חיבר גם: צח ואדום. **דגל אפרים** שו"ת. ר' אפרים פישל פלדמן, רב בביטשוקב-מרמורוש. נפטר תרס"ה.

דגל הרבנים קובץ תורני בעריכת ר' משה יהודה קירשנבוים ור' אברהם מרדכי מאראקא. חוב' א' י"ל בורשא תרפ"ו, ולאחר מכן בלאדז.

דגל התורה ירחון בעריכת ר' יחזקאל וידמן. הופיע באויבערויזשא (רומניה) בשנת תרפ"ב וחדש הופעתו בעריכת ר' צבי מושקוביץ. תרצ"ו במרגוטא.

דגל התורה קובץ תורני בעריכת ר' מנחם מנדל כשר. הופיע בורשה בשנת תרפ"א.

דגל מחנה אפרים שו"ת. ר' אפרים לאניאדו, בנו של בעל בית דינו של שלמה, מרבני ארם צובה משנת תקמ"ז.

דגל מנשה מאמרים ושו"ת. ר' מנשה גראסבערג מטרעסטינא ע"י ביאליסטוק, מו"ל כמה כ"י מהראשונים וחבר ביהמ"ד בראמסטייט. נדפס תרנ"ב. חיבר גם: אלפי מנשה. ראש מנשה.

דגל ראובן שו"ת וחי' הלכה. ר' ראובן כץ, רב בסטאוויסק, ורב ראשי בפתח תקוה. נדפס תרפ"ג-תש"ט.

דובב מישרים שו"ת. ר' דוב בעריש ווידענפעלד, אב"ד טשעבין, ורב ור"מ בירושלים, בנו של הגאון כוכב מיעקב. נדפס תרצ"ז.

דובב שפתי ישנים וכו' תשובה אחת על קדושי קטנה בשבת, מר' נסים שלמה אלגאזי, בהסכמת הכנה"ג. נדפס תל"א.

דובב שפתי ישנים דרשות. ר' נחום אתרוג, ראב"ד בצפת. נדפס תרפ"ז.

דובב שפתי ישנים וכו' שו"ת "חקר הלכה". ר' אברהם שכטר, מאילנר. נדפס תש"ז.

דובר מישרים על הרמב"ם, ובתוכו כמה שו"ת. ר' רפאל מרדכי יהושע שאול. (שאלוניקי תקפ"ח).

ר' דוד בן זמרא ראה: שו"ת רדב"ז.

ר' דוד דוב מייזליש ראה: שו"ת רד"ד.

ר' דוד כהן ראה: שו"ת רד"ך.

ר' דוד לוריא ראה: שו"ת רד"ל.

ר' דוד מאיר פערער ראה: שו"ת רד"מ.

ר' דוד עראמה ראה: פירוש ר' דוד עראמה.

דודאי השרה על הל' שמחות. ר' אליעזר חיים דייטש, רב בהאנשוויץ ובאניהאדא - הונגריה. נפטר תרע"ה. חיבר גם: פרי השרה. צמח השרה. תבואות השרה. חלקת השרה.

דופקי תשובה לקוטים על אה"ע סי' י"ז. ר' אברהם פרענקיל, אב"ד נ. סערעדא. נדפס תש"ב.

דור רביעי שו"ת. ר' משה שמואל גלזנער, אב"ד קלויזנבורג. נולד תרט"ז בפרשבורג. נפטר תרפ"ה בירושלים. חיבר גם: אור הבחיר. דור רביעי על חולין. הלכה למשה. חקור דבר. מצה שמורה.

דורש לציון דרשות ופולפולים. ר' יחזקאל לנדא, אב"ד ור"מ בפראג. נפטר תקנ"ג. נודע בחיבורו: נודע ביהודה.

די השב שו"ת. וכו' גם "אם למסורת" - חי' דינים בסדר א"ב. ר' שלמה בירדוגו, מו"צ במאנקאסט-מרקו. נפטר תרס"ו.

די השב שו"ת. ר' דוד בונאן, ור' יהודה הלוי. דינים בפורטוגזיס-טונס. תשו' משנת תר"ב. נדפס תרי"ז.

דין אמת חידושים על הרמב"ם וטו"ש חו"מ ושו"ת. ר' יצחק נבון, נכדו של בעל מחנה אפרים ובנו של ר' יהודה נבון בעל קרית מלך רב. נפטר תקמ"ז.

דין אמת (ר' יהודה נבון). ראה: קרית מלך רב. **דין ומשפט** קונט' בענין קדושי "רות הגורגית" (השוה "טיב קדושי"). ר' נחמן בטיטו.

דין ומשפט פס"ד להלכה. ר' שלמה ב"ר מאיר לניאדו. (ירושלים תר"ע).

דינא דחיי ביאור על הסמ"ג. ר' חיים בנבנישתי, רב בקושטא ובאזמיר. תלמיד מהר"ט. נפטר תל"ג. נודע בחיבורו: כנסת הגדולה. חיבר גם: בעי חיי.

דיני מנהגי ק"ק ארג"ל ר' יהודה עייאש מחכמי ארג"ל, בעל "בית יהודה" (ע"ע), כפי שקיבלם מרבו ר' רפאל ידידיה שלמה צרור בעל "פרי צדיק". נדפס לראשונה תק"ז כח"ב משו"ת בית יהודה.

דלתי תשובה חי' מלוקטים על יו"ד. ר' יעקב ווילענציק, רב בעיר זופראן (בשנת תרל"ז) ובעיר פיקעלין (בשנת תרמ"ג). **דלתיים** ובריה מענה על הטענות בספר מי השלח. ר' גוטליב ב"ר גבריאל פישר (נדפס תרט"ו).

דם ברית אודות מציצה בשופורת והל' מילה. ר' אלכסנדר טרטיס, מוהל ראשי בלונדון. נדפס תר"ע.

דמיון אריה על דיני יין נסך, ועניני ופסקי הקהלות. ר' אריה לייב פיעטק מניקסלבורג. נדפס שע"ו.

דמשק אליעזר שו"ת. ר' אליעזר צוקר ראב"ד דק"ק בערגסאט-הונגריה. (נדפס תרצ"ב).

דמשק אליעזר על צואת ר' יהודה החסיד. ר' מנחם אליעזר מאהלר-קראקא תרנ"א.

דמשק אליעזר על חו"מ. ר' אליעזר ניצברג, אב"ד האלינקא.
 נדפס תר"ג. חיבר גם: דברי אליעזר. תורת אליעזר.
 דמשק אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם צבי פערלמוטר,
 אב"ד ראדום. נדפס תרס"ח.
 דעת הרבנים בענין בחירת נשים. ר' מנחם מנדל כשר.
 ירושלים. נפטר תשל"ו. חיבר גם: תורה שלמה, ועוד.
 דעת ומוזמה חי' על שו"ע אורח ויו"ד. ר' משלם זלמן
 לארכובכום, מו"ץ בזלקאווע. נדפס תרס"ב.
 דעת חכמים ודעת הזבח על הל' שו"ב. ר' מיכאל ב"ר מנחם,
 שו"ב בראדאמסק. נדפס תרמ"א.
 דעת כהן שו"ת יו"ד. ר' אברהם יצחק הכהן קוק, הרב הראשי
 לארץ ישראל. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: משפט כהן. שבת
 הארץ. חבש פאר. מצות ראיה. אורח משפט. עזרת כהן.
 דעת מרדכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי יצחק אייזיק רבינוביץ,
 אב"ד סאלאנט. נפטר תר"פ.
 דעת משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה פרידמן, האדמו"ר
 מבאיאן. נהרג תש"ג.
 דעת סופר שו"ת. ר' עקיבא סופר בן בעל השבט סופר, רב
 בפרשבורג ואח"כ בירושלים. נפטר תש"ב.
 דעת קדושים על שו"ע אורח ויו"ד. ר' אברהם דוד (ווארמן),
 אב"ד בוטשאטש. נול' עם ר' יעקב מליסא. נולד תקל"א.
 נפטר תר"א. חיבר גם: מילי דחסידותא. אשל אברהם על
 שו"ע. עזר מקדוש על שו"ע.
 דעת תורה על הל' שחיטה. ר' שלום מרדכי הכהן שוואדראן.
 נדפס תרנ"א. חיבר גם: גלוי דעת. שו"ת מהרש"ם. משפט
 שלום.
 דרבוני זהב פי' על מסכת שקלים ושו"ת. ר' משה כ"ץ,
 מווייגרסהיים. תשו' משנת תקכ"ב.
 דרוש וחדוש על מסכתות בש"ס. ר' עקיבא איגר, אב"ד פוזנא.
 נפטר תקצ"ח. חיבר גם: שו"ת ר' עקיבא איגר.
 דרושי ושו"ת הרמ"ח ר' משה חיים מירוש, רב בקייפטאן,
 דרום אפריקה. נדפס תרצ"ה.
 דרושי מהרש"ם כולל בינת יוסף-חרושי הלכה ודברי ישעיהו-
 דרשות. ר' ישעיה יוסף מרגלין, רב בניו יורק. נדפס תרפ"א.
 חיבר גם: תפארת מהרש"ם.
 דרישה ראה: פרישה ודרישה.
 דרישת ארי ראה: אבן פינה ודרישת ארי.
 דרישת הארי על הל' פסח. ר' ישראל איסר איסרלין, אב"ד
 וויניציא, מח"ס שער המשפט שנדפס תק"ע.
 דרישת הזאב עה"ת, ש"ס ושו"ע. ר' זאב וואלף פאהריללעס,
 ראב"ד בוטשאטש. נדפס תרנ"ה.
 דרישת צבי דיני הוראה ערי יהודה ועיר הקודש והמקדש. ר'
 חנוך זוגל גרוסברג מחכמי ורבי ירושלים. נדפס תש"א.
 חיבר גם: המעשר והתרומה, תורת השמיטה.
 דרך אמונה בהלכות אבה"ע. ר' שמואל ביבאס, דיין
 בירושלים. נדפס תשמ"ח-תשנ"ג.
 דרך אגיה תשו' בענין גילוח הזקן במכונה חשמלית. ר'
 אברהם שיף, ראב"ד טורבעל. נדפס תרצ"ב.

דרך המלך על הרמב"ם. ר' רפאל יוסף בן רבי, חבר ביה"ד של
 הרי"ט אלגאזי. נפטר תקנ"ח.
 דרך המלך פירוש קצר וארוך על הרמב"ם. ר' דובעריש הכהן
 רפפורט, רב בק"ק ראואו. נדפס תרנ"ב.
 דרך הנשר ותורת אמת חידושים ושו"ת. ר' נתן אדלר, ר"מ
 בפרנקפורט. תשו' משנת תקנ"ח. עם הערות אהל יהודה,
 מהמו"ל ר' אברהם יהודה כ"ץ שווארץ. נדפס תרפ"ח. חיבר
 גם: משנת ר' נתן.
 דרך חיים על הל' פסח. ר' יחיאל מיכל, אב"ד ציפער. נדפס
 תקצ"ז. חיבר גם: חיי עולם. מי השלוח.
 דרך יבחר שו"ת וחי' ש"ס. ר' חיים בצלאל פאנעט, אב"ד
 טאשאנאד, בן הגאון מראה יחזקאל. נפטר תרל"ד.
 דרך מצותיך על מנין המצוות. ר' יהודה רוזאניס, מחכמי
 טורקיה. נפטר תפ"ז. נודע בספרו משנה למלך.
 דרך נשר תשו' ע"ד עופות חדשים. ר' שמואל העליר, אב"ד
 צפת. נדפס תרכ"ה.
 דרך נש"ר אודות מין עופות הנקראים פאווערעלעס. ר' נטע
 שלמה שליסל. (קליינווארדיין תרצ"ד).
 דרך עץ החיים על טור יו"ד אבה"ע וחו"מ, על הרמב"ם וקצת
 שו"ת. ר' חיים יצחק אלגאזי, אב"ד באימיר. נדפס תקס"ד.
 נפטר בא"ת תקפ"א. חיבר גם: עין ימין.
 דרך פקודיך על תרי"ג מצוות. ר' צבי אלימלך שפירא, אב"ד
 דינוב. נולד תקמ"ג. נפטר תר"א. נודע בספרו: בני יששכר.
 חיבר ספרים רבים.
 דרך שלום שו"ת ופולפולים. ר' שלום איזראעלזון, ארה"ב.
 נדפס תרפ"ו. חיבר גם: דברי שלום.
 דרך תמים על תחומין ועירובין. ר' אברהם הלוי, רב בעיר
 בערעזוב. בשנת תר"מ בן פ"ד עלה לא"י. חיבר גם: אות
 לטובה.
 רכבי דוד שו"ת. ר' דוד אבן-כליפה, רב באלגיר ובצרפת
 ואח"כ בירושלים. נדפס תש"מ.
 רכבי הוראה על דרכי התנהגות החכמים בהוראות ודינים
 ובעניני המנהגים. ר' צבי הירש חיות, רב בזאלקווא וקאליש.
 תלמיד בעל בית אפרים. נפטר תרט"ז. חיבר גם: הגהות
 מהר"ץ חיות על הש"ס. אמרי בינה. שו"ת מהר"ץ.
 רכבי הוראה בעניני השעורים והמדות. ר' יהונתן
 עליאסבערג, אב"ד וואלקאוויסק. נדפס תרמ"ד.
 רכבי חיים חי' על שו"ע אורח, וב' תשובות בעגונה. ר' יוסף
 הלוי, מו"ץ בטשעוהרין. נדפס תרמ"ד. חיבר גם: נחלת
 יהושע.
 רכבי ירוחם על הרמב"ם הל' מעילה. ר' ירוחם אשר ורהפטיג,
 מחכמי ירושלים. נפטר תשכ"ו. חיבר גם: אמרי ירוחם. שלמי
 ירוחם. עולת ירוחם, ועוד.
 רכבי מרדכי שו"ת ופולפולים. ר' מרדכי ב"ר ידידי' פסח, אב"ד
 לונא. נדפס תרמ"ז. חיבר גם: דברי מרדכי.
 רכבי נעם ביאורים על המועדים ושו"ת. ר' חיים שלמה
 הורוביץ, רב בזאלישא-מונקאטש. נדפס תשכ"א.
 רכבי נעם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי הלוי, אב"ד במצרים.

נפטר תמ"ה.

דרכי שלום שו"ת וחרושים. ר' יחיאל מיכל לייטר, רב בניו-יורק. נדפס תרצ"ב.

דרכי שלום דרושים וכמה שו"ת. ר' משה שלום סטול. (ריגא תר"צ).

דרכי תשובה ה"ח, אוסף תשובות על שו"ע יו"ד ער סוף מקואות. ר' צבי הירש שפירא, אב"ד מונקאטש, (ח"ד וחי"ה נשלמו ע"י בנו ר' חיים אלעזר שפירא). נפטר תרע"ד. חיבר גם: צבי תפארת. תפארת בנין.

דרכי תשובה שו"ת וחר"ת. ר' יהודה ליב רבינוביץ (ניו-יורק תרס"ט).

דרכים למשה חידושים ושו"ת. ר' משה מרדכי עמרמי מתל אביב. נדפס תש"ך.

דרשה צמור ופשתים על הל' שטענו. ר' יהודה רוזנברג, רב בעיר טארלא. ובסוף ימיו בקנדה. נדפס תרע"ד. חיבר גם: ידות נדרים, ועוד.

דרשו משפט על מס' מכות עם שו"ת או"ח ויו"ד. ר' סנדר פרידנברג. (ורשא תרנ"ט).

דרשות מהר"ם ובסופו שו"ת. ר' משה שפירא אב"ד ריגא, בהגאון רי"א מסלונים בעל עמק יהושע ונחל יהושע. נדפס תר"ס.

דת אש שו"ת וביאורים ברמב"ם הל' כלאים. ר' אורי שרגא פייביש מבית חלפן, ראב"ד בפראג בומסלא וברודא. נפטר תס"ג. חיבר גם: עמודי אש.

דת ודין דרשות ושו"ת. ר' אליעזר נסים בן שגני (ומאחיו ר' יעקב) מרבני קושטא. נפטר תע"ב.

ה

האהל קובץ תורני בהוצאת ישיבת אהל שמעון מערלוי-ירושלים.

האורה פסקי דינים והלכות. מיוחס לרש"י.

האזלא גרש דיני גיטין. ר' אליהו פוסק, אב"ד זרייווקא. נדפס תרס"ז - פ"ו. חיבר גם: דברי חכמים וחידותם. מור ואהלות. כורת הברית. מרבה תורה. עץ השרה. מנחת אליהו.

האלף לך שלמה שו"ת. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: אבל כבוד. שירי טהרה. החיים. טוב טעם ודעת. עין דמעה, ועוד.

האסופות פסקי דינים בענייני שחיטה ואיסור והיתר. ר' אליהו ב"ר יצחק מקרקסונה, תלמיד בעל הרוקח. בסוף האלף החמישי.

הארוך מש"ך על טו"ד. ר' שבתי הכהן בעל הש"ך. נפטר תכ"ג. חיבר גם: גבורת אנשים. נקודות הכסף. תקפו כהן, ועוד.

הארות השמש חי' הלכות ושו"ת. ר' משה מישל שמואל שפירא, רב בראגאווא (ליטא). (נדפס תרמ"ט).

האשכול שיטות בתלמוד להלכה. רבינו אברהם בר' יצחק אב"ד נרבונא, חותנו ורבו של הראב"ד בעל ההשגות. תלמיד

ר"א ברצלוני. נפטר ד"א תקנ"ט. חיבר גם: תשובות ראב"י אב"ד.

הבאר מאסף רבני בעריכת ר' צבי הירש פרידלינג אב"ד ביסקוביץ. הופיע בזמושץ ובורשה משנת תרפ"ד.

הבוגר בוגר בענין מעשה בגט שניתן בע"כ. ר' דוד ניימארק. נדפס בקראקא תרס"ב.

הברכי יהושע דיני ערובי חצרות. ר' יהושע טרייטל הלוי, מו"צ בסוכאטשוב. נדפס תרנ"ב. חיבר גם: חרות יהושע.

הגהות אשר"י על הרא"ש. ר' ישראל איסרל מקרימזא. נולד ה"א ק'. נפטר ק"פ.

הגהות הרמ"ך על הרמב"ם. ר' משה בר' מאיר הכהן מלוניל, תלמיד ר"ת וראב"ן. נפטר ד"א תקנ"ח.

הגהות הרש"ש על הש"ס. ר' שמואל שטראשון מוילנא. נפטר תרל"ב.

הגהות חרשות על הסמ"ק ר' יהושע צייטליש משקלוב, נדפס בקאפוסט תקפ"א.

הגהות יד אפרים (מרגליות). ראה: יד אפרים.

הגהות מיימוניות ר' מאיר הכהן, תלמיד מהר"ם בר' ברוך. גיסו של המרדכי. נפטר ה"א נ"ח.

הגהות שי למורה על שו"ע אבה"ע. ר' יוסף שאול נאטאנזאן, אב"ד ור"מ בלבוב. נפטר תרל"ה. נודע בחיבורו: שואל ומשיב.

הגיד מרדכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי אשיאו, מרבני שלוניקי ואח"כ בירושלים. נפטר תקצ"ח.

הגיונות יצחק דרשות ושו"ת. ר' יצחק בונין, ניו-יורק. נדפס תשי"ג.

הגם שאול שו"ת. ר' שאול ב"ר שלמה אבן דנאן. הרב הראשי למרוקו. נדפס תשי"ט. בסוף ח"א: "שנה שאול" - הלכות בסדר א"ב.

הר משה חי' הלכה, רמב"ם ושו"ע. ר' משה שאכטע, רב בפורטלנד-ארה"ב. נדפס בניו-יורק תרפ"ג. חיבר גם: אהל משה.

הרביר קובץ לתורה וחכמת ישראל וכו' שו"ת. ירושלים תרע"ט-פ"ג.

הדנו בטאן תורני-מדעי. י"ל ע"י תלמידי ישיבת ר' יצחק אלחנן, ניו-יורק. משנת תרפ"ה. בתרצ"ו י"ל ספר יובל.

הדר"ר שו"ת. ר' יחיאל מיכל היבנר, אב"ד גיזנוב גליל סטניסלב. נדפס תרנ"ח. חיבר גם: נחלה לישראל. משכנות הרועים. לבושי מכלול. מיכלא דאטוואתא, ועוד.

הדר הכרמל שו"ת. ר' מאיר לערנער, אב"ד ווינצנהיים, לונדון ואלטונא. נולד תרי"ז נפטר תר"צ. חיבר גם: תורת המשנה. חיי עולם.

הדרום קובץ תורני, יו"ל משנת תשי"ז ע"י הסתדרות הרבנים באמריקה.

הדרת זקנים חי' על שו"ע יו"ד וחי' ש"ס. ר' צבי הירש ב"ר שמעון, מ"מ ומו"צ בוויטעפסק. נדפס תקס"ב.

הדרת יוסף בסופו שו"ת אחת בענין גליצין. ר' טוביה גפן, מארה"ב. ספרו לב יוסף נדפס תרפ"ד. חיבר גם: קרני ההוד.

קאראלאוועץ. ספרו "הלכות עולם" נדפס תרכ"ח. חיבר גם: טיב שמות גיטין.

הכתוב לחיים מעניני כתובה, ושם תש"ו על עגונה. ר' חיים גילרנטער, אב"ד קיטוב. נדפס תרפ"א.

הליכות אלי כללים בתלמוד בסדר א"ב, לשונות הרמב"ם וחי' ש"ס (ח"ב) נקרא גופי הלכות). ר' שלמה אלגאזי, אב"ד בירושלים. נפטר תמ"ג. חיבר גם: יבין שמוע. תאודה לעינים. ועוד.

הליכות אליהו כולל שלשה ספרים: תורת חיים – על שו"ע יו"ד הלכות טרפות. חרות יעקב-שו"ת. זכור לטוב – שו"ת. ר' אליהו קלסניקר, אב"ד סמילא-קיוב. נדפס תרס"ג. חיבר גם: מנחת אליהו.

הליכות אליהו על הרמב"ם, שו"ת ובאורים באבה"ע וחז"מ. ר' אליהו פיינשטיין, אב"ד פרוחא. נפטר תרפ"ט.

הליכות ביתה דינים ומנהגים על מצוות האשה. ר' דוד אוירבך. ירושלים תשמ"ג.

הליכות שבא שו"ת וחקר מנהגים. ר' שמעון ברוך אוהיון, רב ביפו. נדפס תשל"ב.

הלכה אחרונה להכריע בין הדעות שנשארו בשו"ע בצ"ע. ר' ארי' ליב הלוי עפשטיין, רב בקניגסברג. נדפס תק"ט. נלוח לו גם קונטרס הראיות, ע"ע.

הלכה ברורה על שו"ע אור"ח. ר' פנחס אויערבאך, דומ"ץ קראקא. נדפס תע"ז.

הלכה ורפואה קובץ הלכה בענייני רפואה. בעריכת ר' משה הרשלה.

הלכה למעשה דו-ירחון תורני, י"ל משנת תרצ"ג בדעש-רומניה. ע"י ר' חיים יהודה ברוין, אב"ד איקלוד.

הלכה למעשה בהלכות פירות שביעית. ר' יעקב דוד וילובסקי, אב"ד איזבלין, בוברויסק וסלוצק. נפטר בצפת תרע"ד. חיבר גם: פ"י רידב"ז על הירושלמי. חנה דוד. שו"ת רידב"ז. בית רידב"ז. ועוד.

הלכה למשה פס"ד בענין שו"ב שערערו עליו. ר' משה וויינברגר, רב קהילת ההונגרים בניו יורק. נדפס תרנ"ד.

הלכה למשה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה מימון. רב בעפולה. נדפס תשי"ח.

הלכה למשה על הלכות עירובין וקצת שו"ת. ר' משה קליג. (נדפס תרנ"ט).

הלכה למשה כללי ש"ס ופוסקים. ר' כלפון משה הכהן, מגדולי רבני תוניס-ג'רדא. נפטר תש"י. חיבר גם: ברית כהונה. שואל ושאל.

הלכה למשה הל' רבית. ר' משה אלי' ניימינץ, ראב"ד קראקא. נפטר תקפ"ה. חיבר גם: דברי אליהו.

הלכה למשה שו"ת. ר' רפאל משה אלבאז, מרכני צפרו. נפטר תרנ"ו.

הלכה למשה (גלאזנר). ראה: קונטרס הלכה למשה.

הלכה למשה חי' ש"ס ושו"ת. ר' משה נימאן, רב בשאמבאקרט. נדפס תרפ"ז.

הלכה פסוקה על יו"ד. ר' צבי פנחס ליפשיץ, דומ"ץ קליצקי.

הדרת מורכני ח"א הדרנים. ח"ב שו"ת "משיב בדבר הלכה". ר' מרדכי וויצל-רוזנבלאט, אב"ד אסמינא וסלונים. נדפס תרנ"ט.

הור יוסף דרשות, חי' ושו"ת. ר' יוסף בר' משה ארוואץ, רב בעה"ק יפו. נדפס תרס"ה.

הולך תמים ופועל צדק תוכחות מוסר וקצת שו"ת. ר' אברהם בן ישעיה הדיין. (נדפס בליוורנו תר"י).

הון יוסף ראה: דברי דוד והון יוסף.

הון רב דרשות ושו"ת. ר' רפאל אליעזר נחמיאש, מרבני שאלוניקי ואח"כ בירושלים. נפטר תקל"ח.

הוראה רבית דין שמות גיטין. ר' משה בר' רפאל פאדרו, מחכמי ורבני ירושלים, ואח"כ רב באלכסנדריה. נדפס תרל"ז. חיבר גם: צדק ומשפט. שמו משה.

הוראות שעה בענין היתר מכירה בשביעית. ר' יוסף צבי הלוי, ראב"ד בת"א – יפו. נדפס תרס"ט. חיבר גם: זרע הארץ טיב קדושין. נטע הארץ, ועוד.

הזכות (רמב"ן). ראה: ספר הזכות.

הזכרונות (אבה"ב, ר' צדוק). ראה: ספר הזכרונות.

החיים ירחון י"ל ע"י ר' יונתן שטייף בהונגריה, תרפ"ב-פ"ג.

החיים ביאורים וחי' על שו"ע אור"ח ודיני סת"ם. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת.

החינוך תרי"ג מצות. מיוחס לר' אהרן הלוי (רא"ה).

החפץ חיים לקוטי דינים בסדר א"ב. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנוי חיים. לחיים בירושלים. ראה חיים. חיים ביד.

הידור מצוה שו"ת ודרשות. ר' מאיר ב"ר יוסף, מו"ץ בלאמזל. נדפס וילנא תרל"ז.

היכל יצחק שו"ת אור"ח ואבה"ע. ר' יצחק איזיק הלוי הרצוג, רב ראשי לישראל. נפטר תשי"ט.

היכל מלך על הרמב"ם וקצת שו"ת. ר' אברהם אריה ובנו ר' מיכאל אריה. נדפס בשאלוניקי תקע"ד.

היכלי שן שו"ת. ר' שלום דובער הערינזון, אב"ד קלעצק. נפטר בערך תרס"ח.

היראה (ר' יונה). ראה: ספר היראה.

הישר (ר"ת). ראה: ספר הישר.

הישר והטוב דרוש וקצת שו"ת. ר' צבי הירש פרידמן, אב"ד ליסקא. נפטר תרל"ה.

היתר חרם דרבנו גרשם ר' שמואל אהרן תמרת, ידוע בכנוי "אחד הרבנים המרגישים" אב"ד מיליטשיץ. נדפס תר"ע.

היתר עגונה (מינצברג). ראה: קונטרס היתר עגונה.

הכובב ירחון י"ל ע"י ר' יצחק שטרנהל, בעל "כוכבי יצחק" (ע"ע) י"ל במונקאטש.

הכרם כתב עת י"ל בורשא, ע"י ר' שמחה רובינשטיין.

הכרם ירחון. י"ל בתל אביב בעריכת ר' קלמן אליעזר פרנקל, משנת תשט"ו.

הכשר כלים (יאלטס). ראה: קונטרס הכשר כלים.

הכשר שחיטה הל' שו"ב. ר' דובער קאראטקי, אב"ד

נרפס תרל"ט.

הלכות אישות שו"ת אבה"ע. ר' אלי' ילזו, ראב"ד בטבריה.
נרפס תרצ"ד. חיבר גם: יש מאין.

הלכות גדולות מיוחס לר' יהודאי גאון או לר' שמעון מקיירי.
הלכות הגר"א ומונהגיו ר' משה שטרנבוך, רב ביהמ"ד סגן נשיא העדה החרדית בירושלים. חיבר גם: מועדים וזמנים. תשובות והנהגות.

הלכות ואגרות קובץ כתבים קדמונים, וביניהם פסק מר' ישעיה די טראנז. ארבע נוסחאות בגס. שו"ת על שו"ב ובענייני שחיטה. ניו יורק תרצ"ג.

הלכות ומונהגיו מהר"ש ר' שלום מנוישטט. בן דורו של הריב"ש, רבו המובהק של מהרי"ל.

הלכות מדינה ר' אליעזר יהודה וולדינגברג, חבר ביה"ד הגדול בירושלים. נרפס תשי"ג. נודע בחיבורו: ציצ' אליעזר. חיבר גם: אבן יעקב.

הלכות מיסים אוסף תשובות בשאלת הטלת מס על הבאים מחוץ לעיר לסחור ביום השוק. התשובות מאת ר' יהודה בריאל, ר' מנשה חפץ, ר' משה חגיו ור' שלמה אאילין. וינציאה תס"ח.

הלכות עולם חי' חולין ושו"ת ופסקים ביו"ד. ר' דוב בער קאראסיק, אב"ד קאראלאוועץ. נרפס תרכ"ח. חיבר גם: הכשר שחיטה. טיב שמות גיטין.

הלכות קטנות שו"ת וקונט' בהלכות גיטין עם שמות גיטין. ר' יעקב חאגיז, ר"מ בירושלים, חותנו של מהר"מ בן חביב. נפטר תל"ה.

הלכתא בטעמא על יו"ד. ר' אריה זאב חפץ, רב בווערנדינערפראוסק (רוסיה). נרפס תרנ"א.

הלל אומר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' הלל בר' אליהו פוסק, רב בולאטפול, קולשט ובטטרבונר. נפטר בת"א תשי"ג. חיבר גם: בית הילל, ועוד.

המאור כתב עת תורני, הופיע בברלין משנת תרצ"ג. מאדר תרצ"ה הופיע בתל אביב. העורך ר' מרדכי ליסמן.

המאור ירחון לתורה ולענייני עם ישראל בעריכת ר' מאיר אמסל רב בברוקלין.

המאור שו"ת והארות בחכמת ישראל. ר' אלעזר מאיר פרייל, רב בניו-ג'רסי.

המאור וזכרון בספר יובל לירחון המאור שו"ת ומאמרים תורניים בעריכת ר' מאיר אמסעל, עורך המאור ורב בברוקלין. המאמרים מרבני התקופה. נרפס תשכ"ז.

המאיר (שטיין). ראה: מקור ישראל.
המאיר לעולם חי' בשיטות הש"ס והפוסקים. ר' מאיר מיכל רבינוביץ, מו"צ בוילנא ורב בשאט (ליטא). תשו' משנת תרכ"ג.

המאסף קובץ תורני בעריכת ר' בן ציון קואינקא, ראב"ד ירושלים. יצא לאור בשנים תרנ"ו-תרע"ה. הופיע מחדש בשנת תשל"ט ע"י הרב עזרא בצרי. דיין בירושלים.

המועדים בהלכה מאמרי הלכה בענייני המועדים. ר' שלמה יוסף זיון, מחכמי ירושלים. נרפס (מהדר' ה') תשט"ז.

המכריע שיטות בהלכה עם חי' תענית. ר' ישעיה מטרנאי הזקן, בעל תוס' רי"ד. בן דורו של הרמ"ה. נולד ד"א תתק"מ. נפטר ה"א י'.

המנהגים מנהגים ודינים לכל השנה. ר' יצחק אייזיק טירנא, מרבני הונגריה. תלמיד הר"ש מנוישטט (שהיה גם רבו של מהרי"ל).

המנהג דינים והלכות. ר' אברהם בר' נתן הירחי מלונל. תלמיד הראב"ד ורי"ז הזקן. נולד ד"א תתקט"ו. נפטר ד"א תתקע"ה. חיבר גם פי' למסכת כלה. הלכות שחיטה וטריפות.

המסלה קובץ תורני, י"ל תרצ"ו-ת"ש ע"י ועד הרבנים דניו-יורק.

המעין כתב עת תורני. יו"ל ע"י מוסד יצחק ברייער של פא"י. בעריכת ר' יונה עמנואל.

המעין קובץ תורני, י"ל בפרשבורג תרצ"ד-תרצ"ז ואח"כ בירושלים ע"י התאחדות תלמידי ישיבת פרשבורג.

המעשר והתרומה הלכות תרומות ומעשרות. ר' חנוך זונדל גרוסברג מח"ר ירושלים. נרפס תרצ"ט. חיבר גם: דרישת צב"י. תורת השמיטה.

המצרף שו"ת. ר' משה קוניץ מאוכן. נפטר תרי"ז. חיבר גם: בן יוחאי.

המקנה חי' על מס' קדושין ועל אה"ע הל' קדושין. ר' פנחס הלוי איש הורוויץ, אב"ד פפר"מ. נפטר תקס"ה. חיבר גם: הפלאה. גבעת פנחס. נתיבות לשבת. חדושי הפלאה.

המקצועות (ר"ח). ראה: ספר המקצועות.

הנאמן בטאון התאחדות תלמידי הישיבות. בעריכת ר' פנחס ביברפלד.

הנשואין כהלכתם ר' בנימין אדלר, רב ומו"צ בירושלים. נרפס תשמ"ד.

הנשר ירחון, י"ל בטירנוי-הונגריה בעריכת ר' יהודה שוורץ. נקרא גם פני הנשר.

העמק דבר על התורה. הנצי"ב, ראה: העמק שאלה.

העמק שאלה על השאלות. ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, אב"ד ור"מ וולוז'ין נרפס תרכ"א. נפטר תרנ"ג. חיבר גם: משיב דבר. מרומי שדה.

העץ מאסף רבני, שו"ת פלפולים ומאמרים. י"ל בלובלין תרצ"ג. בעריכת ר' דוד צוועקין, נכד האדמו"ר ממאנקושוב. **הפוסק ירחון** תורני להלכה ואגדה. עורך - ר' הלל פוסק, (ע"ע בית הילל), תל אביב.

הפלאה חי' על מס' כתובות. ר' פנחס הלוי איש הורוויץ, אב"ד פפר"מ. נפטר תקס"ה. חיבר גם: המקנה. גבעת פנחס. נתיבות לשבת. חדושי הפלאה.

הפלס כתב עת תורני, בעריכת ר' אליהו עקיבא רבינוביץ. י"ל כעשרים שנה בברלין משנת תרס"א.

הפסגה כתב עת תורני בהלכה והגות. י"ל בוילנא מתרנ"ה בעריכת ר' הלל דוד טרייוש, אב"ד ווילק, (ע"ע ונגש הכהן). משנת תרס"ב-תרס"ד י"ל בורשא ובפיעטרקוב בעריכת חתנו ר' אברהם זאקהיים.

הפרדס ירחון י"ל בצאנז-חדש בשנים תרצ"א-תרצ"ה. בעריכת ר' שמואל גוטוויץ.

הפרדס ירחון תורני בעריכת ר' שמואל אהרן פרדס ואחריו ר' שמחה עלברג. החל להופיע בפיעטרקוב תרע"ג ובשיקגו משנת תש"א.

הפרי מגדים שו"ת לבעל הפרי מגדים (ע"ע), ר' יוסף תאומים. נלקט מתוך ספרו על השו"ע ע"י ר' אפרים לייכטאג, אב"ד דאמבראד-הונגריה. נדפס תרצ"ה.

הפרנס פסקי דינים, ר' משה פרנס מרוטנבורג. תלמיד מהר"ם מרוטנבורג.

הצפירה מאסף ספרותי. י"ל בלייפציץ תקפ"ד, ע"י ר' מאיר הלוי לטרט.

הר הכרמל על יו"ד. ר' שמעון קרומנויא בר' דוד אפנהיים, דמו"צ בפעסט. נדפס תקע"ב. חיבר גם: הר המוריה.

הר הכרמל שו"ת, ר' אליהו בר' יחזקאל, אב"ד בילגוריי. נדפס תקמ"ב.

הר המור שו"ת, ר' מרדכי באנעט, אב"ד ניקלשבורג. נפטר תקפ"ט. חיבר גם: באור מרדכי. מגן אבות. פרשת מרדכי.

הר המוריה על דיני גיטין. ר' שמעון קרומנויא בר' דוד אפנהיים, דמו"צ בפעסט. נדפס תקפ"ג. חיבר גם: הר הכרמל.

הר המוריה (לגזום). ראה: שלמי רגלים.

הר הקודש על ספר פאת השלחן בענייני קדושת אר"י. ר' משה נחום שפירא - נדפס (עם משנתו של רבי עקיבא) בירושלים תשל"א.

הר סיני עה"ת וקצת שו"ת. ר' סיני שטיינער. (פרמישלא תרמ"ג).

הר צבי שו"ת, ר' צבי פסח פראנק, רב אב"ד ירושלים. נפטר תשכ"א. חיבר גם: ימי הפורים.

הר צבי הגהות על הטור מהב"ל.

הר תבור שו"ת בענין מקום הבימה בכיהכ"ג. ר' ישראל דוד מרגליות-יפה. אב"ד פעזינג. תלמיד החת"ס. נפטר תרכ"ד.

חיבר גם: מחולת המכנים. חזון למועד. וראה גם: מילי דאבות.

הרי בשמים שו"ת, ר' אריה ליבוש הורוויץ, אב"ד סטריא ואח"כ אב"ד סטאניסלאוו. נדפס תרמ"ג.

הרי בשמים עה"ת, פרקי אבות ודרוש. ר' שכנא צבי (ליכטמן) מנמירוב. (ברדיטשוב תרנ"ז).

הררי קדם אוסף תשובות מרבתינו הקדמונים. עם הע' ומ"מ מר' יצחק הרשקוביץ, ברוקלין תשמ"ח.

השומר אמת הלכות ס"ת. ר' אברהם חיים אראדי, רב בטראבלס (שבארצות המערב). נדפס תר"ט. חיבר גם: ויקרא אברהם.

השטרות (ברצלוני). ראה: ספר השטרות.

השיב משה שו"ת ד"ח שו"ע, ר' משה טייטלבוים, אב"ד שינאווא ואוהל. תשו' משנת תקמ"ח.

השיב ר"א ושיח השרה שו"ת וחי' הלכה, ר' אלעזר ליפשיץ, ראב"ד ניוויט. נדפס תק"ט.

השמים החדשים פסקים וחי' דינים על ד"ח שו"ע. ר' משה

טולדינו. נדפס בקובלנקה תרצ"ט.

התבונה דו ירחון לתורה ומוסר. ניו-יורק תש"ז-ח.

התורה והמדינה קובץ תורני בענייני הלכות מדינה. עורך ר' שאול ישראלי.

התורה והמורה שו"ת ודרוש, ר' יעקב ליינסון, רב בשיקגו וניו יורק. נולד תרל"ו. נפטר תשט"ו. חיבר גם: דבר בעיתו.

התעוררות תשובה שו"ת, ר' שמעון סופר בן הכת"ס, משנת תר"ל אב"ד ערלי (הונגריה), נהרג עקד"ה תש"ד.

התקנות בישראל מימות משה ועד האחרונים. ר' ישראל שציפנסקי. ירושלים תשנ"א.

התרומה ראה: ספר התרומה.

התרומות ראה: ספר התרומות.

1

ובחרת בחיים שו"ת א"ח, ר' שלמה קלוגער, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: האלף לך שלמה. אבל כבד. שירי טהרה. ספר החיים, ועוד.

ודבר שלום שו"ת ד"ח שו"ע, ר' שלום הראיה, מרבני ירושלים. אביו של בעל "שכיל עבדי". נדפס תרפ"ד.

והייתם קדושים בהל' צניעות ועוד. ר' יהושע אלטר ווילדמאן, אב"ד קאנסקיווליא. ספרו עמק יהושע אחרון נדפס תר"ע.

והשיב משה שו"ת, ר' משה הכהן, רב בגריבה ואח"כ רב ודיין בטבריה. נפטר תשכ"ז. חיבר גם: ידי משה. ויגר משה.

ווי העמודים על היראים, ר' יצחק טייב, אב"ד ור"מ בתונס. ספרו ערך השלחן נדפס תקנ"א.

וזאת ליהודה סוגיות ושו"ת. ר' יהודה ליב זלצר, נשיא כבוד ומנהל אגודת הרבנים בארה"ב וקנדה. רב בכמה קהילות בארה"ב ואח"כ בישראל. נדפס תשי"ט.

וזאת ליהודה שו"ת, ר' יהודה חיים מסלתון, רב במצרים. נדפס תרצ"ז. חיבר גם: שארית יהודה.

וזאת ליהודה (ממלוק). ראה: אביר הרועים.

ויאמר בועז דיני תערוכות ושו"ת. ר' בועז מגריבה. נדפס תש"ח-תשי"ג.

ויאמר יצחק שו"ת, ר' יצחק בן וואליד בר' שם טוב, אב"ד טיטוואן בגיברלטר. נפטר תר"ל.

ויאמר מאיר שו"ת, ר' מאיר וועאקנין, מרבני טבריה. נדפס תרצ"ט.

ויאסוף שלמה שו"ת מהמחבר ומחכמי דורו. ר' שלמה הכהן סקילי רב במאזאגאן ודברו (מרקו). נדפס תרפ"ט. חיבר גם: ויחל שלמה. לך שלמה.

ויבן שלמה חי' ש"ס והלכות יו"ד, ר' חיים שלמה קום, אב"ד רעציצא. שקיל וטרי עם בעל דברי מלכאל. נדפס תרנ"ט.

חיבר גם: חיי שלמה.

ויברך דוד שו"ת ד"ח שו"ע, ר' ישראל דוד הארפענעט, ברוקלין. נדפס תשמ"ט. חיבר גם: ישראל והזמנים, פרי עץ הדר ועוד.

ויברך דוד קונטרס ובו שו"ת וחי' דושים (נדפס בסוף "תורי זהב" מאבי המחבר). ר' ברוך דוד טברסקי, האדמו"ר מקלינקוביץ,

קמניץ פרלסק). נדפס תרס"ב. נפטר תרע"ג. חיבר גם: מנחת יצחק. מכתם לדוד.

ויצבר יוסף שו"ת וחי' ש"ס. ר' יוסף כ"ץ שווארץ, רב בגראסווירדיין. חתנו של בעל פרי השרה. נדפס תרצ"ו.

ויקהל משה על הל' שמחות. ר' משה קליין, דומ"ץ בצעלם ואח"כ אב"ד רעטע. נדפס תרצ"ד.

ויקח עובדיה (בן שלום). ראה: בן יאיר.

ויקם עדות ביעקב פס"ד בענין עגונה. ר' יעקב בר' יצחק הלוי פולק, תלמיד מהר"ל מפראג. נדפס בפראג שנ"ד, עם תשו' מהמהר"ל.

ויקן יוסף כללים בסדר א"ב ושו"ת. ר' יוסף ב"ר אליהו חי בורגל. הובא לדפוס ע"י בן אחיו בשנת תרי"ב.

ויקרא אברהם על תורת כהנים. ר' אברהם פאלאג'י, בנו וממלא מקומו של ר' חיים פאלאג'י ברבנות איזמיר. נפטר תרנ"ט. חיבר גם: אברהם אזכור. ויען אברהם. פדה את אברהם. שמע אברהם.

ויקרא אברהם שו"ת ד"ח שו"ע עם מזכרת גיטין. ר' אברהם חיים אדארי, רב בטרבלס (שבארצות המערב). נדפס תרכ"ה. חיבר גם: השומר אמת.

ויקרא יהושע שו"ת וחדושים. ר' יהושע הכהן פרחיא, רב בשאלוניקי. נפטר תק"ע.

וישב אברהם שו"ת וחי' על הש"ס לפי סדר א"ב. ר' יהושע אברהם קריספין. תשו' משנת תקנ"ה.

וישב יוסף ר' יוסף נסים בורלא, ראב"ד בירושלים. נפטר תרס"ג.

וישב משה שו"ת. ר' משה זאב זארגער, מו"צ מטעם בד"ץ העדה החרדית בירושלים. נדפס תשמ"ו.

וישב משה שו"ת. ר' משה אסרוסי מטריפולי. נדפס תרנ"ז.

וישב משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוחנן פרעשל, אב"ד סניאטין. נדפס תרס"ד.

וכתורה הזאת על הילדים מנשואי תערובות. ר' ישעי' זילבערשטיין, נולד תרי"ט בירושלים. בתרנ"ז נתקבל לאב"ד וויטצען. נדפס (עם יושב מצרף-ע"ע) תר"ס. חיבר גם: מעשי למלך.

וכתורה יעשה על הילדים מנשואי תערובות. ר' שלום קוטנא, אב"ד איינושטאט. נדפס תרנ"ז.

ולאשר אמר שו"ת. ר' אשר אנשיל כ"ץ, אב"ד ניר מעדיעש, וסעראדהעלי, הונגריה. נהרג תש"ד.

וללוי אמר שו"ת ב"ח. ר' שבתי לוי, ב"ב. נדפס תש"נ-נ"ב.

ומצור רבש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' רפאל אהרן בן שמעון, רב במצרים. נדפס תרע"ב. נפטר תרפ"ט בת"א. חיבר גם: נהר מצרים. נהר פקוד. בת נעות המדרות.

ונגש הכהן חקרי הלכה בשיטות שונות. ר' הלל דוד הכהן טרויש, אב"ד ווילקי. נדפס תרמ"ב. נפטר תרס"א. חיבר גם: עבודת הכהן. וראה גם: הפסגה.

ונקרא שמו בישראל קונטרס בענין מומר אם זוקק ליבום. ואם מחלל שבת דינו כמומר. י"ל בבוראפט תש"ח ע"י ב"ד מיוחד לענייני עגונות בהונגריה.

בנו של האדמו"ר ר' מרדכי רוב מהורנוסטייפל. נפטר תרפ"ו. **ויגר משה** שו"ת ופס"ד. ר' משה ויוגאן, ירושלים. מלפנים ראב"ד מראקש-מרוקן והמחזן. נדפס תשמ"ה.

ויגש אליהו (גיג). ראה: זה השלחן.

וידבר דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד וועאקנין, ראב"ד בטבריה. נפטר תרנ"ז.

ויאל משה ג' מאמרים: בענין ג' שבועות, ישוב אר"י ומאמר לשון הקדש. ר' יואל טיילטלבוים, אדמו"ר מסאטמר. נדפס תשכ"א. נפטר תשל"ט.

ויוסף אברהם שו"ת. ר' אברהם דיין מארם צובה. נדפס תרכ"ד.

ויוסף שאול חי' על מסכתות ושו"ת. ר' יוסף שאול אלישר, מחכמי ירושלים. נכדו של בעל ישא אי"ש. נדפס תש"ב.

ויחי יוסף שו"ת בהלכות גיטין כולל שמות גיטין. ר' יוסף ידיד הלוי, מרבני צפת וירושלים. נדפס תרפ"ט. חיבר גם: ברכת יוסף. ימי יוסף.

ויחי יעקב שו"ת. ר' יעקב חיים גולדשלאג, מו"צ בורשה. נדפס תרס"ט.

ויחי עוד דרשות. ר' יחיאל חיים ויטריבו, אבד"ק אנקונא. ובו שו"ת מאביו ר' מרדכי רפאל שמשון צמח ויטריבו. נדפס תקצ"ט.

ויחל שלמה קובץ פסקים ותשו' מרבני המערב. ר' שלמה הכהן סקילי, רב במאזאגאן ודברו - מרוקן. נדפס תרפ"ט. חיבר גם: ויאסוף שלמה. לך שלמה.

ויחן את פני העיר קונט' בענין חליצת מומר ודין גט שוטה, קבוצ' "מכילתא דרבנן", יו"ל ע"י ר' אברהם יואל אבעלסאן רב בארעסא. נדפס תרמ"ה.

ויטע אשל ספר זכרון לר' אהרן ובנו ר' שמואל שלמה דרייזון. נדפס תש"נ.

וילקט יוסף קובץ תורני חי' ושו"ת בעריכת הר"י שווארץ פאקש ומונקאטש תרנ"ט-ע"ז.

וילקט יוסף בהלכות בשולי עכו"ם והלכות ברכות. ר' יוסף סתיהון, ארם צובא. נתחבר בשנת תרמ"א.

ויען אברהם שו"ת. בסופו "לאברהם למקנה" - קונט' בהל' טריפות. ר' אברהם דוד ריוח. תשו' משנת תרפ"ח.

ויען אברהם שו"ת. ר' אברהם פאלאג'י בנו וממלא מקומו של ר' חיים פאלאג'י ברבנות אומיר. נדפס תרמ"ו. נפטר תרנ"ט. חיבר גם: שמע אברהם. פדה את אברהם. אברהם אזכור.

ויען אברהם שו"ת ד"ח שו"ע, עם קונט' עיגונא דגברא בענין היתר חר"ג. ר' אברהם מאיר איזראעל, אב"ד הוניאד ווינא, ואח"כ כניי-יורק. נדפס תשמ"ו.

ויען דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים יוסף דוד, דיין באנטורפן. נדפס תשנ"א.

ויען יוסף (גרינוואלד). ראה: משפטיך ליעקב.

ויען יצחק (אשכנזי). ראה: קצת מכתבי.

ויעש אברהם שו"ת בדיני שו"ב. ר' אברהם זוטמאן, שו"ב בלונדון. נדפס תרל"ב. חיבר גם: בית אברהם. זכור לאברהם. ויעתר יצחק שו"ת. ר' יצחק העליר, אבד"ק קריליוויץ (פלך

מנהיג רוחני בבגדד, בזמן ר' יוסף חיים ור' יהודה פתייה. נפטר תרע"ד.

זהר הרקיע ביאור לאזהרות ר' שלמה בן גבירול. ר' שמעון בן צמח דוראן (תשב"ץ), רב באלג'יר. חי' קכ"א-ר"ד. חיבר גם: יבין שמועה. שו"ת התשב"ץ.

זהר חי פשטים על הזהר. ר' יצחק יהודה יחיאל סאפרין, אדמו"ר מקאמרנא. נפטר תרל"ד. חיבר גם: אוצר החיים. היכל הברכה, ועוד.

זוכה תורה סדר וידוי. ר' מרדכי אצבאן. קושטא תצ"ג. **זוכר הברית** הגהגות מילה ופדה"ב ובר מצוה. ר' אשר אנשיל גרינוואלד, שו"ב באונגוואר. נדפס תרצ"א.

זיו הלבנון שו"ת. ר' זאב וואלף נוסענבוים, רב ור"מ בדראהביטש. נדפס תרצ"א.

זיו השמש באורים על פמ"ג יו"ד. ר' שמשון טענין, אב"ד בארלאר. נדפס תרע"ע.

זייר יצחק שו"ת ודרשות. ר' יוסף זונדיל ב"ר יצחק רב בקראק, ביאנאווא ובבירו. נדפס תרכ"ב. חיבר גם: חדרי דעה.

זית רענן שו"ת ודרשות. ר' משה יהודה ליב זילברברג, אב"ד קוטנא. נדפס תרי"א. חיבר גם: תפארת ירושלים על משניות. **זכור לאברהם** פסקי דינים בסדר א"ב. ר' אברהם אלקלעי מחכמי ורבי שלוניקי, ורב בדובניצא – סרכיה. בסוף ימיו עלה לצפת ונפטר שם תקע"א. חיבר גם: חסד לאברהם.

זכור לאברהם שו"ת, חי' ש"ס ורמב"ם. ר' אברהם בר' אביגדור, ראב"ד בקושטא. נדפס תקצ"ז [לאחר פטירתו].

זכור לאברהם הלכות שו"ב וטריפות ותשו' למשיגים על ספרו בית אברהם [ע"ע]. ר' אברהם זוסמן, שו"ב בלונדון. נדפס תר"ב. חיבר גם: ויעש אברהם.

זכור לאברהם ר' אברהם קרימסקי, ראב"ד בנובו-קרינקא. נפטר תרע"ע.

זכור לטוב (קלסניקר) ראה: הליכות אליהו.

זכור ליצחק שו"ת או"ח. ר' יצחק הררי מצפת. נפטר תקע"א. **זכות אבות** שו"ת ושמות גיטין. ר' אברהם רפאל קוריאט, רב בטוטאן-אלג'יר. נפטר בליוורנו תקס"ו. נלוה לספר: דיני הגט מר' יהודה הכהן כלף, ופרק בשיעורי מטבעות ומדות, מר' שאול סרירו.

זכות משה דיני גדלות וסימני סריס וטומטום וגט מומר. ר' רפאל משה בולה, מרכני ירושלים. בסוף ימיו ראש"ל. נפטר תקל"ג. חיבר גם: גט מקיפור.

זכונת אברהם שו"ת, דרשות ולקוטים. ר' אברהם לנדא, אב"ד טשעכנוב. נפטר בערך תרל"ה. חיבר גם: בית אברהם. **זכירה לחיים** על הזהר ומדרשים. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר. נכד בעל החקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנוז חיים. חקקי לב. לחיים בירושלים.

זכר אברהם שו"ת. ר' אברהם דב בער ברקוביץ, רב ואב"ד לחוכה. נפטר בירושלים תר"ס.

זכר אליהו שו"ת והגהות על הטור. ר' אליהו טייב, מחכמי תונס. נולד תר"כ (הספר נדפס ב"מגזי חכמי תונס", כ"ב תשמ"ד).

ונתתי שלום תשו' בענין צורת בנין בית כנסת. ר' יהונתן בנימין הלוי הורביץ, אב"ד ביסטריץ, ובאלשוי-קובין. נפטר בירושלים ת"ש. חיבר גם: יאיר נתיב.

ועד חכמים הלכות שו"ב. ר' גדלי' בר' חיים צבי שו"ב בקאמעניץ. נדפס תר"ס.

ועד חכמים ירחון תורני בעריכת ר' שמואל גדליה ניימן. הופיע בירושלים תרפ"ג–תרפ"ד.

ושב הכהן שו"ת. ר' רפאל הכהן, אב"ד המבורג אה"ו ועוד קהילות. נדפס תקנ"ב. נפטר תקט"ד. נודע בחיבורו: תורת יקותיאל.

ושחטתם בזה על הל' שחיטה. ר' אברהם ביג'אג'ו, בתרס"ט היה בב"ד של מהר"מ תג'יר בירושלים.

ז

זאב יטרוף השגות על ספר בשמים ראש. ר' זאב וולף בר' שלמה זלמן מלנדסברג, אב"ד וואלשטין. נדפס תקנ"ג.

זבר טוב [מצורף לחן טוב] חי' על שו"ע אה"ע סימן י"ז. ר' יצחק ליפמן פרענקל מבית חלפון, אב"ד קראלי, חתן בעל חן טוב. נדפס תקס"ו.

זבח שמואל פי' דיני שו"ב ממנהיגיו. ר' שמואל שו"ב בסילא. נדפס תקי"ג. ועם הגהות דרישת הזאב עם הל' ניקור מר' זאב. נדפס תקפ"ב. ועם ביאור ר' בצלאל הכהן מוילנא מח"ס ראשית בכורים. נדפס תרצ"ג.

זבחי צדק פסקי דינים בשו"ע יו"ד, שו"ת ומנהגי בגדד. ר' עבדאללה אברהם יוסף סומך, מחכמי ורבי בכל, רבו של ר' יוסף חיים מח"ס רב פעלים. נפטר תרמ"ט.

זבחי צדק (מנכין). ראה: דברי הלכה. **זבחי רצון** ביאור על דיני שו"ב ממנהיגיו. ר' שרגא פייביש הלוי פרנקל, שו"ב בקראטשין. נדפס תר"ה. חיבר גם: בגדי שרד.

זבחי תרועה על שלחן ערוך יו"ד ובסופו שו"ת אחת. ר' שלמה זרקא. (נדפס תרל"ב).

זה הים שו"ת או"ח. ר' אלטר יעקב מאיר בריזמן, חתן ר' שמעון דובר משעדיץ. שימש ברבנות במקומות שונים בפולין. נפטר בת"א תשי"ח.

זה השלחן סדר הגהגות סעודה של ר' יוסף חיים מבגדד. ר' אברהם חכם. ירושלים ת"ש.

זה השלחן מנהגי אלג'יר. עם פירוש ויגש אליהו. ר' אליהו ג'י. נדפס תרמ"ט.

זה כתב ידי שו"ת וחידושים על שו"ע. ר' ישעיה דיין. חבר ביה"ד בארם צובא. נפטר תרס"ג. חיבר גם: אמרי נועם.

זהב טהור שו"ת. ר' ברוך ב"ר אריה ליב מזמושץ. נדפס תקל"ה.

זהב שב"א שו"ת. ר' דוד גרוס, רב דק"ק טאב, דיין בפרסבורג ורב שכונה בת"א. נדפס תשי"ט.

זהב שבא שו"ת. ר' שמעון דיין, חבר ביה"ד ברמנת, מרקאש וקאזבלנקא. נפטר בא"י תשל"ה.

זהב שבא שו"ת וחקרי הלכות. ר' שמעון אגסי, חכם ומקובל,

יחיאל. נדפס תרל"א-ל"ט.

זכרון זכריה בדין שליחות במחללי שבת. ר' זכריה יוסף רוזנפלד, רב בסנט לואיס (נדפס תרע"ו).

זכרון יהודה שו"ת. רבינו יהודה בן הרא"ש ושאר גדולי דורו, בתחלת האלף הששי.

זכרון יהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה גרינוואלד, רב בסאטמאר. נדפס תרע"ג.

זכרון יהודה שו"ת. ר' יהודה ליבוש מונק. (נדפס תרפ"ט).

זכרון יהונתן שו"ת וחרושים. ר' יהונתן אבעלמאן, ראב"ד ביאליסטאק. נפטר תרס"ג.

זכרון יהושע שו"ת. ר' יהושע ניסנבוים, מו"ץ בדזיקוב. (נדפס תרל"ב).

זכרון יהושע שו"ת. ר' ישראל וורצברגר, מו"ץ באזא-טרנסילוניה. נפטר תרפ"ט.

זכרון יוסף בענין היתר הבר אאות - ר' יוסף אהרן טרן רב בארגנטינה. נדפס תרפ"ו.

זכרון יוסף שו"ת וחי' שו"ע. ר' יוסף בוכריס, רב ומו"ץ זרזיס-תונס. נפטר תש"ט.

זכרון יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף שטיינהארט, ראב"ד פיורדא. נדפס תקל"ג.

זכרון יוסף על או"ת. ר' חנוך פאק, מו"ץ בקאשוי. נדפס תרפ"ט.

זכרון יוסף הספר ובסופו קצת שו"ת. ר' משה אהרן הכהן קרויס מבאי-מאראע אב"ד לקנבך (נדפס תרפ"ו).

זכרון יעקב שו"ת ודרשות. ר' יעקב ישראל זועבר, רבה של שטוקהולם, מחשובי חסידי חב"ד ותלמיד הרונאצ'זבער.

נפטר בבוסטון - ארה"ב תשי"ג.

זכרון יעקב שו"ת וחרושים. ר' יעקב בענעטמאן, אב"ד בויסק, נפטר תרכ"א.

זכרון יצחק שו"ת ודרשות. ר' יצחק הוכגלרנטר, רב בחלמא ובזמושט (נדפס תקפ"ב).

זכרון ישעיה חד"ת. ר' ישעיה חיים גרוסברג מטרסטינא (נדפס תרע"ג).

זכרון כהונה שו"ת בענייני עגונות. ר' יצחק אייזיק כ"ץ, ר"מ באוסטרהא וקארעץ. נפטר [בן ל"ה] תקנ"ב.

זכרון לישראל דרוש עם כמה שו"ת. ר' יצחק קליין. (סטמר תרע"ב).

זכרון מלך מאמרים על הרמב"ם וספריו ובסופו שו"ת. ר' נחום אש (צינץ), אב"ד טשנשטחוב. (נדפס תרצ"ה).

זכרון מנחם חי' מסכתות ובסופו כמה שו"ת. ר' מנחם נחום בר' יעקב אש, אב"ד ניקלשבורג. נדפס תקל"ו.

זכרון מנחם שו"ת וחרושים. ר' שלמה זלוטולוב מלומזה. נדפס תרפ"ד.

זכרון משה קיצור פסקי דינים מהחיד"א על ד' חלקי שו"ע. ר' משה אזולאי, נכד החיד"א. נדפס תקצ"ז - ת"ר.

זכרון משה על פרש"י לחומש. ר' משה היילפרון מפוזנא וברייסק. חותן המהרש"א, תלמיד מהרש"ל ורמ"א. נדפס שע"א. נפטר באר"י שע"ג.

זכר חיים שו"ת וחרושים. ר' חיים נתן שאחעט, אב"ד ראבעל, ובסוף ימיו רב בפורטלאנד מעין, באמריקה. נדפס תרנ"ה [בהסכמת הנצי"ב מוואלוזין].

זכר יהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה ליב זעלקינד, רבה של דענענבורג. תשו' משנת תקצ"ב.

זכר יהוסף שו"ת, חי' ש"ס ופסקי הלכות או"ת. ר' יוסף זכריה שטערין, אב"ד בשאוועל. נדפס תרנ"ט.

זכר יצחק שו"ת וחרושים. ר' יצחק יעקב רבינוביץ, אב"ד ור"מ בפאנווועז. נפטר תרע"ח.

זכר ישעיהו חי' רמב"ם, שו"ת והגהות על הש"ס. ר' זכריה ישעיה הכהן יאללעש, מגדולי מינסק. תשו' משנת תקצ"ג.

זכר לחגיגה על מסכת חגיגה. ר' חיים משה ריינהולד. לבוב תר"ג. חיבר גם: טל חיים.

זכר נפתלי חד"ת, תשובות, הערות וה' קונטרסים בעניינים שונים. ר' נפתלי טפלי, ב"ב. נפטר תשל"ב.

זכר עשות פסקי דינים על סדר א"ב. ר' יעקב ארגואיטי, דיין ומו"ץ איסטנבול. נפטר תש"ד.

זכר צדיקים לברכה תולדות חכמי ישראל. ר' חננאל ניפי. נדפס תרי"ג (עם ספר תולדות גדולי ישראל לר' מרדכי שמואל גירונדי).

זכר שמחה שו"ת. ר' שמחה הלוי במברגר, רב באשאפענבורג. נפטר תרנ"ח. (בספר גם תשובות מאביו ר' יצחק רב, בעל נחלי דבש).

זכרון ה' מליחה ב"ח ותערובות. ר' משה יהודה לערנער, ראב"ד ראזיטש. נדפס תרמ"ו.

זכרון אבות חי', שו"ת ומכתבים מר' ברוך בענדיט גאיטיין, אב"ד העדיעס-הונגריה בעל כסף נבחר. (נפטר תר"ב), ומבני ר' צבי הירש גאיטיין (נפטר תרי"ט) ומנכדו ר' אליהו מנחם גאיטיין (נפטר תרס"ב), ממלאי מקומו בהעדיעס.

זכרון אברהם חי' דינים בדרך שו"ת. עם ביאור "מרפא לעינים" מנכד המחבר. ר' אברהם הלוי, אב"ד אורלא. בסופו קונט' "מראית העין" - שו"ת על עבודת נכרים בבתי ישראלים בשבת, מנכד המחבר ר' עזריאל בר' אליהו מקסטנטין, בעל פתח עינים על הש"ס. (נדפס תקצ"ז).

זכרון אברהם חי' הלכות שו"ע או"ת. ר' אברהם בינג הלוי, אב"ד ווירצברוג. נפטר תר"א.

זכרון אהרן על דיני חזקה. ר' אלעזר (מינץ), רוקח, אב"ד פילץ, טריטש ועוד. נפטר תקצ"ז. חיבר גם: שמן רוקח. שערי דעה. תורת חסד.

זכרון בנימין (וילברברג). ראה: עצי זית.

זכרון ברית לראשונים וכו' כללי המילה. ר' יעקב הגוזר ובנו ר' גרשם. חי' בסוף האלף החמישי.

זכרון ברים מוכרת דינים וחרושים. ר' אהרן הכהן פרחיא, מרבני שאלוניקי באמצע המאה ה', תלמיד ר' חסדאי הכהן פרחיא בעל תורת חסד. תשו' (בספר פמ"א) משנת תל"א. ידוע בחיבורו: פרח מטה אהרן.

זכרון ברים בח"ב שו"ת מר' אלכסנדר ספרין (אייכנשטיין), אב"ד זידיטשוב, זרנווע, קמרנה ואיהל, ומבני ר' יצחק יהודה

זכרון משה עה"ת, ושו"ת או"ח ויו"ד. ר' משה הלוי ברומר, אב"ד בחנוב, תשו' משנת תקצ"ט.

זכרון צבי כולל שו"ת. ר' צבי הלוי איש הורוויץ, רבה של דרוזן. חוקר הסטורי בתולדות גדולי ישראל ותולדות הקהילות. נתפרסם בחיבורו כתיב הגאונים. נפטר תש"ה.

זכרון צבי מנחם שו"ת וחי' ש"ס. ר' צבי מנחם מייזלש, אב"ד ור"מ בפולאב ועיר חרש בגליל קראקא. תשו' משנת תר"ר.

זכרון שאול שו"ת וחרושים. ר' אברהם בר' שאול זרחוביץ, אב"ד ווידו. נדפס תרפ"ד.

זכרון שי לקוטי דיני אבלות. ר' משה קליין, רב בהאלמין. נדפס תרצ"ג.

זכרון שלמה חז"ת, לקוטים ודרשות. ר' שלמה ביגלאיין. עם שו"ת מר' אליהו גוטמבר (ראה: שו"ת ר' אליהו גוטמבר). נדפס תרצ"ג.

זכרון שלמה ספר זכרון לר' שלמה זאב ורנר, וכו' שו"ת ופירוש על ירושלמי תענית מהרי"ב ושו"ת וחד"ת מגדולי הדור.

זכרון שמשון חי' הלכה ואגדה בש"ס. ר' שמשון רודנסקי, אב"ד וולוז'ין. נפטר תרכ"ו.

זכרונות אליהו אספת דינים בהלכות או"ח ויו"ד בסדר א"ב. ר' אליהו סלימן מני מרבני חברון. נפטר תרנ"ט. חיבר גם: מעשה אליהו. גלוח לספר: "ברוך מבנים" – שו"ת מבן המחבר ר' אברהם ברוך.

זכרנו לחיים פסקי דינים בסדר א"ב. ר' רפאל חיים בנימין פרץ, רב בגאליפול. נדפס תרכ"ז.

זקן אהרן שו"ת. ר' אליהו הלוי, מרבני קושטא, תלמיד חבר להר"א מזרחי ומבית דינו, שקל וטרי עם הבי". תשו' משנת רפ"ו.

זקן אהרן שו"ת. ר' אהרן וואלקין, אב"ד פינסק-קרלין. נדפס תרצ"ב. חיבר גם: חשן אהרן. בית אהרן. סביב ליראיו.

זקני יהודה שו"ת. ר' יהודה אריה ממדינה, רב, מורה ודרשן בוינציה. נפטר ת"ת. חיבר גם: פי' הבונה על עין יעקב, ועוד.

זר זהב מנחת יהודה על ספר המכריע. ר' נח שמואל ליפשיץ, אב"ד טורבין ובעזין. הסכמה משנת תקע"ב.

זרע אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם יצחקי, מרבני ירושלים. נפטר תפ"ט.

זרע אברהם הל' קדושין. ר' אברהם באנדי מפראג. נפטר תקמ"ז.

זרע אברהם מכ' מחברים: ר' אברהם לופטביר, חתן הגאון ר' מאיר שמחה מדינסק. ומר' מנחם זמבה די"ר. נדפס תר"פ.

זרע אמת שו"ת או"ח ויו"ד, חי' ש"ס ורמב"ם. ר' ישמעאל הכהן, אב"ד מודינא – איטליא. נדפס תקמ"ו.

זרע אנשים שו"ת מראשונים ואחרונים [הרשד"ם והר"א אביב ועוד] שהעתיקו ע"י החיד"א מכת"י.

זרע דוד הספדים, שו"ת ולקוטים על או"ח ויו"ד. ר' סאסי מעתוק הכהן, ראב"ד וראש רבני ג'רבא. נדפס תרס"ה.

זרע הארץ על הל' כלאים. ר' יוסף צבי הלוי, ראב"ד ת"א – יפו. נדפס תש"א. חיבר גם: אמירה נעימה. הוראות שעה. טיב קדושין. נטע הארץ, ועוד.

זרע חיים בהלכות ביקור חולים. ר' יעקב חיים סופר, נכד בעל כף החיים. ראש ישיבה בירושלים. נדפס תשמ"ח.

זרע חיים צידוק וחזק פסקי בעל השו"ע באה"ע סי' קנ"ד מהשגות הש"ך בספרו גבורת אנשים. ר' חיים ברודא מהורודנא. ונלוח לו שו"ת מר' העשיל מקראקא ומנכרו ר' משה מהורודנא. חיבר גם: תורה אור ודרך חיים, שנדפס בתקפ"ג.

זרע יעקב שו"ת. ר' יעקב בן נאיים, מרבני פאס ואלגיר. נדפס תקמ"ד.

זרע יעקב דרשות ושו"ת. ר' יעקב שאלתיאל ניניו, מרבני טבריה, תלמידו של ר' חיים פאלאג'י, תשו' משנת תר"ה.

זרע יצחק שו"ת. ר' חיים יצחק שילמן, אב"ד יאנווא-ליטא. הובא לדפוס ע"י אשתו תרצ"ד.

זרע יצחק חי' ש"ס ורמב"ם. ר' יצחק לומברוזו, אב"ד ור"מ בתוניס. נפטר תקי"ב. (הספר נדפס בליורנו תקנ"ג בסוף ספר "בני יוסף" לר' יוסף טנוגי).

זרע יצחק שו"ת. ר' אברהם (אייזנברג), אב"ד אילינוב, בן הגר"י חריף. נדפס תרל"ג. חיבר גם: תולדות אברהם.

זרע יצחק דרשות עם שו"ת. ר' יצחק עטייה. רב בארם צובא. בנו של בעל בגדי ישיע. נדפס תקס"ב. נפטר תקפ"ג. חיבר גם: רוב דגן. אות לטובה. תנא ושייר, ועוד.

זרע יצחק שו"ת וחרושים. ר' יואל יצחק קצנילבויען, אב"ד סמטיץ ונאווי – אלכסנדרווסקי. הובא לדפוס ע"י בנו בתרנ"ח.

זרעו של אברהם חי' מסכתות ומערכות בסדר א"ב. ר' אברהם חג'ג', רב ראשי בתוניס. נפטר תר"מ.

ח

חבורי לקוטים חי' ש"ס ושו"ת. ר' אבי עזרי זליג בר' יצחק אייזיק מרגליות. נדפס תע"ה.

חבל יוסף על שו"ע. ר' יוסף זונדל הוטנער, אב"ד בדרשטין ואיישישאק ליטא. נדפס תר"מ.

חבל יעקב שו"ת בהלכות שליחות חצר וקניינים. ר' אבא יעקב הכהן בורוכוב, אב"ד ור"מ בוולקוביסק ובסוף ימיו בירושלים. תלמיד מהר"ל דיסקין. נדפס תרמ"א.

חבלים בנעימים שו"ת. ר' יהודה ליב גרויברט, אב"ד סטאשוב ואח"כ בטאראנטא קנדה. תשו' בח"ב משנת תרמ"ח.

חבצלת השרון שו"ת ר"ח שו"ע. ר' דוד מנחם מאניש באב"ד. רב בטאראנטא. נדפס תרצ"א.

חבש פאר על תפילין. ר' אברהם יצחק הכהן קוק, רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: אורח משפט. דעת כהן. מצות ראיה. משפט כהן. עזרת כהן.

חגור האפור דיני וסדר הגט ושמות אנשים ונשים. ר' דוד אברהם פיפאנג, רב בסופיה. נדפס תרפ"ה. חיבר גם: אבני האפור. חושן האפור.

חגורת שמואל באור וחי' על לבוש הל' טריפות בב"ח ותערוכות. ר' שמואל בר' עזריאל מלנצבורג, רב בקוטנא ופלאצק. (נדפס תקל"ב). ספרו "עמודי עולם" על הש"ס נדפס

תק"א.

חד וחלק שו"ת ופלפולים. ר' ברוך עסמאן מקיבו. נדפס תרמ"ב.

חרושי אב"י ג"ח. ח"א - ח"י על גפ"ת. ח"ב - שו"ת, ושמו: תשובות אב"י. ח"ג - דרשות, ושמו דרושי אב"י. ר' יהודה אליעזר אניקסטער, רב בשיקגו-ארה"ב. נדפס תרס"ד.

חרושי אלימלך על הל' טריפות. ר' אלימלך הכהן רובינשטיין, אב"ד ראהוב. (נדפס תרפ"ז). ספרו "יד אלימלך" נדפס תרנ"ח. חיבר גם: מנחת אלימלך.

חרושי אנשי שם על אבה"ע סי' קכ"ט ושמות אנשים ונשים. ר' שלמה קלוגער, אב"ד בראווע ויוזעפאן, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחבוריו: האלף לך שלמה. שירי טהרה.

חרושי גאונים על הל' טריפות. ר' ישראל מתתיהו אירבך, אב"ד איסצ'א וגוואזדויץ - גליצ'א. נדפס תרמ"ז. חיבר גם: אלפי ישראל. אמרי בינה. נזר ישראל.

חרושי הגהות על הטור. מב' אחים: ר' יוסף מייא, אב"ד בראסלאו. נפטר תקע"א. ואחיו ר' יחיאל מיכל מייא. נדפס עם הטור תקנ"א-ב"ה.

חרושי הגרשוני יו"ד חו"מ ואבה"ע, ושו"ת. ר' גרשון אשכנזי, אב"ד ניקלשבורג ווינא, ואח"כ אב"ד ור"מ במיץ. חתן בעל צמח צדק (הישן) ותלמיד הב"ח. נפטר תנ"ג. נודע בחיבורו: עבודת הגרשוני.

חרושי המאירי על כמה מסכתות. ר' מנחם בר' שלמה המאירי. בדורו של הרשב"א. נפטר ה"א ע"ה. חיבר גם: בית הבחירה. מגן אבות. קרית ספר.

חרושי הפלאה על השו"ע. ר' פנחס הלוי הורביץ, אב"ד פפר"מ. נפטר תקס"ה. נודע בחבוריו: הפלאה על כתובות והמקנה על קדושין. חיבר גם: גבעת פנחס. נתיבות לשבת. חרושי הרי"ם על אבה"ע וחומ"מ. ר' יצחק מאיר אלטר, אדמו"ר מגור. נפטר תרכ"ו. חיבר גם: שו"ת הרי"ם.

חרושי הרמ"ל בסופו תשו' מר' משה יהודה ליב שפירא מסטריזוב, בענין זמן הדלקת הנר במוצ"ש. התשו' משנת תרע"א.

חרושי וביאורי מהר"ן שפירא על הטור (נדפס בטור אל המקורות). ר' נתן נטע שפירא, אב"ד ור"מ בהורדנה. תלמיד ר' שכנא ורבו של בעל משאת בנימין. נפטר של"ז. חיבר גם: מבוא שערים על שערי דורא.

חרושי וביאורי מהרש"ל על הטור (נדפס בטור אל המקורות). ר' שלמה לוריא, אב"ד לובלין. נפטר של"ד. חיבר גם: ים של שלמה. חכמת שלמה. שו"ת מהרש"ל.

חרושי וכללות הרז"ח ראה: חרושי ר' זאב הלוי. חרושי ירוחם על הרמב"ם. ר' ירוחם אשר וארהפטיג, מחכמי ורובני ירושלים. נדפס תש"ה. נפטר תשכ"ז. חיבר גם: עולת ירוחם. שלמי ירוחם, אמרי ירוחם ועוד.

חרושי מהר"א שו"ת וחרושים. ר' אליעזר אויערבך. בנו של בעל דברי משפט. נפטר תרט"ז בדיוותו בן ל"ב שנה.

חרושי מהר"ך באורי הלכות בשו"ע או"ח ויו"ד ושו"ת. ר'

אלעזר הכהן, אב"ד פלאצק וסוכטשוב, חתן ר' יעקב מליא. תלמיד ר' שמחה בונם מפרישיסחא ורמ"מ מקוצק. נפטר תרמ"ב.

חרושי מהר"א ל' בהל' שחיטה טריפות ורביית, ושו"ת בעניני שבת. ר' ארי' ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים. טיב קדושין. משיבת נפש. שו"ת מהר"א, ועוד רבים.

חרושי מהר"י ח' ש"ס ושו"ת. ר' יעקב ב"ר לוי מבריסק. נכד הג"ד יעקב אב"ד נעמירוב. נדפס תקנ"ג.

חרושי מהר"א פלפול ובראשו שו"ת להלכה. ר' ישראל אבא ציטרון. רב המושבה פתח תקוה. נפטר תרפ"ז.

חרושי מהר"א ל' (אלמידה). ראה: שני המאורות הגדולים. חרושי מהר"י על קדושין וכתובות. ר' יוסף מטרנא, ראש ישיבה בצפת ובקושטא, וראש רבני טורקיה. בן המבי"ט. נפטר שצ"ט.

חרושי מהר"ל (בסוף ספר זכר טוב). חרושי גיטין ובסופו שו"ת. ר' אריה ליבש געלקין מבערסלא. תשו' משנת תר"ה. נדפס תרנ"ט.

חרושי מהר"ל מפראג על הטור. ר' יהודה ליווא, רבה של ניקלשבורג ומדינת מעהרין, ואח"כ רבה של פראג. נפטר שס"ט.

חרושי מהר"מ בנעט על יו"ד. ר' מרדכי בנעט, אב"ד ניקלשבורג. נפטר תקפ"ט. חיבר גם: באור מרדכי, מגן אבות. פרשת מרדכי ועוד.

חרושי מהרש"ך ח' על גפ"ת, שו"ת ודרשות. ר' שמעון אריה כהנא. נפטר תרל"ז.

חרושי [וכללות] ר' זאב הלוי [הרז"ח] על שיעורי התורה ודיני חמץ ועל ד"ח שו"ע. ר' זאב אלעסקער. מ"מ בזילקווא, בהסכמת הגו"ב. נדפס תקל"א.

חרושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם ר' חיים הלוי סולובייצ'יק, אב"ד ור"מ בריסק. נפטר תרע"ח.

חרושי רז"ח ראה: חרושי ר' זאב הלוי. חרושי רמ"ז ח' סוגיות ושו"ת. ר' משה זאב מוזה. נפטר תרע"א.

חרושי שאול בן הלוי על שו"ע הל' שבת. ר' שאול בר' שלמה הלוי. נדפס תרמ"ד.

חרושי ש"י שו"ת, פלפולים ודרשות. ר' שמואל יצחק לנדא, רב בסבטא, סוכטשוב וטשעבנווא. נפטר תרע"ה.

חרושי ש"ס חידושים ושו"ת. ר' ברוך בר' ישראל ממינסק. נדפס תקע"ה.

חרושים וביאורים על מסכתות בש"ס. ר' חיים גריינמן, כ"ב. חרושים והגהות על הר"ף (בד' וילנא). ר' שמואל מרובזעניץ, מו"צ מאהליב.

חרושים ומקורים על הרמב"ם. ר' שמואל שטראשון (רש"ש) מוילנא. נפטר תרל"ב.

חרות יהושע על שו"ע או"ח ויו"ד וקצת שו"ת. ר' יהושע טרייטל הלוי, מו"צ בסכאטשוב. הובא לרפוס ע"י בנו תרנ"ד. חרות יעקב שו"ת אבה"ע. ר' צבי ארי' יעקב מיזליש, אב"ד

מנוחות.

חוקי חיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים אברהם גאגין, נודע בשם אג"ן, רב ראשי בירושלים. נפטר תר"ח.

חוקת הדיינים על דיני חו"מ. ר' אברהם בן שלמה אבן טזראת, תלמיד הרשב"א.

חושן האפוד שו"ת חו"מ. ר' דוד פיפאנו, רב בסופיה. נדפס תרנ"א – תרנ"ח. חיבר גם: אבני האפוד. חגור האפוד.

חות יאיר שו"ת. ר' יאיר חיים בכרך, אב"ד וירמיישא. נפטר תס"ב.

חותם קרש על הל' מילה. ר' יעקב לעוין שו"ב בסאדאגורא. נדפס תרנ"ב. חיבר גם: חקת הזוכה על הל' שחיטה.

חזה הגנופה קצור תשובות הרא"ש, מוזכרו מן בב"י. ר' משה בר משה די ברושליש, תלמיד הרא"ש. נדפס בסוף ספר חיים שאל.

חזון איש כ"ב חלקים. ר' אברהם ישעיה קארליץ. נולד תרל"ט. נפטר בבני ברק תשי"ד.

חזון ישעיהו שו"ת, ביאורים על התורה וליקוטים. ר' ישעיהו שור, רב בכמה קהילות בפולין ורומניה. נפטר תרל"ט.

חזון למועד (הלוי) ראה: חזון עובדיה.

חזון למועד בהל' קדוש החדש וי"ט שני. ר' ישראל דוד מרגליות יפה, אב"ד פעזינג. תלמיד החת"ס. נפטר תרכ"ד. חיבר גם: מחולת המחנים. הר תבור. וראה גם: מילי דאבות. **חזון למועד** דרשות ושו"ת. ר' מרדכי דוב איידלבערג, אב"ד בפלאצק. נדפס תרפ"ג.

חזון נחום שו"ת אור"ח ויר"ד. ר' נחום וויירינפעלד, רב דדומבראווא, בן בעל כוכב מיעקב. תרל"ה-ת"ש.

חזון עובדיה דרשות על התורה, ובסופו שו"ת חזון למועד. ר' עובדיה הלוי, ארס צובא. נפטר תקמ"ז.

חזון עובדיה שו"ת בהלכות סדר ליל פסח. ר' עובדיה יוסף, רב ראשי לישראל. נדפס תשי"ב. נודע בחיבורו: יביע אומר.

חזון איש דרשות עם ב' תשובות. ר' חיים זאב חרש. נדפס תרע"ב.

חזקה רבה בירורי הלכות בד"ח שו"ע ועניני חזקה. ר' יעקב לייב קרוך. תלמיד רעק"א. נפטר תרנ"ח.

חי נפש עה"ת ושו"ת. ר' ישראל אריה זלמנוביץ. שימש ברבנות בהונגריה. ומתש"ט רב כפר יבנה.

חיבר לטהרה בהל' נט"מ ומקואות. ר' מרדכי דב טברסקי, רב ואדמו"ר בהורנוסטייפל, חתן בעל דברי חיים מצאנא. נפטר תרס"ג. חיבר גם: עמק שאלה. תורי זהב.

חיבת הקודש חי' הלכה, שו"ת ודרוש. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין, ואח"כ בירושלים. נדפס תרפ"ז. חיבר גם: אבן הראשה. אמרי שפר. דברים אחרים. דבר אליהו. ועוד.

חיבת הקודש תשו"ב בענין עור הנעבר לס"ת ותפילין, אם יכול לשנותו (נדפס בסוף ספר חידושי טיב גיטין לאבי המחבר. ר' צבי הירש). נמחם דוב הלר, אב"ד אלמשאד-הונגריה.

נפטר תרנ"ח לערך.

חיד"א ראה: שו"ת חיד"א.

חידושי ראה: חידושי.

לאסק. בנו של בעל שו"ת הרד"ד. נדפס תרס"ג.

חירות יעקב (קלסניקר) ראה: הליכות אליהו.

חירותא דשמעתתא חידושי הלכות הש"ס. ר' יקותיאל אריה קמלר, רב בסטניסלב. נדפס תרע"ב.

חרידי דעה על שו"ע יור"ד. ר' יוסף זונדיל בר' יצחק, רב בקראקא יאנווא וביר. נדפס תרס"ג. חיבר גם: זיר יצחק.

חרידי תורה קובץ חד"ת בהלכה ואגדה. י"ל בקראקא תרפ"ז-תר"צ. בעריכת ר' משה דב בראפמאן (חוברות א'–ב' נקרא: שערי תורה).

חיות בנימין ר' שאול ישראלי, ראש ישיבה ודיין בירושלים. נדפס תשנ"ב. חיבר גם: עמוד הימיני.

חוט המשולש הלכות ושו"ת מהריטב"א, המרדכי, ר' יהודה החסיד, (ח"ב): הלכות מהרי"ה ור' ישראל איסרלין. עם הערות הרב זאב בירנוביץ. נדפס ת"ש-תש"ב.

חוט המשולש דרושים ובסופו שו"ת. ר' יהודא דיוואן, חבר הב"ד של בעל אדמת קודש, הי' רב בחברון בתקנ"א, וגם ר"מ בצפת. נדפס תצ"ט.

חוט המשולש שו"ת, כללי הש"ס ודרשות. ר' משה רום. רב בארה"ב. נדפס בא"י תרצ"ב.

חוט המשולש שו"ת מג' מחברים: ר' חיים אב"ד ור"מ דוואלחין, נפטר תקפ"א. וחתנו ר' הלל פריד, מו"ץ בהורדנא, נפטר תקצ"ג. ונכדו ר' אליעזר יצחק ב"ר הלל פריד, אב"ד ור"מ בוואלחין, נפטר תרי"ג. נדפס תרמ"ב.

חוט המשולש חי' ופסקים מר' ישראל מסלנט, מאביו ר"ז וואלף אב"ד גאלדינגען וטעלו, בעל הגהות בן ארי' בש"ס וילנה, ומבן הרי"ס ר' יצחק ליפקין אב"ד יאנוואו ועוד. (נדפס תרס"ד).

חוט המשולש בספר התשוב וכו' ג' טורים: טור א' שו"ת מר' שלמה בר' צמח דוראן, מחכמי צפון אפריקה, בזמנו של ר' שלמה אלקבץ. הסור השני מר' שלמה צרור, תלמיד הנ"ל. והסור השלישי מר' אברהם אבן טוואה.

חוט השני שו"ת והשגות על ספר נחלת שבעה. ר' משה שמשון בכרך. אבי בעל חות יאיר, אב"ד ור"מ וירמייזא. תה"ת תי"ג.

חומר בקודש שו"ת. ר' צבי הירש הורביץ, אב"ד פפר"מ, בן ההפלאה. תשו' משנת תקמ"ד.

חוסן יוסף חי' על מהרי"ט ואבני מלואים. ר' יוסף ענגיל, אב"ד קראקא. נפטר תר"פ. חיבר גם: אוצרות יוסף. בן פורת.

חוסן ישועות חי' על יבמות וב"ב, חולין וגדה. ר' יצחק מייזליש. נדפס תקס"ח.

חוף ימים חידושי סוגיות. ר' יחיאל מיכל ב"ר יעקב משה חרל"פ, רב בניו יורק. נדפס תשי"ז-תשכ"א.

חופת חתנים דיני חתן וכלה ודיני נדה. ר' רפאל בר' חזקיה מילדולה, מחכמי ויניציא בזמן החיד"א. (נדפס תקנ"ז). חיבר גם: אין עת לחשות.

חוקות עולם דיני כלאים. ר' משה נחמי' כהניו, רב בחאסלאוויטש, ואח"כ ר"מ בישיבת עץ חיים בירושלים. נדפס תרמ"ו. חיבר גם: ארץ חפץ. נתיבות השלום. מי

חיים וחסר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים יצחק מוספיא, אב"ד בספאלאטן. נולד בירושלים תקכ"ב, נפטר תקצ"ז.

חיים ושלום שו"ת אבה"ע. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחבוריו: גנזי חיים. חיי וחמרא. חיים ביד. לב חיים.

ר' חיים ב"ר יצחק אור זרוע ראה: שו"ת מהר"ח אור זרוע.

ר' חיים כהן ראה: שו"ת ר' חיים כהן.

חיים לעולם שו"ת או"ח ויו"ד. ר' חיים מורעי מצפת, אב"ד איזמיר. שקיל וטרי עם ר' שאול מאמשטרדם ומהרי"ט סאבאן. נפטר תקמ"ד בא"י. חיבר גם: טיב גיטין.

חיים לראש על שו"ע וטור. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחבוריו: חיים ושלום. חיים ביד. לב חיים.

חיים מרבר על שו"ע. ר' חיים די טולירו. (שאלוניקי תקע"ח).

חיים עד עולם על או"ח. ר' יעקב חיים סופר, מחכמי ירושלים. נדפס תרפ"א. נפטר תרצ"ט. נודע בחיבורו: כף החיים.

חיים שאל שו"ת. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מחכמי ורבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף, יוסף אומץ, טוב עין.

ר' חיים שבתי ראה: שו"ת מהר"ח ש.

חיים של שלום שו"ת או"ח ויו"ד. ר' חיים בר' שלום טויביש, רב בבוטשאן. נדפס תרס"ג.

חיים שנים שו"ת. ר' חיים שלמה טאריסה. נפטר תק"ס לערך.

חינא דחיי שו"ת או"ח. ר' ישראל אברהם אבא קריגער, אב"ד בקאשעדארי-ליטא, ובסוף ימיו רב בבוסטון. נדפס תרס"ח. נפטר תרצ"א. חיבר גם: לרצונכם תזכורו. קדושת בית ישראל. תענוגי ישראל.

חינא וחיסרא שיטה על כתובות ובסופו שו"ת אחת. ר' יהושע שלמה ארדיט, רב באיזמיר. נפטר תרל"ו.

חינוך בית יהודה שו"ת. ר' חנוך העניך, אב"ד שנייטאך. במחצית השני' למאה החמשית. קמ"ה תש' רובן מגאוני דורו ושלפניו וביניהם מאביו ר' יהודה ליב, אב"ד פפערשי, ומזקיניו ר' חנוך העניך, דרשן בפחזא, ומאבי זקיניו ר' יהודה ליב ב"ד חנוך א"ש, אב"ד לאדמר.

חינוך בית יצחק שו"ת. ר' יצחק גליק אב"ד ס' פעטער. נפטר תרמ"ח.

חכם לב ביאורים על פסקי הלכות מר' שלמה מחעלמא הל' קדושין. ר' חיים יהודה ליב אויערבאך, ר"מ ישיבת שער השמים בירושלים. נדפס תרפ"ו.

חכם צבי ר' צבי אשכנזי אב"ד אה"ו אמשטרדם ולבוב, בן בתו של בעל שער אפרים. נדפס תע"ב.

חכמה עם נחלה שו"ת (כח"ג וד'). ר' זאב צבי הכהן קליין, אב"ד אייזנשטאט. נדפס תרע"ד-תרצ"ה.

חכמת הנפש על פי הקבלה. ר' אלעזר בר' יהודה מגרמיזא, בעל הרקק. נפטר ד"א תתקצ"ח לערך. י"ל עם הערות מר' צבי אלימלך שפירא. לבוב תרל"ו.

חכמת יידי' שו"ת ד"ח שו"ע ח' ש"ס ודרשות. ר' שאול יידיד' שאחעט, רב בליטא וכשיקגו. נדפס תרפ"ג. חיבר גם:

חיווק מרת הבטחון בצרף ב' שו"ת מר' מיכאל דייטש. ניו יורק תרס"ב.

חיי אברהם על או"ח ויו"ד, ועוד. ר' אברהם כלפון, מרבני טריפולי. נולד תקכ"ב.

חיי אברהם ר' רפאל חיים אברהם קובו, מרבני שלוניקי. נכד ר' יוסף קובו השני. נפטר תקנ"ב.

חיי אדם הלכות או"ח עם "נשמת אדם" - מקורי הדינים. ר' אברהם דאנציג. נפטר תקפ"א.

חיי אריה שו"ת ודרשות. ר' חיים ארי' ליבוש הורביץ, רב דקראקא. נדפס תר"נ.

חיי אריה שו"ת וחי' הלכה. ר' ארי' ליב הורביץ בן הגר"י ליפקין מסלנט וחתן בעל עונג יו"ט, אב"ד ברעזין. נפטר תרנ"ו.

חיי הכהן ח' סוגיות ושו"ת. ר' יוסף הכהן, אב"ד קיקאל. (נדפס תרל"ח).

חיי הלוי שו"ת וברורי הלכות. ר' יוחנן וואזנער, דומ"ץ במונטריאל-קנדה. נדפס תשמ"ו.

חיי וחמרא על איסור שריפת היין בכפרים. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר, נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנזי חיים. החפץ חיים. חיים ביד. לב חיים.

חיי יוסף קונטרס תשובות וחי' ממאורי הדורות. ירושלים כסליו תשל"ו.

חיי יעקב שו"ת. ר' חיים יעקב לנדא ממאהליב. תשו' משנת תרל"א.

חיי עולם ח' סוגיות ושו"ע יו"ד. ר' יחיאל מיכל, אב"ד ציפער. נדפס תק"צ. חיבר גם: דרך חיים. מי השלוח.

חיי עולם בענין קבורת נשפים ופינוי עצמות. ר' מאיר לערנער, אב"ד ווינצענהיים, לונדון ואלטונא. נולד תרי"ז.

נדפס תרס"ו. נפטר תר"צ. חיבר גם: הדר הכרמל. תורת המשנה.

חיי עולם חדושי הלכות שו"ע או"ח. ר' שמואל שמלקא טויביש. נדפס ביאסי תרס"ז. נפטר ברומניה תרכ"ה. חיבר גם: מצות חליצה. תשועת מלך.

חיי עולם נטע שו"ת וחירושי דינים על סדר השו"ע. ר' נתן נטע אולבסקי. רב באירקוטסק ובמוסקבה. נדפס תרצ"א. נפטר תשכ"ז.

חיי עמרם שו"ת. ר' עמרם אלבאז, מצפרו. נפטר תרי"ז.

חיי שלמה ח' ש"ס ושו"ת. ר' חיים שלמה קום, אב"ד רעציצא, שקיל וטרי עם בעל דברי מלכאל. תשו' משנת תרס"ב. חיבר גם: ויבן שלמה.

החיים (קלוגר). ראה: החיים.

חיים ביר שו"ת יו"ד. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנזי חיים. החפץ חיים. לחיים בירושלים. ראה חיים.

חיים הנצחיים לקוטי הל' אבילות. ר' צבי הירש פינדלינג, אב"ד זאמושץ פולני. מו"ל ירחון הבאר בתרפ"ג.

חיים וברכה ח' על ד' מינים. ר' חיים שלום טשערניאק, אב"ד מאציוב (וואהלין) נדפס תרס"ג. חיבר גם: משמרת שלום.

בית ידידיה. תפארת ידידיה.

חכמת שלמה על שו"ע. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפ, ואח"כ דרשן ור"מ בבראר. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת.

חכמת שלמה שו"ת. ר' שלמה קועטש. רב בלייפניק וניקלשבורג. תלמיד בעל פרשת מרדכי. נפטר תרט"ז.

חלק בנימין שו"ת. ר' בנימין אליהו אורנשטיין, ראב"ד סוקולוב. נדפס תרנ"ט.

חלק יעקב שו"ת וחי' סוגיות. ר' יצחק יעקב וורנובסקי מבוברויסק, אב"ד מוש חרש. תלמיד ישיבת וואלוזין. נפטר תרס"ד.

חלק לוי שו"ת אורח וי"ד. ר' מנחם סג"ל פאללאק, אב"ד סערענטש והגליל. נדפס תרצ"ד.

חלקו של ירד על טור וב"י. ר' ידידיה שמואל טאריקה ר"מ ברודיס. נפטר תקכ"ט.

חלקי י"ם שו"ת אחת בענין חלב בפסח. ר' יוסף מאיר יאנאווער. ורשא תרע"ז.

חלקו בתורתך עה"ת, ובסופו כמה שו"ת. ר' צבי הירש פרידמן, ניו יורק. נדפס תשי"א.

חלקת אהרן ביאורים וחידושים. ר' אהרן מילבסקי, רב באליטס-ליטא, ואח"כ רב ראשי במונטעוידאו-אורגואי. נדפס תש"ך. חיבר גם: מנחת אהרן. נחלת אהרן.

חלקת השרה כללים. ר' אליעזר דייטש, רב בהאנשוויץ ובאניהאר - הונגריה. נפטר תרע"ה. חיבר גם: דודאי השרה. פרי השרה. צמח השרה. תבואות השרה.

חלקת יואב שו"ת וחי' הלכה. ר' יואב יהושע וינגרטן, אב"ד קינצק, תלמיד הגאון ר' אברהם מסוכטשוב. נדפס תרס"ג.

חלקת יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב ברייש, רב בציריך. נדפס תשי"א.

חלקת מחוקק על שו"ע אבה"ע. ר' משה לימא מבריסק. תלמיד ר' יהושע מקראקא. נפטר ת"ח.

חלקת ראיובן שו"ת. ר' נחמן ראיובן מאירוביץ מסאמארגאן, רב ומו"צ בדויקשיץ. נדפס תרס"ז.

חלת לחם ושוריו ברכה על הל' חלה. ר' שמחה יואל הכהן, אב"ד אופיצא. נדפס תרי"ג.

חמר משה על אורח. ר' גדלי' משה בר' צבי הירש הלוי, אב"ד לאשיץ. נדפס תקכ"ט.

חמרה גנוזה שו"ת וחי' הלכה. ר' משה צבי הירש מייזלש, ראב"ד זאלקוויא. נפטר תקפ"א.

חמרה גנוזה שו"ת אורח וי"ד. ר' דוד חיים שלוש, רב ראשי בנתניה. נדפס תשל"ו.

חמרת אפרים שו"ת. ר' אפרים שרגא הלוי לונטל, אב"ד איניאוי. נפטר תרע"ח.

חמרת הנפש קונ' אחרון לספר חמדת משה (פרלמוטר), ראה ערך.

חמרת יעקב שו"ת וחידושים בעניינים שונים. ר' יעקב בוימן, רב בלוס אנג'לס - ארה"ב. נפטר תש"א.

חמרת ישראל על המצוות. ר' מאיר דן פלוצקי אב"ד

באוסטרובה. מחבר ס' כלי חמדה עה"ת. נדפס תרס"ג.

חמדת משה שו"ת. ר' משה יעקב בק, ארה"ב. נדפס תשי"ט.

חמדת משה שו"ת וחי' ש"ס. ר' משה פרלמוטר, מו"צ בלודז'. נדפס תרנ"ז. חיבר גם: אבן שהם. יד משה. תרשיש שהם.

חמדת צבי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה דב וולגר, רב אב"ד אשקלון. נדפס תשל"ג - תשמ"ה.

חמדת צבי חי' ש"ס ושו"ת. ר' צבי הירש קויט, אב"ד פיעסק. נדפס תרנ"ט.

חמדת ציון פלפולים ובסופו שו"ת בענין עגונה. ר' בן ציון פירר, דומ"ץ ריימנוב. בסוף ימיו בא"י. נדפס בת"א תשט"ז.

חמרת שאול שו"ת. ר' שאול רוזנברג, אב"ד ראצפערטא. חסיד ותלמיד מהרי"ד מבעלזא. נפטר ת"ש.

חמרת שאול שו"ת אורח וי"ד. ר' שאול שפירא, ראב"ד פאנוויו. נפטר תר"כ.

חמרת שלמה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלמה זלמן ליפשיץ, אב"ד ור"מ בוורשא. בנו של ר' יצחק מפוזן. נפטר תקצ"ט.

חמודי אפרים דרשות, סוגיות וכמה שו"ת. ר' חיים אפרים בליטי, דומ"ץ טרגליא. נדפס תרפ"ד. חיבר גם: אשל חיים.

חמודי דניאל חי' וי"ד. ר' דניאל בר' יעקב, מו"צ בהאראדנא. נפטר תקס"ז. עם באור רחבת ידיים, מר' חיים יהודה דייטש ממאקווא. נדפס תרס"ח.

חמרא וחי' שיטה על מסכת סנהדרין. ר' חיים בנבנישתי, רב בקושטא בזמן רבו המהרי"ט. אח"כ רב באומיר. נפטר תל"ג. נודע בחיבורו: כנסת הגדולה. חיבר גם: בעי חיי. דינא דחיי.

חן טוב על אבה"ע סי' י"ז. ר' יואב בר' ירמיה אב"ד אונצדורף ובסאנטוב נפטר תקס"ז. חיבר גם: אמרי יואב. אמרי נועם. שערי כינה. מודעא זוטא.

חן טוב לקטים על התורה שו"ת וחידושים. ר' יחיא אלכדיח, ר"מ ומו"צ צנעא - תימן. נפטר תרמ"ח.

חנה אריאל מאמרי הלכה ושו"ת. ר' יצחק אייזיק הלוי אפשטיין. נפטר בהומל-רוסיה תרי"ז.

חנה דוד חי' בשיטות הש"ס בבלי וירושלמי וכו' שו"ת אחת. ר' יעקב דוד וילובסקי (רידב"ז), אב"ד איזבלין, בוברויסק וסלוצק. נפטר בצפת תרע"ד. נדפס תרל"ז. חיבר גם: פ"י רידב"ז על הירושלמי. בית רידב"ו. הלכה למעשה. שו"ת רידב"ז.

חנן חלוקים דרשות ותקנות שתיקן באומיר ר' חיים אבולעפיה, ראש הרבנים שם. נולד בחברון ת"כ. נפטר בטבריה תק"ד. נלוה לספר: חיים וחסד מזקנו ר' יצחק נסים בן גאמלי.

חסד אברהם מנחם וכו' שו"ת. ר' אברהם מנחם גלנטי, אב"ד פורנבה-פולין. נדפס בת"א תשי"ג.

חסד ה' (כנאפו). ראה: משפטים צדיקים.

חסד ואמת דרוש ושו"ת. ר' חיים חורי, רב בגאבס-תונס. נולד ברמ"ה. עלה לאר"י תשט"ו. נפטר תשי"ז.

חסד ואמת שו"ת ומערכות בסדר א"ב. ר' מכלוף עידאן, רב ומו"צ בדיג'ת-תונס. נולד תר"מ. נפטר תש"ז.

חסד יהושע שו"ת ג"ח. ר' יהושע גרינולד, אב"ד חוסט. נדפס

תש"ח-תשכ"א.

חסד לאברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם אלקלעי, מחכמי שאלוניקי, ורב בדובניצא-סרכיה. בסוף ימיו עלה לצפת ונפטר שם תקע"א. חיבר גם: זכור לאברהם.

חסד לאברהם שו"ת. ר' אברהם תאומים, בן בתו של בעל נתיבות המשפט. רב בבוטשאטש, קמיניץ, ועוד קהלות. נפטר תרכ"ח.

חסד לאברהם שו"ת וח"י ש"ס. ר' אברהם צבי ברודנא, רב בקופישאק. נדפס תרפ"ח.

חסד לאלפים ח"י הלכות או"ח ויו"ד. ר' אליעזר פאפו, מחכמי טורקיה, ואח"כ מו"צ בסליטרא-רומניה. נפטר תקפ"ח. נודע בספרו פלא יועץ.

חסד לאלפים עניני כהנים. ר' אלי פנחס הכהן מריגא. נדפס תרע"א.

חסד למשיחו פי' על מגילת רות, ובו שו"ת "שואל כענין". ר' אליהו עקיבא רבינוביץ. נדפס תרנ"ח.

חסדי אבות שו"ת, דרשות וחרושי הלכה. ר' יחיאל מיכל פישלר מפרמשלן. לכוב תר"מ-תרמ"א.

חסדי אבות שו"ת. ר' יצחק יהודה טרונק, רב בקוטנא. נדפס (בסוף ספר יבין דעת) תרצ"ב.

חסדי דוד על התוספתא. ר' דוד פארדו, רב בשארי דמן בוסנא. נולד בניניציא ת"ע. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: מכתם לדוד. שושנים לדוד, ועוד.

חסדי דוד על הל' ר"ה חנוכה ומגילת. ר' דוד חיים שמואל חסאן, דיין בירושלים, באלכסנדריה ובליורנו. תלמיד ר' חיים עטר. נפטר תקפ"ד. חיבר גם: מכתם לדוד. קדשי דוד.

חסידים (ר' יהודה החסיד). ראה: ספר חסידים.

חסן ישועות מראי מקומות על טור אבה"ע. ר' שבתי בר' עמנואל חסן, מרבני שאלוניקי נדפס ת"י. ועל טוהר"מ בשם מורה צדק. ר' מיכאל הכהן. נדפס תש"ו.

חפץ ה' על הש"ס. ר' חיים בן עטר, מרבני סאלי-מרוקו, ובסוף ימיו בירושלים. נפטר תק"ג. נודע בחיבורו: אור החיים. חיבר גם: פרי תאר.

חק ומשפט שו"ת. ר' חיים בר"ם משה טולידאנו, מגדולי רבני מקנאס-מרוקו. נפטר תק"ט.

חק יוסף הל' פסת. ר' יוסף משה בר"ם דוד מפרעמישלא, אב"ד קעא פפעלד. נדפס ת"צ.

חק יעקב על הל' פסת. ר' יעקב בר"ם יוסף רישר, אב"ד מיץ וורמייזא, נפטר תצ"ד. חיבר גם: שבות יעקב. מנחת יעקב.

חק לישראל דיני ע"פ שחל להיות בשבת, ותעניות שובבים ת"ת. ר' ישראל וועלץ ראב"ד בודפסט. נדפס תרפ"ו. נפטר תשל"ד. חיבר גם: דברי ישראל.

חק משה שו"ת. ר' משה ליב הלוי ברמן. נולד בפולין תרכ"ו. נדפס תרפ"ו. נספה בשואה תש"ב.

חק נתן שיטה על סדר קדשים והוריות, עם שו"ת. ר' נתן בר' אברהם בורג'ל, אב"ד תוניסיה. עלה בזקנותו לירושלים.

נדפס תקל"ו. נפטר תקנ"ב.

חקור דבר תשו' על גיורת. ר' משה שמואל גלזנער, אב"ד

קלויזנבורג. נולד תרט"ז בפרשבורג. נפטר תרפ"ה בירושלים. חיבר גם: אור הבדיר. דור רביעי. הלכה למשה. מצה שמורה.

חקות החיים על חו"מ. ר' חיים פאלאג'י, רב באיזמיר, נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: החפץ חיים. חיים ביד. חיים ושלום. לב חיים.

חקי דעת יו"ד ואו"ח. ר' שמואל חיים מאזערקאוו. נדפס תרל"ט.

חקי דרך על שו"ע אבה"ע. ר' משה יקותיאל קויפמאן, חתן בעל מגן אברהם על או"ח. נפטר תצ"א. חיבר גם: חקי משפט. לחם הפנים. מאכלת אברהם.

חקי השם (ירושלימסקי). ראה: מנחת משה.

חקי חיים על שו"ע אבה"ע וחו"מ וקצת שו"ת. ר' אברהם חיים בורג'ל. דיין בתוניס קרוב לתשעים שנה. נפטר תרנ"ד.

חקי משפט על חו"מ. ר' משה יקותיאל קויפמאן. ראה: חקי דרך.

חקל יצחק שו"ת. ר' יצחק אייזיק וייס. האדמו"ר מספינקא. נספה בשואה.

חקקי לב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים פאלאג'י, רב באיזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גזי חיים. חקות החיים. לחיים בירושלים.

חקר דבר באור על המקח והממכר לרב האי גאון. ר' אליהו רחמים חזן, בנו של בעל חקרי לב, מרבני אומיר. נפטר ת"ר. חיבר גם: ארח משפט.

חקר דין הערות והגהות בפוסקים. ר' יעקב דב רפפורט. (נדפס תרמ"ז).

חקר הלכה שו"ת. ר' אלעזר קאליר, אב"ד זאבלודאוו, ואח"כ ברעכניץ וקעלין. נפטר תקס"ב. חיבר גם: אור חדש על קדושין.

חקר הלכה כללים, דינים והלכות בסדר א"ב. ר' נפתלי הירץ לנדא, אב"ד סטרעליסק גליצ'י. נדפס תרמ"ח.

חקר הלכה (שכטר). ראה: דובב שפתי ישנים.

חקי הלכה ותשובות. ר' שמואל מוהליבר, רבה של ביאליסטוק. נפטר תרנ"ח. חיבר גם: שו"ת מהר"ש מוהליבר.

חקי הלכות ר' יחיאל נתן שוימר מלונדון. נדפס תש"ד.

חקי לב שו"ת ד"ח שו"ע וח"י הלכות. ר' רפאל יוסף חזן, רבה של איזמיר, ראש"ל בירושלים. נפטר תקפ"א.

חרדים על המצוות. ר' אלעזר אוכרי, מרבני צפת. תלמיד מהר"י סאגיס והמבי"ט. נסמך ממנה"י בי רב. נפטר ש"ס.

חרוזי מרגליות דרשות וח"י גפ"ת. ר' גבריאל זאב וולף מרגליות, רב בדובראוו, יאשוואווקא, הורדנא וניו יורק. נדפס תרע"ב-ט'.

חרות עולם תקנות עגונות, קדושין ע"ת ונוסח כתובה. ר' יוסף שפוטשניק מלונדון. נדפס תרפ"ח.

חשב האפור שו"ת. ר' חנוך דוב פדווא, אב"ד קהלת החרדים לונדון. נדפס תשכ"ג.

חשבה לטובה שו"ת. ר' יהודה משה טהיבערג. אדמו"ר מאלכסנדר. נדפס תרצ"ג.

ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. יוסף אומץ.

טור אודם (הכהן). ראה: מקור חיים.

טור ברקת (הכהן). ראה: מקור חיים.

טור האבן שו"ת. ר' אליעזר אויערבאך ראב"ד קולטשין. נדפס תקע"ח.

טור יהלום (הכהן). ראה: מקור חיים.

טור פטרה (הכהן). ראה: מקור חיים.

טורי אבן (רוקח). ראה: ארבעה טורי אבן.

טורי אבן על מס' הש"ס. ר' אריה ליב אב"ד וואלוחין ומיץ. נפטר תקמ"ה. נודע בחיבורו: שאגת אריה.

טורי זהב על שו"ע. ר' דוד הלוי, רב בפון וראש ישיבה באוסטרא. חתן הב"ח. נפטר תכ"ז.

טיב גיטין מזכרת גיטין (נדפס תרל"ה עם הגהות ר' יו"ט בר' אליהו ישראל, ראב"ד בקדיר. נכדו של בעל משאת משה). ר' חיים מודעי מצפת, אב"ד איזמיר. שקיל וטרי עם ר' שאול מאמשטרדם ומהרי"ט סאבאן. נפטר תקמ"ד בא"י. חיבר גם: חיים לעולם.

טיב גיטין שמות גיטין. ר' אפרים זלמן מרגליות מבראד, נפטר תקפ"ח. חיבר גם: בית אפרים. יד אפרים. שער אפרים, ועוד.

טיב חליצה (צונץ). ראה: גט מקושר.

טיב קרושין ח' הלכות קרושין. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים. ח' מהרא"ל. משיבת נפש. שו"ת מהרא"ל, ועוד רבים.

טיב קרושין בענין קרושי "דות הגורג'ית". ר' יוסף צבי הלוי, ראב"ד בת"א-יפו. נדפס תרע"ב. חיבר גם: אמירה נעימה. הוראות שעה. זרע הארץ. נטע הארץ, ועוד. וראה גם: דין ומשפט.

טיב שמות גיטין ר' דוב בער קאראסיק, אב"ד קאראלאוועץ. נדפס תרל"ג. חיבר גם: הלכות עולם. הכשר שחיטה.

טירת כסף דרשות עה"ת. ר' חיים אברהם גאטיניו (שאלוניקי תצ"ו).

טל אורות (חלפן). ראה: פעלים לתורה.

טל אורות באורי ל"ט מלאכות. ר' שאול ב"ר דוד, אב"ד ברוסיה. נדפס שע"ה.

טל חיים על מר"ק ושו"ת. ר' חיים משה ריינהולד. לבוב תרכ"ו. חיבר גם: זכר לחגיגה.

טללי שנה על הש"ס, ובסופו כמה שו"ת. ר' נתן שפירא, אב"ד טשטביץ וטקא. הובא לדפוס ע"י נכדו תר"ץ. נספח לספר: "אבן עזר" ח' ש"ס וסוגיות מכן המחבר ר' זכריה.

טעם ברוך שו"ת. ר' ברוך הלוי ליוורובסקי, רב בפילדלפיה-ארה"ב. מלפנים רב ראשי במינכן והגליל. נדפס תשל"ט.

טעם המלך ביאור והוספות לספר שער המלך (ועל חופת חתנים נקרא "כבוד חופה"). ר' ברוך ייטליס מפראג. חי בשנת תקנ"ג.

טעם זקנים שו"ת. ר' אשר זאב ורנר, רב בפטרסון ובטבריה. חי תרנ"ד-תשי"ח. חיבר גם: טוב טעם.

חשן אהרן על חו"מ. ר' אהרן וואלקין, אב"ד פינסק-קרלין. נדפס תרפ"ז-תר"צ. חיבר גם: זקן אהרן. בית אהרן. סביב ליראיו.

חשן ואפור על חו"מ. ר' יצחק צבי אמסעל. בשנת תר"נ דומ"צ בסטראפקוב.

חשק שלמה על חו"מ. ר' שלמה בר' מרדכי נסים, מרבני אומיר. נפטר תקל"ה. חיבר גם: מכתב שלמה.

חשק שלמה שו"ת וחדושים. ר' משה שלמה לעוינסון, אב"ד נאשעלסק ובפארציווע. נפטר תרכ"ג.

חשרת מים ח' על מס' גיטין, (ובראשו תשובה על עגונה מאביו ר' אברהם). ר' יחיאל מיכל הכהן ראב"ד פלאצק. נפטר תרנ"ה.

חתם סופר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה סופר אב"ד פרסבורג. נפטר ת"ר.

חתן סופר שו"ת וחדושים. ר' שמואל ערענפעלד, בן בתו של החת"ס, אב"ד מאטערסדארף. נפטר תרמ"ג.

ט

טהרת המים דיני מקואות. ר' ניסן טעלושקין, רב בברוקלין. נדפס תש"ז.

טהרת המים כללי הש"ס וח' בסדר א"ב. ר' אברהם הכהן. נפטר בשאלוניקי תרמ"ו. חיבר גם: מעט מים. בית אברהם לחיים.

טהרת הקודש קונטרס בדבר ביכ"צ שתחתיו קברים. ר' ישראל חיים דייכעס. ליעדו תרפ"ח. וראה גם: להבריל בין הטמא ובין הטהור.

טהרת הקודש פס"ד בענין איסור צורת חיות בביהכ"נ. ר' שמואל הלר, רב ראשי בצפת. נדפס תרכ"ד. נפטר תרמ"ד.

טהרת השלח על שו"ע. ר' יעקב צבי שפירא, אב"ד אסטריין, בעל תפארת יעקב על משניות. נדפס תרס"ה.

טהרת יום טוב כ"ח חלקים. מאמרי הלכה בענייני צניעות וטהרה. ופי' על משניות מקואות. ר' חנניה יו"ט ליפא דייטש, אב"ד העלמעץ ורב בקליוולאנד-ארה"ב. ח"א נדפס תשכ"ג.

טהרת ישראל ה' נדה. ר' ישראל יצחק יאנאווסקי, מו"צ דפראגא פרבר ורשא. נדפס תר"ע. חיבר גם: אור ישראל. ברכת ישראל. דברי הגאונים. קונט' התשובות.

טוב החיים ח' שו"ע אור"ח, יו"ד ואבה"ע וקצת שו"ת. ר' חיים טור, אב"ד קארליטש. נדפס תרל"ג.

טוב טעם ודעת שו"ת יו"ד. ר' שלמה קלוגער, אב"ד בראווע ויוזעפאף. ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט.

מחיבוריו: האלף לך שלמה. שירי טהרה. החיים.

טוב יגאל דרשות ושו"ת. ר' ישכר שלמה טייכטאל, אב"ד פישטיאן-סלובקיה. נדפס תרפ"ו (נדפס מחדש בסוף שו"ת משנה שכיר מהמחבר, ירושלים תשל"ד). נספה בשואה תש"ה.

טוב לישראל ח' דינים בהל' טריפות ושו"ת. ר' אליהו חייין (ירושלים תרכ"ט).

טוב עין שו"ת. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מחכמי ורבני

ו

אלפאנדר. נדפס תצ"ה. נולד באזמיר תס"א. בזקנותו ראש רבני חברון. נפטר תקל"ד. חיבר גם: מרכבת המשנה על הרמב"ם.

יד אהרן חי' על הש"ס. ר' אהרן שמואל תמרת, רב במילייצין. נפטר תרצ"א.

יד איתן על הרמב"ם. ר' אברהם משכיל-לאיתן, מחטימשק. נפטר תר"ט. חיבר גם: משכיל לאיתן. הגהות מצפה איתן על הש"ס. יד אברהם על שו"ע. ועוד.

יד אליהו חי' על או"ח ודרוש. ר' אליהו משה לזין, רב בזאלודיק. נדפס תר"ט.

יד אליהו פלפולים וקצת שו"ת. ר' אליהו יונה סג"ל פרסקי, מאסמינא. (נדפס תרמ"ט). חיבר גם: כנפי יונה.

יד אליהו שו"ת. ר' אליהו בר' ישראל יחיאל חנהליש. (נדפס תרס"ח).

יד אליהו שו"ת. ר' אליהו הלוי רוסוף, רב בניו יורק. נדפס תש"ח.

יד אליהו שו"ת וחדושים. ר' אליהו ראגאלער אב"ד קאליש. תשו' משנת תר"ו.

יד אליהו שו"ת. ר' אליהו מלובלין, רב בבייאלי ואייבשיץ. עלה לא"י והתיישב בחברון. נדפס תע"ב.

יד אלימלך חדר"ת. ר' אלימלך הכהן רובינשטיין אב"ד ראחוב. נדפס תרנ"ד. חיבר גם: חדושי אלימלך. מנחת אלימלך.

יד אלעזר שו"ת. ר' אלעזר הלוי איש הורוויץ, אב"ד ווין. נפטר תרכ"ח.

יד אפרים בירורי הלכה ושו"ת. ר' אפרים פישל וינברגר, רב בת"א. לשעבר אב"ד קזלישצקי-פולין. נולד תרע"ב. נפטר תשכ"ד.

יד אפרים הגהות וביאורים על שו"ע אבה"ע (נדפס בסוף טיב גיטין, להמחבר). ר' אפרים זלמן מרגליות מבראד. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: בית אפרים. שער אפרים. ועוד.

יד אפרים על צואת ר"י החסיד, שו"ת וחד"ת. ר' אפרים ביליצר, דומ"צ טלאן-טרנסילבניה. נספה בשואה תש"ד.

יד דוד (ר' דוד אברהם חי). ראה: קצת מכתבי.

יד דוד חי' על ברכות וסדר מועד. ר' יוסף דוד זינצהיים אב"ד שטראסבורג, תלמיד בעל שאגת אריה. נפטר תקנ"ט.

יד הלוי הדרנים, חידושים ושו"ת. ר' יוסף דב לזין, ר"מ בניוארק. נדפס תש"ט.

יד הלוי שו"ת. ר' יצחק דב הלוי במכרגר, אב"ד ווירצבורג. נפטר תרל"ט. חיבר גם: נחלי דבש. מלאכת שמים. שערי שמחה. ועוד.

יד המלך על הרמב"ם. ר' אלעזר בר' ישראל סג"ל לנדא, נכד בעל הגורע ביהודה, אב"ד ברודי. נדפס תקפ"ו. נפטר תקצ"א.

יד המלך על הרמב"ם ר' אלי' פאלומבו מרבני קושטא. חי במחצית הראשונה למאה השישית.

יד יהודה על יו"ד. ר' יהודה ליבש לאנדא, אב"ד סאדיגורא. נדפס תרל"ה.

יד יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף יואל דייטש, אב"ד חאדרוב. תשו' משנת תקצ"א-תקצ"ה.

יאיר נתיב סדר נתינת גט ע"י שליח. ר' אברהם בר' מרדכי הלוי, אב"ד ור"מ במצרים. בן הרב דרכי נועם. שקיל וטרי עם מהר"ם בן חביב. נפטר ת"ע. נודע בחיבורו: גנת ורדים.

יאיר נתיב על נתיבות התורה ומשפטי ת"ח. ר' יהונתן בנימין הלוי הורביץ, אב"ד ביסטריץ ובאלשוי-קובין. נדפס תרנ"ח. נפטר בירושלים ת"ש. חיבר גם: ונתתי שלום.

יבא הלוי שו"ת וחי' ש"ס. ר' יוסף בר' אליהו הלוי. (נדפס בקושטא תרכ"ב).

יבא שילח שו"ת רובם בהל' א"י. ר' ישעיה הורביץ, רב בצפת ובוויניג-קנדה. נדפס תרפ"ב. חיבר גם: פרדס הארץ.

יבין דעת על יו"ד, ובסופו שו"ת מר' ישראל יהושע טרונק, אב"ד קוטנא. נפטר תרנ"ב. חיבר גם: ישועות ישראל. ישועות מלכו.

יבין שמועה הל' שו"ב וטריפות והל' חמץ. ר' שמעון בר' צמח דוראן (תשב"ץ). רב באלג'יר. שקיל וטרי עם הריב"ש. חי ה"א קב"א-ר"ד. חיבר גם: זהר הרקיע. שו"ת התשב"ץ.

יביע אומר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עובדי' יוסף, ראשון לציון ורב ראשי לישראל. נדפס תשי"ד-תשנ"ג. חיבר גם: יחזה דעת. חזון עובדיה.

יבשר טוב שו"ת. ר' יחזקאל רטנר, ממאהליב שברוסיה הלבנה. (נדפס תרכ"ח).

יגדיל תורה עתון לר"ת ושו"ת. בעריכת ר' משה אלעזר ביילנסון אודיסה תרל"ט-תרמ"ה.

יגדיל תורה שבועון תורני. י"ל בסלוצק תרס"ט-תרע"א בעריכת ר' איסר זלמן מלצר ור' משה בנימין טאמאשאו. וחידוש הופעתו כיו-יורק תרע"ו-תרפ"א. בעריכת ר' מבי"ט הג"ל. בשנת תרפ"ח י"ל בסלוצק ב' חוברות בעריכת ר' יחזקאל אברמסקי ור' שלמה יוסף זיין.

יגדיל תורה דו שבועון בעריכת ר' ישראל חיים אקרמן, אב"ד אטשקוב, מחבר שו"ת "מי השילוח". החל להופיע בברלין-פרמישלא בשנת תרנ"א-ג"ג, וחידוש הופעתו בתרס"ב בקראקא.

יגדיל תורה קובץ רבני בעריכת ר' אברהם בנימין גלויצובר מפראגא, ור' ישעיה יוסף מרגולין, אב"ד ברנוויל (אמריקה). הופיע בשנים תרפ"ו-תרפ"ט בורשה-פראג.

יגדיל תורה קובץ תורני בעריכת ר' אלחנן הלפרין. י"ל בלונדון מתש"ט.

יגיעות מרדכי חי' ש"ס ושו"ת. ר' מרדכי גרפיל ר"מ בבאליסטוק. נדפס תרס"ז.

יג"ל יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים מרדכי יעקב גוטליב, אב"ד ור"מ קהלת הספרדים במישקאלץ-הונגריה. תשו' משנת תר"ע-תרצ"א.

יד אבישלום שו"ת וחי' על שו"ע או"ח ואבה"ע. ר' אברהם בלעיש. נולד בתוניס תקל"ג, נפטר בלונדון תרי"ג. חיבר גם: פתח הבית. קול תורה. קול זמרה. תבואת יקב. ועוד.

יד אהרן חי' על טוש"ע ושו"ת עם שמות גיטין. ר' אהרן

תרל"ז.

ידי אליהו בירור תקנות הנביאים ורז"ל על סדר הרמב"ם. ובסופו חי' ש"ס. ר' אליהו גליפפא, מחכמי טורקיה ואח"כ בא"י. נפטר ברודוס תקכ"ח.

ידי דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד קאראסו, מרבני שאלוניקי. תשו' משנת תקפ"פ.

ידי משה ט' שו"ת. ר' משה שמואל הורביץ, (נרפס לראשונה בסוף ספר הפרנס, וילנא תרל"ה. ובנפרד בפיעטרקוב תרנ"ט).

ידי משה על חר"מ. ר' משה הלוי נזיר מגדולי עיה"ק חברון. נפטר שצ"ח.

ידי משה שו"ת וחרושים. ר' משה קאהם, רב בלוס-אנג'לס ארה"ס. נרפס תרצ"ד.

ר' ידידיה טיאה וויל ראה: שו"ת ר' ידידיה טיאה וויל. ידינו של משה שו"ת, חי' על שו"ע ורמב"ם. ר' משה פרישקו, ראב"ד קושטא. תשו' משנת תק"ן.

ר' יהודה אסאד. ראה: שו"ת מהר"י אסאד.

יהודה יעלה ראה: שו"ת מהר"י אסאד.

יהודה יעלה שו"ת ודרשות. ר' יהודה קובו, רב בסלונקי. בן אחיו של ר' אשר קובו בעל "שער אשר". נפטר תרמ"ח.

ר' יהודה ליב פרידמן ראה: שו"ת ריב"ד.

ר' יהודה מילר ראה: שו"ת ר' יהודה מילר.

ר' יהודה מינץ ראה: שו"ת מהר"י מינץ.

ר' יהוסף מליריאה ראה: תשובות ר' יהוסף מליריאה.

ר' יהושע אהרן צבי וויינברגר ראה: שו"ת מהרי"א שוסבורג.

ר' יהושע מקראקא ראה שו"ת בספר חרושי הרא"ה - קרושין.

ר' יואל אשכנזי ראה: שו"ת מהר"י אשכנזי.

ר' יואל סייקיס ראה: שו"ת ב"ח. וראה גם: שו"ת בספר חרושי הרא"ה - קרושין.

יובל שי שו"ת. ר' אברהם אליעזר אליהו הלוי איגל, מלכו. נרפס תר"ט. נפטר בטשערנוביץ תרנ"ב.

ר' יום טוב צהלון ראה: שו"ת מהרי"ט צהלון.

יום תרועה (בן חביב). ראה: שמות בארץ.

ר' יונתן שטייף ראה: שו"ת מהר"י שטייף.

יוסף אומץ שו"ת וחי' הלכה. ר' חיים יוסף דוד אזולאי. (חי"ד). מחכמי ורבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו.

מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. טוב עין.

יוסף אומץ הל' מקואות, חי' מסכתות ושו"ת. ר' יוסף יהודה ליב פערער, אב"ד ברעסלוי, תלמיד רעק"א. נרפס תרמ"ד.

יוסף אומץ דינים ומנהגים בפרט מקדילת פפ"מ. ר' יוסף יחפא האן נויירלינג. ראב"ד וראש ישיבה בפפ"מ. נולד ש"ל. נפטר שצ"ו.

יוסף את אחיו אספת דינים בסדר א"ב ובתוכו כמה שו"ת. ר' יוסף פאלאג'י. נרפס תרנ"ו.

ר' יוסף בן לב ראה: שו"ת מהריב"ל.

ר' יוסף טאיטאצאק ראה: תשובות שאלות לר' יוסף טאיטאצאק.

יוסף לקח (תאומים). ראה: מאונים לתורה.

יד יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף יהודה שטראזברג, דומ"צ בקאסוב. נרפס תרנ"ח.

יד יוסף הל' שו"ב ותרתי לריעותא. ר"י טוביה אברמוביץ, שו"ב בירושלים. נרפס תרפ"ח.

יד יוסף - יד שאול הל' נדרים ושבויות. ר' יוסף שאול נאטאנון, אב"ד ור"מ בלבוב. נפטר תרל"ה. נודע בחיבורו: שואל ומשיב. חיבר גם: דברי שאול-חלק לשבעה. דברי שאול-ועדות ביוסף.

יד יוסף רביד הזהב הל' שבת ועירובין. ר' יוסף יחפא רחנבערג רב בפישקין-לאראן. נרפס תרכ"ג.

יד ימין שו"ת. ר' מיכאל יעקב ישראל רב ברודיס. נפטר תרס"ז.

יד יצחק חי' על הרמב"ם ובסופו תשו' על יבמה עגונה. ר' יצחק צבי בר' יעקב הכהן, ר"מ בקרקונוב. נרפס תרכ"ז.

יד יצחק שו"ת. ר' אברהם יצחק גליק, אב"ד טאלטשוא. נרפס תרס"ב.

יד מאיר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מאיר דוד פריש, אב"ד בערזאן. נרפס תרמ"א.

יד מאיר חי' בש"ס (ובסופו ב' תשו' מהריב"ז ומר' יוסף קאנוויץ). ר' מאיר פריימן, ניו יורק, נרפס תרע"ג. חיבר גם: תורת מאיר.

יד מלאכי כללים. ר' מלאכי בר' יעקב הכהן, מחכמי איטליה. משנת ת"צ רב בליוורנו.

יד מרדכי שו"ת ודרשות. ר' מרדכי רוטנברג, רב ואב"ד קהילת מחזיקי הדת באנטורפן. מלפנים דיין ומר"ץ צעהלים וואדאוויץ-גליציה. נספה בשואה תש"ד.

יד משה חי' מסכתות. ר' משה פרלמוטר. דומ"ץ לאדו'. נרפס תרמ"ב. חיבר גם: אבן שהם. חמדת משה. תרשיש שהם.

יד נאמן חי' ש"ס ושו"ת. ר' חיים אברהם מיראנדה הובא לדפוס ע"י בן המחבר בתקס"ד.

יד סופר שו"ת. ר' משה סופר, ראב"ד ערלוי. נפטר תש"ד.

יד ראם בח"ב גם שו"ת. ר' אהרן מנדל הכהן. רב ראשי לאשכנזים בקהיר (משנת תרנ"ז). בסוף ימיו עלה לא"י. נפטר תרפ"ח. חיבר גם: כנסת הגדולה. סמיכת חכמים.

יד רמ"א ביאור על ס' איסור והיתר מרבינו יונה. ר' משה איסרלש (מון הרמ"א).

יד רמ"ה שו"ת. ר' רפאל מרדכי סאלאווי, אב"ד קלעשצעל. נרפס תרפ"ג.

יד רמ"ה (מאמאן). ראה: שתי ידות.

יד רמה שו"ת ד"ח שו"ע וחי' סוגיות. ר' משה צבי פוקס, אב"ד גרוסווערדיין. נפטר תרע"א.

יד שלוחה שו"ת. ר' בנימין לין, אב"ד וויאזמא. נרפס תרע"ג. יד שלום שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום דוד אונגער, רב כושאבנע,

[נרפס בעילום שם המחבר]. תשו' משנת תרנ"ב.

יד שלמה שו"ת. ר' אבא מרקיל שלמה, אב"ד סארנאק. נ"ג עם בעל אבני נזר, נרפס תרס"ג.

יד שלמה חרושים על הרמב"ם והש"ס, עם שו"ת אחת. ר' שלמה הלל פריידער, רב בורשא. הובא לדפוס ע"י בנו

ר' יוסף מטרנאני ראה: שו"ת מהרי"ט.

ר' יוסף (הלוי) אבן מיגאש ראה: שו"ת ר"י מיגאש.

ר' יוסף פיימער ראה: שו"ת רבנו יוסף מסלוצק.

ר' יוסף צבי דושינסקי ראה: שו"ת מהרי"ץ.

ר' יוסף קצבי ראה: שו"ת מהר"י קצבי.

ר' יוסף קולון ראה: שו"ת מהר"ק.

ר' יוסף שנייטור ראה: שו"ת ריב"ם שנייטור.

יורו משפטין ליעקב שו"ת. ר' יעקב אבוחצירא, מו"צ תאפילאלת-מרוקן. נפטר תר"מ. חיבר ספרים רבים.

יחזה דעת שו"ת בהל' קדושין. ר' צבי מקובסקי. רב במליטופול, ואח"כ בתל אביב. נדפס תרצ"ה.

יחזה דעת שו"ת. ר' עובדיה יוסף, ראשון לציון ורב ראשי לישראל. נדפס תשל"ז-תשמ"ח. חיבר גם: יביע אומר.

יחזה דעת שו"ת. ר' יצחק חזן, חבר ביה"ד הרבני חיפה. נדפס תשל"ד.

יחי ראובן מערכות בהלכה וכללים ע"ס א"ב. ר' ראובן דוד נאווי, ראב"ד בגדאד רבתי. נולד תק"ל לערך.

ר' יחיאל באסן ראה: שו"ת מהר"י באסן.

יין הטוב שו"ת. ר' יצחק נסים. מחכמי בכל, ומשנת תשט"ו רב ראשי לישראל – וראש"צ. נדפס תש"ו.

יין המשומר דיני י"נ והשחתת הזקן. ר' נתן גטע שפירא ירושלמי, דומ"ץ בקראקא. נדפס ת"כ.

יין המשמח הל' יין נסך. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גרש ירחים. גט מקושר. משיבת נפש, ועוד רבים.

יכין ובוועז שו"ת משני אחים: ר' צמח ור' שמעון דוראן, בני הרשב"ש ונכדי הרשב"ץ. ברור גירוש ספרד (רנ"ב).

ילקוט הגרשוני על אר"ח ושו"ת. ר' גרשון שטערן אב"ד לודאשמאראש. נדפס תרס"א.

ילקוט יצחק הל' כסוי הדם. ר' יחיאל יצחק בערמאן, מחכמי עיר לודו. נפטר תרצ"ד.

ילקוט מערבי קובץ תורני. י"ל בני-יורק תרס"ד בעריכת ר' צבי רזנטל ורא"מ ראדין.

ים הגדול שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב משה טולידאנו, רב ראשי בת"א. נדפס בקהיר תרצ"א. חיבר גם: בת עמי. משיב נפש.

ים התלמוד חי"ב"ק עם הגהות ותוספות מפרשי הים. ר' משה יהושע העשיל אורנשטיין, נפטר תקפ"ד. גלוח לספר שו"ת

"מפרשי הים" מאת המו"ל ר' מרדכי זאב סג"ל איטינגא, בעל שו"ת "מאמר מרדכי" (ע"ע) ור' יוסף שאול נאטאנואן בעל

"שואל ומשיב" (ע"ע). בשו"ת התכתבות בהלכה עם ר' מרדכי בנעט, רעק"א, חת"ס. ועוד.

ים של שלמה על הש"ס. ר' שלמה לוריא (מהרש"ל), אב"ד לובלין. נפטר של"ד. חיבר גם: חכמת שלמה. שו"ת מהרש"ל. עמודי שלמה.

ימי הפורים קונטרס על דיני מוקפים ופרוים. ר' צבי פסח פראנק, אב"ד ירושלים. נדפס תש"ו. נפטר תשכ"א. חיבר

גם: דור צבי.

ימי יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף ידיד הלוי, מרבני צפת

ירושלים. נדפס תרע"ג. חיבר גם: ברכת יוסף. ויחי יוסף.

ימי שלמה על הרמב"ם. ר' שלמה קמחי, דיין באיזמיר. נדפס תרל"ד. חיבר גם: יקהיל שלמה.

ימין משה על שו"ע יו"ד הל' שחיטה וטריפות. ר' משה וינטורה, מחכמי ורבני ירושלים. נדפס שפ"ד.

יעיר אוזן ב"ח: ח"א עין זוכר-כללים. ח"ב מדבר קדמות. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מרבני ירושלים. נפטר

בליורנו תקס"ו. מחיבוריו: חיים שאל. יוסף אומץ. ברכי יוסף.

יעלה הדס שו"ת ובירורי הלכה. ר' דוד משה סתהון דבת. ראב"ד בנוס-אירס ארגנטינה. נפטר תש"י.

יעלו חסידים ביאור על ספר חסידים. ר' אליעזר פאפו, מחכמי טורקיה ואח"כ מו"צ בסליסטר-רומניה. נפטר

תקפ"ד. נודע בספרו פלא יועץ. חיבר גם: חסד לאלפים. דן ידין. ועוד.

יעלת חן שו"ת אבה"ע. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גרש ירחים. חידושי

מהרא"ל. יין המשמח. משיבת נפש, ועוד רבים.

יענה באש אודות מנהג שריפת המתים – ר' אליהו בן-אמוג חי בליורנו (איטליה) תקפ"ב-תר"ס.

יענו בקול (שווארץ). ראה: שלשה ספרים נפתחים.

ר' יעקב בי רב ראה: שו"ת מהר"י כי רב.

ר' יעקב דוד וילאווסקי ראה: שו"ת רידב"ו ובית רידב"ו.

ר' יעקב ווייל ראה: שו"ת מהר"י ווייל.

ר' יעקב לבית לוי ראה: שו"ת מהר"י לבית לוי.

ר' יעקב לורברבוים ראה: שו"ת רבנו יעקב מליסא.

יעקב לחק חי' כטוגיות הש"ס (מצורף לספר "שבת של מי" להמחבר). ר' יעקב שמשון שבתאי סיניגליא מאנקונא-איטליה. נדפס תקס"ו. וראה גם: אביר יעקב.

ר' יעקב מאיר פארווא ראה: שו"ת מהר"מ פארווא.

ר' יעקב מולין ראה: שו"ת מהר"ל.

ר' יעקב פראג'י מהמה ראה: שו"ת מהר"ף.

ר' יעקב קשטרו ראה: אהלי יעקב.

ר' יעקב רישר ראה: שו"ת ר' יעקב רישר בספר תורת חטאת. יערות דבש דרשות. ר' יהונתן אייבשיץ, אב"ד מיץ ואח"כ

אב"ד אה"ו. נפטר תקכ"ד. חיבר גם: אורים ותומים. כרתי ופלתי. ועוד.

יפה לבשמים ר' אבא יפה, חיפה. נדפס ת"ש.

יפה ללב חי' דינים על שו"ע. ר' רחמים נסים יצחק פאלאג'י, מגדולי רבני אומיר. בנו של ר"ח פאלאג'י. נדפס תרל"ב-תרל"ו. נפטר תרס"ז. חיבר גם: יפה תלמוד.

יפה מראה שו"ת ובירורי הלכות. עם "יפה תאר" – שו"ת בענייני השקפה. ר' יוסף פנחסי, מירושלים. נדפס תשמ"ו.

יפה נוף שו"ת. ר' אברהם הליר, אב"ד הזנפטה. רב ומו"צ ליבויא קורלנד. נפטר בלטביה תרפ"ב.

יפה נוף שו"ת. ר' יצחק מזיא, אב"ד ור"מ אאן וגניצבורג-גרמניה. נפטר סמוך לשנת ש"ס.

יפה ענף דינים ומ"מ על חו"מ לפי סדר א"ב עם כמה שו"ת. ר'

נסים פלומבן. חי תקנ"ז-תר"א.

יפה תלמוד חי על הש"ס. ר' רחמים נסים יצחק פאלאג'י, מגדולי רבני אומיר. בנו של ר"ח פאלאג'י. נדפס תרל"ז-מ"ב. נפטר תרס"ז. חיבר גם: יפה ללב.

ר' יצחק אהרן איטנינגא ראה: שו"ת מהר"א הלוי.

ר' יצחק אלגאזי ראה: שו"ת מהר"י אלגאזי.

ר' יצחק אלמירא ראה: שני המאורות הגדולים.

ר' יצחק אלפאסי ראה: שו"ת רי"ף.

ר' יצחק בר ששת ראה: שו"ת ריב"ש.

ר' יצחק הלוי ראה: שו"ת מהר"י הלוי.

יצחק ירנן (במברגר). ראה: שערי שמחה.

יצחק ירנן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק ברדא, רב מושב שרשרת.

נדפס תשמ"א.

יצחק ירנן דינים בשו"ע או"ח י"ד ואבה"ע בדרך "היכי תמצ"י. ר' יצחק הכהן דויטש, רב בארזשביניץ. נדפס תרנ"ה.

יצחק ירנן על הרמב"ם ובסופו שו"ת אחת. ר' אליקים גיטיניו, רב באומיר. אביו של ר' יצחק, בעל "בית ישחק". נפטר תקנ"ה. חיבר גם: אגורה באהלך.

יצחק ירנן שו"ת ב"ח (ח"ב נקרא גם: שערי רחמים). ר' יצחק הכהן, גרדא. נדפס תש"ט.

ר' יצחק לאטאש ראה: שו"ת מהר"י לאטאש.

ר' יצחק מאיר אלטר ראה: שו"ת הרי"ם.

ר' יצחק מפוזנא ראה: שו"ת ר' יצחק מפוזנא.

יקהיל שלמה חי על הטור ובתוכם שו"ת. ר' שלמה קמחי, דיין באומיר. נדפס תרכ"ה. חיבר גם: ימי שלמה.

יקובל האמת (אביטבול). ראה: משפט הירושה.

ר' יקותיאל אשר זלמן ענזיל ראה: שו"ת מהריא"ז ענזיל.

יראים סדר מצוות. רבינו אליעזר ממין. תלמיד רבינו תם.

רבינו ירוחם ראה: תולדות אדם וחווה.

ירושת פליטה קובץ תשובות להלכה מגדולי הונגריה שנהרגו בשנת תש"ד הי"ד. בודפשט תש"ו.

ירים משה שו"ת, חי' הלכות גיטין ודרשות. ר' משה קטשור, אב"ד בסלונקי. ה"ל כמה מספרי הר"ח ויטאל, נפטר תרמ"ז.

יריעות שלמה חי' יו"ד, שו"ת וחי' סוגיות. ר' שלמה זלמן אולמאן, אב"ד מאקא. נפטר תרכ"ג.

יריעות שלמה חקרי הלכה ושו"ת. ר' שלמה יהודה ליב לויטן. ירושלים תשכ"ח.

יריעת האהל שו"ת. ר' ארי' ליב בר' שמואל, אב"ד סטנאב. נדפס תקנ"ד.

ירך אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים אברהם אישטרושה משירון. תשר' משנת תקנ"ג. בספר גם קונט' שמות גיטין מר' דינאל אישטרושה.

ירך יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב ארגואיטי, דיין ומו"צ איסטנבול. נדפס ת"ש. נפטר תש"ד.

יש מאין שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליהו יאלוז, ראב"ד בטבריה. נדפס תרס"ט. חיבר גם: הלכות אישות.

יש שכר על התורה ושו"ת. ר' יששכר זאב בן צבי, ר"מ בישיבת עץ חיים ורב שכונה בירושלים. נדפס תשי"ב.

ישא אי"ש שו"ת. ר' יעקב שאול אלישר רב ראשי לעדת הספרדים בירושלים. נדפס תרנ"ו. נפטר תרס"ח. חיבר גם: עולת אי"ש, ועוד.

ישא ברכה על רי"י. ר' יהודה שמואל אשכנזי, מחכמי טבריה ואח"כ בליוורנו. נדפס תקפ"ב.

ישב מצרף אסיפת דינים בענין נשואי תערובת. ר' מרדכי יהודה ליב וינקלר אב"ד ברעזאווה-הונגריה ואח"כ אב"ד ור"מ מאד. נדפס תר"ס. נפטר תרצ"ב. (קונט' זה נדפס גם בספרו של המחבר לבושי מרדכי ח"ב אבה"ע סי' ל"ח). וראה גם: וכתורה הזאת.

ישועות דוד על חו"מ ר' יהושע דוד פוברסקי, ר"מ בבני ברק. נדפס תרצ"ג.

ישועות חיים חי' הלכות ביו"ד. ר' חיים ישעי' הכהן הלבנסבערג, רב בוויטקי. נדפס תרמ"ה. נפטר בירושלים תר"ע. חיבר גם: מסגרת השולחן על קצש"ע, ועוד ספרים רבים.

ישועות חכמה דיני או"ח - הוספות לקצור שו"ע מהנ"ל.

ישועות יעקב חי' על שו"ע. ר' יעקב משולם אירנשטיין, אב"ד לבוב. נפטר תקצ"ט.

ישועות יעקב שו"ת להנ"ל.

ישועות יעקב אחרון חי' בהלכות קדושין ושו"ת. ר' יעקב צבי בורנשטיין מורשה. נדפס תרס"א.

ישועות ישראל על שו"ע חו"מ. ר' ישראל יהושע טרונק, אב"ד קוטנא. חי תקפ"א-תרנ"ב. חיבר גם: יבין דעת. ישועות מלכו.

ישועות מלכו על הרמב"ם ושו"ת. להנ"ל.

ישועת משה שו"ת ובירורי הלכות. ר' יהושע משה אהרנסון, מרבני פ"ת. מלפנים אב"ד סאניק-פולין. נדפס תשכ"ח.

ישיב משה שו"ת. ר' משה שתרנן, רב ראשי בתוניס. נדפס תרפ"ד.

ישיביל עברי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עובדיה הדאיייה, מרבני ירושלים. נדפס תרצ"א. חיבר גם: עבד המלך.

ר' ישכר דוב ראה: שו"ת ריב"ן.

ישמח לב שו"ת. ר' שלום משה חי גאגין, רב בירושלים. נדפס תרל"ח. נפטר תרמ"ג. נלוו אליו "מילי דאבות" - חד"ת מאביו ר' חיים אברהם גאגין.

ישמח לב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים מנחם פראנג'י, מרבני קושטא. נדפס תרכ"ח. חיבר גם: מטה לחם.

ישמח לבב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ישועה שמשון חיים עובדיה, מרבני צפ"ו. נפטר תשי"ב. חיבר גם: תורה וחיים.

ישמח משה (אשכנזי). ראה: קונטרס ישמח משה.

הישר (ר"ת). ראה: ספר הישר.

ר' ישראל הכהן ראה: שו"ת מהר"י הכהן.

ישראל והומנים על ענייני זמני היום והלילה. ר' ישראל דוד הארפענס, ברוקלין. נדפס תשמ"ג. חיבר גם: ויברך דוד. פרי עץ הדר ועוד.

ר' ישראל יעקב אלגאזי ראה: שו"ת מהר"י אלגאזי.

ר' ישראל יעקב יעבץ ראה: תשובות מהר"ש.

כור המבחן שו"ת בדיני מליחה ותערובות. ר' מאיר יהושע ראזנברג. (סעאני תרפ"ט-תרצ"ז).
כורת הברית על הל' מילה. ר' אליהו פוסק. אב"ד זריזוקא.
נדפס תרג"ג. חיבר גם: האזלא גרש. דברי חכמים וחידותם. מור ואהלות. מרכה תורה. עץ השדה. מנחת אליהו.
כח מעשיו הגדל לעמו דרשות וחיודשי ש"ס, עם שו"ת "בן מכבר אב". ר' מסעוד אלחדאר. נדפס תרס"ו. נפטר בירושלים תרפ"ז.

כח שור שו"ת. ר' יצחק שור, אב"ד גוואזריץ. נפטר תקל"ו.
כחא דהיתרא שו"ת בענייני קידושין. ר' יהושע יהודה אליקים גולדברג. ראב"ד לאגודת חובבי תורה בברוקלין. נולד בליטא בשנת תרט"ו. היגר לארה"ב בשנת תרמ"ח.
ככר לארץ על מסכתות קטנות. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חי"ד א). מחכמי ירובני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף, חיים שאל, יוסף אומץ.
כל בו דינים ומנהגים וסדרי תפלה תקנות וגזרות הקדמונים, לפוסק קדמון בזמן הטור. ראה ש"ג.
כל בו על אבלות ר' יקותיאל יהודה גרינוואלד, רב ואב"ד בקאלאמבוס אהיאי. נדפס תש"ז. חיבר גם: אח לצרה.
כלי שרת שו"ת. ר' אברהם אבא רעזניק, אב"ד גריעווא ופילוויזשיק. נדפס תרפ"ו. נספה בשואה.
כלילות שמואל דינים בסדר א"ב. ר' שמואל אביגדור תוספאה, אב"ד קרלין. נדפס (בספר שאילות שמואל, להמחבר) תר"ח. חיבר גם: מנחת בכורים על התוספתא.
כלילת יופי על כללי ספיקות. ר' אברהם יצחק איש לונטשיץ. נדפס תקע"ג.

כללי מקואות ר' רוב צבי ב"ר מאיר מוילנא. נפטר תשי"א.
כנסת אברהם יואל לקט חדרות, נדפס בספר עץ חיים (ראה ערך). ר' אברהם יואל אבלעסאן. שימש ברבנות בסטאטיוסק, טורוב ואודסה. עורך "כנסת חכמי ישראל". נפטר תרס"ג.
חיבר גם: שרשרות החושן.
כנסת הגדולה על טור וב"י. ר' חיים בנבנשתי, רב בקושטא בזמן רבו המהרי"ט. אח"כ רב באזמיר. נפטר תל"ג. חיבר גם: בעי חיי. דינא דחיי. חמרא וחיי.

כנסת חכמי ישראל מאסף תורני בעריכת ר' אברהם יואל אבלסון, רב ומר"צ באודסה. הופיע בשנים תרנ"ב-תר"ס באודסה, ואח"כ בפיעטרקוב ובירידיטשב.

כנסת חכמים כתב עת תורני בעריכת ר' אלימלך פרידלנדר. הופיע בשנת תרס"ד בבארגפרונד-הונגריה.
כנסת יחזקאל קובץ זכרון לר' יחזקאל סרנא. ראש ישיבת חברון, י"ל ע"י חניכי ישיבת חברון ב"ב תשל"א.
כנסת יחזקאל שו"ת. ר' יחזקאל קצנלבוויג, רב ואב"ד באה"ו. נדפס תצ"ב.

כנסת ישראל ירחון לחידושי תורה בענייני הלכה בעריכת ר' משה קרליץ (אחיו של ה"חזון איש"). הופיע בשנים תר"צ-תרצ"ה בוילנה ביזמת תלמידי ישיבת "כנסת ישראל".

כנסת ישראל שו"ת ג"ח. ר' ישראל בר' יוסף ששון. ליוורנו תרט"ז.

ר' ישראל מברונא ראה: שו"ת מהר"י ברונא.
ישרי לב פסקים וכללים בסדר א"ב. ר' חיים דוד חזן, רב באזמיר וראש"ל"צ בירושלים. בן בעל החקרי לב. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: נדיב לב ועוד.
ישרש יעקב על מס' יבמות. ר' שלמה דרימער, אב"ד סקאלא. נפטר תרל"ג. חיבר גם: בית שלמה.
יתר הבז חי' ש"ס ורמב"ם. ר' נהוראי גרמון, מתוניס. נפטר תקמ"ג.

כ

כבוד חופה (ייטליס). ראה: טעם המלך.
כבוד יום טוב על הרמב"ם, ובסופו "כד קדש" מכן המחבר (ע"ע). ר' יום טוב דאגון, דיין באזמיר, ואח"כ אב"ד הספרדים וראש"ל"צ בירושלים. נפטר תקפ"ג.
כבוד יעקב י"ח שו"ת בענין מאבד עצמו לדעת. בין המשיבים: ר' חיים בלייר, ר' יוסף נסים בורלא. ר' אליהו אבולעפיא. ר' אברהם פאלג'י. אזמיר תרנ"ב. וראה גם: אתם קשות.
כבוד מלכים בענין שריפת בגדים בהלולא דרשב"י. ר' שמואל העליר, אב"ד צפת. נדפס תרל"ד.
כד הקמח שו"ת. ר' דוד שלמה אייבעשיץ, אב"ד ביזינוף וסאראקא. עלה לא"י תרס"ט. נפטר תקע"ו. חיבר גם: לבושי שרד. אשד הנחלים. נאות דשא.
כה תברכו בדיני כהנים ונ"ב. ר' חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי, מרבני אזמיר, נפטר תרמ"ה.
כהונת עולם שו"ת. ר' משה הכהן. מרבני קושטאנדינא. תשו' משנת תצ"ד.

כהנא מסייע כהנא שו"ת. ר' צבי זאב קליין, רב בברלין. נדפס תרצ"ח.

כוכב השחר דרוש ושו"ת. ר' חיים רבינוביץ מבוקרשט. נדפס תר"צ.

כוכב מיעקב חי' ש"ס ושו"ת (נדפס בספר ירך יעקב, מהמחבר). ר' יעקב פיתוסי, מטוניס. עלה לא"י. נפטר תקע"ב.

כוכב מיעקב בהלכות דם ומליחה. ר' דובער עליאש, אב"ד קאזולא, קאמעניץ ופאראלסק. בסוף הספר תשו' משנת תרי"ד מר' אברהם תאומים בעל "חסד לאברהם" אל המחבר.

כוכב מיעקב שו"ת. ר' יעקב וויידנפלד, אב"ד הרומליב, אביו של הרב מטשעביץ. נפטר תרנ"ד.

כוכב מיעקב שו"ת (נדפס בספר "כנפי יונה" לר' יונה מרדכי זלוטניק). ר' יצחק יעקב אשכנזי. (פלוצק תרצ"ו).

כוכבא רשביט חי' ש"ס ובסופו מעט שו"ת. ר' אליהו וינטורה, מו"ץ בוירדיין. נדפס תקנ"ט.

כוכבי יצחק שו"ת. ר' יצחק שטרנהל, רב קהילה בבולטימור-ארה"ב. מלפנים ראש ישיבה במונקטש ואב"ד זלצבורג. ח"ג נדפס תש"מ.

כור הבחינה [ונקרא גם משכן שילה] שו"ת ודרשות. ר' יוסף שמואל לנדא, אב"ד בקעמפנא. נפטר תקצ"ג.

ר' אברהם בר' מרדכי אנקאווה. נדפס תר"ל.

כרם פתחיה באורים במאמרי חז"ל. ר' פתחיה מנקין. ירושלים תרצ"א-תש"ה.

כרם צבי שו"ת. ר' שמואל אלימלך טוירק, רב בניו יורק. נדפס תשל"ג.

כרם ציון מאסף על המצוות התלויות בארץ, לחז"ר ושיבת מדרש בני ציון, כנשיאות ר' צבי פסח פראנק רב ואב"ד ירושלים, בעריכת ר' יצחק רוזינטל. ח"א נדפס תרצ"ב.

כרם שלמה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלמה אמארייליוו, מרבני שאלוניקי. נדפס תע"ט. נפטר תפ"א. וראה גם: עוללות הכרם.

כרם שלמה חי' הלכות פסח ושו"ת. ר' שלמה אהרן זעליג, אב"ד קארני. נדפס תר"א.

כרם שלמה חי' על שו"ע. ר' שלמה האס, אב"ד ור"מ דרעזניץ. נדפס תר"ה.

כרם שלמה שו"ת או"ח. ר' שלמה נתן קוטלר. רב בלוקניק. נדפס תרצ"ו.

כרם שלמה (קצין). ראה: **פרי צדיק**.

כרם שלמה וגדולי צבי בהל' ציצית וקצת שו"ת. ר' צבי הלוי הורביץ, רב בבריסק וזאלקווא. נדפס תרכ"ט. חיבר גם: לקוטי צבי. מקנה וקנין.

כרתי ופלתי על יו"ד. ר' יהונתן אייבשיץ, אב"ד מיץ, ואח"כ אב"ד אה"ו. נפטר תקכ"ד. חיבר גם: אורים ותומים. בני אהובה.

כתב סופר שו"ת וחרושים. ר' אברהם שמואל בנימין סופר, בנו, תלמידו וממלא מקומו של בעל ה"חתם סופר", נפטר בפרשבורג תרל"ב.

כתבי אחים חי' ושו"ת. ר' ברוך מרדכי רגוזניצקי. (נדפס תרצ"ד).

כתבי אש ג' קונטרסי חילופי מכתבים בהלכה (נדפסו בספרי גפי אש, להמחבר). ר' אברהם שטערן, דיין בבאנוזאמסקי. נדפס תרפ"ו-תרצ"א. חיבר גם: מסדר חילוקים ושיטות.

כתוב לחיים על תמונת האותיות. ר' אברהם חיים ממינסק. נדפס תרי"ח.

כתובה ראה: ספר כתובה.

כתונת יוסף דינים בחר"מ בסדר א"ב. ר' יוסף בירדוגו, רב ומו"צ במקנאס-מרוקו. נפטר תרט"ו. חיבר גם: דברי יוסף.

כתונת יוסף שו"ת או"ח יו"ד ואבה"ע וחי' על הרמב"ם. ר' יוסף יצחק מונטיקין (שאלוניקי תקכ"ג).

כתונת פסים על מו"ק, יבמות וג' בבות. ר' יעקב מאיר פאדווא, אב"ד בריסק. נדפס תר"ו. חיבר גם: נחלי מים. עין מים. שו"ת מהר"ם פאדווא. מקור מים חיים.

כתר היהודי חי' ש"ס ושו"ע חר"מ ואבה"ע. ר' יעקב יצחק [היהודי הק'] מפרשיסחא, בראש הספר תשו' על עגונה מהמ"ל ר' ארי' מרדכי ראבינוביץ, אב"ד קארוב ובני ברק בהסכמת הגר"א קלאצקין. נדפס תרפ"ט.

כתר המלך על הרמב"ם. ר' כהריאל אהרן נאטאן. (ורשא תרנ"ז).

כנסת ישראל ירחון תורני למאמרי הלכה ומוסר. י"ל ביזמת תלמיד ישיבת כנסת ישראל בראשות ר' אברהם גרודזנסקי. הופיע בשנים תרצ"ח-ת"ס בסלובודקא-וויליאמפולה, ומתמוז תש"א בירושלים בעריכת הרב אליעזר גולדשמידט, עד תש"ד.

כנסת מרדכי חי' ש"ס ובסופו שו"ת אחת. ר' מרדכי לוריא מטבריה. (נדפס תרנ"ג).

כנף רגנה שו"ת או"ח ויו"ד. ר' נתן נטע לנדא, דומ"ץ בבארטפעלד, ראב"ד באושפיצין. נדפס תרמ"ו. חיבר גם: לבנון נטע. עורה שחר.

כנפי יונה חי' דינים על יו"ד. ר' יונה לנדסופר, רב בפראג. נפטר תע"ג. חיבר גם: בני יונה. מעיל צדקה.

כנפי יונה שו"ת. ר' אליהו יונה סג"ל פרסקי מאסמינא. הובא לדפוס ע"י אחי המחבר תרל"ו. חיבר גם: יד אליהו.

כנפי שחר שו"ת וסוגיות בש"ס ובפוסקים. ר' דב בער אייזנשטאט, אב"ד ליסקבא, קנישין, ולאכאוויטש (משנת תרל"ה). נולד תרי"א בשצוצין (ווילנא).

כסא אליהו חי' דינים על שו"ע. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל המשאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ נא אמון-מצרים. נפטר תקמ"ד. חיבר גם: אדרת אליהו. קול אליהו. מחנה ישראל. עוגת אליהו.

כסא דהרסנא (ר' שאלו) ראה: **בשמים ראש**.

כסא שלמה שו"ת. ר' רפאל שלמה לאניאדו, רב בארם צובא. נפטר תקנ"ד. חיבר גם: בית דינו של שלמה.

כסאות למשפט הלכות פסוקות. ר' בן ציון אלקלעי. נדפס תרס"ג.

כסף צרוף ר' משה ליב ליטש, מו"ץ בפרעסבורג. נפטר תרל"ז. חיבר גם: אמרות טהורות. שערי אמת ובית אריה.

כף החיים על שו"ע או"ח ויו"ד. ר' יעקב חיים סופר, מחכמי ירושלים. נדפס תרפ"ט. נפטר תרצ"ט. חיבר גם: חיים עד עולם.

כפות תמרים (בן חביב). ראה: **שמות בארץ**.

כפי אהרן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן עזריאל, רב בירושלים. נפטר תרל"ט. חיבר גם: און אהרן.

כפי אהרן שו"ת ודרשות. ר' אהרן עפשטיין, דומ"ץ בפראג. נדפס תרצ"ג.

כפתור ופרח (בייראק). ראה: **מגורת בצלאל**.

כפתור ופרח דיני מצוות התלויות בארץ. רבינו אשתורי הפרחי, תלמיד הרא"ש. עלה לא"י ה"א ע"ב.

כרך של רומי שו"ת. ר' ישראל משה חזן, בתר"ב נתמנה לב"ד הגדול שבירושלים, ואח"כ נתקבל לרב ברומי, קורפו ונא אמן. נפטר תרכ"ה. חיבר גם: קדושת יו"ט.

כרם אפרים שו"ת. ר' אלטר משה אליהו שטיינגליטץ מראזוואדאו וטארנאו. נדפס תרצ"ו. חיבר גם: צל"ח החדש.

כרם חמר חי' ש"ס והלכות אבה"ע וחז"מ. ר' שלמה פריידעש, רב בליארי. נדפס תרכ"ז.

כרם חמר שו"ת עם ספר התקנות לחכמי קסטיליה וטולטולה.

פאניול, ראשל"צ בירושלים. גרפס תרנ"ז.

לב נשבר תשובות על השגות לספרו של המחבר "פני יצחק".
ר' יצחק אבולעפיא, רב בדמשק, צפת וטבריה. גרפס תרל"ח.
לב שלמה שו"ת וזכרון דינים בסדר א"ב. ר' שלמה בר בנימין הלוי. אב"ד איזמיר. נפטר תנ"ז.

לב שלמה שו"ת. ר' שלמה חעלמא, אב"ד חעלם, זמושט ולבוב. נפטר תקמ"א. נודע בחיבורו מרכבת המשנה על הרמב"ם. חיבר גם: שלחן עצי שטים.

לב שמח על ספר המצות להרמב"ם ושו"ת ר"ח שו"ע. ר' אברהם אליגרי ר"מ בקושטא, בעל לב שמח על ספר המצות להרמב"ם. נפטר תי"ב.

לכב דוד על הרמב"ם. ר' דוד מועטי. גרפס בליוורנו תר"כ. חיבר גם: אשר לדוד. צוף דבש, ועוד.

לבוש הלכות בסדר השו"ע. ר' מרדכי יפה אב"ד פוזנא ועוד, תלמיד הרמ"א ומהרש"ל. נפטר שע"ב.

לבוש ישע שו"ת וחיזוי מסכתות. ר' ישעיהו אפשטיין רב בקהילות מינסק, קאידנוב, ביליסטוק ועוד. נפטר בירושלים תרע"ה.

לבוש מרדכי שו"ת. ר' משה מרדכי עפשטיין, אב"ד ור"מ בסלבודקה, ור"מ רשיבת חברון בירושלים. נפטר תרצ"ד.

לבושי יום טוב שו"ת. ר' חנניה יום טוב ליפא טיטלבוים, ניו יורק. גרפס תש"ל.

לבושי מכלול שו"ת. ר' יחיאל מיכל היבנר, אב"ד ניזונב. גרפס תרס"ה. חיבר גם: משכנות הרועים. שו"ת הר"ר. נחלה לישראל. מיכלא דאטוואת, ועוד.

לבושי מרדכי שו"ת ר"ח שו"ע. ר' מרדכי ליב וינקלער אב"ד מאר. גרפס תרע"ג.

לבושי שרד על יו"ד. ר' דוד שלמה אייבשיץ אב"ד ביוזנוף וסראקא. עלה לא"י תקס"ט. נפטר תקע"ו. חיבר גם: אשר הנחלים. נאות דשא. כד הקמח.

לבנון נטע הל' גדה ומקואות. ר' נתן נטע לאנדא דומ"ץ בבארטפעלד ואב"ד אושפיץ. גרפס תרס"א. חיבר גם: כנף רננה. עורה שחר, ועוד.

לכני מנשה שו"ת (גרפס עם "גבול מנשה" להמחבר). ר' מנשה גרוסברג מטרעסטינא (ע"י ביאליסטוק). מו"ל כמה ראשונים מכ". חבר ביהמ"ד בראמסגייט. גרפס תרנ"ט. חיבר גם: אלפי מנשה. דגל מנשה. ראש מנשה. שבט מנשה. **לדובר מישורים** שו"ת ודרשות. ר' יהודה משה קרמר מווארקלאן. גרפס תרס"א.

לדוד אמת קצור ספר אמת ליעקב על הל' קרה"ת. ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (חיד"א), מרבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. יוסף אומץ.

לדוד צבי ספר יובל לר' דוד צבי הופמן. ובו שו"ת אחת מר' סיני שיפר, ומראה מקום לאיסור גילוי ראש באשה. ברלין תרע"ד.

להבדיל בין הטמא ובין הטהור קונט' בענין איסור תפלה בביהכ"נ שתחתיו קברים. ר' מרדכי צבי שווארץ. סעאיני תרפ"ח. (הקונט' נכתב נגד קונט' טהרת הקודש, ע"ע).

כתר כהונה קונט' שו"ת בענייני קדושת כהונה (גרפס בספר פרחי כהונה). ר' דוד צבי קאטצבורג, מו"צ בוויטצען. עורך "תל תלפיות". נפטר תרצ"ז.

כתר כהונה שו"ת או"ח ויו"ד. ר' יצחק אברהם אבלי כץ, אב"ד פינטשוב. גרפס תקס"ה.

כתר כהונה על הל' נ"כ. ר' דב בער ריפמאן מוילנא. גרפס תרל"ו. חיבר גם: שלחן הקריאה.

כתר ראש מנהגי הגר"א ור"ח מואלאזין. ר' אשר הכהן, אב"ד טיקטין ושערשאב, תלמיד הגר"ח מואלאזין. גרפס תקע"ט.

כתר שם טוב טעמי המנהגים. ר' שם טוב גאגין, אב"ד ומו"צ קהילת הספרדים באנגליה. גרפס תרצ"ד.

כתר תורה ירחון חז"ת בהלכה, אגדה ושו"ת. י"ל תר"צ-תרצ"ט בסטובניץ, ע"י ישיבת כתר תורה.

ל

לא תענה על רב שו"ת בענין מינוי פרנסים. ר' זאב רב אלטר הלוי מאיר. נולד תרנ"א בגליציה. נפטר תשכ"ז בת"א.

לאברהם למקנה (רייזח). ראה: ויען אברהם.

לב אברהם שו"ת ר"ח שו"ע. ר' אברהם וויינפעלד, רב במאנסי-ארה"ב. גרפס תשל"ו.

לב איברא מאמרי וברורי הלכה בשאלות הזמן. ר' יוסף אליהו הענקין, רב בכמה קהילות ברוסיה וניו יורק, נפטר תשל"ג. חיבר גם: פירושי איברא. תשובות איברא ועוד.

לב אליהו שו"ת וחדושים. ר' אליהו ליב הלוי איטינגא. נולד תר"ו בוויטבסק. נפטר תרס"ח בקובליץ.

לב אריה שו"ת. ר' אריה ליב גרוסנס, חבר בד"צ לונדון. ח"א גרפס תשי"ח.

לב אריה שו"ת או"ח ויו"ד. ר' דב אריה הלוי קליג (גרפס תר"צ).

לב דוד מסור והנהגות. עם "ברית עולם" - הגהות על ספר חסידים. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מחכמי ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: חיים שאל. ברכי יוסף.

לב חיים על הב"ש והח"מ. ר' חיים ביטון, אב"ד ור"מ מלייליא-מרוקו. בסוף ימיו עלה לא"י. נפטר תשל"ה.

לב חיים שו"ת או"ח. ר' חיים פאלאג, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחבוריו: גנוי חיים. החפץ חיים. חיי וחמרא.

לב יהודה שו"ת ודרשות. ר' יהודה ליב צירלסון אב"ד קעשינוב. גרפס תרצ"ו. חיבר גם: גבול יהודה. מערכי לב. עצי הלבנון.

לב ים שו"ת או"ח ויו"ד וחומ"מ. ר' יחיאל מיכל ברקמאן אב"ד דאריחאוו. גרפס תרנ"ח.

לב מבין שו"ת יו"ד אבה"ע וחומ"מ. ר' מימון בירדוגו (הרב המבין), רב ומו"צ מקנס-מרוקו. בנו של ר' רפאל בירדוגו "המלאך רפאל". נפטר תקפ"ד. חיבר גם: פני מבין.

לב מבין ח' על הרמב"ם ושו"ת. ר' בכור יצחק נאבארו, מרבני איזמיר. גרפס תקע"ז.

לב מרפא ח' דינים בסדר א"ב, שו"ת ודרשות. ר' רפאל מאיר

נרפס תרצ"ז. חיבר גם: ויאסוף שלמה. ויחל שלמה.

לכל חפץ נוסחאות שטרות, תנאים, כתובות וגויטן. ר' אליעזר מילי. (ויניציא ש"ב).

לכל עמי ב"ח. בח"א כמה שו"ת. ר' אהרן יעקב סינגר מליטא, רב בלונדון. (נרפס תרצ"ט).

למה תתראו אודות מותרות. ר' שלום פרידמן, מב"ב. נרפס תשכ"ז. חיבר גם: שערי שלום, ועוד.

למוד ערוך פי' מלות ועניינים שבערוך על סדר הש"ס. ובו שו"ת מאבי המחבר. ר' שלמה בר' יצחק דוב הלוי במברגר. נפטר תרע"ח.

למטה יהודה חי' ש"ס ושו"ת. ר' דוד אברהם קמפנר מביאליסטוק. נרפס תרנ"ב.

לפלגות ראובן הדורנים לש"ס וקצת שו"ת. ר' זליג ראובן בנגיס. אב"ד באדקי וראב"ד העדה החרדית בירושלים. נפטר תשי"ג.

לקוטי רבש שו"ת בענייני שו"ב. ר' דוד בכרך שו"ב. נולד תרכ"ג ברוסיא. נפטר תש"ז באר"ב.

לקוטי הלכות להל' דם ביצים, תולעים, בב"ח ותערובות, ונדה. ר' יו"ט נעטיל בראנשפיגל מלאדז. נרפס תרס"ד.

לקוטי הפרס פסקי דינים ושו"ת מרבינו שלמה יצחקי (רש"י). נפטר ד"א תתס"ה. נרפס בראשונה ביניציא רע"ט.

לקוטי זמרא אוסף שו"ת מהב"י, ר"מ אלשיך, ועוד.

לקוטי חבר בן חיים חרושים שונים. י"א חלקים. ר' חזקיה פייבל פליט, אב"ד שוראן. תלמיד מובהק של החת"ס. נרפס תרל"א-תרנ"ג. נפטר תרנ"ד.

לקוטי מהרא"ל חי' הלכות ושו"ת. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אנוב. נפטר תקצ"ג. מדיבוריו: גט מקושר, גרש ירחים. טיב חליצה. משיבת נפש, ועוד רבים.

לקוטי מהרי"ח הנהגות היום והמועדים. ר' ישראל חיים פרידמן אב"ד ראחוב. חי"א נרפס תר"ס.

לקוטי צבי שו"ת וחי' הלכה. ר' צבי הירש הורביץ, רב בברייסק וחאלקאוו. נרפס תרכ"ב. חיבר גם: כרם שלמה וגדולי צבי. מקנה וקנין.

לקוטי צבי על או"ח. ר' צבי הירש גרודונסקי, אב"ד אמאחא נעב-ארה"ב. נרפס תרע"ו. חיבר גם: מקוה ישראל. מקראי קודש.

לקוטי שושנים על הפמ"ג. ר' אהרן הכהן כ"ץ, מזליטין. נרפס תרע"ד.

לקוטי שלמה חי' ש"ס, רמב"ם ושו"ע. ר' שלמה הכהן קליין, דומ"ץ בפאקש, אב"ד זענטא. נרפס תרנ"ד.

לקוטים חרשים עה"ת ומעט שו"ת קצרות. ר' יחיאל משה, אב"ד ידימאוו. נרפס בורשא תרנ"ט. ומחדש בת"א תשכ"ה. חיבר גם: משענת משה.

לקח טוב ראה: ערות ביהוסף.

לקט הקמח לקוטים על שו"ע. ר' משה חאגיו, בנו של בעל הלכות קטנות, גיסו של הפר"ח. נולד בירושלים תל"ב. נרפס תנ"ז-תע"ה. חיבר גם: שתי הלחם, ועוד ספרי מוסר וכתבים נגד השכתאים.

להורות נתן שו"ת. ר' נתן גשטטר, רב בב"ב. חי"ה נרפס תשמ"ו.

ל"ו שערים הל' טריפות הריאה, מרבינו אלעזר מגרמזיא בעל ה"רוקח". י"ל ע"י ר' זאב בידנוביץ.

ל"ו שערים הל' איסור והיתר, מרבינו ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן נפטר ר"ב. י"ל ע"י הנ"ל.

לוחות העדות בדיני עדות. ר' עוזר אצומיר, קאמניץ. נרפס תרכ"ה. נלוה לו: "נחלת אבות" חידושים מזקנו ר' ישראל איסר בעל שער משפט.

ר' לוי בן חביב ראה: שו"ת מהרלב"ח.

לחיים בירושלים חי' על הירושלמי. ר' חיים פאלאג'י. רב באומיר. נבד בל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. בין ספריו: החפץ חיים. חקקי לב. גנוי חיים.

לחם הפנים על יו"ד והוא ח"ב מ"מגן אברהם" על התוספתא. ר' משה יקותיאל קויפמן כ"ץ, אב"ד קוטנא. חתן בעל מגן אברהם. בסופו תשר' בענין גט מרב א' ותשר' ע"ז מהמג"א. נדפ' תע"ז. נפטר תצ"א. חיבר גם: חקי דרך. חקי משפט. מאכלת אברהם.

לחם ושמלה הל' נדה ומקואות. ר' שלמה גאנצפריד, רב באונגוואר. נרפס תרכ"א. נודע בחיבורו: קצור שו"ע. חיבר גם: אהלי שם. קסת הסופר. תורת זבח.

לחם יהודה (עייאש). ראה: בני יהודה.

לחם מצה שו"ת. ר' מרדכי צבי הלוי הורביץ, לודז' תרע"א.

לחם משנה על הרמב"ם. ר' אברהם די בוטון, מרבני שאלוניקי. תלמיד מהרש"ם. נפטר שמ"ח. חיבר גם: לחם רב.

לחם סתרים על מס' ע"ז וקצת שו"ת. ר' שלמה אלגאזי, מחכמי איזמיר. משנת תל"ג אב"ד בירושלים. נפטר תמ"ג. חיבר י"ד ספרים, ביניהם: יבין שמועה. הליכות אליהו.

לחם רב שו"ת. ר' אברהם די בוטון, מרבני שאלוניקי, תלמיד מהרש"ם. נפטר שמ"ח. נודע בחיבורו: לחם משנה על הרמב"ם.

לחם שלמה קנינים, גטין, ושמות. ר' שלמה ב"ר רפאל משה די בולה. מוכא מתשובותיו בבאר מים חיים (מוציא), נפטר תקמ"ו.

לחם שלמה שו"ת אר"ח יו"ד ואבה"ע. ר' שלמה זלמן אהרנרייך, אב"ד שאמלוי, מו"ל ספר ראב"ן עם הגהותיו. נרפס תרפ"ד. נספה בשואה.

לחם שערים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יחיאל מיכל, אב"ד טרעסטינא. נרפס תרס"ח.

לחמי תורה (ח"ב מס' תולדות שלמים) שו"ת. ר' ישעי' באסאן אב"ד פאדובה, רבו של בעל מסילת ישרים. נפטר תצ"ט.

לחקרי הלכות ב"ח, ביירוים בחו"מ. ר' חיים העליר. רב ור"מ בני יורק. תרגם מחדש את ס' המצות להרמב"ם. נרפס תרפ"ד-תרצ"ב.

ליצחק ריח שו"ת וחי' הלכה. ר' יצחק אבן דנאן, מרבני פאס. נפטר תר"ס.

לף שלמה שו"ת. ר' שלמה הכהן סקילי, רב במאזאגאן ודברו.

דרישת ציון. חיבר גם: אבן בוחן.

מאזנים לתורה לקוטי הלכות. ר' צבי אלימלך שפירא, אבד"ק בלאזוב. ובו גם שו"ת יוסף לקח מר' אברהם תאומים. י"ל בלבוש תרנ"ו ע"י ר' דוד תאומים, רב במונקטש.

ר' מאיר אבואלעפיא ראה: שו"ת רמ"ה.

ר' מאיר גאויזון ראה: שו"ת מהר"ם גאויזון.

ר' מאיר די בוטון ראה: שו"ת מהר"ם די בוטון.

ר' מאיר מלובלין ראה: שו"ת מהר"ם מלובלין.

ר' מאיר מפאדווא ראה: שו"ת מהר"ם פאדווא.

ר' מאיר מרוטנבורג ראה: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

מאיר נתיבים שו"ת וחדושים. ר' מאיר מרגליות, רב באוסטרצה, לבוב, ובראד. נפטר תק"נ.

מאיר עיני חכמים סוגיות ושו"ת (במהדורת), רובו בענייני קדשים. ר' מאיר יחיאל הלוי, אב"ד וארמו"ר באוסטראוצא. נפטר תרפ"ח.

מאיר עינים הל' אירוסין ונשואין. ר' משה ב"ר מאיר הכהן רפפורט, מו"צ באסאן. נדפס תרכ"ב.

ר' מאיר צבי וויטמאיר ראה: שו"ת רמ"ץ.

מאירי הלכה ח' הלכות ומעט שו"ת. ר' מאיר מן. (ירושלים תרנ"ו).

מאירת עינים על בדיקת הריאה. ר' מרדכי זאב איטינגא (ראה: מאמר מרדכי) וגיסו ר' יוסף שאול (ראה: שואל ומשיב).

מאירת עינים (פלק). ראה: סמ"ע.

מאירת עינים ח' ש"ס ושו"ת. ר' יחיאל מיכל טריבוק, ר"מ קאמניץ פאדולסק. נדפס תרע"ה.

מאכלת אברהם באור שחיטות וכדיקות למהר"י וייל. ר' אברהם ב"ר משה יקותיאל קויפמאן כ"ץ. אב"ד קוטנא. חתן בעל המגן אברהם. נדפס תמ"ה. נפטר תצ"א. חיבר גם: לחם הפנים. חקי דרך. חקי משפט.

מאמר המלך ח' על הרמב"ם ועוד (ותשו' ר' חיים מודעי). ר' רפאל אברהם מצליח, ראש רבני ירושלים. נפטר תקל"ד.

מאמר המלך (ישראל). ראה: בית אברהם.

מאמר מרדכי חידושי סוגיות ושו"ע. ר"מ קורנמעהל רב בוינא. (נדפס תרצ"ו).

מאמר מרדכי שו"ת. ר' מרדכי הלכערשטאט מהעלישוויא, אב"ד דיסלדורף. תשו' משנת תפ"ג.

מאמר מרדכי (בסאן). ראה: פני יצחק.

מאמר מרדכי על או"ח. ר' מרדכי ב"ר אברהם כרמי, מרבני קארפינטראץ, כומן החיד"א. חיבר גם: דברי מרדכי.

מאמר מרדכי על המרדכי יבמות. על הרמב"ם ועוד עניינים, כולל דיני גטין ושו"ת. ר' מרדכי ב"ר מנחם. ח"כ: מכתב שלמה - שו"ת מבני ר' שלמה (ע"ע). ח"ג: נטפל לקדש - שו"ת מר' משה רחמים ב"ר רפאל בכר (ע"ע).

מאמר מרדכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי זאב איטינגא, חברו וגיסו של ר' יוסף שאול נאטאנאן. נפטר תרכ"ג. חיבר (עם גיסו הג"ל) גם: מפרשי הים. מגן גבורים.

מאמר מרדכי - דברי יעקב מאמר מרדכי, ח' על הש"ס.

לקט עני ח' הלכות בש"ס ובשו"ע. ר' מרדכי צבי סקליאר, שו"ב בקאמיניץ. נדפס תרפ"ט.

לקט שמואל מ"מ על ש"ס, מדרשים ועוד, בסדר א"ב. ר' שמואל פייבוש כהנא. (וינציא תנ"ד).

לרצונכם תזבחוהו שו"ת בהל' שחיטה וטריפות. ר' ישראל אברהם אבא קריגער, אב"ד בקאשעדארי (ליטא). בסוף ימיו רב בבוסטון. נדפס תרס"ט. נפטר תרצ"א. חיבר גם: חינוא דחיי. קדושת בית ישראל. תענוגי ישראל.

לשר השמן שו"ת או"ח וי"ד, ולקוטי דינים בסדר א"ב. ר' שלמה רב הכהן שפירינץ מרבני פולין. נדפס תרל"ט.

לשון זהב על הש"ס ושו"ת. ר' דוד כ"ץ שף, דיין בפרנקפורט ואב"ד בלונדון. נדפס תקפ"ב.

לשון למודים על הטור. ר' ברזילי יעב"ץ, רב באזמיר. נפטר תק"ב. חיבר גם: לשון ערומים.

לשון ערומים על התורה ולשונות הרמב"ם ולשונות הרא"ם. ר' ברזילי יעב"ץ. ראה: לשון למודים.

לשכת הסופרים הגהות על שו"ע אבה"ע מבעל החת"ס ובנו בעל כתב סופר. נעתקו מכ"י ע"י אחד מתלמידי החת"ס.

מ

מאה שערים שו"ת. ר' נחמן פיסחאוויץ, אב"ד נאווא פראגע פלך חרסן. נדפס תרס"ח.

מאה שערים על הרי"ף. ר' יצחק בר אבא מרי, בעל העיטור. נפטר ר"א תתקנ"ג.

מאה שערים קובץ הלכות. רבינו יצחק בר יהודה אבן גיאת, בן הדור השני לרבנות. שימש ברכנות בעיר לוסניה, ואחר פטירתו ד"א תתמ"ט מילא הרי"ף את מקומו.

מאור דגל התורה עתון תורני. כעריכת ר' אברהם בן יחיאל אלשיך. ירושלים תרע"ג.

מאור החיים שו"ת וחדושי הלכות. ר' מאיר חיים אונגר, אב"ד לקנבך ורב ומו"צ בירושלים. נפטר תשי"ח.

מאור החשמל בענין חשמל ביו"ט ועוד ב' שאלות. ר' יהודה יודל רונברג, רב בורשא ובקנדה. מונטריאול תרפ"ג. חיבר גם: ידות נדרים. עטרת תפארת. ועוד.

מאורות נתן שו"ת ופלפולים. ר' נתן סגל גולדברג, אב"ד לימאנוב. נפטר תרס"ט.

מאורות נתן שו"ת וחדושים. ר' נתן נטע לייטער, מו"ץ בלבוש. נדפס תרצ"ו. חיבר גם: ציון לנפש חיה.

מאורות נתן שו"ת וחי' ש"ס. ר' נתן שפיגלגלאס, ראב"ד וורשא. נפטר תרל"ג.

מאורי אור חידושי הלכה ואגדה על הש"ס. ז"ח. ר' אהרן בר' אברלי וירמש. דיין במיץ. נדפס תקנ"ג-תקצ"א.

מאורי אור קצור שו"ע יו"ד. ר' יצחק אייזיק שור אב"ד בוקרעשט. נדפס תרנ"ג.

מאזנים למשפט שו"ת. ר' זלמן טורוצקין. אב"ד לוצק. נפטר תשכ"ו בירושלים.

מאזנים למשפט על חו"מ. ר' צבי הירש קאלישר, אב"ד טורן, תלמיד רעק"א ור' יעקב מליסא. נפטר תרל"ד. נודע בחיבורו

מרדכי.

מגן אבות כ"ד מאמרים על ענייני מנהגי הקהילות
בפרפרנינגן ופרובינציא. רבינו מנחם בר' שלמה לבית מאיר
(המאירי). בן דורו של הרשב"א. נפטר ה"א ע"ה. חיבר גם:
בית הבחירה. חרושי המאירי. קרית ספר.

מגן אברהם דיני גיטין. ר' אברהם מוטאל. (הובא בכנה"ג
אה"ע סי' מ"ג הגב"א אות י"א). ויש לו תשובות בתורת חיים
למהרש"ש ובבני שמואל ועוד.

מגן בערי על אורח. ר' עבדי יהיא משה. נפטר תרע"ה. חיבר
גם: דורש בערי.

מגן גבורים על אורח ר' מרדכי זאב איטינגא (ראה: מאמר
מרדכי) וגיסו ר' יוסף שאול נאטאנון. (ראה: שואל ומשיב).
מגן גבורים שו"ת אורח אורח. ר' דניאל אישטרושה. ראש
ישיבה בשלונקי בזמן ר' שמואל גאון ור' ברוך אנגיל. נפטר
ת"ד.

מגן דוד שו"ת וחי' הלכה. ר' מרדכי גיג מחכמי ורבני ארצות
המערב. (נרפס תרנ"א).

מגן האלף על הל' פסח. ר' ארי' ליב צונץ. רב בפלאצק
וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים.
משיבת נפש. שו"ת מהרא"ל, ועוד רבים.

מגן הדת חוברת הלכה ובה תשו' בענין יבמה. ר' יהודה קטן,
מג'רבה. נרפס תרפ"ה.

מגן שאול שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שאול קצינלבוין, אב"ד
שילעל-ליטא. נפטר תרע"ט.

מגן שאול שו"ת ולשונו הרמב"ם. ר' חנניה שאול, רב
בסלונקי. תשו' משנת תפ"ח.

מגני אברהם על אורח יו"ד ואבה"ע. ר"א צבי ברודנא, רב
בקופשאק וברעזין. נרפס תרפ". חיבר גם: ברכת אברהם.

מדרב מונה שו"ת ד"ח. ר' מתתיהו נסים טיריג, רב בפסארו-
איטליה. גולד תק"ה. תשו' משנת תקכ"ד. חיבר גם: שפת
אמת.

מורכי משה שו"ת. ר' משה מרדכי קליבאנוב, רב בבוסטון.
גולד במינסק. נרפס בירושלים תרצ"ב.

מדרש שם ועבר שו"ת ודרשות עם קונט' בהל' מילה. ר'
אברהם אבריל ממוהילוב, בהסכמת המלבי"ם והנצי"ב, שמש
ברבנות שנים רבות. נרפס תר"מ.

מהר"א אשכנזי ראה: שו"ת מהר"א אשכנזי.

מהר"א ששון ראה: שו"ת מהר"א ששון.

מהר"ב ראה: שו"ת מהר"ב.

מהר"ן ראה: חרושי מהר"ן.

מהר"פ ראה: שו"ת מהר"פ.

מהר"ש ראה: שו"ת מהר"ש.

מהר"ז סופר תשובות חידושים וביאורים. ר' זלמן סופר, נינו
של החת"ס. גולד בערלי תרנ"ו לאביו ר' שמעון סופר בעל
ה"תעוררות תשובה". נפטר בירושלים תשכ"ו.

מהרז"ה ראה: אור חרש.

מהר"ח אור זרוע ראה: שו"ת מהר"ח אור זרוע.

מהרש"ש ראה: שו"ת מהרש"ש.

דברי יעקב, שו"ת. ר' מרדכי יעקב פאליאצ'אק. ורשה תרנ"ה.
מאמר קרישין על ח"מ. ר' קיים קריש בר' קיים קריש. דיין
בקראטשין. נפטר תקל"ח.

מאמר ר' עקיבא על ספר בראשית. ר' עקיבא אונגר, אב"ד
סודין. נפטר תרמ"א. גלוח לספר חרושים בסוגיא דראיה
מר' ישעיה זילברשטין.

מבי"ט ראה: שו"ת מבי"ט.

מבית מאיר הדרנים ושו"ת. ר' מאיר סטאלעביץ, רב
בחסלוויץ, ואח"כ רב בירושלים. נרפס תרס"ט. נפטר תש"ח.
מבשר טוב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מאיר איזקסון, רב בכמה
קהלות באירופה ובארה"ב. נרפס תשל"ו.

מבשרי אחזה ר' יחזקאל ראטנער ממאהליב, בן בתו של בעל
משכנות יעקב. נרפס תרל"ה.

מגד שמים שו"ת. ר' יעקב שמשון שבתי מסיניגאליה, מחכמי
ורבני אנקונא. תשו' משנת תק"ע. חיבר גם: שבת של מי.
מגדים חרשים לקוטי דינים על יו"ד. ר' בנימין שמואל
זאלווינסקי, מו"צ בטעלעפין. בהסכמת ר' שלמה הכהן
מוילנא ור' משה נחום ירושלימסקי מקאמינקא. נרפס
תרס"ב.

מגדל השן שו"ת. ר' שמואל נחום הלוי גסנבוירא, אב"ד
וואהנילב, ליכטשטוב וליזנסק. תשו' משנת תר"ט.

מגדל חננאל דרושים, לקוטים ובאור לשונות הרמב"ם. ובסופו
שו"ת ברין מתנה שחזר בה בעליה. ר' חננאל חאריף.
(שאלוניקי תקע"ט).

מגדל תורה קובץ תורני, בעריכת ר' משה בנימין טומשוב.
נרפס תרפ"ה.

מגדנות אליעזר ר' חיים אליעזר שענהמאן, רב בנויטיין
דנציג. (נרפס תרפ"ח).

מגדנות נתן חי' ותשו' א'. ר' אליהו חי בורגיל בנו של ר' נתן
בורגיל בעל חק נתן על קרישים. נרפס תקל"ח.

מגיאת ההריגה שו"ת ובידורי הלכות בשאלות שנתעוררו
בתקופת השואה. ר' שמעון אפרתי, רב ומו"צ בירושלים.
מלפנים אב"ד דבגד-סרביה, ורב שארית הפליטה בורשא.
נרפס תשכ"א.

מגיד מראשית שו"ת. ר' חיים אלפנדארי, מחכמי קושטא.
נפטר תצ"ג. ובנו ר' יצחק רפאל.

מגידות שו"ת. ר' יוסף תאומים, אב"ד פפד"א ומגיד משרים
בלבוב. נפטר תקנ"ב. נודע בחיבורו פרי מגדים על אורח
ויו"ד. חיבר גם: פרת יוסף. גינת וורדים, ועוד.

מגלה עמוקות מגי חושך (אלמאליח). ראה: משפט הירושה.
מגלה עמיקתא (אלמאליח). ראה: משפט הירושה.

מגלת אסתר על ספר המצות להרמב"ם, להצילו מהשגות
הרמב"ן. ר' יצחק ליואן בר' אליעזר בר' שלמה הספרדי אבן
צור, מאנקונה. חי בשנת ש"ו (ועי' שה"ג).

מגלת ספר ביאור על הסמ"ג והרמב"ם. ר' בנימין קאזיש
מחכמי קושטא, ובסוף ימי ר' אב"ד בצפת. נפטר ת"ק לערך.

מגן אבות על ל"ט מלאכות. ר' מרדכי באנעט, אב"ד
ניקלשבורג. נפטר תקפ"ט. חיבר גם: פרשת מרדכי. באור

מהר"ם מרוטנברג ראה: שו"ת מהר"ם מרוטנברג.

מהר"ם סופר ראה: שו"ת מהר"ם סופר.

מהר"ם פאדווא ראה: שו"ת מהר"ם פאדווא.

מהר"ם שיק ראה: שו"ת מהר"ם שיק.

מהר"ן יפה ראה: שו"ת מהר"ן יפה.

מהר"ץ חיות ראה: שו"ת מהר"ץ.

מהר"ש הלוי ראה: שו"ת מהר"ש הלוי.

מהר"ש מוהליבר ראה: שו"ת מהר"ש מוהליבר.

מהר"ש מלובלין ראה: פסקי ושו"ת מהר"ש מלובלין.

מהר"ש מנוישטט ראה: הלכות ומנהגי מהר"ש.

מהר"ש ענגיל ראה: שו"ת מהר"ש ענגיל.

מהרש"א ראה: שו"ת מהרש"א.

מהרש"א"ך ראה: חרושי מהרש"א"ך.

מהרש"ג ראה: שו"ת מהרש"ג.

מהרשר"ה ראה: שו"ת מהרשר"ה.

מהרשר"ם ראה: שו"ת מהרשר"ם.

מהרש"ך ראה: שו"ת מהרש"ך.

מהרש"ך ראה: חרושי מהרש"א"ך.

מהרש"ל ראה: שו"ת מהרש"ל.

מהרש"ם ראה: שו"ת מהרש"ם.

מודעא ואונס דיני מודעא ואונס. ר' חיים שבת. ראה: שו"ת

מהרש"ש. עם ביאור מר' ירמ' ובנו ר' יואב, ראה: חן טוב.

מודעא לבית ישראל תשו' רבנים בנידון המצות הנעשות

במכונה. יו"ל ע"י ר' שלמה קלוגר. נדפס תרי"ט.

מוהר"א ראה: שו"ת וחרושי מוהר"א"ל.

מוהר"ם מרוטנבורק ראה: שו"ת מוהר"ם מרוטנבורק

האחרונים.

מועד דוד על ס' עבודת הקודש להרשב"א. ר' יצחק בונאן, רב

בתוניס. נפטר תק"פ.

מועד לכל חי על המועדים. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר.

נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גזי חיים. חיים וחסד. חקקי לב.

מוערים וזמנים ר' משה שטרנבוך, רב וראב"ד ביהמ"ס בורג,

וסגן נשיא העדה החרדית בירושלים. נדפס תשכ"ד. חיבר

גם: תשובות והנהגות. הלכות הגר"א ומנהגיו.

מוצל מאש שו"ת. ר' יעקב אלפאנדארי רב בקושטא. בן

מוהר"ח אלפאנדארי הזקן. תשו' משנת תכ"ה.

מוסדי ישעיה חי' על הש"ס ושו"ת. ר' ישעיה זעליג הלפרין,

אב"ד שטאקלישאק. נדפס תרנ"ה.

מור ואהלות שו"ת. ר' אליהו פוסק, אב"ד זריווקא. נדפס

תרמ"ו. חיבר גם: דברי חכמים וחדותם. האזלא גרש. מנחת

אליהו, ועוד.

מור וקציעה על אורח. ר' יעקב מעמדין, בן החכם צבי. חי

תנ"ז-תקל"ו. חיבר גם: שאילת יעב"ץ. אגרת בקורת.

מורה צדק על דיני בציעת הפת. ר' יעקב בר' יהודה, מ"מ

ומו"צ בשקלארי. נפטר בערך תק"ל.

מורה צדק (הכהן). ראה: חסן ישועות.

מוריה ירחון תורני לדברי הלכה ומחשבה. מכון ירושלים.

י"ל משנת תשכ"ט.

מהר"י אלגאזי ראה: שו"ת מהר"י אלגאזי.

מהר"י אלמירא ראה: שני המאורות הגדולים.

מהר"י אסאד ראה: שו"ת מהר"י אסאד.

מהר"י אשכנזי ראה: שו"ת מהר"י אשכנזי.

מהר"י באסן ראה: שו"ת מהר"י באסן.

מהר"י בי רב ראה: שו"ת מהר"י בי רב.

מהר"י ברונא ראה: שו"ת מהר"י ברונא.

מהר"י הכהן ראה: שו"ת מהר"י הכהן.

מהר"י הלוי ראה: שו"ת מהר"י הלוי.

מהר"י ווייל ראה: שו"ת מהר"י ווייל.

מהר"י וילנא הגהות לתקוני זהר עפ"י כתבי האר"י. ר' יעקב

וילנא (ירושלמי). (אורטוקוויי-טורקיה תע"ט).

מהר"י לאטאש ראה: שו"ת מהר"י לאטאש.

מהר"י (יעקב) לבית לוי ראה: שו"ת מהר"י לבית לוי.

מהר"י מינץ ראה: שו"ת מהר"י מינץ.

מהר"י קצבי ראה: שו"ת מהר"י קצבי.

מהר"י שטייף ראה: שו"ת מהר"י שטייף.

מהר"א הלוי ראה: שו"ת מהר"א הלוי.

מהר"א ציטרון ראה: חרושי מהר"א.

מהר"א ענזיל ראה: שו"ת מהר"א ענזיל.

מהר"א"ץ ראה: שו"ת מהר"א"ץ.

מהר"א"ץ ראה: שו"ת מהר"א"ץ שוסבורג.

מהריב"ל ראה: שו"ת מהריב"ל.

מהר"ט ראה: שו"ת מהר"ט.

מהר"ט צהלון ראה: שו"ת מהר"ט צהלון.

מהר"ל ראה: שו"ת מהר"ל.

מהר"ל דיסקין ראה: שו"ת מהר"ל דיסקין.

מהר"ל לא אבוש שו"ת. ר' יהודה ליבש אורנשטיין, אב"ד

פלטשן נכד בעל התבואות שור. נדפס תרל"ג.

מהר"ם פאדווא ראה: שו"ת מהר"ם פאדווא.

מהר"ף ראה: שו"ת מהר"ף.

מהר"ץ ראה: שו"ת מהר"ץ.

מהר"ק ראה: שו"ת מהר"ק.

מהריק"ש ראה: אהלי יעקב.

מהר"ש ראה: תשובות מהר"ש.

מהרלב"ח ראה: שו"ת מהרלב"ח.

מהר"ם אלשיך ראה: שו"ת מהר"ם אלשיך.

מהר"ם אלשקר ראה: שו"ת מהר"ם אלשקר.

מהר"ם בן חביב ראה: שו"ת מהר"ם בן חביב.

מהר"ם ברודא ראה: שו"ת מהר"ם ברודא.

מהר"ם בריסק ראה: שו"ת מהר"ם בריסק.

מהר"ם גאיוזון ראה: שו"ת מהר"ם גאיוזון.

מהר"ם גלאנטי ראה: שו"ת מהר"ם גלאנטי.

מהר"ם די בוטון ראה: שו"ת מהר"ם די בוטון.

מהר"ם זיסקינד ראה: שו"ת מהר"ם זיסקינד.

מהר"ם חלאווה ראה: שו"ת מהר"ם חלאווה.

מהר"ם מינץ ראה: שו"ת מהר"ם מינץ.

מהר"ם מלובלין ראה: שו"ת מהר"ם מלובלין.

מורשת משה שו"ת. ר' משה קליערס, אב"ד ור"מ טבריה. נפטר תרצ"ד.

מזבח ארמה על שו"ע וקצת שו"ת. ר' (רפאל) מיוחס בר' שמואל, אב"ד ור"מ בירושלים. נפטר תקל"א. חיבר גם: פרי הארמה.

מזבח חדש על ברור דיני חדש בזה"ז. ר' דוד אלכסנדר הלטרנט מליסא. נדפס תרי"ט. חיבר גם: תולדות נח. מזכרת קובץ תורני לזכר הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, בעריכת הרב ש. זיין וד"ר זרח ורטהייט. ירושלים תשכ"ב. **מזכרת הגטין ר' חיים דינאל שלמה פינס.** (י"ל ע"י ר' יצחק בארדה, ירושלים תרע"ג). ספרו "שם חדש", נדפס תר"נ. **מזמור לדוד על יו"ד.** ר' דוד פארדו, רב בשראי דמן בוסנא. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: מכתם לדוד. חסדי דוד על התוספתא. שושנים לדוד.

מזרח שמש מאמרי הלכה ואגדה. ר' שמעון מאיר סלומון. נדפס תרפ"ב.

מזרח שמש על שו"ע יו"ד (עד סי' ק"י) ובסופו שו"ת אחת. ר' שלום משאש, ראב"ד בקאזאבלנקא ורב ראשי בירושלים. נדפס תשכ"ב. חיבר גם: שמש ומגן. תבואות שמש. **מחברת הקודש** (ח"ב מס' אוריין תליתאי) על אבה"ע. ר' ארי' ליבוש הורביץ מבראדי. נדפס תרי"ב. חיבר גם: בית אריה. **מחולת המחנים** בענין העמדת הבימה והחופה בביהכנס"ט. ר' ישראל דוד מרגליות יפה, רב בפעוויג. תלמיד החת"ס. נפטר תרכ"ד. חיבר גם: חזון למועד. הר תבור. וראה גם: מילי דאבות.

מחזה אברהם שו"ת. ר' אברהם בר' יהודה די בוטון (ולכנו ר' יהודה). נפטר תק"ב.

מחזה אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם מנחם מנדל שטיינברג, אב"ד בראד. נדפס תרפ"ז. נפטר תרפ"ח. **מחזה אברהם קע"ב** חידות תלמודיות עם פתורנים. ר' אברהם שכטר, רב בפרומושיקה-רומניה. הובא לדפוס ע"י בנו תרפ"ג.

מחזה אליהו שו"ת. ר' פסח אליהו פאלק, ביהמ"ד לרבנים גייטסער-אנגליה. נדפס תשל"ט.

מחזור ויטרי הלכות וסדר התפלות. רבינו שמחה מויטרי, תלמיד רש"י.

מחזור רומניה סדר התפלות כמנהג קהלות רומניה (בארץ יון וטורקיה). סדרו ר' אליהו הלוי. קושטא ר"ע.

מחזיק ברכה על או"ח יו"ד. ר' חיים יוסף דוד זולאי (חיד"א), מרבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. יוסף אומץ.

מחנה אפרים שו"ת וח"י על הרמב"ם. ר' אפרים בר' אהרן נבון, רב בקושטניא. נפטר תצ"ה.

מחנה דן ח"י דינים. ר' דוד נחמיאש, רב בטאנשה שבמצרים. נדפס תרפ"ז.

מחנה חיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים סופר, אב"ד במונקאטש, ובסוף ימי כבודאפעסט באונגריין, תלמיד בעל אמרי אש. נפטר תרמ"ו. חיבר גם: קול סופר על משניות.

מחנה יהודה שו"ת. ר' יהודה גרשון פיקהאלץ, אב"ד ליסעץ ע"י סטאניסלאב. נדפס תר"מ בהסכמת ר' יוסף שאול נאטהנזאהן.

מחנה יהודה שו"ת וח"י על הרמב"ם. ר' יהודה קצין, אב"ד ארם צובה. נפטר תקמ"ד.

מחנה ישראל לקוטי דינים ושו"ת. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל משאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ נא אמן-מצרים. נפטר תקמ"ד. חיבר גם: אדרת אליהו. כסא אליהו. קול אליהו. עוגת אליהו.

מחנה ישראל שו"ת וחדושים. ר' ישראל ב"ר יוסף ניימאן, דומ"ץ קראקא. נדפס תרמ"ו.

מחנה כהונה שו"ת וח"י ש"ס. ר' חיים נחמן הכהן בושקוביץ, רב בביאלסטוק. נדפס תר"צ.

מחנה לויא באור על הל' שמחות למחר"ם מרוטנבורג. וח"י על הל' גזיר וטומאת המת. ר' יהודה בר' נתן הלוי. (ליוורנו תקע"ט).

מחצית השקל פי' על הח"מ והב"ש באבה"ע. ר' משה יאגיד מבוברקא. בהסכמת המהרש"ם והשו"מ. נדפס תרל"ג.

מחצית השקל על מגן אברהם, או"ח. ר' שמואל בר' נתן נטע הלוי מקעלין. גולד תצ"ח. נפטר תקס"ז.

מחקרי מרדכי על אבה"ע הל' קידושין. ר' מרדכי שיף. מסינסינאי (ארה"ב). נדפס תרצ"ה.

מחשבות בעצה על או"ח יו"ד ואה"ע. ר' יעקב נתן בר' יוסף, הרב מטוראו. נדפס תרס"ב.

מטה אהרן שו"ת. ר' אהרן בן חסין, ראב"ד מיגאדור-מרוקו. נפטר באר"י תשכ"ד.

מטה אפרים ח"י על הרמב"ם ושו"ת. ר' אפרים ארדוט, ראב"ד איזמיר. חי תק"ל.

מטה אפרים דינים מר"ח אלול עד אחרי סוכות. ר' אפרים זלמן מרגליות, מבראד. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: בית אפרים. טיב גיטין. ידי אפרים. ועוד.

מטה אשר שו"ת וח"י על הרמב"ם ורי"ו. ר' אשר שלם, רב בסלונקי. נדפס תק"ח.

מטה יהודה על שו"ע או"ח עם לקוטים "שבט יהודה" על הל' שמחות. ר' יהודה עייאש, מרבני ארצות המערב בעיר ארגיל. נדפס תרמ"ג. חיבר גם: בית יהודה. בני יהודה.

מטה יונתן בהל' פסח. ר"י אייבשיץ, אב"ד מיץ, ואח"כ אב"ד אה"ו. נפטר תקכ"ד. נודע בחיבוריו: אורים ותומים. כרתי ופלתי. חיבר גם: בני אדובה.

מטה יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף הלוי גזיר, אב"ד מצרים. נפטר תע"ד.

מטה לוי שמות גיטין, סדר גיטין וחליצה ושו"ת. ר' מרדכי הלוי הורוויץ, רב פפד"מ, שקיל וטרי עם ר' יצחק אלהנן. נדפס תרנ"א.

מטה לח"ם שו"ת אבה"ע. ר' חיים מנחם פרנג'י, מרבני קושטא. נדפס תרס"ב. חיבר גם: ישמח לב.

מטה משה דיני ברכות ומעדים. ר' משה בר' אברהם אב"ד פרעמישלא, תלמיד מהרש"ל, מחותנו של המ"ב. נפטר

שס"ו.

מטה ראובן שו"ת יו"ד. ר' ראובן חיים קליין, אב"ד סנינא והגליל. נדפס תרצ"ח.

מטה שמעון על חו"מ. ר' מרדכי שמעון. חי בערך תק"ה. בסופו שו"ת "מירא דביא". (נדפס תקנ"ה).

מטה שמעון חי' הלכה, פלפולים ושו"ת. ר' שמעון היילפרין מו"ץ מוולנא. נדפס תר"ץ. בסופו "מירא דביא", ראה ערך.

מטל שמים שו"ת בהל' ק"ש. ר' מרדכי ליכטנשטיין. נולד תרכ"ה ברוסיה. נספה בשואה.

מטעי משה (אהרונסון) ראה: פדרס הבינה.

מטעי משה דרשות ושו"ת בשם "נטעי משה". ר' יוסף משה אהרונזון, מו"ץ במירא, זלבה ורצקה. נפטר בשיקגו תרל"ה.

מטעמי יצחק שו"ת אורח, וחי' על כרתי ופלת. ר' יצחק הלוי איש הורוויץ, אב"ד הארחוב, גלוגא, כראד ואח"ז. נפטר תקכ"ז.

מטעמי יצחק בעניני אורח ויו"ד. ר' יצחק אייזיק פאן געלדער בר' יהודה ליב ממירדען, ובסוף ימיו גר בנערדין. נדפס תר"ך אחר פטירתו.

מטעמי יצחק שו"ת אורח. ר' יצחק בורשטיין, אב"ד אוסטראלענקא. נדפס תרפ"ו.

מטעמים מקורות המנהגים וריניהם. ר' יצחק ליפיעץ. נדפס תרמ"ט.

מי באר פלפולים בדרך שו"ת. ר' בער אופענהימער, אב"ד אייבשיץ. נדפס תקפ"ט.

מי באר שו"ת יו"ד. ר' יצחק אייזיק שור, אב"ד בוקרשט. נדפס תרנ"א. נפטר תרנ"ד. חיבר גם: אבל אם. תולדות אדם. תפארת אדם, ועוד.

מי השלח שו"ת אחת בענין גט. ר' מאיר ציפסער, אב"ד שטוהלוויסענבורג. נדפס תרי"ג.

מי השלח דיני גירושין, נוסח הגט ושמות גיטין. ר' רפאל אהרן מונסונייג, ראב"ד פאס. נולד תק"ל לערך. נפטר ת"ר. נספה לספר שו"ת מחכמי הדור וסדר הגט מבנו ר' ידידיה מונסונייג.

מי השליח שו"ת בענין גט. ר' ישראל רבינוביץ. נדפס תרמ"ה. **מי יהודה** שו"ת אורח. ר' יהודה אלטמן, אב"ד טשאטה אונגריין, חתן ר' שרגא צבי טענענבוים אב"ד טשאטה בעל נטע שורק, נפטר תרפ"ג.

מי מנוחות דיני שבת ויו"ט. ר' משה נחמי' כהניו, רב בחאסלאוויטש ואח"כ ר"מ בישיבת עץ חיים בירושלים. נדפס תרמ"ד. חיבר גם: ארץ חפץ. חוקות עולם. נתיבות השלום.

מי נדה על הל' נדה. ר' שלמה קלוגר, אב"ד כראווע ויוזעפאף. ואח"כ דרשן ור"מ בכראד. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: אבל כבר. האלה לך שלמה. טוב טעם ודעת. ועוד.

מי נח שו"ת וחדושים. ר' נח בר' יחיאל מיכל רבינוביץ מטינקוויטש. נדפס תרמ"א.

מי נפתח חי' על מס' יבמות ותשו'. ר' דוד טעבלי קצנבלוגן אב"ד פטרבורג. נדפס תרפ"ד.

מיכלא דאסוותא הערות ופלפולים. ר' יחיאל מיכל היבנר,

אב"ד ניזנוב גליל סטניסלב. נדפס (יחד עם מעשה יחיאל ומיכל המים) תרס"ז. חיבר גם: שו"ת הר"ר. לבושי מכלול. משכנות הרועים. נחלה לישראל, ועוד.

מילי דאבות (גאנין). ראה: ישמח לב.

מילי דאבות שו"ת ה"ח. ח"א מר' משה ליב צילץ, אב"ד ניקאלסבורג. תשו' משנת תקפ"ג. ח"ב מבנו ר' שמואל צילץ, אב"ד יאקא וג"ש. תשו' משנת תר"ג. ח"ג מר' ישראל דוד מרגליות יפה. בעל מחולת המחנים (ע"ע). נפטר תרכ"ד. ח"ד מר' מרדכי מרגליות יפה, רב בבורפסט. נפטר תרס"ח. ח"ה מבנו ר' משה ליב יוסף מרגליות יפה. נפטר תרפ"א.

מילי דאגדתא חי' אגדה ושו"ת. ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסא. תלמיד ר' משולם איגרא. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: חוות דעת. נתיבות המשפט, ועוד.

מילי דחסידותא על ספר חסידים. ר' אברהם דוד (ווארמן) אבד"ק בוטשטאטש. נולד תקל"א. נפטר תר"א. חיבר גם: דעת קדושים. אשל אברהם על שו"ע.

מילי דעזרא שו"ת וחי' הלכה. ר' עזרא הכהן טראב. נולד בדמשק תרי"א. נדפס אחר פטירתו ע"י בנו תרפ"ד. חיבר גם: שערי עזרא. ספר עזרא, ועוד.

מים החיים שו"ת. ר' חיים יצחק מתתיה ארולייא, מו"ץ בק"ק פיליבי. נדפס בסלונקי תר"ו. בספר תשובות מאבי המחבר ר' אברהם ארולייא.

מים חיים חי' ש"ס ושו"ת. ר' חזקיה די סילוא. מרבני ירושלים, נפטר תנ"ח. נודע בחיבורו: פרי חדש.

מים חיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים כהן רפפורט, אב"ד אוסטראה. תשו' משנת תקע"ה-תקצ"ב.

מים חיים חי' מסכתות ועל הל' טוען ונטען. ר' יחיאל מיכל לוריא מירושלים. נדפס תרל"ה.

מים חיים שו"ת אורח. ר' יוסף משאש רב בתלמסן (אלג'יר) דיין במקנס וזקן הרבנים שם. ורב ראשי בחיפה. נולד תרנ"ב במקנס (מרוקו). נפטר תשל"ד בחיפה. חיבר גם: נר מצוה.

מים טהורים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מסעוד מהדאר, מחכמי ג'רבא. נפטר תשי"ט. חיבר גם: מסעדי גבר. שערי טהרה.

מים עמוקים שו"ת. ר' אליהו מזרחי (ראה: שו"ת רא"ם). ור"א בן חיים. (ראה: שו"ת ראנ"ח).

מים עמוקים הל' מקואות. ר' רפאל צימטבוים. נדפס תרע"ד.

מים קדושים על סדר קדשים, ובסופו שו"ת. ר' אברהם משה בר' אשר סג"ל, ר"מ בראהלווב. נדפס תק"ב.

מים קדושים שו"ת חור"מ. ר' יהושע משה מרדכי קריספין. הובא לדפוס ע"י בנו תרי"ב.

מים רבים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' רפאל בר' אלעזר מילדולה, רב בפיסא. ובסוף ימיו ראש ישיבה בליוורנו. נדפס תצ"ז.

מים שאל שו"ת. ר' משה מרדכי יוסף בר' רפאל מיוחס, רב וראשלי"צ בירושלים, חברו של החיד"א. נפטר תקס"ו. חבר גם: ברכות מים. שער המים.

מימור חיים שו"ת. (והוא ח"ב מספר חיים לעולם מזקיננו של המחבר). ר' נסים חיים משה מודעי, מרבני איזמיר נכדו של ר' חיים מודעי. תשו' משנת תרל"ד.

מירא דביא ראה: מטה שמעון.

בראק. נדפס תרמ"א [בעילום שם].

מלאת אבן מלואים לספרו אבן מאיר (ע"ע). ר' אהרן גורדון, רב בניו-יורק. נדפס תרע"ב. חיבר גם: מנחת אהרן.

מלבושי טהרה הל' נדה ומקואות. ר' דוד צבי אוירבך (ורשא תרכ"ב).

מלבושי יו"ט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יו"ט ליפמאן הכהן, אב"ד מיר. נדפס תרמ"א.

מלואי אבן שו"ת ודרשות. ר' אליהו קלאצקין. אב"ד לובלין. ואח"כ בירושלים. נדפס תרפ"ה. חיבר גם: דברים אחרים. אמרי שפר. דבר אליהו. ועוד.

מלואים לספר דבר הלכה. ר' אליהו קלאצקין. ראה: מלואי אבן.

מלחמות ארי (אלטר) ראה: דברי משה.

מלחמות יהודה שו"ת אחת בענין סופר שכתב חצי אות המאוחר קודם אות מוקדמת. (ח"ב - ח' בסוגיות הש"ס). ר' צבי הירש מאמעלאק. נדפס תרס"ה.

מלחמות שלום שו"ת בענין מילה בשבת. ר' מאיר שלום כהן. נדפס תרמ"ו.

מליצי אש על חדשי השנה, תולדות גדולי ישראל וימי פטירתם. ר' אברהם שטרן. גלגטא תר"צ. חיבר גם: כתבי אש. מסדר חילוקים ושיטות.

מלך שלם חי' על הטור והרמב"ם. ר' שמואל שלם, מרבני שלוניקי. תשו' משנת תפ"א-תק"ט.

מלכי בקדש שו"ת בענין ישוב א"י והנהגת הממלכה בישראל. ר' חיים הירשנזון, רב בהובוקן-ארה"ב. נולד תרי"ז בצפת. נפטר תרצ"ה.

מלכי בקדש חי' על שו"ע, רמב"ם ועוד. ר' עזרא מלכי, אב"ד רודוס (בסוף ימיו). נדפס תק"ט. חיבר גם: עין משפט.

מלמוד להועיל שו"ת. ר' דוד צבי דופמאן, ראש ביהמ"ד לרבנים בברלין. (נדפס תרפ"ו).

מועניי ישועה שו"ת ופולפולים. ר' יהושע הלוי הירשהארן, רב ראשי במונטריאל-קנדה. נדפס תשי"ט.

מועמקים שו"ת ועניינים שעמדו על הפרק בימי השואה. ר' אפרים אשרי, רב בקובנא ואח"כ בארה"ב. ח"א נדפס תשל"ו. חיבר גם: דברי אפרים.

מן השמים ראה: שו"ת מן השמים.

מנהגי חב"ד בעריכת ר' מנחם זאב גרינגלס ממונטריאל-קנדה.

מנוחת אליהו חי' על הש"ס, רמב"ם ושו"ת. ר' אליהו הכהן קווינט, ברוקלין. נדפס תשכ"ח.

מנוחת אשר חי' ש"ס ושו"ת. ר' אשר אנשיל הלוי יונגרייז, אב"ד טשענגער. תלמיד האמרי אש. נפטר תרל"ד.

מנוחת משה שו"ת וחי' ש"ס. ר' משה נתן נטע יונגרייז, רב בטיסא פירער. נפטר תרמ"ט.

מנוחה הטהורה על הל' שבת. ר' עוזיאל מייזלש, רב בריטשוואל אוסטרו-בוצי ועיר חדש. נפטר תקמ"ו.

מנוחת בצלאל פירוש מאמרי רבב"ה, עם "כפתור ופרח" - שו"ת וחי' ש"ס ורמב"ם. ר' בצלאל בייראק, מ"צ בוילנא.

מכילתא דרבנן קובץ שו"ת חידושים ולקטים, כולל ארבעה קונטרסים. ערך ע"י ר' משה אליעזר בלינסון. אודיסה תרמ"ו.

מכתב הראשון ומכתב השני דרשות ושו"ת. ר' יהושע ברוך רייניץ. נדפס תרל"ו.

מכתב לחזקיהו (בסאן). ראה: פני יצחק.

מכתב לחזקיהו חי' זרעים ומועד ושו"ת אור"ח. ר' חיים חזקיהו מדיני. נולד בירושלים תקצ"ה. רב בקראסובואר-קרים, ובסוף ימיו ראב"ד בחברון. נפטר תרס"ט. נודע בחיבורו שדי חמד. חיבר גם: אור לי, ועוד.

מכתב מאלהו על הל' גיטין וקונטרס בדיני גיטין. ר' אליהו אלפאנדרי, מרבני קושטא, תלמיד בעל פני משה. נדפס תפ"ג. חיבר גם: סדר אליהו רבה ומוטא.

מכתב סופר שו"ת וחי' ש"ס. ר' שמעון סופר בן החת"ס, רב במטרסדורף ובקראקא. נפטר תרמ"ג.

מכתב שלמה שו"ת. ר' שלמה בר' מרדכי נסים. תשו' משנת תקי"ד. נפטר תקל"ה. חיבר גם: חשק שלמה. (ספר זה נדפס גם בספר מאמר מרדכי, לאביו ר' מרדכי בר' מנחם, ע"ע).

מכתבי תורה מכתבים בעניינים שונים. ר' אברהם מרדכי אלטר, האדמו"ר מגור. נפטר תש"ח.

מכתבים מחוטבים שו"ת. ר' רפאל מרדכי ברושנסקי, אב"ד המל. נולד תרכ"ד וילנא. נפטר תשי"א ניו יורק.

מכתם לדוד על הרמב"ם. ר' דוד חיים שמואל חסאן, דיין בירושלים, אלכסנדריה וליוורנו. תלמיד בעל אור החיים. נפטר תקפ"ד. חיבר גם: חסדי דוד. קדשי דוד.

מכתם לדוד הספר ושו"ת. ר' יצחק העליר, אב"ד קריליווין (פלך קמיניץ פלדבק). נדפס תרס"ד. נפטר תרע"ג. חיבר גם: ויעתר יצחק. מנחת יצחק.

מכתם לדוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד פאדרו, רב בשאראי דמן בוטנא. נדפס תקל"ב. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: חסדי דוד על התוספתא. ממור לדוד. שושנים לדוד.

מלאכת הקודש על שמות הקודש בתורה. ר' אלעזר פלקישל, אב"ד בגויטן וראש המורים בפראג. תלמיד הנוב"י. נדפס תקע"ב. נודע בחיבורו: תשובה מאהבה.

מלאכת הקודש על פרש"י והרא"ם על התורה. ר' משה בר' דניאל טולידנו, רב במקס-מרדוק. נולד תפ"ה. נפטר תקל"ג.

מלאכת חרש שו"ת בענין רמיות חרשים. ר' יהודה ליבוש בר"ח, רב ואב"ד טליא, פוחץ וטפליא. נדפס תרכ"ד.

מלאכת חרש הל' גיטין וקדושתו לחרש. ר' יחזקאל חפץ, אב"ד וואראנאוו סקידל וקנישין. ח"א נדפס תרל"ה.

מלאכת שלמה על הרמב"ם. ר' שלמה חכים, רב באומיר. נפטר תקצ"ח.

מלאכת שלמה שו"ת וחידושי ש"ס, ר' שלמה קמחי. נדפס תרכ"ב.

מלאכת שמים הל' סת"ם. ר' יצחק דב בער באמבערגער, אב"ד ווירצבורג. נדפס תרי"ג. חיבר גם: יד הלוי. יצחק ירנן-פי' על מאה שערים. נחלי דבש.

מלאת אבן על שו"ע אבה"ע. ר' אברהם יהודה ליב, אב"ד

נדרס תרמ"ט.

מנורת המאור מוסר והנהגות. ר' יצחק אבוחב, מחכמי ספרד. נולד קצ"ג. נפטר רנ"ג.

מנחה בלולה שו"ת והל' סת"ם. ר' שמעון מסלונים. נדרס תקצ"ב.

מנחה חרשה חי' ש"ס ושו"ת. ר' יצחק אייזיק בר' ישראל מגוגע שור. נדרס תקל"ד.

מנחה חרשה שו"ת ודרשות. ר' גרשון בר' משה חן טוב מביאליסטוק. נפטר תרל"ב.

מנחה קטנה שו"ת. ר' נתן הלוי רוזנפלד, אב"ד קולקוב. נדרס תרנ"ב.

מנחם אבלים דיני אבלות בסדר א"ב. ר' מנחם בר' שמעון מרדכי, נכדו של בעל מטה שמעון (ע"ע). נדרס תר"מ.

מנחם אבלים הל' אבלות. ר' מנחם האגער, אב"ד סאטנאוויץ ואח"כ בת"א. נדרס תשי"י.

מנחם משיב שו"ת. ר' מנחם קירשבוים, רב בפראנקפורט. נדרס תרצ"ו.

מנחם משיב שו"ת. ר' מנחם סופר, אב"ד מאראש-וואשארעהל, טרנסילבניה. נספה בשואה.

מנחם משיב נפש חידושי ברכות ומועד ושו"ת. ר' מנחם מאניש היילפרין, שו"ב בראדי. נדרס תר"ס.

ר' מנחם נחום יפה ראה: שו"ת מהר"ן יפה.

ר' מנחם עזריה מפאנו ראה: שו"ת רמ"ע מפאנו.

מנחם ציון עניינים שונים ושו"ת. ר' מנחם מנדל הכהן מילר, אב"ד זלוטשוב. נדרס תרס"ג.

מנחת אברהם שו"ת. ר' אברהם ריינהאלד, מקראקא. נדרס תרצ"ה.

מנחת אהרן חי' סנהדרין, שו"ת וסוגיות. ר' אהרן בר' מאיר מבריסק. זקנו של מהרי"מ פאדווא. אב"ד בריסק. נדרס תקנ"ב. חיבר גם: ענף עץ אבות.

מנחת אהרן שמות גיטין ושו"ת בדיני עגונות ומינקת. ר' אהרן גאראדאן, רב ומו"צ בניו יורק. נדרס תרע"ח. חיבר גם: אבן מאיר. מלאת אבן.

מנחת אהרן שו"ת וחרושים. ר' אהרן מילבסקי, רב באליטוס-ליטא ורב ראשי במונטבידאו. נדרס תש"א. חיבר גם: חלקת אהרן. נחלת אהרן.

מנחת אליהו קונטרס בדיני סכין של שחיטה (נדרס בספר בית הילל). ר' אליהו פוסק, אב"ד זריקא. נדרס תרפ"ד. חיבר גם: מור ואהלות. האזלא גרש. כורת הברית. ועוד.

מנחת אליהו שו"ת. ר' אליהו קלסניק, אב"ד סמילא-קיוב. נדרס תרע"ה. חיבר גם: הליכות אליהו.

מנחת אלימלך חי' על הל' שבת ופסח. ר' אלימלך הכהן רובינשטיין, אב"ד ראחוב. נדרס תרנ"ה. חיבר גם: חרושי אלימלך. יד אלימלך.

מנחת אלעזר שו"ת ר"ח שו"ע. ר' חיים אלעזר שפירא, אב"ד מונקאטש, בנו של בעל דרכי תשובה יו"ד. נדרס תרס"ב.

חיבר גם: אות חיים ושלום. נימוקי אור"ח.

מנחת אפרים ביאורים בספר שמלה חרשה על יו"ד, עם שו"ת.

ר' אפרים טטיסלבקי, מיסקובא. נדרס תרס"ח.

מנחת בכורים (תוספאה). ראה: תנא תוספאה.

מנחת ברוך שו"ת או"ח. הל' קרבן פסח ושעורי תורה. ר' ברוך לאווסקי אב"ד קרינק. נדרס תרנ"ו. חיבר גם: נחלת ברוך.

מנחת דוד שו"ת. ר' דוד הכהן רוזנברג, מברוקלין. נדרס תש"מ.

מנחת הגרשוני חידושי הלכה. "אותיות מחכימות" על המדות ו"פתותי מנחה" על מנחת חנוך. ר' גרשון האגר, אב"ד טויסט-פולין, ורב בויען-אוסטריה. נפטר בניו יורק תשי"ד.

מנחת הח"ג שו"ת ר"ח שו"ע. ר' חנניא גבריאל ראב"ד העדה הספרדית בירושלים. נדרס תש"ב-תש"ח.

מנחת העמר שו"ת אבה"ע וחרי"מ. ר' שלמה אביטבול, מחכמי צפרו. חתם על פסקי דין בשנים תקנ"ז-תקע"ד.

מנחת הקומץ ר' קלנימוס קלמן צוקרמן, אב"ד יאבלאנוב. נדרס תרצ"ו.

מנחת חינוך על ס' החינוך. ר' יוסף באב"ד, אב"ד טרנופול. נדרס תרכ"ט. בסופו הוספות מהמחבר בשם קומץ המנחה.

מנחת יהודה שו"ת. ר' יהודה צבי בר' חיים זאב, חבר ביה"ד בלוב. נדרס תקצ"א. נפטר תרט"ו לערך.

מנחת יהודה על יו"ד. ר' יהודה ליב אופנהיים, אב"ד פערשא ושואבן. בן אחותו של ר' דוד אופנהיים. (נדרס תצ"ו).

מנחת יהודה שו"ת. ר' יהודה ליב בר' יוסף הלוי הירץ, ראב"ד דאבראזניק. נדרס תרפ"ח.

מנחת יחיאל שו"ת ר"ח שו"ע. ר' אלטר יחיאל נעבענצאהל, ראב"ד בטאניסלאב. נדרס תרצ"ג. תשובות מספר זה נדרסו בספרו של המחבר פרי העץ ח"ג וחי"ד.

מנחת יעקב פי' על ספר תורת חטאת. ר' יעקב רישר, אב"ד מיץ וורמייזא. נפטר תצ". חיבר גם: חק יעקב. שבות יעקב. עיון יעקב. וראה גם: שו"ת ר' יעקב רישר בספר תורת חטאת.

מנחת יצחק דיני טריפות הריאה. ר"י הוכנר, שו"ב בביליעטיץ. נדרס תצ"ח.

מנחת יצחק אספת שו"ת והספר. ר' יצחק העליר, אב"ד קריליוויץ (פלך קמניץ פדלסק). נדרס תרס"ז. נפטר תרע"ג.

חיבר גם: ויעתר יצחק. מכתם לדוד.

מנחת יצחק וכו' ב' שו"ת ומעט על שו"ע או"ח. ר' יצחק הכהן. (תונס תרס"ה).

מנחת יצחק חר"ת בסוגיות הש"ס, עם קצת תשובות להלכה. ר' יצחק נתן שטרק, אב"ד סקאלע (נדרס תרע"א). נדרס קודם לכן תרע"ב בסוף ספר ברכת שלמה לר' יהונתן הכהן מקיעליץ.

מנחת יצחק שו"ת. ר' יצחק יעקב וויס, רב בגרוסוורדיין-הונגריה, מנצ'סטר וראב"ד העדה החרדית בירושלים. נפטר תשמ"ח. חיבר גם: דברי יצחק.

מנחת יצחק (לנדא). ראה: בית יהודה.

מנחת ירושלים ספר זכרון לרב עמרם בלוי, וכו' חר"ת ותשובות מגדולי ירושלים. ו"מנחת העומר", חר"ת מר' עמרם בלוי, ירושלים תשמ"ז.

מנחת ישראל בירורי הלכות. ר' ישראל מודובסקע מצפת. גרפס תר"צ.

מנחת כהן בענין בין השמשות ובהל' תערובות. ר' אברהם פיימינטיל, מרבני אמשטרדם ואח"כ בהאמבורג. גרפס תכ"ח.

מנחת כהן כללים בסדר א"ב. בח"ב כמה שו"ת. ר' יוסף חיים הכהן מערבי. (ירושלים תרס"ב-ע"א).

מנחת לחם עני בענין הסגת גבול של שו"ב. ר' חנניא ליפא מייזלש, רב בפרעמישלא. נפטר תרכ"ה. חיבר גם: פני יוסף. תפארת יוסף. קונט' עגונות למהור"ל.

מנחת מנחם שו"ת וחדושים. ר' דב מנחם רגנשברג, אב"ד זעמבראווע. גרפס תרצ"ו.

מנחת מרדכי ח"א וב' על יו"ד. בח"ג כמה שו"ת. ר' מרדכי שרייבמן, אב"ד יירואלי פוריל. גרפס תרס"ח-תש"ז.

מנחת משה שו"ת או"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' משה נחום ירושלימסקי, רב בקמינקא. גרפס תרמ"ב. חיבר גם: ברכת משה. גולה לספר "חקי השם" על שמות גיטין.

מנחת סולת תרי"ג מצות ופולפולים על ספר החינוך. ר' דוד טעביל זעהמאן. (בילגוריא תרצ"ד).

מנחת עני ר' סיני ספיר, אב"ד ברעזין. גרפס תר"ז.

מנחת ערב על שו"ע יו"ד. ר' מאיר אריק, אב"ד בוטשאטש וטארנא. גרפס תרנ"ח. חיבר גם: אמרי ישר. מנחת פתים. מנחת קנאות.

מנחת פתים על שו"ע. להנ"ל.

מנחת צבי שו"ת בהל' שכנים, תיווך ושיווך וחכיות יוצרים. ר' צבי שפיץ, ירושלים. גרפס תשמ"ז.

מנחת צמח שו"ת. ר' צמח האפענבערג, אב"ד בהרטפארד קאנג-ארד"ב. הובא לפרס ע"י בניו תשכ"ו לאחר פטירתו.

מנחת קנאות וכו הגה' מנחת פתים על שו"ע או"ח. להנ"ל.

מנחת ראם בענייני מקואות. ר' אליהו מרדכי הכהן מזאה, נולד תרנ"ו רוסייה. נפטר תשט"ו ניו יורק.

מנחת שבת על קצש"ע הל' שבת. ר' שמואל הכהן, מו"צ בשיטאווא. גרפס תר"ס.

מנחת שי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמואל יצחק שור, אב"ד קניהיניטש. תשו' משנת תרל"א.

מנחת ש"י שו"ת ופולפולים. ר' שלמה ירמיה בר' נחום צבי גרינברג, דומ"צ באוסטרולנקא. גרפס תרע"ב.

מנחת שלמה שו"ת. ר' שלמה זלמן אויערבאך, ראש ישיבת קול תורה בירושלים. גרפס תשמ"ו. חיבר גם: מעדני ארץ. מאורי אור. נפטר תשנ"ה.

מנחת שלמה שו"ת. ר' שלמה יצחק לעווין, רב במיינפוליס מיינסווא ארה"ב. גרפס תשכ"ג.

מנחת שמואל דרשות והספדים. ר' שמואל בר' דוד פלורנטיין האחרון. חי בשנת תע"ט. חיבר גם: עולת שמואל. בית הוראה.

מנחת שמואל שו"ת או"ח. ר' שמואל בר' משה ווייס, רב בקונסטאנטין. בשנת תרנ"ו נתקבל לרב בעיר ווענגראב.

מסגרת השלחן על קצש"ע. ר' חיים ישעיה הכהן הלבנסבערג, רב בוויסקי. נפטר בירושלים תר"ע. חיבר גם:

ישועות חיים. ישועות חכמה. ועוד.

מסגרת השלחן על שו"ע אבה"ע וסדר גט וחליצה. ר' מנחם עזריה מאיר קסטלינובו. דומ"ץ פאדוה וליורנו. חי תקל"ב-תר"ו. חיבר גם: עמק המלך.

מסדר חילוקים ושיטות בסוגיות הש"ס בסדר א"ב. ר' אברהם שטרן, דיין בנאוועזאמסקי. גרפס תרצ"ד. חיבר גם: גפי אש וכתבי אש.

מסוא משה סוגיות וחי' על רמב"ם וטור. ר' משה סוויד, מחכמי ארם צובה. נפטר תקע"ד.

מספר הסופר שו"ת או"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' יצחק צבי סופר, מחכמי ירושלים. מלפנים רב בטעמשוואר פאבריק. גרפס תשכ"א.

מספרות הגאונים ראה: תשובות הגאונים - אסף.

מעדני ארץ על היתר המכירה של שביעית. ר' שלמה זלמן אוירבאך, מחכמי ורביני ירושלים. ראש ישיבת קול תורה. גרפס תש"ד. חיבר גם: מנחת שלמה. נפטר תשנ"ה.

מעדני ארץ על הרמב"ם הל' תרומות, להנ"ל.

מעון אריה שו"ת וחי' ש"ס. ר' אריה ליב בינקוביץ. נולד תרי"ב בביאלסטוק. היגר לארה"ב תרנ"ו.

מעט מים שו"ת. ר' אברהם הכהן. מרבני שאלוניקי. נפטר תרמ"ו. חיבר גם: שארית הפליטה. טהרת המים. בית אברהם לחיים.

מעיל צדקה שו"ת. ר' יונה לנדסופר, רב בפראג. תאריך ההקדמה ת"ע. נפטר תע"ג. חיבר גם: בני יונה. כנפי יונה.

מעיל שמואל שו"ת ולקוטים על הרמב"ם. ר' חיים שמואל ב"ר דוד פלורנטיין, משאלוניקי. תשו' משנת תע"ה.

מעין גנים שו"ת. ר' מרדכי עבאדי, רב בארם צובה. נפטר תרמ"ג בבירות.

מעין גנים (ה' ניסן בר' אהרן). ראה: עצי לבונה.

מעין גנים חי' על הטור. ר' אליעזר בן שמואל די אבילה. (ליוורנו תקס"ו).

מעין החכמה תרי"ג מצות עם באורים. ר' נח חיים צבי ברלין (רעדלהיים תקס"ד).

מעין חיים חי' ש"ס ושו"ת. ר' דב זאב ליבשיץ, אב"ד סרעדניק. אבי ר' הלל אריה רבה של לובלין בעל בית הלל. גרפס תר"ל.

מעניני ישועה על הש"ס, שו"ע ושו"ת. ר' ישועה הכהן מתונס. גרפס תרס"ו.

מעמק הבכא שו"ת בעניינים שנתהו בשואה. ר' שמעון אפרתי, רב בבעדער ואח"כ בירושלים. גרפס תש"ח. עם תשובות רבנים בענין העלאת אפר הקדושים לא"י.

מענה אברהם שו"ת אבה"ע וחומ"מ, ר' אברהם עמאר, מרוקו. נולדה אליו קצת שו"ת או"ח מאדו המחבר ר' שמואל עמאר. (ירושלים תשמ"ט).

מענה אליהו חי' מסכתות וקצת שו"ת. ר' אליהו בר' משה גרשון (צאהלין) מפניטשוב רב בסטרידוב. גרפס תקי"ח.

מענה לשון שו"ת. ר' אברהם חפוטא, ראש ישיבה בת"א. גרפס תשל"ו.

מעשה שבת בענין אם מותר לקנות במוצ"ש מאופה ישראל העובר בשבת. ר' משה בנימין טומשוב, בתרע"ג עורך הקובץ יגדיל תורה בסלוצק (רוסיה). אח"כ רב בניו יורק. חיבר גם: אבני שהם. תיקון גיטין.

מפי אהרן שו"ת ח"מ ואבה"ע. ר' אהרן ככור אלהדיף, רב ראשי בטבריה. נפטר תרס"ט.

מפלגי ראובן חי' הלכות ואגרות עם שו"ת. ר' מרדכי גימפל בר' ראובן. נדפס תקל"ה.

מפרשי הים ראה: ים התלמוד.

מפתח החיים ירחון לחי' ושו"ת בעריכת ר' דוד שליסל. נדפס תרפ"ב-ג'.

מצה שמורה (גלאזר). ראה: קונטרס מצה שמורה.

מצורת בן ציון חי' ש"ס והלכות יו"ד. ר' בן ציון אליווענשטיין, מו"צ טשענסטוחוב. נדפס תרס"ז.

מצות הלבבות ח"א בהלכות השייכות ללב. ח"ב שו"ת נתיבות הלכה. ר' מרדכי ליכטנשטיין, רב בסטאחאוו ונאבלע. נולד תרכ"ה. נדפס תרס"ב. נספה בשואה.

מצות חליצה בהלכות חליצה. ר' שמואל שמעלקא טויבש, אב"ד יאס. נדפס תרכ"ד. חיבר גם: חיי עולם.

מצות כהונה שו"ת. ר' אברהם הכהן יצחקי, רב בתונס. נדפס תרכ"ה. וראה גם: שלחנו של אברהם.

מצות ראייה ברורי הלכות בר"ח שו"ע. ר' אברהם יצחק הכהן קוק. רב ראשי לארץ ישראל. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: אורח משפט. משפט כהן. עזרת כהן. דעת כהן. שבת הארץ. חשב פאר.

מצח אהרן חי' סוגיות ושו"ת. ר' אהרן צבי בעק, דומ"צ באונטערפאשא (סלובקיה). נפטר תרצ"ג.

מציע ומליץ שו"ת בענין הגנן בברכת כהנים. ר' מרדכי הכהן צהלון, אב"ד בפיררה-איטליה. נדפס תע"ה.

מצל מאש ר' יעקב אלפאנדרי. ראה: מוצל מאש.

מצפה אריה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אריה ליב ברוידא, אב"ד לבוב. נדפס תר"מ.

מצפה שמואל (תוספאה). ראה: תנא תוספאה.

מצרף לכסף (אשכנזי). ראה: אהל יוסף.

מצרף לכסף שו"ת. כולל "תרומת כסף" מר' בינבינישטי גאטיניו. נפטר תקע"ט. וספר "אלף כסף" מאת בנו ר' אברהם גאטיניו.

מקבציאל ירחון להלכה, אגדה, דרוש ושו"ת. ערך ע"י ר' שלמה מאזוז, ג'רבה תרצ"ה.

מקדשי השם קובץ תשובות מרבנים שנהרגו בשואה. ר' צבי הירש מייזליש, רב בניימארק-גאליציה, וויעזעץ, ואח"כ רב בשיקגו-ארדה"ב. נדפס תשט"ו.

מקוה המים שו"ת. ר' משה מלכא, רב ודיין בקזבלנקא-מרוקו, ורב העיר פתח תקוה. ח"א נדפס תשכ"ח.

מקוה טהרה דיני מקואות. ר' ישראל חיים דייכעס, מרבני ליטא, ואח"כ במנצ'סטר-אנגליה. ספרו "פרחי האביב" נדפס תר"ל. חיבר גם: מערכות ישראל.

מקוה טהרה הל' מקוואות. ר' חיים משולם קויפמאן

מערכות ישראל שו"ת. ר' ישראל חיים דייכעס, מרבני ליטא, ואח"כ במנצ'סטר-אנגליה. נדפס (בספר אורח לחיים, ע"ע) תרל"ט. חיבר גם: פרחי האביב. מקוה טהרה.

מערבי לב שו"ת ודרשות. ר' יהודה ליב צירלסון, רב בפריילוק וקעשינוב. נדפס תרצ"ב. חיבר גם: גבול יהודה. לב יהודה. עצי הלבנון.

מעשה אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' נסים אברהם אשכנזי. נפטר תר"ך באיזמיר.

מעשה אי"ש שו"ת. ר' יעקב שאול אלישר, רב ראשי לעדת הספרדים בירושלים. נפטר תרס"ח. חיבר גם: ישא אי"ש. עולת אי"ש. ועוד.

מעשה אליהו שו"ת. ר' אליהו סלימאן מני, רבה של חברון. תשו' משנת תרי"ט-תרל"ו.

מעשה בית דין פס"ד ותשובות. ר' אלישע נסים ששון דגור, אב"ד וחכם באשי דבגדר. פסקים משנים תר"מ-תרס"ה.

מעשה בצלאל על פסקי הריקאנטי. ר' משה בצלאל מסוחאוואליא, אב"ד שאקי וסיני. נדפס תרנ"ד. חיבר גם: נהור שרגא. נפש חיה. כובע ישועה. ועוד.

מעשה הגאונים תשו' ופסקי דינים מחכמי שו"ם ורש"י, עם מכוא והערות מאת אברהם עפשטיין, ותוספת הערות מר' יעקב פריימן אב"ד העלישוואי, ברלין תר"ע.

מעשה חייא חי' על הש"ס ושו"ת. ר' חייא הרופא, מחכמי א"י, תלמיד ר' שלמה סאגיס, בנגלה, ור' חיים ויטאל, בנסתר. נדפס ע"י בנו ת"ב.

מעשה חשב פי' על שער המלך. ר' שמואל בירנבוים, חתן רעק"א. נולד תקע"א. נפטר תרמ"ז.

מעשה חשב על מס' שבועות ובראשו כמה שו"ת. ר' יוסף ב"ר משה, רב בקראקא. נדפס תקנ"ו. נפטר תק"ס.

מעשה טוביה ח"א פלוסופיה ועוד. ח"ב בחכמת הרפואה. ר' טוביה הרופא. נולד במץ תי"ג. עלה לאר"י ונפטר שם תפ"ט. גר"ג עם בעל עבודת הגרשוני.

מעשה גורא שו"ת אחת על עגונה. ר' משה אהרן גינצבורג, רב בקחנוביץ ודוינסק. נולד תר"ז.

מעשה נסים חי' על זכחי צדק (סומך), שו"ת וחקרי הלכה. ר' נסים עזרא כצורי חזן, מחכמי בגדר. עלה לא"י תשי"א. נפטר תשל"ב.

מעשה רוקח דינים ופסקי הלכות (סאנוק תרמ"ב בהקדמת ר' אפרים זלמן מרגליות). ר' אלעזר בר' יהודה מגרמיזא, מחסידי אשכנז, תלמיד ר' יהודה החסיד, ורבו של בעל האור זרוע. נפטר ה"א ב'. חיבר עשרות ספרים, ונודע בחיבורו ספר הרקח.

מעשה רקח על הרמב"ם. ר' מסעוד חי רקח, רב בטרפולי. הסכמה משנת תק"ב. נפטר תקכ"ח.

מעשה רקח חי' ש"ס ושו"ת. ר' קלונימוס חיים קאדאנאו. (וילנא תרס"ב).

מעשה רקם על הל' טריפות. ר' חיים משולם קויפמאן אטעערמאן, רב בפולטוסק. נדפס תרס"ד. חיבר גם: מקוה טהרה.

אטטערמאן, רב בפולטסק. נדפס תרע"ד. חיבר גם: מעשה רקס.

מקוה ישראל בענין מקוה. ר' יהודה בר' משה סאלטרו מפאנו. נדפס ש"ז.

מקוה ישראל הל' מקואות. ר' צבי הירש גרודזנסקי, אב"ד אמאהא נעב' (בארה"ב). נדפס תרנ"ח. חיבר גם: לקוטי צבי. מקראי קודש.

מקוה ישראל דיני מקואות. ר' ישראל וולדרסקי, מו"צ בנאווי פראגא. נדפס תרנ"ה.

מקום שמואל שו"ת וחרושים. ר' שמואל בר' אלקנה אשכנזי, מילידי אלטונה-המבורג. תשו' משנת תפ"ב.

מקור ברוך שו"ת. ר' ברוך בענדיט וויזל, אב"ד ברעסלא. נדפס תקט"ו.

מקור ברוך בסוגיות הש"ס והפוסקים. ר' ברוך הערמאן מהוראדנא. הסכמות משנת תרפ"ח. חיבר גם: מעלת האדם. **מקור ברוך** חקרי הלכות ושו"ת. ר' ברוך כהנא. קיטאייסקי ממינסק, אב"ד סטאלין. נדפס תרכ"ה.

מקור ברוך שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ברוך קלעי, רב ור"מ בסידורו קאפסי (תורכיה). נדפס ע"י בנו בש"ת י"ט.

מקור חיים על ד"ח שו"ע בדרך הקבלה. ונחלק לד' חלקים: "טור אורם" – על אור"ח עד סי' ל"א. "טור פטירה" – הל' שבת ועירובין. "טור ברקת" – הל' פסח ומועדים. "טור יהלום" – על הל' אבילות. ר' חיים הכהן מארם צובא, תלמיד ר"ח ויטאל. נפטר בליוורנו תט"ו.

מקור חיים דרשות, חי' הלכה ושו"ת. ר' חיים סאגאלוביץ, רב בסאלעצניק, ובשנת תרמ"ד מו"צ בלוקיישאק.

מקור חיים בהלכות פסח. ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסא. תלמיד ר' משולם איגרא. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: חוות דעת. נתיבות המשפט. בית יעקב, ועוד.

מקור חיים ותפארת צבי על הל' נדה. ר' שניאור זיסקינד גונדרסהיים, ראב"ד בפפאדאמ. נדפס תקמ"ח.

מקור חסד על צוואת ר"י החסיד, ר' ראובן מרגליות מלכובר ואח"כ בת"א. חיבר גם: מרגליות הים. נפש חיה. ועוד רבים. נלוח לו: "מילי דחסידותא" על הג"ל. מר' אברהם דוד (ווארמק) מבוטשאטש, בעל דעת קדושים (ע"ע). נדפס תרפ"ח.

מקור חסד על ספר חסידים, להג"ל.

מקור ישראל שו"ת. ר' ישראל יעקב בורלא, רב בירושלים, מבית דינו של מהרי"ט אלגאזי. ונלוח לו: "נחלת יהודה" – שו"ת מכן המחבר ר' יהודה.

מקור מים חיים חי' הלכות שו"ע אור"ח וש"ס. ונלוח לו "ענף עץ אבות" (ע"ע). ר' יעקב מאיר מפרדוא. אב"ד בריסק. נדפס תקצ"ז. חיבר גם: שו"ת מהרי"ם פאדווא. נחלי מים. כתונת פסים.

מקור מים חיים שו"ת וחרושים. ר' חיים שכטר, שו"ב ומו"צ יאנוב. נדפס תרצ"ג.

מקיץ בן חי שו"ת בענייני מתנה, קנין וצוואה. ר' אברהם יוסף קאניטי, מליאורנו. נדפס תקי"ז.

מקל יעקב חי' על מכות ושו"ת. ר' יעקב הכהן מעסקין. שימש ברבנות ברוסאיא, ליטא וארה"ב. נדפס תש"י. חיבר גם: אבן יעקב. בית יעקב. סולם יעקב. משפט יעקב.

מקנה אברהם חרושי דינים וכללי התלמוד לפי סדר א"ב. ר' אברהם שירנו. שאלוניקי תרי"ח.

מקנה וקנין בענין מכירת חמץ. ר' אפרים זלמן מרגליות (ע"ע בית אפרים), ור' צבי הלוי הורוויץ, (ע"ע לקוטי צבי).

מקצוע בתורה בהל' הלאה. ר' אריה לייב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים. משיבת נפש. ועוד רבים.

המקצועות (ר"ח). ראה: ספר המקצועות.

מקרא קודש דיני יו"ט וחוה"מ. ר' ישראל מתתיהו אויערבאך, אב"ד איסציא וגוואדזין-גליציה. נדפס תרל"ה. חיבר גם: אמרי בינה. אלפי ישראל. נזר ישראל. חרושי גאונים.

מקראי קודש הל' קריאת התורה. ר' צבי הירש גרודזנסקי, אב"ד אמאהא נעב' – ארה"ב. נדפס תרצ"ט-תש"א. חיבר גם: מקוה ישראל. לקוטי צבי.

מר דרור על הלכות טריפות. ר' מרדכי לעוויא, אב"ד פעטראווסעלע, נפטר תקס"ב.

מר ואהלות שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם ענתיבי. רב ור"מ ארם צובא. תשו' משנת תקפ"ב. נפטר תרי"ח. חיבר גם: אהל ישרים. פני הבית.

מראה הנוגה על הרמב"ם. ר' רפאל ב"ר יהודה אשכנזי. נפטר תקפ"ז באיזמיר.

מראה הפנים (על הירושלמי). ראה: פני משה ומראה הפנים. **מראה יחזקאל** שו"ת ד"ח שו"ע. ר' רפאל יחזקאל הוכברג (בילגורייא תרצ"ח).

מראה יחזקאל שו"ת. ר' יחזקאל פאנעט. אב"ד קארלסבורג והמדינה, נז"ב עם הבית אפרים והחת"ס. תשו' משנת תקצ"א.

מראה כהן כיוורי הלכה, ה' חלקים. בח"א עם "זכרון אלחנן" על אבה"ע. ר' שמריה מנשה הכהן אורלר, מלונדון. ח"א נדפס תרע"ב. חיבר גם: עמק הבכא.

מראה משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה פירסט, רב במדינת זיבענברגן. נפטר תר"ל.

מראה ריאה בהל' שחיטה וטריפות הריאה. ר' יונה זאב האלפערט, שו"ב במאקאווע. נדפס תרס"ז.

מראות הצובאות על אבה"ע סי' י"ז. ר' משה זאב יעב"ץ, רב בטיקטין וביאליסטוק. שקיל וטרי עם רעק"א ובעל חמדת שלמה. נפטר תקצ"צ. חיבר גם: אגודת אוזב.

מראית העין על אגדות הש"ס וחי' על מסכתות כותים גרים ועבדים. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מחכמי ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. יוסף אומץ. חיים שאל.

מראית העין (ר' עזריאל). ראה: זכרון אברהם.

מראש צורים שו"ת. ר' שמואל דוד, רב ראש צורים. נדפס תשמ"ח.

מרבח תורה על הל' רבית. ר' אליהו פוסק, אב"ד זריווקא

נדפס תרס"ב. חיבר גם: דברי חכמים וחדותם. האולא גרש. מור ואהלות. מנחת אליהו, ועוד.

מרבח תורה מאסף תורני, י"ל ע"י ר' יצחק גרשון ליכטנשטיין בלאדו. שנה א' תרצ"ג.

ר' מרדכי ברודא ראה: שו"ת מהר"ם ברודא.

ר' מרדכי בריסק ראה: שו"ת מהר"ם בריסק.

ר' מרדכי זיסקינד ראה: שו"ת מהר"ם זיסקינד.

ר' מרדכי מיכאל יפה ראה: שו"ת מר"ם יפה.

מרומי שרה על הש"ס, ונלוה אליו קצת שו"ת. ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב), אב"ד ור"מ וולאזין. נפטר תרנ"ג.

חיבר גם: העמק שאלה. משיב דבר.

מרחשת ר' חנוך הענין אייגיש, דומ"ץ בוילנא. נדפס תרצ"א.

מרכבת המשנה על הרמב"ם. ר' אהרן אלפנדארי, נולד באזמיר תס"א. בזקנותו ראש רבני חברון. נפטר תקל"ד.

חיבר גם: יד אהרן.

מרכבת המשנה על הרמב"ם. ר' שלמה חעלמא, אב"ד חעלם, זמושט ולבוב. נדפס תקי"א. נפטר תקמ"א. חיבר גם: לב שלמה. שלחן עצי שיטים.

מור"ם יפה ראה: שו"ת מר"ם יפה.

מרפא לנפש שו"ת אור"ח. ר' רפאל זילבר. ברוקלין תש"י.

מרפא לנפש בענין עוגנה. ר' רפאל מאמאן, רב ומו"צ בצפת וטבריה. נפטר תרמ"ב.

משא הלוי הערות על שו"ע י"ד, חכם צבי, אבני מלואים ועוד.

ר' שמואל אביגדור דרצינסקי, רב בולוזין ואח"כ בא"י. נפטר תש"ד.

משא חיים שו"ת ותקנות תורכיה. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבורי: גזוי חיים. החפץ חיים. חקקי לב. סמיכה לחיים.

משא מלך עניני מסים וקהילות. ר' יוסף בר יצחק אבן עזרא, רב בסופיא, גו"נ עם הרש"ך ור"ש חיון. נדפס שס"א. חיבר גם: עצמות יוסף. עבודת משא.

משאת בנימין שו"ת. ר' בנימין אהרן סלינק, תלמיד הרמ"א ונו"נ עם הסמ"ע. תשו' משנת שע"ט.

משאת בנימין דרשות ושו"ת. ר' אליהו רייך, דיין בטירנוי. ח"א נדפס תרס"ט.

משאת משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה ישראל, רב ברודוס ונא אמון, חתן מהר"ם בן חביב, נדפס תצ"ד.

משבצות זהב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' נתן עמרם, רב ראשי כנא אמון. נדפס תרי"א. חיבר גם: קנין הגוף.

משברי ים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן משה קיסילאו אב"ד באריסאוו וחרבין (סיף). נדפס תרפ"ו.

משברי ים שו"ת. ר' משה הלוי שטינברג, רב קרית ים. לשעבר רב בפרימישלאן – גליציה, ובהוף-גרמניה. נדפס תשנ"ב.

ר' משה איסרליש ראה: שו"ת רמ"א.

ר' משה אלשיך ראה: שו"ת מהר"ם אלשיך.

ר' משה אלשקר ראה: שו"ת מהר"ם אלשקר.

ר' משה בן חביב ראה: שו"ת מהר"ם בן חביב.

ר' משה בריסק ראה: שו"ת מהר"ם בריסק.

ר' משה גאלנטי ראה: שו"ת מהר"ם גאלנטי.

משה האיש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים משה אלישר, מרבני ירושלים. בנו של ר' יעקב שאול בעל "ישא איש". נדפס תרפ"א. וראה גם: שאל האי"ש.

ר' משה זכות ראה: שו"ת רמ"ז.

ר' משה חלאווה ראה: שו"ת מהר"ם חלאווה.

משה ידבר שו"ת וחי' הלכה. ר' משה ישראל, איש ירושלים. אב"ד ורודוס. נכדו של ר' משה ישראל בעל משאת משה. נפטר תקמ"ב.

ר' משה יהושע יהודה ליב דיסקין ראה: שו"ת מהרי"ל דיסקין.

משה מבחוריו שו"ת. ר' משה ב"ר אריה צבי זילברבלט ממחוז בריסק. נדפס תרנ"ט.

ר' משה מטרנאי ראה: שו"ת מבי"ט.

ר' משה מיניץ ראה: שו"ת מהר"ם מיניץ.

ר' משה קצנבלויגן ראה: שו"ת ר' משה קצנבלויגן.

ר' משה רוטנבורק ראה: שו"ת מוהר"ם מורטנבורק האחרונים.

ר' משה שיק ראה: שו"ת מהר"ם שיק.

משואות קובץ תורני לחדושי תורה מאת חכמי הישיבה מדרש פורת יוסף בירושלים, בעריכת ר' שבתי אטון. י"ל תש"ך.

ר' משולם איגרא ראה: שו"ת ר' משולם איגרא.

משאח רבבותא חידושים על שו"ע ושו"ת, מג' מחברים: ר' מסעוד רפאל אלפאסי, אב"ד בתונס, ובניו ר' שלמה אלפאסי, ראש ישיבה ודיין בתונס, נפטר תקס"א, ור' חיים אלפאסי, נפטר תקמ"ג.

משחת אהרן על הש"ס. ר' אהרן זליג מאוסטרהא. נפטר תקט"ו.

משיב ברבר הלכה (רוזנבלאט). ראה: הדרת יוסף.

משיב דבר שו"ת. ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, אב"ד ור"מ וולוזין. נפטר תרנ"ג. חיבר גם: העמק שאלה. מרומי שדה.

משיב דברים שו"ת אור"ח ויו"ד. ר' גרשון ליטש רוזנבוים, אב"ד טאלליע (הונגריה). נדפס תר"ס.

משיב הלכה שו"ת. ר' חיים פנחס לוריא, מו"צ בלודו. נדפס תרפ"ג.

משיב כהלכה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם זאב פרענקל, אב"ד רישא, גו"נ עם הגר"ח מצאנז. תשו' משנת תקפ"ד.

משיב נפש בענין התרת בת אחת מפסול ממזרת. ר' יעקב משה טולידנו. רב ראשי בת"א. נדפס תרצ"ו. חיבר גם: בת עמי. ים הגדול.

משיב נפש דיני מילה. ר' מנחם מנדל שרהייא מריגא. נדפס תרס"ו.

משיב שלום שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום יוסף פיגנבוים מלקטש (ולין). נדפס תרצ"א. נפטר תרצ"ג.

משיבת מרדכי שו"ת אור"ח. ר' מרדכי דוד, אב"ד סוויסלאויטש. סלוצק תרע"ד.

משיבת נפש שו"ת אור"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' ארי' ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבורי: גט מקושר. גרש

ירחים. טיב קדושין. חי' מהרא"ל. שו"ת מהרא"ל. ועוד רבים.
משכן בצלאל שו"ת. ר' יהושע בצלאל קאפל, אב"ד מאלטש.
נרפס תרל"ב.

משכן העדות חי' הלכות בענין עדות. ר' יעקב שמחה
רעהפיש, אב"ד קעמפנא נפטר תרל"ז. חיבר גם: שערי
שמחה.

משכן שילה (לנדא). ראה: כור הבחינה.

משכנות הרועים שו"ת. ר' יחיאל מיכל היבבר, אב"ד ניונוב.
נרפס תרכ"ה. חיבר גם: שו"ת הד"ר. לבושי מכלול. נחלה
לישראל. מיכלא דאסוותא, ועוד.

משכנות הרועים ענייני הלכה לפי סדר א"ב. ר' עזיאל
לחאייך, מו"צ בתונס. נרפס אחר פטירתו תר"כ.

משכנות יעקב קובץ שו"ת וחידושים בעריכת ר' יעקב ליפא
אב"ד זשורוב. י"ל בבילגוריא-דרביטש תרצ"ב-תרצ"ג.

משכנות יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב, אב"ד קארלין,
מתלמידי הגר"ח מולוזין. נרפס תקצ"ח. נפטר תר"ה. חיבר
גם: קהלת יעקב.

משכנות ישראל שו"ת. ר' ישראל דושובין ממנהליב. נרפס
תרנ"ט.

משכנות ישראל שו"ת כהל' בתים משותפים ונזקי שכנים. ר'
ישראל גרוסמן, רב ודומ"ץ ירושלים. נרפס תשמ"ה. חיבר
גם: אורח ישראל. הליכות ישראל. נצח ישראל.

משמיע שלום שו"ת. ר' שלום ווידער, אב"ד נירעדהאז
והגיל. נספה בשואה.

משמיע שלום (קוטנא). ראה: עתרת שלום ואמת.

משמרת הקדושין פס"ד בענין קדושין. ר' יעקב מאיר, רב
ראשי וראש"צ בא"י, ור' יעקב קצין רב בנויארק. נרפס
תרפ"ח.

משמרת הקדש שו"ת. ר' שרגא פייבל שרייער, אב"ד
בראשיין. תלמידו של ר' אברהם דוד מבוטשאטש בעל
דעת קדושים. [בספר גם השמטות לספריו]. (נרפס תרל"ט).

משמרת חיים שו"ת. ר' חיים דוד רגנשברג, ראש ישיבה
בשיקגו. נולד תרנ"ה בפולין. נרפס תשכ"ו.

משמרת שלום הלכות ודינים עם שו"ת אחת. ר' שלום
פערלאו, אב"ד בראהין. נרפס תרס"א.

משמרת שלום ח"א ביאורים על הפמ"ג יו"ד, וח"ב וג' חי' יו"ד
והל' שמחות ועניני עגונה. ר' שלום שכנא צ'רניאק אב"ד
מאציוב (וואהלין). נרפס תרנ"ה.

משנה ברורה על שו"ע או"ח. ר' ישראל מאיר הכהן מרדין,
בעל הח"ח. נפטר תרצ"ג.

משנה הלכות על הלכות גדולות ושו"ת. ר' מנשה קליין רב
אב"ד וראש ישיבה בניו יורק. ח"א נרפס תשי"ח.

משנה כסף על הרמב"ם וטור אבה"ע. ר' חיים דוד ב"ר ברוך
שיריו. נרפס תקע"ז.

משנה כסף על שו"ע הל' שמיטת כספים. ר' משה נחום
שפירא. מחכמי ירושלים. נרפס תשמ"ו.

משנה למלך על הרמב"ם. ר' יהודה רוזאניס, מחכמי טורקיה.
נפטר תפ"ז. חיבר גם: דרך מצותיך. פרשת דרכים.

משנה למלך אחרון על המשנה למלך. ר' מרדכי לוריא. נרפס
תרס"ה.

משנה שכיר שו"ת. ר' ישכר שלמה טייכטעל אב"ד פישטיאן-
סלובקיה. נרפס תרפ"ד. נספה בשואה תש"ה. חיבר גם: טוב
יגאל.

משנה שלמה שו"ת. ר' שלמה הכהן גראס, רב באנטורפן-
בלגיה. נרפס תשנ"א.

משנת אברהם פי' על ספר חסידים. ר' אברהם אהרן פרייס,
אב"ד ור"מ טורונטו-קנדה. נרפס תשט"ו.

משנת אברהם שו"ת להנ"ל.

משנת אליעזר שו"ת וח' ש"ס. ר' אליעזר סגל מישעל, אב"ד
גאליגורא וטורקא (גליציה). נרפס תרס"ז.

משנת אליעזר תשובות וחידושים. ר' אליעזר רבינובין, רב
במינסק. תשו' משנת תרע"ז.

משנת בנימין שו"ת. ר' אברהם בנימין זילברברג, אב"ד
פיטסבורג. נולד תרמ"ב בפולין, היגר לארה"ב תרצ"ח.

משנת דר' אליעזר על שו"ע חו"מ. ר' אליעזר לאזי היילבוט
מברלין, דיין בפוזנא, ואח"כ ראב"ד באה"ו. נפטר תקע"ד.

משנת דר' עקיבא חי' ש"ס ושו"ת. ר' עקיבא איגר, אב"ד
פרעסבורג, זקנו של בעל שו"ת רעק"א.

משנת חכמים-דברי הלכה חי' הלכות וליקוטים. ר' מנחם
מנכין מוהלייור. (ירושלים תרצ"ה).

משנת יעב"ץ בענייני טומטום ואנדרויגינס. ר' יעקב בן-ציון
הכהן מענדלסאן, רב ואב"ד בניו יורק. נרפס תרע"ח.

משנת יעקב שו"ת. ר' יעקב סג"ל לעבוביטש, ארה"ב. נרפס
תשכ"ז.

משנת יעקב על הרמב"ם. ר' יעקב ניסן רוזנטל, אב"ד בחיפה.
נרפס תשנ"א.

משנת ר' אהרן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן קוטלר, ראש ישיבת
קלצק וליקווד-ארה"ב. נפטר תשכ"ג.

משנת רבי אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע ודרשות. ר' אליעזר
טוליו, רב בקושטא. תשו' משנת תק"פ.

משנת רבי אלעזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אלעזר ברכה, אב"ד
פאלאצק. נפטר תרנ"ג.

משנתו של רבי עקיבא שו"ת ופסקי הלכות. ר' עקיבא יוסף
שלינגר, תלמיד הכתב סופר. נולד בפרשבורג תקצ"ז. נפטר
תרפ"ב. חיבר גם: בית יוסף החדש, ועוד. (נרפס בסוף ספר
הר הקודש לר' משה נחום שפירא).

משענת משה על התורה ושו"ת. ר' יחיאל משה, אב"ד
יאדימאוו. נרפס תרס"ט. חיבר גם: לקוטים חדשים.

משפט הירושה פסקים אודות צוואת השר שמאמא, וב' ה'
קונטרסים: (א) משפט הירושה - מרבני תונס. (ב) יקובל
האמת - מר' יחיא אביטבול מצפת. (ג) מגלה עמיקתא - מר'
אליהו אלמאליח. (ד) נוסף על נחלת - מר' יהודה גרמון
(ראה גם: נחלת אבות). (ה) מגלה עמוקות מני חושך - מר'
אליהו אלמאליח. נרפס בליוורנו תרל"ח.

משפט וצדקה ביעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב אבן צור, רב
כפאס. תשו' משנת תע"ה.

מר' יעקב כלפון ו"חסד ה" מר' יוסף בר' משה כנאפו. ירושלים תרצ"ה.

משרת משה על הרמב"ם. ר' שמחה שמואל, אב"ד סטופצי ומעזריטש. נדפס תרי"ח.

מתורת צבי יוסף שו"ת. ר' מנחם ריזיקאו, רב בברוקלין ניו יורק. נדפס תרפ"ו.

מתן שכון של מצות לקוטים מספרי ר' יוסף תאומים בעל פרי מגדים, בענייני שכר ועונש. וכו' שו"ת. נערך ע"י ר' יהושע יוסף פרייל, וילנא תרל"ד.

מתנות בארם אסופת תשובות מרבני איטליה משנת רע"א עד ש"נ בקירוב. מהדיר: יעקב בוקסנבוים. תשמ"ג.

מות ידו שו"ת אר"ח ויר"ע. ר' מתתיהו מאירוביץ, רב בבוטשן. נדפס תרמ"ב.

מתת ידי שו"ת. ר' אברהם מתתיהו הכהן קאגאן. (ניו-יורק תשכ"ה).

ג

גאה משיב שו"ת. ר' נסים בנימין אוחנא, אב"ד בחיפה. נדפס תשי"ח.

גאות דשא שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד שלמה איכשיץ, אב"ד ביזניוף וסראקא. עלה לא"י תקס"ט. נפטר תקע"ו. חיבר גם: **אשר הנחלים**. לבושי שרר. כד הקמח.

גאות יעקב שו"ת וחדושים. ר' יעקב בר' זלמן סנדר כהנא שפירא. נדפס תרע"ה.

גאות יעקב שו"ת ודרשות. ר' ישראל יעקב אלגאזי מרבני ירושלים. אביו של מהר"ט אלגאזי. אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ו. חיבר גם: **אמת ליעקב**. ארעא דרבנן. קהלת יעקב. שו"ת מהר"י אלגאזי.

גאמן שמואל שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמואל יצחק מודיליאנו, מרבני שאלוניקי, נ"נ עם בעל כרם שלמה אמאירליו. תשו' משנת תמ"ו. חיבר גם: **ארוחת תמיד**.

גבחר מכסף שו"ת. ר' יאשיהו פינטו, רב בדמשק, נפטר ת"ח. חיבר גם: **פי' הרי"ף על עין יעקב**.

גדחי ישראל הנהגות לחילולים שבצבא. ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, בעל הח"ח.

גריב לב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים דוד חזן, רב באיזמיר וראשליץ בירושלים. בן החקרי לב. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: **ישירי לב**, ועוד.

גדרי זרוזין על מסכת והל' נדרים. ר' שלמה קלוגר, אב"ד כראווע ויוזפפאן, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: **האלף לך שלמה**. טוב טעם ודעת. שירי טהרה.

גהור שרגא חי על יבמות. ר' משה בצלאל מסוחאוואליא, אב"ד שאקו וסייני. נדפס וילנא תרל"ב. חיבר גם: **מעשה בצלאל**. נפש חיה. כובע ישועה.

גהור שרגא קובץ לזכרו של ר' יעקב פנחס שרגא. י"ל בלודז' ע"י ר' אלתר יוסף יאקובוביץ.

גהורא דיעקב על שו"ע יו"ד ואבה"ע. ר' יעקב אהרן קופריץ, רב בסומלישאק. נדפס תרנ"ט.

משפט ירושת משרה דיני משרה ורכנות. ר' יוסף זוסמנוביץ. נולד תרנ"ד ירושלים. נפטר תש"ב ליטא.

משפט כהן שו"ת. ר' אברהם יצחק הכהן קוק. רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: **עזרת כהן**. מצות ראיה. אורח משפט. ועוד.

משפט כתוב שו"ת ומערכות לפי סדר א"ב, מג' מחברים: ר' ישראל זיתון, ראב"ד ורב ראשי בתונס. נפטר תרפ"א. וחברי בית דינו ר' דוד ג'אוי, נפטר תרע"א, ור' משה חיים זיתון, נפטר בין השנים תרע"א-תרפ"א.

משפט ליעקב חי דינים ושו"ת. ר' יעקב הכהן מעסקין, שימש ברכנות ברוסיה, ליטא וארז"ב. נדפס תש"י. חיבר גם: **אבן יעקב**. בית יעקב. מקל יעקב. סולם יעקב.

משפט לעשוקים סגוריה על שו"ב שעשוקדו ואסרו שחיטתו. ר' משה שמואל גלזר. נדפס תרע"ע.

משפט צדק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מאיר מלמד, תלמיד מהר"י בן עזרא [ע"י משא מלך]. נ"נ עם הרש"ך והרח"ש. תשו' משנת שס"ה.

משפט צדק שו"ת חו"מ. ר' מנחם מענדל פאנעט, אב"ד דעש-הונגריה. שקיל וטרי עם בעל הדברי חיים מצאנז ובעל אמרי אש. נפטר תרמ"ד. חיבר גם: **אבני צדק**. שערי צדק.

משפט שלום על חו"מ. ר' שלום מרדכי הכהן שוואדראן. אב"ד ברעזאן. נפטר תרע"א. חיבר גם: **שו"ת מהרש"ם**. גלוי דעת. דעת תורה.

משפטי בני ארם הלכות אישים שונים (מלך, כהן, חלל וכדו') ג"ח. ר' ראובן גליק מלצקובה-ליטא, ואח"כ בפ"ת. נדפס תש"ד-תשי"י.

משפטי יעקב סוגיות בסדר נשים וקדשים. ר' יעקב אריה ליב קסטין. נדפס תרצ"ב-צ"ה.

משפטי עזיאל שו"ת. ר' בן ציון מאיר חי עזיאל, רב ראשי וראשלי"צ בא"י. נדפס תרצ"ה. חיבר גם: **שערי עזיאל**.

משפטי צדק שו"ת. ר' שמואל גארמיזאן, מרבני ירושלים, נ"נ עם מהר"מ בן חביב. נפטר תל"ב.

משפטי שמואל פסקים ובירורי הלכות על אבה"ע וחו"מ. ר' שמואל ברוך ורנר אב"ד ת"א. נפטר תשנ"ג.

משפטי שמואל שו"ת. ר' שמואל קלעי, מרבני ארטא, חתן בעל בנימין זאב ותלמיד הרד"ך, נ"נ עם הרשד"ם והרדב"ז. תשו' משנת רצ"ח.

משפטיו ליעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב יחזקי' גרינוואלד אב"ד צעהלים ופאפא. נפטר תש"א. בסופו קונט' ויען יוסף, שו"ת מבן המחבר.

משפטים ישרים שו"ת. ר' שלמה חסון (ראה בית שלמה), ור' שמואל אגון מרבני שאלוניקי שקיל וטרי עם מהר"י באסאן והבני אהרן, תשו' משנת תי"ג.

משפטים ישרים שו"ת. ר' רפאל בירדוגו, מרבני מכנאס. נפטר תקפ"ב. חיבר גם: **תורות אמת**.

משפטים צדיקים שו"ת מכמה מחברים: ח"א - ר' מנחם נהון. ר' יודאל ישראל, ור' משה הלוי [מרבני טיטיאן, תשו' משנת תקפ"ט]. ר' משה בן צור. ירושלים תר"צ. ח"ב כולל שו"ת

נפטר תרנ"ו. חיבר גם: אהל משה.

נחלה ליהושע שו"ת וחי' ש"ס. ר' יהושע צונצין רב בקושטא. נפטר שכ"ט.

נחלה לישראל שו"ת. ר' יחיאל מיכל הייבנר, אב"ד ניונוב. נדפס תרל"ו. חיבר גם: שו"ת הד"ר. לבושי מכלול. משכנות הרועים. מיכלא דאסותא, ועוד.

נחלי אפרסמון שו"ת. ר' רפאל בלום. חיפה. לשעבר מו"צ האנוכר. נפטר תשל"ה.

נחלי דבש בדיני חליצה. ר' יצחק דוב באמבערגער, אב"ד וירצבורג. נדפס תרכ"ז. נפטר תרל"ט. חיבר גם: מלאכת שמים. יצחק ירנן. יד הלוי, ועוד.

נחלי מים חי' על הש"ס, דרשות, ושו"ת "עין המים". ר' יעקב מאיר מפאדווא, אב"ד בריסק. נדפס תרמ"ג. חיבר גם: שו"ת מהר"ם פאדווא. מקור מים חיים. כתונת פסים.

נחלת אבות שו"ת. ר' ישראל איסר, רב בויניצא (פאדאליען), תשו' משנת תק"ע. נודע בחיבורו שער משפט. וראה גם: לוחות העדות.

נחלת אבות אודות ירושת השר שמאמא, (נדפס גם בשם "נוסף על נחלת" בספר משפט הירושה. ע"ע). ר' יהודה ג'רמון, דיין בתונס. נדפס תרל"ז-נ"ג.

נחלת אב"י שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליהו תאומים-פרנקל, אב"ד פשברסק. נפטר תש"ד. נדפס תרצ"ז. חיבר גם: מנחת אליהו. **נחלת אליהו** הערות וחי' דינים על שו"ע, חד"ת ומוסר. ר' אליהו הכהן דושיניצר, ר"מ בישיבת בליטא ובפ"ת. תלמיד הח"ח. נולד תרל"ז. נפטר תש"ט.

נחלת בנימין שו"ת, קונט' בהל' מילה ודרשות. ר' אברהם בנימין וואלף המבורג, רב בפוירדא, תלמיד בעל בגדי כהונה. נדפס תר"א. חיבר גם: שמלת בנימין. שער הזקנים.

נחלת בנימין שו"ת א"ח. ר' בנימין וואלף ברייער אב"ד טאב. נדפס תרמ"ט.

נחלת ברוך שו"ת בדיני זה וזה גורם. ר' ברוך לאווסקי אב"ד קרינק. נדפס תרס"ד. חיבר גם: מנחת ברוך.

נחלת דוד שו"ת וחי' ש"ס. ר' דוד טעבלי רובין, רבה של מינסק. תלמיד הגר"ח מואלווין. נדפס תרמ"ה. חיבר גם: בית דוד.

נחלת יהודה (בורלא). ראה: מקור ישראל.

נחלת יהושע שו"ת ודרשות. ר' יהושע אייזיק שפירא, אב"ד טיקטין וסלאנים. נדפס תרי"א. חיבר גם: עמק יהושע.

נחלת יהושע שו"ת. ר' יוסף הלוי, אב"ד פערעייאסלאוו. נדפס תר"ס. חיבר גם: דרכי חיים.

נחלת יהושע שו"ת ד"ח שו"ע. ר' גרשון קורצער. נפטר תרע"ג. (נדפס בלבוש תרצ"ד).

נחלת יוסף שו"ת או"ח. ר' יוסף חנניה ליפא מיזליש. נדפס תרע"ג.

נחלת יעקב שו"ת. ר' יעקב ב"ר אלחנן היילפרון, מרבני איטליה. נדפס שפ"ג.

נחלת יעקב עה"ת, חי' אגדה וחי' ש"ס, שו"ת מהמחבר ומנכדו ר' אברהם תאומים. ר' יעקב לורברבוים אב"ד ליסא. תלמיד

נהמת אריה שו"ת, דרשות וחי' על חולין. ר' אריה ליב בינקאוויטץ. (ורשא תרנ"א).

נהר מצרים מנהגי מצרים השייכים לד"ח שו"ע. ר' רפאל אהרן ׳ שמעון. רב במצרים. נדפס תרס"ח. נפטר תרפ"ט בת"א. חיבר גם: ומצור דבש. נהר פקוד. בת נעות המדרות. **נהר פקוד** (בן שמעון). ראה: שער המפקד.

נהר שלום על שו"ע א"ח. ר' שבתי וינטורה, אב"ד איספלטורה - איטליה (בשנת תקל"ג). רבו של ר' דוד פרדו בעל "חסדי דוד".

נהרות דמשק חי' ש"ס ושו"ת מגאונים שונים. ר' שלמה קמונר גיליץ, רב בקושטא. עלה לא"י תק"ס.

נהרי אפרסמון שו"ת. ר' יעקב טענענבוים, אב"ד בפוטנאק (דונגריא). נפטר תרנ"ז.

נודע ביהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יחזקאל הלוי לנדא אב"ד ור"מ בפראג. נפטר תקנ"ג. חיבר גם: דורש לציון.

נודע בשערים שו"ת ד"ח שו"ע, חרושים ודרשות. ר' דובעריש אשכנזי אב"ד סלאנימא ולובלין. נפטר תרי"ג.

נוה שלום מנהגי נא אמון. ר' אליהו חזן, חבר ביה"ד של ר' אברהם אשכנזי בירושלים, ורב בטריפולי ובאלכסנדריה. נפטר תרס"ח. ידוע בחיבורו: תעלומות לב.

נוה שלום חי' דינים על שו"ע, חי' ע"ה, שו"ת ולקוטים על הרמב"ם. ר' שלום הכהן שולאל, תלמיד בעל זרע יעקב. (נדפס תקס"ד).

נוה כצאן יוסף דינים ומנהגים. ר' יוסף יוזפא קאשמן סג"ל מפרנקפורט. נדפס תע"ח.

נוסף על נחלת (ג'רמון). ראה: משפט הירושה.

נועם אחים (מובשוביץ). ראה: עלות נה.

נושא האפור (פיפנו). ראה: אבני האפור.

נזיר השם על שו"ע אבה"ע. ר' שמואל שמעלקא הלוי הורביץ אב"ד ניקשלוברג, אחי הגאון בעל הפלאה, נפטר תקל"ח.

נזכר הלכה ב' שו"ת בענין הגאבילא. ר' רפאל אוחנא. נולד במקנס תר"י ועלה לאר"י. נפטר בצפת תרס"ב. נדפס תרס"א.

נזר הקדש שו"ת. ר' משה ראזין, רב בליטא וברוקלין. נדפס תשי"ג. חיבר גם: נזר הקדש - חי' ש"ס. שאליות משה.

נזר ישראל הל' שבת ומועדים בסדר א"ב. ר' ישראל מתתיהו אויערבאך, אב"ד איסציא וגוורוויץ-גליציא. נדפס תרל"ח. חיבר גם: אלפי ישראל. אמרי בינה. חרושי גאונים. מקרא קודש.

נ' נחום טרייביטש ראה: שו"ת ר' נחום טרייביטש.

נחל איתן על הרמב"ם. ר' אברהם בר' יהודה ליב משכיל-לאיתן, מחטימשק. נפטר תר"ט. חיבר גם: משכיל לאיתן. הגהות מצפה איתן על הש"ס. יד אברהם על שו"ע, ועוד.

נחל אשכול על ספר האשכול. ר' צבי בנימין אויערבך, אב"ד האלברשטאדט. נדפס תרכ"ח.

נחל יצחק על חו"מ. ר' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה. נדפס תרל"ב-תרמ"ד. חיבר גם: באר יצחק. עין יצחק.

נחל משה שו"ת. ר' משה קריינס. מו"צ בוילנא. נדפס תרמ"ז.

תרכ"ד. נפטר תרל"ח.

נימוקי אור"ח הגהות ונימוקים על שו"ע אור"ח. ר' חיים אלעזר שפירא אב"ד מונקאטש. בנו של בעל דרכי תשובה. נדפס תר"צ. חיבר גם: אות חיים ושלוש. מנחת אלעזר.

נימוקי שמואל שו"ת. ר' שמואל היבנר. רב בניו יורק. נדפס תשל"ט.

ניר לידו שו"ת וחרושים. ר' דוד ניימאן מלאקענבאך, ראב"ד פרעסבורג ותלמיד החת"ס. נפטר תרס"ח.

נכח השלחן שו"ת. ר' חיים מרדכי לבטון, ראב"ד בארם צובה. נדפס תרכ"ח.

נמוקי יוסף על הרי"ף, ועל כמה מסכתות. ר' יוסף חביבה. תלמיד הרי"ן. נפטר ק"ס.

רבינו נסים ראה: שו"ת ר"ן.

נעם שנתנו לכירור בעיות בהלכה, מכון תורה שלימה ירושלים.

נעשה לך שו"ת (כרוך עם "עם נקודות הכסף" להמחבר). ר' שמואל אביגדור אברמסון, רב ברוסיה ובניו יורק. עלה לאר"י תרפ"ט. נדפס תר"ץ.

נפש חיה שו"ת אור"ח, יו"ד ואבה"ע, עם ח' סוגיות. ר' חיים אלעזר וואקס, אב"ד קאליש, חתן בעל ישועות מלכו. נדפס תרל"ו. נפטר תרמ"ט. חיבר גם: שם ושארית לנפש חיה.

נפש חיה דרשות מערכות ושו"ת. ר' רפאל כדיר צבאן, רב בנתיבות. נדפס תשמ"ד.

נפת צופים שו"ת ר"ח שו"ע. ר' פתחיה מרדכי בירדוגו. מרבני מקנאס. נפטר תק"פ.

נצח ישראל שו"ת חור"מ. ר' ישראל גרוסמן, רב ודומ"ץ ירושלים. נדפס תשמ"ו. חיבר גם: הליכות ישראל. משכנות ישראל. אורח ישראל.

נצני ניסן ח' על הש"ס ושו"ת. ר' ניסן יבלונסקי. נולד תרל"ז בפולין. רב ור"מ בסלבודקא ובשיקגו. נפטר תרפ"ח.

נצר מטעי שו"ת. ר' נתן צבי פרידמן. רב בכ"ב. נדפס תשי"ז.

נר אהרן שו"ת ושיעורים. ר' אברהם אהרן בורשטיין, אב"ד טאווריק (ליטא). נפטר תרפ"ו.

נר המאיר פלפולי הלכה בדיני אור"ח ויו"ד. ר' מאיר סג"ל גרינפעלד (האדהאז), תלמיד הרה"ק מסינגט. נפטר תרמ"א.

נר למאור שו"ת וחי' ש"ס. ר' מרדכי אליהו ראבינאוויץ, אב"ד איזבלין וושלאקאוא ועוד קהילות בליטא. נולד תרט"ו. מו"ל תשובות הגאונים הקצרות. נדפס תרמ"ט. חיבר גם: תורת מרדכי, ועוד.

נר מערבי כולל מסורת הש"ס, עין משפט ונר מצוה על הירושלמי. מב' מחברים: ר' מרדכי זאב איטינגא, בעל מאמר מרדכי (ע"ע), ור' יוסף שאול גאטאנאן, בעל "שואל ומשיב" (ע"ע). ועליהם נוספו "גליון הש"ס" להרמ"ז איטינגא, ו"ציון וירושלים" להר"ש גאטאנאן. חיברו גם: מפרשי הים.

נר מערבי שו"ת. ר' יעקב בן מלכא. רב ואב"ד בטיטואן. נפטר תקל"א.

נר מערבי קובץ תורני. י"ל ע"י ישיבת ר' יצחק אלחנן בניו-יורק, בעריכת חיים קפלן. כרך ראשון הופיע בתרפ"ד, והשני

ר' משולם איגרא. נפטר תרצ"ב. חיבר גם: בית יעקב. נתיבות המשפט. חוות דעת, ועוד.

נחלת נפתלי שו"ת וחרושים. ר' נפתלי הלוי מאנגליה. נולד מפולין ת"ר. נדפס תרנ"א. עם "קדש נפתלי" להמחבר.

נחלת עזרא שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עזרא הדאיה. אב"ד חיפה. נפטר תש"מ.

נחלת צבי חקרי הלכות ובירורים בהל' גיטין. ר' גדליה פעלדער, רב בטורונטו-קנדה. נדפס תשל"ב. חיבר גם: יסודי ישרון. שאילת ישרון.

נחלת צבי על שו"ע אבה"ע, מר' צבי הירש הכהן בר' יוסף טוכפיר, תלמיד הכ"ח. נדפס תכ"א. חיבר גם: עטרת צבי.

נחלת שבועה ענייני שטרות ושו"ת. ר' שמואל הלוי אב"ד בומבורג. תלמיד ה"ט". נדפס תכ"ז. נפטר תמ"א.

נחלת שמעון שו"ת וחרושים. ר' שמעון אמוראי, מרבני תל אביב. נדפס תרצ"ז.

נחלת שמעון שו"ת. ר' שמעון זרחי, אב"ד טאווריק ויאקאבשטאדט. נפטר בירושלים תר"כ.

נחמד למראה על הירושלמי. ר' נסים אברהם אשכנזי, רב באומיר. נפטר תר"כ.

נחמת יוסף שו"ת. ר' יוסף בן זירא תאומים. רב בניו יורק. נדפס תש"י.

נחפה בכסף (אשכנזי). ראה: אהל יוסף.

נחפה בכסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יונה נבון, מרבני ירושלים. רבו של החיד"א. נפטר תק"כ. חיבר גם: גט מקושר. פרי מפרי.

נטיעה של שמחה שו"ת. ר' יצחק דב הלוי במברגר, אב"ד ווירצבורג. נפטר תרל"ט. חיבר גם: יד הלוי. מלאכת שמים. נחלי דבש. ועוד.

נטע הארץ ה' ערלה. ר' יוסף צבי הלוי, ראב"ד בת"א-יפו. נדפס תרצ"ט. חיבר גם: אמירה נעימה. הזראת שעה. זרע הארץ. טיב קידושין. עשר תעשר.

נטע שורק דרשות ושו"ת. ר' שרגא צבי טענענבוים, אב"ד טשאטה. נפטר תרנ"ז.

נטע שעשועים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' צבי הירש, אב"ד בוטשאטש. תשו' משנת תקל"ח.

נטעי איתן דרושים ושו"ת. ר' אברהם זקהיים, רב בפ"ת. נדפס תרפ"ז.

נטעי בחורים בטאון חד"ת לבני ישיבות. י"ל בוויצן החל משנת תרס"ד, בעריכת ר' אביגדור קאצבורג. ומשנת תרע"ב עד תרע"ד בעריכת ר' יהודה ליב פליישר.

נטעי משה (אהרונזון). ראה: מטעי משה.

נטעי נאמנים עדות, חי' סוגיות וקצת שו"ת בהקדמה. ר' נטע יעקב בערגער, מאורוואר-הונגריה. בסופו כמה שו"ת מר' יקותיאל יהודה טיילטבוים בעל יטב לב. נדפס תרס"ג.

נטעי נעמנים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק אייזיק רבינוביץ אב"ד שאויל. נפטר תרי"ג.

נטפל לקודש שו"ת (נדפס בספר "מאמר מרדכי" לר' מרדכי בן מנחם). ר' משה רחמים בכר, רבה של אריאנופול. נדפס

בתרפ"ה.

נר מצוה ענייני חנוכה ושו"ת. ר' יוסף משאש, רב בתלמסן (אלג'יר), דיין במקנאס-מרוקו, ורב ראשי בחיפה. נולד תרנ"ב. נפטר תשל"ד. חיבר גם: מים חיים.

נשאל דוד שו"ת (נדפס בספר "די השב" להמחבר). ר' דוד בונאן, דיין בפורטוגזיס-תונס. נדפס תרי"ז.

נשאל דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד אופנהיים, תלמיד בעל עבודת הגרשוני, רב ואב"ד ניקלסבורג ופראג. נפטר תצ"ז.

נשמת אברהם הלכות רפואה. ר' אברהם סופר אברהם. ירושלים תשמ"ג.

נשמת אדם (ראנציג). ראה: חיי אדם.

נשמת חיים שו"ת, ביאורים על הסמ"ג ודרשות. ר' חיים אבואלעפיא, רב בצפת ואיזמיר, תלמיד בעל בתי כהונה. תשו' משנת תק"ז.

נשמת כל חי שו"ת אבה"ע וחומ"מ. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גזני חיים. החפץ חיים. חקקי לב. לחיים בירושלים.

נתיב חיים הגהות על שו"ע אורח"י. ר' נתנאל ווייל, אב"ד קרלסרוהה ומדינת באדן. תלמידו של ר' אברהם ברודא בעל "אשל אברהם". נפטר תקכ"ט. נודע בביאורו קרבן נתנאל על הרא"ש.

נתיבות אור שו"ת, חרושים ודרשות. ר' יעקב נתנעב ב"ר ברוך הנדלסמן. דומ"צ קלעצק. נדפס תר"ג.

נתיבות החכמה (רפפורט). ראה: שמלת בנימין ובגדי כהונה. נתיבות המשפט על חומ"מ. ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסא. תלמיד ר' משולם איגרא. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: חוות דעת. בית יעקב. תורת גיטין. ועוד.

נתיבות השלום "ארחות חיים" – על אבה"ע. "ארחות משפט" – על חומ"מ. ר' משה נחמיה כהני, רב בחאסלאוויטש, ואח"כ ר"מ בישיבת עץ חיים בירושלים. נדפס תרי"ט. חיבר גם: ארץ חפץ. חזקות עולם. מי מנחות.

נתיבות השלום על אבה"ע סי' י"ז, מהג"ל. נדפס תרכ"א.

נתיבות חיים ביאורי סוגיות וחי' על הרמב"ם. ר' חיים יצחק קארב. רב בפאלאנגען, זאגר, ניו יורק, ושיקגו. נדפס תרפ"ז.

נתיבות לשבת על שו"ע אבה"ע. ר' פנחס הלוי הורביץ. אב"ד פפ"מ. נפטר תקס"ה. נודע בחיבוריו: הפלאה על כתובות והמקנה על קידושין. חיבר גם: גבעת פנחס. חרושי הפלאה.

נתיבות משפט על ספר מישרים לריבנו ירוחם. ר' חיים בר' אברהם אלגאזי, מרבני קושטא. תלמיד המהרי"ט. נפטר שפ"ט.

נתיבות עולם קצור הסמ"ג עם באורים. ר' שמואל בר' מרדכי גלאנטי. לכוב תקס"ז.

נתיבות שלום שו"ת ובידורי סוגיות. ר' שלום צבי הלוי למפרט מקלצק. נפטר תרצ"ו.

נתיבות שמואל חקרי הלכות וחי' סוגיות. ר' שמואל אושעלעוויץ, רב בראנקס ניו יורק. נדפס תש"א.

נתיבי עם מנהגים והלכות. ר' עמרם אברוביץ, רב העיר פ"ת. נדפס תשכ"ד.

ס.

סבא קרישא שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלמה אליעזר אלפאנדרי, רב בדמשק וראש הרבנים בצפת. נפטר בירושלים תר"ץ.

חיבר גם: שו"ת מהרש"א. אדעתא דרבנן.

סביב ליראיו על היראים. ר' אהרן וואלקין, אב"ד פינסק-קרלין. נדפס תרצ"ה. חיבר גם: בית אהרן. זקן אהרן. חשן אהרן.

סבר פנים חי' ש"ס, כללים וחי' רמב"ם. ר' משה זקן מאגוז, ראב"ד ג'רבה. נולד תרי"א. נדפס תרמ"א. חיבר גם: שערי משה. שערי תורה.

סגולות ישראל סגולות ורפואות בסדר א"ב. ר' שבתי ליפשיץ. משנת תרכ"ה דומ"ץ יולניצא. ומשנת תרס"ז אב"ד אורשווא. נדפס תרס"ה. ונלוה אליו קונט' אבן סגולה מר' זוסמאן סופר, אב"ד פאקש.

סדור אוצר התפילות עם פירוש עץ יוסף ופי' ענף יוסף, מר' חנוך זונדל בר' יוסף, בעל הפירושים על המדרשים. ועם פירוש עיון תפלה, מר' יעקב צבי מעקלנבורג. ועם דינים מסדור דרך החיים לר' יעקב מליסא, עם הגהות רעק"א. ועוד פירושים. בעריכת ר' אריה ליב גורדון, מירושלים, בעל "בינת מקרא".

סדור בית יעקב ר' יעקב מעמדין (יעב"ץ), בנו של בעל החכם צבי. חי' תנ"ז-תקל"ז. נדפס תק"ה. חיבר גם: אגרת בקרת. מור וקציעה. שאילת יעב"ץ. ועוד.

סדור בית עובר כמנהג הספרדים, עם פסקי הלכות. ר' יהודה שמואל אשכנזי. נדפס בליוורנו תר"ג.

סדור דרך החיים כולל דינים לכל ימות השנה. ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסא. נדפס תקפ"ח. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: בית יעקב. נתיבות המשפט. ועוד. (הסדור נדפס גם בוויין תקצ"ט עם הוספות מר' שלמה גאנצפריד. ועם הגהות רעק"א בסדור אוצר התפילות ע"ע).

סדור עבודת ישראל סדור תפלה עם ביאור "יכין לשון". ר' יצחק בר' אריה יוסף דוב. רעדלהיים תרכ"ח.

סדור ר' שבתי ר' שבתי סופר מפרעמישלא. נדפס שע"ז.

סדור ר' שבתי ר' שבתי רשקובער. נולד תט"ו. נפטר תק"ה.

סדור רב סעדיה גאון י"ל ע"י ר' ישראל דורוון, ר' שמחה אסף ור' יששכר יואל. ירושלים תש"א.

סדור רש"י פסקי דינים והלכות, מיוחס לרש"י.

סדור תכלאל כמנהג יתמן. עם פירוש עץ חיים, ענף חיים. ר' יחיאל יוסף צאלח. ירושלים תרנ"ד-נ"ח.

סדורו של שבת דרשות ושו"ת. ר' חיים טורער, רב בטשורוביץ, ואח"כ בצפת. נדפס תקע"ג.

סדר אליהו רבא וזוטא דיני עגונות ושו"ת אבה"ע. ר' אליהו אלפאנדארי, מרבני קושטא, תלמיד הרב פני משה בבבנשתי. תשו' משנת תנ"ה. חיבר גם: מכתב מאליהו.

סדר הדורות מאדם הראשון ועד ה"א תכ"ז. ר' יחיאל היילפרין, אב"ד מינסק. נולד ת"כ. נפטר תק"ז.

סדר היום דינים לכל השנה, ופי' לספר קהלת. ר' משה בן

מכיר (צפת שמ"ו).

סדר רב עמרם גאון נוסחאות התפילה עם דינים ומנהגים. ורשא תרכ"ה. ועם הוספות מר' אריה ליב פרומקין, ירושלים תרע"ב.

סדרי טהרה על הל' נדה. ר' אלחנן אשכנזי, אב"ד ור"מ שאטלאנד. בתקכ"ז נתמנה במקום אביו לאב"ד בעיר בונא. סוגה בשושנים על הל' נדה וכמה שו"ת. ר' מרדכי מרגליות. רב בעיר אלקושט, ודיסנא. נדפס תרנ"ד.

סוכת שלום יצחק (נדפס בספר בית שלמה לר' שלמה אב"ד פינטשוב) קונטרס בענינים שונים. ר' שלום יצחק לעוויטאן. אב"ד מאיישאד-ליטא, ואב"ד אוסלו. תשו' משנת תרפ"ה. חיבר גם: דברי שלום. ילקוט הדרוש.

סולם יעקב שו"ת וחדושים. ר' יעקב הכהן מעסקין. שימש ברבנות ברוסאי, ליטא וארה"ב. נדפס ת"ש. חיבר גם: אבן יעקב. בית יעקב. מקל יעקב. משפט יעקב.

סופר המלך שו"ת וביאורים עפ"י סדר הרמב"ם. ר' יצחק צבי בערנפלד, אב"ד חוג חתם סופר זכרון מאיר ב"ב. נדפס תשל"ו.

סידור ראה: סדור.

סיני ירחון לתורה ולמדעי היהדות. בהוצאת מוסד הרב קוק ירושלים.

סלסולות יוסף שו"ת. ר' יוסף אברהם צינוביץ. (לומזה תרצ"ז). **סם חיי** שו"ת ודרשות. ר' חיים עשהאל, מרבני שאלוניקי, בסוף ימיו עלה לירושלים. תשו' משנת תמ"ז. נפטר באזמיר תס"ז.

סמא דחיי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים יעקב מצפת, תלמיד מהר"ח אבואלעפיא. נדפס תצ"ז. חיבר גם: צרור החיים.

סמא דחיי בענין אפית המצות, מר' אפרים סטניסלבקי, רב במאסקובקא. נדפס תרנ"ו.

סמ"ג (ספר מצות גדול), מרבינו משה מקוצי, תלמיד רבי יהודה החסיד, הר"ש משאנץ, ובעל התרומה. תאריך בספר (עשין ב') תתקצ"ה.

סמיכה לחיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: החפץ חיים. חיים ביד. חיים ושלום. לב חיים.

סמיכת חכמים קישור סמיכות מסכתות הש"ס. ר' נפתלי כ"ץ, רב בפוזנא ופפד"מ. נפטר תע"ט.

סמ"ע (מאירת עינים) על שו"ע חו"מ. ר' יהושע פלק בר' אלכסנדר כץ, מחכמי פולין. ראש ישיבה בלמברג. תלמיד הרמ"א ומהרש"ל. נולד שט"ו. נפטר שע"ד. חיבר גם: פרישה ודרישה.

סמ"ק (ספר מצות קטן). מרבינו יצחק בן יוסף מקורביל, חתנו של רבינו יחיאל מפריז, גיסו של המרדכי. נפטר ה' ל'.

סניא דיבי קונט' בענין הכרס הפנימי. ר' אורי מוינעשטער. נדפס בניו יורק תרצ"ז. חיבר גם: קרני ראם.

סעודת מצוה דרושים למועדים ושו"ת. ר' דניאל טירני, רב בפרינצי-איטליה. נדפס תקנ"א. חיבר גם: עיקרי דינים. דרך שיחור. שם עולם, ועוד.

ספר אסיא מאמרים וסקירות בענייני רפואה והלכה בעריכת ד"ר אברהם שטינברג וד"ר מרדכי הלפרין. ראה גם: אסיא. **ספר הזכות** תשובות הרמב"ן על השגות הראב"ד על הרי"ף. **ספר הזכרון להגרי"י וינברג** בעל "שרידי אש". ירושלים תשל"ל.

ספר הזכרון לר"ע בלוי מנחת ירושלים - חדר"ת ותשובות מגדולי י-ם. מנחת העומר - חדר"ת מר' עמרם בלוי. ירושלים תשמ"מ.

ספר הזכרונות מנהגים ודינים בסדר מ"ע ול"ת. ר' שמואל אבוהב, אב"ד ור"מ בויניציא. נולד ש"ע. נפטר תנ"ד. חיבר גם: דבר שמואל.

ספר הזכרונות על חלק מהמצוות. ר' צדוק הכהן מלובלין. נפטר תר"ס. חיבר גם: אוצר המלך. תפארת צבי, ועוד רבים. **ספר החיים** (קלוגר). ראה: החיים.

ספר היוכל לכבוד הרב אליהו יונג, רב בניו יורק. י"ל תשכ"ב בעריכת ר' מנחם מ. כשר, ר' נחום לאם, ועוד.

ספר היוכל למלאת ששים שנה לר' יעקב רוזנהיים, ובו שו"ת בענין השחתת זרע ומניעת הריון, מר' יוסף יונה צבי הלוי איש הורוויץ, אב"ד פפד"מ, ושו"ת בענין בחירת נשים, ועוד שו"ת. פרנקפורט תרצ"ב.

ספר היראה מוסר והנהגת האדם. רבינו יונה גירונדי, רבו של הרשב"א. נולד ד"א תתק"ס. נפטר ה"א כ"ה. חיבר גם ביאור על הלכות הרי"ף. עליות דרי"ע על ב"ב. שערי תשובה. ועוד. **ספר הישר** חידושים ושו"ת. רבינו יעקב בר' מאיר - ר"ת. נפטר ד"א תתקל"א.

ספר המטעמים ראה: מטעמים.

ספר המצוות ר' סעדיה גאון. נולד במצרים ד"א תרנ"ב. נפטר תש"ב. ועם פירוש ר' ירוחם פישל פערלא, מורשא ואח"כ בירושלים. נדפס תרע"ד.

ספר המקצועות דינים ופסקים. מיוחס לרבינו חננאל בן חושאל.

ספר הנשירות נוסחי שטרות. ר' יהודה בר' ברזילי ברצלוני הנשיא. נפטר ד"א תתפ"ה. חיבר גם: העתים.

ספר התרומה דינים והלכות. רבינו ברוך מגרמיזא, תלמיד ר"י הזקן, והוא החתום בתוס' זבחים בכמה מקומות בשם ברוך. (שה"ג מע"ג אות ל"ח).

ספר התרומות בהלכות הלואה. רבינו שמואל בר' יצחק הסרדי, תלמיד חבר של הרמב"ן. תאריך מוזכר בספר: ד' תתקפ"ה.

ספר חיים הלכות קריאת התורה. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גזי חיים. החפץ חיים. חקקי לב. חיים ושלום.

ספר חסידים פסקים והנהגות. רבינו יהודה החסיד, תלמיד ר"י הזקן מבעלי התוס', ורבו של הסמ"ג. נולד ד"א תתע"ה לערך.

ספר יהושע שו"ת, פסקים וכתבים. ר' יהושע העשיל באב"ד, אב"ד טארניפאל. תשו' משנת תקס"ה.

ספר כתובה דיני סדור קדושין עם נוסחאות הכתובה. ר' דוב

בער אברמוביץ. ניו-יורק תרס"ח.

ספר עזרא דרשות ושו"ת. ר' עזרא הכהן טראב. גולד בדמשק תרי"א. נדפס תרע"ג. חיבר גם: שערי עזרה. מילי דעזרא.

ספר קובץ (טריביטש). ראה: קובץ.

ספר שמואל ספר זכרון לר' שמואל מוהליבר (ראה: שו"ת מהר"ש מוהליבר). ירושלים תרפ"ג.

ספרן של ראשונים תשובות ראב"י אב"ד מגרבונא, הרמב"ן, ספר המנהגות, אסור משהו להראב"ד, תשובות ר"י בן פלאט. ערוכים ע"י שמחה אסף.

סתרי ומגיני שו"ת ב"ח. ר' סיני שיפער. טירנא תרצ"ב-צ"ג. חיבר גם: תספורת הזקן.

ע.

עבר המלך חי' רמב"ם וש"ס. ר' עובדיה הראיה. מרבני ירושלים. נדפס תרצ"ט. חיבר גם: ישכיל עבדי.

עבודת הגרשוני שו"ת. ר' גרשון אשכנזי, אב"ד ניקלשבורג ווינא ואח"כ אב"ד ור"מ במיץ, חתן בעל צ"צ (הישן). תלמיד הב"ח. נפטר תנ"ג. חיבר גם: חרושי הגרשוני.

עבודת הכהן חקרי הלכה בשיטות שונות. ר' הלל דוב הכהן טריוושי, אב"ד ווילק. נדפס תרמ"ט. נפטר תרס"א. חיבר גם: ונגש הכהן. וראה גם: הפסגה.

עבודת הלוי בסופו שו"ת מר' אריה ליבוש הלוי הורוויץ מבראדי. חיבר גם: אורנין תליתאי.

עבודת הלוי על התורה, ובסופו שו"ת. ר' אהרן הלוי הורביץ מסטרשלה, תלמיד מובהק של בעל התניא. אדמו"ר לחלק מחסידי חב"ד. נפטר תקפ"ט. חיבר גם ביאורים לתניא.

עבודת השם שו"ת. ר' שמואל מאטאלון, ר"מ בשאלוניקי. נפטר תרנ"א.

עבודת ישראל על התורה, המועדים ועוד. ר' ישראל שפירא, המגיד מקאזניץ. נפטר תקע"ה. חיבר גם: בית ישראל.

עבודת משה דיני מיסים ותקנות הקהילה עם קונט' בשמות גיטין והלכות גיטין. ר' יהושע אברהם יהודה, אב"ד ור"מ באיזמיר. נפטר תר"ט.

עגונת ישראל (שפירא). ראה: בית ישראל.

ערות ביהוסף שו"ת ודרשות. ר' יוסף אלמושנינו, אב"ד ור"מ בילוגראד. נפטר תמ"ט.

ערות ביהוסף חי' ב"מ וש"ת. ר' יוסף חיים בן סאמון, רב בפאס וטיטואן. נפטר באיטליה תקנ"ח. בסוף ח"ב קונטרס "לקח טוב" - שו"ת ופסקים מבני ר' שם טוב.

ערות ביהוסף ר' יהוסף רייזין, אב"ד סלונים. נדפס תרכ"ז. חיבר גם: פרת יוסף.

ערות ביוסף (נאטאנון). ראה: דברי שאול ועדות ביהוסף.

ערות ביעקב שו"ת וביאורים על ס' העיטור. ר' יעקב ב"ר אברהם די בוטון, מחכמי סלוניקי, נינו של בעל לחם משנה. תשו' משנת תי"ט.

ערות ביעקב תשובה בעניני ירושה. ר' יעקב ששפורטש, רב בהמבורג, ואח"כ רב לעדת הספרדים בלונדון. בסוף ימיו רב באמשטרדם. נפטר תנ"ח. חיבר גם: אהל יעקב.

ערות ביעקב שו"ת בהל' עדות וח"י סוגיות. ר' יצחק יעקב ריינעס, רב בלידא. נדפס תרל"ב.

ערות ושטרות סיכומים ומחקרים בהלכות עדות ושטרות. ר' מרדכי דוד כהן. נדפס תשמ"ג.

ערות לישראל תשובה בענין הפסולים לעדות בזמנינו. ר' איצק טאנעליס האגדל מוינא. נדפס בווינ תרכ"ו.

ערות נאמנה קובץ שו"ת וגלויי דעת על מאבק השחיטה באירופה. בעריכת ר' אליהו מונק ור' יחיאל אריה מונק. נדפס תשל"ה.

ערות נאמנה מסכת ערכין עם פי' הרמב"ם ור"ש משאנץ, עם שו"ת אחת מהמו"ל, ר' אריה ליבוש פרנקל. דסויא תקע"ג. ובשם "קבוצת הגאונים" בלבוש תק"פ.

ערות יעקב בענייני סמיכה ומיני סנהדרין. ר' יעקב פיאטרקאוסקי. נדפס בירושלים תרצ"ד-ת"ש.

עוגת אליהו שו"ת. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל משאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ בנא אמן-מצרים. נפטר תקמ"ה. חיבר גם: אדרת אליהו. כסא אליהו. מחנה ישראל. קול אליהו, ועוד.

עוד יוסף חי' פסקי הלכות. ר' יוסף חיים, רב בבגדד. גולד תקצ"ד. נפטר תרס"ט. נודע בספרו: בן איש חי.

עוללות הכרם שו"ת (השמטות מספרו של המחבר "כרם שלמה". נדפס בסוף ספר תורת חיים למהר"ח"ש). ר' שלמה אמארייליו, מרבני שאלוניקי. נפטר תפ"א. חיבר גם: כרם שלמה.

עולם התורה ירחון לרבנים ובני תורה. י"ל ע"י הפעילים דארה"ב בישראל. ירושלים תשל"ג.

עולת אי"ש שו"ת. ר' יעקב שאול אלישר, רב ראשי לעדת הספרדים בירושלים. נפטר תרס"ח. חיבר גם: ישא אי"ש, ועוד.

עולת חודש בטאון תורני. י"ל בפרס תש"ט-תשי"א (ג' חוברות). העורך ר' משה מונד.

עולת יצחק שו"ת. ר' יצחק ציוני, אב"ד רעזיצא. תשו' משנת תרכ"א.

עולת יצחק שו"ת. ר' יצחק רצאבי, ב"ב. נדפס תשמ"ט. חיבר גם: בארות יצחק. קדושת ישראל, ועוד.

עולת ירוחם על הרמב"ם. ר' ירוחם אשר ורהפטיג. מחכמי ורבני ירושלים. נדפס תשי"ד. חיבר גם: דברי ירוחם, שלמי ירוחם, חרושי ירוחם ועוד.

עולת נח בירור שיטות בש"ס וש"ע א"ח וי"ד. ר' נח ב"ר בנימין הלוי מובשוביץ, רב באלאסטאנוקא. נדפס (בספר נועם אחים הכולל גם את ספרו של אחיו ר' מרדכי) תרמ"ג.

עולת נח שו"ת א"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' נח סגל, ת"א. מלפנים רב בהרקוב. נדפס תש"ז. חיבר גם: אהבת נח.

עולת שבת על הל' שבת. ר' שמואל בר' יוסף, מדייני קראקא. נדפס תמ"א. חיבר גם: עולת תמיד.

עולת שמואל חידושים בש"ס ובפוסקים. ר' שמואל זיכרנטסקי-לובצר, מו"צ ביילנא. נפטר תרנ"ח.

עולת שמואל שו"ת א"ח, יו"ד וחנ"מ. ר' שמואל קונפורטי,

ע"י ר' יצחק באדהב. ירושלים תרנ"ז. ח"ב כולל שתי ספרים: דברי חזקיהו-ש"ת מר' חזקיהו יוסף קובו מירושלים. ודגל מחנה-הגהות על מחנה אפרים, מר' יצחק קובו, ראש"צ בירושלים. נולד תקל". נפטר תרי"ד.

עטרת חזקיה סדר הגט וחליצה וקונטרסי שמות גיטין. ר' חזקיה הכהן רבין, ראב"ד מדינת בוכארא. חי תרל"ב-תש"ה. עטרת חכמים שו"ת וחי' ש"ס. ר' ברוך פרענקל תאומים, רב בלייפניק. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: ברוך טעם.

עטרת טוביה על הרמב"ם ובסופו שו"ת אחת. ר' טוביה יהודא טביימי (גוטטאג), אב"ד סוכאצין-פולניה, ואח"כ רב בת"א. מתלמידי בעל אבני נזר. נדפס תרצ"א. חיבר גם: אבל כבד. ארץ טובה, ועוד.

עטרת יצחק שו"ת. ר' יצחק אייזיק רבינוביץ אב"ד שאול. חליפות מכתבים בין המחבר לבין גדולי דורו - ר' יצחק אלחנן ספקטור ועוד רבים. נפטר תרי"ג. חיבר גם: נטעי נעמנים.

עטרת ישועה שו"ת. ר' יהושע הורוויץ, אב"ד דייקוב. תשו' משנת תרל"ג. חיבר גם: עמק הלכה.

עטרת ישראל חי' ובאורים בש"ס ושו"ת. ר' ישראל מובשוביץ, אב"ד ור"מ קשטוקוביץ-רוסיה, וחבר הרבנות בת"א, נפטר תשי"ד.

עטרת מרדכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי זעלבאוויטץ, מריגא. הסכמה משנת תרצ"ח.

עטרת פז על הרא"ש סדר נשים. ר' פנחס זעליג בר' משה, אב"ד לאסק. נדפס תקכ"ח.

עטרת צבי שו"ת ודרשות. ר' צבי בר' נפתלי הירץ אשכנזי, רב בהאלבערשטאט. נפטר תקק"ח.

עטרת צבי קצור הלכות מפרשי השו"ע חו"מ, עם שו"ת. ר' צבי בר' עזריאל. מוילנה. ראב"ד לובלין. נדפס תפ"ב. חיבר גם: בית לחם יהודה.

עטרת צבי על שו"ע אור"ח. ר' צבי הירש הכהן בר' יוסף טוכפיר. נדפס ת"ו. חיבר גם: נחלת צבי.

עטרת צבי שו"ת ודרשות. ר' אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ, אב"ד במעזריטש. תשו' משנת תקפ"ז. נפטר תר"ט. חיבר גם: ריח ניחות.

עטרת שלמה על יו"ד. ר' יעקב גלייוויטץ הרב רסעמלין. תאריך (בקונט) השמועות) משנת תקכ"ב.

עטרת שלמה שו"ת אור"ח ויר"ד. ר' יעקב שלמה הולצברג, מורה הוראה במאהילאו. נדפס תרנ"ז.

עטרת שלמה על חו"מ סי' כ"ד. ר' נחמן שלמה הלוי, אב"ד זאמושטש חדש ואח"כ אב"ד לערת אשכנזים בירושלים. נפטר תרי"א.

עטרת תפארת ירחון חד"ת בהלכה ואגדה. י"ל בשנים תרצ"א-צ"ב בפאדוואלאטשיסקא, בעריכת ר' חיים ור' אשר כאב"ד.

עטרת תפארת דרשות ושו"ת בענין תפילין. ר' יהודה יודל רוזנברג, רב בורשא ובקנדה. נדפס תרצ"א. חיבר גם: ידות נדרים ועוד.

נולד ת"ק בטורקיה. למד תורה בסופיה ועלה לצפת תקנ"ו. נדפס תקנ"ט. חיבר גם: קול שמואל.

עולת שמואל שו"ת. ר' שמואל פלורינגטין האחרון. תשו' משנת תע"ט. חיבר גם: בית הרואה. מנחת שמואל.

עולת שמואל שו"ת אור"ח. ר' שמואל יהודה ליב קוידער מפראג. בזמן הנו"ב.

עולת תמיד על אור"ח. ר' שמואל בר' יוסף, מדייני קראקא. נדפס תמ"א. חיבר גם: עולת שבת.

עונג התורה על סי' י"ז מאה"ע. ר' יצחק האלפערן רב בבאריסלאב. נדפס תרמ"ד.

עונג יו"ט שו"ת. ר' רפאל יו"ט ליפמאן האלפערן, אב"ד ביאליסטאק. נפטר תרל"ח.

עורה שחר חי' בש"ס, הלכות ואגדות בסדר א"ב. ר' נתן נטע לנדא, דומ"ץ בבארסעפלד, ואב"ד אושפיצין. נדפס תרמ"ב. חיבר גם: כנף רננה. לבנון נטע. ועוד.

עושה שלום חי' דינים בסדר א"ב. ר' נסים חיים שלום מרגוני. נדפס בשאלוניקי תקע"א.

עזר מקודש על שו"ע אבה"ע. ר' אברהם דוד (ווארמין) אבד"ק בוטשטאטש. נולד תקל"א. נפטר תר"א. חיבר גם: דעת קדושים. אשל אברהם על שו"ע. מילי רחסידותא.

עזר משפט פסקים וחיידושים. ר' אליעזר גולרשמידט, חבר ביה"ד הגדול בירושלים. נפטר תשנ"ב.

עזרא (טרב). ראה: ספר עזרא.

ר' עזריאל דאיינה ראה: שו"ת ר' עזריאל דאיינה.

ר' עזריאל הילרסהיימר ראה: שו"ת ר' עזריאל הילרסהיימר. עזרת יהודה שו"ת וחיידושים. ר' איסר יהודה מלין, בריסק. נדפס תרכ"ב.

עזרת ישראל שו"ת. ר' רפאל ישראל איסר שפירא, אב"ד מעזריטש הסמוכה לווארשא. נדפס תרנ"א.

עזרת כהן שו"ת אבה"ע. ר' אברהם יצחק הכהן קוק, רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: משפט כהן. מצות ראה. אורח משפט. דעת כהן. חבש פאר. שבת הארץ, ועוד.

עזרת נשים חי' על אבה"ע סי' י"ז ושמות גיטין. ר' משה בן חביב, מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם: גט פשוט. קול גדול. שו"ת מהר"ם בן חביב. שמות בארץ.

עזרת נשים תקנת עגונות. ר' מאיר מאירי (פויערוווגר), רב ומו"צ בבריסל ואח"כ בלונדון. ח"א נדפס תש"ו.

עט סופר שו"ת ודרשות. ר' עזרא עלי הכהן טויל דיין ומו"ץ ארם צובה. נדפס ע"י בנו תרפ"ח.

עטור בכורי קציר פסק על שוחט שנמצא סכיני פגום. ר' יצחק נורצי. עם הסכמות ומו"מ על פסקי זה מאת ר' יצחק בר' שמואל לאמפרונטי בעל פחד יצחק ועוד רבנים גדולי פיאררא-איטליה. נדפס תע"ד.

עטרה ליושנה קונט' הערות לתשובה בדורינו ... ר' ברוך אליהו וסל. (באניהאד תרנ"ז).

עטרת יהושע על אבה"ע עד סי' י"ג ר' ירוחם פישל בר' יהושע מביאליסטוק. נדפס תרמ"ב.

עטרת זהב ח"א - חי' על הש"ס, שו"ת ודרשות, מלוקטות מכ"י

עיבור שנים ראה: תקון יששכר.

עיון יעקב על עין יעקב. ר' יעקב רישר, אב"ד מיץ וורמזיא. נפטר תצ"ד. חיבר גם: שבות יעקב. חק יעקב. מנחת יעקב.

עיון תפילה (גורדון). ראה: סדור אוצר התפלות.

עיון תפלה (מהרמלוב). ראה: קונטרס עיון תפלה.

עיסור דינים והלכות. רבינו יצחק בן אבא מארי, נפטר ד"א תתקנ"ג. חיבר גם: מאה שערים.

עיסור סופרים כתב עת תורני בעריכת ר' אברהם יצחק הכהן קוק. י"ל ביילנה תרמ"ח-תרמ"ט.

עין אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע וחי' ש"ס ורמב"ם. ר' אליעזר ליפמאן-לוברמן הכהן וואלק. אב"ד פאדברעזא ודרוויא-רוסיא. הקדמה משנת תרנ"ו.

עין דמעה הקפדים ושו"ת בענייני אבילות. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: האלף לך שלמה. שירי טהרה. טוב טעם ודעת. ספר החיים. ועוד.

עין הברזל שו"ת. ר' חיים צבי מאנהיימער, אב"ד אונגוואר. נפטר תרמ"ו.

עין המים (מפארווא). ראה: נחלי מים.

עין זוכר (חיד"א). ראה: יעיר און.

עין טוביה על שו"ע. ר' טוביה סעגאל, יליד שאק-פולין. תושב לאדו. נדפס תרע"ד.

עין יהודה חי' על שו"ע. ר' אליעזר יהודה רבינוביץ, רב ואב"ד ממל. נפטר תש"א.

עין יומין דרשות, שו"ת וחי' על הרמב"ם. ר' חיים יצחק אלגאזי, אב"ד באיזמיר. נפטר בא"י תקפ"א. חיבר גם: דרך עץ החיים.

עין יעקב שו"ת. ר' יעקב בצלאל סולובייצ'יק. נדפס בזיאטמיר תרע"ה. חיבר גם: ישועת יעקב.

עין יצחק שו"ת. ר' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה. נפטר תרנ"ו. חיבר גם: באר יצחק. נהל יצחק.

עין משפט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עזרא מלכי, אב"ד רודיס (בסוף ימיו). נדפס תק"ל. חיבר גם: מלכי בקדוש.

עין משפט שו"ת. ר' אברהם בר' יוסף לבית הלוי. (סלוניקי תרנ"ז).

עין תרשיש חי' ש"ס, רמב"ם ושו"ע. ר' יהושע זעליג תרשיש מקעלם. נדפס תרצ"ז.

עיני דוד על הרמב"ם, חי' דינים ושו"ת. ר' דוד אמאדו, מחכמי איזמיר ואח"כ בירושלים. נפטר תקצ"ב.

עיני יצחק על הש"ס וקצת שו"ת. ר' יצחק אלבעלי (אזמיר תרס"ג).

עינים למשפט חידושים וציונים בש"ס. ר' יצחק אריאלי, רב ור"מ בירושלים. ח"א נדפס תש"ז.

עיקרי דינים (טירני). ראה: עיקרי הד"ט.

עיקרי הד"ט ליקוטים וחידושים על אור"ח ויר"ד (ונקרא גם: עיקרי דינים). ר' דניאל טירני, אב"ד פרינצי-איטליה. נדפס תקס"ג. חיבר גם: סעודת מצוה. דרך שיחור. ועוד.

עיר מבצר פי' על מגלת אסתר, שו"ת ודיני מחצית השקל

וקריאת המגילה וחי' על מסכת מגילה. ר' מרדכי צבי מבית לוי. נדפס תרס"ט.

עלה תרופה שו"ת בענין היתר תרופת ההרכבה לחולי האבעבועות. ר' אברהם בר' שלמה נאנסיך-המבורגר. לונדון תקמ"ה.

עלהו רענן שו"ת ופלפולים. ר' יצחק יוסף זילברברג, אב"ד קרסנשווץ. נדפס תרצ"ו. חיבר גם: עצי זית. זכרון בנימין.

עלויות מנחם חרושי הלכות על פ"ק דב"ב ובסופו ב' תשו' ביו"ד. ר' מנחם מענדיל פריידין, רב טשאריי, פלך מאהליב. נדפס תרס"ו.

עם מרדכי דרשות וכו' פס"ד בענין עגונה. ר' מרדכי עזרא דומ"ץ ביפו ומרבני ירושלים. נדפס תרצ"ג.

עם נקודות הכסף בדבר חליצה ע"י שליח. ר' שמואל אביגדור אברמסון, רב ברוסיה ובניו יורק. עלה לא"י תרפ"ט. וראה גם: נעשה לך.

עמוד אש חי' על שו"ע או"ח. ר' אלעזר בר' מתתיהו שטראשון, אב"ד באלטרימאנץ. נדפס תרע"ב.

עמוד הימיני שו"ת. ר' שאול ישראלי, חבר ביה"ד הגדול י-ם, נדפס תשכ"ו.

עמודי אור שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יחיאל העליר, אב"ד סובאלק. נפטר תרכ"ב.

עמודי אש (לעמפערט). ראה: פסקי הגר"א.

עמודי אש שו"ת. ר' אברהם שמואל בר' יהודה, אב"ד סקידל ואיישישאק. נפטר תרכ"ט.

עמודי אש שו"ת. ר' ישראל אייזנשטיין, אב"ד באהאפאל-רוסיא. הקדמה משנת תרל"ט.

עמודי אש לבית יוסף מג' מחברים: ר' יוסף הלוי ליכטיג. ר' צבי הירש ווייס. ר' משה ווייס. מונקאטש תרצ"ט.

עמודי שלמה על הסמ"ג. ר' שלמה לוריא (מהרש"ל). אב"ד לובלין. נפטר של"ד. חיבר גם: חכמת שלמה. ים של שלמה.

עמודי שש שו"ת וחדו"ת מאת ששת בני ר' נפתלי הירץ קלאצקין בעל אילה שלוחה. תשו' משנת תרכ"ה.

עמק בנימין שו"ת ופסקי הלכות. ר' בנימין רפאל דיאש בראנדון. נדפס תקי"ג.

עמק ברכה (אשכנזי). ראה: אהל יוסף.

עמק ברכה בענין החרם. עם תשו' מר"א מזרחי. ר' דוד פרידמאן, אב"ד פינסק-קרלין. נדפס תרמ"א. נפטר תרע"ה.

חיבר גם: פסקי הלכות עם באור יד דוד. שאילת דוד.

עמק הבכא בדבר שריפת מת והפלת עובר. ר' שמריה מנשה הכהן אדלר, מלונדון. (נדפס תרצ"ה). ספרו מראה כהן נדפס תרע"ב.

עמק הלכה שו"ת. ר' יהושע בוימל, אב"ד סעלעטין (בוקובינה), ואח"כ רב בויליאמסבורג. נדפס תרצ"ד.

עמק הלכה חי' הלכות. ר' משה אהרן אלופין. ורשא תרנ"א. חיבר גם: צור תעודה.

עמק הלכה חי' הלכות ושו"ת. ר' יהושע הורביץ, אב"ד דזיקוב. נדפס תר"ל.

עמק הלכה שו"ת. ר' זאב וואלף הלוי אב"ד זעטיל. נדפס

תר"ו.

עמק הלכה ירחון תורני. י"ל תרפ"א-תרפ"ז באטארקעס (הונגריה צכסלובקיה). בעריכת ר' ישראל רייך.

עמק הלכה אסופת תשובות ומאמרים בענייני רפואה, בעריכת ד"ר אברהם שטינברג וד"ר מרדכי הלפרין.

עמק המלך על הרמב"ם. ר' מנחם עזריה מאיר קסטלינובו. דומ"ץ פאדובה וליורנו. חי תקל"ב-תר"ז. חיבר גם: מסגרת השלחן.

עמק יהושע שו"ת ודרשות. ר' יהושע אייזיק שפירא. אב"ד טיקטין וסלאנים. נדפס תר"ב. חיבר גם: נחלת יהושע.

עמק יהושע שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהושע מאמאן, רב ואב"ד מראקש-מרוקו, וחבר ביה"ד הגדול ים. נדפס תשל"ז-תשנ"ד.

עמק יהושע אחרון כולל ה' ספרים: תורת אלימלך, שו"ת מאבי המחבר. חי' על גיטין מהמחבר ר' יהושע אלטר ווילדמאן, אב"ד קאנסקיוואליא. דרושים מר' יצחק אייזיק חבר, וחידושי הלכות מאת המחבר. נדפס תר"ע.

עמק שאלה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי דב טברסקי, רב ואדמו"ר בהורונסטייפל. חתן בעל דברי חיים מצאנז. תשו' משנת תרל"ו. נפטר תרס"ג. חיבר גם: תורי זהב. חיבר לטהרה.

עני בן פחמא שו"ת. ר' ישראל ניסן קופערשטאך. רב בעיר מאקאווא. נדפס תרפ"ח.

ענף עץ שו"ת בהל' טריפות (נדפס בסוף ספר יפה ענף, פלומבו, ע"ע). ר' שלמה עזריאל. נדפס באומיר תרל"ז.

ענף עץ אבות שו"ת (נלוה לס' מקור מים חיים ח"ב). ר' אהרן בר' מאיר מבריסק, זקנו של מהרי"מ פאדווא אב"ד בריסק. תשו' משנת תקנ"ח. חיבר גם: מנחת אהרן.

ענף עץ אבות שו"ת (נלוה לס' מאמר מרדכי). ר' דובער מענקעס, רב בויטאמיר. נדפס תר"ס.

ענף עץ אבות הספר על חתנו ר' יצחק אייזיק שור ובסופו כמה שו"ת. ר' זאב וולף תאומים. זאלישטשיקי תרנ"ד.

עץ אפרים שו"ת או"ח. ר' אפרים זלמן סלוצקי, מוילנא. נדפס תרע"ח. חיבר גם: אור חדש.

עץ הדעת חבור בענייני ספק ספיקא. ר' משה בן חביב, מרבני ירושלים, נפטר תנ"ו. חיבר גם: גט פשוט, עזרת נשים, קול גדול, שו"ת מהר"ם בן חביב, שמות בארץ.

עץ חיים קובץ תורני, י"ל ע"י תומכי בחורי לומדי תורה בורשא. שנה א' תרע"ז.

עץ חיים שו"ת, חז"ת וחקרי הלכה מתורתם של ג' דורות לבית אבליסון. ובו: קונטרס תקנות עגונות, כנסת אברהם יואל, תפארת בנימ, תורת חיים (ראה ערכים).

עץ חיים (צאלח). ראה: סדור תבאלח.

עצי אלמוגים הל' נט"י. ערובי חצירות ושניות לעריות. ר' נח חיים צבי, אב"ד אה"ו. נדפס תקל"ט. חיבר גם: עצי ארזים.

עצי ארזים על אה"ע. ר' נח חיים צבי. ראה: עצי אלמוגים.

עצי ברושים שו"ת חי' וביאורים על שו"ע יו"ד. ר' שלמה הכהן מו"צ בוילנא, נדפס תרס"ג. חיבר גם: חשק שלמה על

הש"ס. שו"ת בנין שלמה.

עצי הלבנון שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה ליב צירלסון, רב בפריילוק וקעשניוב. נדפס תרפ"ב. חיבר גם: גבול יהודה. לב יהודה. מערכי לב.

עצי זית עה"ת וחדושים. ובו "זכרון בנימין" - שו"ת. ר' יצחק יוסף זילברברג, אב"ד קרסנשולץ. נדפס תרפ"ג-פ"ט. חיבר גם: עלהו רענן.

עצי חיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים צבי טיטלבוים, אב"ד סיגעט. נפטר תרפ"ט.

עצי לבונה ח"א - חי' על יו"ד. ח"ב בשם "מעין גנים" - על חו"מ או"ח ואבה"ע. ר' ניסן בר' אהרן, מו"צ בדובנא. נדפס תקצ"ה.

עצמות יוסף הלכות טריפות העצמות ובסופו כמה שו"ת. ר' יעקב יוסף (זיידא) שפירא. (הוסיאטין תרס"ה).

עצמות יוסף על מס' קרושין ר' יוסף ו' עזרא. רב בסופיא. נ"ג עם הרש"ך ור"ש חיון. נדפס שס"א. חיבר גם: משא מלך. עבודת משא.

ר' עקיבא איגר ראה: שו"ת ר' עקיבא איגר.

ערוגות הבושם חי' הלכות יו"ד ושו"ת. ר' אריה ליבוש בלחובער, רב בעיר זאסלאב, תלמיד בעל שער המשפט. נדפס תר"ל. חיבר גם: שם אריה.

ערוגת הבושם שו"ת או"ח ויו"ד וחי' סוגיות. ר' משה גרינוואלד, אב"ד חוסט. נפטר תרע"א.

ערוך באור מילים בתלמודים ובמדרשים. ר' נתן בר' יחיאל מרומא. תלמיד רבינו חננאל. נולד ר"א תשצ"ה. נפטר ד"א תתס"ז.

ערוך השלחן הלכות וביאורן על סדר השו"ע. ר' יחיאל מיכל עפשטיין, אב"ד נובהרדוק. ח"א נדפס תרנ"ז.

ערוך לגר על מסכתות. ר' יעקב יוקב עסלינגער, רב בכמה קהילות בגרמינה. נפטר תרל"ב. חיבר גם: בכורי יעקב. בנין ציון.

ערך דל בהל' ערכין, עם שו"ת מרבנותיו. ר' מרדכי אליעזר ובר, רב באדא-הונגריה. עלה לא"י תרל"ה. נפטר תרנ"ז.

ערך השלחן פסקי הלכות וחי' על שו"ע. ר' יצחק טייב, אב"ד ור"מ דרעניס. ח"א נדפס תקנ"א. חיבר גם: ווי העמודים.

ערך לחם חי' והגהות על ד"ח טורים. ר' יעקב קאשטרו (מהריק"ש), תלמיד מהרל"ב. רב במצרים. נפטר ש"ע. חיבר גם: אהלי יעקב.

ערך שי חי' שו"ע. ר' שלמה יהודה טאבאק, ראב"ד סיגעט. נפטר תרס"ח. חיבר גם: תשורת שי.

עשה לך רב שו"ת. ר' חיים דוד הלוי, רב ראשי ת"א-יפו. נדפס תשל"ו.

עשר תעשר בהל' תרומות ומעשרות. ר' יוסף צבי הלוי. ראב"ד בת"א-יפו. נדפס תרצ"ה. חיבר גם: אמירה נעימה.

הוראות שעה. זרע הארץ. טיב קדושין. נטע הארץ.

עזרת שלום ואמת בח"ב דרשות ושו"ת "משמיע שלום". ר' שלום קוטנא, רב בקפור ובאייזנשטט. נפטר תרס"ט. חיבר גם: קול על המים.

עגונות. ר' יוסף אליהו הענקין. נולד תרמ"א. רב בכמה קהלות ברוסיה, וניו יורק. נפטר תשל"ג. חיבר גם: לב איברא. תשובות איברא, ועוד.

פירות גינוסר שו"ע יו"ד עם פירוש "פרי תמר" מר' חיים בן עטר בעל אור החיים. נפטר תק"ג. ועם פירוש "פרי חדש". מר' חזקיה די סילווא.

פלא יועץ שו"ת. ר' אליעזר פאפו, מחכמי טורקיה ואח"כ מו"צ בסליסטרה-רומניה. (בספר זה גם תשובות מרבותיו ר' משה ור' בנימין מנחם דאנון, ומחבירו ר' משה פיפירה). נפטר תקפ"ד. נודע בספרו "פלא יועץ" בענייני מוסר השכל. חיבר גם: חסד לאלפים. דן ידיו. אלף המגן, ועוד.

פליטת בית יהודה שו"ת. ר' יהודה לירמא, תלמיד מהר"י באסאן, ורבו של ר' שמחה בעל שמוות גיטין. נדפס ת"ז. **פליטת סופרים** כתב עת תורני. י"ל פעם אחת בולנא תרכ"ג, בעריכת ר' יהושע העשיל לוי, מחבר ספר עליות אליהו. מצורף לחוברת "שפה לנאמנים" - מכתבי רבנים על החוכרת.

פנות הבית שו"ת או"ח. ר' אברהם טיקטין, אב"ד גלוגא וברעסלוי. נפטר תקפ"א.

פני אברהם ח' על חולין ושו"ת. ר' אברהם אבלי זעלענפריינד, רב בקאשוי. נדפס תרל"ט.

פני אברהם שו"ת וחי' ש"ס ורמב"ם. ר' אברהם יצחק פרלמן, אב"ד שקדוויל-ליטא. נדפס תרפ"ח.

פני אהרן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן אמארייליו בן בעל כרם שלמה. תשו' משנת ת"פ.

פני אריה שו"ת ופסקים וענייני שטרות. ר' אריה ליב ברעסלא, אב"ד עמדין, שקיל וטרי עם בעל הפלאה ובית מאיר. נדפס תק"ן.

פני אריה קונטרס ג' תשו' על או"ח. (נלוה לשו"ת בר ליואי מהד"ת). ר' אריה ליבוש הורוויץ אבי הבר ליואי. אב"ד סטאניסלב. נפטר תר"ד.

פני דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד פאפו, רב בבגדד ואח"כ ראב"ד בירושלים. נפטר תרפ"ז.

פני האריה החי שו"ת וחדושים. ר' חיים אריה ליב, אב"ד סטאוויסק. תשו' משנת תרכ"א-תרנ"ח.

פני הבית על חו"מ. ר' אברהם ענתיבי, רב ור"מ בארם צובא. נפטר תרי"ח. חיבר גם: אהל ישרים. מר ואהלות.

פני חיים ח' ברכות ובסופו שו"ת אחת (משנת תרע"ד) בענין ס"ת שנחסר בו אות. ר' חיים פנחס לוריא, דומ"ץ לארז. נדפס תרצ"ז. חיבר גם: משיב הלכה. שדה חיים. שלחן המשפט. זכרון פנחס.

פני יהושע שו"ת. ר' יהושע אב"ד קראקא, זקנו של הפני"ע על הש"ס. נפטר ת"ח. חיבר גם: מגיני שלמה.

פני יהושע על מסכתות בש"ס ושו"ת (נדפס בסוף פני יהושע השלם, ירושלים תשל"ג). ר' יעקב יושע, אב"ד לבוב, ברלין, מיץ ופפד"מ. נולד תמ"א בקראקא. נפטר תקט"ז.

פני יהושע (חנדאלי). ראה: שני המאורות הגדולים.

פני יוסף על הל' רבית והל' פסח. ר' יוסף חנניא ליפא מייזלש,

פ.

פאר הרור שו"ת הרמב"ם, ובסופו קצת תשו' מגאונים קדמונים אחרים.

פאר ישראל שו"ת והדרנים. ר' ישראל הורניק (טשערנוביץ תרצ"ה).

פאר עץ חיים שו"ת ד"ח שו"ע וחדושים. ר' חיים בר' אברהם קרוזר, מו"צ בקובנה. בהסכמת הגר"א ספקטור והגר"ל דיסקין. תאריך ההסכמה תרכ"א.

פאת השרה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ברוך עקפעלד, אב"ד טשוס. נדפס תרמ"ב. נפטר תרנ"ב.

פאת השלחן הלכות אר"י. ר' ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א, מרבני צפת וירושלים. נדפס תקצ"ו.

פאת ים שו"ת. ר' ידידיה מונסונייג, אב"ד פאס ורב ראשי וראב"ד במדינת מרוקו. נדפס תשנ"ב. חיבר גם: פרחי שושנים.

פאת נגב שו"ת עם חידושי הש"ס ודרשות. ר' נסים גבאי. נדפס בשאלוניקי תקנ"ז.

פאת שרץ שו"ת. ר' שמואל דוד הכהן מונק, רב הקהילה החרדית בחיפה. נדפס תשל"ה. חיבר גם: גרגרים בראש אמיר.

פרה את אברהם פסקי דינים בסדר א"ב וקצת שו"ת. ר' אברהם פאלאג', בנו של ר' חיים פאלאג', וממלא מקומו ברבנות איזמיר. נפטר תרנ"ט. חיבר גם: ויען אברהם. אברהם אזכור. שמע אברהם.

פה אליהו עה"ת ובסופו שו"ת. ר' אליהו חמווי, אב"ד ארם צובה. נפטר תרע"ו.

פחר יצחק אנציקלופדיה הלכתית. ר' יצחק לאמפרונטי, מרבני פירארה. נפטר תק"ז.

פורת יוסף שו"ת וחדושים. ר' יוסף הלוי צווייג, אב"ד פאטאק-זלאטי ואח"כ רב בברוקלין. בסוף ח"א קונט' "פני משה" מאביו ר' משה יונה. נדפס תרצ"ג.

פורת יוסף ראה גם: פרת יוסף.

פטר רח"ם חידושים, שו"ת ודרשות. ר' רפאל חיים מנשה בן נאים, ר"מ בטבריה. נולד ת"ר. נדפס תרע"ג.

פי אריה שו"ת או"ח ויו"ד ולשונות הרמב"ם. ר' מרדכי יהודה ליב גלאזשטיין, אב"ד ראסנא. נדפס תרל"ז.

פי שנים ח' על ד"ח הטורים ודרשות. ר' בנימין נבון בן בעל הנחפה בכסף, נפטר תקמ"ה, ור' חיים מרדכי זורנאגה, ראב"ד בירושלים. נפטר תקנ"ט.

פירוש הגר"פ (על ספר המצות). ראה: ספר המצות.

פירוש החיד"א על ספר חסידים ראה: לב דוד.

פירוש ר' דוד עראמה על הרמב"ם. מחכמי מצרים. נולד עם המבי"ט. בשנת ש"ה החל בחיבורו.

פירוש רשב"ץ על אבות עם פתיחה. ר' שמעון בר' צמח דוראן (תשב"ץ). רב באלג'יר. חי קכ"א-ר"ד. חיבר גם: תשב"ץ. יבין שמועה. זהר הרקיע.

פירוש איברא הלכות עדות גיטין וקדושין, והצעה לתקנת

פסקי הלכות ה' אישות עם באור יד דוד, ר' דוד פרידמאן. אב"ד פינסק-קרלין. נדפס תרנ"ח. נפטר תרע"ה. חיבר גם: עמק ברכה. שאילת דוד.

פסקי הרי"ד ר' ישעיה דטראני הזקן, בעל תוספות רי"ד. נולד ד"א תתק"מ. נפטר ה"א י'.

פסקי ושו"ת מהר"ש מלובלין ר' שלמה ב"ר יהודה לייבוש, אב"ד ור"מ לובלין, מגדולי מרביצי התורה בפולין. תלמיד מהרש"ל ור' שכנא מלובלין. רבם של השל"ה, הסמ"ע, הב"ח ועוד גדולים. נפטר ש"א.

פסקי חלה להרשב"א, ובסופו כמה שו"ת בענייני חלה מר' יעקב בן צאל, וכן כמה שו"ת מר' נחמן נתן קורניל. ירושלים תרל"ז.

פסקי מר שמואל תשובות שאלות לר' שמואל טאיטאצאק השני, נכדו של ר' שמואל אחי ר' יוסף טאיטאצאק. בן דורו וחבירו של מהרש"ך. השיב תשובות למהריב"ל, מהרשד"ם ר"י אדרבי ועוד. רב קהילת מאגנציה. נפטר ש"מ לערך. (נדפסו לראשונה בסוף ספר שארית יהודה, לאחי המחבר. ובחוספות בסוף ספר תשובות שאלות לר' יוסף טאיטאצאק - ים תשמ"ז).

פסקי ריא"ז ר' ישעיה בר' אליהו דטראני, מחכמי איטליה. בן דורו של הרשב"א. נכד ר' ישעיה הזקן בעל תוס' רי"ד.

פסקי ריקאנטי ר' מנחם בר בנימין ריקאנטי, מחכמי איטליה, בן דורו של הר"ך.

פסקי ריקאנטי האחרונים ר' יעקב חי ריקאנטי, רב בכמה קהלות באיטליה. תלמידו של ר' ישמעאל הכהן. נדפס תקע"ג. נפטר תקפ"ה.

פסקי תשובה אוסף שו"ת. ר' אברהם פיעטרקאוסקי, מו"צ לארז, נדפס תרצ"ג.

פסקים וכתבים ר' יצחק אייזיק הלוי הרצוג, רב ראשי לישראל. נפטר תשי"ט. חיבר גם: היכל יצחק.

פעולת אדם חידושי דינים על שו"ע או"ח. ר' אהרן דוד אב"ד ליובטש. הקדמה משנת תרל"א.

פעולת צדיק שו"ת. ר' יהיא בר' יוסף צאלח. רב ואב"ד צנעא וכל ערי תימן. הקדמה משנת תקל"ט.

פעלים לתורה ח"א באגדה. ח"ב בשם "קונטרס טל אורות". ר' אברהם מתתיהו חלפן (הקונטרס סובב הולך על "בית האוצר" להמחבר, ע"ע). נדפס תרנ"ג.

פעמוני זהב על חו"מ. ר' רפאל אנקאוה. דיין ומו"צ בסאלי-מרוקו. נולד תר"ח. נדפס תרע"ב. חיבר גם: קרני ראם. תועפות ראם.

פקודת אלעזר ח' או"ח ג"ח. ר' רפאל אליעזר הלוי יליד רבאט. עלה לא"י ונפטר שם תרמ"ו.

פקודת אלעזר שו"ת וחדושים. ר' אלעזר לעוו, אב"ד אוהעל ואונגוואר. נפטר תרע"ח.

פקודת המלך על הרמב"ם ומל"מ. ר' ישראל נחמן דראביטשער (פולאקי). דיין באוסטראה ורב בשימוגדה. שהה בליוורנו ועלה לא"י-צפת. נדפס תקס"ד.

פרדס דוד ח' ש"ס. ר' דוד דיסבך, ובו שו"ת בענין שותפות.

רב בפרעמישלא. נדפס תר"ז. נפטר תרכ"ה. חיבר גם: קונטרס עגונות למוהר"ל. מנחת לחם עני. תפארת יוסף. פני יצחק שו"ת ו"ח. ר' יצחק אבולעפיא, רב ברמשק, בצפת וטבריה. ח"א נדפס תרל"א.

פני יצחק שו"ת. ר' יצחק אייזיק בהר"ד, אב"ד וויטעבסק. נר"ג עם בעל הצמח צדק מליובביטש. תשו' משנת תקס"א.

פני יצחק ח"א - סדר הגט בשם "מכתב לחזקיהו", וסדר חליצה בשם "מאמר מרדכי". ר' חזקיה מרדכי בסאן, רב בוירונה-איטליה. נפטר תס"ד. ח"ב - שו"ת מנכדו ר' מנחם בר' יצחק נווירא. נדפס תק"ה.

פני יצחק שו"ת. ר' יצחק חריף, אב"ד אילינוב וסאמבור, תשו' משנת תקנ"ד-ע"א.

פני לוי שו"ת. ר' נפתלי יוסף הלוי פריינד, אב"ד ראזאן. נר"ג עם בעל אבני נזר. נדפס תרס"ד.

פני מבין על שו"ע חו"מ. ר' מימון בירדוגו ("הרב המבין"), רב ומו"צ מקנאס-מרוקו. בנו של ר' רפאל בירדוגו "המלאך רפאל". נפטר תקפ"ד. חיבר גם: לב מבין.

פני מבין שו"ת או"ח וי"ד. ר' נתנאל פריד הכהן, אב"ד איוואראש. נדפס תרע"ג.

פני משה שו"ת. ר' משה בנבנשתי, מרבני קושטא, נכדו של הראנ"ח. נדפס תכ"ט.

פני משה על אה"ע. ר' משה אב"ד קלעוואן. נדפס תקע"ח.

פני משה ומראה הפנים על הירושלמי. ר' משה מרגלית, רב כמה קהילות במדינת זאמושט. רבו של הגר"א. נפטר תקמ"א.

פנים מאירות שו"ת וחדושים. ג"ח. ר' מאיר אב"ד אייונשטאט. נפטר תק"ך. חיבר גם: אור הגנוז.

פניני ים קונט' בענין עגונות וזקקות חליצה שיבמיהן רחוקים ומומרים. ר' יחיאל מיכל שלגר, רב בבודאפסט. נדפס תש"ו לערך.

פסיקתא דרב כהנא בסופו שו"ת אחת מר' צבי הירש הלוי איש הורוויץ, בן הרב מזילאויץ ונכדו של ר' אפרים זלמן מרגליות (ע"ע בית אפרים) בעל "זרע אפרים" על הפסיקתא. פסק מר' משה פרובינציאלו על ענין הגט מויניציאה. מנטובה שכ"ז. (וראה גם: אלה הדברים). ובענין תענית בכורים בע"פ שחל בשבת. מנטובה ש"א.

פסק על עגונה ר' יעקב פולאק. נדפס ש"ד.

פסק על שטר חלוקה בין שני אחים. ר' רפאל צוידאל ור' משה פרובינציאלו. ע"ע שו"ת ר' משה פרובינציאלו. ויניציא ש"ס.

פסקי אליהו שו"ת. ר' אליהו הוברבנד. קראקא תרצ"ה.

פסקי אליהו חקרי הלכות, חדושים ודינים. ר' אליהו פוסק, אב"ד זריווקע. נדפס תרפ"ח. חיבר גם: מור ואהלות, האזולא גרש. ועוד.

פסקי דין בתה"ד הרבניים פסקים נבחרים מפסקי הדין של בתי הדין הרבניים בישראל.

פסקי הגר"א עם ביאור עמודי אש. ר' צבי הירש לעמפערט, אב"ד גודלעווא ושתאלאוויץ. נדפס תרל"ד.

מחננו ר' יעקב שמואל אב"ד מדינת שוארצואלד. נרפס תקמ"ו.

פרס הארץ ד"ח. ח"א – שו"ת. ח"ב – ח"ד דרוש. ר' ישעיה הלוי הורביץ, רב בצפת וכווניניף-קנדה. ירושלים תרצ"ג-צ"ח. חיבר גם: יבא שילה.

פרס הבינה דרשות ושו"ת "מטעי משה". ר' משה בר' אהרן אהרנסאן, מ"מ דעיר מיר. נרפס תרט"ו.

פרס מרדכי ג' מאמרים: התורה, הארץ והשבת. ר' מרדכי בערקאוויץ, מ"מ ומו"צ פאניעוועז. ובסופו שו"ת ומערכות "הארץ השמ"ש" מר' משה מישל שמואל שפירא בעל "שכיכות החמדה". נרפס תרס"ח.

פרס רמונים על הל' נדה. ר' משה יצחק אביגדור, אב"ד שקלאוו. נרפס תרכ"ט. חיבר גם: גליני קדש.

פרס רמונים שו"ת בענייני עגונה וחוקת רבנות. ר' יואל כ"ץ, אב"ד ערדער. נרפס תרצ"ו.

פרח מטה אהרן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן הכהן פרחיא, מרבני שאלוניקי. תלמידו של ר' חסדאי הכהן פרחיה בעל תורת חסד. תשו' משנת תל"א. חיבר גם: זכרון דברים.

פרח שושן שו"ת ד"ח שו"ע וכללים. ר' ישועה שבאבו ידיע זיין. תלמידו של בעל גינת ורדים. נרפס תצ"ב.

פרח שושנה שו"ת. ר' מאיר בלומנפלד, רב בניו יורק. נרפס תשל"א. חיבר גם: פרי שלמה, מנחת מאיר ועוד ספרים רבים.

פרחי אהרן שעורי הלכה. ר' אהרן דוד בוראק, אב"ד וראש ישיבה בניו יורק. נרפס תשי"ד.

פרחי אזוב על אבות. ר' אליהו רייך, יליד סאבאטיש. דיין ומורה בק"ק טירנו. נרפס תרפ"ז. בסופו: "שאלות אליהו" – תשובות גדולי הדור אל המחבר.

פרחי אליהו הדרנים על הש"ס ובתוכם שו"ת. ר' אליהו משה לונץ, ירושלים. מלפנים רב בעיר פעטערסאן-ארד"ב, נרפס תרס"ט.

פרחי האביב שו"ת חו"מ. ר' ישראל חיים דייכעש, מרבני ליטא ואח"כ כמאנטשטער באנגליה. נרפס תר"ל. חיבר גם: מערכות ישראל. מקוה טהרה.

פרחי כהונה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מסעוד הכהן, רב תמושנת-אלג'יר. נפטר תשי"י.

פרחי שושנים פסקי הלכה בסדר א"ב. ר' ידידיה מונסונייגו, אב"ד פאס ורב ראשי וראב"ד במדינת מרוקו. נרפס תשנ"ב. חיבר גם: פאת ים.

פרי אליהו שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליהו זלאטניק, חבר בד"ץ העדה החרדית י"ם ורב ומו"ץ שכונת כנסת. נרפס תשל"ב. פרי אלימלך בהל' שחיטה וטריפות. ר' אלימלך לוינשטיין מזווינאהראדאק (קייוב). נרפס תרנ"ו.

פרי אשל על שו"ע וש"ס. ר' שלום אלחנן הלוי. וגלולה לו קונטרס ברכת אברהם, והוא שו"ת על עגונה. ר' אברהם אבלי יפה. וילנא תרל"ז.

פרי אשר שו"ת וחד"ת. ר' אשר גרוניס. (ת"א תש"ו). **פרי הארומה חי' על הרמב"ם ושו"ת.** ר' רפאל מיוחס, בר'

שמואל. אב"ד ור"מ בירושלים. נפטר תקל"א. חיבר גם: מזבח אדמה.

פרי הארץ שו"ת ד"ח שו"ע וחי' על הרמב"ם. ר' ישראל מאיר מזרחי, מרבני ירושלים. נרפס תפ"ז.

פרי הרר אסיפת דינים ביו"ד אבה"ע וחו"מ, ובתוכו כמה שו"ת. ר' אביגדור מרדכי הכהן, אב"ד בעיר אסטריין. נרפס תרכ"ח. חיבר גם: קרבן תורה על סדר מועד.

פרי החג על הל' פסח. ר' אברהם ברודא, אב"ד ברעזנא (הונגריא). נרפס תרל"א.

פרי החיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים רונברג. נרפס בבילגורויא תרצ"ד.

פרי העץ על יו"ד. עם שו"ת "מנחת יחיאל". ר' אלתר יחיאל נעבנצאהל, ראב"ד בסטאניסלאב. נרפס תר"ט.

פרי הרמז"ל על קהלת. ובסופו "פרפראות לחכמה" – שו"ת בענייני ריאה וקונט' היתר עגונה. ר' יצחק נח טשערקס מבריסק. נרפס תרס"ט. חיבר גם: אור יצחק.

פרי השרה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליעזר חיים דייטש, רב בהאנשוויץ ובאניהאד. ח"א נרפס תרס"ו. נפטר תרע"ה. חיבר גם: דודאי השרה. חלקת השרה. צמח השרה. תבואות השרה. וראה גם: ארץ בנימין.

פרי חיים שו"ת. ר' חיים יהודה ליב הלוי עפשטיין, רב בכמה קהלות ובסוף ימיו בעיר קאלשין. תשו' משנת תקצ"ח.

פרי יהושע שו"ת וחי' ש"ס. ר' מנחם צבי אייכנשטיין, רב סטלואיס, מא. נרפס תש"ט.

פרי יוסף שו"ת ודרשות, ר' מאיר מאן, אב"ד לעמזאל. נרפס תרמ"ו. חיבר גם: הדור מצוה.

פרי יחזקאל דרוש ובסופו קונט' בענין עגונה. ר' משה שמעון זיוויטץ מארד"ב. נרפס תרס"ח.

פרי יעקב חי' מסכתות, הל' קדושין ודרשות. ר' יעקב הלוי קאפשטיין. רב ק"ק נימענצין. נרפס תרמ"ו. חיבר גם: בית לוי.

פרי יצחק שו"ת. ר' יצחק בלאזער, רב בפטרבורג. נרפס תרמ"א.

פרי מגדים על שו"ע או"ח ויו"ד. ר' יוסף תאומים, מ"מ בלוב ואח"כ אב"ד פפד"א. נפטר תקנ"ב. חיבר גם: גינת ורדים. מגידות. פרת יוסף, ועוד.

פרי מלכה שו"ת. ר' שמואל אלימלך טוירק. רב בעיר ברונקס-ארד"ב. נרפס תשמ"א. חיבר גם: כרם צבי. **פרי עץ הגן חר"ת,** שו"ת ותולדות רבני ירושלים. בעריכת ר' יעקב קצין. ירושלים תרצ"א.

פרי עץ הדר קובץ שו"ת מגאוני הדור אודות האתרוגים הגדלים בפארגא להבדיל בין מורכב לשאינו מורכב. לבוב תר"ו.

פרי עץ חיים שו"ת מתלמידי ביהמ"ד עץ חיים באמסטרדם. בין השנים ת"צ-תקס"א.

פרי עץ חיים (בלעיש). ראה: פתח הבית.

פרי עץ חיים שו"ת וחי' רמב"ם. ר' חיים אביגדור יליד קושטא. נרפס תק"ב.

(חיד"א), מחכמי ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. יוסף אומץ. חיים שאל. פתחא זוטא בהל' גדה וטבילה עם שו"ת בתקן ערובין. ר' פנחס חיים הלוי הורוויץ, אב"ד קאסוב ומו"צ בק"ק גראס-ווארדיין. נפטר תרצ"ח. נדפס תרס"ב. פתחי עולם ומוטעמי השלחן תמצית דברי גדולי הפוסקים על ד"ח שו"ע. ר' דובער קאראסיק, אב"ד קאראלעוויט. הסכמה משנת תרמ"ג.

פתחי עזרה על אבה"ע. ר' פתחי הארנבלאס, מו"ץ בורשה. נדפס תרס"ג. חיבר גם: פתחי שערים.

פתחי צדק על סוגיא במגילה, תהילים ובסופו שו"ת אחת מר' דוד אופנהיים. ר' אהרן בער פרלש. פראג תק"נ.

פתחי שערים חר"ת עם שו"ת. ר' פתחיה הארנבלאס, מו"צ בורשא. נדפס תר"ע. חיבר גם: פתחי עזרה.

פתחי שערים ג"ח. ח"א על ב"מ. ח"ב על ג' פרקים אחרונים בב"מ. ח"ג על זרעים ומועד, עם כמה שו"ת. ר' ישכר בר' יהודה לייב אב"ד טשענסטיחוב וסאמפאלנא. ח"א וח"ב נדפס תקע"ט. ח"ג נדפס ע"י נכד המחבר תרס"ח (אולם שם כ' המו"ל כי נדפס לראשונה תרי"א).

פתחי תשובה על או"ח. ר' ישראל איסר איסרלן, מו"צ ביילנה. נדפס תרל"ה. חיבר גם: תוספות ירושלים.

פתחי תשובה על שו"ע יו"ד אבה"ע וחומ"מ. ר' אברהם צבי אייזנשטאט, אב"ד איטייאן-רוסיה. נפטר תרכ"ח.

צ

צב"א שו"ת, חידושים ודרוש. ר' צבי הירש לעוין, רב במאנשעסטער-אנגליה. נדפס תרפ"ח.

צבי גאון יעקב שו"ת וח"י ש"ס. ר' צבי יעקב אופנהיים, אב"ד ור"מ בקעלס. נפטר תרפ"ו.

ר' צבי הירש הליר ראה: שו"ת מבעל טיב גיטין.

ר' צבי הירש חיות ראה: שו"ת מהר"ץ.

צבי וחמוד שו"ת, בירורי הלכות טריפות וח"י ש"ס. ר' צבי הירש רזאנסקי מוילנא. רב בויניפעק ויוטיקא (ארה"ב). נדפס תרע"א.

צבי לצדיק ביאורים בתנ"ך ובסוגיות הש"ס וקצת שו"ת. ר' צבי הירש לוין, רב בלונדון, הלברשטט, מנהריים וברלין. מהלוחמים בהשכלה. נפטר תק"ס.

צבי לצדיק דרוש ושו"ת. ר' צבי אלימלך שפירא, אבד"ק בלאזוב. (קראקא תרפ"ה). חיבר גם: מאונים לתורה.

צבי תפארת שו"ת ד"ח שו"ע. ר' צבי הירש שפירא. אב"ד מונקאטש. נפטר תרע"ד. נודע בחיבורו דרכי תשובה. חיבר גם: תפארת בנימ.

צדקה לדרך הלכות והנהגות. רבינו מנחם בן אהרן בן זרח, תלמיד ר' יהודה בן הרא"ש, רב באלקלעה וטולטולה. נפטר קל"ד.

צדק ומשפט חומ"מ ודיני קים לי. ר' משה פארו, מחכמי ורביני ירושלים. נדפס תרל"ד. חיבר גם: הוראה דב"ד. שמו משה.

צדקה ומשפט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' צדקה חוצין, מרכני אר"צ

פרי צדיק שו"ת וחידושי הגהות על שו"ע. ר' רפאל ידידיה שלמה צרור, רב בארגיל, רבו של ר' יהודה עייאש. נפטר תצ"ח.

פרי צדיק על הל' ברכות וחידושי ש"ס. ר' שאול קצין. נולד תרכ"ד בארם צובה. נפטר תרע"ז בירושלים. ומצורף לו: "כרם שלמה" ובו כמה שו"ת מכנו ר' שלמה קצין. ירושלים תרצ"ח.

פרי תאר (בן עטר) ראה: פירות גינסור.

פרי תבואה שו"ת. ר' יהודה לייב מרגליות, אב"ד בוזנאב שעברשין ופפר"א. נדפס תקנ"ו.

פרישה ודרישה על הטור. ר' יהושע פלך בר' אלכסנדר כץ. ראש ישיבה בלמברג. תלמיד הרמ"א ומהרש"ל. נולד שט"ו. נפטר שו"ע. חיבר גם: סמ"ע.

פרס אבות פ"י ענייני אגדה בש"ס ושו"ת. ר' אברהם אבלי כ"ץ. (לכוב תרכ"ה).

פרפראות לחכמה (טשערקס). ראה: פרי הרמ"ל.

פרפראות לחכמה וגופי הלכות. בסופו כמה שו"ת. ר' שלמה סאדווסקי, ניו-יורק. נדפס תרע"ח.

פרפראות לחכמה ויוסף חי ח"י ש"ס ושו"ת. ר' יוסף זרקא, תונס תרס"ד.

פרשת הכסף על רמב"ם הל' עכו"ם ובתוכו כמה שו"ת. ר' שמואל סורנאגה, רב ור"מ בירושלים. נדפס תקי"ח.

פרשת המלך על הרמב"ם. ר' יצחק מאיר בן מנחם, חתנו של ר' איסר זלמן מלצר. חבר ביה"ד הגדול בירושלים. נפטר תש"ב.

פרשת מורכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי באנעט, אב"ד ניקלשבורג. נפטר תקפ"ט. חיבר גם: באור מרדכי. מגן אבות, ועוד.

פרת יוסף על מס' יבמות כתובות. ר' יוסף תאומים, מגיד מישרים כלכוב, ואח"כ אב"ד פפר"א. נפטר תקנ"ב. נודע בחיבורו פרי מגדים על או"ח ויו"ד. חיבר גם: גינת ורדים, שו"ת מגידות, ועוד.

פרת יוסף שו"ת. ר' יוסף אלפאנדרי, מדייני קושטא. נדפס תרכ"ה.

פרת יוסף שו"ת וח"י על שו"ע חומ"מ. ר' יוסף רייזין, אב"ד סלאנים. נדפס תרמ"ד. חיבר גם: עדות ביהוסף.

פתח בית דוד (משאלוניקי). ראה: בית דוד.

פתח הבית ח"י על טור ובי"ע עם "פרי עץ חיים" - שו"ת. ר' אברהם בלעיש. נולד בתוניס תקל"ג. נפטר בלונדון תרי"ג. נדפס תר"ו. חיבר גם: תבואת יקב. יד אבישלום, ועוד.

פתח הבית ח"י סוגיות והלכות. ר' אברהם טיקטין, אב"ד לינטשיטץ ובסוף ימיו אב"ד ברעסלא והמדינה. הסכמה מהרעק"א משנת תקע"א. חיבר כ"ז ספרים.

פתח הרביר על שו"ע או"ח. ר' חיים בנימין פונטרימולי, מחכמי אומיר. נדפס תקצ"ח.

פתח הרעת על יו"ד הל' מליחה. ר' חיים פנחס לוריא מזרונסקיוואלי. נדפס תרע"א.

פתח עינים פ"י על עין יעקב, ועוד. ר' חיים יוסף דוד אזולאי

ורב בלוביבין. נפטר תרכ"ז.

צנצנת מנחם ביאורי אגדות הש"ס, שו"ת ופלפולים. ר' מנחם מנדל, תלמיד ר' השיל. רב פיאנטשוב. נדפס ת"פ.

צעיר רדם על שו"ע הל' טריפות. ר' רפאל דוד מזרחי, קושטא, תלמיד ר' אליעזר די טולידו. נדפס תרי"ד.

צפונות רבעון תורני בעריכת הרב מא.א. קינסטיכער והרב יצחק ישעיה ווייס. יו"ל בב"ב משנת תשמ"ט.

צפחית ברבש שו"ת או"ח ויו"ד. ר' חייא פונטרימולי, רב באומיר. נדפס תר"ח.

צפנת פענח שו"ת ד"ת. ר' יוסף ראזין, אב"ד דוינסק. נפטר תרצ"ו.

צפנת פענח עה"ת והמועדים. ר' יוסף מטרני (מהרי"ט), בן המבי"ט. ראש ישיבה בצפת וראש הרבנים בטורקיה. נולד שכ"ט. נפטר שצ"ט. חיבר גם: שו"ת מהרי"ט.

צפנת פענח הערות על שו"ת יד יצחק (גליק). ר' יוסף הכהן שורץ (עורך "וילקט יוסף"). נדפס תרס"ט.

צרור החיים על הרמב"ם, חדושי דינים וקצת שו"ת. ר' חיים יעקב מרבני צפת, תלמיד מהר"ח אבואלעפיא. נדפס תצ"ח. חיבר גם: סמא דחיי.

צרור החיים בענייני תפלה ומועדים ועוד. ר' חיים בר' שמואל מטורלה, תלמיד הרשב"א.

צרור החיים שו"ת אודות ביכ"ס שנבנה בעיר המבורג. ר' אברהם בר' אריה ליב לונשטם, רב בעמדין. נדפס תק"פ.

צרור החיים ח' מסכתות וסוגיות. ר' שמואל שמעלקא קליין, אב"ד סעליש וחוסט. נז' בשו"ת ח"ס אבה"ע ח"א סי' קט"ו. נפטר תרל"ה.

צרור החיים על הרמב"ם, ר' חיים חייקא מזאמאשטש. נדפס תקי"ג.

צרור הכסף שו"ת ד"ח שו"ע, לקוטים על סוגיות ורמב"ם. מר' אברהם גאטיניו רב בשאלוניקי, תלמיד בעל כרם שלמה. נפטר ת"צ.

צרור המור עה"ת. ר' אברהם בר' יעקב סבע, מחכמי ספרד בדור הגירוש. ואח"כ בפורטוגל ואיטליה. נדפס בויניציא רפ"ב.

צרי לנפש יפה שו"ת וחדושים. ר' יוסף צבי היילפרין-האלפערט, אב"ד שאמקוט (זיבנברגן-רומניה) נספה בשואה תש"ד.

ק.

קב זהב שו"ת. ר' דוד צבי זעהמאן, ראב"ד דוקלא. נדפס תרנ"ט.

קב חיים שו"ת. ר' חיים צבי עהרענרייך, אב"ד מאד. נפטר תרצ"ו. חיבר גם: קצה המטה על המטה אפרים, ושערי חיים על השערי אפרים.

קב נקי הל' וסדר גיטין. ר' אברהם דוד לאוואוט, אב"ד ניקאלאייב. נדפס תרכ"ח.

קבוצי אפרים ירחון תורני הלכתי. סעאיני-רומניה, בעריכת ר' אפרים לאנדא רב בבוקרשט. תרפ"ב-תרפ"ו.

ואח"כ רב בבגדד. נפטר תקל"ג.

צקת הצדיק ע"ד תמונת אות צ'. ר' ארי' ליב פרידמן מרבני ירושלים. נדפס תשי"ד.

צוף רבש שו"ת וחדושים. ר' דוד מועטי נדפס תרל"ה בליוורנו. חיבר גם: אשר לדוד. קדשי דוד. ידי דוד. נאם דוד.

צור יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם יעקב הורביץ הי"ד, רב בפראכובה ור"מ בשיבת חכמי לובלין. נדפס תרצ"ב.

צור תעודה על ג' פרקים ראשונים ברמב"ם הל' שלוחין. ר' מנצור מרוזק מרבני ארם צובא וירושלים. נדפס תקמ"ו. נפטר תקמ"ט. חיבר גם: קרבן אליצור.

ציון במשפט תפדה דרשות ומערכות ע"ס א"ב. בח"ג שו"ת "שיבת ציון". ר' ציון הכהן יהונתן ראב"ד ג'רבה. נדפס תרצ"ג-תש"ג.

ציון וירושלים לקט חד"ת מכ"י של רבני ירושלים. י"ל לפרקים ע"י ר' יצחק באדהב בירושלים, משנת תרנ"ח.

ציון וירושלים (נאטנזאהן). ראה: נר מעריב.

ציון לנפש חיה שו"ת. ר' נתן נטע לייטער, אב"ד ומו"צ לבוב. נספה בשואה. חיבר גם: מאורות נתן. ונלוה אליו גם תשובות מבנו ר' זאב וולף לייטער, אב"ד פייטסבורג.

ציוני שו"ת. ר' אהרן זעליג ציוני, אב"ד לוצין (לטוויא). נדפס תרל"ה.

ציץ אליעזר שו"ת. ר' אליעזר יהודה ולדינברג, חבר ביה"ד הגדול ירושלים. נדפס תש"ה-תשנ"ב. חיבר גם: אבן יעקב. הלכות מדינה.

ציץ הקדש שו"ת בענייני מצוות התלויות בארץ. ר' יהושע צבי מיכל שפירא מגדולי ירושלים, תלמיד בעל זית רענן. נפטר תרס"ו.

צל הכסף שו"ת ודרשות. ר' אברהם ב"ר בנבינישטי גאטיניו, רב בשלונקי, תשו' משנת תר"ו. בח"ב מחלקה ב' תשו' מרדודו ר' חיים שמואל גאטיניו מרבני שלונקי. תשו' משנת תקע"ח.

צלותא דאברהם שו"ת. ר' נפתלי הערץ יענער (לערנער). ראב"ד ומו"ץ בקרקא. נדפס תרכ"ח. חיבר גם: ברכת אברהם.

צל"ח החדש ח' הלכות ושו"ת. ר' אלטר משה אליהו שטייגליטץ, מראשוני אדמו"ר וטאראנו. נדפס תרע"ג.

צלעות הבית שו"ת ומכתבים באבה"ע. ר' מאיר פונר, אב"ד שאטלאנד-דאנציג. נפטר תקמ"ו. נודע בחיבורו: בית מאיר.

צמח דוד ח' ש"ס, רמב"ם ודרוש, מאב ובנ: ר' דוד נג'אר, דיין בתונס. נפטר תקל"ג. ובנו ר' משה, אב"ד תונס. נפטר תקמ"ו.

צמח השרה פלפולים ושו"ת בענייני עגונות. ר' אליעזר חיים דייטש, רב בהאנשוויץ ובאניהאד-הונגריה. נפטר תרע"ה.

חיבר גם: דוראי השרה. חלקת השרה. פרי השרה. תבואות השרה.

צמח מנחם שו"ת או"ח. ר' מנחם מנדל לוין, אב"ד שטוצין (וילנה). נדפס תרמ"א.

צמח צדק שו"ת. ר' מנחם מנדל, אב"ד ניקלשבורג. בזמן הש"ך. נפטר תכ"א.

צמח צדק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מנחם מנדל שניאורזון, ארמו"ר

קבוצת הגאונים (פרנקל). ראה: עדות נאמנה.

קדושת בית ישראל שו"ת בהלכות אישות. ר' ישראל אברהם אבא קרייגער. אב"ד בקאשעדארי-ליטא, פפד"מ ובוסטון-ארה"ב. נפטר תרצ"א. חיבר גם: חינוך דחי. לרצונכם תזכורו ותענוגו ישראל.

קדושת יו"ט שו"ת, חי' רמב"ם ודרשות. ר' יו"ט (מהרי"ט) אלגאזי, מרבני ירושלים. נפטר תקס"ב. גודע בחיבורו על הל' בכורות לרמב"ן. חיבר גם: גט מקושר. שמחת יו"ט.

קדושת יו"ט שו"ת וחי' ש"ס. ר' יום טוב ליפמאן אב"ד קאפוליא. נפטר תקנ"ה.

קדושת יו"ט בענין יו"ט ב' דגליות. ר' ישראל משה חזן. חבר ב"ד הגדול בירושלים משנת תר"ב. אח"כ רב ברומי, קורפו ונא אמון. נפטר תרכ"ה. חיבר גם: כרך של רומי.

קדשי דוד על הש"ס ושו"ת. ר' דוד חיים שמואל חסאן, דיין בירושלים, אלכסנדריה וליורנו. תלמיד בעל אור החיים. נפטר תקפ"ד. חיבר גם: חסדי דוד. מכתם לדוד.

קהלות יעקב חדושי מסכתות. ר' יעקב ישראל קניבסקי, ב"ב. נפטר תשמ"ה. חיבר גם: איפת צדק.

קהלת אשר כתב עת תורני, י"ל באושפיצין תרפ"ג בעריכת ר' אשר זליג סג"ל לנדא.

קהלת דוד חד"ת בהלכה ואגדה. ר' דוד אצאפ. ורשא תרפ"ח-תרפ"ט.

קהלת יעקב מערכות בסדר א"ב. ר' ישראל יעקב אלגאזי, אביו של מהרי"ט אלגאזי. אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ז. חיבר גם: ארעא דרבנן. נאות יעקב. אמת ליעקב.

קהלת יעקב חי' רמב"ם, שו"ת ודרשות. ר' יעקב ב"ר יצחק אלבעלי. מרבני איזמיר. נפטר תקל"ד.

קהלת יעקב על חלק משו"ע אבה"ע ואו"ח. ר' יעקב לורברבוים אב"ד ליסא. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: בית יעקב. חוות דעת. נתיבות המשפט. מקור חיים, ועוד.

קהלת יעקב שו"ת וחדושים. ר' יעקב, אב"ד קארלין. מתלמידי הגר"ח מואלוצין. נפטר תר"ה. חיבר גם: משכנות יעקב.

קהלת יצחק דיני תרתי לריעותא בענייני טריפות, ובסופו שו"ת על או"ח יו"ד. ר' יצחק מארגאלין, אב"ד סלאדקאואדנא-קאבילנא. נדפס תרע"א.

קהלת מנחם על שו"ע. ר' מנחם לעבאקאוויץ, אב"ד פראשניץ. נדפס תרע"ד.

קהלת שלמה כללים וחי' על סדר א"ב. ר' שלמה שטנציל, רב בשטלדז ובססנוצה. תלמיד ה"אבני נזר". גולד תרמ"ד. נפטר תרע"ט לערך.

קובץ על הרמב"ם. ר' מנחם נחום טריביטש, אב"ד ניקשלבורג ומדינת מעהרין. נפטר תר"ז. חיבר גם: שלום ירושלים על הירושלמי.

קובץ דרושים וחדושים שו"ת וחד"ת מרבני פולניה. י"ל משנת תרפ"ג ע"י אגודת הרבנים בפולין, בעריכת ר' צבי יחזקאל מיכלזון, ר' יחיאל משה סגלביץ. ור' מאיר הכהן.

קובץ הערות על יבמות. ר' אלחנן וסרמן, ר"מ בכראנוביץ. נספה בשואה.

קובץ עץ החיים שו"ת ועוד מחכמי הדור, יו"ל ע"י ר' דוד טעביל אפרתי. נדפס תרמ"ד.

קובץ שיעורים על כמה מסכתות. ר' אלחנן וסרמן, ר"מ בכראנוביץ. נספה בשואה.

קול אליהו שו"ת. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל משאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ נא אמן-מצרים. נפטר תקמ"ד. חיבר גם: אדרת אליהו. כסא אליהו. מחנה ישראל. עוגת אליהו, ועוד.

קול אריה שו"ת. ר' אברהם יהודה הכהן שווארץ, אב"ד מאד, מתלמידי הח"ס. נפטר תרמ"ד.

קול אריה שו"ת. ר' ארי' ליב יעלין, אב"ד בילסק. בעל יפה עינים בש"ס וילנה. נדפס תרל"ב.

קול בן לוי פלפולים, שו"ת ודרשות. ר' רפאל ב"ר אליהו הלוי, תלמיד בעל בתי כהונה. נדפס (לאחר פטירתו) תפ"ז.

קול גדול שו"ת. ר' משה'ן חביב, מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם: גט פשוט. עזרת נשים. שו"ת מהר"ם בן חביב. שמות בארץ.

קול דודי וכו' שו"ת "קול שמחה". ר' דוד אריה אב"ד קריפטש. **קול הרמ"ז** דיני סת"ם. ר' משה זכות, רב בוינציא. בתל"ג נתקבל לרב במנטובא. חיבר הרבה ספרים.

קול יהודא שו"ת. (נדפס עם שו"ת מהרש"ג) ר' יהודה גרינפלד אב"ד סעמיהאלי-הונגריה. נפטר תרס"ז.

קול יהודה שו"ת. ר' אלטר שפירא, ראב"ד טשערנאוויץ. נדפס תרצ"ד. חיבר גם: בית יהודה. בית ישראל.

קול יהודה שו"ת וחי' הלכה. ר' יהודה ליבש היילפרין, אב"ד סקילוקה, פמריץ וחרסקוב. נפטר תרכ"א.

קול יהודה שו"ת. ר' יהודה כ"ץ אב"ד סאניק. נסמך ע"י בעל הדברי חיים מצאנז. נדפס תרס"ז.

קול יהודה על התורה ובסופו שו"ת. ר' יהודה ליב מיאנוב, תלמיד ר' ליביש אב"ד אפטא וסאכטשוב, רבו של היהודי הקדוש מפרשיסחא. תשו' משנת תקס"ו.

קול יעקב דרשות, חי' ש"ס ורמב"ם, ושו"ת. ר' יעקב שאול ב"ר חנניה, אב"ד אומיר. תלמיד בעל בתי כהונה. (נדפס תק"כ).

קול יעקב שו"ת ודרשות. ר' יעקב משלם גינצבורג, רב בגורא הוימורא (רומניה). נדפס תרצ"ה.

קול יעקב הל' סת"ם. ר' יעקב סופר. מחכמי ירושלים. נפטר תרצ"ט. גודע בחיבורו: כף החיים. חיבר גם: חיים עד עולם.

קול ישראל ירחון תורני. י"ל ע"י הסתדרות צעירי אגודת ישראל בירושלים. תרפ"א-תרפ"ב.

קול מבשר שו"ת. ר' משולם ראטה "העילוי מהורודנקא", אב"ד חרוסטקוב, סוצ'בה-שאץ וטשרנוביץ. בסוף ימיו חבר מועצת הרבנות בישראל. נפטר תשכ"ג.

קול סופר על משניות. ר' חיים סופר, אב"ד מונקאטש, ובסוף ימיו בכבודסט. תלמיד בעל אמרי אש. נפטר תרמ"ו. חיבר גם: מחנה חיים.

קול על המים פסק בענין קמח שנטחן בריחים של קיטור. ר' שלום קוטנא, רב בקפור ובאיזנשטט. נדפס תרמ"ו. נפטר תרס"ט. חיבר גם: עתרת שלום ואמת.

קול רנה (ארייאש). ראה: שפתי רננות.

קול רנה וישועה דרוש עם "שערי ישועה" – שו"ת. ר' יהושע עבאדי (ליוורנו תרי"ג).

קול שחל דרשות. ר' שבתאי אשקוטי (ירושלים תרמ"ד).

קול שחל שו"ת. ר' אברהם נתן נטע מייזליש, אב"ד וישניץ, נכד השאגת ארי' הראשון ונרדפס בצדו, (ע"ע). תשר' משנת תצ"ב.

קול שמואל עה"ת ובסופו ליקוטים ושו"ת. ר' שמואל קונפורטי. נולד ת"ק בטורקיה. למד תורה בסופיה, ועלה לצפת תקנ"ו. חיבר גם: עולת שמואל.

קול שמחה (ר' דוד אריה). ראה: קול דודי.

קול תורה כתב חת תורני, הופיע בשנת תרס"ח בורשה, בעריכת ר' יהודה יודל רוזנברג.

קול תורה מאסף תורני, הופיע בשנת תרפ"ו בפביניץ, בעריכת ר' יעקב אהרן יסקוויץ.

קול תורה ירחון חד"ת ושו"ת. יו"ל בירושלים ע"י ר' שמואל אהרן ובר שזורי, תר"צ-תשכ"ז.

קול תחנה קול טחנה בענין רחים של קטור לטחינת קמח לפסח. ר' רפאל חיים משה' נאים, רב בגיבראלטאר. נרדפס תרע"ב.

קומץ המנחה (באבד). ראה: מנחת חינוך.

קונטרס ברכת אברהם (יפה). ראה: פרי אשל.

קונטרס היתר עגונה ר' ישראל זאב מינצברג, דומ"ץ בירושלים. נרדפס תרפ"ה.

קונטרס הכשר כלים ר' אליעזר ליפא יאליס (לעמברג תר"ח). קונטרס הלכה למשה הל' שו"ב. ר' משה שמואל גלאזנר, אב"ד קלויזנבורג. נולד תרט"ז בפרשבורג. נפטר תרפ"ה בירושלים. נרדפס תרע"ב. חיבר גם: אור הבהיר. דור רביעי. חקור דבר. מצה שמורה.

קונטרס הראיות להכריע בין החולקים בענין זמן ק"ש. ר' אריה ליב עפשטיין. רב בקניגסברג. פפד"א תקי"י. נרדפס שוב בתוך ספרו של המחבר הלכה אחרונה (ע"ע). אות ק'. קניגסברג תקי"ט.

קונטרס התשובות שו"ת. ר' ישראל יצחק יאנובסקי. מו"צ בפראג פרבר ורשא. נרדפס תרפ"ג. חיבר גם: אור ישראל. ברכת ישראל. טהרת ישראל. דברי הגאונים.

קונטרס טל אורות (חלפן). ראה: פעלים לתורה.

קונטרס ישמח משה בענין צוואה שנכתבה בערכאות (נרדפס גם בשו"ת מהר"א אשכנזי סי' ל"ג). ר' אברהם אשכנזי, אב"ד וראשלי"צ בירושלים. נפטר תר"מ. חיבר גם: שו"ת מהר"א אשכנזי. התקנות והסכמות. שמרו משפט, ועוד.

קונטרס מעשה גורא (גינצבורג). ראה: מעשה גורא.

קונטרס מצה שמורה וענין חמץ נוקשה. ר' משה שמואל גלאזנר, אב"ד קלויזנבורג. נולד תרט"ז בפרשבורג. נפטר תרפ"ה בירושלים. נרדפס תר"ע. חיבר גם: אור הבהיר. דור רביעי. חקור דבר. הלכה למשה.

קונטרס מקוה טהרה (קויפמן). ראה: מקוה טהרה.

קונטרס משמרת הקדושין ראה: משמרת הקדושין.

קונטרס נוסף על נחלת (גר'מן). ראה: משפט הירושה.

קונטרס עגונה ר' צבי ארי' ליב לוריא, בתרס"ב נתמנה לרב בקאפציאווה.

קונטרס עגונות ע"ד גט בכתב הבעל במקום עגון. אוסף תשובות מרבני הדור, ע"י ר' אהרן מענדל הכהן רב בקהיר. (נרדפס תרפ"ד).

קונטרס עגונות למוהר"ל ר' יוסף חנניא ליפא מייזליש, רב בפרעמישלא. נרדפס תרט"ו. נפטר תרכ"ה. חיבר גם: פני יוסף. מנחת לחם עני. תפארת יוסף.

קונטרס עיגונא ארתא (מהר"ח ש). ראה: שו"ת מהר"ח ש.

קונטרס עיון תפלה ביאורי תפלות. ר' שמריה שמרל בר' יעקב, אב"ד הרמילוב (לבוב תר"ט).

קונטרס עץ הרעת (מהר"ם בן חביב). ראה: אור צדיקים.

קונטרס קונייטין וצורת הפתח ר' צבי פלסא, מו"צ לקהל עדת הפרושים בקלויניא דעל ריגוס. נרדפס תרמ"ב.

קונטרס ר' חיים יונה תאומים. דיני דגרמי ועדות. (נרדפס תפ"ג).

קונטרס שליחות בתרומה ר' ישראל זאב מינצברג. רב ומו"צ בירושלים. נפטר תשכ"ב. (והשוה דברי זיו).

קונטרס שלש תשובות בדיון נדרי אונסין. ר' חיים כפוני, רב במצרים. מתלמידי האר"י. בעל פלוגתא של ר' בצלאל אשכנזי בעל שיטה מקובצת. נפטר שצ"א.

קונטרס תקון עולם ע"ד גט כאמצעות הדאר. ר' שלמה קלוגר (קונט' זה הוא ח"ג מספר שירי טהרה של הרב המחבר, ראה ערך).

קונטרס תקון עירובין ר' יעקב לורכרבוים, אב"ד ליסא. נפטר תקצ"ב. (נרדפס עם קונט' ר' חיים יונה, בתרנ"ז). חיבר גם: בית יעקב. חוות דעת. נתיבות המשפט. ועוד.

קונטרס תקנות עגונות מאסף בדיון חליצת מומר, בעריכת ר' אברהם יואל אבלטון, אב"ד סטאוויסק, טורוב ואודסה. בקונט' (ב"ח) ל"ב תשובות מהג"ל וגאוני הדור. אודסה תרמ"ו-מ"ז. נרדפס מחדש בספר עץ חיים. (ע"ע).

קונטרס תקנת עגונות ר' צבי הירש מייזליש. דומ"צ בוויטעצען. ספרו בנין צבי (ע"ע) נרדפס תרצ"ט.

קמח סלת שו"ת וחליפות מכתבים (נרדפס בספר "מגנזי חכמי תונס"). ר' משה חזקוני, מנאבל-תונס. נולד תרמ"א. נפטר תשכ"ג.

קמח סלת דינים ופסקי הלכות בשו"ע או"ח. ר' יאודה בר' משה עלי. (שאלוניקי תקנ"ח).

קמח פסח על המהרש"א. בסופו שו"ת אחת בענין מינקת חיבור. ר' פסח בר' שמואל. (קעניגסברג תקכ"ג).

קנאת סופרים תשר' על ההשגות לחיבוריו. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת.

קנאת פנחס שו"ת. ר' פנחס שטיין, אב"ד ס"ט מיקלאש. נפטר תרמ"ו. ונלוה לו: שו"ת המאיר, מכבר ר' מאיר.

קנה אברהם פי' תנ"ך. ר' אברהם חי אמוג. עם שו"ת מר' יצחק אבולפיא, ור' שלמה אלעזר אלפנדר (ראה: שו"ת

מהרש"א). נדפס תרפ"ג.

קנה בשם שו"ת. ר' מאיר ברנסדורפר, מו"צ בירושלים. נדפס תשל"ט.

קנין הגוף ה' גיטין. ר' נתן עמרם, רב ראשי בנא אמן-מצרים. נדפס תק"צ. ובהוס' מר' אלי' ששון תרנ"ג. חיבר גם: משבצות זהב.

קנין חדש על כתובה דאירכסא ובסופו כמה שו"ת. ר' מרדכי פארהאנר, אב"ד נייטרא. נדפס תרפ"ג (נדפס מחדש תשנ"ב בתוך ספר באר מרדכי מהמחבר).

קנין תורה בהלכה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם דוד הורביץ, אב"ד שטרסבורג וחבר הבר"צ ירושלים. נדפס תשל"ז-תשנ"ב.

קסת הסופר ה' סת"ם. ר' שלמה גאנצפריד. נדפס תקצ"ה. נודע בחיבורו: קצור שו"ע. חיבר גם: אהלי שם. לחם ושמלה. תורת זבח.

קצה המטה על מטה אפרים (ע"ע). ר' חיים צבי אהרנרייך. ורדין תרפ"ג.

קצור נחלת שבעה טופסי שטרות כתובות ותנאים. ר' אשר אנשיל גרינוולד (אוגוואר תרפ"ו).

קצור שו"ע ר' שלמה גאנצפריד. נדפס תרכ"ד. חיבר גם: אהלי שם. לחם ושמלה. קסת הסופר. תורת זבח.

קצות החשן על שו"ע חו"מ. ר' אריה ליב הכהן, אב"ד סטריא-גליציה. נפטר תקע"ג. חיבר גם: אבני מלואים. שב שמעתתא.

קצות השלחן קצור שו"ע הרב מלאדי, והוספות בשם ברי השלחן, מר' אברהם חיים גאה, מו"ץ בירושלים. נפטר תשי"ד.

קצת מכתבי וכו' "יד דוד" - לקוטי דינים על יו"ד בסדר א"ב. ר' דוד אברהם חי. "יועץ יצחק" - שו"ת. ר' יצחק רפאל אשכנזי, איטליה. חי תקפ"ז-תרס"ח.

קקיון דיונה על אבה"ע סי' י"ז. ר' יונה תאומים, אב"ד ור"מ בנמירוב מיץ ועוד. נפטר תכ"ט.

קרבן אליצור דיני עד אחד וברירה, עם שו"ת. ר' מנצור מרוק. מרבני ארם צובא וירושלים. נדפס תקל"ז. נפטר תקמ"ט. חיבר גם: צור תעודה.

קרבן אש"ח שו"ת ד"ח שו"ע, חי' ש"ס ורמב"ם. ר' אליהו שמעא הלוי מרבני ארם צובא. נפטר תקע"ד. חיבר גם: מכשירי מילה.

קרבן העדה על הירושלמי. ר' דוד פרנקל, רב ראשי בברלין. נולד תס"ז. נפטר תקכ"ב. חיבר גם: שירי קרבן.

קרבן נתנאל על הרא"ש. ר' נתנאל ווייל, אב"ד קרלסרוהה ומדינת באדן. תלמידו של ר' אברהם ברודא בעל "אשל אברהם". נפטר תקכ"ט. חיבר גם: נתיב חיים.

קרבן ראשית שו"ת וחי' ר"ה. ר' יהודה לייב מרגליות. נדפס תקל"ח. חיבר גם: פרי תבואה.

קרבן שמואל בענייני קדשים וקצת שו"ת להלכה. ר' אברהם צבי זילברשטיין מארה"ב. נדפס תש"ג.

קריאה הקרשה בדיני קריאת התורה. ר' יהודה יודל

ראזענבערג, רב בטארלא. ואח"כ בקנדה. נדפס תרע"ט. חיבר גם: ידות נדרים, ועוד.

קריה הנאמנה שו"ת. ובסופו ה' נדה. ר' שמעון לגנס (סאנוק תרפ"ה).

קריית ארבע דרשות ושו"ת. ר' יצחק אקרי"ש, מחכמי קושטא, נר"נ עם בעל פורת יוסף אלפנדרי, ועם בעל משנת ר"א די טולידא. תשו' משנת תר"א.

קריית חנה שו"ת. ר' גרשון קובלענץ מדייני מיץ, תלמיד השב"י. (נדפס תקמ"ה).

קריית חנה דוד שו"ת ר"ח שו"ע וחרושים. ר' דוד הכהן סקלי, דומ"צ אוראן-מרוקו. נדפס תרצ"ה.

קריית מלך רב על הרמב"ם וטור, ושו"ת. ובסופו קונט' שו"ת "דין אמת". ר' יהודה נבון, מרבני קושטא ואח"כ בירושלים, בן המחתה אפרים, נדפס תק"א. נלוח לו: ה' דיינים מבן המחבר ר' אפרים.

קריית ספר ה' סת"ם. רבינו מנחם לבית מאיר (המאירי). נפטר ה"א ע"ה. חיבר גם: בית הבחירה. חרושי המאירי. מגן אבות.

קריית ספר על חיד החזקה. ר' משה מטראני (מבי"ט), ראב"ד צפת, תלמיד מהר"י בי רב, הרבה לשאת ולתת בהלכה עם מרן הב"י ושאר גדולי הדור. נפטר ש"מ.

קריית שמע פסקים על מנהג קורפו לנגן בק"ש בציבור. ר' כנבנשתי גאטיניו. שאלוניקי תקט"ו.

קרן אורה על מסכתות בש"ס. ר' יצחק שיק אב"ד קרלין, אחיו של ר' יעקב מקרלין. נדפס תרי"ב.

קרן דוד ז' חוברות ובהם שו"ת ממחברים שונים מתונס. הופיע בגרבה תרע"ז מעוזבו של ר' דוד בר' משה הכהן, ונדפס עם ספרו שלום דוד (ע"ע).

קרן לדוד שו"ת אר"ח ודרשות. ר' אליעזר דוד גרינוואלד, אב"ד סאטמאר ועוד. נפטר תרפ"ח.

קרני ראם שו"ת. ר' רפאל אנקאוה, דיין ומו"ץ בסאלי-מרוקו. נולד תר"ח. תשו' משנת תרמ"ב. חיבר גם: תועפות ראם. פעמוני זהב.

קרני ראם שו"ת. ר' אורי מיינעשטער, ניו יורק. נפטר תש"ז. חיבר גם: סניא דיבי.

קשות מיושב יישוב הקשיא שבתלמוד. ר' ישעיה פיק-ברלין, רבה של ברסלאו. נפטר תקנ"ט. נודע בהגהותיו על הש"ס "מסורת הש"ס". חיבר גם: שאילת שלום. הפלאה שבערכין, ועוד.

קשר גודל הנהגות האדם. ר' חיים יוסף דוד אולאי (חיד"א). מחכמי ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבורי: ברכי יוסף. חיים שאל.

ר.

ראב"י אב"ד ראה: תשובות ראב"י אב"ד.

ראב"ד ראה: תשובות ופסקים.

ראבי"ה ראה: אבי העזרי. וראה גם: תשובות ראבי"ה.

ראב"ן ראה: אבן העזר.

ראה חיים באורים לפי סדר פרשיות התורה. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: החפץ חיים. חקקי לב. לחיים בירושלים.

רא"ם ראה: שו"ת רא"ם.

ראג"ח ראה: שו"ת ראג"ח.

רא"ש ראה: שו"ת רא"ש.

ראש אפרים יו"ד. ר' אפרים זלמן מרגליות, מבראר. נפטר תקפ"ח. מחיבוריו: בית אפרים. טיב גיטין. יד אפרים.

ראש אריה חי' ושו"ת (גם מאבי ואחי המחבר). ר' אריה ליב ביאליבלוצקי מפילבישק. נדפס תרנ"ב.

ראש אריה שו"ת וחקרי הלכה. ר' יקותיאל אריה קמלהאר, מחכמי ורבני ירשא וסטאניסלב. עורך הירחון אהל מועד. נפטר תרצ"ז. חיבר גם: חידוהא דשמעתא.

ראש דוד על התורה. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מחכמי ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. יוסף אומץ. חיים שאל.

ראש יוסף על טוש"ע או"ח וחומ"מ ושו"ת חומ"מ. ר' יוסף איסקאפה, רב באומיר. נדפס תי"ח.

ראש לראובני שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ראובן הלוי אב"ד דנבוגר. נפטר תרמ"ז.

ראש מנשה מכתבים מר' חיים ברלין אל ר' מנשה גרוסברג מחבר הספרים: אלפי מנשה. דגל מנשה, ועוד (ע"ע). נדפס תרנ"ח.

ראש משביר שו"ת. ר' יוסף שמואל מודייאנו, מרבני שלוניקי, תלמיד הר"מ אמריליו, תשו' משנת תק"ג.

ראש פינה הל' מליחה, ותשו' ע"ד שני' לעריות. ר' זאב טורבאוויץ רב בקראז. נדפס תרל"ט.

רא"ש שור ראה: שו"ת רא"ש שור.

ראשון לציון על יו"ד מסי' ר"מ וכללי ס"ט. ר' חיים נ' עטר. בעל "אור החיים". נפטר תק"ג. חיבר גם: פרי תואר.

ראשי אלפי ישראל רבעון, מאסף ספרותי לתורה והכמה, בעריכת יוסף שאפאטשניק-לונדון. יו"ל משנת תר"ע.

ראשי בשמים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה יואל חזקן גוריון, אב"ד אניקסט (ליטה). נדפס תרמ"ד.

ראשית בכורים שו"ת וביאורים לספרא. ר' בצלאל ברי"מ חזקן. מגדולי המו"ץ בוילנה. נדפס תרכ"ט.

ראשית דוד חי' בהלכה ובאגדה. ר' דוד שלמה סלאסטש. (ורשא תרמ"א).

ראשית חכמה מוסר והנהגות. ר' אליהו די וידאש, מחכמי צפת. תלמיד הרמ"ק. הספר הושלם בשנת של"ה.

רב ברכות שו"ת וחרושים. ר' יוסף חיים, רב בבבל. נדפס תרכ"ח. חיבר גם: רב פעלים, בן איש חי ועוד רבים.

רב דגן שו"ת ושמות גיטין. ר' יצחק הלוי מרבני קושטא. נ"ג עם בעל משנת ר"א די טולידו. (נדפס תרכ"ב).

רב טובך שו"ת או"ח ויור"ד. ר' ברוך מאיר בר' דניאל בן ציון (לעמברג תרמ"ד).

רב מלכ"א שו"ת עם מאמרים בשאלות הזמן. ר' מיכאל דייטש, אב"ד שאוול. (מהדורת נדפס תרס"ה).

רב פעלים שו"ת. ר' יוסף חיים, רב בבבל, נדפס תרס"א. נפטר תרס"ט. חיבר גם: בן איש חי. רב ברכות. ועוד רבים.

רבבות אפרים שו"ת. ר' אפרים גרינבלט, מעמפיס-ארה"ב. ח"א נדפס תשל"ה.

רבבות אפרים על הל' מקואות. ר' אפרים קניטפסקי. (ירושלים תר"פ).

רב"ז ראה: שו"ת רב"ז.

רביד הזהב שו"ת מאב ובנו: ר' דוד מזרחי (משרקי), רב ור"מ בצנעא-תימן. נולד תנ"ו. נפטר תקל"א. ובנו ר' יחיא, דיין ור"מ בצנעא. נולד תצ"ד. נפטר תקס"ט.

רביד הזהב על התורה. ר' דוב בער טריוויש, אב"ד זעגר, ואח"כ ראש ב"ד ומו"צ בילנא. חבר ביהמ"ד של הגר"א. נפטר תקס"ד.

רביד הזהב שו"ת. ר' זאב וואלף אברך, אב"ד מאזייק - ליטא. נדפס תרנ"ח.

רב"ך ראה: שו"ת רב"ך.

רביד יוסף בח"ב שו"ת ופלפולים. ר' אברהם יוסף טעמפלער, אב"ד רזעפניק. נדפס תרצ"ב.

רבינו ירוחם ראה: תולדות אדם וחוה.

רביעי בקודש-שקט בנימין פלפולים ושו"ת. ר' בנימין פליישער, ניו-יורק. נדפס ת"ש. חיבר גם: שבי בנימין.

רגשי הרת עפי' חכמי תימן, עם בקרת על "משפטי עוזיאל". ר' שמואל צ'אהרי, ת"א. נדפס תרצ"ו-צ"ח.

רדב"ז ראה: שו"ת רדב"ז.

רד"ד ראה: שו"ת רד"ד.

רד"ך ראה: שו"ת רד"ך.

רד"ל ראה: שו"ת רד"ל.

רד"ם ראה: שו"ת רד"ם.

רוב דגן חידושי ש"ס, עם "אות לטובה" - שו"ת וכללים בסדר א"ב. ר' יצחק עטייה, רב בארם צובה. בנו של ר' ישעיה עטיה בעל בגדי ישיע. נפטר תקפ"ג. חיבר גם: זרע יצחק. תנא ושייר.

רוח חיים על ד"ח שו"ע. ר' חיים פאלאג'י. רב באומיר. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנוי חיים. החפץ חיים. חקקי לב.

רוח יעקב שו"ת. ר' יעקב אשכנזי די קורונה (שלם). מחכמי ירושלים. תשו' משנת תק"ט. (נדפס בספר לב שמח).

רועי ישראל שו"ת מג' רבנים, מר' יהודה ב"ר יו"ט קצין, רב ור"מ באר"צ, חי' תס"ח-תקמ"ד. מר' שלמה לאניאדו, מחבר בית דינו של שלמה, ע"ש. ומבנו ר' אפרים לאניאדו מחבר דגל מחנה אפרים, ע"ש.

רוקח פסקי הלכות והנהגות. רבינו אלעזר מגרמייזא, תלמיד רבינו יהודה החסיד. נולד בערך תתק"ב. נפטר תתקצ"ח.

רחמים פשוטים שו"ת. ר' רפאל חיים משה בן נאים, מרבני טיטואן. נפטר תר"פ.

רחש לבב שו"ת. ר' חיים שמואל הלוי בירנבוים מדובנא. חתן הגרעק"א, חיבר גם: הגהות מעשה חושב על שער המלך. נפטר תרמ"ז.

ר"י מיגאש ראה: שו"ת ר"י מיגאש.

ריב"א הקטן ראה: תשובות ריב"א הקטן.

ריב"ד ראה: שו"ת ריב"ד.

ריב"ם הורביץ ראה: שו"ת ריב"ם.

ריב"ם שנייטוך ראה: שו"ת ריב"ם שנייטוך.

ריב"ן ראה: שו"ת ריב"ן.

ריב"ש ראה: שו"ת ריב"ש.

רידב"ז ראה: בית רידב"ז ושו"ת רידב"ז.

ריח נוחח שו"ת וחי' ר' עזריאל בר' אליהו בסוגית ריחא

מילתא. ר' אפרים אליעזר צבי הירש חרל"פ, אב"ד

מעזריטש. נדפס ת"ר. נפטר תר"ט. חיבר גם: עטרת צבי.

ריח שדה דרשות, חי' ע"ז, הגהות על העיטור ושו"ת. ר'

שמעון דווין הכהן מארס צובא. נדפס תצ"ח.

ריטב"א שו"ת. רבינו יום טוב בר' אברהם אלאשבילי, תלמיד

הרא"ה והרשב"א. חיבר חי' לרוב התלמוד.

רי"ם ראה: שו"ת הרי"ם.

רי"ף ראה: שו"ת הרי"ף.

ריקאנטי ראה: פסקי ריקאנטי.

רך טוב (אביקצין). ראה: שש אבני-רך טוב.

רלב"ח ראה: שו"ת מהרלב"ח.

רמ"א ראה: שו"ת רמ"א.

רמב"א תשובות. רבינו משה בן נחמן מגירונא. נפטר ה"א ל'.

רמ"ה ראה: שו"ת רמ"ה.

רמ"ז ראה: שו"ת רמ"ז.

רמ"ך ראה: הגהות הרמ"ך.

רמ"ע מפאנו ראה: שו"ת רמ"ע מפאנו.

רמ"ץ ראה: שו"ת רמ"ץ.

רמת שמואל חידושים שונים וקצת שו"ת. ר' שמואל יצחק

יפה, חתן ר' יוסף דובער סאלאוויצק בעל בית הלוי, אב"ד

באריסאוו-רוסיה, ורב ואב"ד בת"א. נפטר תשי"ג.

ר"ן ראה: שו"ת ר"ן.

רעק"א ראה: שו"ת ר' עקיבא איגר.

רצון ישראל על תהילים. ר' יצחק אייזק אייכנשטיין. נוסף לו

שו"ת בענין תפילין מר' ישראל ברג. (מונקאטש תרנ"ט).

רשב"א ראה: שו"ת הרשב"א.

רשב"ד ראה: שו"ת רשב"ד.

רשב"ן ראה: שו"ת רשב"ן.

רשב"ץ ראה: תשב"ץ.

רשב"ץ על אבות ראה: פירוש רשב"ץ על אבות.

רשב"ש ראה: שו"ת רשב"ש.

רש"ך ראה: שו"ת מהרש"ך.

רש"ל ראה: שו"ת מהרש"ל.

רשמי שאלה בענין בנית דפנות מקוה מבטון מזוין. ר' יעקב

יוסף שפירא (לונדון תרצ"ד).

רשמי שאלה שו"ת וחדושים. ר' ישראל משה, אב"ד קארניק

באשכנז. נדפס תקע"א, בהסכמת רעק"א ובעל פתח הבית.

רשפי אש מאסף וקובץ שו"ת, חר"ת ופלפולים. י"ל בלודז'

תרפ"ז (ב' חוברות), בעריכת ר' שמחה אבי עזרי אלעזר

שפירא.

רש"ש ראה: הגהות הרש"ש.

ש

שאגת אריה (וקול שחל) שו"ת. ר' ארי' יהודה ליב, אב"ד

קראקא ובריסק, נכד הב"ח וכן חורגו של הט"ז. תשו' משנת

תל"ח. וראה גם: קול שחל.

שאגת אריה שו"ת. ר' ארי' ליב, אב"ד ואלוזין ומיץ. נדפס

תקט"ז. נפטר תקמ"ה. חיבר גם: טורי אבן.

שאגת אריה החדשות להנ"ל.

ר' שאול משה זילברמן ראה: שו"ת ר' שאול משה.

שאל שאל ברורי הלכות ביו"ד. ר' שאול ברוך מנייטרא,

אב"ד מגדודק, בשנת תר"ע אב"ד קראלי.

שאלות משה חי' ש"ס שו"ת. ר' משה ראזין, רב בליטא

וברוקלין, נדפס ת"ש. חיבר גם: נור הקודש.

שאלות שמואל שו"ת אורח ויו"ד. ר' שמואל אביגדור

תוספאה, אב"ד קרלין. נדפס תרי"ח. חיבר גם: תנא תוספאה

על התוספאה. כלילות שמואל. שארית הפליטה.

שאלות דוד שו"ת ד"ח שו"ע וחי' הלכות ומסכתות. ר' דוד

פרידמן אב"ד פינסק-קרלין. תשו' משנת תרכ"א. נפטר

תרע"ה. חיבר גם: פסקי הלכות עם באור יד דוד. עמק ברכה.

שאלות יעב"ץ שו"ת. ר' יעקב עמדין, בן החכ"צ. חי תנ"ז-

תקל"ו. חיבר גם: אגרת בקורת. מור וקציעה.

שאלות יעקב שו"ת ופלפולים. ר' יעקב סג"ל פרעגער רב

בארא, חתן המהר"ם שיק, נדפס תרס"ז.

שאלות יצחק שו"ת. ר' יצחק אהלכונים, אב"ד טעשין. הקדמה

משנת תש"ח.

שאלות ישרן שו"ת. ר' גדליה פעלדער, רב ביכ"נ בטורונטו-

קנדה. נדפס תשכ"ד. חיבר גם: יסורי ישרון. נחלת צבי.

שאלות משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה שמעון וסרמן, רב

בת"א ומלפנים רב בברעסלא ועוד קהילות באוסטריה

וגרמניה. נדפס תשי"ז.

שאלות שלום שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום טויבש, אב"ד

באטשאן. תשו' משנת תר"ל.

שאלות שלום על השאלות. ר' ישעיה פיק-ברלין. רבה של

ברסלאו. נפטר תקנ"ט. חיבר גם: הפלאה שבערכין. מסורת

הש"ס. קשות מיושב, ועוד.

שאלות שלום חידושים וביאורים. ר' שלום דוד רבינוביץ,

וילנא. נדפס תרס"ד.

שאל האיש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב שאול אלישר, רב

ראשי וראשל"צ בירושלים. נפטר תרס"ז. בסופו חידושי "פני

חמ"א" מבנו ר' חיים משה, בעל "משה האיש".

שאל שלמה שו"ת בענייני טהרה ומקואות. ר' שלמה זלמן

ווייסבערג, הומנא. נדפס תרצ"ג.

שאלה ותשובה בענין נחירה ונקרא גם: "דבר בעתו". ר'

אליהו פלסנר. ברלין תרמ"ט.

שאלות אליהו (ריין). ראה: פרחי אוב.

שאלות ותשובות ראה: שו"ת.

שאלות חיים שו"ת. ר' חיים ירמיהו פלנסברג, אב"ד שאקי.

נרפס תרנ"ח.

שאלו ציון שו"ת. ר' דוב אליעזרוב, רב שכונה בירושלים. נרפס תשכ"ב.

שאלת שלמה שו"ת. ר' שלמה אהרן וורטהיימר, דיין ומו"צ בירושלים, מו"ל כמה כ"י מהגניזה ועוד. נרפס תרצ"ב.

שאלות רב אחאי גאון.

שארית בנימין חי' על הש"ס ובסופו שו"ת מר' יצחק אלחנן מקובנא. ר' מנחם מן. ירושלים תרל"ה.

שארית הפליטה בן תש"ו בענין גט. ר' שמואל אביגדור תוספאה, אב"ד קרלין. נרפס תרמ"ח. חיבר גם: כלילת שמואל. שאלות שמואל. תנא תוספאה על התוספאה.

שארית הפליטה קבוצת שו"ת (נרפס בספר "נעט מים", להמחבר). ר' אברהם הכהן, מרבני שאלוניקי. נפטר תרמ"ו. חיבר גם: בית אברהם לחיים. טהרת המים, ועוד.

שארית חיים פלפולים בהל' רבית, שו"ת וחז" ש"ס. ר' חיים צבי ברוידא, רב בזגר. נרפס תרמ"א.

שארית יהודה חי' ש"ס, פירושים על טור יו"ד ושו"ת. ר' יהודה טאיטצאק, נכדו של ר' שמואל אחי ר' יוסף טאיטצאק. בן דורו של מהרש"ך. בספר גם שו"ת מר' יוסף טאיטצאק, ו"פסקי מר' שמואל" (ע"ע) – פסקים מאחי המחבר. נרפס ש"ס.

שארית יהודה ביאור על הל' מליחה ושו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה ליב. מו"ץ ביאנוביץ, אחי בעל התניא.

שארית יהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה חיים הכהן מסלתון, רב במצרים. נרפס תרצ"ח. חיבר גם: וזאת ליהודה. ועוד.

שארית יהודה שו"ת. ר' יהודה צבי בלום. ירושלים תשל"ג.

שארית יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף כ"ץ ר"מ בקרקא, גיסו של הרמ"א, נפטר שנ"א.

שארית יוסף שו"ת אבה"ע. ר' יוסף רייזין, אב"ד טעלו וסלאנימא. נרפס ע"י נכדו תרע"ד.

שארית יוסף שו"ת. ר' יוסף מרדכי הלוי, חבר הרבנות הראשית ואב"ד בירושלים. נפטר תש"ז.

שארית יוסף שו"ת. ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, ראב"ד ומו"צ קהלת הבוכרים ועדת ארם צובא בירושלים. נפטר תר"צ.

שארית יעקב שו"ת ומוזכרת גיטין. ר' יעקב הכהן טרב, רב ומו"צ בבירות. נרפס תר"צ-צ"ב.

שארית יעקב שו"ת. ר' יעקב זאב כהנא מפאסוואל. תש"ו משנת תרמ"ה.

שארית יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב דעניזאן אב"ד ליבוי, נרפס תרנ"ו, בהסכמת הנצי"ב מולוזין. נפטר תרע"ד.

שארית יעקב על כמה מסכתות, ליקוטים על הרמב"ם ושו"ע עם כמה שו"ת. ר' יעקב ביבאס. (ירושלים תר"מ).

שארית יעקב שו"ת. ר' יעקב יצחק יוטעס, מגדולי חכמי ורבני עיר לבוב, תש"ו משנת תקצ"ה.

שארית ישראל שו"ת. ר' ישראל זאב מינצברג, רב ומו"צ בירושלים. נפטר תשכ"ב.

שארית נתן שו"ת. ר' נתן אב"ד דוכרומיל, בן בעל הפני' על

הש"ס. תאריך הדרושים משנת תקי"ב.

שארית נתן בנימין שו"ת ופלפולים. ר' נתן בנימין הלוי ליבער, ראב"ד בפרסבורג, זמן הסמיכה מבעל החתם סופר תקצ"ה.

שארית שמחה שו"ת. ר' שמחה הלוי במברגר, ב"ב. מלפנים אב"ד שטוטגרט-גרמניה, נפטר תשי"ח. בספר גם תש"ו מאביו ר' יצחק במברגר (ע"י יד הלוי).

שב יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב כ"ץ אב"ד פפר"מ, נפטר ת"ק.

שב שמעתתא חי' בשבע סוגיות. ר' ארי' ליב הכהן, אב"ד סטריא-גליציה. נפטר תקע"ג. חיבר גם: אבני מילואים. קצות החושן.

שבולת הנהר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמשון אלטמן. ב"ב תשכ"ט.

שבות יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב רישר, אב"ד מיץ, ווירמייזא. נפטר תצ"ד. חיבר גם: חק יעקב. מנחת יעקב. עיון יעקב.

שבט בנימין שו"ת. ר' בנימין פונטרימולי. רב באזמיר. (נרפס תקפ"ד).

שבט בנימין שו"ת. ר' בנימין יצחק טרכטמן, רב בארה"ב ובר"ג. נרפס תר"צ. חיבר גם: זיר זהב. משפט שלום.

שבט הלוי שו"ת. ר' שמואל הלוי ואזר, רב אב"ד זכרון מאיר ב"ב. נרפס תש"ל-תשנ"ד.

שבט הקהתי שו"ת. ר' שמאי קהת הכהן גרוס, מו"צ קהילת מחזיקי הדת ירושלים. נרפס תשמ"ז.

שבט יהודה על שו"ע יו"ד. ר' יהודה עייאש. מרבני ארצות המערב בעיר ארגיל. נרפס תקמ"ג. חיבר גם: בית יהודה. בני יהודה. מטה יהודה.

שבט מיהודה שו"ת. ר' איסר יהודה אונטרמן, רב ראשי באר"י. נפטר תשל"ו.

שבט מנשה שו"ת. ר' מנשה גרוסברג, מטרעסטינא ע"י ביליסטוק. מו"ל כמה כ"י מהראשונים וחבר ביהמ"ד בראמסגייט. נרפס תרנ"ו. חיבר גם: אלפי מנשה. דגל מנשה. ראש מנשה. ועוד.

שבט סופר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמחה בונם סופר, בנו של בעל הכתב סופר וממלא מקומו ברבנות פרסבורג. נפטר תרס"ו.

שבט שמעון חי' הלכות. ר' שמעון סידאן, אב"ד טירנוי. תלמיד החת"ס. נרפס תרמ"ד. חיבר גם: אות ברית.

שבי בנימין שו"ת. ר' בנימין פליישער, ניו-יורק. נרפס תרצ"ד. חיבר גם: רביעי בקודש-שקט בנימין.

שביבא א"ש בהלכות ושמות גיטין ובתקנות רגמ"ה. ר' אברהם צבי שור, מרבני ירושלים. נרפס תש"ד.

שבילי דוד על שו"ע. ר' דוד יהודה ליב זילברשטיין, אב"ד בווייטצן, נפטר תרמ"ד.

שבילי תורה חי' על שו"ע אבה"ע. ר' שלמה בר' יהודה ליב מאפאט (ורשא תקס"ה).

שבילין רבעון לבעיות השעה. יו"ל ע"י חבר הרבנים והמחלקה לדת שליד המפד"ל. גליץ א' תשכ"ב.

עגונות. ר' מנחם מענדיל אב"ד סטריזוב. נפטר בטארנא תקצ"א.

שודא דרייני כללי הוראה בספק. ר' משה זכות (רמ"ז), רב בויניציא. מתל"ג רב במנטובא. חיבר הרבה ספרים. **שויון הנשים** בדבר בחירת נשים. ר' יעקב לוינסון, ניו-יורק. נדפס תר"פ.

שומר ציון הנאמן דו שבועון בעניני הלכה, חקירות חידושים וביאורים. בעריכת ר' יעקב עטלינגר בעל הערוך לנר. אלטונא תר"ו-תרס"ז.

שומרי הגחלת חדר"ת מרבני רוסיא. י"ל ע"י ר' צבי הרבני ור' אברהם שאול. ירושלים ניו-יורק תשכ"ו.

שונה הלכות על שו"ע יו"ד. ר' חיים שכטר. נדפס תרצ"ד. חיבר גם: אוצר חיים.

שופריה דיוסף חידושי הלכה ודרוש. ר' יוסף בירדוגו, מרוקו. נפטר תרע"ד.

שופריה דיעקב שו"ת יו"ד, אבה"ע וחז"מ. ר' יעקב בירדוגו, אב"ד במכנס, נפטר תר"ג.

שופריה דיעקב חי' על הש"ס ורמב"ם ובסופו שו"ת אחת. ר' יעקב מעארך. (ליוורנו תקמ"ז).

שושנים לדור שו"ת בענייני אור"ח ויו"ד. ר' דוד רייז, אב"ד סאהל וקאלאמאי. נדפס תרצ"ז.

שושנים לדור על המשנה. ר' דוד פארדו. רב בשארי דמן בוסנא. נולד בויניציא ת"ע. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: חסדי דוד. מכתם לדור, ועוד.

שושנים לדור שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד צבאח, רב ברבאט ודומ"צ אוזידא-מרוקו. נדפס תרצ"ה.

שושנת העמקים כללים. ר' יוסף תאומים, בעל הפרי מגדים, אב"ד ור"מ בפפד"א, נפטר תקנ"ד.

שו"ת הב"ח (בית חרש) ר' יואל סירקיש, אב"ד בריסק וקראקא, בעל פי"ב"ח" על הטור. נפטר ת'.

שו"ת הב"ח החדשות מהג"ל.

שו"ת בית יוסף רבינו יוסף קארו, מרן הב"י, נפטר של"ה. **שו"ת בספר חרדושי הרא"ה** – קדושין שו"ת ופסקים מר' שכנא ברי יוסף מלובלין, חותנו ורבו של הרמ"א. נפטר שי"ט. ועוד תשו' מר' יהושע מקראקא בעל מגיני שלמה, ומר' יואל סירקיש בעל הב"ח.

שו"ת גאונים בתראי אוסף תשו' מהתו"ט הב"ח ה"ט"ז ועוד. **שו"ת הגאונים** ראה: תשובות הגאונים הקצרות.

שו"ת וחרדושי מזהרא"ל ר' אליעזר ליפמן קנעביל, אב"ד בריוואוויץ וראזניטוב. נפטר תרל"ו.

שו"ת החיד"א (נדפס בסוף ספר יוסף אומץ י"ם תשכ"א). ר' חיים יוסף דוד אזולאי, מחכמי ורביני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף, חיים שאל, יוסף אומץ, טוב עין.

שו"ת מבי"ט ר' משה בן יוסף מטראני, ראב"ד צפת, תלמיד מהר"י בי רב, הרבה לשאת ולתת בהלכה עם מרן הב"י ושאר גדולי הדור. תשו' משנת שי"ח. נפטר ש"מ. חיבר גם: קרית ספר.

שו"ת מבית דין צדק לונדון קונטרסי שו"ת להלכה, ערוכים

שביתת השבת גדרי המלאכות. ר' יצחק מלצאן, מרבני ירושלים. נדפס תרע"ג.

שביתת יו"ט שו"ת ד"ח שו"ע וחרדושים. ר' יו"ט אלנקוה, רב בקושטא, חי במחצית הראשונה של המאה ה'.

שבלי הלקט לקוט מתשו' הגאונים וגדולי הראשונים. רבינו צדקיהו הרופא מרומי, חי בסוף האלף ה' ובתחילת ה', שקיל וטרי עם מהר"מ ב"ר ברוך מרוטנברג ועוד.

שבעה עינים כולל: חי' מהרמב"ן. תשובות מר' יצחק אבובא, נפטר רנ"ג בפורטוגל. מר' יצחק'ן זאיית. מר' יצחק די ליאון, רב בשלמנקה וטולידו, נפטר רנ"ב. ומר' אברהם כולאט (תלמיד מהר"י ליאון).

שבעה עינים בענין יבמה עגונה. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת. שירי טהרה.

שבעים תמרים על צואת ר"י החסיד. ר' חיים שמעון דוב, אב"ד הארק. נדפס תר"ס.

שבעת הנרות פי' על תשכ"ץ קטן. ר' משה בצלאל מסוחאוואליא, אב"ד סיני. נדפס תרס"א. חיבר גם: מעשה בצלאל. נהור שרגא. נפש חיה. ועוד.

שבת הארץ בירור ה'ל' שביעית בזה"ל. ר' אברהם יצחק הכהן קוק, רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: אורח משפט. מצות ראיה. עזרת כהן. ועוד.

ר' שבתי ב"ר יצחק דוד ראה: שו"ת רשבי"ד.

שרה הארץ דרשות ושו"ת. ר' אברהם מיוחס מרבני ירושלים. נפטר תקנ"ד.

שרה יהושע על הירושלמי. ר' יהושע רפאל בנבנשתי, מרבני קושטא. אחיו של בעל כנסת הגדולה. נפטר תכ"ח לערך. חיבר גם: שער יהושע ועוד.

שרה יהושע שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהושע השיל וולרשטיין, ראב"ד ריישא. נדפס תרס"א.

שרה יצחק שו"ת. ר' יצחק חיות, אב"ד ברודי, בנו של מהר"צ חיות. נפטר תרס"ה.

שרי חמד אוסף גדול משו"ת קדמאי ובתראי ומהמחבר ר' חיים חזקיה מדיני. נולד בירושלים תקצ"ה. רב בקראסובאר-קרים, ובסוף ימיו ראב"ד בחברון, נפטר תרס"ט. חיבר גם: אור לי. מכתב לחזקיה, ועוד.

שואל ומשיב שו"ת. ר' יוסף שאול נאטאנזאן, אב"ד ור"מ בלבוב, נפטר תרל"ה. חיבר גם: דברי שאול-חלק לשבעה. דברי שאול-ועדות ביוסף, ועוד.

שואל ונשאל שו"ת. ר' כלפון משה הכהן, מגדולי רבני תוניס-ג'רבא. נפטר תש"י. חיבר גם: ברית כהונה. הלכה למשה.

שואל כענין בענין עירובין. ר' שלום אלחנן הלוי יפה, רב דבהמ"ד הגדול בניוירק, חיבר כמה ספרים. נדפס תרנ"ה.

שואל כענין (רבינוביץ). ראה: חסד למשיחו.

שואלין ודורשין שו"ת ודרשות. ר' יצחק אונא, ראב"ד מנהיים-גרמניה, ובסוף ימיו רב בירושלים, תשו' משנת תרע"ו-תש"ג.

שובע שמחות חי' על קידושין ושו"ת בעניני נשים ותקנת

ע"ר' יחזקאל אברמסקי, אב"ד. י"ל משנת תרצ"ו.

שו"ת מבעל טיב גיטין ר' צבי הירש הליר אב"ד ור"מ באבון ישן, תלמיד ר' שלמה קלוגר, בעל "טיב גיטין" עמ"ס גיטין. נפטר תקצ"ה.

שו"ת מהר"א אשכנזי ר' אברהם אשכנזי, אב"ד וראשון לציון בירושלים. נפטר תר"מ. חיבר גם: קונטרס ישמח משה. שמו משפט. התקנות והסכמות. ועוד.

שו"ת מהר"א ששון (תורת אמת) ר' אהרן ששון, רב בשלונקי ובקושטא, בזמן הרשד"ם והרש"ך, רבו של המהר"ח. תש"ו משנת שנ"ז.

שו"ת מהר"א ב' ר' אברהם בנימין זילברברג, מו"ץ ור"מ בורשה ואב"ד פייטסבורג. נדפס תש"א.

שו"ת מהר"א ר' ארי' ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים. טיב קדושין. חרושי מהר"א ל'. משיבת נפש. ועוד רבים.

שו"ת מהר"א פ' ר' אהרן פריד, אב"ד בוסערמין. חתנו של בעל שמן רקח. הקדמה משנת תרנ"א. חיבר גם: אומר לציון.

שו"ת מהר"א ש' ר' אלכסנדר שמואל היילפרין, רב בלבוב. נדפס תרמ"ו. חיבר גם: ראש המזבח.

שו"ת מהר"ח אור זרוע רבינו חיים בן רבינו יצחק בעל האו"ז. בזמן הרשב"א.

שו"ת מהר"ח (סי' א') הוא קונט' עיגונא דאיתתא. ר' חיים שבת, רב ראשי בשלונקי, תלמיד מהר"א ששון ומבית דינו. שקיל וטרי עם מהריט"ץ ומהר"ם גלנטי הזקן. תש"ו משנת שס"ג. נפטר ת"ז. חיבר גם: תורת חיים. מודעה ואונס. תורת זבח.

שו"ת מהר"י אלגאזי ר' יצחק אלגאזי, תלמיד ר' חיים בנכנישתי בעל "כנסת הגדולה". רב באומיר. נפטר תל"ג.

שו"ת מהר"י אלגאזי ר' ישראל יעקב אלגאזי, אב"ד בירושלים. אביו של יר"ט אלגאזי. נפטר תקט"ו. חיבר גם: אמת ליעקב. ארעא דרבנן. נאות יעקב. קהלת יעקב ועוד.

שו"ת מהר"י אלמירא ראה: שני המאורות הגדולים.

שו"ת מהר"י אסאד (הנקרא גם תש"ו מהר"א ויהודה יעלה). ר' יהודה אסאד, אב"ד סערדהאלי, תלמיד הגר"מ בנעט בעל פרשת מרדכי. נפטר תרכ"ו.

שו"ת מהר"י אשכנזי ר' יואל אשכנזי, אב"ד זלאטשוב, חתן ר' יעקב מליסא. תש"ו משנת תרמ"א.

שו"ת מהר"י באסן ר' יחיאל באסן, מרבני רודוס, שקיל וטרי עם הרש"ך והרח"ש. נפטר שפ"ה.

שו"ת מהר"י בי רב ר' יעקב בי רב, רב בפאס בכחורותו, ועלה לצפת (ונסמך, כידוע), רבם של מרן הב"י והמבי"ט. נפטר ש"א.

שו"ת מהר"י ברונא ר' ישראל מברונא, תלמיד התה"ד ומהר"י ווייל ושקיל וטרי אתם. חי סמוך לה"א ק"ס-ר"מ.

שו"ת מהר"י הכהן ר' ישראל הכהן רפפורט, אבד"ק טרנוי ופינטשוב. נדפס תרכ"ט.

שו"ת מהר"י הלוי ר' יצחק הלוי, אחיו הגדול של ה"ט ומורו, אב"ד חעלם ולבוב.

שו"ת מהר"י ווייל ר' יעקב ווייל, תלמיד מהר"ל, הרביץ תורה בנירנברג ועוד. נפטר ר"ב.

שו"ת מהר"י לאטאש ר' יצחק לאטאש, בעל ההסכמה להרפסת הזהר, בשנת ש"ה הרפיס ברוי"ט שו"ת הר"ן.

שו"ת מהר"י לבית לוי ר' יעקב הלוי, חתנו על פסקי מהר"ש חיון מהר"ש והקרבן אהרן ורבו מהר"א חסון. נדפס שצ"ב.

שו"ת מהר"י מינץ ר' יהודה הלוי מינץ, אב"ד ור"מ בפדובה, נזכר בשו"ת מהר"ק ובהר"א מזרחי. חי יותר ממאה שנה ונפטר רס"ח.

שו"ת מהר"י קצבי ר' יוסף קצבי, מרבני קושטא בזמן הפני משה (בבבנשת) או אחריו. תש"ו משנת תכ"ט.

שו"ת מהר"י שטייף ר' יונתן שטייף. שימש ברכנות בק"ק גוטא, אוגוואר ובודפשט. בסוף ימיו אב"ד ק"ק עדת יריאים בברוקלין. תש"ו משנת תשי"ז.

שו"ת מהר"א הלוי ר' יצחק אהרן איטינגא אב"ד פרעמישלא ולבוב, בהגרמ"ז בעל מפרשי הים. נפטר תרנ"א.

שו"ת מהר"א עניזל ר' יקותיאל אשר זלמן עניזל, אב"ד פרעמישלא וסטרי, תלמיד בעל הקצוה"ח, ובעל ההגהות באבני מלואים, נפטר תרי"ח.

שו"ת מהר"א י"ץ שוסבורג ר' יהושע אהרן צבי וויינברגר משוסבורג, אב"ד מארגרעטען, תלמיד החת"ס. נפטר תרנ"ב.

שו"ת מהריב"ל ר' יוסף ו' לב, רב בשלונקי, בזמן הב"י ומהרש"ם. תש"ו משנת ש"ג. נפטר אחרי ש"מ.

שו"ת מהרי"ט ר' יוסף מטראני, ראש ישיבה בצפת ובקושטא וראש רבני טורקיה, בן המבי"ט. נולד שכ"ט. נפטר שצ"ט. חיבר גם: צנפת פענח.

שו"ת מהרי"ט החרשים להנ"ל. ובו תשובות, שמות גיטין וקונט' צורת הבית, עם הערות ר' צבי יהושע לייטנר, י-ם תשל"ח.

שו"ת מהרי"ט צהלון ר' יום טוב צהלון, מחכמי קושטא, תלמיד הב"י והמבי"ט. תש"ו משנת ש"מ, והסכים עמו מהר"מ אלשיך (בסי' ל"א).

שו"ת מהרי"ט צהלון החרשות מהנ"ל.

שו"ת מהר"ל רבינו יעקב מולין סג"ל, אב"ד דמגנצא, רבו של מהר"י ווייל, ממנו גם ס' מהר"ל (המנהגים). נפטר קפ"ו.

שו"ת מהר"ל החרשות מהנ"ל.

שו"ת מהר"ל דיסקין ר' משה יהושע יהודה ליב דיסקין, אב"ד בריסק. נפטר בירושלים בתרנ"ח.

שו"ת מהר"ם פארווא ר' יעקב מאיר מפארווא, אב"ד בריסק. נדפס תרי"ד. חיבר גם: מקור מים חיים. נחלי מים. כתנות פסים.

שו"ת מהר"ף ר' יעקב פראג'י מהמה, מגדולי רבני נא אמן-מצרים. נשא ונתן בהלכה עם בעל הגנת ורדים (אמצע המאה החמישית). החיד"א בכרבי יוסף הביא פסקיו.

שו"ת מהר"ץ ר' יוסף צבי דושינסקי, רב ברומניה ואח"כ אב"ד ורב ראשי ליהדות החרדית בא"י. נפטר תש"ט.

שו"ת מהר"ק רבינו יוסף קולון, מרבני מנטובה ופדובה. נפטר ר"מ.

תר"ל.

שו"ת מהר"ץ ר' צבי הירש חיות, רב בזאלקאווא וקאליש.
תלמיד בעל בית אפרים. נפטר תקט"ז. חיבר גם: אמרי בינה.
הגהות מהר"ץ חיות על הש"ס. דרכי הוראה.

שו"ת מהר"ש הלוי ר' שלמה לבית הלוי, מרבני שלוניקי, נכד
מהר"ש הלוי הזקן ותלמיד מהרח"ש. נפטר שצ"ה.

שו"ת מהר"ש מוהליבר ר' שמואל מוהליבר, רבה של
ביאליסטוק. נפטר תרנ"ח. חיבר גם: חקרי הלכה.

שו"ת מהר"ש מלובלין ראה: פסקי ושו"ת מהר"ש מלובלין.
שו"ת מהר"ש ענגיל ר' שמואל ענגיל, אב"ד ראדמישל –
גאליציא וקאשוי. נדפס תרס"ה-צ"ו.

שו"ת מהרש"א ר' שלמה אליעזר אלאפאנדרי, רב בדמשק
וראש הרבנים בצפת. נפטר בירושלים תר"ץ. חיבר גם:
אדעתא דרבנן, סבא קדישא.

שו"ת מהרש"ג ר' שמעון גרינפלד, אב"ד סעמיהאלי, תשו'
משנת תרצ"ט.

שו"ת מהרשד"ה ר' שמואל דוד הלוי יונגרייז, אב"ד ור"מ
פרדירמט-הונגריה. הובא לדפוס ע"י נכדו תשי"ח.

שו"ת מהרשד"ם ר' שמואל די מודינא מגדולי רבני שלוניקי,
תלמיד הרלב"ח והר"י טאיטאצק. תשו' משנת שכ"ו.

שו"ת מהרש"ך ר' שלמה הכהן רב בשלוניקי, ה"י בסוף ימי
הב"י. נדפס שמ"ו.

שו"ת מהרש"ל ר' שלמה לוריא, אבד"ק לובלין. נפטר של"ד.
חיבר גם: ים של שלמה. חכמת שלמה. עמודי שלמה.

שו"ת מהרש"ל ר' שמעון לנגס, דומ"ץ מעליץ. נדפס תר"ע.
שו"ת מהרש"ם ר' שלום מרדכי הכהן שברון, אב"ד ברעזאן.
נפטר תרע"א. חיבר גם: גלוי דעת. דעת תורה. משפט שלום.

שו"ת מוהר"ם מרוטנבורג האחרונים ר' משה רוטנבורג, רב
בולאדאווע, ואב"ד קאזמיר. תשו' משנת תקפ"א.

שו"ת מן השמים רבינו יעקב ממרויש. תשו' משנת תתקס"ג.
שו"ת מר"ם יפה ר' מרדכי מיכאל יפה, מחכמי המבורג. נדפס
תרי"ב.

שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם ר' אברהם בר משה מימון,
תלמידו המובהק וממלא מקומו של אביו. נפטר ד"א
תתקצ"ח.

שו"ת ר' אישטרוק אבן שאנג"י רב העיר סופיה-בולגריה בין
השנים ש"ח-ת'. בסוף ימיו עלה לא"י. נפטר ת"ג.

שו"ת ר' אליהו גוטמכר אב"ד גריידיץ. תלמיד הרעק"א. נפטר
תרל"ה.

שו"ת ר' אליהו הכהן מרבני איזמיר. נפטר תפ"ט. חיבר גם:
שבט מוסר.

שו"ת ר' אליעזר בן ארחא ראש רבני חברון בין השנים שע"ו-
ת"ב.

שו"ת ר' בצלאל ר' בצלאל בר' יוסף יוזל, מארלא (נדפס
תקס"ז).

שו"ת ר' בצלאל אשכנזי מחבר השטמ"ק, תלמיד הדרב"ז,
נדפס ש"ן.

שו"ת ר' בצלאל רנשבורג מחכמי פראג. תלמידו ומקורבו של

שו"ת מהריק"ש ראה: אהלי יעקב.

שו"ת מהרי"ש ראה: תשובות מהרי"ש.

שו"ת מהרלב"ח ר' לוי בן חביב, אב"ד ירושלים, בזמן מהר"י
בי רב ומר"ן הב"י. נפטר אחרי שנת ש"א.

שו"ת מהר"ם אלשיך ר' משה אלשיך, מרבני צפת תלמיד
הב"י ומוסמך על ידו, רבו של הרח"ו.

שו"ת מהר"ם אלשיך ר' משה אלשיך, דיין במצרים, שקיל
וטרי עם מהר"י בי רב, הכס"מ מביאו בהל' יסודה"ת. תשו'
משנת ר"ץ.

שו"ת מהר"ם בן חביב מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם:
גט פשוט. עזרת נשים. קול גדול. שמות בארץ.

שו"ת מהר"ם ברודא ר' מרדכי ברודא, אב"ד מיאנוע, נפטר
תרמ"ג.

שו"ת מהר"ם בריסק ר' מרדכי בריסק, אב"ד ור"מ טאשנאד.
נדפס תרצ"ט.

שו"ת מהר"ם גאיווין ר' מאיר גאיווין, מחכמי מצרים.
בצעירותו שהה בצפת בזמנו של מרן הב"י. נפטר שפ"ב
לערך.

שו"ת מהר"ם גלאנטי ר' משה גלאנטי הזקן, תלמיד מרן הב"י,
ונסמך על ידו. מילא מקום המב"ט ברבנות צפת. נפטר
שע"ב.

שו"ת מהר"ם די בוטון ר' מאיר די בוטון, ר"מ בגאליפולי, בן
הלח"מ. שקיל וטרי עם בעל כנה"ג.

שו"ת מהר"ם זיסקינד ר' מרדכי זיסקינד רוטנברג, אב"ד
לובלין והורדנה, תשו' משנת תל"ט, שקיל וטרי עם הגר"ש
קידנובר ועם מחותנו בעל חוות יאיר, ותשו' מבנו ר' משה,
רב בהמבורג יחד עם הח"צ ובאלטונא. שקיל וטרי עם הג"ר
אברהם ברודא.

שו"ת מהר"ם חלאווה ר' משה חלאווה, מבית מדרשו של
הרשב"א, בימי רבנו פרץ הכהן והר"ן. נשא ונתן בהלכה עם
הריב"ש. חיבר חידושים לכמה מסכתות בש"ס.

שו"ת מהר"ם מיניץ ר' משה מיניץ, תלמיד מהר"ו. ר"מ
במגנצא, בשנת רל"ד רב בפוזנא.

שו"ת מהר"ם מיניץ (מאובן ישן) ר' משה מיניץ, רב בווישניבין,
ואח"כ אב"ד אובן ישן, נפטר תקצ"א.

שו"ת מהר"ם מלובלין ר' מאיר מלובלין, בעל חי' מהר"ם על
הש"ס. נפטר שע"ו.

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג רבינו מאיר בר' ברוך מרוטנבורג,
תלמיד בעל אור זרוע ורבו של הרא"ש. חי ד"א תתק"ץ-ה"א
נ"ג.

שו"ת מהר"ם סופר ב"ח. ח"א דרשות עדה"ת, וח"ב סוגיות
ושו"ת ר' משה בר' יעקב שלום סופר. משנת תרל"ה אב"ד
ברעזאווין, ואח"כ בסענדרא ובטיסא פירעד.

שו"ת מהר"ם פארווא ר' מאיר קצנלביג, רב ור"מ בפדובה,
תלמיד הג"ר יעקב פולאק ומהר"י מיניץ, תשו' משנת ש"ו.

שו"ת מהר"ם שיק ר' משה שיק, אב"ד יערגען וחוסט, מגדולי
תלמידי הח"ס. נפטר תרל"ט.

שו"ת מהר"ן יפה ר' מנחם נחום יפה, מחכמי הורדנא. נדפס

בעל הנודע ביהודה. נפטר תקפ"א. חיבר גם: מעשה רב – הגהות על הש"ס, הורה גבר על הוריות. שדה צופים על פסקי הרא"ש.

שו"ת ר' ברוך אנג'ל מרבני שלוניק, במחצית הב' למאה הדר'.

שו"ת ר' גבריאל אשכנזי רב ודיין בארם-צובא (חלב). תשו' משנת תקנ"ב.

שו"ת ר' חיים כהן רפפורט, אב"ד לבוב. נפטר תקל"א.

שו"ת ר' יודיה טיאה ווייל אב"ד קרלסרוא והמדינה, בן הגאון בעל קרבן נתנאל. נפטר תקס"ו.

שו"ת ר' יהודה בן עטר ראב"ד וראש רבני מרוקו. נולד תט"ו בפאס. נפטר תצ"ג.

שו"ת ר' יהודה מילר אב"ד קליווא, דייץ ומדינת קולוניא. תלמיד בעל השבות יעקב ובעל עבודת הגרשוני. נפטר תק"א.

שו"ת ר' יהוסף מליריאה ראה: תשובות ר' יהוסף מליריאה. **שו"ת ר' יוסף אבן עזרא** רב בסופיא. נולד עם הרש"ך ור"ש חיון. בעל עצמות יוסף ומשא מלך ע"ע, (נדפס בירושלים תשמ"ט).

שו"ת ר' יוסף מסלוצק ר' יוסף פיימער אב"ד סלוצק. נפטר תרכ"ד.

שו"ת ר' יחזקאל אברמסקי, אב"ד ור"מ סלוצק וטמאלעוויטש-רוסיה. רב ואב"ד בלונדון, ואח"כ בירושלים. נפטר תשל"ו. **השו"ת** נדפס בספרו חזון יחזקאל וזבחים ולקוטי ש"ס, מהר"ו תשמ"א. וראה גם: **שו"ת** מבית דין צדק לונדון.

שו"ת ר' יעקב מליסא ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסא. תלמיד ר' משולם איגרא. נפטר תקצ"ב. נודע בחיבוריו: בית יעקב, חוות דעת, נתיבות המשפט, תורת גיטין.

שו"ת ר' אריה יעקב מסמילא (פיעטקוב תרנ"ד).

שו"ת ר' יעקב רישר בספר תורת חטאת ר' יעקב רישר, אב"ד מיץ ווארמייזא. נפטר תצ"ד. חיבר גם: שבות יעקב. חק יעקב. מנחת יעקב.

שו"ת ר' יצחק מפוזנא ר' יצחק "הגדול" אב"ד ור"מ פוזנא. רבם המובהק של בעל המגן אברהם, הנחלת בנימין ועוד. נפטר תמ"ה. חיבר גם: באר יצחק.

שו"ת ר' מאיר כץ בספר גבורת אנשים. ר' מאיר הכהן כ"ץ אב"ד אמסטיבאואו-ליטא, אביו ורבו של בעל הש"ך. תשו' משנת שצ"ז-תט"ז.

שו"ת ר' משה פרוינצאלו רבה של מנטובה-איטליה. בן דורו של מהר"ם פאדוה. נפטר של"ו.

שו"ת ר' משה קצנלבויגן מחכמי ורובני פפד"מ. נדפס תרי"ז. **שו"ת ר' משולם איגרא** אב"ד טיסמעניץ, ובאחרונה בפערשבורג. נפטר תקס"ב. חיבר גם: איגרא רמה.

שו"ת ר' נחום טרייבניטש ראב"ד ניקלשבורג והמדינה, ממלא מקומו של ר' מרדכי בנעט. נפטר תר"ב.

שו"ת ר' עזריאל דאיינה מחכמי איטליה. נפטר רצ"ו.

שו"ת ר' עזריאל הילרסהיימר אב"ד ור"מ אייונשטאדט וברלין. תלמיד בעל הערוך לנר. מייסד בית מדרש לרבנים

ועמד בראש המלחמה ברפורמה. נפטר תרנ"ט.

שו"ת ר' עקיבא איגר רב דפוזנא. נפטר תקצ"ח. חיבר גם: דרוש וחדוש.

שו"ת ר' שאול משה זילברמן. אב"ד וויערושוב ולודז'. בשנותיו האחרונות רב בת"א. נפטר תרצ"ט.

שו"ת ר' שלום הכהן מקושטא חתנו של ר' יהושע צונצין. נולד עם הסבא קדישא מוהרש"א אלפנרדי.

שו"ת ר' שלמה איגר אב"ד קאליש ומ"מ אביו הגרעק"א ברבנות פוזנא. נפטר תרי"ב.

שו"ת ר' שלמה נוריצי רב במנטובה, בעל המנחת שי עה"ת. נדפס שמ"ח.

שו"ת ר' שמואל עזריה בר' מיכאל אריה רודלסום. (אמסטרדם תרנ"ח).

שו"ת ר' שניאור זלמן מלאדי הארמו"ר הזקן בעל "שלחן ערוך הרב", ולקוטי אמרים תניא. תלמיד המגיד ממעזריטש. נפטר תקע"ג.

שו"ת רא"ם ר' אליהו מזרחי רב בקושטא וראש רבני תוגרמה בסוף המאה ה'ג' לאלף ה', שקיל וטרי עם מהר"מ אלשקר ומהר"י י' חביב, מובא כמ"פ כ"ב, ומובא במהר"ק בשם ר"א פרנס.

שו"ת הרא"ם ענייני אבה"ע. ר' אלכסנדר סנדר מרגליות, רב בסטנב, רבו ודודו של הגרא"ז מרגליות בעל בית אפרים. שקיל וטרי עם בעל קצוה"ח. תשו' משנת תקל"ו. חיבר גם: תשובות הרא"ם.

שו"ת ראנ"ח ר' אליהו י' חיים, רב בקושטא, בזמן מהרש"ם, תשו' משנת של"ט. וראה גם: מים עמוקים.

שו"ת הרא"ש רבינו אשר בר' חיאל. נפטר ה"א פ"ח.

שו"ת הרא"ש שור (נדפס בספר קרני ראם, טויבש). ר' יצחק אייזיק שור, רב בבוקרשט. נפטר תרנ"ד. חיבר גם: אבל אם. מי באר. תולדות אדם. תפארת אדם, ועוד.

שו"ת רב"ז ר' בצלאל זאב שאפראן, אב"ד באקוי (רומניה). נפטר תרפ"ט.

שו"ת הרב"ך ר' בנימין הכהן, תלמיד ר' משה זכות. רב באלכסנדריה משנת תל"ה. ובק"ק ריגיו-איטליה משנת תמ"ב. נפטר תצ"ב.

שו"ת רדב"ז ר' דוד ז' זמרא, רב במצרים בירושלים וצפת, רבו של ר' בצלאל אשכנזי. נפטר בערך של"ב כבן ק"י.

שו"ת הרד"ד ר' דוד דוב מייזליש, אב"ד לאסק ועוד. נפטר תרל"ו. חיבר גם: אהבת דוד. חידושי הרד"ד.

שו"ת רד"ך ר' דוד כהן מקורפ, בזמן הר"א מזרחי ומהר"י בי רב, רבו של בעל משפט שמואל. מובא כ"ב. נפטר ר"צ.

שו"ת הרד"ל ר' דוד לוריא מבוחאב. נפטר תרט"ז. חיבר עשרות חיבורים, הגהות וביאורים בש"ס ומדרשים.

שו"ת הרד"ם ר' דוד מאיר פערער, אב"ד סוויירו. הסכמות משנת תרכ"ט. חיבר גם: אמרי דוד.

שו"ת ר"י מייגאש ר' יוסף הלוי אבן מייגאש, תלמיד הר"ף ורבו של הרמב"ם. נפטר ר"א תתק"א.

שו"ת ריב"ד על אר"ח ויו"ד. ר' יהודה ליב פרידמן ראב"ד

שיבת ציון שו"ת. ר' שמואל לנדא, רב בפראג אחרי אביו הנודע ביהודה. נדפס תקפ"ז.

שיורי ברכה על שו"ע. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), רב בירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. יוסף אומץ.

שיח השדה ר' אריה צבי פרומר, רב בקוזיגלוב וסוסנוביץ. ראש ישיבה בסוכטשוב ובלובלין. תלמיד האבני נור. נולד תרמ"ד. נפטר תשי"ג. חיבר גם: ארץ צבי.

שיח יצחק קונט שו"ת (נדפס בספר טוב יגאל). ר' יצחק וייס, אב"ד קאדעלבורג ווערבא. נדפס תרפ"ו. חיבר גם: דבק טוב.

שיח שרפי קרש לקוני תורה בחסידות. ר' יענץ קיים קדיש רקץ. לודז' תרפ"ח.

שיטה מקובצת ר' בצלאל אשכנזי, מחכמי מצרים ואר"י. תלמיד הרדב"ז ורבו של האר"י. נפטר אחרי שני"ב.

שיורי כנה"ג או"ח וי"ד, לבעל כנסת הגדולה (ע"ע).

שילה ספר זכרון לר' שמריה יהודה ליב מדליה, רבה של וויטבסק ומוסקבה. ובנו ר' הלל מדליה, רב באנטרופן. בעריכת ר' שלמה יוסף זיון. תשמ"ג.

שיעורי תורה שיעורי המצוות הלכה למעשה. ר' אברהם חיים נאה. ירושלים תש"ז.

שירי דוד כללי הדקדוק ודרוש. ר' דוד ויטל. בסופו כמה שו"ת מר' יהודה אריה בר' ברוך. (ירושלים תרנ"ז).

שירי המנחה חי' בש"ס ותנ"ך ותשובות בהלכה. ר' חנוך הכהן ארנטריו, רב ואבד"ק מינכן. נפטר תרפ"ז. חיבר גם: מנחת פתים. מנחה טהורה. קמץ המנחה.

שירי טהרה הל' נדה ומקואות, וקונ' תקון עולם, ע"ע. ר' שלמה קלוגר, אב"ד ראווה ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת.

שירי קרבן על הירושלמי. ר' דוד פרנקל, רב ראשי בברלין, נולד תס"ז. נפטר תקכ"ב. חיבר גם: קרבן העדה.

ש"ך ראה: שפתי כהן.

שכנא בר' יוסף מלובלין ראה: שו"ת בספר חרדושי הרא"ה - קדושים.

של"ה ראה: שני לוחות הברית.

שלום בית פסקים ותשובות. ר' יצחק גומבינער אב"ד גומבין, שטרים וליסא. הזוכר במגן אברהם. נפטר תל"ג. חיבר גם: בית לוי.

שלום דוד מערכות בסדר א"ב ושו"ת. ר' דוד בר' משה הכהן, רב בהדיאת ג'רבה. ח"א נדפס תרס"ט. נפטר תרע"ג.

שלום הכהן ראה: שו"ת ר' שלום הכהן מקושטא.

שלום מנוישטק ראה: הלכות ומנהגי מהר"ש.

שלום מרדכי הכהן שברדון ראה: שו"ת מהרש"ם.

שלחן גבוה חי' שו"ע או"ח וי"ד. ר' יוסף מולכו, מרבני ירושלים. נדפס תקכ"ד. חיבר גם: אהל יוסף.

שלחן הטהור קיצור או"ח וי"ד. ר' יוסף פורדו, מרבני הספרדים בלונדון. נדפס תמ"ו.

שלחן המלך על הרמב"ם ודרוש. ר' יוסף בר' חיים משה אבן

פרסבורג, נתמנה לדיין בתרנ"ה.

שו"ת הריב"ם ר' יעקב יוקל הורוביץ, רבה של דלטיין, ודיין ומו"צ בטסטניסלב. נפטר תרע"ה.

שו"ת ריב"ם שנייטון ר' יוסף שנייטון, רב בפריידנטל - גרמניא, תלמיד ר' נתן אדלר מפפד"מ, נפטר תרכ"א לערך.

שו"ת ריב"ן ר' ישכר דוב אב"ד לובראנץ. נדפס תרכ"ז.

שו"ת ריב"ש רבינו יצחק ב"ר ששת, תלמיד הר"ן.

שו"ת ריב"ש החרשות להנ"ל.

שו"ת רידב"ן ר' יעקב דוד וילובסקי, גאב"ד איזבלין, בוכרויסק, סלוצק שיקגו - ארה"ב, ועוד. נדפס תרמ"א. נפטר בצפת תרע"ד. חיבר גם: פי' רידב"ז על הירושלמי. בית רידב"ז. חנה דוד. הלכה למעשה.

שו"ת ריטב"א ראה: ריטב"א.

שו"ת הרי"ם ר' יצחק מאיר אלטר אדמו"ר מגור, בעל חי' הרי"ם על הרבה מס' ושו"ע. תשו' משנת תקצ"ט. נפטר תרכ"ו.

שו"ת הרי"ף רבינו יצחק ב"ר יעקב אלפסי. נפטר ד"א תתס"ג.

שו"ת הרמ"א רבינו משה איסרלש, בעל המפה על השו"ע. נפטר של"ב.

שו"ת רמ"ה רבינו מאיר ב"ר טודרוס הלוי אבואלעפאי, מטוליתולה (ספרד). נפטר ה"א ד'. וראה גם: אור צדיקים.

שו"ת רמ"ז ר' משה זכות, רב בויניציאה, בתל"ג נתקבל לרב במנטובא, חיבר הרבה ספרים.

שו"ת הרמ"ח ראה: דרושי ושו"ת הרמ"ח.

שו"ת רמ"ע מפאנו ר' מנחם עזריה מפאנו, בזמן הבי' ומהר"ם פדווא. ר"מ בריגיו ורב במנטובה. נפטר שפ"ה. חיבר גם: אלפסי זוטא. המאמרים.

שו"ת רמ"ן ר' מאיר צבי וויטמאיר. אב"ד סאמבור והגליל (גליציה). תשו' משנת תקצ"ב.

שו"ת הר"ן רבינו נסים ב"ר ראובן גירונדי. נפטר ה"א ק"מ בערך. חיבר פי' על האלפס וחי' מסכתות.

שו"ת הרשב"א רבינו שלמה (בן אברהם) בן אדרת, רב בברצלונא. נפטר ה"א ע'. חיבר חי' לרוב הש"ס. תורת הכית.

שו"ת הרשב"ד ר' שבת ב"ר יצחק דוד, אב"ד באהשוי [משנת תר"כ]. עם באור מנכדו ר' בן ציון ראלער האב"ד דשם. נדפס תרפ"ו.

שו"ת רשב"ן או"ח אבה"ע. ר' שלמה צבי שיק. נזכר פעמים רבות בשו"ת מהר"ם שיק. בשנת תרכ"ח נתקבל לאב"ד קאראגא.

שו"ת רשב"ש ר' שלמה בר' שמעון דוראן (רשב"ץ), רב באגרי אחרי אביו. נפטר לערך רכ"ז. חיבר גם: תיקון סופרים.

שי למורה שו"ת וחי' על חו"מ. ר' שבת יונה, תלמיד מהר"א ששון ומהר"א די בוטון בעל לחם משנה. נפטר לפני שע"ה.

שי למורה (נאטאנזאן). ראה: הגהות שי למורה.

שי למורה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה יואל, אב"ד טשיזעוו וחארנובצי, תלמיד בעל חי' הרי"ם.

שיבת ציון (יהונתן). ראה: ציון במשפט תפדה.

עזרא. (אזמיר תרכ"ב).

שלחן העזר הל' נשואין. ר' יצחק צבי לעבאוויץ, רב בטשאפ (צכסלוביקא). נדפס תרפ"ט.

שלחן הקריאה דיני קה"ת. ר' דוד דובער ריפמאן מוילנה. נדפס תרכ"ד. חיבר גם: כתר כהונה.

שלחן עצי שטים בהל' שבת יו"ט וחול המועד. ר' שלמה חעלמא, אב"ד חעלם, זמושט ולבוב. נפטר תקמ"א. נודע בחיבורו מרכבת המשנה על הרמב"ם. חיבר גם: לב שלמה. **שלחן ערוך לבעל מרכבת המשנה על שו"ע אבה"ע.** ר' שלמה חעלמא, ראה: שלחן עצי שטים.

שלחן שלמה על אור"ח. ר' שלמה זלמן מירקס אב"ד דמיר. נדפס תקל"א.

שלחנו ש"ל אברהם חי' שו"ע (נלוה לספר מצות כהונה). ר' אברהם הכהן יצחקי רב בתונס, תאריך ההקדמה תרכ"ג.

שלטי הגבורים על הרי"ף. ר' יהושע בועז לכית ברוך, מאיטליה. ממגורשי ספרד (באמצע המאה ה'ג'). נדפס לראשונה ש"ד. חיבר גם: נר מצוה ועין משפט על הש"ס.

שליחות בתרומה (מינצברג). ראה: קונטרס שליחות בתרומה. **ר' שלמה איגור ראה:** שו"ת ר' שלמה איגור.

ר' שלמה אליעזר אלפאנדרי ראה: שו"ת מהרש"א.

ר' שלמה בן אדרת ראה: שו"ת רשב"א.

ר' שלמה בן הרשב"ץ ראה: שו"ת רשב"ש.

ר' שלמה הכהן ראה: שו"ת מהרש"ך.

ר' שלמה (לביט) הלוי ראה: שו"ת מהרש"ל.

רבינו שלמה יצחקי ראה: תשובות רש"י.

ר' שלמה לוריא ראה: שו"ת מהרש"ל.

ר' שלמה נורצני ראה: שו"ת ר' שלמה נורצני.

שלמי רגלים דרשות וחי' על חגיגה. עם "שמן למאור" - דרוש, ו"הד המוריה" - חי' דינים ושו"ת. ר' שמעון לנגוס, דומ"ץ מליץ. נדפס תרס"ד.

שלמי תורה שו"ת. ר' אליהו יונה פרסקי סג"ל. (וילנא תרנ"ט).

שלמת חיים תשובות מר' יוסף חיים זוננפלד. רב ואב"ד בירושלים, תלמיד הכת"ס ואהל אברהם (שאג). נפטר תרצ"ב. תשו' אלו נכתבו לר' שלמה סובל, מרבני ירושלים, שהוסיף הערות.

שלמת יוסף תשובות מר' יוסף ראזין בעל צפנת פענח, לר' שלמה סובל הנ"ל.

שלש תשובות (כפוסית). ראה: קונטרס שלש תשובות.

שלשה ספרים נפתחים כולל: "שער נפתלי". ביאור על אבודרהם, מר' נפתלי הכהן שורר (ע"ע בית נפתלי) "חלוקה דרבנן" ... וקונט" יענינו בקול" - תשובות מרבני הדור בענין תפילה בקול בביהכ"ג. המר"ל יוסף הכהן שורר, בן הג"ל. נדפס תרס"ג.

שם אריה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ארי' ליבוש בלחובער, רב בעיר זאסלאב. תלמיד בעל שער המשפט. נדפס תרל"ג. חיבר גם: ערוגות הבשם.

ש"ם הכהן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמואל מאיר הכהן האלענדער, רב בטשרנוביץ ות"א. נדפס תשי"ב.

שם ושארית ישראל שו"ת. ר' ישראל אברהם פורטיגל, רב בסטודיניצא, ליטיבך, ועוד. נפטר תרע"ה.

שם ושארית לנפש חיה שו"ת, חידושים ודרשות. ר' חיים אלעזר וואקס, אב"ד טנוגורד, קליש ופויטרקוב. חתן בעל ישועות מלכו. נולד תקפ"ב. נפטר תרמ"ט. חיבר גם: נפש חיה.

שם חרש שמות גיטין לועזיים וערביים ומצריים. ר' מסעוד חי ן' שמעון. רב במצרים. נפטר תרפ"ה. חיבר גם: אגרת שבוקין.

שם חרש ח"ב מספר מגן האלף הל' פסח, ע"ע. וקוני' בהיתר חרש בחר"ל. ועוד.

שם חרש על היראים. ר' חיים דניאל שלמה פינסו. ירושלים תר"ג. חיבר גם: מזכרת הגיטין.

שם טוב חידושים על הש"ס ושו"ת. ר' מנחם שכנא ריטשעוואל, מו"צ בווארשא. נדפס תר"צ.

שם יוסף על הרמב"ם. וקצת שו"ת. ר' ישראל חיים יוסף אליקים, רב בסופיה-בולגריה. נדפס תקכ"ט. נפטר בירושלים תקנ"א.

שם יוסף דינים בסדר א"ב, חי' ש"ס ושו"ת. ר' יוסף מועטי. נדפס תרל"ט.

שם משמואל שו"ת. ר' שמואל העליר, ראב"ד צפת. תשו' משנת תרל"ד.

שם משמואל קונט' חידושי הלכה. (נדפס בספר "אמר שמואל" מקינו של המחבר). ר' שמואל בר' רפאל בן חביב. נפטר בבחרות. נדפס ע"י סבו בשנת תרמ"ו.

שם משמעון שיטה מקובצת על עירובין. ר' שמעון מרדכי דובינסקי מסמארגאן. נדפס תרס"ג.

שם משמעון שו"ת. ר' שמעון פאללאק, אב"ד יעמרינג. ובעלעניעש. נפטר תר"צ.

שם משמעון שו"ת ודרשות. ר' שמעון מנשה, מרבני שלוניקי, נכד בעל באר המים. תשו' משנת תרל"ה.

שם משמעון פלפולים וחי' מסכתות. ר' שמעון שטערין הלוי, אב"ד בדומברובה. (נדפס תר"ל).

שם עולם שו"ת אור"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' משה שלום סטול, אב"ד בוסק. נדפס תרפ"ה.

שם שלמה ט' שו"ת וחידושים (נדפס בספר "יקר הערך" מאבי המחבר). ר' שלמה ארדיט, מחבמי א"י. נדפס תקפ"ג.

שמו יוסף שו"ת וחידושים. ר' יוסף בן וואלי, מחבמי ווהראן-אלג'יר. אביו ר' יצחק בן וואליד בעל "ויאמר יצחק". נפטר תרס"ו.

שמו יצחק שו"ת וכללים לפי סדר א"ב. ר' יצחק קריספין. נדפס בספר וישב אברהם לאבי המחבר. נדפס תרנ"ג.

שמו משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה פאדרו, מחבמי ורביני ירושלים. נדפס תרל"ד. חיבר גם: הוראה דב"ד. צדק ומשפט.

ר' שמואל די מודינא ראה: שו"ת מהרשד"ם.

ר' שמואל טאטיאצאק ראה: פסקי מר שמואל.

ר' שמואל מוהליבר ראה: שו"ת מהר"ש מוהליבר.

ר' שמואל ענגיל ראה: שו"ת מהר"ש ענגיל.

שמץ רוקח שו"ת ודרשות. ר' אלעזר (מיינץ) רוקח (לעז), אב"ד פילץ וטריטש ועוד. שקיל וטרי עם הגו"ב. נדפס תקמ"ח. נפטר תקצ"ז. חיבר גם: זכרון אהרן. שערי דעה. תורת חסד. **שמץ ששון** שו"ת. ר' בנימין דוד לעווין, רב בבערזי, קאפולי וקאלנא. נדפס תרס"ה.

שמע אברהם שו"ת ח"מ. ר' אברהם פאלאגי, בנו וממלא מקומו של ר' חיים פאלאגי ברבנות איזמיר. נפטר תרנ"ט. חיבר גם: ויען אברהם. פדה את אברהם. אברהם אזכור. ויקרא אברהם.

ר' שמעון גרינפלד ראה: שו"ת מהרש"ג.

ר' שמעון לגוסס ראה: שו"ת מהרש"ל.

שמעתתא דרבא שו"ת וחדושים. ר' ברוך אברהם מירסקי, רב בזעטיל ור"מ במיר ונסכיו (ליטא). שקיל וטרי עם הגרי"א ספקטור מקובנה. חקדמה משנת תרס"ו.

שמעתתא דרבנן אסוף שו"ת והארות מרבנים שונים. נאסף ע"י ר' משה ראסקעס באודיסא תרמ"ז-תרמ"ט.

שמ"ש ומגן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום משאש, רב ראשי וראב"ד ירושלים. נדפס תשמ"ה. חיבר גם: תבואות שמ"ש. מזרח שמ"ש.

שמש צדקה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמשון מורפורגו, אב"ד ור"מ באנקונה. תשו' משנת תע"ב. עם הוספות בנו הדיין ר' משה חי שבת.

שנה בשנה שנתון להלכה למחשבה ולבעיות יהדות ועליו לוח דינים ומנהגות. יו"ל ע"י היכל שלמה ירושלים.

שנה שאול (אבן דגאן). ראה: הגם שאול.

שנות חיים על תולדות אדם וחיה לר"ו. ר' ראובן דוד חיים קלפף. (לבוב תרל"א).

שנות חיים על או"ח והל' סת"ם. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף. ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת.

שני המאורות הגדולים כולל: "אודות אליהו" לר' אלי' קובו, מגדולי חכמי תורקיא ורבו של הח"צ, נפטר תמ"ט. "פני יהושע" לר' חנדאלי תלמיד הרח"ש נפטר בצפת בסוף המאה הוד'. ו"חרושי מהריא"ל" לר' יצחק אלמידא. (נדפס תצ"ט).

שני המטות בהל' כבוד אב ואם. ר' נפתלי הלוי מלונדון. נדפס תרמ"ד.

שני לוחות הברית (של"ה). חי' דינים ומוסר. ר' ישעיה הלוי הורביץ, אב"ד פראג ועוד, ואח"כ בירושלים. נפטר ש"צ.

ר' שניאור זלמן מלאדי ראה: שו"ת ר' שניאור זלמן מלאדי.

שעות דרבנן שו"ת ודרשות. ר' שלמה הכהן רב מקובל. נפטר בירושלים תקפ"ו. חיבר גם: מזל שעה על הרמב"ם. שעת הכושר.

שעלי דעת קובץ חר"ת מתלמידי ישיבת שעלבים.

שער אפרים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אפרים הכהן מוילנה, בזמן הש"ך, רב בבודין (בודפשט), וקנו של החכ"צ. תשו' משנת תכ"א.

שער אפרים על תהילים עם שו"ת אחת. ר' אפרים ווירטהיים.

שמות בארץ כולל ג' חלקים: (א) יום תרועה על ר"ה. (ב) תוספות יום הכפורים על יומא. כפות תמרים על סוכה. ר' משה בן חביב, מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם: גט פשוט. עזרת נשים. קול גדול. שו"ת מהר"ם בן חביב.

שמות הגויטין אנשים וערים וכו' בלה"ק ובלע"ו. ר' שמחה ב"ר גרשון פיירדעמאן, רב בבילוגראדו, תלמיד בעל פליטת בית יהודה (לירמא). נדפס תי"ז.

שמח נפש דינים ומנהגים בסדר א"ב. ר' שלום משה חי גאגין, אב"ד ורב בירושלים. נולד תקצ"ג. נפטר תרמ"ג.

שמחה לאיש שו"ת או"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' יעקב שאול אלישר רב ראשי וראש"צ בירושלים. נדפס תרמ"ח. חיבר גם: ישא אי"ש. עולת אי"ש, ועוד.

שמחת יאודה שו"ת ודרושים. ר' חיים יאודה אליעזר, דיין ור"מ באומ"ה. רבו של ר' יצחק גאטנייני בעל "בית יצחק". חי בשנת תק"ו. נדפס ע"י בנו תקס"ה.

שמחת יו"ט שו"ת ולקוטים. ר' יו"ט (מהרי"ט) אלגאזי מרבני ירושלים. נפטר תקס"ב. נודע בחיבורו על הל' בכורות לרמב"ן. חיבר גם: גט מקושר. קדושת יו"ט.

שמחת כהן שו"ת ז"ח. ר' רחמים חי חיותה הכהן, ראב"ד ורב ראשי ג'רבא-תוניס. ח"א נדפס תשי"ג.

שמחת עולם חי' ש"ס, רמב"ם ושו"ע, עם שו"ת. ר' חיים שבת לאגו. רב בטבריה וירושלים. נפטר תקל"ג.

שמירת שבת דרוש בענייני שבת וקצת שו"ת. ר' דב אריה קליג. (לבוב תר"צ).

שמלה חדשה (שור). ראה: תבואות שור.

שמלה שניה (רפפורט). ראה: שמלת בנימין ובגדי כהונה.

שמלת בנימין שו"ת או"ח ויו"ד. ר' בנימין זאב וואלף המבורג, רב בפיררדא, תלמיד בעל בגדי כהונה. נדפס תר"א. חיבר גם: נחלת בנימין. שער הזקנים.

שמלת בנימין ובגדי כהונה שו"ת וחי' הלכה. ר' יהודה בנימין זאב רפפורט, אב"ד ור"מ פאפא. נדפס תקמ"ח. בשנת תק"ס הו"ל המחבר ל"ב תשו' גוטפות על ספרו זה, בשם "שמלה שניה". ונקרא גם: נתיבות החכמה.

שמך המור שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי רוביני, מרבני חברון. תשו' משנת תק"ג.

שמך המושחה שו"ת בהלכות ושמות גיטין. ר' שמואל בר' משה חיים, מרבני קושטא. תלמיד היר המלך ומהר"ם אשכנזי, תשו' משנת תקס"ו.

שמך הראש שו"ת וחי' הלכה. ר' ישעי' אשר הכהן יאלעס, סגן אב"ד דסטרי (גאליציא), נדפס תרצ"ג. וכולל גם שפתי שלום מאביו הג"ר שלום אב"ד בסטרי אחרי בעל הרי בשמים. נפטר תרפ"ה.

שמך למאור שו"ת בדרך פלפול. ר' שמעון מאיר ביימאיל. וילנא תרס"ז.

שמך למאור ביאור על הח"מ וב"ש בהלכות גיטין סי' קי"ט-קכ"ט. ר' עזריאל דוד הלוי. נדפס תרל"א.

שמך ראש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אשר אנשיל אשכנזי, ראב"ד סטניסלב. תשו' משנת תרכ"ה.

(אלטונא תצ"ו).

שער אשר שו"ת. ר' רפאל אשר קובו, רב ראשי בסלוניקי. נפטר תרל"ה.

שער בנימין שו"ת. ר' בנימין בישקא לרזמן, אב"ד טרסטינה. תלמיד ר' יוסף בער מברסק. נפטר תרע"א. הספר נכרך עם ספרו של המחבר "חמש ידות", ובו גם תשו' מאחי המחבר ר' ירוחם יהודה ליב פרלמן "הגדול ממניסק".

שער בת רבים קובץ חילוקים שבין יחיד לרבים המפורים בש"ס ופוסקים. ר' ישראל יעקב אלגאזי, אב"ד בירושלים, אביו של ר"ט אלגאזי. נפטר תקט"ז. חיבר גם: אמת ליעקב. ארעא דרבנן. נאות יעקב. קהלת יעקב ועוד.

שער דיעה הל' רבית. מצורף לשער משפט, ע"ע.

שער הזקנים ח"א – דרשות ושו"ת. (מר' משלם זלמן הכהן). ח"ב – שו"ת. ר' אברהם בנימין זאב וואלף המבורג, רב בפיוורא, תלמיד בעל בגרי כהונה. נדפס תק"ץ. חיבר גם: נחלת בנימין. שמלת בנימין.

שער החדש על ספר העיטור. ר' מאיר יונה בר' שמואל שץ, אב"ד סוויסלאץ. נדפס תרל"ד.

שער המים ח' הלכה ושו"ת. ר' משה מרדכי יוסף מיוחס, רב וראש"צ בירושלים. חברו של החיד"א. נפטר תקס"ו. חיבר גם: ברכות מים. מים שאל.

שער המלך על הרמב"ם. ר' יצחק גוניס בילמונטי, מחכמי איזמיר, נדפס תקל"ז. עם טעם המלך מר' ברוך ייטלס מפראג. נדפס תקס"א.

שער המפקד מנהגי ירושלים בענייני אר"ח ואבה"ע (והוא הוספות ל"התקנות וההסכמות ומנהגים בירושלים" שיל' תר"ב ע"י גדולי ים. ר' דוד בן שמעון, מחכמי ירושלים. נפטר תר"מ. נדפס תרס"ח. עם ביאור "נהר פקוד" מאת בנו ר' רפאל אהרן בן שמעון, רב במצרים. נפטר תרפ"ט בת"א. מחבר הספרים ומצור דבש. נהר מצרים. בת נעות המרדות. **שער יאודה** על הרמב"ם וש"ס. ר' יאודה אלגאזי (שאלוניקי תקס"ה).

שער יאודה ח' ש"ס ושו"ת. ר' יהודה ליכוש ספיר, אב"ד ור"מ בהומא משנת תרל"ג. נפטר תרמ"ב.

שער יהונתן שו"ת. ר' יהונתן בר' יוסף יחיאל הלוי אייבשיץ, מו"צ בוורשא. נדפס תרפ"ב.

שער יהושע שו"ת. ר' יהושע רפאל בנבנשת, מגדולי רבני קושטא. אחיו של בעל "כנסת הגדולה". נפטר תכ"ח לערך. חיבר גם: שדה יהושע על הירושלמי ועוד.

שער יוסף על מס' הוריות ובסופו שו"ת להחיד"א. (ע"ע ברכי יוסף).

שער יעקב שו"ת. ר' יעקב שור, אב"ד קוטב. (פיעטרקוב תרפ"ב).

שער משפט על חו"מ. נגלה אליו "שערי דיעה" בהל' רבית. ר' ישראל איסר, רב בויניציא (פאדאליען). נדפס תק"ע. חיבר גם: נחלת אבות.

שער נפתלי על שו"ע אבה"ע ושו"ת. ר' נפתלי הירש קצנלבוין, אב"ד פפד"א. נדפס תקנ"ז.

שער שלמה שו"ת. ר' חיים דוד שלמה זוראפה רב בארגיל, תלמיד החיד"א. נפטר תר"ך.

שער שמעון אחר שו"ת. ר' שמעון חירי, ת"א. ח"ב נדפס תשל"ו.

שערי אורה קובץ תורני, הופיע בהומא תרצ"ה, בעריכת ר' שלמה זלמן ויסברג.

שערי אורה קובץ תלמודי. הופיע בשנים תר"צ-תרצ"ד במוהלוביץ-צ'כיה. בעריכת ר' נפתלי כ"ץ פריד ור' מרדכי דוד.

שערי אמת ובית אריה הל' מזוזה וצורת האותיות. ר' משה ליב ליטש רוזנבוים. דומ"צ פריערסבורג. נפטר תרל"ז. חיבר גם: אמרוט טהורות. כסף צורף.

שערי אפרים דיני קה"ת. ר' אפרים זלמן מרגליות, מבראד. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: בית אפרים. טיב גיטין. עוללות אפרים, ועוד.

שערי אריה חד"ת ושו"ת. ר' אריה מרדכי רבינוביץ (ירושלים תשי"ח).

שערי בנימין שו"ת. ר' אברהם בנימין קלוגר, בנו יחידו של ר' שלמה קלוגר. תשו' משנת תרנ"ו. נפטר תרצ"ב.

שערי דורא דינים שונים ביו"ד. רבינו יצחק מדורא, בזמן רבינו ירוחם, עם הגהות בעל תרומת הדשן ומהרש"ל ועוד.

שערי דיעה (ר' ישראל איסר). ראה: שער משפט.

שערי דעה שו"ת. ר' חיים יהודה ליב ליטוין מסאסניצא, מו"ץ בבראד ורב בסמרנון. נדפס תרל"ח.

שערי דעה חידושי יו"ד. ר' אלעזר מינץ, אב"ד פילץ, טריטש ועוד. נפטר תקצ"ז. חיבר גם: זכרון אהרן. שמן רוקח.

שערי הוראה מפתח על שו"ע יו"ד, עם שו"ת וחידושים. ר' אברהם דרושקביץ, רב בשאט ומשגיח בואלוז'ין. נדפס תרצ"ג בקובנא.

שערי הלכה ח' הלכות בשר וחלב ושו"ת. ר' זאב וואלף וויליאקאוסקי, דומ"ץ באמציסלאוו. נדפס תרע"ג.

שערי זבח בענייני שחיטה וטרפות. ר' מנחם הכהן ריזיקאוו, אב"ד קאזאן – רוסיא, ואח"כ בארה"ב. ספרו שערי שמים נדפס תרצ"ז.

שערי זיו שו"ת וחידושים. ר' ישעיה זאב וינוגרד, מחכמי ורבי ירושלים. נדפס תשי"א.

שערי חיים שו"ת ופלפולים. ר' חיים מאיר זאב הכהן, אב"ד סעלעש והגליל, בנו של בעל כתר כהונה. נפטר תקצ"ב.

שערי חיים באור על המקח והמכר לר"ה גאון. ר' חנינא יצחק מיכאל לב אריה. (נדפס תקע"ג).

שערי חכמה מאסף רבני תלמודי. הופיע בתרפ"ד באוז'רוב, בעריכת ר' ישראל דוד הלוי אפשטיין.

שערי ישועה (עבאדי). ראה: קול רנה וישועה.

שערי משה חידושים ושו"ת. ר' משה זקן מאגוז, ראב"ד ג'רבה. נולד תרי"א. נדפס תרע"ג. חיבר גם: סבר פנים. שערי תורה.

שערי סופר שו"ת וחידושים. ר' עקיבא סופר, נינו של החת"ס ובנו של ר' שמעון סופר בעל "התעוררות תשובה". תשו' משנת תר"ע.

שפת אמת מעלות אר"י, קדושתה, וענין חלוקת הכסף בין יושביה. ר' משה חאגיז, בנו של בעל הלכות קטנות, וגיסו של הפר"ח. נולד בירושלים תל"ב. נדפס תנ"ז. חיבר גם: שתי הלחם. לקט הקמח, ועוד ספרי מוסר וכתבים נגד השבתאים. **שפת אמת** שו"ת. ר' מתתיה נסים טריני, רב בפסאדו-איטליה. נדפס תקנ"ז. חיבר גם: מדבר מתנה.

שפת הים שו"ת ג"ח. ר' יחיאל מיכל ולפון, אב"ד יאנישאק, ומלפנים אב"ד סעלץ ופאריץ. נדפס תרל"ה-תרמ"ט. **שפת הים** שו"ת. ר' רפאל יצחק מאייו, רב באיזמיר, תלמיד בעל שער המלך. תשו' משנת תקמ"ד. חיבר גם: שרשי הים על הרמב"ם.

שפתי אברהם שו"ת ר"ח שו"ע. ר' אברהם חיים ראובן יחזקי' ראטענבערג, אב"ד האידיסלוב, בן אחיו ותלמידו של בעל שו"ת הרי"מ. תשו' משנת תר"מ. **שפתי אברהם** על פרש"י לתורה. ר' שבתי בס. נפטר תע"ח. חיבר גם: שפתי ישינים.

שפתי יעקב חי' הלכות הש"ס, שו"ת ודרוש. ר' אלכסנדר זיסקינד יעקב בר' אפרים גרשון. וילנא תרס"ו.

שפתי כהן על שו"ע חו"מ ויו"ד. ר' שבתי הכהן (ש"ק). מחכמי פולין. נולד שפ"ב. נפטר תכ"ג. חיבר גם: נקודות הכסף. תקפו כהן.

שפתי כהנים שו"ת וחד"ת. ר' שבתי הכהן רפופורט, רב בווידיסלב ופינצ'ובר. נדפס תרצ"ו. נפטר תש"ד.

שפתי נגנות דרשות, שו"ת עם קונט' בשמות גיטין. ר' רחמים ארייאש. אומיר תרכ"ב. בסופו "קול רנה" - דרוש וכמה שו"ת מר' חיים יוסף הכהן ארייאש.

שר האלף הל' פסח עם פי' מר' יהונתן אייבשיץ בעל אורים ותומים, ועם באור "מגן האלף" מהרא"ל צונץ, ע"ע. **שרגא המאיר** שו"ת. ר' שרגא פייוויש שנעבאלג, ר"מ בלונדון. ח"ו נדפס תש"נ.

שרידי אש שו"ת. ר' יחיאל יעקב וויינברג, תלמיד ישיבת סלבודקה, ראש ביהמ"ד לרבנים בברלין. נפטר בשווייץ תשכ"ז.

שרשי הים על הרמב"ם. ר' רפאל יצחק מאייו, רב באזמיר. תלמיד בעל שער המלך. נדפס תקס"ד. חיבר גם: שפת הים. **שש אנכי-רך וטוב** ובו שו"ת. ר' שמעון אביקציץ, מחכמי מוגאדור-מרקו. קאזבלאנקא תרצ"ו.

ששה זרעוני ערוגה ו' הלכות. ר' זלמן עמרין דיין בפראג, שקיל וטרי עם הנוכ"י. (נדפס תקמ"ט).

שתי הלחם שו"ת. ר' משה חגיז, בנו של בעל הלכות קטנות, וגיסו של הפר"ח. נולד בירושלים תל"ב. נדפס תצ"ג. חיבר גם: שפת אמת. לקט הקמח, ועוד ספרי מוסר וכתבים נגד השבתאים.

שתי ידות כולל: יד רמ"ה - שו"ת אבה"ע וחור"מ. ר' רפאל מאמאן, רב בצפרו-מרקו. נפטר תרכ"ג. יד חרוצים - דרושים וחי' גפ"ת. ר' יהושע מאמאן, נכד הנ"ל, רב ומו"צ באספי. נדפס תש"ח.

שערי עזיאל בהלכות אפטרופסות, יתומים ונכסים עוזבים צדקות והקדש. ר' בן ציון מאיר חי עזיאל, רב ראשי וראש"ל צ"ב באר"י. נדפס תש"ד. חיבר גם: משפטי עזיאל.

שערי עזרא שו"ת וחי' על הרמב"ם ושו"ע. ר' עזרא עבאדי. ירושלים תשכ"ב.

שערי עזרא שו"ת. ר' עזרא בצרי, אב"ד בביה"ד הרבני ירושלים. נדפס תשל"ח.

שערי עזרה שו"ת. ר' עזרא הכהן טראב. נולד בדמשק תרי"א. נדפס תרס"ו. חיבר גם: ספר עזרא. מילי דעזרא. ועוד.

שערי עזרה חי' אבה"ע סי' י"ז. ר' יוסף משה טייכר, ראב"ד פרעמישלא, ומבנו ר' צבי אלימלך. נדפס תרכ"ז. חיבר גם: אילת אהבים.

שערי צדק שו"ת או"ח יו"ד. ר' מנחם מנדל פאנעט, אב"ד דעש - הונגריה. שקיל וטרי עם בעל הדברי חיים מצאנז, ועם בעל אמרי אש. נפטר תרמ"ד. חיבר גם: אבני צדק. משפט צדק.

שערי צדק הל' התלויות בארץ. ר' אברהם דנציג, בעל החיי אדם, נדפס תקע"ב. ועם הוספות מר' אלחנן יעקובוביץ בעל אבן שמעון, בש' תש"א.

שערי ציון שו"ת עם חי' ש"ס ודרשות. ג"ח. ר' בן ציון שטרנפלד, אב"ד בילסק. נדפס תרס"ג-צ"ב.

שערי ציון ירחון תורני, י"ל בירושלים ע"י ר' שלמה בלזר ור' אהרן יצחק זסלנסקי.

שערי ציון בהלכה ואגדה. ר' יצחק בן ציון איזקסאן. (בלטימור תרע"ח).

שערי רחמים שו"ת. ר' רחמים יוסף פרנקו, רב דחברון. נדפס תרמ"א.

שערי שמחה על יו"ד. ר' יעקב שמחה רעהפיש, אב"ד קעמפנא. הסכמת רעק"א ובעל החת"ס משנת תקצ"ז. נפטר תרל"ז. חיבר גם: משכן העדות.

שערי שמחה כולל "מאה שערים" להרי"ץ גיאת (ע"ע) עם פירוש יצחק ירגן מר' יצחק דוב הלוי במברגר, אב"ד ווירצבורג. נדפס תרכ"א. נפטר תרל"ט. חיבר גם: מלאכת שמים. נחלי דבש. יד הלוי, ועוד.

שערי שמים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מנחם הכהן ריזיקאו, אב"ד דקאזאן ברוסיא, ואח"כ בארה"ב. נדפס תרצ"ז. חיבר גם: שערי זבח.

שערי תורה שו"ת וחיידושים. ר' מרדכי אפשטיין. וילנא תר"ע-תרע"ה.

שערי תורה קובץ חידושים ושו"ת מגאוני הדור, י"ל תרס"ד-תרע"ד. ע"י ר' יצחק הכהן פייגנבוים, ראב"ד בוורשא. מחבר ספר אור פני ציון (ע"ע).

שערי תורה (קראקא). ראה: חדרי תורה.

שערי תורה כללים. ר' בנימין וואלף לעוו, אב"ד קעלין ווערבא. בן בעל שמן ורוקח. נדפס תקפ"א.

שעשועי צבי ביאורים וחקרי הלכות באו"ח. ר' צבי פסח פראנק, בן אחיו של רצפ"פ רבה של ירושלים. ירושלים תשכ"ז.

שתי תשובות בענין כלאים ושמיטה ר' אליהו דוד רבינוביץ-תאומים, רב ראשי לאשכנזים בירושלים. מלפנים רב בפוניבז'. נפטר תרס"ה. חיבר ספרים רבים.
שתלי זתים על או"ח ובתוכו שו"ת. ר' שמעון קאפיל קרויס, אב"ד אטש. נולד תר"ך. הקדמה משנת תרצ"ח. נספה בשואה.

ת.

תאוו לעינים על אגדות הש"ס ופרקי אבות. ר' שלמה בר' אברהם אלגוז, רב באומיר ואב"ד בירושלים. נולד ש"ע. נפטר תמ"ג. חיבר גם: יכין שמועה. הליכות אלי, ועוד.
תאומי צביה (בריוידא). ראה: ארץ צבי ותאומי צביה.
תאירי נרי קובץ שו"ת. ר' נסים רפאל יצחק צוריאנו. אומיר תרל"ה.

תבואת השרה ו"ח על סוגיות הש"ס. ובסופם קצת שו"ת. ר' אלעזר דייטש, רב בהאנשוויץ ובאניהאד. נדפס תרנ"ב-ס"ד. נפטר תרע"ה. חיבר גם: דודאי השרה. חלקת השרה. פרי השרה. צמח השרה. וראה גם: ארץ בנימין.

תבואות שור (שמלה חרשה) הל' שחיטה וטריפות. ר' אלכסנדר סענדער שור. נדפס תצ"ג. נפטר תצ"ז. עם דעת קדושים לר' אברהם דוד, אב"ד בוטשאטש, ועם לבושי שרד לר' דוד שלמה אייבשיץ, אב"ד טאראקע.

תבואות שמו"ש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום משא"ש, ראב"ד בקאזאבלנקא ורב ראשי וראב"ד ירושלים. נדפס תשל"ט-תשמ"א. חיבר גם: שמו"ש ומגן. מזרח שמו"ש.

תבואת יקב ח' על הש"ס והרמב"ם. ר' אברהם בלעיש. נולד בתוניס תקל"ג. נפטר בלונדון תרי"ג. נדפס תק"פ. חיבר גם: פתח הבית. פרי עץ חיים. יד אבישולם, ועוד.

תבונה קובץ. י"ל ע"י ר' ישראל ליפקין מסלנט. נדפס תר"כ.
תבונה ירחון. יו"ל בירושלים ע"י ר' ישראל זיסל כלב דבורץ פלטיץ.

תבנא לדינגא פסקי רבנים בענין חלוקת מעות רמבע"ג. ובסופו מכתב מר' חיים גילנער והשמטות מחבורות משפט צדק. ר' ישעיהו לאנדמן. ויוניץ תרע"ב.

תבנית הבית שו"ת. ר' יעקב רייפמן (זולקווא תר"ד).
תהלה לדוד או"ח ואבה"ע. ר' דוד אורטינברג, רב כבדריטשוב. נדפס תרמ"ח.

תו חיים קובץ הלכות בשו"ע יו"ד מגאוני קדמאי ובתראי וכללים בהוראה. ר' חיים קארין. ניו-יורק תרפ"ח.
תוכחת חיים מוסר וסדר חנוכת הבית. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גזני חיים. חקקי לב.

תולדות אדם על שו"ע אבה"ע, עם שמות גיטין. ר' יצחק אייזיק שור, רב ומו"ץ בבוקרשט. נדפס תרל"ג. נפטר תרנ"ד.
חיבר גם: אבל אם. שו"ת הרא"ש שור. תפארת אדם, ועוד.

תולדות אדם וחווה פסקים. רבינו ירוחם בר' משלם מפרוביניציא. חיברו ה"א צ"ר. תלמיד הרא"ש, ותלמיד רבינו אברהם בן איסמעיל תלמיד הרשב"א.

תולדות חיים עה"ת ומועדים ובסופו שו"ת וחי' סוגיות. ר'

חיים מאיר ברין. ברקלין תשכ"ג.

תולדות יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב זאב כהנא, רב דפאסואל. נדפס תרס"ז.

תולדות יעקב יוסף ח' על גפ"ת ופוסקים וקצת שו"ת. ר' יוסף בכרך, אב"ד חאסלאוויטש. הסכמה משנת תקצ"ז.

תולדות יצחק שו"ת וחדושים. ר' יצחק אייזיק שור, רב ומו"צ בבוקרשט, נדפס תרל"ה. נפטר תרנ"ד. חיבר גם: תולדות אדם. שו"ת הרא"ש שור. תפארת אדם, ועוד.

תולדות יצחק בירורי הלכות ושו"ת על או"ח ויו"ד. ר' יצחק בן שושן, ב"ב. נדפס תש"מ.

תולדות יצחק הערות בש"ס ובפוסקים. ר' יצחק קלמן קדישוויץ. (קידאן תרצ"ז).

תולדות יצחק שו"ת יו"ד ואבה"ע (והוא ח"ב מספר עולת יצחק). ר' יצחק אייזיק בר' יקותיאל זלמן. שקלאו תקס"ג.

תולדות יצחק שו"ת. ר' יצחק הלוי איש הורוויץ, אב"ד זוראווא. נדפס תרכ"ו.

תולדות ישראל שו"ת ופולפולים. ר' זאב וולף גינצלר, אב"ד ור"מ פרדירמט. נדפס תרצ"ז. נספה בשואה.

תומת ישרים ראה: תמת ישרים.

תוספות חיים ח' ושו"ת או"ח ואבה"ע, עם קונט' עגונות. ב"ח. ר' חיים לובצקי, אב"ד רעזיצא, נדפס תרע"ב-פ"ט.

תוספות חיים על החיי אדם. ר' משולם פינקלשטיין, מו"צ בוורשא. נדפס תרמ"ח.

תוספות ירושלים הערות לשו"ע. ר' ישראל איסר איסרלין, מו"צ ביולנא. ספרו פתחי תשובה נדפס תרל"ה.

תוספות רי"ד על הש"ס. ר' ישעיה דטראני הזקן. נולד ד"א תתק"מ. נפטר ה"א י'. חיבר גם: המכריע.

תוספת חיים שו"ת. ר' יחיאל מיכל פישלר מפרמישלן. נדפס תרמ"ה. חיבר גם: חסדי אבות.

תוספת כתובה יסודות הכתובה ונוסח הכתובה. ר' יהודה קלמר, רב בארה"ב. נדפס תש"ב.

תוספת שבת על שו"ע הל' שבת ועירובין. ר' רפאל מייזליש, ראב"ד חאירוב. נדפס תקכ"ז.

תוספת שבת ענייני ביה"ש ותוס' שבת. ר' צבי הירש ביארסקי מביליסטוק. תאריך הסכמה תקצ"ז.

תועפות ראם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן משה טויבש, אב"ד יאס, שקיל וטרי עם בעל ישועות יעקב. תשו' משנת תקצ"ט.

נפטר תרי"ב. חיבר גם: קרני ראם. בספר גם תשו' מבנו ר' שמואל שמלקא ונכדו ר' שלום.

תועפות ראם על היראים. ר' אברהם אבא שיף, ממינסק. נדפס תרי"ב.

תועפות ראם שו"ת. ר' רפאל אנקאווא, דיין ומו"צ בסאלי - מרוקו. נולד תר"ח. חיבר גם: פעמוני זהב. קרני ראם.

תורה אור ודרך חיים בענייני שו"ב. ר' חיים ברודא מהדורנא, נדפס תקפ"ג. חיבר גם: זרע חיים.

תורה וחיים עה"ת, פסקים וכתבים ושו"ת. ר' ישועה שמשון חיים עובדיה, מרבני צ'ר'ו. נפטר תשי"ב. חיבר גם: ישמח

לכב.

תורה לשמה שו"ת. מיוחס לר' יוסף חיים, בעל ה"בן איש חי" ו"רב פעלים".

תורה מציין ירחון תורני. י"ל בירושלים ע"י ר' שמואל צוקרמן.

תורה שבעל פה שנתון הרצאות הכינוס הארצי לתורה שבע"פ. מוסד הרב קוק ירושלים. י"ל משנת תשי"ט.

תורה שלמה תורה שבכתב עם תורה שבע"פ. ר' מנחם מנדל כשר, ירושלים.

תורות אמת על שו"ע. ר' רפאל בירדוגו, מרבני מכנאס-מרוקו. נפטר תקפ"ב. חיבר גם: משפטים ישרים.

תורי זהב פי' שיר השירים עם שו"ת. ר' אברהם נפתלי הרץ שייאר, רב במגנצא. נפטר תקפ"ג.

תורי זהב הל' הכנסת אורחים ושו"ת. ר' שמואל אביגדור אברמסון, רב ברוסיה ובארה"ב. תשו' משנת תרס"ז.

תורי זהב הלכות רבית. ר' מרדכי דב טברסקי, רב וארמו"ר בהורונטסיפל. חתן בעל דברי חיים מצאנז. נפטר תרס"ג. חיבר גם: עמק שאלה.

תורת אבות על מסכת אבות ושו"ת. ר' אברהם ישכר רב לוין, מבראדי. נדפס תרפ"א.

תורת אביגדור על שו"ע או"ח, ובתוכו כמה שו"ת. ר' אביגדור מרדכי כ"ץ. (וילנא תרל"א).

תורת אהרן שו"ת, חי' וביאורי סוגיות. ר' אהרן יוסף באקשט, אב"ד סובלק, לומז'ה ושאבלי. נולד תרכ"ט. נספה בשואה תש"א.

תורת אליעזר הל' פסח, וקצת חו"מ ואבה"ע. ר' אליעזר ניסכערג, אב"ד האלינקא. נדפס תרפ"ה. חיבר גם: דברי אליעזר. דמשק אליעזר.

תורת אמת ראה: שו"ת מהר"א ששון.

תורת ארץ ישראל ירחון. י"ל בירושלים ע"י ר' יוסף אלי קרישנבויס. תר"צ-תשט"ו.

תורת גיטין על שו"ע הל' גיטין. ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסא, תלמיד ר' משולם איגרא. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: בית יעקב. חוות דעת. נתיבות המשפט. נחלת יעקב, ועוד.

תורת הארם דיני חולה, אבילות וענייני עולם הבא. רבינו משה ב"ר נחמן (הרמב"ן). נולד ד"א תתקנ"ה נפטר בערך ה"א ל'.

תורת הארץ בטאון תורני. הופיע בשנים תרצ"ה-תש"ב. ע"י ביהמ"ד לתורת א"י פ"ת. בעריכת ר' יז. דבורץ ור' דב מעיני. תורת הבית הארוך בהלכות שחיטה, טריפות ואיסור והיתר. ר' שלמה בן אדרת (רשב"א), רב בברצלונה. נפטר ה"א ע'. חיבר חי' לרוב התלמוד ושו"ת.

תורת ההסתכלות בגדרי הלאוין ולא תתורו וכו'. ר' בנימין יהושע זילבר, ב"ב. נדפס תשכ"ח. חיבר גם: אז נדברו. מקור הלכה. ברית עולם, ועוד.

תורת השמיטה הל' שביעית. ר' חנוך זוגרל גרוסברג, מחכמי ורבני ירושלים. נדפס תרח"ץ. חיבר גם: דרישת צב"י. המעשר והתרומה.

תורת זבח ענייני שו"ב ועוד. ר' חיים שבת, רב ראשי

בסאלוניקי. תלמיד מהר"א ששון ומבית דינו. שקיל וטרי עם מהריט"ץ ומהר"ם גלנטי הזקן. נפטר ת"ז. חיבר גם: תורת חיים. מודעה ואונס. שו"ת מהרח"ש.

תורת זבח הל' שחיטה, טריפות וניקור. ר' שלמה גאנצפריד, רב באינגוואר. נדפס תר"ז. נודע בחיבורו: קצור שו"ע. חיבר גם: אהלי שם. לחם ושמלה. קסת הסופר.

תורת חטאת בדיני איסור והיתר. ר' משה איסרלש (ע"ע שו"ת רמ"א). עם מנחת יעקב לר' יעקב רישר בעל חק יעקב, ועם ויכוח מים חיים לר' חיים בצלאל ליואי אחי מהר"ל מפראג והגהות מעור פוסקים.

תורת חיים שו"ת. ר' חיים שבת, רב ראשי בשלוניקי, תלמיד מהר"א ששון ומבית דינו, שקיל וטרי עם מהריט"ץ ומהר"ם גלנטי הזקן. נפטר ת"ז. חיבר גם: שו"ת מהרח"ש. מודעה ואונס. תורת זבח.

תורת חיים חרות וחקרי הלכה (נדפס בספר עץ חיים, ראה ערך). ר' חיים אבלסון, רב בפטרסון-ניו ג'רסי, ראש ישיבה באורגואי ובישיבת בית שמואל חדרה. נפטר תשל"ט.

תורת חכם בענייני ת"ח. ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, ראב"ד ומו"צ קהלת הבוכרים וערת ארם צובא בירושלים. נפטר תר"צ. חיבר גם: ימי יוסף. ויחי יוסף. שארית יוסף ועוד.

תורת חן שו"ת. ר' חיים נתן דמביצר, ראב"ד קרקא. נפטר תרנ"ג.

תורת חסד שו"ת. ר' חסדאי הכהן פרחיא, מרבני שלוניקי, תלמיד מהרח"ש ורבו של הפרח מטה אהרן. נפטר תל"ז.

תורת חסד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שניאור זלמן, אב"ד ור"מ דלובלין ומרבני ירושלים, תשו' משנת תרל"ה.

תורת יקותיאל על שו"ע יו"ד ושו"ת. ר' רפאל הכהן אב"ד המבורג, אה"י ועוד קהילות. נפטר תקס"ד. חיבר גם: ושב הכהן.

תורת יקותיאל שו"ת או"ח. ר' יקותיאל יהודה ראזענבערג, רב בדיערעש (זיב). תשו' משנת תרס"ה.

תורת ירוחם חידושים וביאורים חקירות ופולפולים. ר' ירוחם זאב צכנוביץ, לומזא. נדפס תרצ"ז.

תורת כהן על התורה והש"ס. ר' אלכסנדר זיסקינד כהנא (ר') זושא פלוצקער, אב"ד שרליץ ופלוצק. תלמיד ר' יעקב מליסא, ר' שמחה בונם מפשיסחא והחווה מלובלין. נפטר תקצ"ז.

תורת מיכאל חי' ותשובות בהלכה ובסוגיות הש"ס. ר' מיכאל אליעזר פארשלגר, תלמיד בעל האבני נור. נולד תרמ"ד. נפטר בארה"ב תשי"ט.

תורת מנחם חי' דינים בהלכות פסח. ר' מנחם מענדל שור, דומ"ץ בראדי.

תורת מרדכי שו"ת ופולפולים בש"ס. ר' מרדכי אליהו רבינוביץ, אב"ד איזובלין, וואשלקאוא ועוד קהילות בליסא. נולד תרס"ו. נדפס תרס"ט. הוציא לאור "תשובות הגאונים הקצרות". חיבר גם: נר למאור.

תורת משה שו"ת יו"ד אבה"ע וחומ"מ. ר' משה שבת בן המהרח"ש, רב הכולל בשלוניקי. נפטר תמ"ט.

תורת נתנאל שו"ת ודרשות. ר' נתנאל וייל אב"ד קארלסרוה, בעל "קרבן נתנאל" על הרא"ש. תשו' משנת תקט"ז.
תורת עירובין אוסף תשובות ופסקים בענין איסור טלטול בשבת בקראקא. ר' מנחם מענדיל קרענגיל. קראקא תרנ"ב.
תורת שבת הל' שבת מלוקטות מספרי הפוסקים. ר' יאקב ווייל. (קרלסרוה תקצ"ט).

תורתן של ראשונים כולל הלכות קצובות מרב יהודאי גאון, סדור פרחיות והפטרות של ימים טובים. שו"ת מהגאונים ועוד. נאסף ע"י ר' חיים מאיר הלוי הורוויץ, פרנקפורט תרמ"ב.

תחומין שנתן הלכתי לתורה חברה ומדינה בהוצאת מכון צמח. יול' משנת תשי"מ.

תחית יעקב קובץ מאמרים ומכתבים בהלכה. ר' יעקב אביגדור (ניו-יורק תשי"ז). נדפס בתוך ספרו "חלק יעקב".
תיו יהושע הלכות פסוקות על שו"ע יו"ד עפ"י סדר א"ב. ובהל' שבת ועירובין. ר' יהושע בריסקין, אב"ד טשרנביל. נדפס תרל"ה-תרס"ב.

תיקון גיטין בירווי הלכה. ר' משה בנימין טומשוב, בתרע"ג עורך הקובץ "יגדיל תורה" בסלוצק, ואח"כ רב בניו יורק. חיבר גם: אבני שהם. מעשה שבת.

תיקון סופרים דיני שטרות. ר' שלמה בר' שמעון דוראן (רשב"ש), רב באלג'יר אחרי אביו הרשב"ץ. נפטר רכ"ז לערך.

תיקון סופרים נוסח שטרות (ובכנה"ג קראו עיטור סופרים). ר' שמואל יפה אשכנזי. תלמיד מהריב"ל. בשנת שני"ז חיבר "יפה תאר".

תירוש ויצהר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' צבי יחזקאל מיכלזאן, בתרנ"ג רב בפולטסק, ואח"כ מרבני ורשה. נספה בשואה.
תכלת מרדכי חי' ש"ס ושול"ת. ר' מרדכי קלאצקי, ר"מ ומו"צ ביילא, אב"ד קאלווערע, ואב"ד לידא. נפטר תרמ"ג.
תל תלפיות עתון תורני, י"ל בואיטצן בשנים תרנ"ב-ג. חידש הופעתו בכודפסט תר"פ בתור ירחון.

תל תלפיות תשובה בענין בנית ארון בביהכ"נ בכיוון ירושלים. ר' שלמה זלמן זענגער. נדפס בלבוב תרנ"ב.

תלפיות מאסף תורני. הופיע בתרצ"ח בטרנוב, בעריכת ר' משה אפרים מושקוביץ, ר' בן ציון פירר, ועוד.

תמים רעים קובץ תשובות ופסקים, רובם מהראב"ד, ומקצתם מהגאונים, ר"ף, ר"ת, ראב"א, אב"ד ועוד.

תמת ישרים ח"א נקרא "אהלי תם" – שו"ת מהמחבר ומרבני דורו. ר' תם בן יחיאל, רב דקושטא בזמן הרא"ם, והביאו הב"י. נפטר ש"ב.

תנא ושייר חי' על הש"ס וקצת שו"ת. ר' יצחק עטייה. רב בארם צובה. בנו של ר' ישעיה עטייה בעל "בגדי ישע". נפטר תקפ"ג. חיבר גם: אות לטובה. זרע יצחק. רוב דגן, ועוד.

תנא תוספאה על התוספתא (נחלק לשנים: "מצפה שמואל" – מפתחות ומ"מ. "מנחת בכורים" – באורים וחדושים). ר' שמואל אביגדור תוספאה, אב"ד קרלין. נדפס תקצ"ז-תר"ט.

חיבר גם: שאילות שמואל. כלילות שמואל. שארית הפליטה. **תניא רבתי** קובץ דינים ומנהגים לחד מרבתינו הראשונים. נשלם ה"א ע"ד.

תספורת הזקן שו"ת בענין איסור גילוח הזקן. ר' סיני שיפפער. מונקאטש תרע"ב. חיבר גם: סתרי ומגיני.

תספורת לולינית שו"ת בענין תגלחת במועד. ר' יעקב יחזקאל הלוי. ברלין תקצ"ט.

תעלומות לב שו"ת. ר' אליהו חזן, חבר ביה"ד של ר' אברהם אשכנזי בירושלים, ורב בטריופול, ובאלכסנדריא. נדפס תרל"ח. נפטר תרס"ח. חיבר גם: נוה שלום.

תענוגי ישראל שו"ת בהל' שבת. ר' ישראל אברהם אבא קריגער, רב בקאשעדארי-ליטא, פפד"מ ובוסטון-ארז"ב. נפטר תקצ"א. חיבר גם: חינוך דחי. לרצונכם תזכורו. קדושת בית ישראל.

תפארת אדם קיצור דיני השו"ע. ר' יצחק אייזיק שור, רב ומו"צ בבוקרשט. נפטר תרנ"ד. חיבר גם: אבל אם. שו"ת הרא"ש שור. תולדות אדם, ועוד.

תפארת אדם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים אברהם בר' דוד (שאלוניקי תרכ"ז).

תפארת אדם שו"ת. ר' משה דוד אסטרייכר, אב"ד טשימפא. נפטר תשי"ד בברוקלין.

תפארת בנים על התורה ומועדים, וקצת שו"ת. ר' צבי הירש שפירא, אב"ד מונקאטש. נפטר תרע"ד. נודע בחיבורו: דרכי תשובה. חיבר גם: צבי תפארת.

תפארת בנים לקט שו"ת וחד"ת מג' מחברים (נדפס בספר עץ חיים, ראה ערך): ר' יהודה שרגא אבעלסאן, אב"ד פעטריקוב ויסוצק ופלוטניא, ור' דוב בער אבעלסאן, אב"ד פעדאסיא, ור' אברהם יואל אבעלסאן, אב"ד אודסה.

תפארת זיו שו"ת וחיידושים. ר' זאב וולף טורבוביץ. אב"ד קראו. נולד ת"ר. נפטר תרפ"ב. חיבר גם: ראש פינה. ועוד.

תפארת יידיה שו"ת. ר' שאול יידיה שאחעט, רב בליטא ובשיקגו. נדפס תרס"ז – תר"פ. חיבר גם: בית יידיה. חכמת יידיה.

תפארת יהונתן שו"ת ופולפולים. ר' יהונתן אייבשיץ, אב"ד לאשיץ. תשו' משנת תרל"ט-תר"ע.

תפארת יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף חנניא ליפא מייזליש, אב"ד פרעמישלא. נפטר תרכ"ה. חיבר גם: מנחת לחם עני. פני יוסף. קונטרס עגונות למזהר"ל.

תפארת יוסף תשובות והערות בעניינים שונים. ר' יוסף אביגדור קסלר, ניו-יורק. נדפס תש"ג.

תפארת יעקב תקונים והערות על פי' תפארת ישראל על משניות. ר' יעקב צבי שפירא, אב"ד אסטריין. נדפס תרנ"ט. (נדפס גם במשניות שלפנינו). חיבר גם: סהרת השלחן.

תפארת יעקב חז"מ והל' קרושין וגטיין. ר' יעקב גזונדהייט, אב"ד בורשה. נדפס תר"ב.

תפארת ישראל על המשניות. ר' ישראל ליפשיץ, רב בדסוי, שוטלנד, דנציג. ועוד. תלמיד רעק"א. נפטר תר"נ.

תפארת למשה על שו"ע יו"ד. ר' משה ב"ר אברהם, אב"ד

ור"מ בהורדנא. נפטר תמ"ג.

תפארת למשה עה"ת, עם חי' הלכה (בח"ג). ר' משה משולם הורביץ, מ"מ בבהמ"ד בלבוב. נדפס תרכ"ב.

תפארת מהרש"ם כולל: שו"ת מהרש"ם, חכמת ישעיהו-חרושי הלכה, עטרת יוסף-דרשות. ר' ישעיה יוסף מרגלין, רב בניו יורק. נדפס תרפ"ו. חיבר גם: דרושי מהרש"ם.

תפארת מנחם על הרמב"ם. הל' אישות וגירושין. ר' מנחם מגדל ווינער, אב"ד פמריץ וטיסמניץ. לבוב תרל"ה.

תפארת משה חידושים ושו"ת. ר' משה זאב הכהן, רב בליטא ובשיקגו. נדפס תשי"ג.

תפארת משה קונט וכו' קצת תשובות מספר "אמרי נועם" לר' רפאל ישעיה אזולאי, בן החיד"א. תשו' משנת תק"פ (הקונט) נדפס ע"י בן המחבר ר' משה אזולאי בסוף ספרו זכרון משה. ליוורנו תר"ף.

תפארת צבי שו"ת. ר' נחום צבי קארנמעהל, רב ואב"ד אלבני-ניו יורק. נדפס תשכ"ו.

תפארת צבי שו"ת או"ח ויו"ד. ר' צבי הירש מזאמושטש, אב"ד בראד גלוגא ואה"ה, נ"ג עם הנו"ב. תשו' משנת תק"מ. **תפארת צבי** שו"ע יו"ד ושו"ת. ר' צדוק הכהן מלובלין. תשו' משנת תר"כ. נפטר תר"ס. חיבר גם: אוצר המלך, ועוד ספרים רבים.

תפארת שמואל הגהות על פסקי הרא"ש, טור וב"י. ר' שמואל אהרן קיינזובר, אב"ד ור"מ רישא, פיורדא ופפד"מ, ובסוף ימיו בקרקא. נפטר תל"ו. חיבר גם: אמונת שמואל.

תפארת שמואל שו"ת. ר' יעקב שמואל, אב"ד יאנישפאלי. נדפס תרמ"ט.

תפלה לדוד בדיני מאה ברכות. ר' חיים דוד עמאר, מחכמי ירושלים. נפטר תקל"ח.

תפלה למשה שו"ת בדל' שבת ומועדים. ר' משה לוי, ב"ב. נדפס תשמ"ה.

תצא תורה מאסף תורני. הופיע בשנת תרצ"א בקריניצה-פולין, בעריכת ר' צבי אלימלך שפירא.

תקון האדם דרוש ובסופו שו"ת אחת. ר' עזרא אלטשולר. נדפס בקובנא תרפ"ו.

תקון יששכר (עיבור שנים) דיני ומנהגי התקופות, החדשים והשנים, הקריאות וההפטרות. ר' יששכר סוסאן מערבי, מרבני צפת בתקופת הב"י והאר"י. נדפס לראשונה שכ"ד. ובמהד' שניה מתוקנת ע"י המחבר (בשם: עיבור שנים) בשנת של"ט.

תקון סופרים ומקרא סופרים באורים על ספר העטור. ר' רפאל יעקב אברהם גירון. (קושטא תקט"ו).

תקון עולם (קלוגר). ראה: קונטרס תקן עולם.

תקון עירובין (ר' יעקב מליסא). ראה: קונטרס תקן עירובין.

תקון אהרן שו"ת. ר' אהרן הכהן אורלנסקי מביאליסטוק, רב ואב"ד פתח תקוה. נפטר תרע"א.

תקות זכריה קונטרס בענין מקוה. ר' זכרי' יוסף ראזענפעלד, רב בסנט לואיס. תשו' משנת תרנ"ד.

הגר"א. בראשו שו"ת מרעק"א ור"ח מואלאזין. מינסק תקע"ב.

תקנות עגונות (אבלסון). ראה: קונטרס תקנות עגונות.

תקנת עגונות (מייזליש). ראה: קונטרס תקנת עגונות.

תקפו כהן דיני תפיסה וספיקות. ר' שבתי כהן בעל הש"ץ.

תקפו של יוסף שו"ת. ר' יוסף אלמליח, רב בעיר ארכט וסלא. נפטר תקפ"ג.

התרומה (רבינו ברוך). ראה: ספר התרומה.

התרומות (ר' שמואל הסרדי). ראה: ספר התרומות.

תרומת הרשן שו"ת ופסקים. רבינו ישראל איסרלין, (מהר"א). נפטר ה"א ר"כ.

תרומת הכרי חי' על חו"מ. ר' יהודה כהנא, אב"ד סיגט, אחי בעל קצונות, ומחבר קונ' הספקות שבקצוה"ח.

תרומת יד שו"ת. ר' מרדכי עליאסברג, אב"ד בוסק. נדפס תרל"ה.

תרומת יעקב שו"ת ודרשות. ר' יעקב מאיר הכהן יאקא, רב ואב"ד מאלאט פלך וילנא. נדפס תרע"א.

תרומת יצחק חי' הלכות ביו"ד. ר' יצחק הכהן ארנובסקי, מו"צ בקובנא. נדפס תרס"ד.

תרועת מלך חי' על הש"ס והרמב"ם. ר' יוסף זוסמנוביץ, אב"ד אוקמערעג (וילקומיר). נדפס תרצ"ו. חיבר גם: חלקו של יוסף, ועוד.

תרשיש שהם שו"ת וחרושים. ר' משה פרלמוטר, דומ"צ לארז'. נדפס תרס"ב. חיבר גם: אבן שהם. יד משה. חמדת משה.

תשב"ץ (קטן) פסקים שקיבל רבינו שמשון ב"ר צדוק מרבו מהר"מ מרוטנברג, כשה' אסור במגדל.

תשב"ץ שו"ת. ר' שמעון ב"ר צמח דוראן, רב באלג'יר, שקיל וטרי עם הריב"ש. חי' ה"א קכ"א-ר"ד. חיבר גם: יבין שמועה. זור הרקיע.

תשואת חן דרשות ושו"ת. ר' שמשון זעליג הלוי, אב"ד ראדוין ולוקאווי. נדפס תקנ"ו.

תשובה בענין קבורת נכרי בקבורות ישראל. ר' אלעזר הויזדארף. לייפציג תרמ"ד.

תשובה למרי רכיא (זילברר). ראה: דברי מרדכי.

תשובה מאהבה שו"ת. ר' אלעזר פלעקליש, אב"ד בגויטן וראש המורים בפראג, תלמיד הנו"ב. נדפס תקס"ט-פ"א.

תשובה שלמה שו"ת. ר' חיים פישל אפשטיין, רב בכמה קהלות בליטא פולין ולאחרונה בסט. לואיס בארה"ב. נדפס תרע"ה-תש"א.

תשובות אב"י ראה: חרושי אב"י.

תשובות איברא ר' יוסף אליהו הענקין. נולד תרמ"א. רב בכמה קהלות ברוסיה וניו יורק. נפטר תשל"ג. חיבר גם: פירוש איברא. לב איברא, ועוד.

תשובות בית הלל ר' הלל ליכטנשטיין, אב"ד קאלאמייא. תשו' משנת תר"ה-תרנ"א. חיבר גם: משביל אל דן. עת לעשות.

תשובות גאוני מזרח ומערב קצ"ו תשו' מגאונים שונים. מהדיר: יואל הכהן מילר. ברלין תרמ"ח.

תקל"ו.

תשובות הרי"ד רבינו ישעיה דטראני הזקן – מחכמי איטליה ומבעלי התוספות. חיבר פסקים ותוספות לרוב הש"ס. נולד ד"א תתק"מ. נפטר ה"א י'. חיבר גם: המכריע.

תשובות וביאורים בשו"ע ר' מנחם מנדל שניאורסאהן. האדמו"ר מליובביטש. נפטר תשנ"ד.

תשובות והנהגות ר' משה שטרנבוך, רב וראב"ד ביהמנצבורג וסגן נשיא העדה החרדית בירושלים. נדפס תשמ"ו-מ"ט. חיבר גם: מועדים וזמנים. הלכות הגר"א ומנהגיו.

תשובות וחידושי רא"ם ר' אלכסנדר משה ווייס, ניו-יורק. תשו' משנת תרצ"ה.

תשובות ופסקי מהרי"ט החרשים ראה: שו"ת מהרי"ט החדשים.

תשובות ופסקים רבינו אברהם בן דוד, הראב"ד הג' בעל ההשגות. נפטר ד"א תתקנ"ט. יו"ל עם הערות מאת ר' יוסף קאפה. ירושלים תשכ"ד.

תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, מתקופת הגאונים ועד מהר"ם מרוטנבורג, בצירוף מבוא והערות מאת אפרים קופפר, ירושלים תשל"ג.

תשובות חכמי פרוינציא אוסף תשובות מגאונים בכל, ראב"י אב"ד, ראב"ד ועוד ראשונים, עם מ"מ והערות מאת ר' אברהם סופר, ירושלים תשכ"ז.

תשובות חכמי צרפת ולותיר אוסף תשובות מחכמים בני דור רבותיו של רש"י ועד דורו של ר"ת, וביניהם הרבה תשו' מרש"י ור"ת, עם מבוא מאת יואל הכהן מילער ויועץ תרמ"א. **תשובות יהודה שו"ת** ר' יהודה ליב גורדון, רב בלומזא. נדפס תרס"ח. חיבר גם: דברי יהודה.

תשובות לשואל שו"ת ר' אהרן שאול זעליג הכהן מאירוב, ר"מ במינסק ורב בבריינסק ודיאנבורג ועוד. נדפס תרל"ט.

תשובות מהרי"א ראה: שו"ת מהרי"א אסאד.

תשובות מהרי"ש ר' ישראל יעקב יעב"ץ, אב"ד קרעמענשוק, ואח"כ יושב בירושלים. הקדמה משנת תרס"ז.

תשובות מנחם שו"ת וחידושים. ר' מנחם מענדל פנחס פערעוואזניק, אב"ד באיגנאלינא (פלך וילנא) ואח"כ אב"ד ראסיצא (פלך וויטעבסק). נדפס תרס"ט.

תשובות פסקים ומנהגים אוסף מתוך כתבי מהר"ם מרוטנבורג לפי סדר השו"ע, עם ביאורים ומקורות מאת יצחק זאב כהנא, ירושלים תשי"ז.

תשובות ר' אליעזר שו"ת ר' אליעזר גורדון אב"ד ור"מ דטעלז. נפטר תר"ע.

תשובות ר' יוסף מליריאה אוסף תשובות, רובם מר"י מליריאה, ראש ישיבת צפת, בן דורו וידידו של ר' שמואל אברהם, נפטר ת"ר. ועוד תשובות מחכמי הדור בצפת: ר' שאלתיאל אשכנזי, ר' ברוך ברזילי, ר' יהונתן גלאנטי, ר' מאיר ברזילי, ר' שמואל עדילע ור' גבריאל איספראנסה. עם מבוא והערות מאת יעקב שמואל שפיגל, ירושלים תשמ"ח.

תשובות ראב"י אב"ד ר' אברהם בר' יצחק, אב"ד גרובנא – הראב"ד השני. תלמיד ר"י ברצלונזי, וחותרו ורבו של

תשובות גאונים קדמונים קנ"ב תשובות מסודרות ע"י רבינו יוסף טוב עלם. מהדיר: דוד קאסעל. ברלין תר"ח.

תשובות הגאונים בתראי ראה: שו"ת גאוני בתראי.

תשובות הגאונים – אסף ארבעה קבצי תשובות. א) קמ"א תשובות, וביניהם לקוטי ספר הדין לר' יהודה ברצלונזי, ירושלים תרפ"ז. ב) ל"ו תשובות, ונוספו עליהם קטעים מספר המתיבות ומספר המקצועות, י-ם תרפ"ט. ג) מספרות הגאונים, תשובות ושרידי גניזה, ירושלים תרצ"ג. ד) מ"ב תשובות מגניזה, ונספח עליהם התחלת הלכות פסוקות מרב יהודאי גאון. ירושלים תש"ב.

תשובות הגאונים – הורוויץ ראה: תורתן של ראשונים.

תשובות הגאונים – הילדסהיימר ב' תשובות מרב שרירא עם מבוא והערות ד"ר עזריאל הילדסהיימר, ומלואים מר' חיים יהודה עהרענרייך, אב"ד דעווא-רומניא. דעווא תרפ"ז.

תשובות הגאונים הקצרות ת' תשובות קצרות, רובן מייחסות לגאוני בכל. נדפס לראשונה בקושטאנטינא של"ח, פראג ש"ג, מנטובה ש"ג, וילנא תרמ"ד עם הגהות וביאורים מר' מרדכי אליהו רבינוביץ, אב"ד איזובלין (מחבר נר למאור ותורת מרדכי -ע"ע). ירושלים תש"כ ע"י ר' צבי מושקוביץ בתוספת הערות ר' פנחס עפשטיין.

תשובות הגאונים – הרבני תקנ"ט תשובות, מקצתן בערבית, מכמה גאונים, ביניהם רב שרירא ורב האי ורה"ף, מהדיר ומתרגם: אברהם אליהו הרבני, ברלין תרמ"ז.

תשובות הגאונים – חמדה גנוזה קס"ו תשובות מגאונים שונים, הובאו לדפוס ע"י ר' זאב וואלף וואלפנינזאהן ור' שניאור זלמן שניאורזאהן, ירושלים תרכ"ג.

תשובות הגאונים – מוסאפיה ק"כ תשובות גאונים שונים. מסודרות ע"י ר' יעקב מוסאפיה, מו"צ בק"ק איספאלטרו בדאלמאציאה. ליק תרכ"ד.

תשובות הגאונים – מרמרשטיין כ"ב תשובות גאונים עם הקדמה והערות מאת אברהם מרמרשטיין, דעווא תרפ"ח.

תשובות הגאונים – קורנול קי"ז תשובות, לא נודע מחברן. ומצורף להן משפטי בדיקת הסכין ומשפטי בדיקת הריאה. לרבינו יונה גירונדי. המו"ל: ר' נחמן נתן קורנול, וויען תרל"א.

תשובות הגאונים – רבינוביץ ראה: תשובות הגאונים הקצרות.

תשובות הגאונים – שערי צדק תקנ"ג תשובות מגאונים קדמונים, בהדרת ר' חיים מודעי, שאלוניקי תקנ"ב, ובתוספת מפתח ומקורות בירושלים תשכ"ז.

תשובות הגאונים – שערי תשובה ש"ג תשובות, רובן לרב שרירא ורב האי. נדפס לראשונה בשאלוניקי תקס"ב. ובהערות ופירוש מר' דוד לוריא, ליפציג תר"ח. עם הגהות איי הים מר' ישראל משה חזן, ליוורנו תרכ"ט. ועם הגהות מר' זאב לייטר, ניו יורק תש"ו.

תשובות הרא"ם שו"ת על אבה"ע. ר' אלכסנדר סנדר מרגליות, רב בסטנוב, רבו ודודו של הגר"ז מרגליות בעל בית אפרים. שקיל וטרי עם בעל הקצה"ח. תשו' משנת

תשובת אר"ב שו"ת. ר' אברהם דב בער הכהן (שלזניגר). ירושלים תרמ"ג.

תשובת אריה שו"ת וחרושים. ר' אברהם אריה ליפשיץ, אב"ד לופעלאונו. נדפס תרנ"ז.

תשובת גבר"י שו"ת. ר' גבריאל כ"ץ מוורעשנא, אב"ד טערשטיגעל וסטמר. נולד תקמ"ד. נפטר תרכ"ד.

תשובת חן שו"ת. ר' אברהם דוד חן (אסטראונו תרצ"ג).

תשובת מהרזא"ה (סלוצקי). ראה: אור חרש.

תשובת מהרי"ד שו"ת. ר' יצחק דאנציג, רב בפטרבורג. נדפס תר"ע. חיבר גם: בית יצחק.

תשובת ריב"א שו"ת. ר' יואל אונגר, אב"ד פאקש, נפטר תרמ"ו.

תשובת שמואל שו"ת. ר' שמואל, אב"ד אמדור וגליל הורדנא. נכד הבית שמואל. תשו' משנת תקכ"א.

תשורת יצחק קובץ שמות גיטין עם הערות וחרושים. ר' יצחק שפירא, רב בגאלאץ – רומניה. נדפס תרצ"ח.

תשורת ש"י שו"ת. ר' שלמה יהודה טאבאק, ראב"ד סיגעט. נדפס תרס"ה. נפטר תרס"ח. חיבר גם: ערך שי.

הראב"ד בעל ההשגות. נפטר ד"א תתקי"ט. חיבר גם: האשכול.

תשובות ראבי"ה רבינו אליעזר בר' יואל הלוי, בעל אבי העזרי. נכדו של ראב"ן ותלמיד בעל ס' יראים. רבו של ר"י אור זרוע. נפטר ד"א תתקפ"ה לערך.

תשובות רב שר שלום גאון כונסו מתוך כת"י וספרי גאונים וראשונים, בצירוף מבוא והערות מאת ר' יצחק הכהן ווינברג, ירושלים תשל"ו.

תשובות ריב"א הקטן שו"ת בהלכות פסח. ר' יוסף מעסינג, רב בגאסטין. נדפס תרכ"ד.

תשובות רש"י י"ל עם הערות ומ"מ מר' מנחם מנדל כשר בתרפ"ה, וע"י רא"ח פריימן, תש"א. וע"י ר"ש אלפכין, תש"ג.

תשובות שאלות לר' יוסף טאיטאצאק ראש גולת ספרד בתורכיה. חיברו של מהרל"ב"ת. ראש ישיבה בשאלוניקי. נפטר בקושטא ש"ו. גלוה לספר תשובה מר' שמואל טאיטאצק, אחיו של הרי"ט. נפטר שכ"ב.